

Aktualne doktrinarne, zakonodavne i teološke pozicije u kršćanskim crkvama s obzirom na narav višekonfesijske molitve

Pleše, Ivan

Doctoral thesis / Disertacija

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Catholic Faculty of Theology / Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:222:589433>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Catholic Faculty of Theology](#)
[University of Zagreb](#)





Sveučilište u Zagrebu

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Ivan Pleše

**AKTUALNE DOKTRINARNE,
ZAKONODAVNE I TEOLOŠKE POZICIJE
U KRŠĆANSKIM CRKVAMA S OBZIROM
NA NARAV VIŠEKONFESIJSKE
MOLITVE**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2023.



Sveučilište u Zagrebu

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

Ivan Pleše

**AKTUALNE DOKTRINARNE,
ZAKONODAVNE I TEOLOŠKE POZICIJE
U KRŠĆANSKIM CRKVAMA S OBZIROM
NA NARAV VIŠEKONFESIJSKE
MOLITVE**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

Prof. dr. sc. Juro Zečević-Božić

Zagreb, 2023.



University of Zagreb

CATHOLIC FACULTY OF THEOLOGY

Ivan Pleše

**CURRENT DOCTRINAL, LEGISLATIVE,
AND THEOLOGICAL POSITIONS IN
CHRISTIAN CHURCHES REGARDING
THE NATURE OF
PLURICONFESSIONAL PRAYER**

DOCTORAL DISSERTATION

Supervisor:

Prof. Juro Zečević-Božić, PhD

Zagreb, 2023.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	IX
SUMMARY.....	X
PODATCI O MENTORU.....	XI
ZAHVALA I POSVETA.....	XIII
KRATICE I POKRATE.....	XIV
UVOD.....	1
I. KATOLIČKA CRKVA I VIŠEKONFESIJSKA MOLITVA.....	6
I. 1. Katolička Crkva i suvremeni ekumenski pokret.....	6
I.1.1. Etimologija pojma <i>ekumenizam</i>	6
I.1.2. Povijesne uporabe pojma ekumenizam.....	7
I.1.3. Kratki povijesni pregled nastanka suvremenog ekumenskog pokreta i odnos Katoličke Crkve prema pokretu do Drugog vatikanskog sabora.....	8
I.1.3.1. Pojam ekumenizam ulazi u uporabu u kontekstu želje za sjedinenjem svih kršćana.....	8
I.1.3.2. Prvo razdoblje ekumenskog pokreta.....	9
I.1.3.3. Odnos Katoličke Crkve prema ekumenskom pokretu u prvom razdoblju.....	10
I.1.3.4. Drugo razdoblje ekumenskog pokreta.....	11
I.1.3.5. Odnos Katoličke Crkve prema ekumenskom pokretu u drugom razdoblju.....	12
I.1.3.6. Treće razdoblje ekumenskog pokreta i počeci afirmacije od strane Katoličke Crkve.....	13
I.1.4. Ekumenska dimenzija Crkve kao njena bitna odrednica.....	14

I.2. Službeni dokumenti Katoličke Crkve koji promiču ekumensko djelovanje i molitvu.....	17
I.2.1. Dekret o ekumenizmu <i>Unitatis redintegratio</i>	18
I.2.2. Dekret o istočnim katoličkim Crkvama <i>Orientalium ecclesiarum</i>	25
I.2.3. Katekizam Katoličke Crkve	28
I.2.4. Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu (1994.).....	30
I.2.4.1. Direktorij: „Traženje jedinstva kršćana“	32
I.2.4.2. Direktorij: „Ustrojstvo službe kršćanskog jedinstva u Katoličkoj Crkvi“.....	33
I.2.4.3. Direktorij: „Obrazovanje za ekumenizam u Katoličkoj Crkvi“.....	34
I.2.4.4. Direktorij: „Zajedništvo u životu i duhovnoj djelatnosti među krštenima“	36
I.2.4.5. Direktorij: „Ekumenska suradnja, dijalog i zajedničko svjedočenje“.....	42
I.2.5. Enciklika <i>Ut unum sint</i>	44
I.2.5.1. Enciklika: „Ekumenska obveza Katoličke Crkve“.....	45
I.2.5.2. Enciklika: „Plodovi dijaloga“.....	50
I.2.5.3. Enciklika: <i>Quanta est nobis via?</i>	51
I.2.6. Apostolsko pismo <i>Orientalis lumen</i>	53
I.2.7. Apostolsko pismo <i>Tertio millennio adveniente</i>	56
I.2.8. Dokument: „Biskup i kršćansko jedinstvo: ekumenski <i>vademecum</i> “.....	57
I.2.9. Dokumentirani stavovi aktualnog poglavara Katoličke Crkve.....	62
I.2.11. Zaključak o govoru dokumenata Katoličke Crkve u pogledu molitvenog zajedništva katolika i drugih kršćana.....	66

EXCURSUS: Primjer duhovnog ekumenizma u vrijeme Zapadnog raskola.....	67
I.3. Zakonodavni akti Katoličke Crkve i govor o interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi.....	69
I.3.1. Zakonik kanonskog prava Katoličke Crkve (1983.).....	69
I.3.2. Apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji „Dobri pastir“.....	72
I.3.3. Zakonik kanona Istočnih Crkava.....	74
I.3.4. Zaključak o zakonodavnim aktima.....	80
I.4. Promišljanja izabranih katoličkih teologa o interkonfesijskoj molitvi katolika s nekatolicima.....	76
I.4.1. Paul Couturier.....	76
I.4.2. Yves Congar.....	78
I.4.3. Walter Kasper.....	81
I.4.4. Zaključak o promišljanjima izabranih katoličkih teologa.....	84
II. PRAVOSLAVNA CRKVA I VIŠEKONFESIJSKA MOLITVA.....	85
II.1. Uvodna promišljanja o pravoslavnom shvaćanju Crkve i ekumenizma.....	85
II.1.1. Pravoslavna Crkva kao istinska Crkva Božja.....	85
II.1.2. Ekumenizam u vremenu i prostoru.....	87
II.1.3. Problem neujednačenih stavova prema nepravoslavcima.....	88
II.1.4. Modeli nastojanja oko unije sa strane Katoličke Crkve.....	90
II.1.5. Stav Pravoslavne Crkve prema Katoličkoj Crkvi i protestantima.....	94
II.1.6. Temeljni orisi razlika i neslaganja između katolika i pravoslavnih.....	96
II. 2. Stavovi partikularnih pravoslavnih Crkava prema višekonfesijskoj molitvi i ekumenizmu.....	101
II.2.1. Carigradska patrijaršija.....	101
II.2.2. Ruska pravoslavna Crkva.....	110

II.2.3. Srpska pravoslavna Crkva.....	117
II.2.4. Sveta Gora Atos.....	131
II.3. Zakonodavni pristup Pravoslavne Crkve zajedničkoj višekonfesijskoj molitvi na primjeru Izvješća Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava.....	133
II.3.1. Zakonodavni pristupi Pravoslavne Crkve višekonfesijskoj molitvi tijekom povijesti.....	133
II.3.2. Izvješće Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava o zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi.....	148
II.4. Promišljanja odabranih pravoslavnih teologa o višekonfesijskoj molitvi.....	153
II.4.1. Ion Bria.....	153
II.4.2. Sergej Bulgakov.....	155
II.4.3. Olivier Clément.....	159
II.4.4. Grigorij Florovski.....	161
II.4.5. Ivan Feofilovič Meyendorff.....	166
II.4.6. Nikos Nissiotis.....	168
II.4.7. Dumitru Stăniloae.....	171
II.4.8. Justin Popović.....	173
II.4.9. Nikolaj Velimirović.....	179
II.4.10. Radovan Bigović.....	181
II.4.11. Vladimir Vukašinović.....	184
II.4.12. Aleksej Osipov.....	187
II.4.13. Teodor Zisis.....	189
III. ODNOS CRKAVA REFORMACIJE I CRKAVA PROIZAŠLIH IZ REFORMACIJE PREMA VIŠEKONFESIJSKOJ MOLITVI.....	191
III.1. Neke postavke protestantske teologije povezane s interkonfesijskom molitvom...	192

III.1.1. <i>Lex orandi, lex credendi</i> u protestantskom shvaćanju.....	192
III.1.2. Orisi protestantske ekleziologije.....	195
III.1.3. Bogoslužje u protestantizmu.....	199
III.2. Temeljni dokumenti Ekumenskog vijeća Crkava.....	201
III.2.1. Dokument „Zajedničko razumijevanje i vizija Ekumenskog vijeća Crkava“.....	201
III.2.2. Dokument „Crkva: prema zajedničkoj viziji“.....	206
III.2.3. Dokument „Načini bogoštovlja“.....	212
III.2.4. Zaključna misao o dokumentima Ekumenskog vijeća Crkava.....	213
III.3. Reformacijska teologija i teolozi o višekonfesijskoj molitvi.....	214
III.3.1. Izvještaj „Kako vjerujemo, tako molimo: Prema zajedništvu u bogoslužju“.....	214
III.3.2. Robert Hallowell Gardiner.....	218
III.3.3. Gordon Lathrop.....	221
III.4. Inicijativa Svjetske evanđeoske alijanse oko interkonfesijske molitve.....	222
III.5. Duhovni ekumenizam između katolika i protestanata – zajednica u Taizéu.....	227
IV. KOMPATIBILNOSTI I NEKOMPATIBILNOSTI U STAVOVIMA S OBZIROM NA VIŠEKONFESIJSKU MOLITVU.....	232
V. PRAKTIČNE SMJERNICE ZA PROVOĐENJE VIŠEKONFESIJSKIH MOLITVENIH SUSRETA.....	237
VI. VIŠEKONFESIJSKA MOLITVA U HRVATSKOJ.....	239
VI.1. Kratka povijest interkonfesijskih molitvenih nastojanja na području Republike Hrvatske.....	242
VI.2. Izjave i očitovanja suvremenih predstavnika kršćanskih crkava u Republici Hrvatskoj o interkonfesijskoj molitvi.....	249
VI.2.1. Zagreb.....	249

VI.2.2. Split.....	252
VI.2.3. Rijeka.....	254
VI.2.4. Osijek.....	256
VI.2.5. Dubrovnik.....	260
VI.2.6. Sisak.....	262
ZAKLJUČAK.....	267
LITERATURA.....	276
POPIS I SADRŽAJ DODATAKA.....	286
DODATAK I.	288
DODATAK II.	303
DODATAK III.	316
DODATAK IV.	318
DODATAK V.	323
DODATAK VI.	344
DODATAK VII.	358
DODATAK VIII.	367
DODATAK IX.	374
KAZALO OSOBA.....	375
ŽIVOTOPIS AUTORA DOKTORSKOGA RADA.....	385



Katolički bogoslovni fakultet – Sveučilište u Zagrebu
Catholic Faculty of Theology – University of Zagreb



IZJAVA O AUTORSTVU DOKTORSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj doktorski rad ***Aktualne doktrinarne, zakonodavne i teološke pozicije u kršćanskim crkvama s obzirom na narav višekonfesijske molitve***, izvorni rezultat mojega rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjereno citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu 18.11.2022.

(vlastoručni potpis studenta/studentice)

SAŽETAK

Na ekumenskim molitvenim susretima okupljaju se kršćani iz različitih kršćanskih zajednica, Crkava i konfesija. Takve višekonfesijske molitve pojedine od njih ne interpretiraju i ne prihvaćaju kao zajedničku molitvu, zbog – kako navode – nepostojećega jedinstva vjere ili nedovoljnoga stupnja jedinstva vjere, nego samo kao molitvu na istome mjestu, u isto vrijeme, čak i istim riječima, ali ipak kao zasebnu, bez dimenzije zajedništva. Za njih je takva molitva plurikonfesijska (višekonfesijska) i multikonfesijska (mnogokonfesijska), ali nije interkonfesijska (međukonfesijska), tj. nije zajednička. Takva situacija izaziva nejasnoće, nesigurnost i zbunjenost, osobito kod vjernika koji prakticiraju moliti s kršćanima iz drugih Crkava.

Disertacija istražuje (1.) službenu doktrinu, (2.) zakonodavne (crkvenopravne, kanonske) okvire i (3.) teološka stajališta o praksi višekonfesijske molitve.

Cilj je znanstvenom metodologijom utvrditi narav višekonfesijske molitve kao oblika duhovnoga ekumenizma i mogućnost njezinoga prakticiranja sukladno zakonodavstvima kršćanskih Crkava.

Ključne riječi: zajednička ekumenska interkonfesijska molitva, ekumenizam, duhovni ekumenizam.

SUMMARY

Ecumenical prayer meetings bring together Christians from various Christian communities, churches, and denominations. Such multiconfessional prayers are not interpreted and accepted by some of them as a common prayer, due to – as they say – non-existent unity of faith or insufficient degree of unity of faith, but only as a prayer in the same place, at the same time, even in the same words, without a dimension of togetherness. For them, such a prayer is pluriconfessional and multiconfessional, but it is not interconfessional, in other words, it is not common prayer. Such a situation causes ambiguity, insecurity, and confusion, especially among believers who practice praying with Christians from other churches.

The dissertation explores (1.) official doctrine, (2.) legislative (ecclesiastical, canonical) frameworks, and (3.) theological views on the practice of multiconfessional prayer.

The aim is to scientifically determine the nature of multiconfessional prayer as a form of spiritual ecumenism as well as the possibility of its practice in accordance with the legislation of the Christian churches.

Keywords: common ecumenical interconfessional prayer, ecumenism, spiritual ecumenism.

PODATCI O MENTORU

Juro Zečević-Božić rođen je u Gornjem Zoviku u BiH, 21. kolovoza 1958. Osnovnu školu završio je u Drenovcima, u Slavoniji, kamo se obitelj preselila 1965. U sjemenište otaca karmelićana u Remetama ulazi 1972. te pohađa interdijecezansku klasičnu gimnaziju na Šalati. Teologiju studira u Zagrebu i Beču, gdje 1989. doktorira na području ekumenske teologije. Godine 1984. polaže svečane zavjete, a 1985. biva zaređen za svećenika. Zadnjih godina studija i nakon njegova završetka obnaša brojne različite i odgovorne službe unutar Hrvatske karmelske provincije sv. oca Josipa i šire.

Za predavača na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu pozvan je 1992. U znanstveno-nastavno zvanje višeg asistenta izabran je 1993., docenta 1997., izvanrednog profesora 2007. i redovitog profesora 2018. godine. Predaje ili je predavao brojne predmete i seminare s područja ekumenske i duhovne teologije na sljedećim ustanovama: Teologiji i Teološko-katehetskom institutu u Splitu, Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (KBF), Katehetskom institutu KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Institutu za kršćansku duhovnost KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Institutu za teološku kulturu laika KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Poslijediplomskome studiju KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu, Teološkom fakultetu *Matija Vlačić Ilirik* u Zagrebu, Sustavnom studiju duhovnosti u Zagrebu, studiju Teologije posvećenog života u Zagrebu, Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, KBF-u u Đakovu Sveučilišta J. J. Strossmayer u Osijeku, KBF-u vestfalskog Sveučilišta u Münsteru itd.

Prof. dr. sc. Jure Zečević vršio je ili vrši također i sljedeće službe: član Znanstveno-nastavnog vijeća KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, član Povjerenstva za poslijediplomski znanstveni studij KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, predsjednik povjerenstva za međufakultetski ekumenski simpozij KBF-a, član Povjerenstva za nagrađivanje studenata KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, član Povjerenstva za razredbene ispite KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, član Komisije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu za priznavanje istovrijednosti stranih diploma, pročelnik Katedre ekumenske teologije KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, voditelj specijalizacije u ekumenskoj teologiji na poslijediplomskom studiju KBF-a Sveučilišta u Zagrebu, predstojnik Instituta za ekumensku teologiju i dijalog *Juraj Križanić* KBF-a, član Instituta za ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, redoviti član Odjela za kršćanski Istok Instituta za ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, pročelnik Odjela za ekumensku teologiju Instituta za

ekumensku teologiju i dijalog KBF-a u Zagrebu, tajnik Vijeća za ekumenizam i dijalog HBK-a, predsjedatelj Ekumenskog koordinacijskog odbora Crkava u Hrvatskoj, član Hrvatskog biblijskog društva, član Europskog društva za katoličku teologiju, član Predsjedništva Hrvatske sekcije Europskog društva za katoličku teologiju, član Societas Oecumenica, tajnik međunarodnoga znanstvenog Simpozija profesora teologije, član Vijeća Konferencije profesora dogmatske, fundamentalne, otačke i ekumenske teologije, tajnik Konferencije profesora dogmatske, fundamentalne, otačke i ekumenske teologije, izvršni urednik časopisa Poslušni Duhu, član međunarodnog uredničkog savjeta revije Edinost in dialog Instituta za ekumensku teologiju i međureligijski dijalog pri Teološkom fakultetu Univerziteta u Ljubljani, suradnik je u više stranih i domaćih časopisa, poglavito s temama iz područja duhovnog bogoslovlja i ekumenske teologije: Christliche Innerlichkeit, Teresianum, Bogoslovska smotra, Crkva u svijetu, Riječki teološki časopis, Vrelo života, Posvećeni život, Živo vrelo, Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije, Marulić, Danica, Spectrum, Ostvarenja, Karmelski vjesnik, Duh zajedništva, Život remetski, Advocata Croatiae, Otac Gerard, Ost-West. Europäische Perspektiven, Poslušni Duhu itd.

U sklopu znanstveno-nastavne djelatnosti prof. dr. sc. Juro Zečević-Božić vodio je preko stotinu diplomskih i više magistarskih i doktorskih radova. Sudjelovao je svojim predavanjima i prinosima na mnogo domaćih i međunarodnih znanstvenih simpozija. Gostovao je s ekumenskim temama na raznim javnim tribinama i okruglim stolovima (npr. u Zagrebu, Innsbrucku, Osijeku, Đakovu, Vukovaru, itd.) te ih i sam organizirao i vodio. Uvršten je u popis znanstvenika i istraživača Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske pod matičnim brojem 201003. Koordinirao je Susrete visokih predstavnika vjerskih zajednica u RH. Godine 2007. dodijeljeno mu je priznanje Udruge za vjerske slobode za naročiti doprinos promicanju pravednosti, mira, jedinstva i vjerske slobode u našem društvu.

ZAHVALA I POSVETA

*Bogu na slavu;
Crkvi na korist;
roditeljima u zahvalu.*

KRATICE I POKRATE

A) Biblijske

1 Iv	Prva Ivanova poslanica
1 Kor	Prva poslanica Korinćanima
2 Kor	Druga poslanica Korinćanima
Dj	Djela apostolska
Ef	Poslanica Efežanima
Gal	Poslanica Galaćanima
Heb	Poslanica Hebrejima
Jud	Judina poslanica (navedena kratica je na srpskom jeziku, a na hrvatskom je Jd)
Iv	Evandjelje po Ivanu
Lk	Evandjelje po Luki
Mk	Evandjelje po Marku
Mt	Evandjelje po Mateju
Ps	Psalam
Rim	Poslanica Rimljanima

B) Stručne

BEM	COMMISSION ON FAITH AND ORDER, <i>Baptism, Eucharist and Ministry</i> , World Council of Churches, Geneva, 1982. Konzultirano je digitalno izdanje koje je dostupno na službenim stranicama Ekumenskog vijeća Crkava: https://www.oikoumene.org/sites/default/files/Document/FO1982_111_en.pdf (1.III.2022).
-----	---

- CUV COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision*, WCC Publications, Geneva, 2013.
- ED PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ³1994
- EV PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, *Biskup i jedinstvo kršćana: Ekumenski vademecum*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021.
- KKC *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas koncila, Zagreb, 2016.
- LG DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁷2008.
- OE DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Orientalium Ecclesiarum. Dekret o istočnim katoličkim Crkvama* (21. XI. 1964.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁷2008.
- SC DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Sacrosanctum Concilium. Konstitucija o svetoj liturgiji* (4. XII. 1963.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁷2008.
- UR DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu* (21. XI. 1964.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁷2008.
- UUS IVAN PAVAO II., *Enciklika Ut unum sint pape Ivana Pavla II. o ekumenskom nastojanju* (25.V.1995.), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

C) Ostale

- Ap. Apostolski kanon
- Br. Broj
- Čl. Članak

Dekr.	Dekret
Dr.	Doktor
Dr. sc.	<i>Doctor scientiae</i> (hrvatski: doktor znanosti)
EVC	Ekumensko vijeće Crkava
Fr.	Father (engleski, značenje: otac; koristi se i za svećenika)
God.	Godina
I dr.	I drugi
IKA	Informativna katolička agencija
Itđ.	I tako dalje
Kan.	Kanon
Kann.	Kanoni (više njih)
Kr.	Krist/Krista
Npr.	Na primjer
Op. a.	Opaska autora
Pr.	Primjerice
Prof.	Profesor
Prof. dr. sc.	Profesor doktor
R.	Rođen/a
RKC	Rimokatolička Crkva
RPC	Ruska pravoslavna Crkva
SAD	Sjedinjene Američke Države
SPC	Srpska pravoslavna Crkva
Str.	Stranica
Sv.	Sveti/a

SSC	Svetski savez Crkava (kratica na srpskom jeziku, inače isto što i EVC)
SVC	Svjetsko vijeće Crkava (koristi se u nekim izvorima, ali inače se koristi EVC)
Tj.	To jest
Tzv.	Takozvani
UK	Ujedinjeno Kraljevstvo
Ur.	Uredio/la/li/le
Usp.	Usporedi
WCC	World Council of Churches (engleski, prijevod: Ekumensko vijeće Crkava)
WPCU	Week of Prayer for the Christian Unity (engleski, prijevod: Tjedan molitve za jedinstvo kršćana)

UVOD

Teološko pitanje kojim se doktorski rad bavi jest: što je teološki, osobito ekleziološki, liturgijski i sakramentološki višekonfesijska molitva koja se *de facto* prakticira diljem svijeta, osobito u konfesijski pluralnim sredinama. Na mnogim se stranama održavaju ekumenski molitveni susreti kod kojih dolazi do molitvi pripadnika različitih kršćanskih crkava, crkvenih zajednica, slobodnih crkava i konfesija. Ipak, okupljanja na takva ekumenska molitvena slavlja neke kršćanske zajednice, njihovi dijelovi ili pojedinci ne drže zajedničkom molitvom, nego samo molitvom na istome mjestu, u isto vrijeme i eventualno čak i istim riječima, obrazlažući svoj stav npr. time da takva molitva, zbog nejedinstva vjere (dogme), nije upravljena istome Bogu pa stoga ne može biti molitvenoga zajedništva. Takvi stavovi i izjave izazivaju i pitanja o stupnju eklezijalne validnosti koju si molitveni partneri uzajamno priznaju. Stoga se, kako je već rečeno, u praksi često susreće zbunjenost, osobito među vjernicima koji već godinama prakticiraju molitvu s kršćanima iz drugih Crkava, što dovodi do njihove rezerviranosti, zaziranja pa i odustajanja od prakticiranja takvih zajedničkih ekumenskih molitvi. Takve ili bliske pozicije mogu se susresti u mnogim kršćanskim crkvama i crkvenim zajednicama. Ipak, s obzirom na širinu tematskoga opsega istraživanja, istraživanje se najvećim dijelom fokusira na vrednovanje i interpretaciju takve molitve u doktrini (nauku) i teologiji Katoličke i Pravoslavne Crkve te Crkava reformacije i reformacijske baštine. Pokušaj da se jednako duboko i opsežno istraže i utemelje zaključci s obzirom na sve konfesijske i crkvenopravne identitete nužno bi vodio do, u znanstvenom pogledu, nedovoljno fundiranih zaključaka i rezultata. U hrvatskom kontekstu osobito je relevantno istraživanje prakse, interpretacija te legalnih i legitimnih mogućnosti zajedničke molitve između katolika i pravoslavnih, no to naravno ne znači da odnos drugih Crkava, crkvenih zajednica i konfesija prema zajedničkoj molitvi u radu smije biti previđen i ostavljen po strani, budući da i među kršćanima koji ne pripadaju tim dvjema crkvama postoje nesuglasja u tumačenjima i pitanjima dopuštenosti višekonfesijske molitve. Stoga će u radu biti istražen i spektar Crkava reformacije i reformacijske baštine po pitanju njihovih stavova u pogledu naravi i mogućnosti višekonfesijske molitve.

Istraživanje pokazuje, primjerice, konzultiranjem crkvenih izvora i dokumenata Katoličke Crkve te izjava njezinih relevantnih teoloških autoriteta, da katolička doktrina, crkveno pravo i teologija nedvojbeno polaze od toga da najveći dio kršćana u različitim crkvama već sada, na aktualno postojećem stupnju jedinstva vjere, može živjeti, ostvarivati i prakticirati određeni temeljni stupanj konkretnoga i vidljivoga zajedništva u interkonfesijskim

molitvenim činima, a da pri tome ne dolazi u sukob s načelima, zakonima i doktrinom Katoličke Crkve. Katolička Crkva, na razini nauka i crkvenoga zakonodavstva, ima jasne i precizne smjernice i upute u pogledu molitvenoga „zajedništvovanja“ s drugim kršćanima, dok se, primjerice, pravoslavna tumačenja i stavovi o zajedničkoj molitvi s katolicima i drugim kršćanima često razlikuju i među pravoslavnim Crkvama i unutar pojedine mjesne Crkve. Katolici drže da zajednički molitveni čini katolika i drugih kršćana mogu pridonositi boljem međusobnom razumijevanju te mogu usmjeriti daljnju molitvenu praksu i međucrkvenu suradnju, koja proistječe iz postojećeg, „još“ očuvanog i ekumenskim nastojanjima „već“ postignutog stupnja jedinstva vjere. Time se ostvaruje snažnije svjedočenje, upravo pomoću već sada realno mogućega prakticiranja zajedničke molitve. Višekonfesijska molitva, kao oblik duhovnoga ekumenizma, u katoličkoj perspektivi, ima za cilj u vjernicima kršćanskih crkava osvijestiti tu stvarnost kršćanske vjere i potaknuti sve kršćane na zauzetiji rad oko izgradnje potpunijega i vidljivijega jedinstva. Kod pravoslavnih, za razliku od katolika, nema jedinstvenoga stava u pogledu višekonfesijske molitve, nema o njoj konsenzusa koji bi obvezivao na panortodoksnoj (svepravoslavnoj) razini. Drugim riječima, i tamo gdje se pravoslavni već desetljećima običavaju okupljati na molitvu s drugim kršćanima, kao što se to prakticira u Zagrebu i Hrvatskoj – što će također biti temeljito istraženo i predstavljeno u radu – ostaje otvoreno pitanje različitih pravoslavnih tumačenja takve prakse. Nije jasno moli li se doista međukonfesijski (interkonfesijski, međucrkveno, zajednički) ili pak višekonfesijski (plurikonfesijski, višecrkveno, zasebno), a time – unatoč bilateralnoj ili multilateralnoj fizičkoj prisutnosti na istom mjestu – u biti ipak samo monokonfesijski ili jednocrkveno, svatko za sebe premda na istom mjestu, u isto vrijeme nerijetko i istim riječima (npr. kada svi zajedno izgovaraju molitvu Očenaša ili riječi Nicejsko–carigradskoga vjerovanja). Takve će činjenično dokumentirane, prakticirane a različito vrednovane i interpretirane molitve činiti ovaj rad – koji će znanstvenom metodom istražiti aktualne doktrinarne, zakonodavne (crkvenopravne, kanonske) i teološke pozicije kršćanskih crkava (Katoličke, Pravoslavne te Crkava reformacije i reformacijske baštine) u pogledu višekonfesijske zajedničke molitve – smislenim i svrsishodnim na teorijskoj i primjenjivim na praktičnoj razini teoloških dijaloga i (među)crkvenih ophođenja uključujući i oblike zajedničkoga djelovanja na raznim područjima.

Stajališta kršćanskih crkava bit će u radu predstavljena (1.) doktrinom, tj. temeljnim dokumentima crkvenoga učiteljstva, (2.) utvrđivanjem relevantnih zakonodavnih okvira, normi i odredbi te (3.) stajalištima, promišljanjima i očitovanjima egzemplarnih teoloških autoriteta. Stajališta Crkava reformacije i reformacijske baštine, primjerice, zbog pluralnosti mišljenja i nepostojanja središnjega, dominantnoga i jedinstvenoga stava, zahtijevaju složeniju obradu.

Rad dakle nastoji dostatno identificirati doktrinarne i teološke temelje katoličkih, pravoslavnih i protestantskih kršćana te njihovih crkava, koji određuju njihova stajališta prema višekonfesijskoj molitvi.

Disertacijom se želi iscrpno i znanstveno dokumentirati i prikazati široki spektar stajališta kršćanskih crkava s obzirom na interkonfesijsku molitvu, zahvaćajući podudarnosti i različitosti. Nakon takve analize znanstvenom metodologijom valorizirat će se rezultati dobiveni istraživanjem, koji – u praktičnom smislu – mogu biti korišteni za intenziviranje i daljnji razvoj ekumenskoga dijaloga među kršćanima. To će biti osobito vidljivo kroz predložene praktične smjernice za organiziranje i oblikovanje višekonfesijskih molitvenih susreta. Pomoću ovoga rada, dobit će se sustavan, znanstven i utemeljen prikaz onoga što crkve u aktualnom trenutku omogućuju svojim vjernicima po pitanju ekumenske molitve, što može pridonijeti nadilaženju dvojbi te unaprijediti ekumenski dijalog i međucrkvene odnose na dobrobit društva.

Rad ima za cilj sustavno predstaviti (1.) doktrinarne i (2.) zakonodavne okvire te (3.) egzemplarne stavove relevantnih teologa iz kršćanskih crkava s obzirom na višekonfesijsku molitvu. Namjerava se istražiti što pojedine crkve naučavaju i u praksi omogućuju u pogledu višekonfesijske molitve s pripadnicima drugih crkava, što je podudarno, a što specifično u tim stavovima te na taj način pridonijeti uklanjanju predrasuda, pomirenju, intenziviranju duhovnoga ekumenizma i konstruktivnijim međukršćanskim odnosima, a time i boljem skladu i općem dobru društava u kojima djeluju kršćanske zajednice.

Prva hipoteza je da najveći broj kršćanskih crkava i zajednica ima stajalište da doktrinarni, teološki i zakonodavni okviri u njihovim crkvama već u aktualnom trenutku omogućuju obuhvatniju i intenzivniju *communicatio in spiritualibus*, uključujući i višekonfesijsku molitvu u smislu zajedničke molitve, te da je takvu molitvu moguće prakticirati. Istraživačko pitanje koje vodi prvu hipotezu prema cilju disertacije je: Koje su trenutne mogućnosti i ograničenja koja kršćanske crkve i zajednice stavljaju pred svoje vjernike u pogledu zajedničke molitve s drugim kršćanima?

Druga hipoteza koju valja znanstveno potkrijepiti i dokazati jest da Katolička Crkva, primjerice, ima jasne i precizno utemeljene stavove i praktične smjernice po pitanju višekonfesijske molitve s drugim kršćanima kao interkonfesijske, tj. zajedničke, i da je to očitovano u dokumentima katoličkoga Učiteljstva na najvišim razinama, da ono potiče na molitvu s drugim kršćanima i govori o istovjetnosti vjere u bitnome (hijerarhija istina) te da je, stoga, za katolike, zajedničku molitvu moguće prakticirati kao oblik duhovnoga ekumenizma.

Istraživačko pitanje koje proizlazi iz druge hipoteze: koje su konkretne mogućnosti i ograničenja u Katoličkoj Crkvi po pitanju višekonfesijske molitve?

Treća hipoteza je da slična stajališta i pristupe ima i cijeli niz drugih kršćanskih crkava, te da u nekim kršćanskim crkvama i zajednicama postoje bilo rezerviranosti bilo izričito odbijanje višekonfesijskih molitvenih praksi. Istraživačko pitanje treće hipoteze je: Kakvi su stavovi ostalih kršćanskih crkava i zajednica, u odnosu prema stajalištu Katoličke Crkve, u pogledu višekonfesijske molitve?

Istraživanje u ovom radu, na području ekumenske teologije, temelji se na materijalima dogmatsko-doktrinarne i liturgijske, teološko-interpretativne i ekleziološke te zakonodavno-crkvenopravne i kanonske naravi. Ekumenski je usmjereno prema unaprjeđenju međucrkvenih odnosa, za što je potreban sustavan i sveobuhvatan istraživački proces koji u sebi uključuje prikupljanje i analiziranje značajnoga broja relevantnih dokumenata kršćanskih crkava, od najviših razina učiteljstva, preko teoloških stajališta do crkvenih zakonodavstava.

U predstavljanju katoličkog nauka po pitanju višekonfesijske molitve to su dokumenti crkvenih sabora, dokumenti i izjave Učiteljstva Katoličke Crkve (papa i biskupi), zakonodavni dokumenti Katoličke Crkve te promišljanja izabranih teologa koji su se bavili pitanjem višekonfesijske molitve. Kriterij izbora su aktualni važeći doktrinarni i zakonodavni propisi, a u izboru teologa značajni teolozi koji su razvili ili dali doprinos ekumenizmu po pitanju višekonfesijske molitve.

U predstavljanju pravoslavnog nauka po pitanju višekonfesijske molitve bit će analizirani i predstavljeni dokumenti i stavovi mjesnih pravoslavnih Crkava koje su značajne i utjecajne kako općenito u pravoslavlju tako i na području Republike Hrvatske. U tom smislu, istražuju se aktualni obvezujući dokumenti svetih sinoda partikularnih pravoslavnih Crkava (Carigradske patrijaršije, Ruske pravoslavne Crkve, Srpske pravoslavne Crkve, Svete gore Atos), trenutno važeći zakonodavni kanoni koje prihvaća Pravoslavna Crkva te očitovanja i promišljanja pravoslavnih teologa koji su se bavili ekumenskom problematikom zajedničke molitve ili su svojim teološkim promišljanjima utjecali na razumijevanje višekonfesijske molitve pravoslavnih s drugim kršćanima.

U predstavljanju nauka Crkava reformacije i reformacijske baštine, s obzirom na problem pluralnosti protestantskih crkava i konfesija istražiti će se dokumenti Ekumenskog vijeća Crkava¹ jer najveći dio crkava članica spada na Crkve reformacije i reformacijske baštine. Iako ti dokumenti nemaju obvezujuću snagu s obzirom da dolaze iz Ekumenskog vijeća

¹ Na hrvatskom govornom području uz naziv „Ekumensko vijeće Crkava“ često se koristi i alternativni naziv „Svjetsko vijeće Crkava“.

Crkava koje je nastalo u protestantskom okrilju te okuplja velik dio protestantskih crkava i zajednica, predstavlja zajednički izričaj protestantizma u pogledu višekonfesijske molitve.

Nakon istraživanja i predstavljanja nauka, komparativnom analizom odnosa kršćanskih crkava prema višekonfesijskoj molitvi uočit će se i navesti podudarna i specifična stajališta.

Na kraju, prezentirati i valorizirati rezultate komparativne analize, pregledno i sustavno predstaviti rezultate te oblikovati konkretne smjernice, primjenjive u praksi višekonfesijskih molitvenih susreta. Koristit će se kombinirane metode, deskripcija, indukcija i dedukcija, analiza i sinteza.

Doktorski rad aktualan je s obzirom na postojeće kontroverze oko višekonfesijske molitve, koje opterećuju ekumenske odnose na hrvatskoj, europskoj i globalnoj razini te ima potencijal da utemeljeno i znanstveno argumentirano pridonese nadilaženju postojećih međucrkvenih i međukršćanskih sporenja oko (ne)mogućnosti višekonfesijske molitve.

Budući da se rasprave o pitanju koje će biti detaljno istraženo i prikazano u doktorskom radu vode i na unilateralnim (unutarcrkvenim) i na multilateralnim (međucrkvenim) razinama, primjerice sve do Ekumenskog (Svjetskog) vijeća crkava i njegovih više od 340 članica, istraživanje će dati doprinos razjašnjavanju i rješavanju u aktualnoj situaciji doista relevantnoga pitanja.

S obzirom da tema rada dosad nije istraživana na sustavni način, istraživanje predviđeno ovim radom potencijalno će predstaviti značajan sustavni i izvorni doprinos kako na općoj teološko-teorijskoj tako i na konkretnoj teološko-praktičnoj razini u smislu intenziviranja duhovnoga ekumenizma kao instrumenta ostvarivanja postojećeg stupnja jedinstva i zajedništva te upotpunjenja onoga jedinstva i zajedništva koje nedostaje.

I. KATOLIČKA CRKVA I VIŠEKONFESIJSKA MOLITVA

I.1. Katolička Crkva i suvremeni ekumenski pokret

U prvome dijelu rada ukratko će biti izloženo značenje pojma *ekumenizam* i bit će predstavljen kratki povijesni presjek odnosa Katoličke Crkve prema suvremenom ekumenskom pokretu. Povijesni presjek pomaže bolje razumjeti okolnosti koje su postupno, od prvotnog odbacivanja, dovele do afirmacije suvremenog ekumenskog pokreta od strane Katoličke Crkve.

Sve do afirmacije ekumenizma i ekumenskoga pokreta od strane Drugog vatikanskog koncila, Katolička Crkva bila je rezervirana spram uključivanja i sudjelovanja u ekumenskim gibanjima u svijetu. Nakon Koncila, Katolička Crkva afirmira ekumenizam i aktivno se uključuje u dijalog s drugim kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama.

I.1.1. Etimologija pojma *ekumenizam*

Ekumenizam se, u suvremenom svijetu, smatra jednim od temeljnih modusa izgradnje suvremene globalne civilizacije čiji su temelji uzajamno poštivanje u različitosti, tolerancija i dijalog, multikulturalnost i multireligioznost. Može se dogoditi da, rabeći pojam *ekumenizam*, izgubimo njegov izvorni kontekst i značenje koje ima u okružju iz kojega taj pojam dolazi. Zato u ovom prvom dijelu rada želimo razložiti izvorno značenje, ali i neka najraširenija shvaćanja pojma „ekumenizam“.

Pojam *ekumenizam* potječe od grčkih riječi koje su ovdje donošene u nekoliko inačica kako bi bilo prikazano njihovo uže i šire značenje: *oikos* (οἶκος – kuća, stan), *oikein* (stanovati), *oikumenos* (ono što je nastanjeno) i *oikumene* (οἰκουμένη – nastanjeni, naseljeni svijet, odnosno za drevne Grke civilizirani svijet koji je u suprotnosti s njima barbarskim zemljama). Što se vremenskog nastanka tiče pojam *oikumene*, particip pasivni od glagola *oikein*, što znači stanovati, upotrebljavao se, prema dostupnim i poznatim podacima, od 5. stoljeća prije Krista.²

² Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju*, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“, Zagreb, 2009., 13.

I.1.2. Povijesne uporabe pojma *ekumenizam*

S obzirom na najranije poznato vrijeme uporabe, termin *ekumena* upotrebljavao je grčki povjesničar Herodot (484.-424. g. pr. Kr.) u geografskom smislu kao poznati, naseljeni i civilizirani dio svijeta.³

U vrijeme Aleksandra III. Velikog ili Aleksandra Makedonskog (356.-323. g. pr. Kr.), riječ „ekumena“ zadobiva svojevrsno političko značenje „kada su njegovi nasljednici, dijadosi, podijelili carstvo zadržavajući naslov ‘kralj cijele ekumene’.“⁴

„Iz razdoblja carskog Rima sačuvani su na novcima nazivi ‘ekumena’ za razna natjecanja i skupove umjetnika, kao npr. ‘sveta ekumenska natjecanja’ ili ‘sveta ekumenska sinoda dionizijskih umjetnika’ ili ‘glumaca’. Kad je Rim pobijedio Antioha Sirskog, izaslanici s istoka pozdravili su Rimljane kao ‘gospodare ekumene’. Car Neron nazvao se ‘spasiteljem i dobročiniteljem ekumene’.“⁵

U biblijsko-novozavjetnom smislu pojam *ekumena* pojam označava grčko-rimsku civilizaciju ili kulturni krug – Rimsko carstvo – a sve izvan toga je područje barbarskog ili ne-civiliziranog. U Novome zavjetu pojam *ekumena* susrećemo petnaest puta, a može se odnositi na Rimsko Carstvo (npr. Lk 2,1 gdje piše o proglasu cara Augusta da se napravi popis sveg pučanstva na području Rimskog carstva) ili na cijeli svijet (npr. Dj 17,6; Heb 2,5; ili Mt 24,14 gdje piše o tome da će se Evanđelje propovijedati po svemu svijetu).

Pojam, postupno, od političke i geografske uporabe, ulazi i u crkvenu uporabu. Crkveni pisac Origen (185.-254. g.)⁶ piše o Crkvi kao kući, ekumeni izvan koje nema spasenja.⁷ Sada Crkva postupno postaje ekumena „civiliziranih“, odnosno spašenih, svijet u koji je Gospodin Isus Krist poslao svoje učenike da propovijedaju Evanđelje spasenja (usp. Mk 16,15). U tom smislu, Bazilije Veliki poistovjećuje ekumenu s granicama Crkve.⁸

Crkveni sabori od samih su početaka nazivani ekumenskim zbog toga što su na njima sudjelovali biskupi cijele ekumene, domene Rimskog carstva i grčko-rimske civilizacije ili dominacije, a i zbog toga što ga je sazivao rimski car, vladar „ekumene“. Zato prvi crkveni sabor u Niceji 325. godine jest *ekumenski* sabor jer je „podrazumijevao Crkvu čitavoga

³ Usp. Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija: istočni kršćani, pravoslavni, protestanti*, Prometej, Zagreb, 2005., 667.

⁴ *Isto*.

⁵ *Isto*.

⁶ Pojam: ORIGEN. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Link: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45501> (20. I. 2021).

⁷ Bilješka: ORIGEN, *Propovijedi o Jošui*, 3, 5; PG 11, 841., u: Hans KÜNG, *The Church*, Continuum, New York, 2001., 313.

⁸ Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 668.

Rimskog Carstva, a njegovi 'ekumenski' zaključci pretendirali su na sveopću crkvenu valjanost.⁹

Nakon pada Bizantskog Carstva termin *ekumena* opstaje najvećim dijelom u crkvenom govoru i smislu. „'Ekumena' je sada bila sveopća Crkva. U 6. stoljeću carigradski je patrijarhat uzeo naziv 'ekumenski' kao oznaku za primat časti uz onaj rimskoga pape.“¹⁰

I.1.3. Kratki povijesni pregled nastanka suvremenog ekumenskog pokreta i odnos Katoličke Crkve prema pokretu do Drugog vatikanskog sabora

Suvremeni ekumenski pokret formira se u protestantskom okružju kao pokret koji teži nadilaženju svih konfesijskih razlika između kršćana kako bi u potpunosti zasjalo ono već postojeće, ali crkveno-pravno nevidljivo jedinstvo koje svi kršćani posjeduju u Isusu Kristu po valjanom krštenju.

U ovome dijelu rada donosi se osvrt na to kako se pojam *ekumena* počeo upotrebljavati u protestantskom okružju, koji su prvotni naglasci suvremenog ekumenskog pokreta te kako suvremeni ekumenski pokret biva afirmiran od strane Katoličke Crkve.

I.1.3.1. Pojam *ekumenizam* ulazi u uporabu u kontekstu želje za sjedinjenjem svih kršćana

„Čini se da je njemački pijetist *Ludwig N. Zizendorf* (1700.-1760.) među protestantima prvi uporabio riječ 'ekumena' u smislu 'sveopće kršćanske crkve koja prelazi denominacijske zapreke'. Međutim, tek je Evangelički savez sredinom devetnaestog stoljeća izraz 'ekumenski' unio u crkvenu terminologiju. Na osnivačkoj konferenciji u Londonu 1846. god. američki je prezbiterijanac Samuel H. Cox uporabio izraz 'ekumenski' zalažući se za stvaranje jedne svjetske, ne samo britanske, vjerske organizacije, koja bi imala svoje ogranke i u drugim zemljama. Tako je i u protestantizam ušao pojam 'ekumenski' ne samo kao zemljopisni već i crkveni fenomen.“¹¹ Dotad se pojam *ekumenski* u protestantskom okruženju rabio kao tehnički pojam za drevne crkvene vjeroispovijedi (Apostolsko vjerovanje i Nicejsko-carigradsko vjerovanje) koje su općeprihvaćeni među kršćanima.

⁹ Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli*, 13.

¹⁰ *Isto*.

¹¹ Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 669.

U 19. stoljeću, uz pojam *ekumenski*, u kontekstu težnji za uspostavom kršćanskoga jedinstva, pojavljuje se i pojam *svekršćanski* po uzoru na Pravoslavne Crkve koji izraze *svepravoslavni* ili *panortodoksni* koriste kako bi označili zajedništvo među svim pojedinačnim, autokefalnim, nacionalnim Pravoslavnim Crkvama.¹²

„Na poticaj Nathana Söderbloma (nadbiskupa Uppsale) uvriježio se u 20. stoljeću naziv ‘ekumenski pokret’ za nastojanja crkava oko ujedinjavanja.“¹³ Upravo je Nathan Söderblom (1866.-1931.) pomogao da pojam *ekumena* iskorači iz domene pretežno zemljopisnog značenja i postane oznakom djelovanjâ usmjerenih prema sjedinjenju razjedinjenog kršćanstva. Daljnji korak u prihvaćanju pojma *ekumenizam* učinio je francuski katolički teolog: „Imenicu ‘ekumenizam’ uveo je Yves Congar 1937. godine. Njegova knjiga *Chrétien désunis* (Razjedinjeni kršćani) imala je podnaslov ‘Principes d'un 'œcuménisme catholique’.“¹⁴

Razvoj suvremenog ekumenskog pokreta moguće je okvirno podijeliti u tri razdoblja. Prvo razdoblje proteže se od gore spomenutih početaka još u 18. stoljeću, a osobito se razvija u 19. stoljeću, pa sve do početka 20. stoljeća.

I.1.3.2. Prvo razdoblje ekumenskog pokreta

U prvome razdoblju na sekularnom području odvijaju se značajni događaji: formiranje Sjedinjenih Američkih Država (1776. godine), Francuska revolucija (1789.-1795. godine), a oba događanja prate deklaracije o ljudskim pravima, slobodi mišljenja i vjere te svijest o ravnopravnosti svih ljudi. Uz to, 19. stoljeće obilježeno je liberalizmom, buđenjem nacionalne svijesti i formiranjem modernih država te osnivanje mnogih svjetskih i međunarodnih pokreta. Tako, primjerice, nastaje 1815. *Sveta Alijansa*, 1864. *Crveni križ* i *Prva Internacionala*, 1896. suvremene *Olimpijske igre* i, nakon strahote Prvog svjetskog rata (1914.-1918.), *Liga naroda* (1920.) koju će 1946. zamijeniti, nakon Drugog svjetskog rata, *Ujedinjeni narodi* (UN).

Manji dio kršćana, i to najviše kršćani protestantskog okružja, u skladu sa sekularnim idejama počinju postupno graditi razna udruženja i povezivati se na globalnoj. No, najveći dio kršćanskog svijeta, napose katolici, suzdržani su prema novim idejama i poticajima.

Poticaji na interkonfesijsko kršćansko zajedništvo dolaze, isprva, ne samo zbog suvremenih svjetovnih tokova i ideja, nego i zbog potreba misija, što u pozadini ima, nažalost,

¹² Usp. *Isto*, 669.

¹³ Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli*, 13.

¹⁴ *Isto*.

kolonijalističke i imperijalističke konotacije. Tako je ekumenski pokret 19. stoljeća misijski usmjeren, u smislu da su kršćani različitih konfesija, osobito protestanti koji su unutar pokreta reformacije iskusili mnoge podjele i fragmentacije, postali svjesni da u misijskom radu sukobi koji se pojavljuju među kršćanskim misionarima različitih konfesija nikako ne pridonose vjerodostojnosti Evanđelja, nego čine upravo suprotno. „Ideja ekumenizma javila se na globalnoj razini kroz rad kršćanskih crkava na različitim poljima, ali posebno u misionarskom radu. Slabost kršćanstva pokazala se upravo kroz različite unutarnje podjele. Javila se potreba za udruživanjem razdijeljenih kršćanskih crkava. Prvo udruženje dogodilo se u Londonu 1846. godine – Evanđeoska alijansa. Članstvo je činilo 900 kršćana iz raznih evanđeoskih konfesija. Tada, kao i danas, cilj Alijanse bio je udruživanje na lokalnoj razini u svrhu zajedničke molitve i zalaganja u socijalnom životu Crkve. God. 1857., radi svakodnevne molitve za jedinstvo kršćana, okuplja se udruga, također u Londonu, Association for the Promotion of the Unity of Christendom (APUC), koja je okupila rimokatolike, grkopравoslavce i anglikance. No nije imala velikog učinka s obzirom na to da je Sveti Oficij zabranio 1864. godine sudjelovanje katolicima. [...] God. 1855. osnovan je u Parizu savez Kršćanskih udruga mladih ljudi (YMCA/CVJM). Nadalje, 1893. godine osniva se svjetski savez Kršćanskih udruga ženske mladeži, zatim 1894. godine Omladinski savez za odlučno kršćanstvo te 1895. godine Svjetski kršćanski studentski savez. Od 1854. godine započinju prve nadkonfesijske misijske konferencije u Engleskoj, SAD-u i Aziji.“¹⁵ Sva ova udruženja kršćana postupno grade temelje suvremenog ekumenskog pokreta.

I.1.3.3. Odnos Katoličke Crkve prema ekumenskom pokretu u prvom razdoblju

Odnos Katoličke Crkve u prvom razdoblju ekumenskog pokreta (19. pa do početka 20. stoljeća) je negativan jer Katolička Crkva suvremeni ekumenski pokret kategorizira kao jednu od opasnih sekularističkih ideja koje mogu oslabiti Crkvu i njezinu ekskluzivnost kao jedine Kristove Crkve i mjestom ostvarenja spasenja. U ovome vremenu, obilježenom buđenjem svijesti o slobodi i ljudskim pravima, o sve većoj svijesti povezanosti među narodima, mnogi katolici nisu blagonaklono gledali na navedene pojave u društvu, nego dolazi do uzmicanja i udaljavanja iz javnog života i rasprave. O tome svjedoče dokumenti s najviših crkvenih razina. Katolička Crkva se kroz *Syllabus errorum* Pija IX. (1864.), *Lamentabili* Pija X. i Rimske

¹⁵ Loredana FABIJANIĆ, Ekumenizam – prekretnica u Rimokatoličkoj crkvi, u: *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih humanističkih znanosti*, 3 (2011.) 3, 49.

Inkvizicije (1907.), *Pascendi Dominici gregis* Pija X. (1907.) te antimodernističkom prisegom posve ogradila i udaljila iz suvremenih tokova svijeta. Tako s nepovjerenjem gleda i na suvremeni ekumenski pokret. U prvome razdoblju stav Katoličke Crkve prema kršćanima drugih konfesija može se ovako opisati: „Praksa službene Crkve u odnosu na druge kršćanske Crkve i crkvene zajednice i u odnosu na interkonfesijske susrete prije Drugog vatikanskog koncila obično se, ne bez razloga, opisuje kao stav da su se druge vjeroispovijesti odvojile od (Rimo)Katoličke Crkve i Petrove apostolske stolice, te stoga Rim ne može ići k njima, nego je na njima da se vrate u krilo (Rimo)Katoličke crkve.“¹⁶ Jedini oblik ekumenizma kojeg Katolička Crkva prihvaća u ovome razdoblju jest ekumenizam povratka odbjeglih, odnosno povratka svih „zalutalih“ u puno jedinstvo s Katoličkom Crkvom i rimskim papom. Takav stav i oblik ekumenskog općenja nije donio nikakvih vidljivih plodova u tom razdoblju, nego je još više udaljio Katoličku Crkvu te njezin ugled i relevantnost iz tokova suvremenih gibanja.

I.1.3.4. Drugo razdoblje ekumenskog pokreta

Drugo razdoblje u oblikovanju suvremenog ekumenskog pokreta jest prva polovica 20. stoljeća koje donosi dva važna i konstitutivna elementa zbog kojeg se može reći da je ono svojevrsni rođendan suvremenog ekumenskog pokreta. Prethodno razdoblje bilo je vrijeme priprave, no ovo je razdoblje formalnog početka suvremenog ekumenskog pokreta. „Ekumenski pokret ranog 20. stoljeća posjeduje dvije karakteristike jedinstvene u kršćanskoj povijesti: prvo, ekumenski pokret okuplja većinu pravoslavnih crkava i protestantskih zajednica; drugo, pokret se centrira u Svjetsko vijeće crkava (WCC), koje u sebi konvergira tri organizacije: Međunarodno misijsko vijeće, Život i rad te Vjera i ustroj. Na Misijskoj konferenciji u Edinburghu (1910.), što se uzima za dan rođenja ekumenskog pokreta, anglikanski i protestantski misionari postali su duboko svjesni kako su podjele među kršćanima snažna zapreka za širenje kršćanstva. Uvidjeli su da su neprijateljstva, prepirke, pa čak i razlike između kršćana skandalozne te, u ne-kršćanskim zemljama, irelevantne. Međunarodno misijsko vijeće osnovano je ne samo zbog širenja informacija o efektivnim načinima misionarenja, nego i da se umanjí skandal kršćanskog nejedinstva tako da se izbjegava kompetitivnost u ne-kršćanskim zemljama. Godine 1925. u Stockholmu organizacija ‘Život i rad’ proučavala je aplikaciju kršćanskih principa na međunarodne odnose, na društvene, industrijske i ekonomske

¹⁶ Jure ZEČEVIĆ, Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 857.

aspekte. Gotovo istovremeno organizacija 'Vjera i ustroj' započela je raspravu o doktrinarnim stvarima s pogledom na jedinstvo u vjeri i ustroju. Iz ove tri organizacije godine 1948. formirano je Svjetsko vijeće crkava (WCC) sa sjedištem u Ženevi u Švicarskoj.¹⁷

Katolička Crkva nije ni dan danas članica Ekumenskog vijeća Crkava, no to nije niti veliki dio pentekostnih Crkava, kao ni adventisti, konzervativni evangelici te brojne manje kršćanske Crkve, crkvene zajednice ili konfesije.

I.1.3.5. Odnos Katoličke Crkve prema ekumenskom pokretu u drugom razdoblju

U ovom drugom razdoblju (prva polovina 20. stoljeća) ne uočava se promjena stava Katoličke Crkve prema suvremenom ekumenskom pokretu. Ponavljaju se stavovi Učiteljstva izrečeni prijašnjih godina.

Papa Benedikt XV. odbio je poziv Episkopalne crkve u SAD-u 1919. godine da sudjeluje na skupu organizacije „Vjera i ustroj“. Nakon konferencije organizacije „Život i rad“ u Lausannei 1927. godine. Papa Pio XI. izdao je encikliku *Mortalium animos* (6.I.1928.) u kojoj „sudionike ondašnjih interkonfesijskih konferencija naziva ‘pankršćanima’, upozorava na njihovu retoriku, koja veliča bratsko zajedništvo u Kristu, ali ne prihvaća vodstvo Kristovog namjesnika. On piše da sudjelovanje Apostolske stolice na interkonfesijskim konferencijama i razgovorima te vrste nema opravdanja budući da njihovi sudionici nisu spremni napustiti stavove koji su i doveli do njihovog odvajanja od nje. Osim toga, od Boga objavljena istina ne može biti predmetom pregovora.“¹⁸

Stav kojeg je papa Pio XI. izrazio u enciklici *Mortalium animos* iznijeli su prije, na samoj konferenciji u Lausannei 1927. godine, i pravoslavni delegati. Oni su čvrsto ustvrdili da „kompromis nema mjesta u stvarima vjere i savjesti.“¹⁹ Misao Pia XI., slična onoj pravoslavni delegata, prema, u to vrijeme, nedavno formiranom ekumenskom pokretu mogla bi se sažeti riječima: nema jedinstva u vjeri bez prihvaćanja punine Kristove Objave, ustupci na doktrinarnom području su krajnje nedopustivi, a Kristova Crkva ne može biti neka federacija neovisnih tijela koje imaju različit nauk. Katolicima je zabranio da podupiru ovakve pothvate.²⁰

¹⁷ M. A. BROWN – E. DUFF – J. T. FORD – C. V. LAFONTAINE (ur.), „Ecumenical Movement“, u: Thomas CARSON – Joann CERRITO (ur.), ²*The New Catholic Encyclopedia*, V., The Catholic University of America, Washington DC, 2002., 72.

¹⁸ Jure ZEČEVIĆ, *Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja*, 858.

¹⁹ M. A. BROWN – E. DUFF – J. T. FORD – C. V. LAFONTAINE (ur.), „Ecumenical Movement“, 72.

²⁰ Usp. *Isto*, 72.

Nadalje, papa Pio XII. u enciklici *Mystici corporis* (1943.) ostaje na tragu Pia XI.: „Među udove Crkve pak stvarno treba ubrojiti one koji su primili kupelj preporođenja i ispovijedaju pravu vjeru, a nisu sami sebe žalosno odcijepili od cjeline tijela, niti ih je zakonita vlast isključila zbog vrlo teških prekršaja. [...] Zbog toga, onog koji je odbio poslušati Crkvu, treba, prema zapovijedi Gospodnjoj, smatrati za poganina i carinika (Mt 18, 17). Zbog toga oni koji su međusobno podijeljeni vjerom i upravom, ne mogu živjeti u jednom te istom tijelu i jednom njegovom božanskom Duhu.“²¹

I.1.3.6. Treće razdoblje ekumenskog pokreta i počeci afirmacije od strane Katoličke Crkve

Stavovi Katoličke Crkve prema suvremenom ekumenskom pokretu počinju se postupno mijenjati nakon 1948. godine, odnosno nakon osnutka Ekumenskog vijeća Crkava u Amsterdamu. Ovim osnutkom, može se reći, započinje treće razdoblje odnosa Katoličke Crkve prema suvremenom ekumenskom pokretu.

Godine 1949. Sveti Oficij izdaje „Instrukciju o ekumenskom pokretu“ koja sadrži nekoliko upozorenja i upute katolicima kako sudjelovati na susretima zajedno s ne-katolicima. Instrukcija Oficija nije po svojoj naravi traktat o ekumenizmu, ali važna je u smislu da je prepoznala napore suvremenog ekumenskog pokreta i pozdravila ih. Instrukcija potiče katolike da mole za uspjeh ekumenskog pothvata i da aktivno sudjeluju u njemu, uz dozvolu i nadzor mjerodavnih crkvenih vlasti, osobito biskupa čija je zadaća čuvati od mogućih zabluda u pogledu ekumenizma.²² Uočljiv je značajan napredak Katoličke Crkve u odnosu na koje desetljeće ranije. Potpuna afirmacija i otvorenost prema suvremenom ekumenskom pokretu započet će s papom Ivanom XXIII. (1958.-1963).

Stav Katoličke Crkve prema ekumenskom pokretu, odnosno prema ekumenizmu, koji je do pedesetih godina 20. stoljeća bio negativan, ne znači nužno da Crkva nije u svojoj dugoj povijesti posjedovala otvorenost za dijalog i težnju za vidljivom uspostavom jedinstva među svima onima koji u Krista vjeruju.

U poglavlju koje slijedi bit će prikazano otvaranje Katoličke Crkve prema ekumenskom pokretu koje se dogodilo na Drugom vatikanskom koncilu. Ovim prikazom želi se pokazati da je ekumenska dimenzija jedna od temeljnih odrednica Crkve jer proizlazi iz Kristove molitve i

²¹ Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, U pravi trenutak, Đakovo, 2002., 707.

²² Usp. M. A. BROWN – E. DUFF – J. T. FORD – C. V. LAFONTAINE (ur.), *Ecumenical Movement*, 73.

želje „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). Stoga, ova Kristova molitva se na razne načine očituje neprekidno u povijesti Crkve.

I.1.4. Ekumenska dimenzija Crkve kao njena bitna odrednica

U pogledu stava Katoličke Crkve odnosno najviših razina njenog Učiteljstva po pitanju ekumenizma do pedesetih godina 20. stoljeća Učiteljstvo ne odobrava sudjelovanje katolika na zajedničkim skupovima s ne-katolicima. No, neposredno prije, a osobito nakon Drugog vatikanskog sabora, Katolička Crkva počeo će aktivno surađivati u djelu ekumenizma s mnogim kršćanima ne-katolicima. To ne znači da ono što suvremeni čovjek podrazumijeva pod pojmom *ekumenizam* – dijalog s kršćanima koji nisu u punom i vidljivom zajedništvu s jednom Kristovom crkvom – nije postojao od samih početaka Crkve. Ekumensku dimenziju Crkva posjeduje u svojoj biti, jer je Gospodin Isus Krist, temelj Crkve, na Posljednjoj večeri molio da svi koji vjeruju u njega budu jedno²³, a dragovoljnim sudjelovanjem u ekumenskom pokretu modernog doba, Crkva svjedoči da je vjerna Isusovoj molitvi i Isusovom načinu ophođenja prema svakome čovjeku što znači dobrohotnost, susretljivost, spremnost na dijalog i molitva za svakoga.

Ovdje je uputno razjasniti pojmove kako bi se uočilo što se točno podrazumijeva pod time da je Kristova Crkva od samih početaka ekumenska, ali da Katolička Crkva isprva nije blagonaklono gledala na novovjekovni, suvremeni ekumenski pokret. Valja napomenuti da je za katolike jedna Kristova Crkva istovjetna Katoličkoj Crkvi, ali istovremeno i nadilazi vidljive institucionalne granice Katoličke Crkve.

Osoba može, primjerice, reći ili napisati da *ekumenizam* započinje u 19. stoljeću raznim inicijativama koje dolaze iz protestantskog okružja te smjeraju nadvladavanju razlika među kršćanima i konačnom jedinstvu svih kršćana. Ako osoba pod pojmom *ekumenizam* podrazumijeva isključivo „suvremeni ekumenski pokret“, onda je to točno, premda je nepotpuno. No, ako ta osoba pod pojmom *ekumenizam* podrazumijeva ekumensku dimenziju ili *ekumeničnost* Crkve, onda to nije točno. Prof. Zečević-Božić razjašnjava: „Prije negoli se donese neka općenita konstatacija poput sljedeće: ‘Ekumenizam je počeo na inicijativu protestantskih crkvi’, koja može rezultirati različitim afektivno-identifikacijskim učincima i

²³ Iv 17, 20-21: „Ne molim samo za ove nego i za one koji će na njihovu riječ vjerovati u mene: da svi budu jedno kao što ti, Oče, u meni i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me ti poslao.“ *Biblija Stari i Novi zavjet*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ²² 2012.

različitim stupnjevima (ne)prihvatanja ekumenizma u različitim Crkvama, trebalo bi prvo pojasniti, primjerice: misli li se pod nastankom ili početkom ekumenizma (1.) samo na prvo novovjeko korištenje pojma ekumenizam, ili se misli (2.) na sadržaj riječi ekumenizam; ako je riječ o sadržaju, pitanje je dalje – koji i kakav sadržaj se stavlja u taj pojam, ili se pak misli (3.) samo na novovjeki početak procesa ponovnog sjedinjavanja unutar protestantizma, koji je uslijedio nakon što se protestantizam unutar sebe, raslojio i izdiferencirao u stotine pa i tisuće denominacija...? Ako se pojam ekumenizam koristi u trećem smislu, onda se može reći da je on nastao unutar protestantizma, ali ako se o ekumenizmu govori, kako to čini Drugi vatikanski koncil, u njegovu širem smislu, u kontekstu općeg kršćanstva, i ako se polazi od njegove kristološke utemeljenosti i esencijalne dimenzije, kao nastojanja oko očuvanja postojećeg i uspostave potpunog jedinstva, gdje svaka pojedina Crkva ima povijest svojih vlastitih nastojanja, tada se ekumenizam ukazuje kao zajednička baština i zajednička zadaća kršćana jednako u svim Crkvama.“²⁴

Stav Katoličke Crkve prema suvremenom ekumenskom pokretu isprva je obilježen nepovjerenjem, nesudjelovanjem i odbojnošću zbog raznih povijesnih okolnosti. No, s papom Ivanom XXIII. nastupaju značajne promjene Učiteljstva Katoličke Crkve. U odnosu na prethodno spomenutu encikliku pape Pia XII. *Mystici Corporis*, već je sama simbolika i riječi koje stoje u činu sazivanja Sabora usmjerena prema želji za ekumenskim dijalogom sa svim kršćanima te predstavljaju snažan zaokret: „Vrijedi zamijetiti i trenutak koji Ivan XXIII. izabire da prvi puta objavi sazivanje Koncila: bio je to upravo 25. siječanj 1959., blagdan obraćenja sv. Pavla, zadnji dan svjetske molitvene osmine za jedinstvo kršćana, kada je u crkvi sv. Pavla izvan zidina, nakon molitve za jedinstvo, prisutnim kardinalima među ostalim kazao: ‘Što se tiče održavanja ekumenskog Sabora on, u misli Svetoga Oca, teži ne samo za duhovnom izgradnjom kršćanskog puka, već također hoće da bude poziv odijeljenim zajednicama na traženje jedinstva’.“²⁵

Drugi vatikanski sabor u svojim dokumentima ne donosi novosti u smislu da Katolička Crkva počinje naučavati nešto što u samoj njenoj naravi prije nije postojalo, nego se radi o snažnijem isticanju jedne od njezinih temeljnih dimenzija, odnosno o isticanju ekumenske dimenzije Crkve. „Drugi Vatikanski sabor nije htio promijeniti i nije promijenio taj nauk, nego ga je štoviše htio razviti, produbiti i opsežnije razložiti’. Ovaj odgovor Kongregacija potkrjepljuje i navođenjem riječi pape Pavla VI. kod promulgacije konstitucije *Lumen gentium*: ‘Ništa se nije promijenilo u predanom nauku. Što je Krist htio, to i mi hoćemo. Što bijaše, ostalo

²⁴ Jure ZEČEVIĆ, *Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja*, 861.

²⁵ *Isto*, 857-858.

je. Što je crkva stoljećima naučavala, to i mi učimo. Sada je samo ono, što je ranije bilo sadržano tek u praksi crkve, i javno izraženo kao nauk. Sada je ono, što je bilo predmet mišljenja, rasprave a djelomično i sporenja, izloženo u sigurno formuliranom nauku'.²⁶

Dekret *Unitatis redintegratio* Drugog vatikanskog koncila ishodišna je točka i smjerokaz katoličkog nauka i katoličkih principa ekumenizma. U broju 4 Deklaracije stoji: „Budući da se danas u mnogim dijelovima svijeta pod milosnim dahom Duha Svetoga molitvom, riječju i djelom poduzimaju brojni pokušaji kako bi se prispjelo k onoj punini jedinstva koju hoće Isus Krist, ovaj Sveti sabor potiče sve katoličke vjernike da raspoznavajući znakove vremena domišljato sudjeluju u ekumenskom radu. Pod 'ekumenskim pokretom' shvaćaju se djelatnosti i pothvati koji se u skladu s različitim potrebama Crkve i okolnostima vremena pokreću i usmjeruju prema promicanju jedinstva kršćana...“²⁷ Ekumenski pokret, u kojem Crkva usrdno potiče katolike da marljivo i razborito sudjeluju, jedan je od znakova vremena u kojem se uočavaju vrijednosti Kraljevstva Božjega, one stvarnosti koja stoji u središtu nauka Isusa Krista. Svaki napor usmjeren prema kršćanskom jedinstvu u skladu je s molitvom utemeljitelja i modela ekumenskog jedinstva, Isusa Krista, koji je na posljednjoj večeri molio da svi njegovi učenici budu jedno, po uzoru na jedinstvo među osobama Presvetoga Trojstva (usp. Iv 17, 6-11). U deklaraciji *Unitatis redintegratio* ne može se, stoga, reći da Katolička Crkva želi započeti s ekumenizmom ili da se uključuje u ekumensko gibanje kojeg su započele druge Crkve i crkvene zajednice. Govoreći o ekumenizmu Deklaracija na samome početku ističe da ekumenska dimenzija nije nešto ekskluzivno za pojedinu Crkvu ili Crkve, već da se ta milost, pod utjecajem Duha Svetoga pojavljuje među raznim kršćanima: „No, Gospodin vjekova, koji mudro i strpljivo nastavlja svoj milosni naum s nama grešnicima, od nekog je vremena stao u kršćane obilatije ulijevati duševnu muku i čežnju za jedinstvom. Ta je milost na svim stranama mnoge pokrenula te se i među odvojenom našom braćom, uz pomoć milosti Duha Svetoga, pojavilo i danomice se širi gibanje prema obnovi jedinstva svih kršćana. Sudjeluju pak u tom gibanju, što se zove ekumenskim, oni koji zazivaju Boga Trojedinoga i ispovijedaju svoju vjeru u Krista Gospodina i Spasitelja, i to ne samo kao odvojeni pojedinci već i okupljeni u skupine u kojima su čuli evanđelje i koje pojedinci nazivaju svojom i Božjom Crkvom. Ipak, svi oni nekako, mada na različite načine, teže prema Crkvi Božjoj, jednoj i vidljivoj, koja će biti uistinu sveopća i svemu svijetu poslana, da se svijet obrati evanđelju i da

²⁶ Jure ZEČEVIĆ, Katoličko razumijevanje jedinstva i zajedništva kršćana, u: *KAIROS – Evanđeoski teološki časopis*, 2 (2008.) 1, 91.

²⁷ Dekret o ekumenizmu „*Unitatis redintegratio*“ (21. XI. 1964.), u: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 72008., br. 4, 1-2. Dalje: UR.

se tako na slavu Božju spasi.²⁸ Izvorište ekumenizma ne promatra se samo u Katoličkoj Crkvi, niti ona „prisvaja ekumenizam kao samo njeno ‘iznašašće’, ali ga isto tako ne pripisuje niti samo drugim crkvama, nego milost čežnje za jedinstvom i to gibanje ‘što se zove ekumenskim’ locira kako među katolicima tako, doslovno: ‘i među odvojenom našom braćom’.²⁹

1.2. Službeni dokumenti Katoličke Crkve koji promiču ekumensko djelovanje i molitvu

U drugoj cjelini prvoga poglavlja rada bit će prikazano stajalište Katoličke Crkve o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve i ekumenizmu počevši od dokumenata najviše razine obvezatnosti prema onima niže razine. Razina autoriteta dokumenata Katoličke Crkve jasno govori o tome dolaze li poticaji na ekumensku molitvu i ekumensko djelovanje samo od nižih crkvenih razina ili potječe i od najviših razina Učiteljstva.

Temeljni dokumenti katoličkog Učiteljstva, iz kojih su izdvojeni elementi koji donose stavove Crkve po pitanju mogućnosti i naravi zajedničke molitve s drugim kršćanima su dokumenti Drugog vatikanskog sabora, Katekizma Katoličke Crkve i Zakonika kanonskog prava iz 1983. godine.

Na samome vrhu hijerarhije autoriteta crkvenih dokumenata stoje apostolske konstitucije i dekreti papâ, a što su, primjerice, dokumenti Drugog vatikanskog koncila (1962. – 1965). Uz dokumente Koncila u hijerarhiji autoriteta stoji Katekizam Katoličke Crkve i važeći Zakonik kanonskog prava (iz 1983. godine). Ovo su temeljni obvezujući dokumenti za sve katolike i predstavljaju legislativne dokumente koji sadrže dogmatsko-doktrinarno blago Katoličke Crkve.³⁰

Nakon ovih temeljnih i obvezujućih izvora u Crkvi, po važnosti dolaze razni učiteljski dokumenti papâ, enciklike, apostolska pisma, koji izlažu, ističu ili objašnjavaju pojedine dogmatsko-doktrinarnе elemente ili kanonske zakone,³¹ i ne donose novosti po pitanju nauka vjere ili kanonskih propisa.

²⁸ UR 1,1.

²⁹ Jure ZEČEVIĆ, *Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja*, 860.

³⁰ Usp. Hellen HULL HITCHOK, *The Authority of Church Documents*, u: *Adoremus*, 8 (2002.) 6, *online izdanje*: <https://adoremus.org/2002/09/the-authority-of-church-documents/> (6.XI.2020.).

³¹ Usp. *Isto*.

I.2.1. Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*

Govor o višekonfesijskoj molitvi u dokumentima Katoličke Crkve najviših razina započinje razmatranjem Dekreta *Unitatis redintegratio* Drugog vatikanskog sabora i brojeva dekreta koji su relevantni za istraživanje u okviru ove disertacije: br. 4., 7., 8., 15. i 18.

Dekret *Unitatis redintegratio* jedan je od devet dekreta Drugog vatikanskog sabora. Izglasan je 21. studenoga 1964. godine, a glavni mu je cilj, u skladu sa saborskom težnjom za obnovom kršćanskog jedinstva, „predložiti pomagala, puteve i načine na koje oni mogu odgovoriti tom božanskom pozivu i milosti.“³² *Unitatis redintegratio* naziva se dekretom jer se pod riječju *dekret* u kontekstu crkvenih dokumenata „obično razumije odredba ili odluka kojom se nešto praktično provodi u život. I doista, Dekret je bio zamišljen kao konkretna primjena nauke o kršćanima nekatolicima s obzirom na vječni spas, što je izražena u konstituciji LG [*Lumen gentium*, op. a.].“³³

Drugi vatikanski sabor kao jedan od temeljnih zadataka postavio je pred sebe „promicanje ponovne uspostave jedinstva“³⁴, a taj se zadatak jasno očituje već u prvoj rečenici Konstitucije o svetoj liturgiji *Sacrosanctum concilium* gdje stoji da Sabor želi „promicati sve što god može pridonijeti jedinstvu sviju koji vjeruju u Krista.“³⁵ U skladu s ovim zadatkom Sabora i na tragu istraživanja ovoga rada o poticajima na zajedničku molitvu u broju 4 dekreta *Unitatis redintegratio* stoji: „Budući da se danas u mnogim dijelovima svijeta pod milosnim dahom Duha Svetoga molitvom, riječju i djelom poduzimaju brojni pokušaji kako bi se prispjelo k onoj punini jedinstva koju hoće Isus Krist, ovaj Sveti sabor potiče sve katoličke vjernike da raspoznavajući znakove vremena domišljato sudjeluju u ekumenskom radu.“³⁶ Kao jedno od sredstava ekumenskog rada navodi se „molitva“. Dalje u istome broju Dekreta, navode se sredstva za djelotvoran ekumenski rad: ukloniti sve ono što ne priliči odijeljenoj braći, voditi dijalog i preispitivati sebe u pogledu Kristove volje da svi budu jedno (usp. Iv 17, 21).³⁷

³² UR 1, 3.

³³ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu Unitatis redintegratio. Dekret o istočnim katoličkim Crkvama Orientalium ecclesiarum*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1987., 41.

³⁴ UR, 1, 1.

³⁵ DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Sacrosanctum concilium*, br. 1,1, u: DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2008.

³⁶ UR 4, 1.

³⁷ *Isto*, 4, 2 navodi tri temeljne djelatnosti koje promiču jedinstvo kršćana: „Pod ‘ekumenskim pokretom’ shvaćaju se djelatnosti i pothvati koji se u skladu s različitim potrebama Crkve i okolnostima vremena pokreću i usmjeruju prema promicanju jedinstva kršćana; to su prije svega svi napori da se uklone riječi, sudovi i djela koji po pravednosti i istini ne odgovaraju stanju odijeljene braće te tako otežavaju njihove uzajamne odnose; zatim u religioznom duhu upriličeni skupovi kršćana iz raznih Crkava ili zajednica i na njima zapodjenut ‘dijalog’ između prikladno upućenih stručnjaka, u kojem svaki od njih dublje objašnjava nauk svoje zajednice i jasno pokazuje njegova obilježja. Po tom dijalogu, naime, svi stječu istinitiju spoznaju nauka i života te pravednije vrednovanje

Govoreći o sredstvu dijaloga u ekumenskom radu, Dekret navodi da kršćani u okviru dijaloga „sastaju na jednodušnu molitvu“³⁸, a malo dalje u istom broju navodi se da u ekumenskom pothvatu katolici trebaju „skrbiti za odijeljenu braću moleći za njih, razgovarajući s njima o crkvenim pitanjima te čineći prve korake prema njima.“³⁹ Već iz prve točke Dekreta u kojem se govori o zajedničkoj molitvi, duhovnom ekumenizmu, vidljiv je snažan poticaj da katolici mole s odijeljenom braćom i sestrama; štoviše, potiče ih se da budu oni koji će prvi moliti i u molitvi pristupiti kršćanima ne-katolicima.

Spomenuto sredstvo dijaloga u ekumenskom kontekstu ima važan naglasak koji se može lako previdjeti, a doprinosi kvalitetnijem upoznavanju s drugim kršćanima: dijalog se vodi s prikladno upućenim stručnjacima.⁴⁰ „Za vođenje uspješna dijaloga nije dosta imati samo neko opće poznavanje religioznih, odnosno ekumenskih pitanja, ili čak ne imati ni to, nego posjedovati kakav znanstveni stupanj iz drugih struka. Pod dijalogom ovdje se razumije ne bilo kakav susret i razmjena mišljenja o vjeri nego razgovor među vrsno upućenim stručnjacima (*inter peritos*), i to u religiozno obojenoj sredini. Ako su sudionici doista stručnjaci, onda se može očekivati da će svatko dublje tumačiti nauku svoje zajednice koju zastupa, i to jasno i pristupačno svim nazočnima.“⁴¹ Plod takvog kvalitetnog dijaloga je dvostruk: bolje upoznavanje drugih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica te zajednička molitva.

Za razvoj istinske zajedničke molitve Sabor govori kako ona treba biti ostvarena u ozračju dijaloga kao plod razumijevanja drugoga i „jednodušnog“ prihvaćanja. Zajednička molitva ostvarena u kontekstu dijaloga jest „jednodušna“ jer se očituje da je ono što kršćane međusobno povezuje veće od onoga što ih razdvaja. Molitva s drugim kršćanima za produbljivanje i usavršavanje već postojećeg kršćanskog jedinstva znak je predanja Bogu i očekivanja da, u konačnici, Bog dovrši djelo potpunog kršćanskog jedinstva: „Uvijek je znak velike kršćanske ljubavi i širokogrudnosti ne misliti samo na sebe i na svoju usku zajednicu, nego svojim srcem obuhvaćati sve u vjeri. Jednako tako, katolici su se dužni moliti za druge kršćane. Već je u Starom zavjetu rečeno: ‘Ako Gospodin kuće ne gradi, uzalud se muče koji je grade’ (Ps 126, 1), i stoga, ako ne budemo molili Boga da on sagradi kuću jedinstva, uzalud su naši pothvati i naumi.“⁴²

objiju zajednica; tada te zajednice također postižu onu širu suradnju u svim dužnostima koje se zahtijevaju od svake kršćanske savjesti radi zajedničkog dobra te se, gdje god je to dopušteno, sastaju na jednodušnu molitvu. I napokon, svi ispituju svoju vjernost Kristovoj volji glede Crkve te se, kako i valja, odlučno laćaju posla oko obnove i reforme.“

³⁸ *Isto*, 4, 2.

³⁹ *Isto* 4, 5.

⁴⁰ *Usp. Isto*, 4, 2.

⁴¹ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 64.

⁴² *Isto*, 66-67.

U broju 7 Dekreta *Unitatis redintegratio* naglašava se važnost obraćenja srca i autentičnog življenja u skladu s Evanđeljem.⁴³ Osobna i zajednička višekonfesijska molitva predstavljaju temelj ekumenskog gibanja jer ekumenizam, želja za jedinstvom kršćana, polazi od želje za osobnim obraćenjem kako bi se u većoj mjeri živjelo u skladu s Riječju Božjom i voljom Isusa Krista. „Ovdje se radi o obnovi i obraćenju pojedinaca. Naglasak je pomaknut na unutrašnjost kršćanina, na srce i dušu. Zato je ekumenizam bitno duhovni pokret koji treba da ima odraza i na vanjštinu. [...] Putovi takva obraćenja vlastito su samoodricanje, krotkost (kroćenje) svoje ćudi u služenju, bratska uslužnost itd. Koncil je namjerno i svjesno izabrao riječ ‘obraćenje’ jer je pojam svojstven teologiji duhovnosti, vrlo čest u Sv. pismu i crkvenoj tradiciji, i označuje obraćenje svačijega srca, pa stoga taj izričaj ne može nikoga omalovažavati i vrijeđati.“⁴⁴

O obraćenju srca o kojem govori broj 7. Dekreta, nadovezuje se i broj 8. istoga Dekreta koji naglašava duhovni ekumenizam kao središte ekumenskog zbližavanja među kršćanima: „To obraćenje srca i tu svetost života, zajedno s privatnim i javnim molitvama za jedinstvo kršćana, valja smatrati dušom cijeloga ekumenskog pokreta te se s pravom mogu nazvati duhovnim ekumenizmom. [...] U nekim posebnim prigodama, kao što su molitve koje se zakazuju ‘za jedinstvo’ te na ekumenskim skupovima, slobodno je i, štoviše, poželjno da se katolici združuju u molitvi s odijeljenom braćom. Takve zajedničke prošnje zasigurno su vrlo učinkovito sredstvo da se postigne milost jedinstva; one izvorno označuju one sveze kojima su katolici još povezani s odijeljenom braćom: ‘Gdje su naime dvojica ili trojica sabrana u moje ime, ondje sam ja među njima’ (Mt 18, 20).“⁴⁵

Govoreći o broju 8 Dekreta *Unitatis redintegratio* valja napomenuti da se u njemu govori o duhovnom ekumenizmu na način kako je promišljao i francuski svećenik Paul Couturier (1881.-1953.). Couturier je pod duhovnim ekumenizmom shvaćao rad na tri područja: obraćenju vlastita srca, autentičnom život u skladu s Evanđeljem (svetost života) i osobnoj ili zajedničkoj molitvi s ciljem ostvarenja punog i vidljivog kršćanskog jedinstva. „Kao što je duhovni ekumenizam duša ekumenskog pokreta, tako je molitva duša duhovnog ekumenizma. [...] Dekret dalje preporučuje jedinstvenu i jednodušnu molitvu svih kršćana.“⁴⁶

⁴³ UR 7: „Nema ekumenizma u pravom smislu riječi bez unutrašnjega obraćenja. [...] Neka svi Kristovi vjernici imaju na umu da jedinstvo kršćana to bolje promiču, štoviše udjelotvoruju, što čišće nastoje živjeti u skladu s evanđeljem. Što se, naime, tješnijim zajedništvom sjedine s Ocem, Riječju i Duhom, to će prisnije i lakše moći uvećati uzajamno bratstvo.“

⁴⁴ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 80.

⁴⁵ UR 8, 1-3.

⁴⁶ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 85.

Koncilski izrazi za molitvu vrlo su snažni i poticajni za vjernike. Molitva je vrlo učinkovito sredstvo (*perefficax medium*) da se isprosi milost jedinstva. Molitva izvorno očituje veze kojima su katolici još povezani s rastavljenom braćom. „Saborski poziv na zajedničku molitvu među kršćanima svakako je novost u Katoličkoj crkvi, ako se ima u vidu povijesna činjenica da je kroz više vremena bilo i zabrana i prešućivanja na tome polju. Iako je od početka ovoga stoljeća u Crkvi bilo molitava za kršćansko jedinstvo, ipak se ne može reći da su te molitve nosile suvremeni ekumenski biljeg.“⁴⁷ Broj 8 Dekreta *Unitatis redintegratio* snažno naglašava molitvu kao sredstvo duhovnog ekumenizma koje je svakome kršćaninu dostupno. Duhovni ekumenizam započinje obraćenjem pojedinca, a molitvom se želi otvoriti kršćane jedne drugima kako bi prepoznali među sobom već postojeći stupanj jedinstva koji posjeduju. Tako shvaćena molitva, bilo osobna, bilo zajednička, postaje konkretno ostvarenje mogućeg stupnja zajedništva u određenom trenutku.

U kontekstu onoga što preporučuje broj 8 Dekreta, jedan od važnijih oblika višekonfesijskog molitvenog zajedništvovanja je *Molitvena osmina za jedinstvo kršćana* koja se svake godine odvija od 18. siječnja do 25. siječnja, odnosno do blagdana Obraćenja svetoga Pavla koji se slavi u Anglikanskoj, Luteranskoj i Katoličkoj Crkvi. Na tragu UR 8 koji naglašava „obraćenje srca i svetost života, zajedno s privatnim i javnim molitvama za jedinstvo kršćana“⁴⁸, može se reći da je cilj, kako molitvene osmine tako i svake druge molitve za kršćansko jedinstvo, posvećenje, što je Paul Couturier naglašavao. „Njegova je molitvena osmina počivala na ideji posvećenja, a ne povratka. Tako je i danas u praksi. Prema datumima, od 18. do 25. siječnja moli se: za jedinstvo svih kršćana, za posvećenje katolika, za posvećenje pravoslavaca, za posvećenje anglikanaca, za posvećenje protestanata, za posvećenje Židova, za posvećenje nekršćana, za jedinstvo svih ljudi u Kristovoj ljubavi i istini.“⁴⁹

Dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* jasno je i nedvosmisleno otvorio katolicima mogućnost molitvenog zajedništvovanja s drugim kršćanima. Osobna ili zajednička višekonfesijska molitva u službi je obraćenja svakog kršćanina, a kao konačni cilj ima posvećenje i uspostavu punog i vidljivog jedinstva kršćana.

Ovdje još valja dodati da UR 8 stavlja određena razborita ograničenja po pitanju sudjelovanja u zajedničkim bogoštovnim činima kršćana. O tome piše: „Ipak, zajedničko sudjelovanje u svetinjama ne smije se smatrati sredstvom koje se bez ikakva razlučivanja smije primjenjivati za ponovnu uspostavu jedinstva kršćana. To zajedničko sudjelovanje u svetinjama

⁴⁷ *Isto*, 85-86.

⁴⁸ UR 8, 1.

⁴⁹ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 86.

poglavito ovisi o dva načela: o tome da naznačuje jedinstvo Crkve i o udioništvu u sredstvima milosti. Naznačivanje jedinstva ponajčešće zabranjuje to zajedničko sudjelovanje. Nastojanje oko stjecanja milosti katkada ga preporučuje.⁵⁰ Sudjelovanje kršćana na interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi pripada bogoštovnim činima u širem smislu riječi, ako se polazi od toga da je zajedništvo u sakramentima bogoštovlje u užem smislu. Stoga, se odlomak Dekreta ne odnosi izravno na interkonfesijsku zajedničku molitvu, no nije isključena potreba razboritosti ni kada govorimo o takvoj vrsti zajedničke molitve. Izraz Dekreta „sudjelovanje u svetinjama“ (UR 8, 4), odnosno *communicationem in sacris* u latinskom originalu, izravno se odnosi na sudjelovanje u liturgijsko-sakramentalnim slavljinama⁵¹, a neizravno na sudjelovanje u bogoštovnim činima u širem smislu riječi. Drugom kategorijom, na koju se Dekret neizravno odnosi te uključuje zajedničko sudjelovanje kršćana u duhovnim stvarima (*communicatio in spiritualibus*) bavi se istraživanje u okviru ove disertacije. Govoreći, dakle, o interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi misli se na zajedničko sudjelovanje u duhovnim stvarima (*communicatio in spiritualibus*), tj. o bogoštovnim činima u širem smislu riječi.

Pojam *communicatio* može se prevesti jednostavno kao *zajedništvo*, ali pošto pojam nosi u sebi ideju aktivnog zajedništva može se prevesti kao „*zajedništvovanje, zajedničarenje, zajedničenje, zajedničko slavljenje* ili jednostavno *komuniciranje*.“⁵²

Zajedništvo katolika u bogoštovnim činima drugih kršćana i s drugim kršćanima, zadobilo je s Drugim vatikanskim saborom više mogućnosti i poticaja, nego što je to bio slučaj prije Sabora. U pogledu molitvenog zajedništva s ne-katolicima prije Sabora, može se zaključiti da je *communicatio in sacris* bio posve nedopustiv i nezamisliv, osim u određenim okolnostima tijekom povijesti. Promjena stava Katoličke Crkve prema ne-katolicima, u ovom pogledu, započinje u 18. stoljeću kada se dopustilo katolicima da budu kumovi ili svjedoci na slavljinama ženidbe kod ne-katolika te da mogu posjećivati crkve ne-katolika, ali ne smiju sudjelovati na njihovim bogoštovnim činima. Početkom 20. stoljeća papa Pio X. dopustio je ukrajinskom metropolitu da katolicima omogući sakramentalno zajedništvovanje kod pravoslavnih, ali samo u slučaju nevolje ili progonstva. Zakonik kanonskog prava iz 1917. godine u kanonu 731 §2 donosi: „Zabranjeno je Otajstva Crkve podjeljivati krivovjercima i raskolnicima, iako se nalaze u zabludi u dobroj vjeri i mole ih, dok najprije ne budu, pošto se odreknu zabluda, opet s Crkvom izmireni.“

⁵⁰ UR 8, 4.

⁵¹ Usp. Ratko PERIĆ, Temelji i granice „bogoštovnog zajedničenja“ s pravoslavicima (I), u: *Služba Božja*, 2 (1976.) 16, 113.

⁵² Zvonko PAŽIN, *Communicatio in sacris*, u: *Diacovensia*, 21 (2013.) 4, 709.

Broj 15. Dekreta govori o liturgijskoj i duhovnoj baštini istočnih kršćana: „Svima je, također, poznato s kolikom ljubavlju istočni kršćani obavljaju svete bogoslužne čine, osobito euharistijsko slavlje, izvor života Crkve i zalag buduće slave [...] Stoga se slavljem Gospodnje euharistije u tim pojedinačnim Crkvama izgrađuje i raste Božja Crkva...“⁵³

Ovaj broj Dekreta značajan je zbog toga što je Pravoslavnim Crkvama priznat status mjesnih Crkava koje imaju valjane sakramente zbog valjane apostolske sukcesije. Valjanost apostolske sukcesije materijalne je naravi, jer se jednostavno utvrđuje i priznaje njezina valjanost („Budući da te Crkve, iako odijeljene, imaju prave sakramente, a poglavito snagom apostolskoga nasljedstva svećeništvo i euharistiju / *Cum autem illiae Ecclesiae, quamvis seiunctae, vera sacramenta habeant, praecipue vero, vi successionis apostolicae, Sacerdotium et Eucharistiam...*“⁵⁴), ali formalna narav apostolske sukcesije nije zadovoljena, a to je zajedništvo s rimskim prvosvećenikom. Dekret ne ulazi u daljnje razlaganje ove problematike, već jednostavno utvrđuje prisutnost apostolske sukcesije.⁵⁵

Katolici su s istočnim kršćanima povezani najtješnjom svezom (usp. UR 15,3: *artissima necessitudine*) zbog valjane apostolske sukcesije iz koje proizlazi valjano, iako pravno nedopušteno, zajedništvo u sakramentima ili *communicatio in sacris*. Temelj ovakvog zajedništva već je prisutan i nerazoren između katolika i istočnih kršćana, stoga dalje u broju 15 Dekreta stoji: „[...] stanovito zajedničko sudjelovanje u svetinjama ne samo da je moguće nego je i preporučljivo, ako su okolnosti za to prikladne i crkvena ga vlast odobri.“⁵⁶ Broj 15 Dekreta potvrđuje da zajedništvo katolika s istočnim kršćanima nikada zapravo nije prestalo postojati jer su u Katoličkoj Crkvi, kao i kod istočnih kršćana, prisutni valjani sakramenti uslijed valjane apostolske sukcesije. Stoga, kad je god moguće i preporučljivo *communucatio in sacris* se preporučuje.

Ovdje je, također, potreban razborit oprez. Gledano s katoličke strane, zajedništvo u svetinjama, po božanskom zakonu, ako povređuje jedinstvo Crkve ili ako bi označavalo pristajanje uz kakvu zabludu u vjeri ili ako bi proizlazilo iz indiferentizma, je zabranjeno. No, ako su uklonjene ove opasnosti zbog spasenja i duhovnog dobra duša Katolička Crkva može primijeniti blaži način postupanja.⁵⁷ Sabor ima u vidu da je daleko veći broj onih koji nisu svojom krivnjom ili izričitim odbacivanjem odvojeni od punine zajedništva s Katoličkom

⁵³ UR 15, 1.

⁵⁴ *Isto*, 15, 3.

⁵⁵ Usp. Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 133.

⁵⁶ UR 15, 3.

⁵⁷ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dekret o istočnim katoličkim Crkvama Orientalium Ecclesiarum* (21. XI. 1964.), br. 26., u: DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Dokumenti*, Zagreb, 72008. Dalje: OE.

Crkvom. „To je važno načelo: *formalni* heretik ili raskolnik u stanju je grijeha i zato ne može primati sakramente. Međutim, redovito je puno više onih *materijalnih* heretika ili raskolnika koji su tako odgojeni i uvjereni da postupaju ispravno.“⁵⁸

Ako je takav način postupanja u pogledu zajedništvovanja u svetinjama (*communicatio in sacris*), po pitanju zajedništvovanja u duhovnim stvarima (*communicatio in spiritualibus*), vrijedi još snažniji poticaj katolicima da s istočnim kršćanima prisustvuju zajedništvovanju u duhovnim stvarnostima. Sakramentalno zajedništvo, na poseban način zajedništvo u euharistijskom slavlju, vrhunac je i savršenstvo kršćanskog zajedništva i jedinstva. Sudjelovanje u duhovnim stvarima može poticati i pripremljati put za ostvarenje tog vrhunca. Zato po pitanju *communicatio in spiritualibus* vrijede snažnije preporuke što će se kasnije vidjeti u izlaganju odredaba Direktorija za primjenu načela i normi o ekumenizmu.

U pogledu priznanja valjanosti sakramenata, nedostaje više recipročnih i jedinstvenih pogleda istočnih odijeljenih Crkava prema Katoličkoj Crkvi: „Odobrenje da je *communicatio in sacris* ne samo moguća, nego pod određenim uvjetima i poželjna protivi se višestoljetnoj praksi i disciplini Crkve, koja je zabranjivala bilo kakvo zajedničenje. U dobrom dijelu istočnih odijeljenih Crkava zabrana u toj stvari još uvijek postoji. Srpska pravoslavna Crkva također ne dopušta zajedničko bogoslužje. Razlog je najviše u tome što u njoj vlada velika podvojenost s obzirom na priznanje crkvenosti, sakramentalnosti, odnosno valjanosti sakramenata u Katoličkoj crkvi. Neki teolozi niječu čak i valjanost krštenja, a drugi priznaju sve sakramente.“⁵⁹

U zaključnom broju Dekreta o istočnim odijeljenim kršćanima (br. 18.) Drugi vatikanski sabor izjavljuje: „On također silno želi da se radi postupnoga ostvarenja toga jedinstva od sada svi naponi poduzimaju u različitim ustanovama i oblicima crkvenoga života, osobito molitvom i bratskim dijalogom o nauku i o hitnijim potrebama pastoralne zadaće u naše vrijeme.“⁶⁰ U navedenom broju Sabor izričito navodi molitvu (UR 18, 1: *praesertim oratione*) kao sredstvo postupnog ostvarenja jedinstva, uz bratski dijalog. Ovdje se ne precizira o kojem se obliku molitve radi, ali na tragu prijašnjih uporaba pojma „molitva“ u dekretu *Unitatis redintegratio* (4,5; 7,1-2; 8,1-3) može se zaključiti kako se radi o osobnoj ili zajedničkoj molitvi unutar katoličkih vjerničkih zajednica, a višekonfesijske zajedničke molitve između katolika i pravoslavnih podliježu procjeni i odobrenju mjerodavnih crkvenih vlasti, u prvom redu biskupa. Privatne molitve za kršćansko jedinstvo, koje prati iskrena želja za obraćenjem u prvom redu

⁵⁸ Zvonko PAŽIN, *Communicatio in sacris*, 710-711.

⁵⁹ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 135.

⁶⁰ UR 18, 1.

samih molitelja, duhovno je središte ekumenskog pokreta koje Crkva svesrdno preporučuje svim katolicima, a javne molitve zajedno s odijeljenom braćom upriličuju se „u posebnim prigodama (*in quibusdam peculiaribus*)“⁶¹.

Zaključno se može reći kako je Dekret *Unitatis redintegratio* jedinstven dokument Drugog vatikanskog sabora koji afirmira važnost ekumenske molitve koja je samo da je preporučljiva, nego je i esencijalna za ostvarenje budućeg potpunog kršćanskog jedinstva. Dekret predstavlja duhovni ekumenizam, osobito višekonfesijsku molitvu, kao temelj ekumenskog pokreta te na taj način snažno poziva sve katolike da se uključe u molitveni dijalog sa svim kršćanima.

I.2.2. Dekret o istočnim katoličkim Crkvama *Orientalium ecclesiarum*

Dekret o istočnim katoličkim Crkvama *Orientalium ecclesiarum* Drugog vatikanskog sabora proglašen je 21. studenoga 1964. godine. Sa svojih trideset brojeva jedan je od najkraćih dokumenata Sabora. U ovome radu usredotočit ćemo se na brojeve od 24. do 29. u kojima se ističe na koji način istočne katoličke crkve sudjeluju u ekumenskom djelovanju među istočnim ne-katoličkim Crkvama.

Dekret *Orientalium ecclesiarum* usko je vezan uz dekret *Unitatis redintegratio*. Isprva je naziv dokumenta bio „Dekret o istočnim Crkvama“, ali pridjev „katoličkim“ dodan je kasnije kako bi se jasnije naznačilo da se radi o istočnim Crkvama koje su u punom jedinstvu s rimskom Crkvom i papom. „Dekret o ekumenizmu bavi se mnogim pitanjima poveznim s crkvama koje nisu u zajedništvu s Rimom. Zato se Dekret o istočnim katoličkim Crkvama treba promatrati kao dopuna Dekretu o ekumenizmu.“⁶²

Dekret o istočnim katoličkim Crkvama razvija bogatu ekleziologiju koja je u skladu s istočnjačkom tradicijom. Značajan teološki doprinos Drugom vatikanskom saboru dolazi od istočnih patrijarha i saborskih otaca koji su pomogli da se oblikuje ekleziologija koja je vjerna iskustvu i životu Crkve prvog tisućljeća. „Ekleziologija zajedništva, što je jedan od većih doprinosa Drugog vatikanskog sabora, rezultat je interakcije između istočno-crkvenih koncilskih otaca i zapadno-crkvenih koncilskih otaca. Dekret o istočnim katoličkim Crkvama ponovno je potvrdio činjenicu da Katolička Crkva nije monolitna te da može prihvatiti kulture

⁶¹ UR 8, 3.

⁶² Francis THONIPPARA, *Orientalium Ecclesiarum: Second Vatican Council Decree on the Eastern Catholic Churches – A Historical Survey*, u: *Asian Horizons*, 8 (2014.) 1, 16.

i tradicije na mjestima gdje je ukorijenjena i posađena. Pluralistička ekleziologija, duhovnost i tradicije propisno su prepoznate od strane Učiteljstva Crkve.“⁶³

Odavanjem priznanja životu i ustrojstvu istočnih Crkava željelo se nadići hegemoniju latinskog obreda i opasnost latinizacije istočnjaka. Zato već u prvoj točki Dekreta stoji: „Katolička crkva visoko cijeni ustanove, liturgijske obrede, crkvene predaje i način kršćanskoga života istočnih Crkava.“⁶⁴ Bogatstvo obreda, tradicija te raznolikost autentičnog kršćanskog života, nije prijetnja jedinstvu već značajan doprinos njegovu ostvarenju. Zato je potrebno udaljiti se od opasnog poistovjećivanja opće Crkve s Rimokatoličkom Crkvom koja je partikularna Crkva s vlastitim drevnim obredom i tradicijom te čiji biskup predsjedava općom Crkvom kao Kristov namjesnik: „[...] Podesno je i potrebno da Sabor pred velikom masom latinskih katolika koji se više puta poistovjećuju s općom Crkvom, proglasi da vrlo cijeni svu baštinu istočnih Crkvi. Istočne tradicije, obrede i ustanove, iako su različiti od zapadnih, ne treba smatrati kao iznimku koju valja podnositi, nego kao zajedničko dobro opće, Katoličke crkve.“⁶⁵

U broju 24. navedenog Dekreta ističe se značaj koji istočne katoličke Crkve imaju u pogledu ekumenizma: „Istočne Crkve koje su u zajedništvu s Apostolskom rimskom Stolicom, imaju posebnu zadaću promicati jedinstvo sviju kršćana, napose istočnih, u skladu s načelima Dekreta o ekumenizmu ovoga Svetog sabora – prije svega molitvama, primjerima života, zdušnom vjernošću starim istočnim predajama, boljim uzajamnim poznavanjem, suradnjom te bratskim poštovanjem stvari i osoba.“⁶⁶

Istočne katoličke Crkve u organizmu sveopće Crkve zauzimaju posebno mjesto zbog svoga položaja u odnosu prema Rimu i prema ostalim odijeljenim od Rima istočnim Crkvama: „S jedne strane, one su katoličke posebne Crkve u jedinstvu sa Svetom Rimskom Stolicom, a, s druge, one se pridržavaju svoje istočne baštine koja im je zajednička s pravoslavnima ili odijeljenim Crkvama. One su, dakle, neka vrsta mosta između Istoka i Zapada.“⁶⁷

Ove Crkve, kao most između Istoka i Zapada, imaju značajnu ulogu u ekumenskim naporima Katoličke Crkve prema istočnim Crkvama, a kao prvo od tih sredstava u ovome broju navodi se molitva. Molitvu ovdje valja shvatiti, kao i u Dekretu o ekumenizmu, u prvome redu kao osobnu molitvu, molitvu određenih monokonfesijskih zajednica ili kao interkonfesijsku molitvu, uz dopuštenje mjerodavne crkvene vlasti. Sjedinjenje svih kršćana, prije svega, djelo

⁶³ *Isto*, 15.

⁶⁴ OE 1, 1.

⁶⁵ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 225.

⁶⁶ OE 21, 1.

⁶⁷ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 335.

je Božje milosti pa se zato navodi prvo. A potom se spominje „primjer života“ što podsjeća na poziv na obraćenje koje odjekuje u prvim brojevima dekreta *Unitatis redintegratio*: „U ekumenskom radu katolički se vjernici bez sumnje trebaju skrbiti za odijeljenu braću moleći za njih, razgovarajući s njima o crkvenim pitanjima te čineći prve korake prema njima. No prije svega, oni sami moraju iskrena i pozorna srca odvagnuti ono što u samoj katoličkoj obitelji valja obnoviti...“⁶⁸, te dalje: „Nema ekumenizma u pravom smislu riječi bez unutrašnjeg obraćenja. Naime, iz novosti duha te iz samozataje i posve slobodnoga iskazivanja ljubavi nastaju i sazrijevaju želje za jedinstvom. Stoga moramo moliti božanskog Duha za milost iskrene samozataje, poniznosti i blagosti u služenju, kao i bratske širokogrudnosti prema drugima.“⁶⁹ Dekret o ekumenizmu i Dekret o istočnim katoličkim Crkvama naglašavaju primat djelovanja Duha Svetoga u djelu ekumenizma. Božje djelo sjedinjenja razdijeljenih kršćana započinje vlastitim obraćenjem što dokumenti naglašavaju.

Broj 28 dekreta *Orientalium Ecclesiarum*, nadovezuje se na prethodna dva broja (br. 26 i 27) u kojima se govori o *communicatio in sacris* u užem ili sakramentalnom smislu. Broj 28 govori o izvansakramentalnom zajedništvovanju katolika s istočnim kršćanima. Navodi se sljedeće: „Isto se tako na temelju tih načela i iz opravdanog razloga dopušta zajedničko sudjelovanje u svetim činima, stvarima i mjestima između katolikâ i odijeljene istočne braće.“⁷⁰ Navedeni broj Dekreta ne odnosi se direktno na interkonfesijsku molitvu, no ovdje je donesen zbog toga što otvara prostor za interkonfesijsku suradnju na izvansakramentalnom području između katolika i istočnih kršćana ne-katolika.

Ovo zajedništvovanje u izvansakramentalnim stvarima lakše se može ostvariti, nego li zajedništvovanje u sakramentima: „Držati se moraju ista načela kao što je već izloženo u broju 26, to jest da ne smije biti opasnost za vjeru i prilika za sablazan. Uvjet je isto tako mnogo širi: ‘zbog opravdana razloga’. Zajedništvovanje se dopušta u svetim činima, stvarima i mjestima.“⁷¹ Primjer svetih čina su razne liturgijske ceremonije ili sudjelovanje na, primjerice, euharistiji bez pričesti kao čitač, pjevač i sl. Uzajamnost u svetim stvarima znači da katolici mogu ustupiti istočnim kršćanima liturgijske predmete, ruho i drugo, a u pogledu mjesta, katolicima je dopušteno ustupiti svoje bogoslužne prostore za potrebe božanske liturgije ili groblja za ukop istočnih kršćana.⁷² O konkretnim načinima zajedništvovanja u duhovnim stvarima ili na

⁶⁸ UR 4, 5.

⁶⁹ *Isto*, 7, 1.

⁷⁰ OE 28.

⁷¹ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 352.

⁷² Usp. Zvonko PAŽIN, *Communicatio in sacris*, 711.

izvansakramentalnom području bit će govora kasnije kad će biti predstavljeno što se navodi u dokumentu „Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu.“

I.2.3. Katekizam Katoličke Crkve

Katekizam Katoličke Crkve (dalje: KKC) jedan je od temeljnih dokumenata Katoličke Crkve koji sustavno izlaže „nauk Svetoga pisma, Predaje koja živi u Crkvi i autentičnog Učiteljstva, kao i duhovnu baštinu Otaca, Naučitelja, svetaca i svetica Crkve, da tako omogući bolju spoznaju kršćanskog otajstva i osvježi vjeru naroda Božjega.“⁷³

KKC je podijeljen u četiri velike cjeline: Vjerovanje, Slavlje kršćanskog otajstva, Život u Kristu i Kršćanska molitva. „Ta su četiri dijela uzajamno povezana: kršćansko je otajstvo predmet vjere (prvi dio); slavi se i priopćuje u liturgijskim činima (drugi dio); prisutno je da prosvijetli i podrži djecu Božju u njihovu djelovanju (treći dio); temelj je naše molitve, kojoj je povlašteni izraz ‘Oče naš’, i predmet naše prošnje, naše hvale i našega zagovora za druge (četvrti dio).“⁷⁴

Papa Ivan Pavao II. u apostolskoj konstituciji *Fidei depositum* za objavljivanje KKC-a izričito piše o različitim svrhama i uporabama u kojima će pastiri i vjernici imati Katekizam kao siguran temelj. Između ostalog, izričito se spominje ekumenizam: „Želi poduprijeti ekumenske napore nadahnute svetom željom za jedinstvom svih kršćana, točno pokazujući vrhunski i čudesni sklad katoličke vjere.“⁷⁵

U KKC se nalazi više brojeva koji se bave tematikom ekumenizma. Od 2865 brojeva, ekumenizmu je posvećeno deset brojeva: krštenje kao temelju ekumenizma (818, 1271); posljedice nedostatka ekumenizma (855); razlozi za nastojanje oko postizanja ekumenskog jedinstva (816; 819-822); uzroci nedostatka ekumenizma (817) te učinci ekumenskog dijaloga (1636).

KKC 821 ukratko iznosi na koji način Crkva mora „uvijek moliti i raditi da bi sačuvala, učvrstila i usavršila jedinstvo koje joj Krist želi. Za to je sâm Krist u času svoje muke molio i ne prestaje moliti za jedinstvo svojih učenika.“ KKC 821 „u sedam točaka sažima sedam

⁷³ IVAN PAVAO II., Apostolska konstitucija „Fidei depositum“ za objavljivanje Katekizma Katoličke Crkve prema Drugom vatikanskom saboru (11. X. 1992.), u: *Katekizam Katoličke Crkve*, Glas Koncila, Zagreb, 2016., 14.

⁷⁴ *Isto*, 14.

⁷⁵ *Isto*, 16.

preporuka drugoga poglavlja dekreta *Unitatis redintegratio* (br. 6-12), koje je inače sastavljeno od osam brojeva (br. 5-12), a kojemu je zajednički naslov 'Provođenje ekumenizma'.⁷⁶

Na trećem mjestu KKC 821, nakon obnavljanja Crkve u vjernosti njenom pozivu i obraćenju srca, govori o zajedničkoj molitvi. Katekizam se na ovome mjestu, referira na dekret *Unitatis redintegratio*, br. 8 u kojem se govori o duhovnom ekumenizmu. U tom broju navode se tri bitna elementa duhovnog ekumenizma, za koje ista deklaracija kaže da je duša čitavoga ekumenskog pokreta: obraćenje srca, svetost života (obnavljanje Crkve) te zajednička molitva (bilo privatna, bilo javna).

Dakle, na tri mjesta KKC 821 govori o trima bitnim elementima duhovnog ekumenizma. Stavljajući u prvome redu naglasak na elemente duhovnog ekumenizma kao odgovora na Isusovu molitvu „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21), odnosno stavljajući na prvo mjesto duhovni ekumenizam, u čijem su bitnom sastavu privatne i javne molitve za kršćansko jedinstvo, kao primarni odgovor na Isusovu velikosvećeničku molitvu, Katekizam želi afirmirati da ekumenizam započinje vjernošću Isusu Kristu kroz neprestano obraćenje koje se događa po molitvi.

Zaključujući članak „Crkva je jedna“, KKC 822 iznosi sljedeće: „Briga o obnovi jedinstva tiče se cijele Crkve, kako vjernika tako i pastira'. Ali trebamo biti svjesni 'kako ovaj sveti cilj – pomirenje svih kršćana u jedinstvu jedne i jedine Kristove Crkve – nadilazi ljudske snage i sposobnosti'. Stoga svu svoju nadu polažemo 'u Kristovu molitvu za Crkvu, u Očevu ljubav prema nama i u silu Duha Svetoga'.“

Katekizam se ovdje nadovezuje na UR 24, 2 koji govori da djelo kršćanskog jedinstva nadilazi sve ljudske mogućnosti, stoga „svoju nadu posve polaže u Kristovu molitvu za Crkvu, u Očevu ljubav prema nama i u silu Duha Svetoga.“ Saborski oci ističu primat Božje milosti u ostvarenju kršćanskog jedinstva. Ekumenizam svoje puno ostvarenje ima u jedinstvu, djelovanju i milosti Presvetoga Trojstva, osobito sudjelujući u Kristovoj molitvi „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). Ovdje je zanimljivo primijetiti da KKC 822 preuzima isti izričaj kao i UR 5, 1: „Na prvo mjesto među onima koji se imaju brinuti za stvar ekumenizma stavlja vjernike pa tek potom pastire.“⁷⁷ To je različito od navoda iz Zakonika kanonskog prava, koji je raniji po datumu nastanka (1983.) te u kan. 755 izričito navodi: „Sav Biskupski zbor, a u prvom redu Apostolska Stolica imaju zadaću da među katolicima podupiru i vode ekumenski pokret, kojega je svrha obnova jedinstva među svim kršćanima, koje je Crkva dužna promicati po Kristovoj volji.“

⁷⁶ Tomo VUKŠIĆ, Ekumenizam u „Katekizmu Katoličke Crkve“, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) 3, 312.

⁷⁷ *Isto*, 312.

Sakramenti Crkve su vrhovni izričaj zajedništva vjernika, slavljenjem sakramenata to se jedinstvo neprestano produbljuje i razvija, a molitva se navodi kao jedan od temeljnih kriterija u ekumenskom dijalogu: „Osim toga, budući da sakramenti izražavaju i razvijaju zajedništvo vjere u Crkvi, *lex orandi – zakon molitve* jedan je od bitnih kriterija dijaloga oko ponovne uspostave jedinstva kršćana“ (KKC 1126).

Jedinstvo kojemu smjera ekumenizam, a čiji je vrhunac jedinstvo u sakramentima, poglavito Euharistiji, ima svoj razvojni put. Zajedništvu u sakramentima prethodi zajedništvo molitve i jedinstvo vjere.

KKC 1126 poziva se na UR 2, 4 u kojem stoji: „zajedništvo svojega naroda Isus Krist usavršava u jedinstvu: u ispovijedanju jedne vjere, u zajedničkom slavljenju službe Božje te u bratskoj slozi Božje obitelji.“ U Crkvi postoji trostruki vez zajedništva: vjera, sakramenti (i molitva) te jedinstvo hijerarhije.

I.2.4. Direktorij za primjenu načela u normi o ekumenizmu (1994.)

Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana izdalo je, a papa Ivan Pavao II. odobrio je 25. ožujka 1993. treće izdanje „Direktorija za primjenu načela i normi o ekumenizmu“. Na hrvatskom jeziku Direktorij je izašao 1994. godine. Direktorij je sredstvo u službi ekumenske djelatnosti u Katoličkoj Crkvi. Upućen je u prvome redu pastirima Crkve koji zakonito ravnaju ekumenskim pokretom⁷⁸, ali i svim vjernicima i svim članovima raznih Crkava i crkvenih zajednica koje nisu u punom jedinstvu s Katoličkom Crkvom. U cilju je Direktorija da svi oni, zajedno s katolicima „dijele skrb za kakvoću ekumenskog djelovanja.“⁷⁹ Direktorij je praktične naravi te želi „poticati, prosvijetliti i voditi to djelovanje, a u posebnim slučajevima također davati obvezne upute u skladu s nadležnošću Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana.“⁸⁰

Treće izdanje Direktorija iz 1993. godine svojevrsna je nadopuna prvim dvama izdanjima istoga „Direktorija za primjenu načela i normi o ekumenizmu“ koji su izašli 1967. (prvo izdanje) i 1970. godine (drugo izdanje). U dvadeset i tri godine, između drugog i trećeg izdanja Direktorija, objelodanjeni su mnogi važni dokumenti u ekumenskom pogledu, stoga je bila potrebna određena nadopuna. Dokumenti koji su utjecali na reviziju i dopunu Direktorija

⁷⁸ Usp. kan. 755. Zakonika iz 1983.

⁷⁹ PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, ³*Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, IKA, Zagreb, 1994., br. 5. Dalje: *Direktorij*.

⁸⁰ *Direktorij*, br. 7.

su bili sljedeći: motuproprij *Matrimonia mixta* (1970.), dokument „Uputa o posebnim slučajevima pripuštanja drugih kršćana u euharistijsko zajedništvo u Katoličkoj crkvi“ (1972.), dokument „Ekumenska suradnja na nacionalnoj, područnoj i mjesnoj razini“ (1975.), apostolska pobudnica *Catechesi Tradendae* (1976.) te apostolska konstitucija *Sapientia Christiana* (1979). Osobito je važan trenutak bilo proglašenje novog Zakonika kanonskog prava (1983.) za katolike latinskog obreda te Zakonika kanona istočnih Crkava (1990.) za katolike istočnih obreda. Imajući u vidu sve ove značajne promjene, kao i dokumente katoličko-pravoslavnog dijaloga i dokument iz Lime (1982.) o krštenju, euharistiji i svećeništvu, papa Ivan Pavao II. već je 1988. najavio je novi ekumenski Direktorij koji će uzeti dati valjane smjernice u skladu s evidentnim promjenama.⁸¹

U ovome odsjeku bit će izneseni brojevi Direktorija koji govore o zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi, osobito s pravoslavnima ili su u užoj povezanosti s ovom tematikom.

I.2.4.1. Direktorij: „Traženje jedinstva kršćana“

U ovome dijelu rada bit će istraženo ono što se odnosi na ekumenska molitvena nastojanja u Direktoriju za primjenu načela i normi o ekumenizmu. Poglavlje obuhvaća sljedeće brojeve Direktorija: 9., 19., 25., 27., 34.

U broju 9 ekumenskog Direktorija stoji: „Drugi vatikanski koncil jasno je zatražio od katolika da prigrle svojom ljubavlju sve kršćane, i to ljubavlju koja istinski želi nadvisiti ono što ih dijeli i na tome djelotvorno poraditi; oni moraju djelovati nadajući se i moleći za promicanje kršćanskog jedinstva; njihova vjera u otajstvo Crkve potiče ih i prosvjetljuje tako da njihovo ekumensko djelovanje bude nadahnjivano i vođeno pravim shvaćanjem Crkve koja je u Kristu kao ‘sakrament, tj. znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda.’“ U ovome broju Direktorija izrijeком se spominje ekumensko djelovanje katolika „nadajući se i moleći“. Djelovanje katolika je u nadi i molitvi. Već je stav nadanja i sama molitva za kršćansko jedinstvo, prema Direktoriju i Drugom vatikanskom koncilu, oblik ekumenskog djelovanja koji je od temeljne važnosti.

U broju 19. Direktorija, u dijelu naslovljenom „Podjele među kršćanima i ponovna uspostava jedinstva“, pronalazimo sljedeće: „Milost je Božja potakla, osobito u našem stoljeću, članove mnogih Crkava i crkvenih zajednica, da nastoje prevladati podjele naslijeđene iz

⁸¹ Usp. Tomislav Zdenko TENŠEK, Prikazi: Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.) 2, 285-286.

prošlosti i da iznova grade zajedništvo ljubavi molitvom, kajanjem, uzajamnim opraštanjem grijeha podjele u prošlosti i sadašnjosti i susretima s poticajima za suradnju i teološki dijalog. To je svrha i djelovanje onoga što se naziva ekumenskim pokretom.“ U ovome broju Direktorija vidljivo je da se na prvome mjestu zajedništvo ljubavi među kršćanima, kao i podjele, prevladavaju na prvom mjestu molitvom.

Govoreći o „Ekumenizmu u životu kršćana“ broj 25. Direktorija iznosi sljedeće: „Ekumenizam je sa svojim ljudskim i moralnim zahtjevima duboko ukorijenjen u otajstveno djelovanje Očeve providnosti, po Sinu i u Duhu i prodire u dubinu kršćanske duhovnosti. On zahtijeva ono ‘obraćenje srca i onu svetost života, zajedno s privatnim i javnim prošnjama za kršćansko jedinstvo’ koje Dekret o ekumenizmu Drugoga vatikanskog koncila naziva ‘duhovnim ekumenizmom’ i smatra ‘dušom cijeloga ekumenskog pokreta’. Oni koji se duboko poistovjećuju s Kristom, moraju se uskladiti s njegovom molitvom, osobito molitvom za jedinstvo; oni koji žive u Duhu, moraju dopustiti da ih preobrazi ljubav koja zbog jedinstva ‘sve pokriva, sve vjeruje, svemu se nada, sve podnosi’; oni čiji je život označen kajanjem, trebaju biti osobito osjetljivi na grijeh podjele i molit će za oprostjenje i obraćenje.“ Referirajući se na deklaraciju *Unitatis redintegratio* broj 8⁸², ovdje navedeni broj Direktorija izriče da je molitva za jedinstvo poistovjećivanje s Kristom i njegovom molitvom za jedinstvo (usp. Iv 17, 21) te da su svi oni čiji je život označen kajanjem (aluzija na obraćenje srca)⁸³ pozvani na poseban način moliti za „oprostjenje i obraćenje“ zbog grijeha podjele među kršćanima.

Unutar dijela „Različite razine ekumenskog djelovanja“, broj 27. donosi: „Ipak, kada članovi iste obitelji pripadaju različitim Crkvama i crkvenim zajednicama, kad se kršćani ne mogu pričestivati s bračnim drugom ili djecom ili prijateljima, patnja zbog podijeljenosti snažno se osjeća i trebala bi jače poticati na molitvu i ekumensku djelatnost.“ U ovome broju govori se o interkonfesijskoj molitvi na razini obitelji. Obično se o interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi promišlja na višim razinama koje obuhvaća Crkve, crkvene zajednice ili druge veće skupine. No, ovaj broj Direktorija govori o obiteljskoj stvarnosti, kad se živi u mješovitoj kršćanskoj ženidbi u kojoj supružnicima i djeci nije moguće živjeti međusobnu puninu duhovno-sakramentalne povezanost po Euharistiji. U tom slučaju preporuča se da se moli unutar obitelji za jedinstvo i da se članovi obitelji međusobno potiču na ekumensku djelatnost.

U dijelu „Složenost i različitost ekumenskih prilika“, u broju 34. donosi se sljedeće: „Značajke ekumenskog nastojanja redovito ovise o mjesnim prilikama. Važno je da se u

⁸² UR 8, 1: „To obraćenje srca i onu svetost života, zajedno s privatnim i javnim molitvama za jedinstvo kršćana, valja smatrati dušom cijeloga ekumenskog pokreta te se s pravom mogu nazvati duhovnim ekumenizmom.“

⁸³ Usp. UR 7; 8, 1.

zajedničkom nastojanju katolici posvuda u svijetu uzajamno podupiru molitvom i da jedni druge ohrabruju, kako bi se moglo nastaviti traženje kršćanskog jedinstva u njegovoj mnogostrukosti, u poslušnosti zapovijedi Gospodinovoj.“ Ovaj broj Direktorija ističe važnost da se katolici, iako u različitim zahtjevima ekumenskih prilika diljem svijeta, međusobno podupiru i ohrabruju molitvom. Želi se naglasiti, na tragu UR 24, da je djelo ekumenizma u prvom redu Božje, a ne ljudsko djelo. Stoga, molitva učvršćuje katolike u međusobnom zajedništvu i osnažuje da budu poslušni zapovijedi Gospodnjoj bez obzira na poteškoće i različite okolnosti u kojima se mogu naći.

I.2.4.2. Direktorij: „Ustrojstvo službe kršćanskog jedinstva u Katoličkoj Crkvi“

U drugoj glavi Direktorija pod naslovom „Ustrojstvo službe kršćanskog jedinstva u Katoličkoj Crkvi“ s obzirom na govor o duhovnom ekumenizmu i višekonfesijskoj molitvi nalazi se nekoliko brojeva vezanih uz temu rada: 41., 44., 50.

Govoreći o biskupijskom delegatu za ekumenizam u broju 41. stoji sljedeće: „U dijecezama biskup treba imenovati odgovarajuću osobu kao biskupijskog delegata za ekumenska pitanja. On će biti zadužen da animira biskupijsku ekumensku komisiju i da usklađuje djelatnosti, kao što je opisano u br. 44 (ili da vrši te aktivnosti ako takva komisija ne postoji). Kao bliski biskupov suradnik i uz odgovarajuću pomoć, ta će osoba poticati u biskupiji različite molitve za jedinstvo kršćana, brinut će se da ekumenski zahtjevi utječu na aktivnosti dijeceze, utvrditi posebne potrebe dijeceze i nastojati da biskupija bude o njima informirana.“ Na biskupijskoj razini predviđa se postojanje ekumenske komisije na čijem je čelu biskupijski delegat za ekumenska pitanja. Ako ne postoji takva komisija, onda barem biskupijski delegat usklađuje i ravna svim ekumenskim djelatnostima biskupije, odnosno dijeceze. Biskupijski delegat za ekumenizam brine se, u prvom redu, za provođenje duhovnog ekumenizma u vidu promicanja različitih molitava za jedinstvo kršćana.

Govoreći o „Biskupijskoj ekumenskoj komisiji ili tajništvu“ broj 44. Direktorija dotiče se dužnosti takve komisije. Između ostalog 44 c) donosi sljedeće: „Unaprjeđivati duhovni ekumenizam prema načelima koncilskog Dekreta o ekumenizmu i drugim točkama ovog Direktorija s obzirom na javnu i privatnu molitvu za jedinstvo kršćana.“ Interkonfesijske zajedničke molitve u nadležnosti su biskupijske ekumenske komisije ili tajništva, odnosno ako takvo tijelo ne postoji, tada je u nadležnosti biskupijskog delegata za ekumenizam.

U dijelu naslovljenom „Ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života“, broj 50. Direktorija iznosi općenito da ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života imaju „specifične prilike za promicanje ekumenske misli i djelovanje u skladu s vlastitim karizmama i konstitucijama.“ Priliku za ostvarivanje ovoga poziva redovničke ustanove, kongregacije te družbe apostolskog života imaju, u kontekstu ekumenske molitve, na sljedeće načine: „promicati svijest ekumenske važnosti njihovih specijalnih oblika života, jer su obraćenje srca, osobna svetost, javna i privatna molitva te nesebično služenje Crkvi i svijetu srž ekumenskog pokreta“, te „voditi računa o naravi i zahtjevima mjesta i osoba, priređivati susreta s kršćanima različitih Crkava i crkvenih zajednica za liturgijske molitve, razmišljanja, duhovne vježbe i za dublje shvaćanje duhovnih kršćanskih tradicija.“ Ovaj broj predviđa da ustanove posvećenog života i družbe apostolskog života, u skladu s vlastitom karizmom i konstitucijama, nastoje promicati ekumensku djelatnost. Osobito se naglašava, što spada na narav posvećenog života, da se u duhu molitve njeguju i oblici međukršćanske molitve.

I.2.4.3. Direktorij: „Obrazovanje za ekumenizam u Katoličkoj Crkvi“

Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu u nekoliko brojeva progovara o ulozi duhovnog ekumenizma i promicanju višekonfesijskih molitvenih susreta u kontekstu odgoja i obrazovanja u institucijama Katoličke Crkve. Vezano uz temu rada istražuju se sljedeći brojevi: 60., 62., 63., 68., 79., 89., 91.

U broju 60. Direktorija u dijelu „Sredstva odgoja i obrazovanja“ navodi se propovijedanje kao poticaj na molitvenu zauzetost u ekumenskim nastojanjima: „Različiti dijelovi liturgijske godine pružaju zgodne prilike za razvijanje misli o kršćanskom jedinstvu i za poticanje na proučavanje, razmišljanje i molitvu.“ Propovijed može biti u službi promicanja duhovnog ekumenizma i poticaja na molitvu za jedinstvo.

U kontekstu dijela „Sredstva odgoja i obrazovanja“ za ekumenizam u broju 62. navodi se liturgija. Liturgija je izvor iz kojega se crpi kršćanski duh, važan doprinos jedinstvu, slavlje i začetak jedinstva. Pod stavkom b) iste točke razmatra se o molitvi za jedinstvo: „Dobro je biti vjeran molitvi za jedinstvo kršćana, prema uputama u ovom Direktoriju, bilo u vrijeme kad to liturgija predlaže – kao, naprimjer, prigodom službe riječi ili u istočnim slavljinama zvanim ‘litia’ ili ‘moleben’ – bilo posebno za vrijeme – u vjerničkoj molitvi ili u litanijama što se zovu ‘jektenije’ ili u slavljenju zavjetne mise za jedinstvo kršćana, uz pomoć odgovarajućih obrazaca. Osim toga za ekumensko obrazovanje korisna je pojačana molitva za jedinstvo u

određenim prigodama kao u tjednu molitve za jedinstvo (18-25. siječnja), ili u tjednu između Uzašašća i Duhova, kako bi Duh Sveti utvrdio Crkvu u jedinstvu i apostolstvu njezina sveopćega spasenjskog poslanja.“ Osim što liturgija jest vrhunac i slavljenje otajstva jedinstva svih onih koji u Krista vjeruju, također je povlašteno mjesto molitve za puno ostvarenje već postojećeg jedinstva među kršćanima, osobito u prigodnim vremenima koje nudi liturgijska godina. Direktorij upućuje da liturgija može biti mjesto molitve za kršćansko jedinstvo.

U dijelu „Sredstva odgoja i obrazovanja“ u broju 63. govori se o duhovnom životu kao posebnom mjestu razvijanja duhovnog ekumenizma koji treba smatrati „dušom cijeloga ekumenskog pokreta“⁸⁴ Kada uvjeti dopuste, treba na praktični način upriličiti zajedništvo s drugim kršćanima: „To vrednovanje ne smije ostati samo teoretsko. Kada to posebni uvjeti dopuste, ono treba biti upotpunjeno praktičnim poznavanjem drugih tradicija duhovnosti. Stoga, sudjelovanje u molitvi i neka vrsta sudjelovanja u javnom bogoštovlju i oblicima pobožnosti drugih kršćana, u suglasnosti s postojećim normama, mogu imati odgojnu vrijednost“ (br. 63). Direktorij ovdje upućuje na praktično „poznavanje drugih tradicija duhovnosti“. Uz određene uvjete, pod ravnanjem pastira, katolici mogu sudjelovati u javnim bogoštovnim činima i drugim oblicima pobožnosti koje su vlastite različitim kršćanskim zajednicama. Ovdje se ne radi o interkonfesijskom molitvenom susretu, s obzirom da se oni s posebnom brižljivošću pripremaju u zajedništvu Crkava i crkvenih zajednica koje su sudionice, nego ovdje je riječ o sudjelovanju u vlastitim bogoštovnim i molitvenim činima neke Crkve i crkvene zajednice. Na njima, u odgojne svrhe i kada uvjeti dopuste, katolici mogu sudjelovati.

Broj 68. Direktorija u odsjeku pod nazivom „Najprikladnija područja za obrazovanje“, govori o školi kao mjestu odgoja za ekumenizam. „Duh ljubavi, poštovanja i dijaloga zahtijeva da se odbace predrasude i riječi koje daju lažnu sliku o drugim kršćanima. To nadasve vrijedi za katoličke škole, u kojima mladi moraju rasti u vjeri, molitvi i u odluci da će provoditi u praksi kršćansko Evanđelje jedinstva. Treba ih poučavati u istinskom ekumenizmu, slijedeći nauk Katoličke Crkve“ U okviru katoličkih škola Direktorij upućuje poziv da djeca i mladi rastu u vjeri, molitvi i odlučnom provođenju Evanđelja koje poziva na jedinstvo. Odgoj za ekumenizam, dijalog i mir jedno je od temeljnih odgojnih poslanja katoličkih škola.

Govoreći o obrazovanju zaređenih službenika koji su u pastoralnoj službi Direktorij u broju 79. ističe kako „ekumenska dimenzija treba prožimati cijelo teološko obrazovanje [...] i treba biti obvezatan.“ U pogledu sadržaja ekumenskog tečaja, pod stavkom g) istoga broja donosi takav tečaj može imati između ostaloga ovaj sadržaj: „Duhovni ekumenizam, osobito

⁸⁴ UR 8, 1.

smisao molitve za jedinstvo i drugi oblici približavanja jedinstvu za koje je Krist molio.“ (br. 79). Duhovni ekumenizam, osobito odgoj za molitvu za jedinstvo, Direktorij ističe kao prikladan sadržaj teološkog obrazovanja u okviru obvezatne ekumenske izobrazbe.

U dijelu „Uloga katoličkih sveučilišta“, broj 89 Direktorija, poziva da katolička sveučilišta pruže polaznicima „čvrstu ekumensku izobrazbu.“ Koraci koji se mogu poduzeti u smjeru duhovnog ekumenizma i molitve su sljedeći: „Važno je isticati molitvu za jedinstvo ne samo u Tjednu molitve na tu nakanu, nego i u drugim prigodama u tijeku godine.“ (br. 89). Direktorij ovdje daje prostor da se u više prigoda tijekom akademske godine, ne samo u Tjednu molitve za jedinstvo kršćana mogu upriličiti molitve na nakanu jedinstva kršćana.

Broj 91. Direktorija, u dijelu naslovljenom „Permanentna izobrazba“, ima namjeru osvijestiti važnost trajne cjeloživotne formacije u ekumenizmu „jer je ekumenski pokret u razvoju.“ Poziv na permanentnu formaciju vrijedi za sve članove Crkve, kler, laike i posvećene osobe (usp. br. 91. a). Stavka e) istoga broja govori specifično o „različitim oblicima duhovnih susreta“, pri čemu se može reći da u ovu klasifikaciju ulazi i interkonfesijska zajednička molitva kao oblik duhovnog zajedništvovanja među kršćanima: „Zgodno je, zatim, okoristiti se različitim oblicima duhovnih susreta za produbljivanje elemenata zajedničkih i specifičnih duhovnosti. Ti susreti pružaju priliku za razmišljanje o jedinstvu i za molitvu za pomirenje svih kršćana. Sudjelovanje članova različitih Crkava i crkvenih zajednica u takvim susretima može koristiti uzajamnom razumijevanju i rastu duhovnog zajedništva.“ (br. 91).

U kontekstu interkonfesijske molitve i ovoga broja Direktorija, može se, također, reći da takvi molitveni susreti produbljuju svijest o onome što je kršćanima zajedničko, pomažu u osvješćivanju važnosti rada na jedinstvu svih koji u Krista vjeruju te pomaže u razmjeni duhovnog zajedništva.

I.2.4.4. Direktorij: „Zajedništvo u životu i duhovnoj djelatnosti među krštenima“

Četvrta glava Direktorija za primjenu načela i normi o ekumenizmu, naslovljena „Zajedništvo u životu i duhovnoj djelatnosti među krštenima“ iznosi nauk Katoličke Crkve o sudjelovanju u duhovnim dobrima katolika s ne-katolicima. Interkonfesijska zajednička molitva pripada domeni zajedništvovanja u duhovnim stvarima (*communicatio in spiritualibus*). Stoga, ovo poglavlje Direktorija najuže je vezano uz temu rada i donosi ključne informacije o tome što je katolicima omogućeno u pogledu zajedničke molitve s drugim kršćanima. U ovome dijelu Direktorija istražuju se sljedeći brojevi: 102-114 i 116.

Broj 102. Direktorija donosi opća načela sudioništva kršćana u duhovnim djelatnostima i dobrima. O tome ovaj broj piše: „Kršćane se može poticati na sudioništvo u djelatnostima i duhovnim dobrima, tj. da dijele onu duhovnu baštinu koja im je zajednička, na način i na razini koji odgovaraju njihovoj sadašnjem stanju odijeljenosti.“ Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu ovdje donosi izričaj kojim se kršćane „može poticati“ (*possono essere incoraggiati*⁸⁵) na duhovno zajedništvo s drugim kršćanima. U navedenom broju (102.) Direktorij se poziva na dekret *Unitatis redintegratio* gdje u broju 8. stoji: „U nekim posebnim prigodama, kao što su molitve koje se zakazuju ‘za jedinstvo’ te na ekumenskim skupovima, slobodno je i, štoviše, poželjno da se katolici združuju u molitvi s odijeljenom braćom. Takve zajedničke prošnje zasigurno su vrlo učinkovito sredstvo da se postigne milost jedinstva; [...] Ipak, zajedničko sudjelovanje u svetinjama [*Attamen communicationem in sacris*, op. a.] ne smije se smatrati sredstvom koje se bez ikakva razlučivanja ne smije primjenjivati za ponovnu uspostavu jedinstva kršćana.“⁸⁶

Valja ovdje razlikovati izraze koji se koriste. Sudjelovanje katolika u molitvi s odijeljenom braćom je poželjno (*licetum est immo et optandum*, UR 8, 3), dok zajedništvo u svetinjama (sakramentalnim činima, kao što je euharistija) ne smije se smatrati sredstvom postizanja jedinstva (*considerare non licet velut medium indiscretum*, UR 8, 4). Direktorij ovdje svojim izričajem nastoji ovoj problematici pristupiti s razložnim oprezom kako bi se izbjegle moguće zloporabe, osobito u pogledu slavljenja sakramenata.

Broj 103. Direktorija pobliže naznačuje što se mislilo u broju 102. pod izrazom „sudioništvo u djelatnostima i duhovnim dobrima“. Ipak, valja primijetiti da u naslovu stoji „Sudioništvo u duhovnim djelatnostima i dobrima“, što predstavlja razliku u odnosu na izričaj „sudioništvo u djelatnostima i duhovnim dobrima“, kako donosi broj 102. Direktorija. Ako se pridjev „duhovnim“ stavi odmah ispred „djelatnostima“ i „dobra“ onda oba elementa dobivaju kontekst i značenje „duhovnoga“. S obzirom da sam naslov i broj 103 koriste izraz „duhovnim djelatnostima i dobrima“, moguće je da izraz „djelatnostima i duhovnim dobrima“ broja 102 predstavlja nenamjernu pogrešku.

Broj 103. Direktorija iznosi sljedeće: „Izraz ‘sudioništvo u duhovnim djelatnostima i dobrima’ obuhvaća zajedničko moljenje, sudjelovanje u liturgijskom činu u strogom smislu, kao što je to navedeno niže u br. 116, te zajednička upotreba mjesta i svih potrebnih liturgijskih

⁸⁵ Direktorij, br. 102. Citat na talijanskom je preuzet sa službenih mrežnih stranica Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana:

<http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/it/documenti/direttorio-per-lapplicazione-dei-principi-e-delle-norme-sullecum.html#3> (15.IV.2021.)

⁸⁶ UR 8, 3-4.

predmeta.“ U okviru teme ovoga rada, ovdje je primarni naglasak na „zajedničko moljenje“ jer ovdje pripada interkonfesijska zajednička molitva. Pod pojmom „liturgijski čini“ misli se na ono što može biti blisko temi rada, ali ne spada u narav interkonfesijske zajedničke molitve. O tome će biti ukratko izneseno niže.

Zbog povezanosti broja 103. s brojem 116., ovdje odmah slijedi navod broja 116: „Pod liturgijskim bogoštoljtem razumijeva se bogoštolje koje se slavi prema knjigama, uputama i običajima Crkve ili crkvene zajednice pod predsjedanjem svećenika ili ovlaštene osobe te Crkve ili crkvene zajednice. To liturgijsko bogoštolje može bit nesakramentsko ili to može biti slavljenje jednog ili više kršćanskih sakramenata. Ovdje je riječ o nesakramentskom liturgijskom bogoštolju.“

S obzirom da je tema ovoga rada interkonfesijska zajednička molitva, kojoj je posebno posvećen jedan dio Direktorija naslovljen „Zajednička molitva“ (br. 108-115.), izraz „sudjelovanje u liturgijskom činu u strogom smislu“ (br. 103.) i „liturgijsko bogoštolje može biti nesakramentsko ili to može biti slavljenje jednog ili više kršćanskih sakramenata. Ovdje je riječ o nesakramentskom liturgijskom bogoštolju“ (br. 116.), iako se koristi izraz molitva nije riječ o onom obliku molitve koji se istražuje u ovome radu. Sudjelovanje u duhovnim stvarima (*communicatio in spiritualibus*) širi je pojam i uključuje u sebi nesakramentalna slavlja, a zajedništvovanje u svetinjama (*communicatio in sacris*) se odnosi na svete čine bogoslužja („bogoštolje koje se slavi prema knjigama, uputama i običajima Crkve ili crkvene zajednice pod predsjedanjem svećenika ili ovlaštene osobe te Crkve ili crkvene zajednice“⁸⁷), poglavito na Euharistiju, što je uže shvaćanje pojma *communicatio in sacris*.⁸⁸ Dakle, u navedenim brojevima (br. 103., a osobito br. 116.), može biti korisno razjasniti da se pod „liturgijskim činima“ misli na ono što je doneseno u Direktoriju pod naslovom „Sudioništvo u nesakramentskom bogoštolju“ (br. 116-121). To su liturgijski čini koji su nesakramentalni: „U nekim prilikama, službena molitva stanovite Crkve može više odgovarati ekumenskim službama pripravljenima za tu prigodu. Sudjelovanje u slavljinama kao što su jutarnja ili večernja molitva, posebna bdijenja itd., omogućit će osobama različitih liturgijskih tradicija – katolicima, pravoslavcima, anglikancima i protestantima – da bolje shvate molitvu drugih zajednica i da dublje sudjeluju u tradicijama koje su se često razvile iz istih zajedničkih korijena.“⁸⁹ Ti nesakramentalni liturgijski čini su „službena molitva stanovite Crkve“⁹⁰, dok

⁸⁷ Direktorij, br. 116.

⁸⁸ Usp. Zvonko PAŽIN, *Communicatio in sacris*, 708-709.

⁸⁹ Direktorij, br. 117.

⁹⁰ Isto.

interkonfesijski molitveni susreti su posebno pripremljeni i sadrže različite elemente različitih kršćanskih tradicija. Iako se može učiniti slično, tema ovoga rada – interkonfesijska zajednička molitva – ne ulazi u područje *communicatio in sacris* u širem smislu (liturgijsko-nesakramentalno bogoštovlje), već pripada domeni *communicatio in spiritualibus*.

Brojevi 108. do 115. „Direktorija za primjenu načela i normi o ekumenizmu“, usko su povezani s temom ovoga rada jer govore o mogućnostima i naravi višekonfesijske molitve.

U broju 108. stoji: „Tamo gdje je to prikladno, katolike treba poticati da se u skladu s crkvenim pravilima okupljaju na molitvu s kršćanima drugih Crkava i crkvenih zajednica. Te su zajedničke molitve bez sumnje djelotvorno sredstvo da se izmoli milost jedinstva i pravo su očitovanje veza kojima su katolici još uvijek sjedinjeni s tim drugim kršćanima. Zajednička molitva sama je po sebi put koji vodi k duhovnom pomirenju.“ Ove riječi Direktorija upućuju ponovno na UR 8, 3: „U nekim posebnim prigodama, kao što su molitve koje se zakazuju ‘za jedinstvo’ te na ekumenskim skupovima, slobodno je, i štoviše, poželjno da se katolici združuju u molitvi s odijeljenom braćom.“ Direktorij ovdje upućuje jasan poziv da vjernike katolike „treba poticati“ na zajedničku molitvu s kršćanima „drugih Crkava i crkvenih zajednica“ s ciljem da se „izmoli milost jedinstva“. No, ovi molitveni čini su znakovi i očitovanje povezanosti kojom su „katolici još uvijek sjedinjeni s drugim kršćanima.“ To su dva bitna elementa koje interkonfesijska zajednička molitva sadrži: očitovanje već postojećeg određenog stupnja jedinstva i prošnja za ostvarenje savršenog jedinstva.

Broj 109. *Direktorija* govori o raznim prošnjama i prigodama koje mogu biti inkorporirane u molitvene susrete te vrste: „Zajednička molitva preporučuje se katolicima i drugim kršćanima kako bi zajedno prikazali Bogu svoje potrebe i brige kao na primjer mir, socijalna pitanja, uzajamna ljubav među ljudima, dostojanstvo obitelji, posljedice siromaštva, gladi i nasilja, itd. To isto vrijedi za prigode kada se prema okolnostima nacija, pokrajina ili zajednica, želi upriličiti zajednički zahvalu ili prošnju Bogu, kao na nacionalni praznik, u vrijeme javnih nesreća ili žalosti, u dan spomena onih koji su pali za domovinu, itd. Zajednička molitva preporučuje se i na studijskim ili radnim susretima.“

Broj 110. *Direktorija* donosi sljedeće: „Zajednička bi molitva zato trebala biti osobito zauzeta za obnavljanje kršćanskoga jedinstva. Ona se može usredotočiti, na primjer, na otajstvo Crkve i njezino jedinstvo, na krštenje kao sakramentalnu vezu jedinstva, ili na obnovu osobnog i zajedničarskog života kao prijeko potrebnog sredstva za postizanje savršenog jedinstva. Zajednička se molitva naročito preporučuje u ‘Tjednu molitve za jedinstvo kršćana’ ili u razdoblju između Uzašašća i Duhova.“ Ovaj broj *Direktorija* naglašava primarni cilj zajedničke interkonfesijske molitve, a to je „obnavljanje kršćanskog jedinstva.“ Ona se, dakako, može

usredotočiti i na druge aspekte, ali ovdje spomenuti (krštenje, otajstvo Crkve, obraćenje srca, zajedništvo) su, također, u službi osvješćivanja i molitve za jedinstvo. Na taj način pokazuje se da temeljna svrha i molitvena nakana interkonfesijskih molitvenih susreta je obnavljanje kršćanskog jedinstva.

Broj 111. Direktorija pobliže određuje način sudjelovanja u interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi: „Predstavnici Crkava, crkvenih zajednica ili drugih skupina trebali bi surađivati i zajednički pripremiti takvu molitvu. Trebali bi međusobno odlučiti o načinu kako će svaka pojedina zajednica u tome sudjelovati, izabrati teme i odrediti svetopisamska čitanja, himne i molitve.

a) U takvom slavlju ima mjesta za svako čitanje, molitvu ili himan koji izražavaju ono što je zajedničko svim kršćanima s obzirom na vjeru i duhovni život. Može se uključiti i nagovor, pozdrav ili biblijska meditacija koji, crpeći iz zajedničke kršćanske baštine, povećavaju uzajamnu ljubav i jedinstvo.

b) Treba paziti da svetopisamske prijevode kojima se služi mogu svi prihvatiti i da prijevodi budu vjerni izvornom tekstu.

c) Poželjno je da ustrojstvo tih slavlja vodi računa o različitim načinima zajedničke molitve u skladu s liturgijskom obnovom mnogih Crkava i crkvenih zajednica, osobito pazeći na zajedničku baštinu himana, tekstova uzetih iz lekcionara i liturgijskih molitava.

d) Pripravljajući slavlje između katolika i članova koje od istočnih Crkava, potrebno je paziti na liturgijsku stegu vlastitu svakoj od Crkava, u skladu s br. 115, niže.“

Direktorij u ovome broju naglašava neka bitna svojstva interkonfesijske zajedničke molitve: u njejoj izradi i pripremi sudjeluju svi sudionici molitvenog skupa, predstavnici Crkava, crkvenih zajednica i drugih skupina; molitva treba sadržavati ono što je zajednička vjerska i duhovna kršćanska baština iz koje svi sudionici mogu crpiti inspiraciju za izgradnju jedinstva; ustrojstvo molitve treba biti prihvatljivo i razumljivo svim sudionicima. Ovo su temeljna načela o kojima valja voditi računa prilikom pripremanja molitvenog susreta između raznih kršćana.

Posebna točka (br. 111 d.) odnosi se na molitveno zajedništvo s članovima istočnih Crkava te donosi potrebu čuvanja liturgijske stege vlastite Crkve. Broj 111 d. Direktorija povezan je s brojem 115. U njemu (br. 115) stoji: „Budući da je slavljenje euharistije na dan Gospodnji temelj i središte cijele liturgijske godine, katolici su – ne dirajući zakone istočnih Crkava – dužni sudjelovati na misi u nedjelju i zapovjedne blagdane. Stoga nije preporučljivo organizirati ekumenske službe nedjeljom i treba podsjetiti da čak i kada katolici sudjeluju ekumenskim službama ili službama drugih Crkava i crkvenih zajednica, ostaje obveza

sudjelovanja na misi u gore spomenute dane.“ Budući da Katolička Crkva priznaje valjanost sakramenata istočnih Crkava, slavlje svete mise, odnosno božanske liturgije u istočnim Crkvama, ostaje temelj i nenadoknativ izvor kršćanskog života. Stoga, ekumenski molitveni susreti ne mogu zamijeniti niti nadoknaditi obavezu katolika da sudjeluju na nedjeljnom euharistijskom slavlju u vlastitim zajednicama. Zato se preporučuje da se ekumenski molitveni susreti, koje Katolička Crkva priznaje interkonfesijskim, ne održavaju nedjeljom ili zapovijedanim blagdanima.

Direktorij u broju 112. donosi sljedeće: „Premda je svaka crkva mjesto na kojem zajednica običava slaviti vlastitu liturgiju, gore spomenute zajedničke službe mogu se slaviti u crkvi jedne ili druge zainteresirane zajednice, s pristankom svih sudionika. Kakvo se god mjesto upotrijebi, ono treba biti za sve ugodno, prikladno uređeno i da pridonosi pobožnosti.“ Prostor koji crkve i crkvene zajednice inače koriste za bogoslužja može poslužiti kao prostor za interkonfesijsku zajedničku molitvu, uz pristanak svih sudionika. Bogoslužni prostor za tu prigodu valja dolično i prikladno urediti kako bi odgovarao naravi molitvenog slavlja, tj. da potiče na pobožnost.

Broj 113. Direktorija donosi: „Sa zajedničkim pristankom sudionika, oni koji imaju službu u slavlju mogu obući odjeću koja odgovara njihovom položaju u Crkvi i naravi slavlja.“ Predslavitelj i svi nosioci službi pod molitvenim slavljem mogu, uz pristanak svih sudionika, nositi liturgijsku odjeću koja odgovara naravi molitvenog slavlja i koja im je vlastita po položaju unutar njihovih Crkava i crkvenih zajednica.

Broj 114. Direktorija piše sljedeće: „U nekim slučajevima, pod vodstvom osoba koje imaju posebnu izobrazbu i odgovarajuće iskustvo, može biti korisno pripremiti duhovno sudioništvo u obliku dana sabranosti, duhovnih vježbi, skupina za proučavanje i uzajamni razgovor o tradicijama duhovnosti i trajne udruge za dublje istraživanje zajedničkoga duhovnog života. Uvijek treba ozbiljno paziti na ono što je rečeno o priznavanju stvarnih postojećih naukovnih razlika, kao i o učenju i stezi Katoličke Crkve u svezi sa sakramentskim sudioništvom.“ Direktorij u ovome broju proširuje mogućnost molitvenog zajedništvovanja među kršćanima koje može biti upriličeno i prošireno u sljedeće oblike: dan sabranosti, duhovne vježbe, dijalog o duhovnim tradicijama i vrijednostima te udruga s ciljem istraživanja međusobnog duhovnog bogatstva. Pri ostvarenju ovakvih duhovnih projekata treba uzeti u obzir da je potrebna prisutnost stručnih osoba i da se iznesu stvarne razlike u nauci i sakramentalnog zajedništva koje Katolička Crkva naučava u odnosu prema ne-katolicima.

I.2.4.5. Direktorij: „Ekumenska suradnja, dijalog i zajedničko svjedočenje“

Brojevi Direktorija koji se ovdje istražuju (br. 161. i 187.) prikazuju različite konkretne načine ostvarenja ekumenske suradnje i razne mogućnosti ekumenskih pothvata među kršćanima. Ovdje doneseni brojevi usmjereni su prema duhovno-molitvenoj ekumenskoj suradnji.

Broj 161. Direktorija iznosi sljedeće: „Kada kršćani žive i mole zajedno na način kako je to opisano u IV. glavi, oni svjedoče svoju vjeru svoje krštenje u ime Boga, Oca sviju, Sina njegovu Isusa, Otkupitelja sviju, i u Duha Svetoga koji snagom svoje ljubavi sve preobražava i sjedinjuje. Na tom zajedništvu života i duhovnih darova, utemeljeni su i mnogi drugi oblici ekumenske suradnje koji izražavaju i promiču jedinstvo te objelodanjuju svjedočanstvo spasiteljske moći Evanđelja koje kršćani daju svijetu.“ U prethodnom dijelu zasebno je izloženo IV. Poglavlje Direktorija („Zajedništvo u životu i duhovnoj djelatnosti među krštenima“), osobito dio „Zajednička molitva.“ Četvrto poglavlje Direktorija otvara mnoge mogućnosti suradnje među kršćanima. Temelj svakog kršćanskog zajedništvovanja jest sakrament krštenja. O tome piše odmah na početku IV. poglavlja, u broju 92 Direktorija: „Po sakramentu krsta osoba je zaista pritjelovljena Kristu i njegovoj Crkvi i preporuča se na udioništvo u božanskom životu. Krst je stoga sakramentalni vez jedinstva među onima koji su njime preporođeni. [...] Krst se podjeljuje vodom i obrascem koji jasno pokazuje čin krštenja u ime Oca i Sina i Duha Svetoga.“ Po valjanom krsnom zajedništvu (podijeljenom trinitarnom formulom) proizlazi svako životno i duhovno zajedništvo među kršćanima.

Direktorij u broju 187. upućuje na različite načine na koje se može produbljivati duhovno zajedništvo među različitim Crkvama i crkvenim zajednicama: „Crkve i crkvene zajednice čiji članovi žive u homogenom kulturalnom ozračju morale bi, gdje je to moguće, zajedno sastaviti zbirku najvažnijih kršćanskih tekstova (Očenaš, Apostolsko vjerovanje, Nicejsko-carigradsko vjerovanje, trojstvena doksologija, Slava). Takvu bi zbirku redovito upotrebljavale sve Crkve i crkvene zajednice, barem kada zajedno mole, u ekumenskim prigodama. Jednako bi bila poželjna suglasnost u prijevodu Psaltira za liturgijsku upotrebu, ili barem suglasnost o nekim češće upotrebljavanim psalmima. Preporuča se tražiti sličnu suglasnost za neka zajednička čitanja Svetoga pisma određena za liturgijsku uporabu. Upotreba liturgijskih molitava i drugih molitava još iz doba kada Crkva nije bila podijeljena može pridonijeti jačanju ekumenskog duha. Isto se tako preporučaju zajedničke pjesmarice ili barem zbirka zajedničkih pjesama koja bi se umetnula u pjesmarice različitih Crkava i crkvenih zajednica; također se preporuča suradnja u razvoju liturgijske glazbe. Kada kršćani zajedno jednoglasno mole, njihovo

zajedničko svjedočanstvo dosiže nebesa ali se isto tako čuje na zemlji.“ Direktorij pruža smjernice u kojima poziva da se najvažniji kršćanski tekstovi, molitve i svetopisamski dijelovi zajednički usuglase među Crkvama i crkvenim zajednicama. Jačanju ekumenskog zajedništva i molitve pridonosi uporaba liturgijskih tekstova i molitava iz vremena kada jedna Kristova Crkva još nije bila podijeljena. Direktorij daje mogućnost jačanja ekumenske i molitvene suradnje priređivanjem prigodnih zajedničkih izdanja: molitvenici, pjesmarice, liturgijska glazba. Sve s ciljem produbljivanja i istraživanja zajedničke duhovne baštine svih kršćana. U zajedničkom produbljivanju kršćanske duhovnosti otvara se prostor za hod i prema punom sakramentalnom zajedništvu.

Zaključno se može reći da „Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu“ Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana predstavlja jedan od temeljnih dokumenata Katoličke Crkve kojim se, u prvom redu pastiri, služe kako bi plodonosno ravnali ekumenskim naporima. Direktorij je dan, u konačnici, svim vjernicima kao poticaj i poziv na ekumensku zauzetost. Direktorij, stoga, donosi smjernice za mnoga konkretna područja na kojima se ekumensko zajedništvo može ostvarivati. Osobit prostor za ekumenski rad daje polje kršćanske duhovnosti gdje je lakše ostvariti zajedništvovanje, negoli na sakramentalnoj razini na kojoj, na postojećem stupnju jedinstva, nije moguće ostvariti puno zajedništvo.

Direktorij govori o sakramentu krštenja kao temelju kršćanskog zajedništva, a novost u odnosu na prijašnje dokumente Crkve očituje se i u terminologiji koja se koristi za kršćane koji nisu u punom jedinstvu s Katoličkom Crkvom: „Za primijetiti je da naš dokument svjesno izbjegava upotrebljavati izričaje kao ‘crkve i odijeljene zajednice’, ‘odijeljene crkve i crkvene zajednice’, ‘od nas odijeljena braća’ koje nalazimo u Dekretu o ekumenizmu (br. 3). Umjesto njih radije govori o ‘Crkvama i crkvenim zajednicama koje nisu u punom zajedništvu s Katoličkom crkvom’.“⁹¹

Direktorij se pozitivno izjašnjava po pitanju višekonfesijske zajedničke molitve, potiče na nju te daje konkretne smjernice za njezino ostvarenje. Dopušta se mogućnost ostvarenja ekumenske molitve te je ona, prema Direktoriju, interkonfesijska po svojoj naravi. Direktorij kao svoj temelj uzima teologiju Drugog vatikanskog sabora i katolička načela ekumenizma predstavljena u Dekretu *Unitatis redintegratio*.

⁹¹ Tomislav Zdenko TENŠEK, Prikazi: Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu, 287.

I.2.5. Enciklika *Ut unum sint*

Papa Ivan Pavao II. dana 25. svibnja 1995. godine objavio je encikliku *Ut unum sint*. U toj ekumenskoj enciklici papa Ivan Pavao II. progovara u prvome redu o papinskom primatu u Crkvi i mogućim rješenjima u budućem crkvenom zajedništvu. Enciklika je objavljena mjesec dana prije posjeta carigradskog patrijarha Bartolomeja papi Ivanu Pavlu II.

Na početku enciklike papa ističe zauzetost Katoličke Crkve po pitanju ekumenizma: „Želeći pokazati koliko je za Katoličku crkvu važan ekumenski put, Ivan Pavao II. u prvom poglavlju enciklike iznosi katolička ekumenska načela postavljena u dekretu o ekumenizmu ‘*Unitatis redintegratio*’ Drugoga vatikanskoga koncila, te također navodi konkretna sredstva koja služe postizanju jedinstva kršćana: dijalog (UUS 31 – 39) i praktična suradnja (UUS 40), ali iznad svega molitva koja čini dijalog plodnijim (UUS 33).“⁹²

Ovom enciklikom papa želi pokazati nastojanje Katoličke Crkve oko jedinstva kršćana, no u ovome dijelu rada bit će stavljen naglasak na papine poticaje na zajedničku molitvu s drugim kršćanima, osobito pravoslavnima.

U početnim točkama enciklike stavlja se naglasak na ono temeljno u ekumenizmu: „Ipak, osim razlika u naučavanju, koje se moraju rješavati, kršćani ne mogu umanjiti teret prastarih nerazumijevanja, naslijeđenih iz prošlosti, kao i nesporazume i predrasude jednih prema drugima. To stanje nerijetko otežava nepokretnost, ravnodušnost i nedostatno uzajamno poznavanje. Zauzetost za ekumenizam mora se stoga temeljiti na obraćenju srca i na molitvi, što će također privesti k nužnom pročišćavanju povijesnog pamćenja.“⁹³ Papa osvještava ono o čemu već dekret o ekumenizmu govori, a to je da se ekumensko djelovanje temelji na duhovnom ekumenizmu. Temelji duhovnog ekumenizma su: obraćenje srca, svetost života te privatne i javne molitve za jedinstvo svih kršćana.⁹⁴ U tome smislu molitva, kako osobna tako i javna molitvena interkonfesijska okupljanja, u skladu su sa željom Sabora i onime što papa preporučuje svim katolicima.

⁹² Alan MODRIĆ, Papinski primat i njegovo služenje jedinstvu kršćana: Uz 25. obljetnicu enciklike *Ut unum sint*, u: *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 76 (2021.) 2, 236.

⁹³ IVAN PAVAO II., *Enciklika Ut unum sint pape Ivana Pavla II. o ekumenskom nastojanju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., br. 2. Dalje: UUS.

⁹⁴ Usp. UR 8, 1.

I.2.5.1. Enciklika: „Ekumenska obveza Katoličke Crkve“

Enciklika posvećuje sedam brojeva govoru o prvenstvu molitve u ekumenskim nastojanjima Crkve. Na ovaj način odaje se priznanje molitvi kao osobitom sredstvu postizanja punog jedinstva kršćana. U kontekstu ovoga rada te istraživanja o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve ovdje će biti obrađeni sljedeći brojevi enciklike: br. 21-27.; 28., 32-35.

Navodeći riječi UR 8, 1 o duhovnom ekumenizmu papa u broju 21. piše: „Kročimo putem koji vodi k obraćenju srca, k ritmu ljubavi, koja se u isto vrijeme obraća Bogu i braći: svoj braći pa i onoj koja još nisu u potpunom zajedništvu s nama. Iz ljubavi nastaje čežnja za jedinstvom i kod onih koji su ignorirali zahtjev ljubavi. Ljubav je graditeljica zajedništva između osoba i zajednica. Kada se ljubimo težimo za produbljenjem našega zajedništva i za njegovim usmjerenjem prema punini. [...] Ova ljubav nalazi svoj najsavršeniji izraz u zajedničkoj molitvi. Zajedničko okupljanje na molitvu braće koja nisu u međusobnom punom zajedništvu Drugi vatikanski sabor naziva dušom cjelokupnog ekumenskog pokreta. Ona je ‘jako djelotvorno sredstvo da se izmoli milost jedinstva i prirodno označuje one veze koje još povezuju katolike s rastavljenom braćom’. Pa i kad se ne moli u formalnom smislu za jedinstvo kršćana, nego na druge nakane, kao na primjer za mir, molitva po samoj sebi postaje izraz i potvrda jedinstva. Zajednička molitva kršćana doziva samoga Krista da pohodi zajednicu onih koji ga mole: ‘Jer gdje su dvojica ili trojica sabrana radi mene, tu sam ja među njima’ (Mt 18, 20).“

Kršćanska ljubav i nastojanje oko jedinstva svoj najsavršeniji izraz zadobiva u onom činu u kojem se kršćani usmjeravaju prema izvoru ljubavi i uzoru jedinstva – Bogu – a to je molitva. Molitva je konkretan izraz kršćanske ljubavi, a kad se okupljaju kršćani koji nisu u punom zajedništvu tada molitva postaje sredstvo da se izmoli Božja milost za postizanje punog jedinstva i podsjetnik da je ono što kršćane već sada povezuje daleko više od onoga što ih rastavlja.

Papa u broju 22. enciklike dalje navodi: „Kada kršćani mole zajedno, bliže je na vidiku cilj jedinstva. Duga kršćanska povijest označena mnogovrsnim razbijenostima kao da se ponovno sastavlja, težeći za onim izvorom svoga jedinstva koji je Isus Krist. On ‘je isti jučer, danas i uvijek!’ (Heb 13, 8). U molitvenom zajedništvu Krist je stvarno prisutan; moli ‘u nama’, ‘s nama’ i ‘za nas’. Ravna našu molitvu u Duhu Tješitelju, kojeg je obećao i darovao svojoj Crkvi već u dvorani posljednje večere u Jeruzalemu kad ju je uspostavio u njezinu izvornom jedinstvu.“ Isus Krist je temelj svakog molitvenog zajedništvovanja, pa i

interkonfesijskog molitvenog zajedništvovanja kršćana. Krist, koji je temelj kršćanske vjere i u čije ime su kršćani po krštenju postali dio jedne Kristove Crkve, je vez zajedništva svih kršćana.

U istom broju 22 papa dalje naglašava da su kršćani pozvani po molitvi produbljivati svoje zajedništvo u Isusu Kristu: „Na ekumenskom putu jedinstva zacijelo prvenstvo ima zajednička molitva, povezanost u molitvi svih onih koji se okupljaju oko Krista. Ako kršćani, unatoč svojim podjelama, budu umjeli sve se češće sabirati na zajedničku molitvu oko Krista, porast će njihova svijest kako je maleno ono što ih dijeli u usporedbi s onim što ih povezuje. Ako se budu sve češće i ustrajnije susretali u molitvi pred Kristom, steći će odvažnost da se sučele sa svom žalosnom i ljudskom stvarnošću podjela i naći se ponovno u onom zajedništvu Crkve koje trajno oblikuje Krist u Duhu Svetom, unatoč svim ljudskim slabostima i ograničenostima.“ Iz molitvene povezanosti kršćana, čiji je temelj Isus Krist po zajedničkom krštenju, raste svijest o kršćanskom zajedništvu koje već sada postoji.

Broj 23. enciklike donosi dalje: „Konačno, molitveno zajedništvo privodi k tome da Crkvu i kršćanstvo gledamo novim očima. Ne smijemo naime zaboraviti da je Gospodin molio od Oca jedinstvo svojih učenika da ono bude svjedočanstvo o njegovu poslanju i da svijet uzmogne povjerovati da ga je poslao Otac (usp. Iv 17, 21). [...] ‘Ekumenska’ molitva u službi je kršćanskog poslanja i njegove vjerodostojnosti. Radi toga ona mora na poseban način biti prisutna u životu Crkve i u svakoj djelatnosti koja ima za svrhu promicati jedinstvo kršćana. To je kao da se moramo uvijek iznova sabirati u dvorani posljednje večere velikog četvrtka, premda naša zajednička prisutnost na tom mjestu čeka još uvijek puno ostvarenje sve dok se – nakon nadvladanih prepreka koje stoje na putu punog crkvenog zajedništva – svi kršćani ne okupe na jednom euharistijskom slavlju.“ Kao što je i prije u radu spomenuto, molitveno zajedništvovanje između kršćana na koje Katolička Crkva snažno potiče svoje vjernike, mjesto je i način iščekivanja punog euharistijskog zajedništva koji je konačni cilj interkonfesijskih molitvenih susreta.

Papa Ivan Pavao II. u broju 24. enciklike ističe: „Činjenica da mnogi ekumenski susreti gotovo uvijek uključuju i molitvu i u njoj čak dosižu svoj vrhunac razlog je radosti. Tjedan molitve za jedinstvo kršćana, koji se obavlja u mjesecu siječnju ili u nekim zemljama u tjednu Pedesetnice, postao je proširenom čvrstom tradicijom. Ali i izvan toga postoje mnogobrojne prigode koje tijekom godine privode kršćane k zajedničkoj molitvi.“ U navedenom broju enciklike papa se prisjeća znamenitih susreta s predstojnicima drugih kršćanskih Crkvi i crkvenih zajednica na kojima je doživio radost molitvenog zajedništva. Stoga, u tome duhu, potiče katoličke vjernike da se i izvan redovitih prigoda (kao što je Tjedan molitve za jedinstvo kršćana) okupljaju na zajedničku molitvu s drugim kršćanima kako bi u takvim molitvenim

slavljinama i zajedništvu iskusili da Crkvu, kako piše papa na kraju broja 24, „Duh Tješitelj usmjeruje na traženje jedinstva svih vjernika u Kristu.“

Dalje u broju 25. enciklike papa navodi da je ovih godina svoga pontifikata mogao u mnogo prilika javno i privatno moliti s predstavnicima drugih Crkava i crkvenih zajednica. Posebno navodi jedan takav molitveni susret koji dobro oslikava značaj i ozračje interkonfesijskih molitvenih susreta: „Želio bih sada podsjetiti i na onaj molitveni susret koji me je sjedinio u molitvi večernjih hvala u bazilici sv. Petra s luteranskim nadbiskupima, primasom Švedske i primasom Finske prigodom 600. obljetnice sv. Brigite (5. listopada 1991.). Radi se o primjeru koji govori kako je svijest o dužnosti molitve za jedinstvo postala sastavnim dijelom života Crkve. Nema važnijeg ni značajnijeg događaja koji ne bi bio popraćen prisutnošću dviju strana i molitvom kršćana.“

U broju 26. papa nastavlja: „Molitva, zajedništvo u molitvi, daje nam uvijek iznova otkriti istinu evanđeoskih riječi: ‘samo je jedan vaš Otac’ (Mt 23,9), onaj Otac, Abbâ, kojega sam Krist zaziva, On koji je njegov jedinorođeni Sin i istobitan s njime. I potom: ‘samo je jedan vaš učitelj, svi ste vi braća’ (Mt 23,8). ‘Ekumenska’ molitva otkriva ovu temeljnu dimenziju bratstva u Kristu, koji je umro da sve raspršene sinove sjedini u jedno, da mu postanemo sinovima u Sinu (usp. Ef 1,5) i potpunije odražavamo nedokučivo očinstvo Božje i u isto vrijeme istinu o vlastitom čovječstvu svakoga i svih. Ekumenska molitva, molitva braće i sestara, očituje sve to. Upravo zato što su jedni od drugih odijeljeni, s toliko većom nadom ujedinjuju se u Kristu i povjeravaju mu svoju budućnost i svoje jedinstvo. [...] Samo obraćenje srca, bitna pretpostavka svakog autentičnog traženja jedinstva, proizlazi iz molitve i ona je upravlja prema svom dovršenju...“ Papi je ovdje važno još jednom istaknuti da se u molitvi otkriva već postojeće temeljno zajedništvo svih kršćana. Molitva je mjesto susreta i produblivanja odnosa, s Bogom i međusobno; molitva, bilo privatna bilo javna, jest okruženje u kojem se događa obraćenje srca, a koje je pretpostavka za uspostavu autentičnog jedinstva.

U zadnjem broju enciklike u dijelu o „Zajedničkoj molitvi“ (broj 27) stoji: „Moliti za jedinstvo nije pak pridržano onima koji žive usred podijeljenih kršćana. Iz onog intimnog i osobnog dijaloga kojega mora svatko od nas voditi s Gospodinom u molitvi ne može se isključiti briga za jedinstvo. Naime, samo tako će ona postati punim sastavnim dijelom stvarnosti našega života i obveza koje smo preuzeli u Crkvi. Da bih ovaj zahtjev ponovno potvrdio, stavio sam pred oči vjernicima Katoličke Crkve uzor koji mi se čini primjernim, i to onaj sestre trapistice Marie Gabrielle od Jedinstva, koju sam proglasio blaženom 25. siječnja 1983. Sestra Maria Gabriella, pozvana na život izvan svijeta, posvetila je svoje postojanje molitvi usredotočenoj na 17. poglavlje Ivanova evanđelja i prinijela ga za jedinstvo kršćana.

Upravo to je srž svake molitve: posvemašnje i nepridržano predanje vlastitog života Ocu po Sinu u Duhu Svetom. Primjer sestre Marie Gabrielle poučava nas i pomaže nam razumjeti da ne postoje posebna vremena, situacije ili mjesta da bi se molilo za jedinstvo. Kristova molitva Ocu model je za sve, uvijek i na svakom mjestu.“ Zaključujući govor o zajedničkoj molitvi papa daje kršćanima primjer sestre Marie Gabrielle, trapistkinje, koja je sav svoj život, svoju molitvu i žrtvu, posvetila Bogu za jedinstvo kršćana. Na taj način očituje se, i papa na to poziva, da molitva za jedinstvo upućena je svim kršćanima. Moliti za jedinstvo kršćana znak je autentične kršćanske duhovnosti, koja uvažava Isusov zahtjev u Iv 17, 21, i ta molitva se očituje u konkretnom životu svih kršćana. Papa želi istaknuti da je važno i moliti i živjeti autentičan molitveni život, čiji je sastavni dio i odgovor na Isusovu molitvu „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21).

U dijelu enciklike naslovljenom „Ekumenski dijalog“, nakon govora o „Zajedničkoj molitvi“ u prvoj točki stoji: „Budući da je molitva ‘duša’ ekumenske obnove i težnje za jedinstvom, sve što sabor naziva dijalogom oslanja se na molitvu i od nje prima zamah.“⁹⁵ Papa u ovoj točki naglašava da je temelj svakolikog ekumenskog dijaloga molitva. Iz molitvenog dijaloga i zajedništvovanja proizlazi svaki drugi ekumenski dijalog i zajedništvo. Drugačije ni ne može biti, nego da su molitva i dijalog neodvojivo povezani jer je sâm Bog u trojstvu osoba neprestano u dijalogu, kako unutar sebe tako i u odnosu na čovjeka. „Crkva je mjesto istovremenosti s Isusom Kristom i stoga je istaknuto mjesto za dijalog s njime. Po mom mišljenju, jezgra kršćanskog života sastoji se u istovremenosti – ili mogli bismo reći: u dijalogu – sa samim Bogom. Samo onaj tko vodi intenzivan dijalog s Bogom, a to znači tko mu životno biva istovremen, komu je dakle otvoren osobni odnos prema Bogu, taj će Boga iskusiti i upoznati kao stvarnost u vlastitom životu.“⁹⁶

Osoba koja vodi dijalog s Bogom (molitva) s vremenom će postati svjesnija stvarnosti Božje prisutnosti, ne samo u vlastitom životu, nego i u životu svakoga čovjeka. Iz te molitvene spoznaje, iz dijaloga s Bogom, rađa se dijalog sa svakim čovjekom kao s bratom i sestrom, u konačnici – slikom Božjom.

U dijelu naslovljenom „Mjesne strukture dijaloga“, broj 32. donosi sljedeće: „Ekumenski dijalog je od bitne važnosti. Takvim naime dijalogom svi stječu istinitiju spoznaju i pravičniji sud o naučavanju i životu jedne i druge Zajednice; tada ove zajednice postižu živu

⁹⁵ UUS, br. 28.

⁹⁶ Stefan HEßE, Crkva u dijalogu, u: George AUGUSTIN – Sonja SAILER-PFISTER – Klaus VELLGUTH (prir.), *Kršćanstvo u dijalogu. Perspektive kršćanskog identiteta u pluralnom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 16.

suradnju u svim služanjima što ih opće dobro iziskuje od svake kršćanske savjesti i, u okviru dopuštenoga, sastaju se na jednodušnu molitvu.“ U kontekstu molitve, papa ovdje ističe da molitva između različitih kršćanskih zajednica treba biti „jednodušna“ i da se treba odvijati u okviru „dopuštenoga“. Jednodušnost se postupno postiže, kako kroz molitvu, tako i kroz ekumenski dijalog.

U dijelu enciklike naslovljenom „Dijalog kao ispit savjesti“, papa nastavlja o onome što je naznačio u točki 28. kada je govorio o odnosu ekumenskog dijaloga i ekumenske molitve.

U broju 33. stoji: „Po saborskom shvaćanju ekumenski dijalog ima obilježje zajedničkog traženja istine, posebno o Crkvi. Naime, istina oblikuje savjesti i usmjeruje njihovo djelovanje u prilog jedinstva. U isto vrijeme ona zahtijeva da savjesti kršćana, braće međusobno podijeljene, kao i njihova djela budu podložni Kristovoj molitvi za jedinstvo. Tu postoji uzajamno međusobno djelovanje molitve i dijaloga. Dublja i svjesnija molitva čini da dijalog urodi bogatijim plodovima. Ako je molitva s jedne strane uvjet dijaloga, s druge strane ona je njegov plod u sve zrelijem obliku.“ U ovoj točki papa produbljuje razmišljanje o odnosu ekumenskog dijaloga i ekumenske molitve. Duboka i iskrena molitva rađa djelotvornijim dijalogom jer je ona, s jedne strane, uvjet ekumenskog dijaloga, a s druge strane, i plod koji neprestano sazrijeva, odnosno razvija se. Dijalog i molitva su neodvojivo povezani.

Broj 34. dalje donosi: „Zahvaljujući ekumenskom dijalogu možemo govoriti o većoj zrelosti naše međusobne zajedničke molitve. To je moguće ukoliko dijalog ispunja u isto vrijeme i ulogu ispita savjesti.“ Međukršćanski dijalog pridonosi produbljivanju i zrelosti interkonfesijske zajedničke molitve. To dolazi od činjenice da su i molitva i dijalog, ako su iskreni, usmjereni prema traženju istine. U dobronamjernom traženju istine pomoću dijaloga kršćani su sve bliži istini koja ih međusobno povezuje – zajedničko krštenje i povezanost u Isusu Kristu.

U broju 35. enciklike stoji: „Još jednom dolazi nam u pomoć Drugi vatikanski sabor. Može se reći da je sav dekret o ekumenizmu prožet duhom obraćenja. Ekumenski dijalog ima u ovom dokumentu svoje vlastito obilježje; on postaje ‘dijalogom obraćenja’ i tako, prema tvrdnji pape Pavla VI., autentičnim ‘dijalogom spasenja’. Dijalog se ne može razviti slijedeći isključivo horizontalni tijek, ograničujući se na susret, razmjenu gledišta ili čak na darove vlastite svakoj zajednici. On teži također i ponajprije k vertikalnoj dimenziji, koja ga usmjeruje k Spasitelju svijeta i Gospodaru povijesti, koji je naše pomirenje. Vertikalna dimenzija dijaloga sastoji se od zajedničkog i uzajamnog priznanja našeg stanja ljudi i žena koji su sagriješili. I upravo dijalog otvara braći i sestrama, koji žive u zajednici nepotpuna međusobnog zajedništva, onaj nutarnji prostor u kojem Krist, izvor jedinstva Crkve, može biti efikasno djelatan sa svom

snagom svoga Duha Tješitelja.“ Govoreći o ekumenskom dijalogu, papa kaže da on ima horizontalnu i vertikalnu dimenziju. Horizontalna dimenzija jest povezanost kršćana međusobno koja se očituje u ljudskom susretu, dijalogu i razmjeni mišljenja. Takav dijalog, koliko god bio poželjan, sam po sebi nije dovoljan. Istinski ekumenski dijalog uključuje u sebi i vertikalnu dimenziju, odnosno usmjerenost ekumenskih napora prema „Spasitelju svijeta i Gospodaru povijesti“ koji jedini može ostvariti željeno pomirenje i jedinstvo kršćana. Dozivajući u sjećanje ono što govori Dekret o ekumenizmu (usp. UR 7-8.), ekumenski dijalog zadobiva vertikalnu dimenziju kroz obraćenje srca. To obraćenje srca ostvaruje se milošću božanskog Duha po molitvi (usp. UR 7, 1). Molitva je jedna od triju bitnih stupova duhovnog ekumenizma, uz svetost života i, već navedeno, obraćenje srca.

Dijalog obraćenja, koji treba biti temeljna karakteristika ekumenskog dijaloga, i ozračje molitve u kojem se takav dijalog rađa potreban je kako bi se izbjegla napast da se ekumenizam gradi na ljudskim uvjetima i postavkama: „Upravo čisto ljudske podjele daju si rado važnost bitnoga, skrivaju se tako reći iza njega: ljudsko, ono što su ljudi sami napravili nameće se kao božansko. Širi se tiha divinizacija vlastitoga koja je trajna čovjekova napast. [...] različitost uopće ne mora nestati, jer ne utječe negativno na bit Crkve [...] nego na razlikovanju istine od čisto ljudskih predaja.’ Osloboditi se od pobožanstvenjenja ‘vlastitoga’ i stvarno se odvažiti uputiti u ‘duhovni prostor’, u kojemu reforma i obnova Crkve (a time i opstojnost izazova ‘ekumenizma’) uopće tek postaju mogućima, čini se nije samo sada najveći zahtjev pred kojim stoji ekumenski dijalog.“⁹⁷ Osvještivanjem važnosti dijaloga obraćenja, prvenstveno na unutarnjoj razini (savjesti pojedinaca i kršćanskim zajednicama), a potom i u ekumenskom dijalogu, koje se ostvaruje u molitvenom dijalogu s Bogom i međusobno, papa vraća ekumenizam na temelje, a to je sâma molitva koja svoj izvor ima u Isusovoj molitvi (usp. Iv 17, 21) i konačno ostvarenje ne po ljudskoj djelatnosti, nego po milosti Duha.

I.2.5.2. Enciklika: „Plodovi dijaloga“

U broju 50. enciklike *Ut unum sint* donosi se jasno i nedvosmisleno priznanje valjanosti svih sakramenata istočnih Crkava: „Sa svoje strane sabor je razmatrao s objektivnošću i dubokom naklonošću Istočne Crkve, istaknuvši njihovu eklezijalnost i objektivne sveze zajedništva koje ih vežu s Katoličkom Crkvom. Dekret o ekumenizmu tvrdi: ‘Slavljenjem

⁹⁷ Edward FRÖHLING, Ekumenizam kao oblik življenja, u: George AUGUSTIN – Sonja SAILER-PFISTER – Klaus VELLGUTH (prir.), *Kršćanstvo u dijalogu*, 109-110.

Gospodinove euharistije u tim pojedinačnim Crkvama gradi se i raste Crkva Božja' da bi dosljedno tome dodao da Crkve 'mada rastavljene, imaju prave sakramente a poglavito, i to snagom apostolskog nasljeđa, svećeništvo i euharistiju, kojima su s nama još povezane najtješnjom vezom.' Priznata je velika liturgijska i duhovna tradicija Istočnih Crkava, poseban karakter njihova povijesnog razvoja, disciplina koju su slijedile od ranih vremena i potvrdili je sveti oci i ekumenski koncili, njihov vlastiti način naviještanja nauka. Sve to u uvjerenju da se legitimna raznolikost stvarno ne protivi jedinstvu Crkve, nego joj uvećava ukras i nemalo doprinosi ispunjenju njezina poslanja. Drugi vatikanski sabor želi utemeljiti dijalog na postojećem zajedništvu i upozorava upravo na bogatu stvarnost Istočnih Crkava: 'Stoga ovaj sveti sabor potiče sve, no naročito one koji namjeravaju zauzeti se za obnovu željenog punog zajedništva između istočnih Crkava i Katoličke Crkve: neka poklone dužnu pozornost ovom posebnom položaju Crkava Istoka u njihovu rađanju i rastu, kao i naravi odnosa što su vladali između njih i Rimske Stolice prije raskola, te neka sebi o svemu tome stvore ispravan sud'.“

Navedeni broj enciklike pokazuje i iznova potvrđuje uniformnost stajališta Katoličke Crkve prema svim sakramentima istočnih Crkava, među njima i svim pravoslavcima: priznaje se valjanost svih sakramenata, poglavito euharistije. Zbog valjanog apostolskog nasljeđa i sakramenata, Katolička Crkva najtješnje je povezana s istočnim kršćanima. Molitveno zajedništvo s pravoslavcima posebno je snažno zbog sakramentalnog zajedništva koje postoji između katolika i pravoslavnih iako je ono nepotpuno jer se slavljenjem euharistije, u nauku Katoličke i Pravoslavne Crkve, raste i izgrađuje Crkva Kristova. Molitveno zajedništvo katolika s pravoslavcima ima, zbog ove stvarnosti, mnogo veće temelje i zajedništvo, nego s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama koje nemaju očuvano apostolsko nasljeđe i sakramente. Zajedničko slavlje euharistije u punom jedinstvu, što je konačni cilj ekumenskih napora i molitava, u većoj mjeri se ocrtava i moguće je u zajedništvu katolika i istočnih kršćana.

I.2.5.3. Enciklika: *Quanta est nobis via?*

Treće poglavlje enciklike naslovljeno je *Quanta est nobis via?* („Koliki je naš put?“) i papa se na početku pita: „Sada se možemo upitati koliki nas put još odvaja od onog blagoslovljenog dana u kojem će biti postignuto jedinstvo vjere te uzmognemo u slozi slaviti svetu Gospodnju euharistiju.“⁹⁸ U ovom poglavlju papa promišlja kojim smjerom valja ići u

⁹⁸ UUS, br. 77.

ekumenizmu da se ostvari jedinstvo svih koji su u Krista kršteni, odnosno koliki još put treba prevaliti do punog i vidljivog zajedništva kršćana.

Unutar ovog poglavlja brojevi 82. do 85. govore o duhovnom ekumenizmu i svjedočenju svetosti, osobito po duhovnosti mučenika. Svaka kršćanska konfesija posjeduje blago onih koji su u ispovijedanju svoje vjere u Isusa Krista išli sve do mučeničke smrti. Mučenici, zajednički svih kršćanima, svjedoče da je ono što povezuje kršćane veće od onoga što ih razdvaja. U smislu interkonfesijske molitve, ovi brojevi ne donose mnogo, ali ističu temelje duhovnog ekumenizma, među kojima je i molitva.

U broju 82. enciklike stoji: „Katolička Crkva mora ući u ono što bi se moglo nazvati ‘dijalog obraćenja’, u kojem je postavljen temelj nutarnjeg ekumenskog dijaloga. U tom dijalogu, koji se ostvaruje pred Bogom, svatko mora istražiti svoje krivnje, priznati svoje grijehе i staviti sama sebe u ruke onoga koji je Zagovornik kod Oca, Isusa Krista. [...] Samo stajanje pred Bogom može biti čvrstim osnovom obraćenja pojedinih kršćana i trajne reforme Crkve, istodobno ljudske i zemaljske ustanove, i to su prethodni uvjeti svakog ekumenskog nastojanja. Jedan od osnovnih postupaka ekumenskog dijaloga jest napor uključiti kršćanske zajednice u nutarnji duhovni prostor, u kojem ih Krist u snazi Duha privodi da se bez iznimke ispituju pred Ocem i pitaju da li su bile vjerne njegovoj zamisli o Crkvi.“ Papa naziva „dijalog obraćenja“ temeljem nutarnjeg ekumenskog dijaloga. Nutarnjeg u smislu samog pojedinca i u smislu pojedine konfesije. Dijalog obraćenja odvija se u nutrini pojedinca i nutrini određene Crkve ili crkvene zajednice pred Bogom gdje se ispituje vjernost Isusovoj molitvi „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). Kršćani koji žele ostvarivati ekumenski dijalog i donositi plodove usmjerene prema izgradnji jedinstva kršćana, pozvani su u molitvi, bilo privatnoj bilo javnoj, preispitivati jesu li vjerni Očevoj zamisli o jednoj Kristovoj Crkvi. Iskreno preispitivanje u molitvenom ozračju pridonosi postupnom obraćenju srca, a obraćenje srca, odnosno dijalog obraćenja, preduvjet je ekumenskog dijaloga. Ovdje papa iznova osvješčuje neodvojivu povezanost ekumenskog dijaloga od ekumenske molitve.

Zaključujući encikliku papa Ivan Pavao II. u poticajima (br. 102.) piše: „Moć Duha Božjega daje da raste i da se izgrađuje Crkvu tijekom vjekova. Upravljajući pogled na novo tisućljeće Crkva moli milost Duha da ojača njezino jedinstvo i da ono poraste prema punom zajedništvu s drugim kršćanima. Kako to postići? U prvom redu molitvom. Molitva bi uvijek morala biti ispunjena onim nemirom koji je čežnja za jedinstvom i stoga jedan od nužnih oblika ljubavi koju gajimo prema Kristu i prema Ocu bogatom milosrđem. Molitva mora imati prednost na tom putu kojim smo krenuli s drugim kršćanima prema novom tisućljeću. Kako to postići? Sa zahvaljivanjem, jer se na ovoj točki sastanka ne pojavljujemo praznih ruku:

‘Jednako i Duh pritiže upomoć našoj slabosti (...) jer mi ne mam što da molimo kako treba, sam Duh posreduje za nas neizrecivim uzdisajima’ (Rim 8, 26) da bismo se pripravili te Boga molili ono što nam treba. Kako to postići? Kroz nadu u Duhu, koja je kadra od nas udaljiti spektre prošlosti i bolne spomene podjele; On nam može podariti jasnoću, snagu i hrabrost da poduzmemo nužne korake tako da naš napor uvijek bude izvoran.“

Papa zaključuje encikliku *Ut unum sint* vrlo jasnim riječima koje na prvo mjesto stavljaju molitvu kao sredstvo ostvarenja jedinstva kršćana. Molitva, bilo osobna, bilo javna, dobiva u papinoj enciklici primat u svemu ekumenskom djelovanju. U ozračju molitve gradi se odnos zajedništva s Bogom i međusobno zajedništvo, u molitvi se događa „dijalog obraćenja“ i preispitivanje vjernosti Kristovoj molitvi za jedinstvo, u molitvi se ljudsko djelovanje otvara djelovanju i plodnosti Duha Božjega. Molitva, privatna i javna, temelj je ekumenskog dijaloga i temelj izgradnje jedinstva kršćana. Ovom enciklikom ekumenska interkonfesijska molitva iznova dobiva afirmaciju od najviših razina crkvenog Učiteljstva.

I.2.6. Apostolsko pismo *Orientalis Lumen*

U ovome dijelu rada bit će izloženo što apostolsko pismo *Orientalis Lumen* pape Ivana Pavla II. donosi o istočnim kršćanskim Crkvama. Apostolsko pismo *Orientalis Lumen* promulgirano je 2. svibnja 1995. Pismo je nastalo povodom stogodišnjice apostolskog pisma *Orientalium dignitas* pape Lava XIII. Oba apostolska pisma žele ukazati na značenje istočnih tradicija i obreda za sveopću Crkvu.

U kontekstu ovoga rada to je apostolsko pismo je navedeno kako bi se istaknulo pozitivno vrednovanje i poštovanje Katoličke Crkve prema istočnim kršćanima te kako bi se istražili poticaji upućeni katolicima na zajedničku molitvu s istočnim kršćanima, odnosno, u okviru ovoga rada, pravoslavnim kršćanima.

U njemu se, među ostalim, monaštvo i redovništvo pokazuju kao sinteza zajedničke kršćanske duhovnosti.

Otkrivajući svjetlo Istoka, bogatstvo istočnokršćanske tradicije, obredâ i duhovnosti, papa osobito ističe monaštvo kao univerzalno ljudsku, ali i kršćansku pojavu, koja u sebi nosi obilježje zajedničke kršćanske baštine i duhovnosti prvih stoljeća, dok je Crkva bila vidljivo i formalno jedna. Iako to ne znači da nije od samih početaka to jedinstvo bilo neprestano ugrožavano herezama. Ovdje, govoreći o tome da je Crkva prvih stoljeća bila jedna, se misli na

to da nije bilo formalno-pravnih raskola koji bi imali tako snažne posljedice kakve su imali raskoli iz, uvjetno rečeno, 1054. i 1517. godine.

Monaštvo je duhovna kršćanska baština „nešto što je nastalo već u počecima, u vrijeme dok je Kristova Crkva bila jedna i jedinstvena, ona predstavlja i jest nešto što je bogatstvo Crkve Kristove i nešto što jest i može biti ‘znak jedinstva’, zajedništva i ‘povratak na izvore’, jer je ta duhovna baština i obilje, te ‘časna starina’ ono bogatstvo i stvarnost koja nas najviše približava i povezuje s izvornom, apostolskom baštinom i životom prvotne Crkve.“⁹⁹ Monaški život i duhovnost, osobito uzor molitvenog života kojim žive monasi i redovnici papa daje za uzor i poticaj za konačno ostvarenje kršćanskog jedinstva. Pod pojmom monaštvo ovdje se misli na posvećeni život istočnih crkava, a pod pojmom redovništvo na posvećeni život zapadne crkve. Spominjući ovdje monaštvo kao uzor ekumenizma želi se istaknuti da je monaštvo, ali i redovništvo i svaki oblik posvećenog života u Crkvi primarno usmjeren na molitvu, osobito, ako je molitva autentična, na Isusovu velikosvećeničku molitvu „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). Stoga, monaštvo (unutar apostolskog pisma o kojem je riječ u ovom dijelu rada), ali i redovništvo općenito, model je življenja i ostvarenja duhovnog ekumenizma osobito u pogledu prakticiranja privatnog i javnog moljenja za jedinstvo svih kršćana. Kao takav, posvećeni život jest povlašteno mjesto promicanja molitve i poticaja na interkonfesijske zajedničke molitve.

U središtu monaške duhovnosti i redovništva jest molitva. Program monaškog života dobro se oslikava u sljedećim točkama: „a) paziti na samoga sebe; b) imati Boga uvijek pred svojim očima; c) uzeti Sv. pismo kao pravilo svoga djelovanja; d) moliti, raditi i ustrajati u tom djelovanju.“¹⁰⁰ U zapadnim oblicima posvećenog života: „Ako je naime duša ekumenizma molitva i obraćenje, nema dvojbe da Ustanove posvećenoga života i Društva apostolskoga života imaju osobitu dužnost da njeguju tu obvezu. Prema tome, hitno je da se u životu posvećenih osoba otvore veći prostori ekumenskoj molitvi i istinskom evanđeoskom svjedočanstvu, da bi se snagom Duha Svetoga mogli srušiti zidovi podjela i predrasuda među kršćanima.“¹⁰¹

Po uzoru na monaški život i duhovnost, kao i po uzoru na posvećeni život općenito, svim članovima Crkve, svih konfesija, daje se poticaj da se ta stvarnost Kristove Crkve postane očit znak već postojećeg zajedništva i putokaz prema punom ostvarenju jedinstva. Dokumenti katoličke crkve te predstavljeni uzor monaštva i redovništva ukazuju na put molitve kao put

⁹⁹ Dušan MORO, *Monaštvo – znak i poticaj jedinstvu Crkve*, u: *Služba Božja*, 44 (2004.) 1, 38.

¹⁰⁰ *Isto*, 52.

¹⁰¹ *Isto*, 61.

ostvarenja jedinstva: „Na prvome mjestu jest ‘duhovni ekumenizam’ – ekumenizam molitve, kontemplacije, predanosti i zazivanja Božjeg dara ‘jedinstva’ koji treba izmoliti.“¹⁰²

U broju 18., koje se nalazi unutar poglavlja naslovljenog „Od spoznaje k susretu“, piše: „Premda nije manjkalo poteškoća i razilaženja, apostolski (usp. 2 Kor 9,11-14) i otački spisi pokazuju najtješnje bratske veze između Crkava u punom zajedništvu vjere u poštivanju specifičnosti i identiteta. Zajedničko iskustvo mučeništva i razmatranje djela mučenika svake Crkve, udioništvo na nauku tolikih svetih učitelja vjere, u snažnom širenju misli i njihovoj produbljenoj razmjeni, pojačavaju ovaj divan osjećaj jedinstva. Razvoj različitih iskustava eklezijalnog života nije priječio da po uzajamnim vezama kršćani mogu nastaviti dokazivati sigurnost da su kod kuće u svakoj Crkvi, jer se iz svih, u divnoj raznolikosti jezika, uzdizala hvala jedinom Ocu, po Kristu u Duhu Svetom; sve su bile okupljene na slavljenju euharistije, srcu i modelu zajednice, ne samo s obzirom na duhovnost ili moralni život, nego i na samu strukturu Crkve, u raznolikosti službi pod predsjedanjem biskupa, apostolskog nasljednika. Prvi koncili rječitio su svjedočanstvo o tom ustrajnom jedinstvu u različitosti. I kad su se – nerijetko pod utjecajem političkih i kulturoloških čimbenika – umnožili stanoviti dogmatski nesporazumi, koji su već doveli do žalosnih posljedica u odnosima među Crkvama, ostalo je živo nastojanje oko molitve za jedinstvo Crkve i njegova promicanja. U prvom kontaktu ekumenskog dijaloga Duh Sveti nam je omogućio da utvrdimo kako nam je zajednička vjera i potpuna vjernost apostolskoj kerigmi te za to od sveg srca zahvaljujemo Bogu.“¹⁰³

U ovome broju, u pogledu molitve, papa ističe da se od samih početaka iz svekolike različitosti Crkve ipak uzdizala jedinstvena hvala „jedinom Ocu, po Kristu u Duhu Svetom“. Čak i nakon tragičnih događaja kidanja jedinstva tijekom povijesti Crkve, uvijek je ostajalo „živo nastojanje oko molitve za jedinstvo Crkve i njegova promicanja“. Pod utjecajem Duha Svetoga u ekumenskom dijalogu, koji je neodvojiv od molitve (kako papa ističe u *Ut unum sint* koji je naveden ranije u radu), otkriva se bogatstvo već postojećeg zajedništva u vjeri i vjernosti prvotnoj apostolskoj kerigmi. To je plod ekumenskog dijaloga, ekumenske molitve koji postupno otvara putove prema jedinstvu.

¹⁰² Isto, 61.

¹⁰³ IVAN PAVAO II., *Apostolsko pismo „Orientale Lumen“ pape Ivana Pavla II. biskupima, kleru i vjernicima prigodom stogodišnjice „Orientalium dignitas“ pape Lava XIII.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995., 149-150.

I.2.7. Apostolsko pismo *Tertio millennio adveniente*

Papa Ivan Pavao II. dana 10. studenog 1994. promulgirao je apostolsko pismo *Tertio millennio adveniente* („Nadolaskom trećeg tisućljeća“), povodom nadolaska jubilarne 2000. godine. Ovim apostolskim pismom papa je želio pomoći svim članovima Katoličke Crkve da se, u duhu biblijskog razumijevanja jubilarne godine, što bolje pripreme na ulazak u novo tisućljeće ljudske povijesti. Prilika je to, također, za ispit savjesti na što je papa potaknuo vjernike.

Govoreći o grijesima i sablazni koje su počinili članovi Crkve, u broju 34. se donosi: „Među grijeha koji traže veću obvezu pokore i obraćenja sigurno moraju biti uvršteni oni koji su nanijeli štetu jedinstvu što ga je Bog htio za svoj Narod. U tijeku tisuću godina koje se navršavaju, još više nego li u prvom tisućljeću, crkveno je zajedništvo, ‘ponekad ne bez krivnje ljudi na objema stranama’, upoznalo bolne razdore koji otvoreno proturječe Kristovoj volji i sablazan su svijetu. Težina tih grijeha prošlosti, nažalost, još se i danas osjeća, i ostaju isto tako kao kušnje u sadašnjosti. Nužno je za njih činiti pokoru, zazivajući žarko oprostjenje Kristovo. U ovom posljednjem dijelu tisućljeća, Crkva se mora obratiti žarkom molitvom Duhu Svetomu, zazivajući od njega milost jedinstva kršćana. To je jedan od ključnih problema za evanđeosko svjedočanstvo u svijetu. [...] No, svi smo svjesni da dostizanje toga cilja ne može biti samo plod ljudskih, iako nužnih napora. Jedinstvo je, u konačnici, dar Duha Svetoga. [...] Potrebno je proslijediti doktrinarni dijalog, ali prije svega još više se založiti u ekumenskoj molitvi. Ona se jako pojačala nakon Koncila, ali mora još dalje rasti, uključujući sve više kršćana u skladu s velikim Kristovim zazivom prije Muke: ‘Oče... neka i oni budu jedno u nama’ (Iv 17,21).“¹⁰⁴

U svojevrsnoj papinoj ispovijedi u ime Crkve čovječanstvu za grijeha koje su njezini članovi počinili, govori se i o grijehu protiv jedinstva Crkve. Razdor Crkve otvorena je rana na Tijelu Kristovu koja izričito proturječi Kristovoj volji i molitvi (usp. Iv 17, 21). Rana nejedinstva kršćana umanjuje snagu Evanđelja i šteti uvjerljivosti navještaja. Stoga, više negoli u doktrinarnom dijalogu, koji je također nužan, papa poziva na ekumensku molitvu. Poziv je to koji još odzvanja od Drugog vatikanskog koncila i dekreta *Unitatis redintegratio*: osobna molitva, molitva unutar kršćanskih Crkava i zajednica te interkonfesijska zajednička molitva u prikladnim vremenima. U molitvi na svim tim razinama papa poziva na molitvu za jedinstvo svih kršćana. U tom smislu, i ovo apostolsko pismo Ivana Pavla II. otvara mogućnost katolicima za interkonfesijsku zajedničku molitvu.

¹⁰⁴ IVAN PAVAO II., *Tertio millennio adveniente. Nadolaskom trećeg tisućljeća. Apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., 40-41.

I.2.8. Dokument „Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski *vademecum*“

Papinsko vijeće za jedinstvo kršćana izdalo je, uz blagoslov pape Franje, 4. prosinca 2020. godine dokument pod naslovom „Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski *vademecum*“. Dokument je praktične naravi i korisno pomagalo biskupu u njegovoj biskupiji za konkretno i praktično provođenje katoličkih načela o ekumenizmu.

Vademecum ističe ulogu biskupa, glave mjesne crkve i poveznice sa sveopćom Crkvom, u promicanju i provođenju ekumenizma. Dokument želi biti biskupima vodič u ravnanju i razlučivanju ekumenskih djela. Biskup je glava mjesne Crkve, njen duhovni vođa i autoritet te, stoga, ima istaknutu ulogu u promicanju jedinstva kršćana.¹⁰⁵

Vademecum osvještava ulogu biskupa u promicanju ekumenizma jer ono spada na narav biskupske službe. „Biskupska služba jedinstva duboko je povezana sa sinodalnošću. Prema riječima pape Franje, ‘pažljivo ispitivanje kako se u životu Crkve artikulira načelo sinodalnosti i služba predsjedatelja, pružit će značajan doprinos napretku odnosâ između naših Crkava’. Biskupi koji čine jedan zbor zajedno s papom obnašaju svoju pastoralnu i ekumensku službu na sinodalan način, zajedno s cijelim Božjim narodom.“¹⁰⁶

U broju 4. *Vademecuma* vidljiv je pomak naglaska na sinodalnost Crkve u međusobnom zajedništvu pastira i vjernika. Pastiri, poglavito biskupi, nosioci su i promicatelji ekumenizma, kao Biskupski kolegij na čijem je čelu Papa, ali i u sinodalnom zajedništvu s čitavim narodom Božjim. U odnosu na prijašnje dokumente Učiteljstva, koji su citirani ovdje u radu, uočava se pomak s više hijerarhijskog poimanja ekumenizma, na sinodalno poimanje.

Predstavljanje *Vademecuma* ovdje će se ograničiti na ono što je u skladu s temom rada, a to je višekonfesijska molitva. U tom smislu, bit će naglašen drugi dio dokumenta pod naslovom „Odnos Katoličke Crkve s drugim kršćanima“. Unutar toga poglavlja točka A. naslovljena je „Duhovni ekumenizam“ (br. 16-24.) u kojoj se posebno razmatra, između ostalog, o zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi.

U kontekstu tematike ovoga rada u Dokumentu je značajna i cjelina pod naslovom „Odnosi Katoličke Crkve s drugim kršćanima“ (*Ekumenski vademecum*, br. 16-20.; 21-24.; 25-26.).

¹⁰⁵ Usp. Ivan MACUT, Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski vademecum, u: *Služba Božja*, 61 (2021.) 2, 269.

¹⁰⁶ PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, *Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski vademecum*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021., 12. Dalje: *Vademecum*.

Broj 16. započinje govorom o duhovnom ekumenizmu: „Duhovni ekumenizam u *Unitatis redintegratio* opisan je kao ‘duša cijeloga ekumenskog pokreta’ (UR 8). Na svakoj euharistiji katolici mole Gospodina da Crkvi podari ‘mir i jedinstvo’ (Rimski obred, prije znaka mira) ili mole za ‘postojanost svetih crkava Božjih i za jedinstvo sviju’ (Božanska liturgija svetog Ivana Zlatoustoga, Litanije mira). Duhovni se ekumenizam sastoji ne samo od molitve za jedinstvo kršćana, nego i od ‘obraćenja srca i svetosti života’ (UR 8). Doista, ‘neka svi vjernici imaju na umu da jedinstvo kršćana to bolje promiču, što više udjelotvoruju, što čišće nastoje živjeti u skladu s evanđeljem’ (UR 7). Duhovni ekumenizam zahtijeva obraćenje i reformu, kao što je rekao i papa Benedikt XVI.: ‘Potrebne su konkretne geste koje ulaze u srca i kadre su prodrmati savjesti, potičući sve na ono unutarnje obraćenje koje je preduvjet svakog napretka na putu ekumenizma.’ Slično tomu, u svom priručniku za duhovni ekumenizam kardinal Walter Kasper napisao je: ‘Samo u kontekstu obraćenja i obnove duha mogu se izliječiti ranjene veze zajedništva’.“ Nutarnje obraćenje srca koje se događaju u intimnom prostoru molitve preduvjet je za plodonosno ekumensko djelovanje. Ovaj broj *Vademecuma* afirmira molitvu kao temeljnu djelatnost koja daje prostor Božjem djelovanju, odnosno zahvatu Duha Božjega, koji upravlja Crkvu prema ostvarenju jedinstva svih kršćana.

Broj 17. *Vademecuma* naslovljen je „Zajednička molitva s drugim kršćanima“ i donosi sljedeće: „Budući da dijelimo stvarno zajedništvo kao braća i sestre u Kristu, mi katolici ne samo da možemo, nego i moramo tražiti prigode za molitvu s drugim kršćanima. Neki oblici molitve posebno su prikladni u sklopu traženja jedinstva kršćana. Kao što na kraju obreda krštenja molimo *Očenaš* i time prepoznajemo svoje sinovsko dostojanstvo djece jednoga Oca, jednako je prikladno moliti tu istu molitvu s drugim kršćanima s kojima dijelimo krštenje. Slično tome, drevni kršćanski običaj zajedničkog moljenja psalama i biblijskih hvalospjeva (molitva Crkve) tradicija je koja se i dalje zadržala u mnogim kršćanskim zajednicama, te stoga sasvim lijepo odgovara ekumenskom kontekstu (usp. ED br. 117-119). U promicanju zajedničke molitve, katolici trebaju biti svjesni da neke kršćanske zajednice ne prakticiraju molitvu s drugim kršćanima, kako je bilo ranije i u Katoličkoj Crkvi.“ *Vademecum* ovdje donosi konkretne upute za provođenje interkonfesijske zajedničke molitve. Zajedništvo u molitvi proizlazi iz zajedničkog krštenja po kojem je svim kršćanima zajednički jedan krst, jedan Otac i jedan Isus Krist. Zajedništvo koje proizlazi iz krštenja veće je od svih ljudskih podjela. *Vademecum* preporučuje molitvu Gospodnju, psalme i duhovne kantike kao osobito prikladne molitvene obrasce na zajedničkim molitvenim susretima. *Vademecum*, istovremeno, upozorava da katolici budu osjetljivi na one kršćanske zajednice koje još uvijek ne njeguju zajedničku molitvu s drugim kršćanima. Ne osuđuje ih se, nego se podsjeća na to da je nekoć i Katolička

Crkva činila slično. Ova izjava je na tragu duhovnog obraćenja, odnosno priznanja onoga što u povijesti pojedine Crkve nije bilo u punom skladu s Evanđeljem i Isusovom molitvom za jedinstvo onih koji u njega vjeruju.

U broju 18. *Vademecuma* stoji: „Drugi vatikanski sabor učio je da ‘pomirenje svih kršćana u jedinstvu jedne i jedine Kristove Crkve nadilazi ljudske snage i sposobnosti’ (UR 24). U molitvi za jedinstvo prepoznajemo da je jedinstvo dar Duha Svetoga, a ne nešto što možemo postići samo vlastitim naporima. Molitvena osmina za jedinstvo kršćana slavi se svake godine od 18. do 25. siječnja, odnosno u nekim dijelovima svijeta oko svetkovine Duhova. Gradu za osminu svake godine priprema ekumenska skupina kršćana iz određene regije. U njihovu je središtu uvijek biblijski tekst. Predlaže se određena tema, tekstovi za ekumensko slavlje i kratka biblijska razmišljanja za svaki dan u tjednu. Biskup može vrlo plodonosno unaprijediti zalaganje oko jedinstva kršćana sudjelujući s jedne strane u ekumenskom slavlju zajedno s drugim crkvenim vodama prigodom obilježavanja molitvene osmine, a s druge potičući župe i skupine da rade s ostalim kršćanskim zajednicama prisutnima na određenom području kako bi zajednički organizirali posebne molitvene događaje tijekom te osmine.“ Tjedan molitve za jedinstvo kršćana kroz godine se istaknuo kao središnji događaj u godini u kojem se crkveni predstavnici, zajedno s vjernicima, okupljaju kroz više dana na interkonfesijske zajedničke susrete. Uloga biskupa, pastira mjesne Crkve i znaka jedinstva sveopće Crkve (usp. EV 4.), jest sljedeća: da sudjeluje u Tjednu molitve za jedinstvo kršćana, da potiče župne zajednice svoje biskupije na posebnu suradnju s drugim kršćanskim zajednicama u pripremi molitvenih događaja. Stječe se dojam da *Vademecum* naglašava kako se Tjedan molitve treba intenzivnije obilježavati na svim razinama Crkve kako se ne bi dogodilo da na razini biskupije postoje središnji molitveni susreti u Tjednu molitve, a na župnim razinama se ne događa ništa. Ključno je da Tjedan molitve oživi na župnoj razini, a biskupu se daje zadaća da potiče svoje vjernike na molitveni susret katoličkih župnih zajednica s drugim kršćanskim zajednicama.

Broj 19. *Vademecuma* ističe važnost osobne molitve za svu braću i sestre u Kristu: „Važan vid duhovnog ekumenizma sastoji se jednostavno u tome da se moli za našu braću i sestre u Kristu, posebice za one koji žive blizu nas. Pa i ako postoje teškoće u mjesnim ekumenskim odnosima ili ako nam se na našu otvorenost prema drugima ne uzvratiti na isti način, možemo nastaviti moliti za dobro tih kršćana. Takva molitva može postati redoviti dio naše osobne molitve i zagovorâ u našim bogoslužjima. *Ut unum sint* uči da ‘nema važnijeg ni značajnijeg događaja koji ne bi bio popraćen prisutnošću dviju strana i molitvom kršćana’ (br. 25). Kršćani različitih tradicija zajednički dijele zanimanje za mjesnu zajednicu u kojoj žive i

za posebne izazove s kojima se ona suočava. Kršćani mogu očitovati svoje predano nastojanje zajedničkim slavljenjem značajnih događaja ili obljetnica za život svoje zajednice i zajedničkom molitvom za njezine posebne potrebe. Globalne stvarnosti kao što su rat, siromaštvo, drama kroz koju prolaze migranti, nepravda i progon kršćana i drugih vjerskih skupina također zahtijevaju pozornost kršćana koji se mogu udružiti u molitvi za mir i za najranjivije.“ *Vademecum* ovdje poziva na interkonfesijsku zajedničku molitvu u raznim prigodama u životu lokalnih zajednica. Nije samo Tjedan molitve prilika za zajedničku međukršćansku molitvu, već i razne prigode iz života lokalnih zajednica u kojima kršćani žive. Svi kršćani pozvani su pokazivati brigu za svoje zajednice, na najmanjim razinama, i sudjelovati u životu zajednice zajedničkom molitvom i okupljanjima na svim značajnijim prigodama u životima lokalne zajednice. Na taj način kršćani pobjeđuju indiferentnost i daju svjedočanstvo zajedničkog molitvenog života što doprinosi rastu Kraljevstva Božjega.

Broj 20. *Vademecuma* govori o Svetome pismu kao instrumentu zajedničke molitve u službi jedinstva: „*Unitatis redintegratio* kaže da je Sveto pismo ‘izvrsno sredstvo u moćnoj ruci Božjoj da se postigne ono jedinstvo koje Spasitelj pruža svim ljudima’ (br. 21). Ekumenski direktorij preporučuje da se učini sve što je moguće kako bi se potaknulo kršćane da zajedno čitaju Sveto pismo. Tako se, nastavlja se u dokumentu, jača vez jedinstva među kršćanima, pomaže im se da budu otvoreni ujedinjavajućem djelovanju Boga, te jača njihovo zajedničko svjedočanstvo Riječi Božjoj (usp. br. 183). Katolici dijele Sveto pismo sa svim kršćanima, a s mnogima od njih dijele i isti nedjeljni lekcionar. Ta zajednička biblijska baština pruža različite prigode za molitvene susrete i razmjene temeljene na Svetomu pismu, za *lectio divina*, za zajedničke tiskovine i prijevode pa i za ekumenska hodočašća na sveta mjesta iz Biblije. Služba propovijedanja može biti posebno moćno sredstvo za pokazivanje da se kao kršćani napajamo na zajedničkom izvoru Svetog pisma. Kad se to pokaže prikladnim, katolički služitelji i služitelji drugih kršćanskih tradicija mogu jedni druge pozivati da sudjeluju u službi propovijedanja u onim slavljenjima koja nisu euharistijska (usp. ED br. 135. Vidi i ED br. 118-119).“ *Vademecum* ovdje ističe Riječ Božju, odnosno Sveto pismo, koje je izvrsno sredstvo za okupljanje kršćana na zajedničku molitvu. Osobito zato što je svim kršćanima zajedničko Sveto pismo, a mnogi kršćani dijele i zajedničke prijevode. U novije vrijeme, objavljuju se zajednički ekumenski prijevodi Svetoga pisma s komentarima (na poticaj Direktorija, br. 183-186). Zajednička baština Riječi Božje, prema *Vademecumu*, sredstvo je postizanja jedinstva i zajedničko blago koje već sada katolici dijele sa svim kršćanima.

U brojevima 21-24. *Vademecuma*, ne progovara se izričito o zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi, ali osvještava se mogućnost produbljiivanja duhovnog ekumenizma na mnogim poljima.

Vademecum u ovim brojevima donosi: da katolici dijele mnoge liturgijske svetkovine i vremena s drugim kršćanima (br. 21.); govori se o ekumenizmu krvi, kako kaže papa Franjo, odnosno o ekumenizmu mučenika (usp. *Tertio millennio adveniente*, br. 37.) koji želi častiti sve mučenike vjere, svih konfesija, koji su svoje živote dali kao svjedočanstvo za Krista (br. 22.); monaštvo, odnosno posvećeni život, što je zajednička tradicija i blago svih kršćana, a koje je nastalo prije svih unutarkršćanskih podjela daje svjedočanstvo autentičnog evanđeoskog života (br. 23.); i donosi se o iscjeljivanju sjećanja koje svoj uzor ima u povlačenju ekskomunikacije iz 1054. što su učinili papa Pavao VI. i carigradski patrijarh Atenagora te zajednička proslava petstote obljetnice Reformacije koju su katolici i luterani zajednički obilježili 2017. godine (br. 24).

Na kraju ovoga dijela *Vademecuma*, donosi se 8 praktičnih uputa za provođenje onoga o čemu je bila riječ u poglavlju o duhovnom ekumenizmu *Vademecuma*. Ovdje će biti donesene one koje se odnose na interkonfesijsku zajedničku molitvu: „U prigodi Molitvene osmine za jedinstvo kršćana organizirati ekumensko molitveno slavlje i poticati župe da i one to učine; zajedno s vođama drugih Crkava procijeniti mogućnost zajedničkog organiziranja biblijskih dana, ekumenskih hodočašća/procesija, zajedničkih simboličnih gesti ili možebitne razmjene relikvija i svetih slika; slaviti ekumensku molitvu na zajedničku nakanu s ostalim mjesnim kršćanskim zajednicama; poticati prezbitere ili pastoralne radnike na redovitu zajedničku molitvu sa služiteljima i vođama drugih Crkava koji rade na istom području.“¹⁰⁷

Brojevi 25-26. *Vademecuma* naslovljeni su „Dijalog ljubavi“. Ovdje *Vademecum* ne govori izravno o interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi, ali ističe snažno temeljni aspekt već postojećeg jedinstva među kršćanima – sakrament krštenja. Krštenje je polazišna točka u daljnjem produbljiivanju jedinstva svih Kristovih učenika i temelj izgradnje dijaloga ljubavi. Ako se uzme ivanovska definicija da je Bog ljubav (usp. 1 Iv 4, 16), onda je molitva rast u ljubavi prema Bogu i, posljedično tome, u ljubavi jednih prema drugima, što je Isusova zapovijed učenicima i svakome kršćaninu (usp. Iv 13, 34-35).

Broj 25. navodi o zajedničkim vezama među kršćanima: „Sav je ekumenizam krsni ekumenizam. Ako kršćani sve ljude priznaju braćom i sestrama zahvaljujući našem zajedničkom Stvoritelju, oni prepoznaju mnogo dublji odnos s kršćanicima iz drugih kršćanskih

¹⁰⁷ *Vademecum*, br. 24.

zajednica koji su njihova braća i sestre *u Kristu*, u skladu s Novim zavjetom i crkvenim ocima.“ Ovaj broj je ključan za razumijevanje katoličke ekleziologije i postojećeg temelja zajedništva među svim kršćanicima. Krštenje je temelj toga da se, prema katoličkom nauku, višekonfesijska molitva svih kršćana može nazivati interkonfesijskom, odnosno da među svim kršćanicima već sada postoji zajedništvo koje se u molitvi očituje i produbljuje. Sakrament krštenja i prepoznavanje njegove valjanosti ostaje ključan temelj ekumenske interkonfesijske molitve.

Broj 26. ističe da katolici imaju obavezu prvi činiti korake prema drugima, barem malim koracima: „Katolici ne bi trebali čekati da se drugi kršćani približe njima, nego uvijek moraju biti spremni učiniti prvi korak prema drugima (usp. UR 4). Ta je ‘kultura susreta’ preduvjet za svaki istinski ekumenizam. Važno je, dakle, da katolici što je više moguće sudjeluju u različitim ekumenskim ustanovama na mjesnoj, biskupijskoj i nacionalnoj razini. [...] Katolici imaju posebnu dužnost sudjelovati u ekumenskom pokretu u mjestima u kojima čine većinu (usp. ED 32). Dijalog ljubavi gradi se nizom jednostavnih inicijativa koje jačaju veze zajedništva kao što su razmjena porukâ ili izaslanstava u posebnim prigodama; zatim uzajamni posjeti i susreti mjesnih pastoralnih služitelja; bratimljenja ili dogovori između zajednica ili ustanova (biskupije, župe, sjemeništa, škole i zborovi). Time, riječima i gestama, pokazujemo našu ljubav ne samo spram svoje braće i sestara u Kristu, nego i spram kršćanskih zajednica kojima pripadaju, jer radosno prepoznajemo i cijenimo istinske kršćanske vrijednosti koje kod njih nalazimo (usp. UR 4).“ Isto vrijedi i za preuzimanje inicijative u organizaciji zajedničke molitve, osobito u sredinama gdje su katolici u većini. Pozvani su prvi izlaziti ususret svim kršćanima i pozivati na zajedničku molitvu kako bi se pokrenula dinamika zajedničarenja u molitvi koja je već sada većini kršćana moguć oblik zajedništva.

Vademecum osvještava katolicima važnost dijaloga ljubavi kojim trebaju pristupiti kršćanskim zajednicama. Temelj dijaloga ljubavi je krsni ekumenizam, odnosno zajedničko krštenje. Po njemu, katolici su pozvani prepoznati u drugim kršćanima ono što im je zajedničko, a to je da su braća i sestre *u Kristu*, te da na svim razinama sudjeluju u ekumenskom radu čineći prve korake prema drugim kršćanima.

I.2.9. Dokumentirani stavovi aktualnog poglavara Katoličke Crkve

Aktualni poglavar Katoličke Crkve, papa Franjo, ističe se osobitom zauzetošću na području ekumenskog i međureligijskog dijaloga. U ovome dijelu rada bit će prikazana neka

od njegovih brojnih nastojanja u duhovnom ekumenizmu, osobito zauzetost za interkonfesijsku molitvu.

Dana 21. listopada 2013. godine, nekoliko mjeseci nakon početka svoga pontifikata, papa Franjo je primio u audijenciju delegaciju Svjetske luteranske federacije i predstavnike Luteransko-katoličke komisije za jedinstvo. Tom prigodom, papa je istaknuo osobitu zahvalnost na svim nastojanjima oko duhovnog ekumenizma.¹⁰⁸

Početakom 2014. godine, kada je u posjetu primio ekumensku delegaciju iz Finske papa Franjo je istaknuo da se duhovni ekumenizam „rađa iz Kristove zapovijedi ljubavi koju je Gospodin ostavio svojim učenicima. Ekumenizam je, stoga, duhovni proces koji se ostvaruje u vjernoj poslušnosti Ocu, u ispunjavanju Kristove volje i pod vodstvom Duha Svetoga, koji nas uvodi u svu istinu, koja je nositeljica pomirenja i zajedništva.“¹⁰⁹ Za papu Franju ekumenizam je duhovni proces te ima trinitarnu dimenziju: poslušnost Ocu, ispunjavanje Kristove volje i vodstvo Duha Svetoga. Uz ova tri bitna elementa, duhovni ekumenizam, kao duhovni proces, postupno vodi prema istini koja „oslobađa“ (usp. Iv 8, 32) i koja jedina vodi istinskom pomirenju među kršćanima. Vjernost istini u ovom trinitarnom aspektu vodi sve više prema približavanju Bogu, a time i zbližavanju kršćana međusobno, u Isusu Kristu.

Uz to što papa Franjo naglašava važnost duhovnog ekumenizma u procesu traženja potpunog kršćanskog jedinstva, on također ističe važnost molitve. Na tragu Dekreta o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* (8,1) papa Franjo ističe važnost da kršćani iskreno mole jedni za druge. „Molimo jedni za druge: da nas Duh Sveti prosvijetli i vodi prema toliko željenom danu u kojem ćemo moći dijeliti euharistijski stol“.¹¹⁰ Duhovni ekumenizam, odnosno zajedništvo kršćana u duhovnim dobrima i molitvama, trenutno je za mnoge kršćanske Crkve i zajednice najveći mogući stupanj zajedništvovanja. U duhovnom ekumenizmu, osobito zajedničkoj molitvi, otkriva se da jedinstvo među kršćanima nije potpuno prekinuto, nego narušeno. Na temelju postojećeg molitvenog zajedništva među kršćanima potrebno je, prema papi Franji, ići prema onom potpunom jedinstvu – zajedništvu u euharistijskom stolu.

U apostolskoj pobudnici *Evangelii gaudium* (24.XI.2013.) papa Franjo ističe ekumenizam i ekumensko nastojanje kao odgovor na Isusovu molitvu „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). U *Evangelii gaudium* br. 244 stoji: „Uvjerljivost kršćanskog navještaja bila bi mnogo

¹⁰⁸ Usp. Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015., 66.

¹⁰⁹ Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, 67.

¹¹⁰ Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, 68.

veća ako bi kršćani prevladali svoje međusobne podjele i Crkva ostvarila 'puninu katolištva u onoj djeci koja joj, doduše, po krstu pripadaju, ali su odijeljena od njezina punog zajedništva'. Moramo imati uvijek imati na umu da smo hodočasnici koji hodočaste zajedno. To znači da moramo imati iskreno povjerenje u svoje suputnike, odbacujući sumnje i nepovjerenje, i gledati prije svega ono što svi tražimo: mir koji blista s lica jednoga Boga.“ Ekumenizam za papu Franju ima veliku misionarsku vrijednost. Kršćani su hodočasnici koji zajedno putuju prema vječnosti. Na tome putu važno je povjerenje, dobrohotnost jednih prema drugima i autentičnost kršćanskog navještaja koja ovisi o autentičnosti kršćanskog života. Međusobne kršćanske podjele ne govore o autentičnosti življenja Evanđelja te, stoga, ne mogu pridonijeti autentičnom navještaju Evanđelja svijetu. Ekumenizam, odgovor na Isusovu molitvu za jedinstvo, nastoji zbližiti kršćane i pridonijeti autentičnom svjedočenju Evanđelja u svijetu. Zato u broju 245. papa Franjo piše: „U tome smislu, ekumenizam je doprinos jedinstvu ljudske obitelji.“

Papa Franjo upozorava na realnost sablazni razjedinjenosti kršćana o čemu svjedoče toliki kršćanski misionari u svijetu te poziva na što hitnije jedinstvo, osobito u onome bitnome. O tome papa piše u broju 246. pobudnice *Evangelii gaudium*: „Zbog težine protusvjedočanstva podjelâ među kršćanima, na poseban način u Aziji i Africi, traženje putova jedinstva postaje sve hitnije. Misionari na tim kontinentima neprestano spominju kritike, pritužbe i podsmjehe kojima su izloženi zbog sablazni podijeljenih kršćana. Ako se usredotočimo na uvjerenja koja nas ujedinjuju i sjedimo se načela hijerarhije istinâ, moći ćemo odlučno kročiti naprijed prema zajedničkim oblicima naviještanja, služenja i svjedočenja. Nebrojeno mnoštvo koje nije prihvatilo navještaj Isusa Krista ne može nas ostaviti ravnodušnima.“ Papa Franjo u navedenom broju apostolske pobudnice ističe važnost hijerarhije istina koja može pomoći kršćanima u traženju jedinstva u bitnim stvarima vjere. Na taj način kršćani se mogu povezati zajedno u onome što spada na samu srž vjere, a u ostalim stvarima, koje nisu sržne, može se poštivati različitost. Ekumenska nastojanja oko jedinstva i zajedništva te svaki oblik nastojanja oko izgradnje kulture mira i dijaloga nužan je u današnjem pluralističkom i globaliziranom svijetu. Zato papa Franjo neprestano poziva na kulturu susreta, na dijalog i poštivanje dostojanstva svakoga čovjeka o čemu nadahnuto piše u enciklici *Fratelli tutti* (br. 215): „Život je umijeće susreta, premda su u životu tolika trvenja'. Puno sam puta pozivao na razvijanje kulture susreta koja nadilazi dijalektike koje nas okreću jedne protiv drugih. To je način života koji teži oblikovanju poliedra koji ima mnogo lica i vrlo mnogo strana, ali koji svi zajedno tvore jedinstvo bogato nijansama jer 'cjelina nadilazi dio'. Poliedar predstavlja društvo u kojem razlike supostoje, nadopunjujući se, obogaćujući i osvjetljavajući se međusobno, premda to za

sobom povlači rasprave i podozrivosti.“ Ove riječi su ključne kako bi rasvijetlile međureligijska i ekumenska nastojanja pape Franje, ali i smjerokaz za traženje kršćanskog jedinstva u onome bitnome. Različitost među kršćanima u onome što ne spada na bit vjere, sama po sebi je normalna i prihvatljiva te ne treba biti prepreka u ekumenskim odnosima i produbljivanju jedinstva.

Zaključno, u ekumenskoj teologiji pape Franje može se istaknuti nekoliko ključnih točaka¹¹¹:

1) Ekumenizam je u središtu Crkve: Kristova molitva za jedinstvo njegovih učenika, odnosno vjernost Isusovoj riječi i molitvi je razlog zašto je ekumenizam u srcu Crkve. Zanimariti ove Isusove riječi znači zanemariti njegovu volju. Stoga, svaki je vjernik pozvan u svome životu pridonijeti molitvom, riječima i djelima jedinstvu kršćana.

2) Oprostiti i tražiti oprost: tijekom povijesti dogodili su se mnogi ratovi i sukobi među kršćanima. Čak i u svakodnevnom životu, kršćani nanose nepravdu jedni drugima samo zato što nisu pripadnici iste kršćanske konfesije. Potrebno je osvijestiti zlo koje kršćani čine jedni drugima i ono što su nepravdno pretrpjeli kako bi mogli primiti i dati oprost. Oproštenje je čin nasljedovanja Krista koji je molio za one koji su ga progonili i svjesno odupiranje mržnji. Također, opraštanje je ključno kako bi osoba koja čini nepravdu doživjela obraćenje ili da onaj koji trpi nepravdu ne ostane zarobljen u mržnji. Stoga, primanje i davanje oprosta ključno je za ekumenski put.

3) Prihvatanje različitosti: različitost i susret s nepoznatim može u čovjeku pobuditi sumnje i strahove. No, različitost u Crkvi je djelo Duha Svetoga jer je on koji svakog kršćanina obogaćuje na jedinstven način svojim karizmama. Buduće jedinstvo kršćana treba biti u obliku pomirene različitosti, prema papi Franji.

4) Moliti za jedinstvo: u kontekstu ovoga rada, važno je naglasiti ovu točku i duboku vjeru pape Franje u snagu molitve. On snažno vjeruje da molitva može pomoći nadvladati podjele kršćana te često poziva kršćane da mole jedni za druge i za međusobno jedinstvo. „Žarka molitva kršćanske baze bi trebala pratiti i potpomagati teološki rad mnogobrojnih mješovitih komisija koje mukotrpno rade na rješavanju teških teoloških problema, koji i danas opterećuju Crkve i njihove odnose. Papa u svojim obraćanjima predstavnicima drugih Crkava i crkvenih zajednica gotovo redovito spominje i rad komisija i zahvaljuje im na dragocjenom

¹¹¹ Usp. Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, 75-83.

poslu koji obavljaju, ali također ne zaboravlja istaknuti i važnost molitve, koja treba pratiti i potpomagati njihov rad, na koji su pozvani svi vjernici bez iznimke. Sigurno je da je *Tjedan molitve za jedinstvo kršćana* izvrsna prigoda da cijela Crkva snažno moli za ujedinjenje, ali ne bi se smjelo ostati samo na tome.¹¹² Osobna i zajednička molitva pomažu da kršćani hode prema jedinstvu vođeni prvenstveno Duhom Svetim i Božjom pomoću, a ne samo vlastitim snagama.

5) Ne pomiriti se s podjelama: papa Franjo ističe da podjele među kršćanima na mnoštvo Crkava i zajednica koje nemaju jedinstva nisu normalne i da nisu Božja volja, niti Božje djelo. „Podjele su u suprotnosti s Kristovom voljom da njegovi učenici budu jedno i kao takve su djelo Sotone, koji je prisutan i u svijetu i među kršćanima te kao knez razdora dijeli ljude.“¹¹³

I.2.10. Zaključak o govoru dokumenata Katoličke Crkve u pogledu molitvenog zajedništva katolika i drugih kršćana

Zaključujući promišljanje prvoga dijela prvoga poglavlja rada u kojem su izneseni dokumenti Učiteljstva Katoličke Crkve, može se jasno vidjeti da se izričito preporučuje molitveno zajedništvo katolika s drugim kršćanima. Osobito ova preporuka vrijedi u odnosu katolika prema istočnim Crkvama, među kojima su i pravoslavni. S pravoslavcima katolici posjeduju ne samo duhovnu, već i sakramentalnu povezanost jer su istočne Crkve sačuvale apostolsko nasljedstvo i valjane sakramente. S obzirom na tu duboku povezanost, interkonfesijska molitva katolika s pravoslavcima, kad je prigodno, svesrdno se preporučuje. O tome koliki napor čini Katolička Crkva u izgradnji odnosa s istočnim kršćanima, može se pratiti osobito od Drugog vatikanskog sabora do današnjih dana. „Napredak koji je u moderna vremena učinjen s katoličke strane prema Istoku dokazuje da njime vlada iskrena želja za *poštovanjem* istočnih crkava i njima svojstvenih *obreda*. Dokumenti koji Istočnjacima obećavaju to poštovanje i Latine obavezuju na njega – vrlo su brojni, naročito u prošlom veku. Izgleda da je papstvo shvatilo da je problem obnavljanja ujedinjenja zapravo problem dvostrukog i recipročnog uvažavanja, papskog uvažavanja prava i kanonske prakse Istočnjaka, i njihovog uvažavanja tradicionalnog primata Rimske stolice. Izgleda da bi od strane Rime sve

¹¹² Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, 81.

¹¹³ Ivan MACUT, *Ekumenizam pape Franje*, 82.

moglo biti sažeto u sledećem: mi poštujemo i poštovaćemo vaše obrede i vašu disciplinu, tako da nema razloga da nam se ne vratite.“¹¹⁴

EXCURSUS: Primjer duhovnog ekumenizma još u vrijeme Zapadnog raskola

Kao konkretni primjer odnosa jedne partikularne katoličke zajednice prema ekumenizmu, će biti ukratko prikazan konkretan odnos jedne katoličke redovničke zajednice prema ekumenskim izazovima još u 16. stoljeću. Tada, sv. Terezija Avilska obnavlja Karmelski Red, ali susreće se i s pojavom razdora u Zapadnoj Crkvi. Stoga, ovaj *excursus* predstavlja konkretno ostvarenje ekumenizma u jednom, za Crkvu, zahtjevnom povijesnom trenutku te kako je jedna redovnička zajednica reagirala na stvarnost raskola Crkve. Još konkretnije, život Terezije Avilske i prvih obnovljenih karmelićanki predstavlja konkretan primjer duhovnog ekumenizma i molitve za one u potrebi. U slučaju Terezije, to je molitva za sljedbenike reformacije.

Sveta Terezija Avilska (1515.-1583.), karmelićanka i naučiteljica Crkve, u svome se životu susrela s bolnom stvarnošću razjedinjenosti kršćana i sukobima koji su zbog toga nastali. Terezija je svjedokinja pustošenja koja su se događala između katolika i luterana, nastalih nakon početka reformacije. U svome djelu ona piše: „U to su vrijeme dospjele do mene vijesti o nedaćama u Francuskoj i o pustošenju koje su bili počinili oni luteranci, te koliko se širi ta nesretna sljedba. To mi je nanijelo veliku bol i, kao da ja mogu nešto i kao da jesam nešto, plakala sam s Gospodinom i molila Ga da popravi tako veliko zlo. Činilo mi se da bih bila položila tisuću života za spas jedne od mnoštva onih duša koje su se tamo gubile. [...]; jer, čini se da bi Ga sada htjeli vratiti na križ ovi izdajnici i da nema gdje nasloniti glavu. O, Otkupitelju moj, ne može moje srce dovdje a da jako ne pati! Što se to događa s kršćanima? Zar uvijek moraju biti oni koji Vam najviše duguju ti koji Vas najviše muče? Zar oni kojima najviše dobra činite, oni koje birate za svoje prijatelje, oni među kojima se krećete i s kojima se združujete po sakramentima? Zar im nije dosta muka koje ste za njih podnijeli?“¹¹⁵

Terezija se u molitvi na ovaj način obraća Gospodinu. Ne moli protiv onih koje drži pripadnicima „nesretne sljedbe“, već moli za njih. Terezija svjedoči u svome djelu o ekumenskoj molitvi. Moli za spasenje onih koji su sukobljeni. Ovdje valja uzeti u obzir i kontekst 16. stoljeća, reformacijska i protureformacijska nastojanja, pa s toga ne treba čuditi na

¹¹⁴ Iv KONGAR, *Devet vekova kasnije. Beleške uz „Istočni raskol“*, Beograd, 2014., 145.

¹¹⁵ Terezija AVILSKA, *Put k savršenosti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1982., 21-22.

izbor pojmova koje Terezija koristi da opiše luterane. Koliko god se to današnjem čovjeku može, s pravom, učiniti neprimjerenim, ipak ne treba sumnjati u iskrenu dobrohotnost svetice i plemenitu želju koju je gajila u svome srcu i molitvama. „No, u svim tim strahotama Terezija moli za Crkvu. Moli da prestanu ta pustošenja, da se spase duše koje rade protiv Boga, da se ti ‘pobunjenici’ spase i da prestane tako veliko zlo. Ona moli za mir, a nije li u tome uključena i molba za jedinstvo? Ne u današnjem smislu kad govorimo o jedinstvu kršćana, nego više u duhu Isusove molitve Ocu da svi budu jedno (usp. Iv 17, 21). Ona trpi zato što se Isusovi prijatelji za koje je On položio svoj život sada krvavo međusobno bore i to u Njegovo ime. Ona je spremna položiti tisuću života da bi se spasila samo jedna duša koja se tamo gubila. Nije li to znak da ona pati zbog nejedinstva kršćana? Ne diše li ona ‘ekumenski’? Ako ćemo pod ekumenizmom smatrati samo inicijative oko jedinstva kršćana koje su počele tek s XX. st. onda će ovo što iznosim biti smiješno, no pošto sam naglasio da pod ekumenizmom razumijevamo svako nastojanje oko uspostave jedinstva kršćana, onda je ekumenizam nešto što je davno počelo i imalo svoje razne oblike kroz povijest Crkve.“¹¹⁶

Karmelski red od samih početaka njeguje ekumenski duh i otvorenost. U životu Terezije Avilske, obnoviteljice karmelskog reda, ova ekumenska dimenzija dolazi do izražaja. S obzirom na to da je ovaj rad posvećen interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi u okviru duhovnog ekumenizma, a Terezija Avilska je naučiteljica Crkve i, s obzirom na karizmu karmelskog reda, naučiteljica duhovnog života i molitve, njezin primjer i ova crtica iz povijesti mogu pridonijeti boljem razumijevanju toga da molitva za jedinstvo, bilo monokonfesijska, multikonfesijska ili interkonfesijska, kroz povijest Crkve imala je uvijek svoje istaknuto mjesto. O tome svjedoči i život ove karmelićanke.

¹¹⁶ Stjepan VIDAK, *Karmel i ekumenizam*, Zagreb, 2007., 26. Diplomski rad na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, nastao pod mentorstvom prof. dr. sc. Jure Zečevića-Božića.

I.3. Zakonodavni akti Katoličke Crkve i govor o interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi

U ovome dijelu rada bit će prikazani kanoni temeljnih i važećih Zakonika Katoličke Crkve koji se dotiču pitanja interkonfesijske molitve. Cilj je vidjeti na koji način se govori o višekonfesijskoj molitvi te koji su pravni okviri mogućnosti i provedbe višekonfesijskih molitvenih slavlja.

I.3.1. Zakonik kanonskog prava Katoličke Crkve (1983.)

Zakonik kanonskog prava koji je važeći za latinsku Katoličku Crkvu proglašen je 25. siječnja 1983. godine. Novi Zakonik nadahnjuje se na smjernicama obnove crkve koju je zacrtao Drugi vatikanski sabor, što znači da predstavlja napredak u ekumenskom djelovanju u odnosu na Zakonik iz 1917. godine, a koji je bio važeći do proglašenja novog Zakonika.

U kontekstu ovoga rada, donosi se nekoliko kanona koji se odnose na ekumensku stvarnost i djelovanje Katoličke Crkve. To su kanoni 256., 463., 755., 825. i 844.

Općenito govoreći o ekumenizmu u Zakoniku kanonskog prava, pridržava se smjernica donesenih na Drugom vatikanskom saboru i dekretu *Unitatis redintegratio*. Ekumenska djelatnost Katoličke Crkve pod ravnanjem je pastira crkve i vodi se uz potrebnu razboritost: „Saborski dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, osim što daje upute o praksi ekumenizma, određuje i nova načela za shvaćanje samostalnosti kršćanskih zajednica odvojenih od Rima i pravnoga položaja kršćana koji pripadaju tim zajednicama. Svrha je ekumenskog pokreta prema saborskim smjernicama obnova jedinstva među svim kršćanima, koji su već stoljećima razdvojeni. Sabor stavlja brigu za obnovu jedinstva kršćana na teret čitavoj Crkvi, kako vjernicima tako i pastirima (UR 5). Svi su se vjernici stoga dužni pridržavati se odredbi i uputa o ekumenizmu donesenih od mjerodavne crkvene vlasti. Isto tako, Sabor potiče vjernike da se suzdrže od svih lakoumnosti i nerazborita žara, jer bi to moglo nanijeti štete napretku jedinstva (UR 24). Zakonik u duhu Sabora sadrži različite odredbe o ekumenizmu (kan. 256, § 2; 383, § 3; 463, § 3; 825, § 2; 844, § 2-4; 874, § 2; 908; 933; 1183, § 3; 1365).“¹¹⁷

U nastavku istraženi su kanoni koji govore o ekumenizmu, s posebnim naglaskom na one kanone koji se dotiču teme višekonfesijske zajedničke molitve.

¹¹⁷ JOSIP ŠALKOVIĆ, Zakonik kanonskog prava – teološko-pravna sinteza Sabora, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 781.

Prvo, u kanonu 256. § 2 stoji: „Neka se pitomci pouče o potrebama opće Crkve, tako da se zanimaju za promicanje zvanja, za misijska, ekumenska i druga, također društvena, važnija pitanja.“ Govoreći o izobrazbi svećenika, a nadovezujući se na UR 1, 1 koji govori o promicanju jedinstva kao jednog od glavnih ciljeva Drugog vatikanskog sabora¹¹⁸, Zakonik izričito navodi da u svećeničku naobrazbu spada i ekumenizam. Ekumenska izobrazba pitomaca spada u odgoj za opću crkvu pomoću koje se dobiva osjetljivost, svijest i širina o univerzalnosti Crkve i njezinim izazovima.

Kanon 463. Zakonika u § 3. otvara mogućnost sudjelovanja ne-katolika na biskupijskim sinodama u svojstvu promatrača: „Dijecezanski biskup može na biskupijsku sinodu, ako to smatra prikladnim, pozvati kao promatrače i neke službenike ili članove Crkava ili crkvenih zajednica koje nisu u potpunom zajedništvu s Katoličkom Crkvom.“

Nadalje, kanon 755. u dva paragrafa izričitiije govori, iako uopćeno, o promicanju ekumenskog pokreta: „§ 1. Sav Biskupski zbor, a u prvom redu Apostolska Stolica imaju zadaću da među katolicima podupiru i vode ekumenski pokret, kojega je svrha obnova jedinstva među svim kršćanima, koje je Crkva dužna promicati po Kristovoj volji. § 2. Isto tako zadaća je biskupa i, prema pravnoj odredbi, biskupskih konferencija da promiču to jedinstvo i da prema različitim potrebama ili prilikama daju praktične odredbe, vodeći računa o propisima koje je donijela vrhovna crkvena vlast.“ Promicanje ekumenskog pokreta u prvom je redu pripisano Apostolskoj Stolici, a potom i čitavome Biskupskom zboru. Apostolska Stolica i Biskupski zbor nositelji su ekumenskog pokreta u katoličkoj crkvi i oni koji njime ravnaju. Kod ovog kanona možemo uočiti tri elementa koji mogu stvoriti određene nejasnoće ili poteškoće u razumijevanju ekumenizma, barem s pravne strane. Prvo, kanon 755. smješten je, u novome Zakoniku, na samome kraju III. knjige Zakonika koja nosi naslov „Naučiteljska služba Crkve“. Na taj se način ekumenizam postavlja u okvir naučiteljske službe ili *munus docendi* Crkve, a ekumenski pokret ima širi obzor kretanja u Katoličkoj Crkvi. Drugo, kanon spominje Apostolsku Stolicu, Biskupski zbor te u drugom paragrafu biskupe i biskupske konferencije, kao podupiratelje i voditelje ekumenskog pokreta. U saborskom Dekretu *Unitatis redintegratio* možemo uočiti dva mjesta da je katoličko načelo ekumenizma to da se ono odvija pod upravom i vodstvom pastira Crkve: „Kada sve to vjernici čine Katoličke crkve razborito i strpljivo čine pod budnim okom pastira“ (UR 4, 3) i „Ovaj Sveti sabor s radošću opaža kako iz dana u dan raste sudjelovanje katoličkih vjernika u ekumenskom radu; on ga povjerava biskupima diljem svega svijeta da ga domišljato promiču i njime razborito ravnaju“ (UR 4, 11).

¹¹⁸ Usp. UR 1, 1.

No, isto tako, istina je i da „Skrb za ponovnu uspostavu jedinstva tiče se cijele Crkve, kako vjernikâ tako i pastirâ; ona obvezuje svakoga pojedinog od njih...“ (UR 5, 1), da „Sveti sabor potiče sve katoličke vjernike da raspoznavajući znakove vremena domišljato sudjeluju u ekumenskom radu“ (UR 4, 1) te da Sabor dekretom „Unitatis redintegratio“ „svim katolicima želi predložiti pomagala, puteve i načine na koje oni mogu odgovoriti tom božanskom pozivu i milosti“ (UR 1, 3). Uzimajući sve u obzir, bilo bi dobro da je u kanonu 755. snažnije istaknuta uloga čitave Crkve u ekumenskom pokretu pod vodstvom pastirâ. Treće, za razliku od Zakonika kanona istočnih Crkava (CCEO), gdje se u kanonima 902.-908. donose konkretnije smjernice ostvarivanja ekumenskog djelovanja, latinski Zakonik ne donosi detaljnije pravne smjernice ekumenskog djelovanja. „Najposlije, kan. 755. CIC-a, unatoč tome što svakako predstavlja napredak u odnosu na zabranu Pio-Benediktova Zakonika – braći katolicima daje da otvoreno dijalogiziraju s nekatolicima ukoliko nemaju posebnu dozvolu Svete Stolice ili Ordinarija u odnosu na naučavanje II. vatikanskog sabora, opće odredbe koje iz njega proizlaze pokazuju se vrlo necjelovitima da bi činile solidnu normativnu osnovicu za ekumensko djelovanje katoličke Crkve.“¹¹⁹

Kao što kanon 755. spominje da su nosioci ekumenskog djelovanja u Katoličkoj Crkvi pastiri („Sav Biskupski zbor, a u prvom redu Apostolska Stolica“), tako čini i *Ut unum sint* br. 81 („Sav proces prate i pomažu biskupi i Sveta Stolica. Učiteljski autoritet ima odgovornost dati posljednji sud“). Obje formulacije u skladu su s UR 4, 3 („razborito i strpljivo čine pod budnim okom pastirâ“). Na tragu Saborskog Dekreta i Zakonika, papa je još jednom imao potrebu istaknuti ovu činjenicu u enciklici iz 1995. godine. Slično će biti i u dokumentu „Biskup i kršćansko jedinstvo: ekumenski *vademecum*“ (EV) gdje se ističe uloga biskupa kao prvog nosioca ekumenizma (usp. EV 4). Ovdje se radi o nužnom oprezu i potrebnoj razboritosti kako bi se spriječile moguće zloporabe ekumenskih nastojanja.

Kanon 825. § 2 otvara mogućnost zajedničkog prijevoda Svetoga pisma: „Prijevode Svetoga pisma, popraćene prikladnim tumačenjima, mogu katolički vjernici s dopuštenjem biskupske konferencije pripremiti i izdati i zajedno s odijeljenom braćom.“ Kanon ovdje proširuje mogućnosti ekumenskog djelovanja u smjeru zajedničkih svetopisamskih izdanja što je poticajno za produbljivanje zajedničke kršćanske baštine, u ovom slučaju – Svetoga pisma.

Kanon 844. govori o zajedništvovanju katolika i ne-katolika u sakramentima (*communicatio in sacris*). Zakonodavac polazi od redovitosti podjeljivanja sakramenata:

¹¹⁹ Libero GEROSA, *Crkveno pravo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007., 97.

katolički služitelji redovito podjeljuju sakramente Katoličke Crkve samo katolicima (usp. § 1). Međutim, postoje slučajevi kada se može odstupiti od tog načela.

U paragrafu 2. katolicima se daje mogućnost primanja sakramenata ispovijedi, euharistije i bolesničkog pomazanja od nekatoličkih služitelja u čijim Crkvama postoje valjani sakramenti kada vjerniku katoliku nije fizički ili moralno moguće doći do katoličkog služitelja. Paragraf 3. kanona 844. katoličkim služiteljima dopušta se podjeljivanje sakramenata euharistije, pokore i bolesničkog pomazanja „članovima istočnih Crkava koje nisu u potpunom zajedništvu s Katoličkom Crkvom ako to dotični po svojoj volji mole i ako su pravo raspoloženi; to vrijedi i za članove drugih Crkava koje su po sudu Apostolske stolice, što se tiče sakramenata, u istom položaju kao i spomenute istočne Crkve.“¹²⁰ Zakonodavac ne ulazi pobliže u tumačenje drugih crkava kojima se priznaje valjanost sakramenata, kao što se izričito spominje da Katolička Crkva priznaje valjanost sakramenata istočnih Crkava koje nisu u punom jedinstvu s rimskom Crkvom. U istočne Crkve, kojima zakonodavac priznaje valjanost sakramenata, pripadaju: Apostolska Crkva Istoka (Asirska Crkva Istoka), Stare orijentalne Pravoslavne Crkve (Armenska, Koptska, Etiopska, Eritrejska, Sirska Pravoslavna Crkva Antiohije, Malankarska sirsko-pravoslavna Crkva u Indiji) te Pravoslavne (bizantske) Crkve.

Paragraf 5. istoga kanona (844.) iznosi da u slučaju smrtne pogibelji, a postoji nemogućnost da se dođe do služitelja vlastite zajednice i očituju katoličku vjeru u sakramente, katolički služitelj može sakramente euharistije, pokore i bolesničkog pomazanja podijeliti i „drugim kršćanima koji nisu u potpunom zajedništvu s Katoličkom Crkvom.“¹²¹

Zakonik kanonskog prava dotiče se u još nekoliko kanona sljedećih pitanja koja se mogu staviti u kontekst šire osjetljivosti Katoličke Crkve za odnose s kršćanima ne-katolicima: kanon 861. § 2. (ovlašćuje svakoga čovjeka da, potaknut ispravnom pobudom, podijeli sakrament krštenja), kanoni 1124.-1129. (tematika mješovitih brakova). Ovi kanoni neće biti opširnije navedeni jer nisu uže povezani s temom ovoga rada, kao što su to gore navedeni kanoni koji su detaljnije izneseni i opisani.

I.3.2. Apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji „Dobri pastir“

U sklopu knjige Zakonika kanonskog prava, nakon knjigâ Zakonika, nalazi se priloženo, u izdanju koje je konzultirano za ovaj rad, apostolska konstitucija „Dobri pastir“ pape Ivana

¹²⁰ Libero GEROSA, *Crkveno pravo*, 431.

¹²¹ Libero GEROSA, *Crkveno pravo*, 431.

Pavla II.¹²² Konstitucija je promulgirana 28. lipnja 1988. godine, a donosi opis, strukturu i funkcioniranje Rimske kurije. Kako konstitucija opisuje, Rimska kurija je skup dikasterija i institucija koji pomažu rimskom biskupu u vršenju njegove službe vrhovnog pastira sveopće Crkve.¹²³

Apostolska konstitucija donosi u člancima 135. do 138. o Papinskom vijeću za promicanje jedinstva kršćana. Vijeće ima zadaću da, u skladu s katoličkim načelima ekumenizma, kako su donesene na Drugom vatikanskom saboru, promiče, usklađuje i bdije nad svim pothvatima koji se tiču ekumenskog rada.

Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana, prema člancima, bavi se sljedećim stvarima:

- „prikladnim pothvatima i djelovanjem baviti se ekumenskim radom“ (čl. 135),
- „brine se da se provedu u djelo odluke II. vatikanskog sabora o ekumenizmu“ (čl. 136 § 1),
- „potpomaže i nacionalne i međunarodne katoličke sastanke koji promiču jedinstvo kršćana, saziva ih i usklađuje i bdije nad njihovim pothvatima“ (čl. 136 § 2),
- „vodi brigu o odnosima s braćom Crkava i crkvenih zajednica koje još nisu u potpunom zajedništvu s Katoličkom crkvom i uspostavlja s njima osobito dijalog i razgovore radi promicanja jedinstva. [...] Određuje katoličke promatrače za kršćanske sastanke i poziva promatrače drugih Crkava i crkvenih zajednica na katoličke sastanke kada to smatra prikladnim.“ (čl. 136 § 3).

Zadaća Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana u prvom je redu usmjerena prema ravnanju ekumenskih sastanaka (usp. čl. 136.), dijalogu i razgovoru s drugim Crkvama i crkvenim zajednicama (usp. čl. 137 § 3.) i uskoj suradnji s Kongregacijom za nauk vjere (usp. čl. 137 § 1). Ne donosi se pobliže govor o zajedništvovanju u duhovnim stvarnostima, odnosno zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi, no to ni nije narav ove Konstitucije. Ona je općenita po svojoj naravi, ali važno je istaknuti da se zalaže i promiče ekumenski rad na razini Rimske kurije, uspostavljajući Papinsko vijeće koje ima u svome nazivu svrhu promicati jedinstvo kršćana. U tome smislu svaki napor ovoga Vijeća, osobito „dijalog i razgovor“ (usp. čl. 137 § 3.) mogu se promatrati i kao promicanje zajedničke interkonfesijske molitve. Zajednička međukršćanska molitva je svjedočenje već postojećeg jedinstva i dijaloga između Crkava i

¹²² Usp. IVAN PAVAO II., Apostolska konstitucija o Rimskoj kuriji „Pastor bonus“ (28. VI. 1988.), u: *Zakonik kanonskoga prava s izvorima*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., 873-967.

¹²³ Usp. *Pastor bonus*, čl. 3.

crkvenih zajednica koje postoji među svim kršćanicima te sredstvo dijaloga, razgovora i suradnje među svim kršćanima.

I.3.3. Zakonik kanona istočnih Crkava

„Zakonik kanona istočnih Crkava“ proglašen je od pape Ivana Pavla II. 18. listopada 1990., a na snagu je stupio 1. listopada 1991. godine. Zakonik donosi kanonske odredbe za istočne Crkve koje su u punom zajedništvu s Katoličkom Crkvom. „Istočne Crkve *sui iuris* vrlo su brojne (ima ih 21, a broje oko 15.000.000 članova). Tu su Crkve četiriju tradicija: Aleksandrijska, Armenska, Kaldijska [sic!] i Carigradska. [...] Zakonik kanonskog prava latinske Crkve vrijedi samo za Latinsku Crkvu (kan. 1.), a ZKIC kaže da se svi kanoni toga Zakonika odnose samo na katolike Istočnih Crkava, osim ako se drukčije ne određuje što se tiče odnosa sa Latinskom crkvom (kan. 1).“¹²⁴ Ovdje je potrebno nadodati da neki govore o pet obrednih tradicija Istoka: „21 istočna katolička Crkva u punome zajedništvu s Rimom podijeljena je u pet različitih liturgijsko-disciplinarnih tradicija: Aleksandrijska, Antiohijska, Armenska, Kaldejska i Carigradska. Ove primarne tradicije ili obredi, tako nazvani jer su (osim armenskog obreda) matrice za ostale različite obrede...“¹²⁵ Razlika se uočava kod navođenja armenske obredne tradicije koju neki ispuštaju zbog toga jer nije matrica iz koje su se razvili drugi obredi.

Zakonik kanona istočnih Crkava govori o ekumenizmu u naslovu 18.: „Ekumenizam ili kako treba unapređivati jedinstvo kršćana“ koje obuhvaća kanone 902 do 908. Ono što je uže vezano uz temu ovoga rada jest ono što nalazimo u kanonu 903.: „Istočnim katoličkim Crkvama pripada posebna zadaća da promiču jedinstvo među istočnim Crkvama ponajprije molitvama, primjerom života, odanom vjernošću starim predajama istočnih Crkava, uzajamnim i boljim poznavanjem, suradnjom i bratskim poštovanjem stvari i ljudi.“¹²⁶

Uočava se da je prvo navedeno sredstvo promicanja jedinstva kršćana među istočnim kršćanima, koji nisu u punom jedinstvu s Katoličkom Crkvom upravo molitva. Ne određuje se pobliže način molitve, ali na tragu UR 8, 1 koji govori o javnim ili privatnim molitvama za jedinstvo, termin „molitvama“ može se shvatiti u ovom dvostrukom kontekstu. O tome da je Zakonik kanona istočnih Crkava u svome temelju ekumenski orijentiran čitamo u apostolskoj

¹²⁴ Jure BRKAN, Proglašen Zakonik kanona istočnih Crkava, u: *Služba Božja*, 31 (1991.) 1, 63.

¹²⁵ Libero GEROSA, *Crkveno pravo*, 56.

¹²⁶ *Zakonik kanona istočnih Crkava*, Glas Koncila, Zagreb, 1996., 475.

konstituciji proglašenja Zakonika: „Drugi vatikanski sabor jasno i razgovjetno razlaže da ‘bogoljubna vjernost prema starim predajama’ zajedno s ‘molitvama, primjerima života, međusobnim i boljim poznavanjem, suradnjom i bratskim poštovanjem stvari i duha’ najviše pridonosi da istočne Crkve koje su u potpunom zajedništvu s Rimskom Apostolskom Stolicom ispunjavaju ‘posebnu zadaću njegovanja jedinstva svih kršćana, osobito istočnih’ (dekr. *Orientalium Ecclesiarum*, br. 24) prema načelima dekreta ‘O ekumenizmu’. [...] Što se pak tiče općeg ekumenskog pokreta koji je započeo milošću Duha Svetoga da se izvrši savršeno jedinstvo cijele Kristove Crkve, tome novi Zakonik nimalo ne smeta, nego dapače itekako koristi.“¹²⁷

Istočni katolici u djelu ekumenizma imaju značajnu ulogu da promiču jedinstvo među svim istočnim kršćanima. U prvome redu molitvom, kako navodi kan. 903., ali i svjedočanstvom kršćanskog života, kako donose načela Sabora govoreći o duhovnom ekumenizmu. U ovome dijelu Zakonika uočljiva je izravna poveznica s temom rada. Zakonik kanona istočnih Crkava afirmira višekonfesijsku molitvu te se može iščitati kako su istočne katoličke Crkve most između kršćanskoga Istoka i Zapada što im daje posebnu ulogu u ekumenskim nastojanjima. Prvotno od tih nastojanja je, prema Zakoniku a na tragu Drugog vatikanskog sabora, upravo osobna i interkonfesijska molitva.

I.3.4. Zaključak o zakonodavnim aktima

Navodeći zakonodavne akte Katoličke Crkve koji su aktualni za katolike latinskog i bizantskog obreda, nije uočena nikakva zapreka koja bi ometala provedbu višekonfesijske molitve ili koja bi implicirala da višekonfesijska molitva nije i interkonfesijska.

U provedbi višekonfesijske molitve potrebno je biti razborit provodeći katolička načela o ekumenizmu (donesena u Dekretu *Unitatis redintegratio* i *Direktoriju za primjenu načela i normi o ekumenizmu*) te pod budnim okom pastira Crkve, odnosno biskupa.

¹²⁷ IVAN PAVAO II., *Apostolska konstitucija „Sacri canones“* (18.X.1990.), u: *Zakonik kanona istočnih Crkava*, XI.

I.4. Promišljanja izabranih katoličkih teologa o interkonfesijskoj molitvi katolika s ne-katolicima

U ovome dijelu rada kroz prizmu trojice izabranih teologa bit će izložena promišljanja o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve. Navedeni teolozi izabrani zbog svoje blizine s temom ovoga rada, a to je duhovni ekumenizam i zajednička višekonfesijska molitva. Ovi teolozi dali su značajan doprinos na području duhovnog ekumenizma i promocije zajedničke molitve, a Couturier je svojim promišljanjima ostavio trag u radu Drugog vatikanskog sabora.

I.4.1. Paul Couturier

Paul Couturier (1881.-1953.) bio je francuski katolički svećenik i promicatelj ekumenizma. Dvadesetih godina 20. stoljeća, radeći s ruskim izbjeglicama, dolazi u dodir s pravoslavnom duhovnom baštinom. Susret s pravoslavnom duhovnošću, pomogao mu je da se zainteresira za ekumenski pokret. Godine. 1933. pokrenuo je molitvenu trodnevnicu za jedinstvo kršćana u Lyonu, a već 1934. trodnevnicu je postala molitvena osmina za jedinstvo kršćana. Osmina se slavila, a slavi se i danas, od blagdana Katedre svetoga Petra (18. siječnja) do blagdana Obraćanja svetoga Pavla (25. siječnja).¹²⁸

Couturier nije prvi koji je uveo praksu molitvenih dana u kojima se osobito moli za kršćansko jedinstvo. Molitveni pokret za jedinstvom kršćana ima nešto dužu povijest i dolazi iz protestantskog okruženja. Osobito će se za to založiti anglikanci. „Pentekostni pokret iz Škotske, koji je bio povezan s metodističkim i baptističkim kršćanskim zajednicama u Sjevernoj Americi, težio je oko 1740. god. za obnovom vjere i ujedno pozivao kršćane na molitvu za kršćansko jedinstvo. James Haldane Stewart najavio je 1820. god. ‘Nagovještaj sveopćeg jedinstva kršćana s obzirom na izlivanje Duha’, a Ignacije Spencer, obraćenik na katolicizam, predložio je 1840. god. ‘Molitveni savez za jedinstvo’. Anglikanski biskupi na sastanku u Londonu u palači Lambeth tražili su u uvodu svojih ‘Rezolucija’ 1867. god. da se uvedu molitve za jedinstvo kršćana. Papa Leon XIII. preporučio je 1894. god. i poticao praksu Molitvene osmine za jedinstvo kršćana koja se održavala u osmini blagdana Duhova. Na poticaj o. Petra Pavla Watsona [sic!] 1908. god. uvodi se Molitvena osmina za jedinstvo Crkava [...]“¹²⁹

¹²⁸ Usp. Burkhard NEUMANN, Couturier, Paul- Irénée, u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, II, Herder, Freiburg, ³1994., 1334.

¹²⁹ Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 1050.

Značajke prvih poticaja molitvene osmine za jedinstvo kršćana s katoličke strane, kao što su pape Lava XIII. i nekadašnjeg anglikanskog svećenika Paula Wattsona, koji je postao katoličkim svećenikom, jest povratak odijeljenih kršćana u zajedništvo s katedrom svetoga Petra, tj. s papom. Zbog ove postavke, najvećem dijelu kršćana ne-katolika bilo je neprihvatljivo sudjelovanje na ovom molitvenom slavlju.

Couturier, naprotiv, zauzima drugačiji pristup ekumenizmu i molitvi za jedinstvo kršćana. Oca Paula Couturiera naziva se ocem „duhovnog ekumenizma“, a taj termin ulazi u dekret o ekumenizmu Drugog vatikanskog sabora. „Riječ ‘oecumenismus spiritualis’ preuzeta je iz fransuckog izraza ‘oecumenisme spirituel’ za koji se osobito zauzimao lionski svećenik Paul Couturier [...]“¹³⁰ Couturier je primjer gibanja u Crkvi koje počinje odozdo te postupno ide do sve viših crkvenih razina: „Pojedine karizmatičke osobnosti i male zajednice otvaraju put.“¹³¹ Takva karizmatička osobnost je i otac Couturier čiji je značajni rad, osobito naglasak na duhovnom ekumenizmu, naglašen kao jedna od temeljnih karakteristika ekumenizma prema katoličkim principima (usp. UR 8).

Couturier je želio pronaći rješenje kako bi se svi kršćani mogli zajedno okupiti i moliti na molitvenom tjednu što ga je organizirala Katolička Crkva. Problem je bio kako preoblikovati inicijativu da bude vjerna Evanđelju, a da temeljna nakana molitve ne bude isključivo povratak „zalutalih“ u jedinstvo s Papom, što ne-katoličkim sudionicima ne bi bilo prihvatljivo. Couturier je rješenje „pronašao u Rimskom misalu kao što je to učinilo Udruženje za promicanje jedinstva kršćana sedamdeset i osam godina ranije u Engleskoj. Couturier je promovirao molitvu za jedinstvo kršćana na sveobuhvatnoj osnovi da bi ‘naš Gospodin dao svojoj Crkvi na zemlji onaj mir i jedinstvo koji su mu bili u mislima i onu svrhu, kad je, uoči svoje muke, molio da svi budu jedno’. Ova bi molitva ujedinila kršćane u molitvi za to savršeno jedinstvo koje Bog želi i pomoću sredstava koja on želi. Poput oca Paula Wattsona, otac Couturier pokazivao je snažnu strast prema jedinstvu i svake je godine slao ‘pozive na molitvu’ sve do svoje smrti 1953. godine. Iako nisu svi katolici prihvatili Couturierovo rješenje, a neki su i dalje isticali središnju važnost petrovske službe u naporima oko jedinstva i molitvi, sve su poteškoće riješene 1964. proglašenjem Dekreta o ekumenizmu Drugog vatikanskog sabora.“¹³²

¹³⁰ Ratko PERIĆ – Michal LACKO, *Dekret o ekumenizmu*, 84.

¹³¹ Joseph RATZINGER/BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima. Elementi fundamentalne teologije*, Ex Libris, Rijeka 2010., 350.

¹³² Thomas ORIAN, *Brief History of the Week of Prayer for Christian Unity, January 18-25, 2020*. Članak je citiran sa službenih stranica Ekumenskog i međureligijskog instituta Graymoor: https://geii.org/week_of_prayer_for_christian_unity/week_of_prayer_history.html (1.VI.2021.)

Doprinos Paula Couturiera ekumenizmu, uz ponovno promišljanje i novo utemeljenje nakane ekumenskog Tjedna molitve za jedinstvo kršćana koje bi svim kršćanima moglo biti prihvatljivo, također je i stavljanje naglaska na duhovni ekumenizam. Poslanje ovoga „apostola kršćanskog jedinstva“, kako mu piše na grobu, očituje se u tome da pronade put prihvatljiv svim kršćanima kojim bi se zajednički hodilo putem ostvarenja jedinstva. Taj put je put duhovnosti: poniznim radom na vlastitom duhovnom životu – obraćenju, svetosti i molitvi – dolazi se do sjedinjenja s Bogom i sjedinjenja međusobno. „Jer posebna je milost ovog poniznog svećenika iz Lyona bila da vidi da je stvar kršćanskog jedinstva prvenstveno stvar duhovnog života. Jasno je uvidio da je prvi i najvažniji zadatak dan kršćanima, uslijed grozne činjenice njihovih vanjskih podjela, najpotpunije življenje kršćanskog života što je najveći mogući odgovor na milost kršćanskog pritetelovljenja Kristu po krštenju.“¹³³

Govoreći o Couturieru, u ekumenskom smislu važno je istaknuti grupu Dombes (*Groupe des Dombes*). Grupu je osnovao Couturier 1937. godine, a sastavljena je od katoličkih i protestantskih teologa. Okupljaju se svake treće godine i nastoje njegovati teološko-duhovni pristup ekumenizmu. Grupa Dombes svoj je naziv dobila prema cistercijskoj opatiji *Notre-Dame des Dombes* gdje se grupa otpočetak okupljala.¹³⁴ Doprinos Grupe Dombes ekumenizmu očituje se u mnoštvu vrijednih publikacija, od kojih je istaknuta *Vers une même foi eucharistique? Accord entre catholiques et protestants* (1972.) u kojoj se donosi bitno slaganje između katoličkih i protestantskih teologa oko toga što je euharistija i koja je narav Kristove prisutnosti u euharistiji.¹³⁵

I.4.2. Yves Congar

Yves Congar (1904.-1995.) bio je francuski dominikanac, svećenik i teolog. Svojim teološkim promišljanjima, osobito na području ekumenizma, utjecao je na dokumente Drugog vatikanskog sabora. Osobito je dao velik doprinos na području teologije Duha Svetoga.¹³⁶

Nakon zabrane koja ga je pratila od strane Svetog Oficija, rehabilitaciju doživljava pod papom Ivanom XXIII. koji ga poziva da sudjeluje u radu Drugog vatikanskog koncila kao jednog od glavnih teoloških stručnjaka: „Popis glavnih imenovanih stručnjaka je znakovit:

¹³³ Dom Benedict LEY, The Abbé Paul Couturier, u: *Life of the Spirit (1946-1964)*, 10 (1955.) 110/111., 83. Citirano prema: JSTOR, www.jstor.org/stable/43704715 (2.VI.2021.)

¹³⁴ Usp. Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 754.

¹³⁵ Cjeloviti pregled publikacija koje je izdala Grupa Dombes nalazi se na službenim stranicama Grupe: <http://groupepedesdombes.eu/publications-en-langue-francaise/> (10.VI.2021).

¹³⁶ Usp. Maria OSNER, Congar, Yves., u: *Lexikon für Theologie und Kirche*, II, Herder, Freiburg, ³1994., 1295.

Congar, Lubac, Bouyer, Daniélou. Ivan XXIII. htio je 'posadašnjenje' Crkve koje je moglo proći samo posadašnjem teologije Crkve, to jest teološkog diskursa koji Crkva drži i diskursa Crkve o njoj samoj. Istaknute točke tog *aggiornamenta* daju se lako uočiti.¹³⁷ Congar je, uz ostale znamenite teologe, dao doprinos eklezijalno-ekumenskim promišljanjima koja su na Koncilu pomogla odrediti smjer katoličke crkve prema ekumenizmu. Upravo eklezijalno-ekumenski pristup samorazumijevanju Crkve pomogao je pomaknuti odnose Zapada prema Istoku u boljem smjeru. Congar ovako donosi svoje ekleziološke stavove: „Celokupna Crkva je jedinstvena zajednica i kao takva poseduje svoju spostvenu strukturu. Ona nije sastavljena *jedinstveno* od mesnih crkava identičnih po vrednosti, iako ona realno to jeste. Isto tako, svaka mesna crkva nije samo *collectio fidelium*, sastavljena isključivo od individualnih vernika, identičnog položaja u odnosu na apostolsku veru. *Illi sunt Ecclesia*, kaže sveti Kiprijan, *plebs sacerdoti adunata et pastori suo grex adhaerens*. U Crkvi istovremeno postoji mnoštvo i hijerarhija, ćelije i princip jedinstva: jednom rečju, to je organizam. Na isti način u *Delima apostolskim* Crkva je definisana kao: vernici koji su se pridružili apostolima i podvrgli njihovoj upravi. [...] Unutar Crkve postoji organska struktura, svi njeni delovi su živo kamenje građevine, a neki od njih kamen temeljac. [...] Ali među kamenjem koje čini temelj, jedan apostol je stena na kojoj je zgrada izgrađena (Mt. 16, 18) [...] Postoje samo *dva* teksta, jedina dva teksta iz Jevanđelja u kojima je Isus izgovorio reč Crkva – *ecclesia*, i eklisiologija mora poštovati *oba* teksta. Jedan od njih odnosi se na jurisdikciju episkopa u svakoj lokalnoj *ecclesia*, drugi na jurisdikciju Petra u *ecclesia universalis*.“¹³⁸ Ovako je Congar govorio o ekleziologiji Crkve, što pomaže uvidjeti na koji način shvaća Crkvu i njezinu izvornu strukturu.

Na području ekumenizma Congar je zastupao da istinska reforma Crkve, od koje su mnogi zazirali u njegovo vrijeme, ne znači ugrožavati tradiciju Crkve ili vjernost autoritetu. Congar je poštovao crkvene autoritete i dogmatske sadržaje vjere. No, bio je svjestan razlike koja postoji: „Pritom je nijansirano razlikovao pitanja: *quo* i *quod*. *Quo* se uvijek odnosilo na autoritet, a *quod* na sadržaj u kojem je otkrivao posebno važnu hijerarhiju istinâ (*hierarchia veritatum*). Istinâ koje se tiču svrhe spasenja i sredstava spasenja. Sva je teološka pitanja uvijek promatrao iz tri vida: povijesnog konteksta, suvremene teološke refleksije i ekumenske perspektive. Pritom je pred očima uvijek imao cjelovitost otajstva Kristove Crkve koja živi na

¹³⁷ Jean-Yves LACOSTE, *Povijest teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013., 346.

¹³⁸ Iv KONGAR, *Devet vekova kasnije. Beleške uz „Istočni raskol“*, 137-138.

zasadama istočne i zapadne tradicije, koja diše s dva plućna krila. U propitivanju vjernosti tradiciji bio je jednako kritičan prema Zapadu kao i prema Istoku...“¹³⁹

U ekumenskom radu Congarova misao pruža smjerokaz u kojem treba ići kako se ne bi upalo u zamke popustljivog irenizma ili krutog nametanja drugome sadržaja koji ne spada na bît vjere. Congarova ekleziologija, posebno jednakost u poštivanju Istoka i Zapada, njegovo teološko promišljanje koje je uvijek išlo za istinom u ljubavi te hijerarhija istinâ predstavlja okvir ekumenskog rada koji je jednako mjerodavan i važan za današnje vrijeme i rad.

„Congaru je bilo posve jasno da gola istina bez ljubavi ubija i udaljuje, a da ljubav bez istine vodi u slijepu ekumensku ulicu. [...] U istraživanju cjelovite istine punim potencijalom gostoljubivosti važno je uočiti da nisu sve istine jednako važne, da među njima postoji hijerarhija istina i da ih je na toj ljestvici prevažno ispravno vrednovati, što je Congar ne samo uočavao nego i činio. Posebno je u uspoređivanju formula vjere kršćanskog Istoka i Zapada isticao važnost hijerarhije istina, što je ušlo i u dekret *Unitatis redintegratio*, br. 11, za koji se smatra da je bio posebno inspiriran Congarovim istraživanjima još iz 1946. i 1948. godine.“¹⁴⁰

Govoreći o Congaru, mogu se navesti dva važna momenta u njegovom životu koji su, uz visoku cijenu odbacivanja od službenih crkvenih autoriteta i nerazumijevanja okoline, donijeli velik pomak u ekumenizmu. Prvo je izdavanje djela „Razjedinjeni kršćani“ u kojem Congar donosi preispitivanje i organski razvoj ekleziologije kroz povijest Crkve. Nada je bila da će djelo doprinijeti ponovnom uključivanju Rimokatoličke crkve u procese iz kojih se sama isključila gotovo do vremena Koncila: pokret ekumenizma i dijalog sa suvremenim svijetom.¹⁴¹ Drugi njegov pothvat je pokretanje nakladnog niza *Unam Sanctam* u kojima su on i razni autori obrađivali različite teme iz teologije. Congar je ovim istraživanjima želio ukazati na to da „opravdane različitosti kršćanskog Istoka i Zapada ne ugrožavaju crkveno jedinstvo i da to jedinstvo treba gledati iz perspektive različitosti. Takvo njegovo djelovanje ga je etabliralo kao dubokog promislitelja i osjetljivog promicatelja crkvenog jedinstva, s posebnom senzibilnošću za odnos povijesti i stvarnosti, prošlosti i budućnosti. Bilo mu je jasno da kršćanin treba upoznati svoju prošlost, a još više sadašnjost – radi svoje budućnosti.“¹⁴²

Congar kao katolički teolog dao je iznimno velik doprinos koncilskoj afirmaciji i razvoju ekumenizma po katoličkim načelima. Svojim doprinosom govorom o hijerarhiji istinâ, kao i istraživanjima na području ekleziologije, doprinio je uzajamnom razumijevanju

¹³⁹ Niko IKIĆ, *Križni put dijaloga i ekumenizma*, Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu – Glas Koncila, Sarajevo – Zagreb, 2019., 202.

¹⁴⁰ Niko IKIĆ, *Križni put dijaloga i ekumenizma*, 202-203.

¹⁴¹ Usp. Alberto MELLONI, Congar, Architect of the *Unam Sanctam*, u: *Louvain Studies*, 29 (2004.) 3–4, 223.

¹⁴² Niko IKIĆ, *Križni put dijaloga i ekumenizma*, 203.

kršćanskog Istoka i Zapada te je pokazao da je put istinskog ekumenizma put istine u ljubavi, odnosno da bez iskrenog traženja istine i uzajamne ljubavi nema pravog ekumenizma.

I.4.3. Walter Kasper

Kardinal Walter Kasper (r. 1933.) njemački je rimokatolički kardinal. Od 2001. do 2010. bio je na čelu Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana. Kardinal Kasper svojim dugogodišnjim ekumenskim radom i iskustvom daje vrijedne poticaje u okviru duhovnog ekumenizma, što će biti ovdje ukratko izneseno.

Govoreći o ekumenskom dijalogu između katoličke i pravoslavne crkve kardinal je svjestan da, iako je mnogo toga zajedničkoga, potrebno je nadvladati mentalitet podjela: „No, s obzirom na mentalitet, one su nam još uvijek strane, kao i mi njima. Zato je ekumenski razgovor s njima često opterećen nesporazumima i nepovjerenjem.“¹⁴³ Dijalog s Istokom potrebno je voditi u smjeru „razmjene darova“, a ne nametanja vlastitih zapadnjačkih predodžbi. Iz uzajamne razmjene blaga duhovnosti i tradicija razvija se istinski ekumenizam: „Ekumena smjera prema vidljivom jedinstvu Crkve na putu zajedničke duhovne razmjene. Njezina najkraća definicija glasi: ‘Razmjena darova’. Iz toga proizlazi spoznaja da odvajanje ne stvara nedostatak samo kod drugih nego i nas priječi da konkretno u potpunosti ostvarimo katolicitet koji je svjestven [sic!] Crkvi. Ekumenski dijalog treba nam pomoći da živimo cijelu puninu katoličkoga.“¹⁴⁴ Otkrivajući, u razmjeni darova, Kristovo bogatstvo u tradiciji Istoka, istovremeno se otkriva i ono blago koje, također Kristovo, ujedno pripada i Katoličkoj Crkvi.

Kasper odaje priznanje Pravoslavnoj Crkvi koja se prije Katoličke Crkve uključila u ekumenski pokret: „Pravoslavna je Crkva dugo prije Katoličke Crkve pristupila ekumenskom pokretu. Carigradski patrijarh jedan je od osnivača ekumenskog pokreta i suutemeljitelj Ekumenskog vijeća crkava. Ekumenski patrijarh Joakim III. uputio je već godine 1902. sinodalnu encikliku pravoslavnim sestrinskim crkvama s molbom da se izjasne glede odnosa s nepravoslavnim Crkvama. Bitnu ulogu imala je enciklika Ekumenskog patrijarhata 1920., koja je bila upućena ‘Kristovim crkvama svuda’. Ona je iznijela praktične prijedloge za suradnju, koja bi mogla potaknuti približavanje i konačno voditi sjedinjenju.“¹⁴⁵ Kasper ovdje, u duhu istine i poniznosti, osvještava povijesnu činjenicu da se Pravoslavna Crkva, u liku carigradskog

¹⁴³ Walter KASPER, Stanje ekumenskog dijaloga između pravoslavnih Crkava i Rimokatoličke crkve, u: *Crkva u svijetu*, 35 (2000.) 4, 359.

¹⁴⁴ *Isto*.

¹⁴⁵ Walter KASPER, Stanje ekumenskog dijaloga, 363.

patrijarha, uključila već početkom 20. stoljeća u ekumenska gibanja u svijetu. Iako se tijekom proteklog i ovog stoljeća prilike s pravoslavnim Crkvama i njihovom odnosu prema ekumenizmu i ekumenskim institucijama mijenjaju, ipak carigradski ekumenski patrijarsi, osobito Joakim III., Atenagora, Bartolomej, nastojali su i nastoje njegovati otvorene odnose prema drugim kršćanskim Crkvama.

Govoreći o papinskoj službi, koja je prijeporna točka u dijalogu s Pravoslavnom Crkvom, kardinal Kasper donosi sljedeće konkretne smjernice: „Od Istoka se danas ne smije i ne može više zahtijevati negoli je u prvom tisućljeću zahtijevano i oživotvoreno. Zato razvoj drugoga tisućljeća, osobito dogme Prvoga vatikanskoga sabora o primatu i nezabludivosti pape, moramo pokušati tumačiti u svjetlu prvoga tisućljeća. Ako pobliže pogledamo, i sami tekstovi tog Sabora upućuju na takvo ponovno iščitavanje, *relecture*. S tim u svezi mjerodavni teolozi govore o reinterpretaciji i re-cepčiji Prvoga vatikanskoga sabora. Ona je već započela Drugim vatikanskim saborom, ali nije završena.“¹⁴⁶ Promišljanja o papinskoj službi u smjeru sinodalnosti, što osobito čini aktualni papa Franjo, doprinijelo bi za pravoslavne kršćane prihvatljivijoj službi rimskog biskupa – u okviru onoga što je bilo u prvom tisućljeću – ali ne odbacujući organski razvoj shvaćanja papinske službe koji se dogodio u drugom tisućljeću, a koji je utemeljen na životu Crkve od samih njenih početaka.

Kardinal Kasper donosi i promišljanja o duhovnosti i ekumenizmu. Osobito su vrijedni ti doprinosi u kontekstu ovoga rada. Duhovnost se često može poimati kao nešto nedefinirano što donosi opasnost krivog razumijevanja duhovnog ekumenizma. Navodeći definicije kardinal Kasper donosi sljedeće: „Da bismo izbegli takve nesporazume prvo bi trebalo da pokušamo da razjasnimo pojam duhovnosti i ono što stoji iza njega. Duhovnost je reč pozajmljena iz francuskog katolicizma. Bukvalno prevedeno, znači ‘pobožnost’. Ali to ne obuhvata celokupno značenje pojma. *Rečnik hrišćanske duhovnosti (The Dictionary of Christian Spirituality)* definiše duhovnost kao stavove, verska uverenja i praktikovanje vere koji određuju život muškaraca i žena, i omogućuju im da dosegnu stvarnost koja se nalazi izvan naše percepcije. Još jednostavnije, duhovnost se može shvatiti kao način na koji se hrišćani ponašaju pred Bogom, a taj način je produkt dejstva Duha Svetoga. Pojam, dakle, uključuje veru, praktikovanje pobožnosti i vođenje života; duhovnost označava način života voden Duhom. *Ekumenski rečnik (The Ecumenical Dictionary)* kaže da je ‘duhovnost razvoj hrišćanskog postojanja pod vođstvom Svetog Duha’.“¹⁴⁷

¹⁴⁶ Walter KASPER, Stanje ekumenskog dijaloga, 368.

¹⁴⁷ Valter KASPER, *Da svi budu jedno. Putevima jedinstva*, Beogradska nadbiskupija, Beograd, 2020., 207.

Definicije koje kardinal Kasper donosi pokazuju što je važno istaknuti za duhovnost, osobito u ovom radu u kojem se govori o duhovnom ekumenizmu: duhovnost je plod djelovanja Duha Svetoga u konkretnoj životnoj stvarnosti osobe. Duhovnost ima dvije sastavnice: ljudsku i božansku. „Ljudsko“ označava sve napore koje čovjek čini da se postigne jedinstvo kršćana, a „božansko“ je ono sržno, Božje. Duhovni ekumenizam priznaje da je ostvarenje konačnog, autentičnog i vidljivog jedinstva moguće jedino uz djelovanje ove božanske sastavnice, odnosno djelovanja Duha Svetoga. Pri tom procesu nužno dolazi do protivljenja duha svijeta djelovanju Duha Božjega: „Nužno se stvara tenzija između jednog Svetog Duha, koji deluje svuda i u svemu, i raznovrsnosti ljudskih kulturnih i društvenih stvarnosti i oblika života. Ta tenzija između jedinstva i različitosti, dakle, ukorenjena je u samoj prirodi pojma duhovnosti. Pored toga, pojam duhovnost podrazumeva tenziju i konflikt između Svetog Duha i duha sveta, onako kako je to shvaćeno u Bibliji.“¹⁴⁸

Duhovnost je, prema Kasperu, prostor mogućih podjela unutar kršćanstva: „Mogli bismo čak reći da su u određenoj meri različita shvatanja duhovnosti razlog podela unutar hrišćanstva. Hrišćani se nisu odvojili prvenstveno zbog rasprava i neslaganja po pitanju različitih doktrina, već zbog načina života. Različiti oblici življenja hrišćanske vere postali su strani i otuđeni jedni od drugih, do te mere da se više nisu mogli razumeti, i to je dovelo do podela.“¹⁴⁹ Kasper se ne libi ovdje navesti problem kršćanskih podjela kao primarno problem različitog življenja duhovnosti. U tome se isprepliću različite kulture, tradicije te društveno-politički utjecaji: sve su to uzroci podjela među kršćanima koji ne moraju, u prvom redu, biti uzrokovani dogmatskim neslaganjima.

U raskolu između Rima i Carigrada koji je kulminirao izopćenjima 1054. godine, razlozi se mogu činiti trivijalnim: pitanje kvasnog ili beskvasnog kruha, različita obredna i disciplinska pravila (nošenje brade, ređenje oženjenih muškaraca), različiti datumi slavljenja Uskrsa itd. A raskol zapadne crkve u 16. stoljeću stavlja u središte nagomilane povijesne nesuglasice i zlorabe podjele oprosta: Luther nije mogao pomiriti svoje duhovno iskustvo Boga (opravdanje po vjeri; sve je milost) s praksom podjele indulgencijâ. Njegovanje duhovnog ekumenizma želi ići u smjeru prepoznavanja onoga što je kršćanima zajedničko: „Različite duhovnosti, dakle, doprinose opasnosti podela. Ni u kom slučaju nije tačno, kao što neki naivno pretpostavljaju, da doktrina deli, a duhovnost ujedinjuje. Postoji (nešto poput) netolerancija i tvrdoglavost po pitanju onoga što je, zapravo, pseudoduhovnost. [...] Ekumenska duhovnost nastoji da se suprotstavi svemu ovome. Slično svim drugim ekumenskim pristupima, ona ne

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Valter KASPER, *Da svi budu jedno*, 207-208.

počinje se sa onim što nas deli, već sa onim što nam je zajedničko. Počinje se zajedničkim hrišćanskim iskustvima i – danas više nego ranije – sa zajedničkim hrišćanskim izazovima u našem manje ili više sekularizovanom i multukulturnom svetu.“¹⁵⁰

I.4.4. Zaključak o promišljanjima izabраниh katoličkih teologa

Katolički teolozi u svojim promišljanjima o ekumenizmu i višekonfesijskoj molitvi ostaju vjerni principima Drugog vaticanskog sabora, odnosno katoličkim ekumenskim načelima. To ne iznenađuje s obzirom na obvezatnost dokumenata Sabora, no zanimljivo je vidjeti kako su teološki napori, primjerice, Couturiera, koji se još u vremenu prije Drugog vaticanskog sabora zalagao za interkonfesijsku molitvu, prepoznati kao autentični, vjerni Evanđelju te su ušli u dokumente Drugog vaticanskog sabora.

U Katoličkoj Crkvi čak i danas postoje oni koji se protive bilo kakvom obliku zajedništva u molitvi s ne-katolicima, no njihove stavove, s obzirom na mjerodavnost saborskih dokumenata i teoloških promišljanja koja je Sabor inkorporirao u službene dokumente, ne možemo uzeti u obzir jer oni nisu „katolički“, odnosno ne predstavljaju mjerodavno i službeno mišljenje Katoličke Crkve.

¹⁵⁰ Valter KASPER, *Da svi budu jedno*, 209.

II. PRAVOSLAVNA CRKVA I VIŠEKONFESIJSKA MOLITVA

II.1. Uvodna promišljanja o pravoslavnom shvaćanju Crkve i ekumenizma

U ovome dijelu rada bit će izložene temeljne odlike pravoslavne teologije koje daju općenit stav pravoslavnih kršćana prema ekumenizmu, drugim kršćanskim Crkvama i interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi s nepravoslavnima. Pravoslavno shvaćanje Crkve i ekumenizma može poslužiti kao smjernice za bolje razumijevanje narednih poglavlja rada u kojima će se zasebno i temeljitije razlagati dogmatski, zakonodavni i teološki stavovi Pravoslavne Crkve o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve.

II.1.1. Pravoslavna Crkva kao istinska Crkva Božja

Pravoslavna Crkva, u osnovnim principima ekumenizma, sebe razumijeva kao jedinu istinsku Kristovu Crkvu. „Pravoslavna Crkva je istinska Crkva Hristova koju je osnovao Sam Gospod naš i Spasitelj, Crkva koja je utvrđena i ispunjena Duhom Svetim.“¹⁵¹ Kroz povijest dolazilo je do udaljavanja pojedinih kršćana i čitavih kršćanskih zajednica od pravoslavne crkve. Primjerice, u prvome tisućljeću dolazi do odvajanja Istočne sirijske crkve („nestorijanske“ crkve) zbog njihove nemogućnosti sudjelovanja na Efeškom saboru (431.) te zbog bliskosti s osuđenom antiohijskom kristologijom. Također, u prvome tisućljeću dolazi do odvajanja Armenske apostolske ortodoksne crkve jer nisu priznate odredbe Kalcedonskog sabora (451). U drugome tisućljeću dolazi do odvajanja rimske crkve od pravoslavne te kasniji raskoli na Zapadu kao što je Reformacija. Unatoč ovim podjelama „Pravoslavna Crkva ustima svetih Otaca tvrdi da spasenje može biti postignuto samo u Crkvi Hristovoj. Ipak, isto tako se ni zajednice, koje su otpale od jedinstva s Pravoslavljem, nikada nisu smatrale za one koje su u potpunosti lišene blagodati Božije. Prekid crkvenog opštenja neizbežno dovodi do narušavanja blagodatnog života, ali ne uvek i do potpunog iščeznuća u zajednicama koje su otpale.“¹⁵² Iako navedene crkve nisu u punom zajedništvu s pravoslavnom crkvom, ipak im se priznaje određeni stupanj prisutnosti milosti spasenja.

¹⁵¹ Osnovni principi odnosa Ruske pravoslavne Crkve prema inoslavlju, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam. Zbornik radova*, Hrišćanski kulturni centar, Beograd, 2005., 9.

¹⁵² *Isto*, 12.

Pravoslavna Crkva sebe poima kao istinsku Crkvu u kojoj je punina Svete Predaje i blagodati Božje. Ona je u cjelini i čistoći izvorne nauke vjerna apostolskoj predaji. Zbog toga pojam „pravoslavlje“ izriče bitnu odrednicu pravoslavnog samorazumijevanja. „Pravoslavlje – to je unutrašnji kvalitet Crkve, očuvanje dogmatske istine, bogoslužbenog i jerarhijskog ustrojstva i principa duhovnog života, što neprekidno i nepromenljivo postoji u Crkvi od apostolskih vremena.“¹⁵³ Dok Pravoslavna Crkva podržava sve napore oko uspostavljanja narušenog kršćanskog jedinstva, istovremeno tvrdi da je istinsko jedinstvo moguće isključivo u vidu jedinstva s njom samom. Crkva Kristova u punini opstoji i vidljivo je prisutna u zajedništvu s pravoslavnom crkvom. Zbog toga je pravoslavnima neprihvatljivo da je „bez obzira na istorijske podele, načelno, dubinsko jedinstvo Hrišćana, navodno, ostalo nepovređeno i da Crkvu treba shvatati kao istovetnu sa ostalim ‘hrišćanskim svetom’, da hrišćansko jedinstvo, navodno, postoji iznad granica denominacija i da podeljenost crkava pripada isključivo nesavršenom nivou ljudskih odnosa. Po ovoj koncepciji, Crkva ostaje jedna, ali se ovo jedinstvo nedovoljno ispoljava u vidljivim oblicima.“¹⁵⁴

Postavka Pravoslavne Crkve da je ona jedina istinska Kristova Crkva bitno utječe na odnose koje pravoslavni imaju prema ostalim kršćanima. Ekumenizam pravoslavnih može se generalno opisati kao želja da se svi kršćani pomire s pravoslavljem i vrate u krilo istinske Kristove Crkve. „Sergije Bulgakov kaže: ‘Pravoslavlje ne žudi za podčinjavanjem bilo kojeg pojedinca ili skupine; ono želi da svakoga razumije.’ Pravoslavna Crkva je obitelj sestrijskih Crkava koje nemaju jedno središte, a to znači da pojedine odvojene zajednice mogu prići pravoslavlju ne napuštajući svoju unutarnju autonomiju. Pravoslavlje teži za jedinstvom u različitosti, a ne za jednoličnošću; za skladom u slobodi, a ne za asimilacijom. [...] Međutim, postoji područje u kojemu se ne može dopustiti raznolikost. Pravoslavlje zahtijeva jedinstvo u pitanjima vjere. *Prije negoli dođe do pomirenja i jedinstva kršćana, treba osigurati potpuno slaganje u pitanjima vjere:* to je osnovno načelo kojim se pravoslavlje vodi u svim ekumenskim odnosima.“¹⁵⁵ Ekumenizam, tj. pomirenje i jedinstvo među Crkvama može se, prema pravoslavlju, graditi samo na temelju punoće vjere, zajedništva u onome bitnome, poštujući pritom vlastitosti raznih tradicija i ustrojstva mjesnih Crkava. Ortodoksija ili pravovjerje je temeljni preduvjet za gradnju ekumenskih odnosa. Ako nema jedinstva vjere, odnosno želje da Crkve i crkvene zajednice koje nisu u punom zajedništvu s pravoslavnom crkvom kao pravom Kristovom crkvom se vrate istinskoj apostolskoj vjeri, onda za pravoslavne su svi drugi čini i

¹⁵³ Isto, 13.

¹⁵⁴ Isto, 14-15.

¹⁵⁵ Timothy WARE, *Pravoslavna Crkva*, Prosvjeta, Zagreb, 2005., 241.

napori ekumenizma uzaludni. Dok se s katoličke strane preporučuje gradnja ekumenizma na onome što je katolicima i pravoslavcima već sada moguća na postojećem stupnju zajedništva, a tomu smjera osobito duhovni ekumenizam, pravoslavni će uglavnom ostati na pozicijama da ako nema zajedništva vjere (dogma), nema ni zajedništva u bogoštovlju. „Pravoslavni nisu voljni sudjelovati u planiranju jedinstva na minimalističkoj osnovi čime se postiže slaganje samo u nekim točkama s tim da se ostalo prepusti osobnoj prosudbi. Moguća je samo jedna osnova pomirenja – punoća vjere.“¹⁵⁶

Ispravna vjera (dogma) spada na bit kršćanske vjere, ono je za pravoslavne temeljni izričaj kojim označuju svoju crkvu – „pravoslavna“ crkva – ili ortodokсна crkva (osobito u engleskom govornom području dolazi do izražaja – *Orthodox Church*). Izneseni stavovi odnose se, u prvome redu, na zajedništvovanje u sakramentima (*communicatio in sacris*), ali mnogim pravoslavcima će i sama ideja zajedničke interkonfesijske molitve biti neprihvatljiva upravo zbog nejedinstva u vjeri – kako pravoslavni doživljavaju – i zbog toga što je za pravoslavne molitva liturgijski čin kojemu nužno prethodi zajedništvo u vjeri.

II.1.2. Ekumenizam u vremenu i prostoru

Pravoslavna Crkva, također, odbacuje jednakost kršćanskih Crkava i konfesija u pogledu punine istine i spasenja. Kako bi se moglo ostvariti jedinstvo potrebno je da oni koji su otpali od prave vjere (pravoslavne) riješe sve nesuglasice i razlike, u prvom redu dogmatske naravi, na način da se pokaju za njih i obrate na pravu vjeru. Dogmatske, odnosno, razlike u nauku vjere za pravoslavne se jednostavno ne smiju zaobići pod izlikom jedinstva i zajedništva kršćana u služanju svijetu ili socijalnog kršćanstva. Potrebno je postići jedinstvo oko bitnoga, a to je dogma ili nauk vjere, a iz jedinstva na tome području može proizlaziti zajedničko kršćansko djelovanje u svijetu kao svjedočenje jedinstva u vjeri.

Ekumenski pokret na globalnoj je razini vidljiv u instituciji Ekumenskog vijeća Crkava. Gotovo sve Pravoslavne Crkve su članice Vijeća, no s obzirom da je Ekumensko vijeće Crkava nastalo u protestantskom okruženju i pod utjecajem protestantskog problema fragmentacije ili, kako pravoslavni navode, „denominacionalizma“. Naime, denominacionalizam je prije svega problem protestantskog okruženja: „Zbog toga se problem hrišćanskog jedinstva ili ponovnog

¹⁵⁶ Isto.

hrišćanskog ujedinjenja obično posmatra u kontekstu međudenominacijskog sporazuma ili pomirenja. U protestantskom svetu takav pristup je normalan. Ali za pravoslavne on ne dolazi u obzir. Za pravoslavne je osnovni ekumenski problem – šizma. Pravoslavni ne mogu da prihvate ideju ‘jednakosti denominacija’ i ne mogu da posmatraju ponovno hrišćansko ujedinjenje jednostavno kao međudenominacijsko usaglašavanje.¹⁵⁷ Stoga, članstvo Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava u prvome je redu svjedočanstvo da je ona jedna, sveta, saborna (katoličanska) i apostolska. Pravoslavna Crkva u punini čuva i prenosi apostolsku vjeru i sakramente, i poziva sve koji su se odijelili iz njezina krila da se vrate. Pod tim vidom valja vrednovati dijalog pravoslavnih s ostalim kršćanima. „Ukoliko Pravoslavna Crkva ne bi bila u dijalogu s drugim kršćanskim Crkvama, nekršćanskim religijama, sekularnim religioznim pokretima i svim idejnim i duhovnim izazovima modernoga svijeta, ona bi prestala biti Crkvom i transformirala bi se u sektu.“¹⁵⁸

Ekumenska nastojanja koja se danas provode pravoslavni će okarakterizirati kao „ekumenizam u prostoru“, odnosno prihvaćanje sadašnje stanje podjela na dogmatskoj razini kao posljedica povijesnog razvoja, a zanemarivanje onog bitnog – jedinstva u ispovijedanju prave vjere. Za pravoslavne je to neprihvatljivo, stoga se naglašava „ekumenizam u vremenu“, odnosno povratak na zajedničku baštinu vjere prvog tisućljeća i prvih sedam ekumenskih sabora Crkve. „Povratak zajedničkoj prošlosti’ treba biti metoda ekumenskog djelovanja kako bi se suprotstavljene Crkve susrele u zajedničkoj predaji.“¹⁵⁹

II.1.3. Problem neujednačenih stavova prema nepravoslavnima

O pitanju ekumenizma u Pravoslavnoj Crkvi postoji širok spektar razmišljanja, za razliku od Katoličke Crkve, gdje se katoličko Učiteljstvo pozitivno izjasnilo po tom pitanju te ga prezentira kao službeni stav Katoličke Crkve te kao program djelovanja prema ne-katoličkim Crkvama i crkvenim zajednicama. U pravoslavlju se pojavljuju sljedeća mišljenja: „Za neke je ekumenizam bio prijatna vlastitom identitetu i ‘opća hereza’ (J. Popović.) Oni su Svjetsko vijeće Crkava često razumjeli kao ‘forum’, ‘govorničku tribinu’ gdje mogu predstaviti svoje

¹⁵⁷ Prilog: Istorija i karakteristika teoloških dijaloga sa inoslavljem, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*. 35.

¹⁵⁸ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava Svjetskom vijeću Crkava, u: *Riječki teološki časopis*, 19 (2011.) 1, 167.

¹⁵⁹ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 170.

učenje i stil života: 'Svjetsko vijeće Crkava' je 'forum' i 'govornička tribina' gdje pravoslavni imaju mogućnost predstaviti svoju vjeru inoslavcima.' Pojedinci su ekumenizam tumačili kao problem protestanskog svijeta. Ekumenski problem jest problem 'denominacionalizma', to je problem 'protestanskog svijeta'.¹⁶⁰ Denominacionalizam je problem protestanata, a za pravoslavne stvarni problem kojeg ekumenizam treba rješavati jest šizma, raskol. Raskol se dogodio odvajanjem svih nepravoslavnih Crkava od Pravoslavne u raznim povijesnim razdobljima. Ponovna uspostava punog jedinstva s Pravoslavnom Crkvom, nadilaženjem dogmatskih razlika, odbacivanjem heretičnih naučavanja i prihvaćanjem pravoslavne dogmatike, jest cilj kojem je Pravoslavna Crkva usmjerena. Svi ostali modeli jedinstva su za nju neprihvatljivi jer ne rješavaju temeljni problem koji pravoslavni ističu – razlika u vjeri, odnosno dogmi zbog kojeg je jedinstvo nemoguće.

Unutar pravoslavlja postoje grupe koje se vrlo negativno izjašnjavaju po pitanju ekumenizma te nijednoj crkvi i crkvenoj zajednici ne priznaju eklezijalnost, sakramente niti bilo koje druge bogoštovne čine: „Budući da je pravoslavlje Crkva, nitko tko nije pravoslavne vjere ne može biti članom Crkve. Tako metropolit Antonije Hrapovicki, prvi poglavar Pravoslavne crkve izvan Rusije i jedan od najizvršnijih suvremenih ruskih teologa, piše u svom *Katekizmu*:

PITANJE: Je li moguće prihvatiti da unutar Crkve ili između Crkava ikad može doći do raskola?

ODGOVOR: Nikada. S vremena na vrijeme događalo se da su heretici i shizmatici otpadali od nedjeljive Crkve čime su prestajali biti članovima Crkve, ali sama Crkva nikad ne može izgubiti svoje jedinstvo, jer je Krist to obećao.¹⁶¹

Vidljivo je kako strog stav nekih pravoslavnih velikodostojnika i vjernika isključuje uopće mogućnost da su pripadnici nepravoslavnih Crkava vjernici. Oni se nikako ne mogu ubrojiti u članove jedne Kristove Crkve. Za njih izvan okvira Pravoslavne Crkve, odnosno izvan okvira formalnog pripadanja pravoslavlju, ne postoji druga Kristova Crkva. U katoličkoj crkvi je ovaj nauk definiran da je Katolička Crkva istinska Kristova Crkva, nositeljica punine milosti i sredstava koje joj je Krist povjerio, ali da Kristova Crkva nadilazi granice isključivo Katoličke Crkve (usp. UR 3.). Mnoge elemente Božje milosti mogu se pronaći i izvan vidljivih granica

¹⁶⁰ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 169.

¹⁶¹ Timothy WARE, *Pravoslavna Crkva*, 240.

Katoličke Crkve, ali oni se tamo nalaze posredstvom punine sredstava milosti koja je povjerene i proistječe iz Katoličke Crkve. Sve što je od Boga Katolička Crkva poštuje i priznaje.

U pravoslavlju postoji i umjerenija skupina crkvenih velikodostojnika i vjernika koji nemaju tako isključiv stav. To su uglavnom pravoslavni koji žive u neposrednom dodiru s drugim kršćanima. „Ta skupina smatra da iako je istina kako je pravoslavlje Crkva, ipak bi bilo neispravno zaključiti da oni koji nisu pravoslavni ne pripadaju Crkvi. Mnogi mogu biti pripadnici Crkve a da to nije vidljivo; nevidljive veze mogu postojati unatoč izvana gledano, razdvojenosti. Duh Božji pojavi se ondje gdje odluči, a kao što je rekao Irenej, gdje je Duh, tu je i Crkva. Znamo gdje Crkva *jest* ali nismo sigurno gdje ona *nije*. Homjakov inzistira da se suzdržimo od sudova o nepravoslavnim kršćanima: ‘Budući da zemaljska i vidljiva Crkva ne predstavlja ukupnost svih Crkava, koje je Bog predvidio da se pojave na Posljednjem sudu svega stvorenog, ona djeluje samo unutar vlastitih ograničenja... Ona ne sudi ostatku čovječanstva, samo smatra isključenima one koji ne pripadaju njoj, jer su se sami isključili. Ona prepušta sudu Velikoga dana ostatak čovječanstva koji je Crkvi stran *ili je s njim sjedinjen vezama koje Bog nije odlučio da joj otkrije*’.¹⁶²

Umjereni stajališta pravoslavnih po pitanju eklezijalnosti nepravoslavnih Crkava i crkvenih zajednica više odgovaraju katoličkim stajalištima. Sud o tome u kojoj mjeri su nepravoslavni kršćani heretici ili shizmatici, kako to govore zagovornici radikalnije struje u pravoslavlju, sud se prepušta Bogu, a naznačuje se da iako možda ne postoji vidljivo ljudsko formalno-pravno zajedništvo, ne isključuje se samo Bogu znano otajstveno zajedništvo koje Pravoslavna Crkva ima s ostalim nepravoslavnim kršćanima.

II.1.4. Modeli nastojanja oko unije sa strane Katoličke Crkve

Pravoslavni u pogledu načina ostvarenja jedinstva crkve polaze od iskustva prvih stoljeća te raznih sukoba i šizmi koje u Kristovoj Crkvi postoje od njenih samih početaka. „Drevnocrkveno doba je poznavalo samo dva oblika obnove jedinstva crkve: ili ‘prisajedinjenje’ jeretičkih i raskolničkih zajednica istinskoj katoličanskoj crkvi, ili ‘ponovno ujedinjenje’ delova vaseljske crkve koji su se privremeno međusobno svađali.”¹⁶³ U prvome

¹⁶² Isto.

¹⁶³ Anton KARTAŠEV, Ujedinjenje Crkava u svjetlu istorije, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 43.

slučaju šizmatička se zajednica vraća u krilo Kristove Crkve, a u drugome slučaju dva zavađena dijela Kristove Crkve ponovno uspostavljaju dijalog i mir. „Unija“ ili „unijatstvo“ je praksa sjedinjenja koja je nepoznata drevnoj Crkvi i koju pravoslavni odbacuju iz razloga što jedna strana, jedna Crkva drži sebe da je *una sancta* i želi pripojiti sebi drugu Crkvu, bez poštovanja i ravnopravnosti. Ovdje se može nametnuti pitanje ne donose li dosad iznesene postavke pravoslavne teologije upravo opasnost od svojevrsnog „unijaćenja“ sa strane Pravoslavne Crkve? U kojoj mjeri se može govoriti o ravnopravnosti Crkava, ako se druga Crkva ili crkvena zajednica automatski tretira kao heretična. „Unija“ kasnih vremena, epohe podjeljenih crkava, jeste treći oblik, sastavljen od obe prethodne varijante. Ovde crkva, koja sebe smatra jedinom istinskom, katoličanskom i apostolskom, pripaja sebi onu drugu, ali ne na ravnopravnoj osnovi nego uz uslov da ta druga jednostrano preuzme na sebe krivicu za pređašnju razjedinjenost uz ispravku svoje dogmatike i uz potpuno prihvatanje dogmata crkve kojoj se pripaja, uz zadržavanje sopstvenih kanonskih, liturgičkih i osobina vezanih za svakodnevno življenje. [...] Njegova suštinska osobina leži u neravnopravnosti i u neistovetnoj vrednosti delova koji se ujedinjuju, što i svrstava ovu varijantu u prvi oblik.¹⁶⁴ Povijest može niti dobar pokazatelj toga zašto neki oblici ostvarenja jedinstva nisu uspjeli i kako se može pokušati bolje.

Na saborima u Lyonu i Ferrara-Firenzi Katolička je Crkva, zbog nepogodne situacije i političke inferiornosti Bizanta, zauzela dosta krute stavove prema pravoslavcima, zbog kojih unije nisu među pravoslavcima pukom mogle zaživjeti. Odluke su bile najviše plod političkog kompromisa, a nešto manje obostranog razboritog pokušaja jedinstva zbog čega su nastajale snažne reakcije o odbacivanju među pravoslavcima koji su te odluke doživljavali kao izdaju vjere. O saboru u Lyonu imamo sljedeće: „Zbog političkih prijetnji islama, car Mihajlo Paleolog dobio je pristanak patrijarha za pregovore o uniji. Oni su završili tako što je car (odnosno njegov opunomoćenik) na koncilu u Lyonu 1274. pristao uz vjeroispovijest koju mu je predočio papa. Ta vjeroispovijest praktički je značila priznanje gotovo svih rimokatoličkih zahtjeva i nije naišla ni na kakav odjek u pravoslavnicima. Kada se Rim još politički postavio na stranu hegemonističkih planova Karla Anžuvinskog, glavnog neprijatelja bizantske neovisnosti, unija zaključena u Lyonu konačno je propala.“¹⁶⁵

Na saboru u Ferrara-Firenzi Bizant je opet bio u nepovoljnoj poziciji zbog opasnosti islamske invazije, stoga je pomoć Zapada bila više nego potrebna. Na Saboru je, uz tristotinjak katoličkih biskupa, bilo dvjestotinjak pravoslavnih sudionika. „Rezultat je utvrđen u

¹⁶⁴ Anton KARTAŠEV, Ujedinjenje Crkava u svjetlu istorije, 44.

¹⁶⁵ Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli*, 21.

dogmatskoj odluci koja je izrazila uzajamno razumijevanje različitih liturgijskih tradicija, kao i pravoslavnu toleranciju zapadne 'filioque' formule i prije svega papinskog primata. Odmah su, međutim, prosvjedovali biskup Efeza i metropolit Moskve, a u pravoslavnim je istočnim crkvama unija naišla na golem otpor te nikada nije prihvaćena. [...] U katoličkoj se teologiji koncil u Firenzi ocjenjuje, međutim, kao pravi ekumenski koncil te se sve do danas na nj gleda kao na primjereno 'crkveno ujedinjenje bez stapanja i apsorpcije' [...] Ta katoličko-ekumenska interpretacija zanemaruje, međutim, iskaze o papinskom primatu, ne samo u zaključcima iz Firence, nego osobito u dogmi Prvoga vatikanskog koncila 1870., koja naučava da je sveopća papinska služba konstitutivna za jedinstvo Crkve.¹⁶⁶ Koliko god su saborski pokušaji sjedinjenja bili dvosjekli mač, sa svojim pozitivnim i negativnim stranama, ipak predstavljaju pomak u ekumenskim nastojanjima u odnosu na izopćenja izrečena između predstavnika rimskog pape i carigradskog patrijarha 1054. godine.

Nakon dvaju propalih pokušaja sjedinjenja na saborima, rimsko ekumensko djelovanje kreće u ponešto drugačijem smjeru. Godine 1622. osnovana je Kongregacija za širenje vjere u čijoj je nadležnosti bila briga oko misija, skrb za obraćenje heretika te briga za istočne kršćane i njihov povratak od raskola prema jedinstvu s Rimom. Na područjima gdje je pravoslavlje bilo dominantno, latinski su misionari uspostavljali katoličku hijerarhiju, paralelnu onoj pravoslavnoj: „Ako je područje bilo dovoljno veliko, uspostavljena je i zasebna hijerarhija, koja se shvaćala kao pravovaljana istočna crkva i koja je, unatoč vlastitom istočnom obredu, priznavala rimokatoličke dogme i papinski primat. Na taj je način došlo između 16. i 18. stoljeća na tlu pravoslavnih patrijarhata do nastanka paralelnih i suparničkih patrijarhata.“¹⁶⁷

Latinski su misionari, koji su djelovali i živjeli na dominantno ili tradicionalno pravoslavnim područjima, donosili su stanovništvu, često u teškom stanju zbog islamskih progona, ono što su imali: latinske pobožnosti, molitve, udruge itd. Misionari, nošeni idealima Tridentske obnove Katoličke Crkve (1545.-1563.), često su podcjenjivali istočnjačku duhovnost i život te su željeli provesti tridentinske ideje i obnove na prostoru kršćanskoga istoka. „Unijatska nastojanja latinskog klera bila su u prvom redu usmjerena na pridobivanje pojedinačnih vjernika, svećenikâ i biskupa. Njihovo djelovanje olakšavala je činjenica što orijentalni kler nije bio duhovno dovoljno aktivan. Katolički su misionari unijatima pružali intenzivniju duhovnu pastvu, propovijedi, ispovijedi, škole, vjersko štivo i vjerska društva. Od prijelaznikâ se nije tražila, bar u početku, nekakva službena ispisnica iz dotadašnje Crkve.

¹⁶⁶ Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli*, 21.

¹⁶⁷ Reinhard FRIELING, *Put ekumenske misli*, 22.

Zadovoljavalo se ispovijedanjem katoličke vjeroispovijesti, koja se obavljala ili potajno, ili u ispovjedaonici. Takvi prijelaznici smjeli su i nadalje u svojim dotadašnjim Crkvama primati sakramente. Toj praksi nisu se suprotstavljali niti od Rima odijeljeni episkopi i patrijarsi. Tako je došlo do liturgijskog zajedništva između katolikâ i nekatolikâ. Rim je u takvoj praksi vidio izravno priznavanje nekatoličkih Crkvi, a njihove svećenike kao legitimne djelatnike Božjih tajni. Zbog toga je Propaganda, nakon dugih rasprava, 5. srpnja 1729. zabranila svako liturgijsko zajedništvo između katolikâ i nekatolikâ.¹⁶⁸

Nakon zabrane od strane Kongregacije za širenje vjere počinju se, na tradicionalno pravoslavnim područjima, uspostavljati paralelne katoličke crkvene strukture – eparhije, patrijarhati itd. – zbog kojih nastaju dodatne napetosti među kršćanima. Crkve proizašle iz ovog „unijatskog“, kako se nerijetko običava nazivati, pokušaja ekumenizma nazivaju se Grkokatoličke Crkve ili Istočne katoličke Crkve, odnosno katoličke Crkve bizantskog obreda.

Pokušaj stvaranja Unije između Latina i Grka u 15. stoljeću (Koncil u Ferarri i Firenzi od 1437. do 1439. godine) kojeg su pravoslavni doživjeli kao pokušaj potčinjavanja Rimu, a ne kao uniju između dvaju ravnopravnih strana, te zločini križara u Bizantu u vrijeme Latinskog Carstva (1204.-1261.) doveli su do stvaranja animoziteta i odbojnosti između Latina i Grka, Zapadnjaka i Istočnjaka, odnosno katolika i pravoslavnih. Pojam „unije“ ili model jedinstva koji bi u bilo kojem obliku asociirao na ove neravnopravne oblike dijaloga za pravoslavne nije prihvatljiv upravo zbog navedenih negativnih povijesnih okolnosti. „Metoda ‘unija’ je metoda stalnog rata između crkava u nameri da putem aneksija jedna crkva - osvajač - proguta sve ostale. To je imperijalistički svet koji je posljedica osvajanja, a ne drevnih pax ecclesiastica na temelju pomirenja jednakih strana.“¹⁶⁹ Drevni način ujedinjenja Crkava, prema pravoslavnom poimanju, treba biti na tragu pomirenja između dvaju ravnopravnih strana usklađivanjem nauka vjere u skladu s drevnom vjerom Crkve, ali u tom ekumenskom procesu valja razlikovati ono što je apsolutno te se kao takvo mora uvažiti, vrednovati i uskladiti, od onoga što je relativno i što može ostati kao vlastitost pojedinih Crkava. „Realna istorija crkve svakome nedvosmisleno i jasno govori da je ljudska strana crkve sklona grehovima i zabludama, da se sfera apsolutno istinitog u crkvi mora shvatiti u veoma uskim okvirima, dok sferu relativnih vrednosti valja poimati u znatno širim okvirima.“¹⁷⁰ Ono apsolutno, dogmu vjere, suziti na konsenzus u onom nužnom, a sve ostalo što izrasta iz toga tolerirati u granicama prihvatljivog i pravovjernog dopuštajući jedinstvo u različitosti.

¹⁶⁸ Juraj KOLARIĆ, *Ekumenska trilogija*, 389.

¹⁶⁹ Anton KARTAŠEV, *Ujedinjenje Crkava u svjetlu istorije*, 60.

¹⁷⁰ Anton KARTAŠEV, *Ujedinjenje Crkava u svjetlu istorije*, 62.

II.1.5. Stav Pravoslavne Crkve prema Katoličkoj Crkvi i protestantima

U procesu ekumenskog dijaloga brojčano najveći sugovornik Pravoslavnoj Crkvi je Katolička Crkva, s kojom ima najduži povijesni hod, ali također njeguje odnose i s protestantima, osobito anglikancima. Stav pravoslavnih prema katolicima i protestantima može se ovako izreći: „Svakom nepristrasnom arbitru bi trebalo da bude očigledno da su dve najjače i najgordije hrišćanske konfesije – rimokatolici i protestanti – odstupili od uređenja ranohrišćanskog života. Čak samo zbog mere evolucije, zbog smelosti prepravljanja, zbog same količine njihovih izmena i dopuna. Naročito se ovo odnosi na reformaciju.“¹⁷¹ Protestanti su se, po pravoslavnom shvaćanju, više od katolika udaljili od nauka drevne Crkve „pomešavši jednostavnost sa racionalističkim ‘uprošćavanjem’. Uprošćavanje, naročito od strane krajnjih protestantskih sekti, predstavlja potpuno osiromašenje, opustošenje same religiozne suštine ranog hrišćanstva u korist bednog, malog ljudskog razuma.“¹⁷² Protestantski racionalistički pokušaj restauracije drevne vjere Crkve, prema pravoslavnicima, završio je propašću i potpunim osiromašenjem vjere. Katoličku se Crkvu, barem prema autoru dotičnog članka, u pravoslavlju drugačije poima: „Rimokatolička crkva je pored istočne pravoslavne kroz svete oce verna apostolskoj crkvi. Ali ona se svojim stvaralaštvom, dogmatikom i kanonima, svojim povlačenjem od istočnog hrišćanskog sveta, sasvim udaljila od vere i crkvenog uređenja epohe nepodeljene crkve i unela je i unosi svoje izmene. Učenje o papskoj vlasti je naravno ono koje najsuštinskije i jedino na koban način odvaja rimokatoličku crkvu od pravoslavlja. U odnosu na sve drugo rimska crkva je jerarhijski ispravna, čuvarica punoće blagodat i tajni i apostolskih predanja, velika sestra istočne crkve.“¹⁷³ Uz korekciju nauka o papinstvu i rješavanje problema *Filioque*, prema autoru, moglo bi se nesmetano ići prema jedinstvu Katoličke i Pravoslavne Crkve.

Pravoslavna Crkva u Ekumenskom vijeću Crkava želi svjedočiti svoju ekleziološku samosvijest da ne ona *una sancta* i brani pravovjerje, odnosno pravoslavlje. Za Pravoslavnu Crkvu ekumenizam je nastojanje da se svi oni koji su se odvojili iz njezina krila, krila pravovjerja, povrate u puno zajedništvo s njom. „Članstvo u Svjetskom savezu Crkava ne označava priznavanje SVC-a za crkvenu realnost sveobuhvatnijeg poretka u odnosu na Pravoslavnu Crkvu s obzirom na to da upravo ona jest jedna, sveta, saborna i apostolska Crkva,

¹⁷¹ Anton KARTAŠEV, Ujedinjenje Crkava u svjetlu istorije, 70.

¹⁷² *Isto.*

¹⁷³ Anton KARTAŠEV, Ujedinjenje Crkava u svjetlu istorije, 71.

a ne znači čak ni jednostavno priznanje toga da SVC i ekumenski pokret imaju bilo kakvu crkvenu realnost sami po sebi. Duhovna vrijednost i značaj SVC-a određeni su spremnošću i težnjom članova SVC-a da čuju i odgovore na svjedočenje katoličanske Istine.“¹⁷⁴

Osim svjedočanstva vjere, sudjelovanje pravoslavnih u Vijeću omogućilo je izravan kontakt i dijalog pravoslavnih s protestantima. Prilika je to za izravan dijalog u kojem pravoslavni donose elemente koje smatraju od središnje važnosti za raspravljanje: ekumenizam kao povratak na drevnu vjeru prvog tisućljeća, važnost liturgije za život Crkve, naglasak na vertikalnu dimenziju kršćanstva (vjera – dogma) nasuprot protestantskom naglasku na horizontalnoj dimenziji kršćanstva u vidu zajedničkog socijalno-karitativnog djelovanja svih kršćana.

Vrlo je važno uočiti da se u pravoslavnoj teologiji, primjerice kod Justina Popovića, običava razlikovati „bogočovječanski ekumenizam“ od „humanističkog ekumenizma“. Protiv prvoga nemaju ništa, dok se drugi, humanistički, opisuje negativnim narativima i odbacuje kao veliko zastranjenje i „svehereza“.

Pravoslavna se Crkva zalaže za istinsko jedinstvo Crkve, *communicatio in sacris* u punom smislu te riječi. Savez ili federacija različitih Crkava koje nemaju zajedničku vjeru i sakramente je vizija ekumenizma koju, prema pravoslavnom razumijevanju, Ekumensko vijeće Crkava provodi, a s kojim se pravoslavni ne slažu. „Podjela kršćana na mnoštvo Crkava i vjeroispovijesti ‘ne predstavlja nikakvu teorijsku neusuglašenost nego istinski grijeh, egzistencijalni promašaj i napuštanje autentičnosti života – jednoobraznosti načina postojanja koji je Krist otkrio’.“¹⁷⁵ Zbog zanemarivanja „vertikalne“ dimenzije ekumenizma, božanske, ne može biti ni potpune suradnje u horizontalnoj dimenziji, odnosno ljudskoj suradnji. Ova pogrešna koncepcija uzrok je krize u ekumenskom pokretu i u Ekumenskom vijeću Crkava, kako navode pravoslavni.¹⁷⁶ Rimokatolički i ženevski ekumenizam su upravo oni koji pristupom „ekumenizam u prostoru“ ili „horizontalni ekumenizam“ uzrokuju ovu krizu i onemogućuju istinski ekumenizam. Pravoslavni, stoga, naglašavaju tzv. „bogočovječanski“ ekumenizam koji je „ekumenizam u vremenu“ i „vertikalno“ usmjeren. To je ekumenizam koji poziva na povratak na apostolsku vjeru otaca i zajedničku Tradiciju prvog tisućljeća koje se očituje u prvih sedam ekumenskih sabora Sveopće Crkve. Jedino tako moguće je krenuti prema

¹⁷⁴ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 171-172.

¹⁷⁵ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 175.

¹⁷⁶ Usp. *Isto*.

plodonosnom dijalogu čiji je cilj ostvariti konkretno jedinstvo vjere, a ne tek federacija različitih crkava.

Pravoslavna Crkva ima važnu ulogu u suvremenom svijetu, osobito na području ekumenizma jer nastoji biti proročki glas koji sve kršćanske Crkve poziva na rast u jedinstvu vjere. Može se steći dojam da kršćani daju veći naglasak zajedničkom djelovanju i radu u svijetu, što je potrebno. No, pravoslavni podsjećaju da je još važnije od toga povratak na zajedničku apostolsku vjeru u duhu obraćenja i poniznosti. Prema pravoslavcima, to je cilj kojem teže svi ekumenski napor. Ponekad ovi stavovi, u kontekstu dominantne kulture relativizma i racionalizma na Zapadu, mogu zvučati kruto i oštro, no valja uvijek biti svjestan da je ekumenizam u prvome redu rad na jedinstvu kršćana i da jedinstvo se učvršćuje prije svega u „bogoljudskoj“ dimenziji, odnosno u odnosu prema Bogu koji je moguć jedino u istinskoj zajedničkoj vjeri. Gotovo ista stajališta u vezi ekumenizma iznosi i Katolička Crkva, primjerice, u dokumentu *Unitatis redintegratio* Drugog vatikanskog sabora, te papa Ivan Pavao II. u enciklici *Ut unum sint*. Ono što je različito jest otvorenost Katoličke Crkve prema traženju prikladnog modela jedinstva, koji nije na štetu nauka vjere ili katoličke ekleziologije, nasuprot fiksnog modela ekumenizma kao povratka u okrilje pravoslavlja što ga nudi Pravoslavna Crkva. U suvremenome svijetu, kojeg razdiru mnoge nesuglasice, potrebno je, u duhu iskrenog dijaloga i poniznosti, da kršćani budu promicatelji jedinstva, a jedinstvo je evanđeoska vrednota i svjedočanstvo Istine u koju kršćani vjeruju.

II.1.6. Temeljni orisi razlika i neslaganja između katolika i pravoslavnih

Pravoslavno razumijevanje Crkve može se jednom riječju opisati kao „zajedništvo“. Ekleziologija Pravoslavne Crkve polazi od toga da je Crkva slika Presvetoga Trojstva. Zajedništvo koje vlada među osobama Trojstva jest ono što Crkva izražava i utjelovljuje u ovome svijetu, na način na koji je moguć s obzirom na jaz između imanentnog i transcendentnog. Crkveno jedinstvo nije monarhijsko-juridičkog tipa, kako se s vremenom oblikovalo na Zapadu, nego je međusobno prožimanje (perihoreza) mjesnih Crkava po euharistiji. Izvor i temelj jedinstva je krštenje, ista vjera koja je definirana na ekumenskim saborima, a vrhunac ovog jedinstva, kao i preduvjet, je zajedničko slavljenje euharistije. U svakoj mjesnoj Crkvi, ispovijedajući istu vjeru i slaveći Gospodnje tajne (sakramente), ponazočuje se Isus Krist. „Budući da je u svakoj mjesnoj Crkvi nazočan jedan te isti Gospodin

Crkve, jedinstvo svih mjesnih Crkava nije rezultat nekog zbroja, nego jedna unaprijed zadana stvarnost. Jedinstvo Crkve jedinstvo je u raznolikosti relativno samostalnih mjesnih Crkava i saveza tih Crkava.¹⁷⁷ Ovako shvaćena ekleziologija kojoj je slavljenje euharistije temelj i vrhunac zajedništva naziva se euharistijska *communio* ekleziologija.

Mjesne Crkve, u tako shvaćenoj ekleziologiji, zajednički i ravnopravno hode na putu prema drugom Kristovom dolasku i punoj uspostavi Kraljevstva Božjega. Sinodalnost, stoga, nije strana pravoslavnoj ekleziologiji. „Načelo sinodalnosti ne znači samo ustavno-pravni sustav poretka. *Synodos* izvorno znači ‘biti zajedno na putu’; sinodalnost je prema tome zajedništvo na putu, a ono je utemeljeno u činjenici da svi imaju udio u jednom Duhu i, prema tome, svi su važni za život Crkve. Zato su sinode od bitnog značenja za mjesne crkve.“¹⁷⁸

Sinodalnost pravoslavnih Crkava očituje se u održavanju zajedničkih skupština mjesnih Crkava kojima predsjedava poglavar te se donose odluke važne za život Crkve. Mogu se održati i tzv. panortodoksni sabori, odnosno skup svih poglavara autokefalnih Crkava. Takvi skupovi upriličuju se vrlo rijetko, odnosno u trenucima kad je cjelokupno pravoslavlje nalazi pred velikim izazovima vremena o kojima treba zajednički promisliti i donijeti smjernice za daljnji hod u duhu pravoslavlja.

Kako bi katolici mogli bolje voditi dijalog, osobito u molitvi, potrebno je imati na umu različite ekleziologije (razumijevanje naravi Crkve): „Pravoslavne su crkve u svojoj sinodalnoj strukturi očuvale staru tradiciju, koju je na Zapadu poslije gotovo posve potisnula monarhijska struktura. Drugi vatikanski sabor počeo je ponovno obnavljati sinodalnu strukturu u obliku dijecezanskih i biskupskih sinoda, kao i novih pastoralnih vijeća na župnoj i biskupijskoj razini. Budući susreti s pravoslavljem bitno će ovisiti o tome kako ćemo hijerarhijsko načelo ponovno više spajati sa sinodalno-communialnim principom.“¹⁷⁹

U katoličko-pravoslavnom dijalogu potrebno je prevladati i mnoge rane koje su s vremenom stvorile, i danas tvore, stereotipe – bilo katolika prema pravoslavcima, bilo obratno. Raskol, odnosno prekid eklezijalnog zajedništva, ne događa se s jednim datumom, nego ono se razvija kroz dugo vremena antagoniziranjem onog drugog i drugačijeg, te stvaranjem predrasuda. „Raskol nije jedna nit ili u strogom smislu riječi jedan datum. On je mnogo više, tj. proces, koji je u pojedinim svojim datumima, a posebno u srpnju 1054. god. doživio svoju

¹⁷⁷ Walter KASPER, Stanje ekumenskog dijaloga, 370.

¹⁷⁸ *Isto.*

¹⁷⁹ Walter KASPER, Stanje ekumenskog dijaloga, 371.

kulminaciju. No, u Crkvi je bilo raskola i prije toga datuma a s druge strane bilo je zajedništva i poslije toga datuma, posebice do Florentinuma. Ali isto je tako činjenica da se od toga datuma sve više prihvaćalo stanje u kome je jedan dio Crkve živio, djelovao i sudio bez drugoga dijela, tako je došlo do sve većeg udaljavanja, koje je s vremenom sve više bilo recipirano.¹⁸⁰

S vremenom se ona temeljna pukotina u zajedništvu između Istoka i Zapada sve više proširivala, a s time se postupno umanjivao značaj i življenje euharistijske *communio* ekleziologije. Što su se više razvijale ravnodušnost, prijekor i osude između Rima i Carigrada, to je više dolazilo do međusobnog udaljavanja. Bogatstvo različitosti kultura i tradicija postao je teret i razlog za odbacivanje zajedništva, a Crkve više ne djeluju zajedno u svemu, sinodalno, nego ignorirajući jedna drugu. Nakon križarskog ratnog pohoda na Carigrad u travnju 1204. pri kojem je došlo do zločina zapadnih kršćana (križara) nad domaćim stanovništvom Carigrada te pada Carigrada u ruke Osmanlija 1453. godine, može se ustvrditi da je definitivno stvoreno ozračje nepovjerenja i hladnoće istočnjaka prema zapadnjacima. „Što više razvila se, ne samo krivnjom pravoslavnih, neka mržnja prema svemu što je latinsko. To izražavaju slogani iz toga vremena: Radije turski turban nego li latinska mitra, ili Bilo što samo ne Rim.“¹⁸¹

Prekid zajedništvovanja Istoka i Zapada po principu *communio* ekleziologije uzrokovao je stvaranje mnogih stereotipa i mišljenja da je ono vlastito najbolje, a ono tuđe, loše. Ovdje će biti navedeni neki karakteristični stereotipi s kojima se i danas može vrlo često susresti: za istočnjake katolici su evanđeoski lik Marte koja je zauzeta nepotrebnim, a pravoslavni su Marija koja je izabrala bolji dio; Istok je dubok, mističan, tajanstven, a Zapad površan, hladan i naglašava važnost zakonâ; zapadnjaci teže teološkoj finoći i preciznosti, a istočnjaci ne toliko; Istok je kontemplativan i teži iskustvu (empiriji) dok je Zapad racionalan i analitičan; na Zapadu je naglasak na jedinstvu crkve i uniformnosti dok su za Istok važne mjesne Crkve i njihovo zajedništvo po kojem se onda gradi jedinstvo; za mnoge pravoslavne kršćane, osobito radikalnog usmjerenja, katolički sakramenti su nevaljani dok je za zapadnu Crkvu neupitna valjanost sakramenata pravoslavnih Crkava.¹⁸² No, ono što je ostalo zajedničko katolicima i pravoslavcima daleko je važnije od svih nesuglasica i razlika: Katolička i Pravoslavna Crkva ispovijedaju vjeru u Presveto Trojstvo, u Isusa Krista kao utjelovljenog Božjeg Sina; obje crkve priznaju euharistijske prilike kruha i vina kao stvarno i realno tijelo i krv Isusa Krista; katolici i pravoslavni štiju Blaženu Djevicu Mariju i svetce; mnoge teološke nesuglasice iz prošlosti

¹⁸⁰ Niko IKIĆ, *Ekumenske studije i dokumenti: izbor ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003., 31.

¹⁸¹ *Isto*.

¹⁸² Usp. Niko IKIĆ, *Ekumenske studije i dokumenti*, 32.

uzajamno su riješene. „Ključan problem između pravoslavlja i Rima jamačno je shvaćanje papinske službe unutar Crkve. Mi pravoslavni ne možemo prihvatiti definicije Prvoga vatikanskog koncila donesene 1870. godine koje se odnose na nepogrešivost i vrhovnu opću jurisdikciju pape. Te je definicije snažno potvrdio Drugi vatikanski sabor, ali je on istodobno stavio papinske prerogative u novi kontekst, inzistirajući na kolegijalnosti biskupa. Pravoslavlje priznaje da se u prvim stoljećima Crkve Rim isticao kao nepokolebljivi svjedok istinske vjere; ali ne prihvaća da papa ima posebnu karizmu ili dar koji je uskraćen drugim biskupima. Priznajemo ga kao prvog – ali prvog među jednakima. On je stariji brat, a ne vrhovni vladar.“¹⁸³

Svi ovi navedeni ili orisani razlozi predstavljaju velike zapreke, više ili manje opravdane i utemeljene, koje uvelike utječu na shvaćanje molitvenog zajedništva katolika i pravoslavnih. U pravoslavlju, po tom pitanju, postoji čitav spektar stavova: od odbacivanja do prihvaćanja. No, zbog nepostojanja jedinstvenog zajedničkog Učiteljstva, kao što je to u Katoličkoj Crkvi gdje je Učiteljstvo, papa u zajedništvu s biskupima, s pravoslavnim kršćanima nije lako postići jedinstven stav oko pitanja kakvo je zajednička molitva s drugim kršćanima, a o čemu u Katoličkoj Crkvi postoji usuglašen zajednički stav Učiteljstva, što je pokazano u prethodnim poglavljima rada.

U tom smislu, godine 1975. Ekumensko vijeće biskupske konferencije Jugoslavije pozvalo je da Srpska pravoslavna Crkva pošalje predstavnika kako bi se zajednički razmotrilo pitanje otvaranja i razvijanja molitvenog zajedništva između katolika i pravoslavnih. Atanasije Jevtić (1938.-2021.), pravoslavni teolog i, kasnije, episkop zahumsko-hercegovački i primorski, u pismu se čudio ovome prijedlogu: „Kako se naime može govoriti – snobiva se pravoslavni svjedok – o mogućnosti ‘razvijanja’ molitvenih veza kad nema ni ‘mogućnosti ovako i sada započinjanja i uopšte postojanja takvog molitvenog opštenja, s obzirom na činjenicu da među nama nema crkvenog jedinstva’.“¹⁸⁴ Ovakav stav teologa Jevtića, kasnijeg episkopa, utemeljen je u pravoslavnoj ekleziologiji: „Prema toj ekleziologiji jedinstvo je Crkve u ‘samoj njenoj prirodi, životu, veri, blagodati, molitvi (a molitva Crkve je život i disanje Duhom Svetim)’ [...] Jevtiću je također žao zbog ‘neosećanja iskonske eklisiološke problematike’, a što je ‘tipično za rimokatoličku eklisiologiju (po kojoj jedinstvo i nije u molitveno-bogoslužbeno-ispovedničkom opštenju nego u priznavanju ili ne rimskog pape’).“¹⁸⁵ Prema stavu teologa Jevtića problem molitvene i sakramentalne nemogućnosti zajedništva izvire iz različite

¹⁸³ Timothy WARE, *Pravoslavna Crkva*, 245-246.

¹⁸⁴ Ratko PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe*, Biskupijski ordinarijat Mostar, Mostar, 1993., 212.

¹⁸⁵ Ratko PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe*, 213.

ekleziologije, odnosno shvaćanja Crkve, prema kojoj je za katoličku ekleziologiju važno priznavanje rimskog pape za puno zajedništvo dok je za pravoslavne bitno molitveno-bogoslužno-ispovjedničko zajedničenje (molitveno-sakramentalno-dogmatsko zajedništvo). Molitva je disanje Duhom Svetim, prema episkopu Jevtiću, a izvan okvira Pravoslavne Crkve nema njegova djelovanja pa zato *zajednička* molitva nije moguća. Jedinstvo ne postoji, prema ovakvoj teologiji, izvan okvira jedinstva s Pravoslavnom Crkvom. „Prema njegovu pisanju čini se da se u pravoslavlju jedinstvo shvaća kao jedinstvena, jednostupna i gotova stvarnost. Jedna od velikih novosti na II. vaticanskom saboru jest i misao o usavršavanju i dovršenju jedinstva koje Krist hoće. To znači da može biti *stvarno i nesavršeno*, odnosno, *stvarno i savršeno jedinstvo* (UR, 2c, 3a). Jednako tako može postojati nepotpuno i potpuno zajedništvo (UR, 3a, 3e, 4c, 4i). Poznata je katolička vjerska nauka da je savršeno jedinstvo ono u kojem postoje tri bitne spone među vjernicima u odnosu na Boga: veza vjere, cjelovite i neoskrvrnjene (*integra fidei professio*), veza jednog bogoštovlja po sakramentima (*integra insertio in communionem eucharisticam*) i veza jedne uprave obilježene episkopatom i primatom (*integra incorporatio in salutis institutum*) (Ur, 22b).“¹⁸⁶

Za katoličko shvaćanje savršeno zajedništvo je u zajedničkoj vjeri, liturgiji i hijerarhiji (Papin primat), a za pravoslavne kanonsko zajedništvo je u zajedništvu vjere, liturgije i uzajamnom priznavanju zakonitih hijerarhija mjesnih Crkava. „Koncilski oci, iako to jasno priznaju, ipak neuvijeno ističu svoju katoličku vjeru da pravoslavne i druge istočne Crkve nisu u *savršenu jedinstvu* kako Krist želi, jer osim onoga što posjeduju, još im nedostaje priznanje vidljiva Kristova namjesnika i Petrova nasljednika u Crkvi.“¹⁸⁷

¹⁸⁶ Ratko PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe*, 214.

¹⁸⁷ Ratko PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe*, 215.

II.2. Stavovi partikularnih pravoslavnih Crkava prema višekonfesijskoj molitvi i ekumenizmu

U ovome dijelu rada iznose se stavovi partikularnih pravoslavnih Crkava u pogledu ekumenizma i pitanja višekonfesijske molitve. Želi se proučiti pitanje kako se pojedine partikularne (pomjesne) pravoslavne Crkve odnose općenito prema ekumenizmu i prema višekonfesijskoj molitvi s nepravoslavnim kršćanima. Ponegdje neće biti izravnog govora o višekonfesijskoj molitvi, no zato općeniti odnos prema ekumenizmu pojedinih Pravoslavnih Crkava govori indirektno o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve. Kriteriji po kojima su izabrane pomjesne Crkve su sljedeći: da su prisutni na teritoriju Republike Hrvatske ili da imaju veliku važnost u oblikovanju stavova drugih pomjesnih Pravoslavnih Crkava.

Na području Republike Hrvatske kao na svome kanonskome teritoriju službeno je prisutna Srpska pravoslavna Crkva. Makedonska pravoslavna Crkva, čija se općina nalazi u Zagrebu, službeno je rehabilitirana i vraćena u puno euharistijsko zajedništvo aktom carigradskog patrijarha Bartolomeja 9. svibnja 2022. godine pod nazivom Ohridska arhiepiskopija.¹⁸⁸ Dana 5. lipnja 2022. srpski patrijarh Porfirije uručio je arhiepiskopu Stefanu tomos autokefalnosti Ohridskoj arhiepiskopiji te ju je priznao pod nazivom Makedonska pravoslavna Crkva. No, taj naziv, prema odluci patrijarha Bartolomeja, nije služben i nije dopušteno da ga se koristi.¹⁸⁹ Makedonska pravoslavna Crkva time započinje svoje službeno djelovanje kao autokefalna Crkva i svoju prisutnost na ekumenskim molitvenim slavljinama na kojima je do tada uvijek sudjelovala, ali u neriješenim odnosima u okviru Srpske pravoslavne Crkve. Zbog povezanosti problematike koja se ovdje istražuje kod Srpske pravoslavne Crkve Makedonska pravoslavna Crkva se neće posebno navoditi.

Uz Srpsku pravoslavnu Crkvu, zbog iznimne važnosti i utjecaja u pravoslavlju bit će navedeni i stavovi Carigradske patrijaršije te Ruske pravoslavne Crkve s kojom Srpska pravoslavna Crkva njeguje dobre odnose i koja ima velik utjecaj na srpsku Crkvu. Također, zbog velikog duhovnog utjecaja i značenja u pravoslavlju, poglavito zbog Svete gore Atos, bit će navedeni i stavovi atonskih monastičkih zajednica.

¹⁸⁸ „The Church of Ohrid restored into Eucharistic Communion“ (22. V. 2022.):

<https://www.ecupatria.org/2022/05/22/the-church-of-ohrid-restored-into-eucharistic-communion/> (1.VI.2022).

¹⁸⁹ „Patrijarh srpski Porfirije uručio arhiepiskopu Stefanu tomos kojim se potvrđuje autokefalnost Makedonske pravoslavne Crkve – Ohridske arhiepiskopije“ (5. VI. 2022.):

http://www.spc.rs/sr/patrijarh_srpski_porfirije_uruchio_arhiepiskopu_stefanu_tomos_kojim_se_potvrđuje_autokefalnost_make (15.VI.2022).

Uza sve ovo, valja napomenuti da Bugarska i Gruzijaska pravoslavna Crkva, u trenutku pisanja rada, ne sudjeluju u radu Ekumenskog vijeća Crkava.

II.2.1. Carigradska patrijaršija

Carigradska patrijaršija, na čijem je čelu ekumenski patrijarh, među pravoslavnim Crkvama uživa najveći ugled i čast. Carigradska crkva u pentarhiji časti drevnih kršćanskih Crkava na drugome je mjestu, odmah nakon rimske Crkve. No, nakon raskola iz 1054. godine carigradska Crkva zadobiva najveći ugled i predsjedavajuće mjesto među pravoslavnim Crkvama. Stavovi i odluke carigradske patrijaršije po pitanju ekumenizma uvelike oblikuju i stavove ostalih partikularnih pravoslavnih Crkava. Odnos carigradske Crkve prema ostalim autokefalnim pravoslavnim Crkvama može se opisati i ovako: „Može se reći da pomesne pravoslavne crkve prema Carigradskoj patrijaršiji gaje odnos nalik odnosu ‘dece i roditelja’: one priznaju i poštuju njene smernice i putokaze, koji pritom nemaju obavezujući karakter.“¹⁹⁰

Veliku ulogu u carigradskoj crkvi na području ekumenizma imao je patrijarh Atenagora I. (1886.-1972.) koji je na ekumenskoj patrijaršijskoj stolici bio od 1948. do 1972. godine. Patrijarh Atenagora imao je veliku povijesnu ulogu u dijalogu s Katoličkom Crkvom. Naime, papa Pavao VI. i Atenagora 1964. godine u Jeruzalemu opozvali su bule izopćenja iz 1054. godine koje su bile među rimskom i carigradskom Crkvom.

Ekumenizam patrijarha Atenagore može se opisati prvenstveno kao „dijalog ljubavi“. „‘Ekumenistička teologija’ i pristup patrijarha Atinagore zasnivali su se na stavu da ‘među hrišćanima ne postoji suštinska razlika’ i da svi oni čine ‘jednu jedinstvenu Katoličansku i Apostolsku Crkvu’, iako *de facto* postoji njihovo međusobno otuđenje uzrokovano postojanjem razlika u crkvenom učenju. Zbog toga je on smatrao da osnovni zadatak hrišćana jeste ‘razvijanje svesti’ o tome da su svi oni ‘braća u Hristu’, koja treba da otpočnu ‘dijalog ljubavi’ putem koga će ‘ostaviti prošlost i teološke probleme’ koji dele hrišćane.“¹⁹¹ No, dobrohotan dijalog ljubavi je početak, a dalje slijedi teološki dijalog kako bi kršćanska ljubav i istina dovele do istinskog i savršenog jedinstva među kršćanima.

¹⁹⁰ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke Crkve: 1962-2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd, 2011., 91.

¹⁹¹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 92.

Carigradski patrijarh Atenagora pronalazi inspiraciju za ekumenski dijalog i svoja teološka promišljanja posebno u ivanovskoj teologiji, koji će kasnije postati poznat u ekumenizmu kao „dijalog ljubavi“: „Zbog toga, smatrao je da je imperativ čišćenje sjećanja Crkve od grijeha i od bremena prošlosti. Zbog ove pozicije nije bio prvak u apologetičkoj teologiji, koja je dotad bila uobičajena među teolozima dvaju Crkava, nego radije pronositelj ljubeće, možemo reći, ivanovske teologije. Tvrdio je da je teologija slavljenje otajstva Boga, a ne oružje koje se koristi protiv drugih. Ne umanjujući postojeće razlike, bio je uvjeren da međusobna ljubav među kršćanima i zajednička vjera u Krista imaju moć rasvijetliti razlike na način da se svaka Crkva može približiti jedna drugoj, a da se pritom ne otuđi od nje. Osim sedamnaestog poglavlja Evanđelja po Ivanu, Pavlova poslanica Filipljanima također nadahnjuje njegove stavove: ‘Ne starajte se samo svaki za svoje, nego i za ono što se tiče drugih.’ Drugim riječima, samo kroz požrtvovnu ljubav jedni prema drugima koja vodi do uskrsnuća možemo osjetiti pravu puninu u Bogu. ‘Dijeljenje, poniznost i pomirenje su ono što nas čini potpuno i istinski pravoslavnima, ne da bismo istinu zadržali za sebe, nego da bismo je upotrijebili za jedinstvo svih kao oblik svjedočanstva nepodijeljene Crkve,’ izjavio je pokojni ekumenski patrijarh.“¹⁹²

Dijalog ljubavi patrijarha Atenagore imao je, dakako, svoje granice pri čemu treba uzeti u obzir da se radi o sredini 20. stoljeća, prije Drugog vatikanskog sabora, te u tom smislu predstavlja velik korak ususret nepravoslavnima koje je učinio prvi među patrijarsima Istočne Crkve. Ograničenja ekumenskog dijaloga patrijarh je postavio u liturgijsko-molitvenom dijalogu: „U međuvremenu, patrijarh Atenagora u svojoj enciklici iz 1952. (koja se posredno obraćala pravoslavnim Crkvama, a izravno Ekumenskom vijeću Crkava) jasno je definirao granice sudjelovanja pravoslavnih predstavnika u raznim komisijama EVC-a – preduvjete koji su odgovarali klimi međucrkvениh odnosa toga vremena. U dokumentu je posebno istaknuto da bi se suradnja između Crkava trebala odnositi na društvena i praktična pitanja, ali ne i na doktrinarna pitanja, sve dok su Crkve duboko doktrinarno podijeljene. Osim toga, jasno kaže da predstavnici pravoslavnog klerika trebaju biti što je moguće suzdržaniji ‘na bogoslužnim okupljanjima s heterodoksnima, [jer je to] u suprotnosti sa svetim kanonima i otupljuje konfesijsku osjetljivost u vjeri pravoslavnih.’ Zato ih potiče da slave pravoslavna bogoslužja kako bi istaknuli ‘slavu i veličinu pravoslavnog bogoslužja pred očima heterodoksnih’.“¹⁹³

¹⁹² Augoustinos BAIRACTARIS, Ecumenical Patriarch Athenagoras, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*. „That they all may be one“ (John 17:21), Volos Academy Publications, Volos, 2014., 182.

¹⁹³ *Isto*.

Atenagora u svome vremenu prednjači u ekumenskom dijalogu, ali postavlja jasne granice u skladu s pravoslavnom ekleziologijom. Liturgijsko-molitveno zajedništvo usmjereno je, prema njemu, tomu da dovede heterodoksne u zajedništvo vjere s pravoslavcima. U tom smislu čini se da patrijarh Atenagora nije priznavao postojanje bilo kakvog oblika zajedništva s nepravoslavcima, ali temelj na kojem se može graditi jest vjera u Krista i želja za jedinstvom. Ova misao će kasnije pronaći odjek u Izviješću o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava gdje se također govori o zajedništvu među kršćanima koje počiva na vjeri u Trojstvo i želji za jedinstvom.

S obzirom na govor o molitvi važna je misao arhiepiskopa Jakovosa koji je od 1959. do 2005. godine bio arhiepiskop sa sjedištem u New Yorku: „Neki episkopi Carigradske patrijaršije toga vremena, poput arhiepiskopa Jakovosa, poglavara Egzarhata Carigradske patrijaršije u Severnoj i Južnoj Americi, kao najznačajniji činilac ostvarenja crkvenog jedinstva su, s druge strane, označili ‘jednomišljenost i molitvu’.“¹⁹⁴ Ova misao podsjeća na ulomak iz Djela apostolskih (usp. Dj 2, 42) u kojem se govori o prvoj Crkvi koja je jednodušno, odnosno jedinstveno postojana u zajedništvu i u molitvama. U multikulturalnoj i multireligijskoj sredini, kao što je New York, zasigurno su došli do izražaja ekumenska zauzetost arhiepiskopa Jakovosa i voljnost carigradske patrijaršije za ekumensku djelatnost.¹⁹⁵

Jedan od najbližih suradnika tadašnjeg carigradskog patrijarha Atenagore bio je mitropolit kalcedonski Meliton koji je na mitropolitskoj stolici bio od 1966. do 1989. godine. Zauzetost i prednjačenje carigradske patrijaršije u pogledu ekumenizma Meliton gleda kao svjedočenje duha pravoslavlja, kao punine Kristove Crkve, među ostalim nepravoslavlim kršćanima. U tijeku ekumenske zauzetosti, kada do punine dođe do izražaja bogatstvo i ekleziološka punina Pravoslavne Crkve, ostali kršćani će prihvatiti i ući u puno zajedništvo s Pravoslavnom Crkvom. „Carigradska patrijaršija, u tom smislu, zaista ima ‘pionirsku i dvostruku’ ulogu, jer je za cilj imala to da ‘ojača ekumenski rad’ unutar pravoslavnih crkava, ali i da ‘unese duh pravoslavlja’ u hrišćanski svet. [...] Čini se da ovi stavovi pokazuju nameru Carigradske patrijaršije da putem izvesne eklisiološke popustljivosti, u teološkom smislu opravdane shvatanjem hrišćanske kategorije ljubavi, afirmiše i za svagda utemelji pravoslavnu eklisiologiju kao organski i neizostavni, zapravo suštinski deo hrišćanskog sveta, čime smatra da će pravoslavlje vremenom zaista ponovo postati univerzalno, i time dati svoj mističan

¹⁹⁴ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 93.

¹⁹⁵ Više o životu i radu arhiepiskopa Jakovosa nalazi se na službenoj stranici Arhiepiskopije u Americi: <https://www.goarch.org/archbishop-iakovos> (28.I.2022).

doprinos razvoju ostalih hrišćana, u istorijskom kontekstu drugog milenijuma veoma sklonih pragmatizmu na uštrb eklesioloških kriterijuma.¹⁹⁶ Eklesiološki kriteriji Pravoslavne Crkve može se opisati na sljedeći način: pluralnost partikularnih Crkava u jedinstvu, i jedinstvo u pluralnosti partikularnih Crkava. Za pravoslavne je isključivo Pravoslavna Crkva jedna, sveta, saborna i apostolska Crkva, a izvan njenih kanonskih granica ne postoji eklezijalnost. Pravoslavna eklezijologija odbacuje katoličku eklezijologiju, koju opisuju kao podređenost svih crkava rimskoj Crkvi (nasuprot pravoslavnom načelu sabornosti) te protestantsku eklezijologiju (mnoštvo zajednica koje kao grane na drvetu izrastaju iz debla koje je jedna, sveta, katolička i apostolska Kristova Crkva).

Mitropolit Maksim ističe da kršćani, iako se razlikuju u dogmama i liturgiji, mogu zajednički surađivati na socijalnom području: „Budući da se hrišćani realno razlikuju u dogmama i liturgiji, njihov zadatak jeste da budu ujedinjeni ‘barem u ljubavi’, što se naročito može manifestovati kroz saradnju i zajedničko nastupanje u socijalnoj oblasti, koje pritom neće dovoditi u pitanje teološke osobenosti.“¹⁹⁷ Dogma je (*lex credendi*) neraskidivo povezana s liturgijom Crkve (*lex orandi*), a molitva također spada u područje bogoštovlja, odnosno liturgije. Na području dogmi postoje razlike koje priječe zajedništvo u liturgiji i molitvi, ali zato se kršćani mogu zalagati i raditi zajedno na društvenom području.

U vrijeme carigradskog patrijarha Dimitrija (patrijarh od 1972. do 1991. godine), patrijaršija nastavlja daljnju ekumensku suradnju, no postupno dolaze jače do izražaja zahtjevi pravoslavne eklezijologije u ekumenskom dijalogu. Eklezijalno jedinstvo ne shvaća se kao svojevrsna konfederacija crkava, već eshatološki usmjereno jedinstvo koje polazi od zajedničke vjere i zajedničkoga bogoštovlja utemeljenog na istoj vjeri. „Carigradska patrijaršija je u to vreme pokazivala jasnu odlučnost u pogledu ostvarenja hrišćanskog jedinstva, utemeljenu na teološkoj (eshatološkoj) koncepciji nužnosti njenog večnog postojanja. Može se reći da je u tome bilo i pomalo fanatizma, jer je životna realnost to demantovala. To se onda moglo opravdati jedino afirmacijom koncepcije o mogućnosti odvojenosti hrišćanskog i crkvenog jedinstva, koja je, zapravo, u izvornom smislu, mnogo bliža protestantskom nego pravoslavnom bogoslovlju.“¹⁹⁸ Patrijarh Atenagora započeo je dijalog ljubavi kojeg je karakterizirala otvorenost carigradske patrijaršije prema susretu s drugim kršćanskim Crkvama. No, puni smisao iskrenog dijaloga nije u ljubavi, nego u ljubavi prožetoj istinom. Ta istina je, ukazati

¹⁹⁶ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 94-95.

¹⁹⁷ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 95.

¹⁹⁸ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 97.

nepravoslavnim kršćanima na njihovu heterodoksnost i pozvati ih, preko teološkog dijaloga, do priznavanja apsolutne istinitosti pravoslavnih dogmi. „Dijalog ljubavi”, koji su u to vreme otpočele hrišćanske crkve, patrijarh Dimitrije je definisao samo kao pretpostavku i instrument ‘dijaloga istini koji sledi, a koji u finalnoj fazi hrišćane treba da uvede u ’teološki dijalog’. Imajući u vidu pomenuti vrednosno-metodološki redosled, on je podvukao da se međuhrišćanski odnosi mogu zasnivati samo na ‘dijalogu u Istini’, i da napredak u tom smislu može biti ostvaren jedino putem ‘zblizavanja kroz teologiju’.¹⁹⁹ Iz daljnjeg razvoja ekumenskih nastojanja carigradske patrijaršije pod upravom patrijarha Dimitrija, razvidno je da u središtu ekumenskih napora stoji dijalog u istini, odnosno u usvajanju dogmatskih formulacija Pravoslavne Crkve i na način Pravoslavne Crkve od nepravoslavnih. Molitveno i euharistijsko zajedništvo, bez apsolutnog dogmatskog jedinstva, nisu mogući.

Katolička Crkva, također, inzistira na punom jedinstvu u dogmama kako bi vrhunac ekumenskog zajedništva – euharistijsko zajedništvo – bilo moguće. No, molitveni čini se razlikuju od liturgijskih čina (posebno od sakramenata i Euharistije u najužem smislu), stoga su oni, u katoličkoj perspektivi, pokazatelji već postojećeg jedinstva i zajedničke duhovne baštine. Mitropolit Ioannis Zizioulas (rođen 1931.), titularni mitropolit pergamski i renomirani pravoslavni teolog ističe da različita ekleziologija Istoka i Zapada utječe na shvaćanje toga što je Crkva i koja je njezina uloga u svijetu. „Značaj pneumatoloških pitanja u pokušaju ‘utemeljenja ekumenske teologije’, jer njihovo različito poimanje uzrokuje i različito shvatanje Crkve na Zapadu i Istoku, i tako utiče na međucrkvene odnose. U tom smislu je istakao da zapadni pristup uglavnom odlikuje funkcionalistička težnja za misionarskim služenjem Crkve, kako bi se ostvarilo ‘Carstvo Božije’ u ‘ovome svetu’, a koje u realnom životu podrazumeva socijalno-haritativno služenje. S druge strane, on napominje da se, prema shvatanju Istočne eklisiologije, Carstvo Božje u istoriji ostvaruje Svetim Duhom još u liturgiji, i podvlači potrebu za sintezom dva shvatanja pneumatologije i eklisiologije, koju je označio kao istorijsku i eshatološku.”²⁰⁰ Kraljevstvo Božje ostvaruje se već sada, a u punini će biti ostvareno u konačnoj eshatološkoj ostvarenosti. Crkva Kristova je sjeme konačnog eshatološkog Kraljevstva Božjega već sada, što se očituje u njezinoj eshatološkoj usmjerenosti pod djelovanjem Duha Svetoga, što je vidljivo u liturgiji, ali je ostvarenje Kraljevstva Božjega neodvojivo od poslanja Crkve u svijetu i njezinog dijakonijskog poslanja. U liturgiji se događa predokus eshatološke dovršenosti, a u konkretnom služenju svijetu približava se dolazak punine eshatološkog

¹⁹⁹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 97.

²⁰⁰ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 98.

Kraljevstva Božjega. Mitropolit Zizioulas na ovaj način povezuje istočnu i zapadnu ekleziologiju, odnosno njihove karakteristične naglaske.

Godine 1982. održana je generalna skupština Ekumenskog saveza Crkava u Vancouveru u Kanadi. U svome govoru, tadašnji mitropolit filadelfijski, a poslije carigradski patrijarh Bartolomej istaknuo je da je „najznačajniji rezultat dosadašnjeg rada SSC usvajanje Zajedničkog teksta o svetim tajnama krštenja, evharistije i sveštenstva (BEM), u kome je postignuta ‘minimalna saglasnost u osnovnim dogmatima’ koje ispovedaju i pravoslavlje i rimokatolicizam i protestantizam. U tom kontekstu, važno je istaći da je tokom pomenute skupštine SSC arhiepiskop Jakovos služio liturgiju na kojoj je pričešćivao sve prisutne hrišćane. Time je u praksi pružena direktna podrška protestantskoj teologiji, ali se može opravdano pretpostaviti, budući da ovakvi koraci nisu bili česti, da je ona bila i svojevrsan ‘diplomatski’ čin.“²⁰¹ Znakovita gesta pričešćivanja prisutnih kršćana od strane arhiepiskopa Jakovosa bila je, vjerojatno, iznimka u procesu „dijaloga ljubavi“, a koja je bila usmjerena prema „dijalogu u istini“, odnosno uvid u svu ljepotu pravoslavne vjere i liturgije koju je ovaj čin trebao u drugima pobuditi, kao i želju za potpunim dogmatskim i kanonskim jedinstvom s Pravoslavnom Crkvom.

Patrijarh Bartolomej u svome se pontifikatu oslanja na zacrtani put patrijarha Atenagore, odnosno prvenstvu „dijaloga ljubavi“. „Vartolomej je nastavio kurs crkvene politike prethodnika Atinagore, ukazujući na to da se putem dijaloga mogu regulisati ne samo međuhrišćanski već i međucrkvjeni odnosi. Ovakav pristup u sociološkom smislu ima nesumnjivo veliki značaj, ali se čini da u odnosu na ove razloge eklisiološke kriterijume donekle stavlja u drugi plan. On za pravoslavne može biti prihvatljiv jedino ako se posmatra kao deo privremene crkvene taktike, koja bi za cilj trebalo da ima afirmaciju pravoslavne eklisiologije u okviru međucrkvjenih odnosa.“²⁰² Ostaje nesumnjivo da u daljnjem tijeku ekumenskih odnosa Carigradska patrijaršija inzistira na usvajanju pravoslavne ekleziologije čiji su temeljni principi, između ostaloga, da izvan vidljivih kanonskih granica Pravoslavne Crkve ne postoji valjana eklezijalna struktura jer je jedino u Pravoslavnoj Crkvi očuvana u potpunosti cjelovita vjera, blagodat Božja i punina svetih sakramenata. Zbog ove postavke liturgijski i molitveni dijalog pravoslavnih s nepravoslavnim kršćanima, na ravnopravnoj i recipročnoj osnovi, nije moguć što će se kasnije tijekom ovog poglavlja rada postupno otkrivati mnogim argumentima.

²⁰¹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 99.

²⁰² Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 100.

Patrijarh Bartolomej nastavlja stopama svojih prethodnika te započeti dijalog ljubavi nastavlja dalje s *dijalogom u istini*, odnosno teološkim dijalogom. Za vrijeme njegova upravljanja carigradskom Crkvom postignuti su značajni pomaci na teološkom dijalogu te je učinio mnogo za promociju pravoslavlja u svijetu. „Ekumenski patrijarh Bartolomej nije samo nastavio rad svojih predšasnika Atanagore i Demetriososa u pogledu interkršćanskog teološkog dijaloga (posebno s rimokatolicima, luteranima, anglikancima, starokatolicima, reformiranima i staroorijentalnim Crkvama), u duhu ljubavi i istine te uvijek u skladu s odlukama na panortodoksnj razini, nego može se reći i da je dao širi smisao i novi zamah i dinamizam prema dinamičkom svjedočenju Pravoslavne Crkve u suvremenom svijetu. Štoviše, promicao je neprekinuti odnos između Ekumenskog patrijarhata i Ekumenskog pokreta, odnos koji je inauguriran slavnim enciklikama Ekumenske stolice (1902., 1904., 1920.). [...] Međutim, teološki dijalog između Phanara i Vatikana pronašao je potreban prostor i vrijeme za ponovno uspostavljanje i prevladavanje njihovih teoloških prepreka koje su nastale nakon neuspjeha na susretu u Baltimoreu (2000). Osobito je 9. Opća skupština Zajedničke teološke komisije održana u Beogradu (2006.) kao poticaj za obnovljeni dijalog, koji je kulminirao objavljivanjem vrlo važnog Ravenskog dokumenta (13. listopada 2007.) pod naslovom ‘Ekleziološke i kanonske posljedice sakramentalne prirode crkvenog zajedništva, sabornosti i autoriteta’. Stav patrijarha Bartolomeja o odnosu pravoslavlja i rimokatolicizma definiran je njegovim uvjerenjem da je zajedničko otkriće ‘pronašli smo Mesiju’ dvojice braće po tijelu Petra (utemeljitelja rimske Crkve) i Andrije (utemeljitelja carigradske Crkve) nešto što ih čini braćom u duhu, više nego u tijelu. Kako patrijarh Bartolomej izričito spominje na središnjoj svetkovini svetog Andrije: ‘Crkve Rima i Carigrada dužne su ponovno otkriti zajednički glas dvojice apostola, njihovu zajedničku ispovijest vjere te Kristovo tijelo i krv, njihova ‘pravog brata’, tako da svijet može povjerovati u Mesiju kojega su ‘pronašli’, dva utemeljitelja ove dvije Crkve.’ Krist posred nas združuje ono što je bilo suprotstavljeno. Zato bi se dvije Crkve trebale ponašati i živjeti jedna s drugom kao sestrijske Crkve.”²⁰³ Ove riječi carigradskog patrijarha vrlo su značajne u kontekstu pravoslavne ekleziologije jer priznaje da je rimska Crkva sestrijska Crkva carigradskoj što otvara prostor budućem priznanju određenog stupnja eklezijalnosti i time realnog zajedništva između dvaju pomjesnih Crkava.

U svjetlu prethodno rečenoga, uloga i sudjelovanje Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava i općenito u ekumenskom pokretu jest svjedočenje da je ona jedina Kristova Crkva s atributima: jedna, sveta, katolička (saborna) i apostolska. Kako kaže mitropolit i teolog

²⁰³ Augoustinos BAIRACTARIS, Ecumenical Patriarch Bartholomew, 185-186.

Ioannes Zizioulas: „Učešće Pravoslavne crkve u Ekumenskom pokretu, po Zizjulasu, počiva na svesti da je ona ‘jedna Sveta Crkva’, kojoj pomenuto učestvovanje ‘ni na koji način ne može nauditi’ niti je ‘oslabiti’, ali priznaje da ono nema argumentovanu bogoslovsko-eklisiološku opravdanost, jer se zasniva na ‘nepriznavanju eklesijalnosti svojim partnerima’, koja se ‘indirektno dopušta’. Zizjulas je time pokazao da smatra za svrsishodno učešće pravoslavnih u SSC, ali da ono nema u dovoljnoj meri istinsko utemeljenje u pravoslavnoj eklisiologiji.“²⁰⁴ Sudjelovanje pravoslavnih u ekumenizmu, prema Zizioulasu prema načelima ortodoksije nije dopušteno, ali se tolerira ili trpi zbog svjedočanstva vjere i želje za povratkom heterodoksnih kršćana (nepravoslavnih) u krilo ortodoksije.

Zizioulas i pravoslavna teologija odbacuju model ravnopravnosti Crkava i pokušaj postizanja zajedničkog konsenzusa u pitanjima vjere. Sa stvarima vjere ne postoji kompromis niti demokratsko usuglašavanje, nego isključivo povratak i prihvaćanje svih pravoslavnih dogmatskih načela i tumačenja istih. Do tada, uloga je Pravoslavne Crkve biti svjedok pravovjera i duhovni stup ekumenskog pokreta koji druge kršćane usmjerava na pravi put. „Zizjulas osnovni doprinos pravoslavnog učešća u SSC vidi u duhovno-mističkom, eklesijalnom i vertikalnom obogaćivanju. Suština problema se, po njemu, nalazi u tome što temelj pomenutog koraka predstavlja samo stvaralačko-prijemnički kapacitet pravoslavne tradicije, koju nepravoslavni hrišćani, međutim, ‘apsolutno odbijaju da uzmu u obzir’. Kada se pri tome uzme u obzir i stalna sekularistička tendencija u razvoju Ekumenskog pokreta, njegov organizacioni model i principi funkcionisanja, kao i pokušaj da SSC postane ‘zajednica crkava’ koja teži dostizanju crkvene saglasnosti, kritika pravoslavnih, po Zizjulasu, izgleda prilično opravdana. U tom smislu on ističe da se crkveno jedinstvo može zasnivati i ostvariti samo na ‘pravilnom modelu Crkve’ o kojem svedoče pravoslavna načela, na kojima počiva i njihovo učešće u Ekumenskom pokretu, dok bi svaka alternativa uzrokovala osećaj da oni SSC priznaju samo ‘nominalno i konstitucionalno, duhovno ostajući po strani’.“²⁰⁵

Carigradska patrijaršija u suvremenom ekumenskom pokretu među pravoslavcima ima inicijatorsku i animatorsku ulogu. To se ogleda u mnogim inicijativama, susretima s nepravoslavcima, sudjelovanju u radu Ekumenskog vijeća Crkava i plodnom teološkom dijalogu s drugim Crkvama. Također, carigradska patrijaršija sudjeluje u raznim molitveno-ekumenskim susretima.²⁰⁶ Ipak, ovaj „dijalog ljubavi“, odnosno razne molitvene geste i susreti,

²⁰⁴ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 101.

²⁰⁵ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 101-102.

²⁰⁶ Primjerice, video poruka patrijarha Bartolomeja I. prilikom virtualne ekumenske molitve 21. svibnja 2021. u organizaciji Europskog parlamenta, Konferencije europskih Crkava (KEK) i Biskupskih konferencija Europske

usmjereni su prema dubljem rješavanju istinskih problema, a to je „dijalog u istini“ ili prihvaćanje pravoslavnih eklezioloških kriterija kako bi se istinska zajednica gradila na povratku izvorima, povratku istini. Jedino na suglasnosti u vjeri i prihvaćanju zajedništva s jedinom Kristovom Crkvom (Pravoslavnom Crkvom) moguć je istinski i pravi ekumenizam. U tom smislu, sudjelovanje pravoslavnih, prema Carigradskoj patrijaršiji, na molitvenim susretima je poželjan kao znak dobre volje i bratskog izlaženja u susret prema nepravoslavcima, ali s ciljem povratka istih u krilo pravoslavlja. Ekumenska strategija Carigrada može se ovako sažeti: „Carigrad jasno zagovara uočljivu strategiju nadilaženja problema i pokušaja njihovog rješavanja putem dijaloga, i u tome ima istovetan pristup sa Zapadnim hrišćanima. Čini se da, u taktičkom smislu, uvek kada odnosi dospeju u kriznu fazu, ona počinje intenzivnije da ukazuje na značaj eklezioloških kriterijuma za međuhrišćanske odnose, koji u tim uslovima deluju kao otrežnjavajući činilac. Izgleda da tek tada ona istinski svedoči ono što pravoslavni, pre svega, i žele da istaknu. Pre i nakon toga, Carigradska patrijaršija zastupa pomirljiv i fleksibilan pristup, koji u sebi ne sadrži samo teološke razloge.“²⁰⁷

II.2.2. Ruska pravoslavna Crkva

Ruska pravoslavna Crkva ili Moskovska patrijaršija najveća je od svih autokefalnih pravoslavnih Crkava sa više od 110 milijuna vjernika. Poglavar Ruske pravoslavne Crkve je patrijarh Moskve i svih Rusa.

Nakon boljševičke revolucije 1917. godine i progona od strane novog režima, ruska Crkva pretrpjela je velike gubitke, a mnogi vjernici i klerici otišli u izgnanstvo na Zapad. „U vremenu koje je sledilo, čitava plejada ruskih teologa sa sedištem u Parizu, poput Berđajeva, Zenjkovskog, Zandera, Zernova, Florovskog, Fedotova, Kerna, Višeslavceva, Iljina, Kartašova, Bezobrazova, Loskog i drugih, aktivno se uključila u Ekumenski pokret i dala novi impuls ‘stvarnom upoznavanju pravoslavne ideje od strane Zapada’. Situacija u boljševičkoj Rusiji je u velikoj meri uticala na stvaranje Ruske zagranične crkve, pa time i na njihovu misiju, zbog čega su i imali podršku tadašnjeg ruskog patrijarha Tihona. Zbog toga se može reći da je, bez obzira na negativne posledice komunističkog režima po Rusku crkvu (RPC) u zemlji, on imao

unije (COMECE). Video poruka je dostupna na službenoj mrežnoj stranici Konferencije evropskih Crkava (KEK): <https://www.ceceurope.org/european-churches-come-together-virtually-to-pray-for-christian-unity/> (1.2.2022).

²⁰⁷ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 102.

i posredan uticaj na njeno otvaranje i uspostavljanje odnosa s ostalim hrišćanima, putem izgnanstva onih koji su imali potencijal da svedoče pravoslavne ideje.²⁰⁸ Ruska pravoslavna misao, u okolnostima boljševičkog progona, probija se na Zapad, posebno u Francusku i Ameriku te daje velik doprinos razvoju suvremenog ekumenskog pokreta početkom 20. stoljeća.

Stavovi ruske teološke misli u kontekstu ekumenizma istovjetni su velikim djelom i s prije spomenutom teološkom mišlju Carigradske patrijaršije jer se naglašavaju ekleziološki kriteriji Pravoslavne Crkve. Zbog toga prevladava rezerviranost prema nepravoslavnim kršćanima i odbijanje priznanja valjanosti sakramenata i uopće mogućnosti zajedničke molitve pravoslavnih s nepravoslavima. Ipak, utjecajem rimokatoličke teologije, s kojom su ruski teolozi u izgnanstvu u neprestanom doticaju, sintetiziraju se nove teološke ideje koje idu u smjeru prepoznavanja postojanja eklezijalnosti i izvan vidljivih granica Pravoslavne Crkve, nešto što se u katoličkoj teologiji definitivno afirmiralo na Drugom vatikanskom saboru. Pasivnost Ruske pravoslavne Crkve, i pravoslavlja općenito, prema ekumenskom pokretu želi se nadići: „On je bio logična posledica tradicionalne pravoslavne rezervisanosti prema ostalim hrišćanima, koja proizilazi iz vezanosti i odanosti principima nepodeljene Crkve prvog milenijuma, ali i, s druge strane, uticaja neposrednog zapadnohrišćanskog okruženja u kome su živeli. Pomenuti ‘eklesiološki agnosticizam’ je svojim ‘avangardnim stavovima’ nadišao Georgije Florovski koji je isticao da ‘istinska katoličnost Crkve’ podrazumeva ‘sapostojanje Istočnog i Zapadnog Hrišćanstva’, na čemu se i zasnivao njegov zaključak da hrišćanska podeljenost ‘ozbiljno škodi katoličnosti Crkve’. U tom smislu je Florovski zapravo, bio blizak Avgustinovom shvatanju da Crkva postoji i ‘izvan svojih kanonskih granica’, a na kojem se zasnivaju sve današnje teorije o postojanju ‘neke vrste eklesijalnosti’ i izvan granica one crkve koja sebe smatra ‘jedino istinitom’.²⁰⁹ Otac Grigorije Florovski (1893.-1979.) teološkim promišljanjem o postojanju eklezijalnosti izvan okvira Pravoslavne Crkve, kao i slikom Istočnog i Zapadnog kršćanstva kao dvjema sastavnicama jedne Kristove Crkve, dao je snažan poticaj ekumenskoj teologiji i zauzetosti pravoslavnih kršćana oko ekumenskog jedinstva.

Ruska pravoslavna Crkva isprva se vrlo negativno odnosila prema ekumenskom pokretu i Ekumenskom vijeću Crkava. Pravoslavima se učinilo da se pokušava ustrojiti svojevrsna sinkretistička nad-crkvena struktura koja će se postaviti iznad svih postojećih Crkava, ili koja će pokušati zauzeti ono mjesto koje pripada Pravoslavnoj Crkvi kao jedinjoj Kristovoj Crkvi.

²⁰⁸ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 104.

²⁰⁹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 103-104.

Ipak, negativan stav prema Ekumenskom vijeću Crkava i ekumenskom pokretu ubrzo se mijenja te 1961. godine Ruska pravoslavna Crkva, za vrijeme patrijarha Alekseja I., postaje članica Ekumenskog vijeća Crkava. Ovu promjenu predstavnici Ruske pravoslavne Crkve pravdali su time „da SSC [Ekumenski savez Crkava, op. a.] i Pravoslavna Crkva dele imenitelj sabornog principa kao temelja svog postojanja i funkcionisanja, koji se pritom odnosi na ‘čitavo hrišćanstvo nasuprot veroispovednim razlikama’. Bez obzira na pitanje teološke utemeljenosti ovakvog koraka, jasno je da je na njega (možda i u najvećoj meri) uticao politički činilac.“²¹⁰ U Rusiji toga vremena (SSSR-u) Crkva je doživljavala vrlo teške progone od strane komunističke vlasti, stoga je sudjelovanje u međunarodnoj organizaciji koja je imala velik značaj bio prilika da ruska Crkva pronade saveznike i pomoć, ali bilo je trenutaka u kojima je i komunistička vlast željela utjecati na Zapad posredstvom ruske Crkve i njenog sudjelovanja u ovoj međunarodnoj organizaciji.

Uz navedene političko-društvene dobrobiti, Ruska crkva u vrijeme Alekseja I. smatrala je svrsishodnim uključiti se u rad Ekumenskog vijeća Crkava i ekumensko gibanje zbog principa sabornosti koji se njeguje u radu Vijeća, kao i zbog stava da svaki oblik zatvaranja ruske Crkve od suvremenih svjetskih gibanja može dovesti do njezine izolacije i postupnog propadanja. S duhovne strane, ruska Crkva drži da je u svome temelju Ekumensko vijeće Crkava oblikovano prema pravoslavnom principu (sabornost), ali da je potrebna prisutnost i svjedočenje Pravoslavne Crkve kao istinske i jedine Crkve Kristove. „Očigledno je da je Ruska crkva prilikom svog učlanjenja u SSC smatrala sebe ne samo običnim članom već osnivačem, pa time i značajnim subjektom Ekumenskog pokreta, kome je pridavala i izvesne pravoslavne ‘karakteristike’. Zbog toga je svaki vid bilo kog hrišćanskog izolacionizma nazivala ‘propašću’, dok je integraciju označavala kao najvažniji instrument hrišćanskog misionarenja koje ‘sprečava prozelitsku delatnost’. Zato je Ekumenski pokret, bez obzira na njegove brojne ‘neuspehe’, označavala kao ‘delo Duha Svetoga’, koje ima ‘pravoslavnu suštinu’.“²¹¹ Ipak, ovaj pozitivan stav prema Ekumenskom vijeću Crkava i suvremenom ekumenskom pokretu ne govori nužno o mogućnosti zajedničke molitve s nepravoslavnim kršćanima

U vrijeme patrijarha Pimena (1971.-1990.) Ruska pravoslavna Crkva nastavlja putem patrijarha Alekseja. Pimen se zalaže za ustrajno i jedinstveno svjedočenje istinske vjere od strane pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava i ekumenskom pokretu. Govoreći o načinu sudjelovanja u ekumenizmu, ono se u prvom redu ostvaruje u zajedničkoj karitativnoj

²¹⁰ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 104-105.

²¹¹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 105.

djelatnosti svih kršćana, ali i pripadnika svih religija i svih ljudi dobre volje. „U svojoj Uskršnjoj poslanici 1976. godine patrijarh Pimen je podvukao opredeljenje Ruske crkve da nastavi sa ‘ustrajnošću svoje delo na ostvarenju mira u zajednici sa hrišćanima drugih Crkava, pripadnicima drugih religija i svim ljudima dobre volje’. On je ostvarenje ‘Gospodom propovedanog jedinstva’ hrišćana uslovio postojanjem ‘čvrstog i pravednog mira’ u svetu, kome u praksi treba da služi svako ‘hrišćansko dobročinstvo’. Vidi se da je Ruska crkva u to vreme prihvatila pristup zapadnih hrišćana, ali i Carigradske patrijaršije, kada je u pitanju metodologija zbližavanja hrišćana preko saradnje u haritativnoj i međureligijskoj oblasti. Opravdano se može pretpostaviti da je time prihvatila izazov vezan za izvesno ‘takmičenje’ s ciljem da stekne uticajnu poziciju u SSC, ne samo kada su u pitanju zapadni hrišćani već i Carigradska patrijaršija.“²¹² Ni ovdje se ne uočava poziv na zajedničku molitvu ili mogućnost molitve s nepravoslavnima, već se govori isključivo o „horizontalnom ekumenizmu“, odnosno isključivo karitativnoj zauzetosti koja izvire iz kršćanske ljubavi i želje za služenjem svijetu. „Vertikalni ekumenizam“, odnosno njegovanje zajedništva u duhovnim stvarima i molitvi ovdje je isključen.

Karitativna djelatnost kršćana na koju s poziva ne znači uzajamno priznavanje eklezijalnosti ili mogućnost zajedničke molitve. O tome svjedoče stavovi Ruske pravoslavne Crkve u vrijeme patrijarha Pimena: „S druge strane, u pogledu bogoslovsko-eklesioloških kriterijuma, RPC se u to vreme veoma kritički ponela prema rasprostranjenoj ‘eklesiološkoj jeresi teorije grana’ zbog njene relativističke prirode, ukazujući na to da je ‘Crkva koju je osnovao Hristos samo Pravoslavna Crkva’, dok se ostale hrišćanske zajednice nalaze izvan nje.“²¹³ Istinski ekumenizam moguć je samo pod uvjetom povratka nepravoslavnih u puno zajedništvo s Pravoslavnom Crkvom. Sve dok se to ne ostvari, prema ovim stavovima i izjavama, nema istinskog molitveno-liturgijskog zajedništva. Najveći oblik suradnje koji je trenutno ostvariv je na društveno-karitativnoj razini. „Pristup RPC je tada, zapravo, odlikovao jasan stav da hrišćani pre svega mogu i treba da saraduju u socijalnoj, ali ne i u teološkoj oblasti. Ona je, naime, imala precizno definisane uslove i granice teološkog dijaloga (na osnovu svojih eklesioloških principa), dok se istovremeno u potpunosti otvorila i prihvatila saradnju u socijalnom domenu, kao značajnom aspektu međucrkvjenih odnosa.“²¹⁴

²¹² Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 106-107.

²¹³ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 107.

²¹⁴ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 108.

Česta nerazumijevanja u pogledu ostvarenja kršćanskog jedinstva dolaze od različitih eklezioloških pretpostavki zapadne (rimokatoličke i protestantske) i istočne (pravoslavne) ekleziologije. Za istočnu ekleziologiju jedinstvo je nezamislivo bez jednodušnosti u liturgijsko-sakramentalnom smislu koje se jedino može ostvariti kroz jedinstvo dogme (vjere), dok zapadna naglašava postupni hod prema punom jedinstvu, ne zanemarujuću već sada postojeće jedinstvo svih krštenih te napor oko produbljenja jedinstva kroz socijalnu zauzetost, ali i molitvu. Pravoslavna Crkva, za razliku od Katoličke (Kristova Crkva postoji i izvan kanonskih granica Katoličke Crkve) i protestantskih Crkava i crkvenih zajednica (teorija grana po kojoj su različite Crkve izrastaju kao grane iz zajedničkog debla koje je Kristova Crkva i koja je nadkonfesijska), Pravoslavna Crkva za sebe drži da je ona istinska Crkva Kristova te da izvan nje ne postoji Crkva niti valjani sakramenti. O tome svjedoči i sljedeći navod: „Rektor Moskovske duhovne akademije arhiepiskop Vladimir Dmitrovski, pošavši od teze da je cilj hrišćanskog bogoslovskeg dijaloga ‘ujedinjenje crkava i crkvenih zajednica koje ispovedaju ime Isusa Hrista’, poistovetio Pravoslavnu crkvu sa ‘Drevnom Crkvom’, i podvukao značaj njenih dogmatskih principa koji predstavljaju ‘metafizičke činioce u istorijskom shvatanju Crkve’. [...] suština crkvenog jedinstva ne svodi [se] na organizaciono-administrativno jedinstvo različitih konfesija već na ‘ujedinjenje u Hristu kroz Svete tajne’, van kojeg može postojati ‘prijateljstvo, saglasnost u akciji, pa čak i ljubav’. Kao osnovnu prepreku za ostvarenje pomenutog ‘istinskog jedinstva hrišćanskih konfesija’ naznačio je postojanje različitih eklisiologija, koje sve hrišćane nužno upućuju na put traženja i prihvatanja jedinstvenog učenja o Crkvi, čime bi se zaobišle sve stranputice poput ‘unijatskih pokušaja u istoriji Vizantije i Rima’.²¹⁵ Plod pravoga ekumenizma, prema pravoslavcima, je sjedinjenje nepravoslavnih Crkava s Pravoslavnom Crkvom u jedinstvu vjere i sakramenata.

Spomenuti ekleziološki agnosticizam Pravoslavne Crkve u ekumenskom dijalogu dolazi do izražaja u odnosima s protestantima. Temeljna ekleziološka neslaganja između Istoka i Zapada predstavljaju prepreku za ekumenski dijalog i molitvu. Arhiepiskop Dmitrovski svjestan je da je s protestantima zajedničko vjera u Trojstvo i autoritet Svetoga Pisma, ali postoji problem kod apostolske sukcesije i episkopata, bez čega nema Crkve, te ističe: „Na toj tački je ukazao na suštinske razlike dve eklisiologije koje oličavaju pravoslavni pojam ‘apsolutnosti Crkve’ s jedne, i protestantskog relativizma oličenog ‘teorijom grana’ s druge strane, zbog čega međusobni dijalog jedino i može početi ‘izlaganjem pravoslavnog pogleda na Crkvu’. U suprotnom, on se nužno mora zaustaviti u ‘fazi učtivosti’, koju onda jedino može nadići ‘čudo

²¹⁵ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 110.

hrišćanske ljubavi'. Zato pomenuti dijalog mora iznad svega poštovati stav o 'apsolutnosti Crkve', koja međutim ne negira veroispovedne razlike, a čiji se značaj ogleda u tome što teži 'maksimalnoj a ne minimalnoj saglasnosti'. U tom procesu fenomenu liturgije pripada posebno duhovno-eklesijalno-integrativno mesto i uloga, dok saradnja hrišćana u socijalno-haritativnom predstavlja samo 'pripremnu fazu'.²¹⁶

U vrijeme patrijarha Pimena (1971.-1990.) Ruska pravoslavna Crkva nastavlja ekumenski dijalog i promišljanje, a pitanje liturgijsko-molitvenog zajedništva promatra se u kontekstu valjanog dogmatsko-ekleziološkog zajedništva. Bez toga preduvjeta, zajedništvo u duhovnim stvarima, a ponajmanje u Euharistiji, nije moguće. Ekumenizam treba težiti za najvišim oblikom jedinstva, što je jedinstvo vjere i euharistijskog stola, a do toga se dolazi prihvaćanjem eklezioloških i dogmatskih uvjeta Pravoslavne Crkve. Najviši oblik suradnje u ovome trenutku jest socijalno-karitativna suradnja svih kršćana i svih ljudi dobre volje.

U vrijeme patrijarha Alekseja II. (1990.-2008.) uglavnom ostaju ista teološka promišljanja o ekumenizmu, ali pojavljuju se i novi izazovi. U to vrijeme dolazi do raspada komunističke diktature i SSSR-a, a Ruska pravoslavna Crkva se suočava s novim izazovima. Raspadom komunizma i otvaranjem Istočne Europe demokratskim oblicima društvenoga poretka otvorena su vrata mnogim Crkvama, uglavnom protestantskog usmjerenja, koje su željele iskoristiti raspad represivne komunističke vlasti za misionarske pothvate na kanonskom teritoriju Ruske pravoslavne Crkve, ali i drugih autokefalnih pravoslavnih crkava. Ovaj pokušaj „prozelitizma“, prema pravoslavcima, dovodi do krize sudjelovanja Ruske pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava i suvremenom ekumenskom pokretu. „Međucrkvni odnosi i delovanje pravoslavnih crkava, prema Alekseju II, treba neizostavno da se zasnivaju na poštovanju temeljnih principa pravoslavne eklisiologije. Time je patrijarh pokazao da ostaje dosledan pristupu po kome RPC svoj odnos s ostalim hrišćanima temelji, pre svega, na teološkim kriterijumima, ali da pritom prihvata i zajedničku odgovornost i saradnju s njima u svim pitanjima koja opterećuju čovečanstvo. [...] Kada je u pitanju dalje učešće pravoslavnih u SSC, predstavnici Ruske crkve na Pravoslavnom samitu u Solunu 1998. godine, mitropolit smolenski i kalinjingradski Kiril (sadašnji Ruski patrijarh) i jeromonah Ilarion Alfejev, predložili su da sve pravoslavne crkve na Osmu Generalnu skupštinu SSC u Harareu u

²¹⁶ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 110-111.

decembru 1998. godine pošalju samo posmatrače a ne i zvanične delegacije, zbog najnovijih sekularističkih tendencija u razvoju SSC krajem 20. veka.“²¹⁷

Sekularističke tendencije u razvoju Ekumenskog vijeća Crkava su opasnost da se na demokratski način donose određene teološke formulacije i dokumenti o stvarima koje ne mogu biti predmet rasprave (dogme), ali i tendencije da se koristi nejasan i rodno neutralan rječnik u molitvama te ređenje žena. Sve ovo, uz spomenuti problem prozelitizma, predstavlja velik izazov za Rusku pravoslavnu Crkvu.

Zbog različitih eklezioloških pogleda između pravoslavlja i protestantizma Crkva je „negirala mogućnost tzv. intercommunio između njihovih članova, jer bi se ono, zapravo, svelo isključivo na ‘ljudski napor’ . Razvoj odnosa pravoslavaca i protestanata, po RPC, pretpostavlja vođenje bogoslovske dijaloga na temelju ‘katoličanskog predanja’, koji podrazumeva ‘otvoreni razgovor’ i obostranu spremnost na razumevanje, i koji može imati i haritativnu dimenziju. U tim uslovima pravoslavni treba da zastupaju kritičko-korektivnu poziciju.“²¹⁸ Kritičko-korektivna pozicija podrazumijeva da Pravoslavna Crkva, kojoj „pravoslavnost“ ili „ortodoksija“ nije samo naziv, nego bitna oznaka, u ekumenskom dijalogu s heterodoksnim odnosno nepravoslavnim kršćanima polazi od toga da gledajući puninu njezine vjere drugi kršćani trebaju ispravljati sve svoje dogmatsko-teološke zablude, a tek nakon toga bit će moguć liturgijsko-molitveni dijalog kao punina i vrhunac ekumenskog djela.

Još jedan važan trenutak za odnos Ruske pravoslavne Crkve prema nepravoslavnim kršćanima, u vremenu patrijarha Alekseja II. je dokument Odsjeka za vanjske Crkvene odnose Moskovske patrijaršije pod nazivom „Temeljna načela odnosa Ruske pravoslavne Crkve prema nepravoslavlju“ koji je usvojen od strane Svetog sinoda Ruske pravoslavne Crkve 14. kolovoza 2000. godine. U spomenutom dokumentu sustavno se razrađuje i sudjelovanje Ruske pravoslavne Crkve u suvremenom ekumenskom pokretu. Ovdje će biti izdvojeni neki dijelovi iz dokumenta koji se mogu pobliže odnositi na razumijevanje odnosa ruske Crkve prema liturgijskom i molitvom zajedništvovanju s nepravoslavnim kršćanima. Cjeloviti tekst dokumenta donosi se u Dodatku II. na kraju disertacije.

Dokument „Temeljna načela odnosa Ruske pravoslavne Crkve prema nepravoslavlju“ ostaje vjeran principima pravoslavne ekleziologije govoreći da je Pravoslavna Crkva jedina Kristova Crkva koja je u punini jedna, sveta, katolička i apostolska (usp. 1.1; 1.18; 1.19).

²¹⁷ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 111-112.

²¹⁸ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 113.

Pravoslavna Crkva se zauzima na polju ekumenizma kako bi bila vjerna Kristovoj zapovijedi o jedinstvu (usp. Iv 17, 21) i da bi svjedočila kako je ona jedina Kristova Crkva (usp. 2.1; 3.1; 3.2). Odbacuje se bilo koja druga ekleziologija koja bi nijekala jedincatost i univerzalnost Pravoslavne Crkve kao jedine Kristove Crkve (usp. 2.4; 2.5; 2.6; 2.7) te odbacuje protestantsku ekleziologiju (tzv. „teoriju grana“), jednakost svih kršćanskih Crkava i zajednica te postojanje nevidljive Kristove Crkve koja se nalazi u većoj ili manjoj mjeri u svim kršćanskim sastavnicama. Jedinstvo kršćana može se uspostaviti jedino jedinstvom u vjeri u svoj njevoj cjelovitosti (usp. 2.10; 2.11) te se u tom smislu promovira u prvom redu dijalog istine ili teološki dijalog (usp. 4.1; 4.2; 4.3). No, u pogledu zajedničke molitve ne donose se nikakve preporuke, ali daje se naslutiti da višekonfesijska molitva s nepravoslavnim kršćanima, prema službenom dokumentu Ruske pravoslavne Crkve, nije zajednička s obzirom da ne postoji jedinstvo u vjeri te da je put nadilaženja nejedinstva dijalog istine ili teološki dijalog. Tek iz usuglašavanja u istini vjere može proizaći zajedništvo u molitvi, a potom i u sakramentima.

U ekumenskom smislu prisustvo Ruske pravoslavne Crkve na zajedničkim molitvama temelji se na svjedočenju pravoslavne ekleziologije, a ne na uzajamnom i recipročnom priznavanju već postojećeg zajedništva koje bi proizlazilo iz krštenja, kako je to u nauku Katoličke Crkve i protestantskih Crkava.

II.2.3. Srpska pravoslavna Crkva

Odnos Srpske pravoslavne Crkve prema ekumenizmu ne razlikuje se uvelike od spomenutih odnosa Ruske pravoslavne Crkve ili Carigradske patrijaršije. U ovome dijelu rada, u okviru ekumenskog gibanja na prostoru Republike Hrvatske, neophodno je uvidjeti stavove Srpske pravoslavne Crkve prema ekumenizmu i ekumenskoj molitvi s obzirom da je ta Crkva prisutna na prostoru Republike Hrvatske kao svom kanonskom teritoriju.

Iz perspektive ekleziologije, Srpska pravoslavna Crkva primjenjuje u ekumenskim odnosima načelo ekleziološke isključivosti i agnosticizma: Pravoslavna Crkva je jedina Kristova Crkva, a svemu izvan nje ne može se pridati ekleziološki karakter. „Kao i ostale Pravoslavne Crkve, Srpska pravoslavna Crkva svoj odnos prema nepravoslavnim hrišćanima eshatološki i historijski temelji na kategoriji ‘Istine’, koju doživljava kao ‘nepromenljivi’ i ‘uvek u celini nepovređeni’ pojam, što pravoslavnoj ‘nauci’ i eklisiologiji daje nepromenljiv karakter. [...] Ukoliko između njih postoji očigledan raskorak, arbitražnu funkciju obavlja učenje

‘drevne Vaseljenske crkve i njeno proglašeno pravilo’, a ukoliko i ono izostaje po tom pitanju, ‘ispituje se sve što su o tome rekli Sveti Oci’.²¹⁹ Punina istine prisutna je u Pravoslavnoj Crkvi, a sve ono što se u povijesnom razvoju čovječanstva i teološkoj misli pojavljuje kao novost treba pomno ispitati i uvidjeti ima li utemeljenje u kanonima svetih ekumenskih sabora ili spisima otaca. Istina, prema pravoslavnom shvaćanju, je konstantna i nepromijenjiva te se očituje u ukorijenjenosti u drevnost, odnosno kanone i svete oce Crkve. Svaka misao ili pojava koja se ne poklapa s drevnošću, tj. istinom (nema potvrde ili utemeljenje u svetim kanonima ili spisima otaca) smatra se opasnošću koju treba odbaciti.

Posebnost srpskog pravoslavlja je uzajamnost vjere i nacije, odnosno prožetost srpskog nacionalnog identiteta s pravoslavnom vjerom. Ova posebnost odnosa nacionalnog identiteta i vjere „počiva na simbiozi i međusobnom prožimanju atributa hrišćanski i srpski, u smislu dijalektičke povezanosti onog sadržaja koji jedan narod dobija hristijanizacijom i onoga što taj narod povratno daje hrišćanstvu. Stiče se utisak da je Simeon (Nemanja) ipak smatrao da u srpskom pravoslavlju blago preovladava njegova srpska odrednica u odnosu na pravoslavnu.”²²⁰ Dodatno pojašnjenje ovog odnosa između srpstva i pravoslavlja pronalazi se u riječima vladike svetoga Nikolaja Velimirovića (1881.-1956.), episkopa ohridskog i žičkog: „On je smatrao da srpsko pravoslavlje podrazumeva put uravnotežene ‘prave vere’, s čije se leve strane nalazi ‘propast bezverstva’, a s desne ‘propast krivoverstva’, označena terminom ‘jevandjeljskog nacionalizma’. Ako se dublje razmotre pomenuti stavovi, vidi se da je, po Velimiroviću, srpsko pravoslavlje, pre svega pravoslavlje u smislu ‘pravovernosti’, odnosno nepokolebljive doslednosti u pogledu poštovanja, odbrane i zastupanja eklesioloških principa Pravoslavne crkve. U njenom središtu nalaze se vrednosti Isusa Hrista koje predstavljaju uzor i vodilju, što je stav po suštini istovetan s pozicijom svih ostalih pravoslavnih crkava.”²²¹ Prema episkopu Velimiroviću, srpsko pravoslavlje treba biti vjerno eklesiološkim načelima Pravoslavne Crkve, biti kristocentrično i vjerno učenju drevnih crkvenih kanona i otaca. Samo tako će uspjeti ostati vjerno Kristu te izbjeći zamke bezvjerstva i krivovjerstva, odnosno iskrivljenog nacionalizma.

Srpska pravoslavna Crkva postala je članicom Ekumenskog vijeća Crkava 1965. godine, u vrijeme patrijarha Germana (patrijarh od 1958. do 1990. godine). Episkop Artemije Radosavljević opisuje svoje viđenje pristupanja srpske Crkve Vijeću i narav njihovih međusobnih odnosa: „Uzimali smo učešća preko zvaničnih predstavnika (episkopa ili teologa)

²¹⁹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 127.

²²⁰ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 127-128.

²²¹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 128.

na svim kasnijim ansamblejama, konferencijama, simposionima, sastancima, molitvenom sedminama i svemu onom što je SSC padalo na pamet, a na šta smo mi bespogovorno pristajali. Rezultat tog učešća bila je izvesna materijalna pomoć, koju je SPC povremeno dobijala od SSC u vidu lekova, lečenja ili oporavka nekih lica u Švajcarskoj, studentskih stipendija, ili izvesnim novčanih priloga za neke konkretne svrhe i potrebe SPC, kao recimo za gradnju nove zgrade Bogoslovske fakulteta. Te mrvice materijalnih dobara plaćali smo gubljenjem na duhovnom planu u čistoti naše vere, kanonske doslednosti i vernosti Svetom Predanju Crkve Pravoslavne.²²² Iz episkopovih riječi može se iščitati da je sudjelovanje srpske Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava obilježeno, između ostaloga, i određenom materijalnom dobiti koja je ostvarena u teškom poslijeratnom vremenu i komunističke vladavine u Jugoslaviji. No, koliko god ta materijalna korist od članstva je bila dobrodošla u tom teškom vremenu, na duhovnom području, smatra Artemije, puno je više izgubljeno.

Za patrijarha Germana, zabilježen je njegov posjet tadašnjem generalnom tajniku Ekumenskog vijeća Crkava Eugeneu Carsonu Blakeu (generalni tajnik od 1966. do 1972. godine). Susret se dogodio 1969. godine te se iz njega može iščitati odnos patrijarha i vrha srpske Crkve prema ekumenizmu. „U izlaganju prilikom sastanka s predstavnicima SSC patrijarh German je istakao da se ‘u SPC mole Bogu da ovaj boravak bude doprinos radu SSC i međusobnom učvršćivanju bratstva kroz hrišćansku ljubav’, kako bi se ostvarili ‘evanđeljski ideali i ispunila volja Božija u svetu’. On je zahvalio na ukazanoj časti i izboru za jednog od predsjednika SSC, ukazujući da to nije njegova lična zasluga već ‘dar božanskoj slavi prisutnoj u Pravoslavnoj Crkvi’, kojom je i ‘SPC osenjena’. Podvukao je suštinski značaj utemeljenja međuhrišćanskih odnosa na hristološkim vrednostima koje, po njemu, neizmenjeno zagovara Pravoslavna Crkva, jer joj ‘glavu’ predstavlja ‘sam Hristos’. On je jedini garant jedinstva Crkve, koja u svojoj dubini i ostaje nepodeljena, iako se u istorijskom procesu događa da ‘pojedinci ili narodi’, iz raznih razloga, ‘isključče sebe iz jedinstva Pravoslavne vere’. Kao suštinsku odrednicu pravoslavlja patrijarh German je tada naveo ‘jedinstvo koje daje pravo na izbor i neslaganje’, ali u okviru koga odgovornost logično pada na ‘one koji se odvajaju’. Zato je istakao da je prisustvo pravoslavnih u Ekumenskom pokretu opravdano samo ukoliko oni imaju mogućnost da svedoče i deluju u skladu sa ‘svojom Apostolskom Tradicijom, svetoatačkim razumevanjem Svetog Pisma i večnim stavovima mučenika’, ukazujući pritom

²²² Artemije RADOSAVLJEVIĆ, Srpska Crkva protiv ekumenizma, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 330.

na to da liturgija predstavlja središnji pojam i smisao pravoslavne eklisiologije, pa zbog toga mora da ima najznačajnije mesto i u međuhrišćanskom dijalogu.²²³

Iz navedenih naglasaka patrijarha Germana uočava se, prvenstveno, vjernost pravoslavnoj ekleziologiji i klasičnom pravoslavnom stavu prema ekumenizmu, odnosno ekumenizam povratka nepravoslavnih u okrilje pravoslavlja. Patrijarh ističe prisutnost božanske slave u Pravoslavnoj Crkvi, referirajući se na puninu Božje milosti (blagodati), sakramenata i pravovjernog nauka. Drugi važan moment je isticanje da su se tijekom povijesti pojedinci ili narodi isključili iz zajedništva pravoslavne vjere. Time se naznačuje da problem razdijeljenosti kršćana, a suvremeni ekumenski pokret nastoji kršćane molitvom, dijalogom i karitativnim radom sve više usmjeravati prema zbližavanju i zajedničkom svjedočenju Evandjelja, ne leži u tome da svaka Crkva i zajednica u duhu obraćenja preispita svoju ulogu tijekom povijesti kad je dolazilo do narušavanja jedinstva Kristove Crkve (a to je jedan od principa duhovnom ekumenizma prema katoličkom nauku), nego problem razjedinjenosti kršćana je u tome što su se pojedinci i zajednice tijekom povijesti odcijepili od zajedništva s Pravoslavnom Crkvom. Rješenje toga problema nalazi se u povratku u puno zajedništvo s Pravoslavnom Crkvom po priznanju svih pravoslavnih dogmi. Treći naglasak patrijarha Germana očituje se u izričaju da je liturgija (a time i molitva) središnja točka pravoslavne ekleziologije jer se u liturgiji (ortopraksiji) uz preduvjet pravovjerja (ortodoksije) događa autentično iskustvo Boga i spasenja. Time se jasno daje do znanja da molitva ne može biti sredstvo, barem ne na postojećem stupnju jedinstva (kojeg samo katolici i protestanti priznaju), za postizanje jedinstva, već obratno: liturgija i molitva su konačni cilj svih ekumenskih napora, ali isključivo u okviru punog dogmatskog i liturgijskog zajedništva nepravoslavnih s Pravoslavnom Crkvom.

U daljnjem kontaktu patrijarha Germana sa Svjetskim vijećem Crkava, određeni strah od Vijeća kao svojevrsne „nad-Crkve“ ili strah od prozelitizma očituje se prilikom dogovaranja susreta predstavnika Ekumenskog vijeća Crkava s članovima Ekumenskog savjeta pri Srpskoj pravoslavnoj Crkvi: „U ime patrijarha Germana, Rakić je odgovorio Fišeru da će teolozima SSC biti omogućeno da uspostave kontakt s Bogoslovskim fakultetom u Beogradu i predstavnicima sveštenstva SPC, kao i da će im biti organizovan zajednički sastanak s članovima Ekumenskog savjeta crkava u Jugoslaviji, ali da im se neće dozvoliti da se obrate i propovedaju pravoslavnim vernicima. Iz ovoga se vidi da je SPC pozdravila ideju unapređenja

²²³ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 146.

ekumenskih odnosa preko saradnje u oblasti obrazovanja, kao i šire ekumenske kontakte, ali je i otvoreno pokazala strah od eventualne prozelitske delatnosti SSC.²²⁴

Protođakon dr. Pribislav Simić (1935.-2021.) te dugogodišnji profesor i dekan Pravoslavnog bogoslovske fakulteta Univerziteta u Beogradu bavio se, između ostaloga, proučavanjem dokumenta „Jedno krštenje, jedna Euharistija i jedno svećeništvo“ koji je donesen na konferenciji „Vjera i ustroj“ 1974. godine u Akri (Gana). Dr. Simić istaknuo je da je „‘ekumenski problem’ pre svega problem protestantskog sveta, koji želi da postigne jedinstvo kroz ‘interkonfesijski sporazum ili izmirenje’. Suštinu Simićevog zaključka predstavljali su stavovi da Pravoslavna Crkva ne može priznati koncepciju pariteta denominacija, budući da ‘nije konfesija jedna od mnogih’ jer poseduje ‘neprekinutu i kontinuiranu sukcesiju tajni, života i vere’.²²⁵ Stavovi dr. Simića u skladu su s pravoslavnom ekleziologijom koja je ekleziološki isključiva i agnostična prema Crkvama izvan punog zajedništva s pravoslavljem.

Službeni stav Srpske pravoslavne Crkve prema spomenutom dokumentu iz Gane izložili su episkop banjalučki Andrej (1916.-1986.) i dr. Stojan Gošević, dogmatičar: „Episkop Andrej i profesor Gošević posebno su kritikovali shvatanje o intercommunio, koje je kod protestanata ‘poželjno i moguće’, dok je za pravoslavne ono ‘sasvim isključeno i potpuno neprihvatljivo’, jer bi zapravo legalizovalo ‘rascep u Crkvi’. Za razliku od Simićevog, čini se da je zvaničan stav SPC u pogledu pomenutih pitanja mnogo ‘stroži’ u ekleziološkom smislu.“²²⁶ Ekumenske odnose, prema službenom očitovanju Srpske pravoslavne Crkve o dokumentu iz Gane, obilježava uglavnom strogo držanje pravoslavnih eklezioloških načela, na liniji Ruske pravoslavne Crkve, kritizirajući pritom otvorenost za ekumenizam Carigradske patrijaršije.

Ipak, niti Pravoslavna Crkva općenito, niti srpska Crkva ne smatraju da su kritike upućene na rad Ekumenskog vijeća Crkava te inzistiranje na poštovanju pravoslavne ekleziologije u daljnjem dijalogu znak zatvorenosti ili antiekumenskog duha. O tome svjedoči očitovanje na susretu Ekumenskog vijeća Crkava u Canberri 1991. godine: „Međutim, ova sve glasnija i otvorenija kritika nije dovela do istupanja pravoslavnih iz SSC, u čemu se ogleda i njihova istinska hrišćanska odgovornost, jer su neprestano ‘raspeti’ između granica koje znače negaciju sebe i potrebe da bez obzira na to nastave svoje svedočenje u SSC. Ta činjenica pokazuje da Pravoslavna Crkva zaista jeste kompromisna i dijaloška, i da pitanje hrišćanskog jedinstva doživljava kao suštinsko, zbog čega vredi ići i do samih granica samožrtvovanja. U tom smislu, ona zaista postupa u skladu s liberalnim principom shvatanja slobode, čime *de facto*

²²⁴ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 149.

²²⁵ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 153-154.

²²⁶ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 154-155.

poštuje i princip međureligijskog i crkvenog pluralizma.“²²⁷ Nепrestana „raspetost“ pravoslavnih u ekumenskom pokretu odvija se između vjernosti ekleziologiji i želji da svim kršćanima, u granicama dozvoljenoga, svjedoče pravovjernost i puninu pravoslavne vjere.

Nadovezujući se na Velimirovića, i općenito o znamenitim srpskim teolozima, o kojima će više biti rečeno kasnije, valja uočiti utjecaj koji imaju na suvremenu srpsku Crkvu. Teološka promišljanja o ekumenizmu i ulozi pravoslavlja u odnosu prema nepravoslavnima kakva su imali Velimirović i Popović, znameniti srpski teolozi, imaju odjeka i utjecaja i na suvremene episkope srpske Crkve te na taj način oblikuju stavove prema ekumenizmu.

Na liniji teološko-duhovnog promišljanja Velimirovića i Popovića, odnosno pod njihovim utjecajem, bio je i pokojni mitropolit Artemije²²⁸ te je, čuvajući čistoću pravoslavne vjere i u privrženosti srpskom nacionalnom identitetu, kao i Popović, bio snažno protiv bilo kakvog oblika ekumenizma. Pozivajući se na Justina Popovića mitropolita Artemije ovako govori o ekumenizmu na znanstvenom skupu „Ekumenizam – nastanak, očekivanja, negiranja“ koji se odvio 2004. u Solunu: „Stoga blagodarimo Bogu, kao i svima koji su se potrudili da do ovog eminentnog skupa dođe, kako bi se pitanje Ekumenizma razmotrilo sa raznih aspekata, što bi trebalo da bude od velike pomoći, kako svim pomesnim Pravoslavnim Crkvama, tako i crkvenoj punoći i svakom verniku, da zauzme pravilan odnos prema ovoj, ne samo najnovijoj, nego i najopasnijoj eklisiološkoj jeresi, koju stoga naš poznati teolog o. Justin Popović i naziva – ‘SVEJERES’, jer ona u sebi obuhvata sve kroz istoriju Crkve poznate jeresi. [...] U Srpskoj Pravoslavnoj Crkvi prvi i najdosledniji borac protiv Ekumenizma bio je i ostao blaženoupokojeni otac Justin Popović, koji je svojim primerom, svojim rečima i svojim delima oduševljavao i nadahnjivao mnoge da ga slede.“²²⁹ Justin Popović definirao je ekumenizam ovim riječima: „Ekumenizam je zajedničko ime za psevdohrišćanstvo i psevdocrkve Zapadne Evrope. U njemu su srcem svojim svi evropski humanizmi sa papizmom na čelu. A sva ta psevdohrišćanstva, sve te psevdocrkve nisu drugo do jeres do jeresi. Njima je zajedničko jevanđelsko ime: svejeres!“²³⁰ Kako za Popovića, tako i za suvremene episkope Srpske pravoslavne Crkve, one koji uzimaju njegovu teologiju za uzor i inspiraciju, ekumenizam je opasna hereza prerusena u lažni humanizam koja u središte stavlja čovjeka, a ne Boga.

²²⁷ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 164.

²²⁸ Artemije Radosavljević bio je episkop raško-prizrenski i kosovsko-metohijski. Rođen je 1935. a umro 2020. godine. Odlukom Svetoga arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne Crkve episkopski čin mu je oduzet 19.XI.2010. te je vraćen u čin monaha.

²²⁹ Artemije RADOSAVLJEVIĆ, *Srpska Crkva protiv ekumenizma*, 321-322.

²³⁰ Artemije RADOSAVLJEVIĆ, *Srpska Crkva protiv ekumenizma*, 322.

U jednome svome članku, episkop Artemije započinje izlaganje o ekumenizmu retoričkim pitanjima o zajedničkoj molitvi: „Kako pravoslavni hrišćanin (monah ili mirjanin) treba da gleda na nepravoslavnog čovjeka (Jevrejina, muslimana, rimokatolika, protestanta...)? Smije li pravoslavac da uđe u nepravoslavnu bogomolju? Smije li da prisustvuje nepravoslavnom molitvenom obredu i skupu, a smije li da učestvuje molitveno u njemu?“²³¹ Negativan odgovor na ovo pitanje, o dopuštenosti zajedničke molitve s nepravoslavcima, nameće se kroz daljnje čitanje članka. Po Artemiju, zajednička molitva s nepravoslavcima opasan je oblik praktičnog ekumenizma koji vodi u relativizaciju istinske vjere. „Taj projekat su izumjeli protestanti a prihvatili svi ostali, nažalost i mnogi ‘pravoslavni’ pastiri (episkopi i sveštenici) koji su sa teorijskog ekumenizma (dijalog sa nepravoslavcima) uveliko prešli na praktični ekumenizam izražavan i projavljivan u zajedničkim molitvama i bogoslužjenjima pa negdje čak i u zajedničkom pričješćivanju (intercommunion-u).“²³² Prema episkopu Artemiju, nikakvo molitveno zajedništvovanje s nepravoslavcima nije po sebi dobro jer ono predstavlja veliku opasnost za pravoslavne zato što je ekumenizam sam u sebi hereza koja promovira relativizam u pogledu istina vjere i sakramenata. Nadalje, episkop Artemije naznačuje kako se pravoslavni kršćanin treba postaviti prema nepravoslavcima: „Međutim, kada je u pitanju odnos pravoslavaca kao vjernika, člana Crkve Hristove prema nekome ko taj nije (pa bio on Jevrejina, neznabožac – ateista, musliman, rimokatolik, protestant ili bilo šta drugo u vjerskom pogledu), stvari se mijenjaju iz temelja. Tu pravoslavac (ukoliko želi da to i ostane) ne smije prestopiti granice svoje vjere, pomjeriti međe koje postaviše Oci naši i miješati vjeru svoju sa tuđom, praviti i ići na kompromise, tražiti neke dodirne tačke (minimum) sa inoslavnima radi nekog lažnog (prolaznog, ovozemaljskog) cilja. To znači da pravoslavni sa nepravoslavcima ne može imati nikakve vjerske obrede ili molitvene zajednice. On se ne može moliti sa njima. O tome govore i mnogi sveti Kanoni Crkve Pravoslavne. Ali se može i treba moliti za njih. Moliti se da ih Gospod prosveti, umudri i uputi na put spasenja, na put povratka i prisajedinjenja Jednoj Svetoj Sabornoj i Apostolskoj Crkvi izvan koje i mimo koje nema spasenja.“²³³ Episkop Artemije ne prepoznaje rimokatolike i protestante kao kršćane što se jasno vidi po tome što postoje članovi Kristove Crkve (isključivo pravoslavni kršćani) i ostali koji to nisu (nepravoslavni kršćani, pripadnici drugih religija te oni koji se ne smatraju religioznima). Pravoslavni kršćanin dužan je, prema Artemiju, svakome čovjeku iskazivati dužno poštovanje i pomoć u svemu što se tiče zemaljskog, biološkog, no što se tiče odnosa prema svetinjama,

²³¹ Artemije RADOSAVLJEVIĆ, Ekumenizam, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 317.

²³² Artemije RADOSAVLJEVIĆ, Ekumenizam, 317-318.

²³³ Artemije RADOSAVLJEVIĆ, Ekumenizam, 318-319.

prema Bogu, tu pravoslavni trebaju zauzeti stav čvrstog ekskluzivizma u ime očuvanja čistoće vjere. Čak nije dopušteno niti tražiti dodirne točke niti išta što bi moglo biti dodirna točka pravoslavnih s nepravoslavnima u pogledu vjere ili duhovnosti. Pravoslavni kršćanin može se moliti za druge, ali nikada zajedno s drugima. Episkop Artemije još jednom jasno ističe, nakon što je rekao da pravoslavni načelno smije ući u nepravoslavnu bogomolju, sljedeće o zajedničkoj molitvi: „‘A smije li molitveno da učestvuje u njemu?’ E to ne smije. Ni pod kakvim uslovima ili okolnostima. Prinudom ili silom, jer bi time pogazio sve pozitivne Kanone i propise svoje Crkve pravoslavne i prestao bi biti njen član.“²³⁴ Prema Artemiju, već samo sudjelovanje u zajedničkoj molitvi s nepravoslavnima predstavlja čin ekskomunikacije za pravoslavnog vjernika.

Ni u vrijeme rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, zajednička molitva nije dobrodošla za episkopa Artemija: „Vredan je pomena tekst iskušenika-monaha Ilije pod naslovom ‘Nešto gore i od ekumenizma’, gde iznosi stravično svedočanstvo ekumenskih molitava pravoslavnih, rimokatolika i muslimana početkom 1992. godine u Bosni i Hercegovini. U vezi sa tim je i naš kratki osvrt ‘Bog se ne da ružiti u kome ukazujemo da takva vrsta gaženja svetootačkog predanja i kanona Svete Pravoslavne Crkve, vodi direktno, po Božijem dopuštenju, u međuetničke sukobe i krvoproliće’.“²³⁵ Ne samo da zajednička (ekumenska) molitva predstavlja problem na dogmatskoj području, nego, prema Artemiju, takav „stravičan“ oblik zajedništvovanja pravoslavnih s nepravoslavnima, prilikom kojih se neizbježno gaze kanoni Pravoslavne Crkve i otačka predaja, uzrok je sukoba i rata jer rat dolazi kao Božja kazna za nedjelo otpada od vjere koje se očituje i u zajedničkoj molitvi s nepravoslavnima.

Na znanstvenom skupu 2004. u Solunu, na kojem je sudjelovao episkop Artemije, sudjelovao je i, tada jeromonah, a kasnije mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije Radović (1938-2020). Mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije Radović ukazuje na direktnu poveznicu i utjecaj koji je imao episkop Velimirović na oca Justina Popovića: „Razmatrajući životni put ‘Svetitelja’ SPC episkopa Nikolaja Velimirovića, mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije ističe da je njegovo životno iskustvo, ili ‘koštac sa svekolikom dramom i egzistencijalnim raspećima sebe i svog vremena’, omogućilo kasnije ocu Justinu Popoviću, njegovom nasljedniku, da ‘pokaže stamenost i nepokolebljivost u vjeri do kraja života’.“²³⁶ Tadašnji jeromonah Amfilohije uputio je kritike na račun ekumenizma koji se temelji na pogrešnoj ekleziologiji, a kojega je kao neopravdanu novost uvela Carigradska patrijaršija

²³⁴ Artemije RADOSAVLJEVIĆ, *Ekumenizam*, 319-320.

²³⁵ Artemije RADOSAVLJEVIĆ, *Srpska Crkva protiv ekumenizma*, 324.

²³⁶ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 132-133.

početkom 20. stoljeća. „Dijalog ljubavi“ predstavlja se kao svojevrsna nova ekumenska teologija, što dovodi u pitanje stoljeća prije „otkrića“ dijaloga ljubavi u 20. stoljeću te ova novost može dovesti u pitanje autentično sudjelovanje pravoslavnih u ekumenskom pokretu. Može se shvatiti da bi prijašnja stoljeća, kad nije bilo dijaloga ljubavi, nisu bila autentična zbog dosljednosti pravoslavnoj ekleziologiji. „Kao polaznu osnovu svog učešća on je tada naveo kritiku ‘sentimentalnog bogoslovlja’ koje se zasniva na ‘pogrešnoj eklisiologiji’. Po Radoviću, njegova suština se svodi na pokušaj kritike iskustva poslednjih deset vekova kao ‘vekova mržnje’ preko ‘afirmacije ljubavi’. On je tada istakao da pomenuti metodološki pristup zapravo ‘previđa vekovni crkveni opit’, ili ga u najboljem slučaju ‘prikazuje u sasvim drugom svetlu’. Kao temelj takve ‘nove ekumenske teologije’ naznačio je enciklike Carigradske patrijaršije s početka 20. veka, ali je podvukao da je njihova priroda ‘strana Predanju Crkve’, zbog čega i učešće pravoslavnih u Ekumenskom pokretu ne počiva na pravilnim osnovama i sadrži u sebi ‘seme razdora’ u potpunosti kompatibilno ‘protestantskom haosu’. [...] Očigledno je da pomenuti stavovi nisu predstavljali kritiku ideje ekumenizma i Ekumenskog pokreta kao takvih, već njegove pogrešne eklisiološko-metodološke utemeljenosti, posmatrano iz perspektive Pravoslavne crkve.“²³⁷ Prema episkopu i mitropolitu Amfilohiju sudjelovanje pravoslavnih u ekumenskom pokretu treba se odvijati u skladu s tradicionalnom pravoslavnom ekleziologijom te, u tom smislu, treba biti svjedočanstvo nepravoslavnima o autentičnosti pravoslavlja kao istinske Kristove Crkve.

U svome članku gdje promišlja i komentira izlaganja na znanstvenom simpoziju u Solunu 1972. godine, jeromonah Amfilohije donosi nekolicinu zanimljivih bilješki koji daju bolji pogled na pravoslavno razumijevanje molitve u ekumenskom kontekstu. Amfilohije bilježi: „I pored ispravnosti stavova, predavanje o kome je reč odlikovalo se jednom jakom dozom intelektualizma. Osetivši to D. Staniloaje prvo što je podvukao u diskusiji, to je: ‘veza bogoslovlja sa molitvom, pobožnošću, pastirstvom’. Hristos je živa realnost u Crkvi. Bogoslovlje je bogoslovlje u Crkvi, koja je živo telo Hristovo: bogoslov treba da je svestan da je u Hristu da njegovo bogoslovlje ne može biti istinsko bogoslovlje ako nije – živo svjedočanstvo. Ako nije to onda je – ideologija. Pravu vrstu bogoslovlja o. Dimitrije nazva vrlo umesno ‘ovaploćeno bogoslovlje’. U tom smislu svaki sveštenik bogoslovstvuje: blagočešćem, molitvom, pastirstvovanjem. Sveštenici nisu neka ‘niža’ vrsta bogoslova. Oni svojom molitvom uzdižu Crkvu.“²³⁸ Komentirajući i donoseći ključne naglaske iz predavanja rumunjskog

²³⁷ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 151.

²³⁸ Amfilohije RADOVIĆ, *Međupravoslavni bogoslovski simposion*, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 352.

pravoslavnog teologa i svećenika o. Dumitrua Stăniloaea (1903.-1993.) može se uočiti pravoslavno poimanje neraskidive povezanosti molitve s bogoslovljem (teologijom). Liturgija i molitva su utjelovljena teologija, zato se za svakoga svećenika može reći da je teolog jer liturgija i molitva, vezane uz ispravan govor o Bogu – teologiju, uzdižu čitavu Crkvu Bogu.

Misao o neraskidivoj povezanosti molitve, liturgije s teologijom nalazi se i u misli episkopa Dimitriosa Trakatelisa (r. 1928., umirovljeni naslovni mitropolit vrestenski) koji je, prema Amfilohiju, komentirao slično: „On je podvukao da je u Predanju jezik istine (*lex credendi*) – jezik molitve (*lex orandi*), a ne neki apstraktan jezik. To dokazuje faktom da je biblijski, novozavetni jezik, ‘himničan’, kao i uopšte jezik bogoslužjenja. Jezik bogoslužjenja postaje, jezik istine, čak i jezik dijaloga. Sve to znači da istina vere nije nešto apstraktno, već nešto što se živi, peva. Istina preko bogoslužjenja postaje poezija, muzika.“²³⁹ Liturgija i molitva, dakle, nije ništa manje nego slavljena i pjevana istina kršćanske vjere. Stoga je nužan preduvjet zajedničkoj molitvi kršćana, iz pravoslavne perspektive, zajednička vjera.

Izneseni stavovi i zapažanja episkopa Artemija i episkopa Amfilohija govore o utjecaju oca Justina Popovića u suvremenoj srpskoj Crkvi. Uzimajući u obzir Popovićev velik utjecaj i ugled u Srpskoj pravoslavnoj Crkvi, koji se proteže sve do danas, može se zaključiti da je svaki oblik ekumenizma, a posebno molitva s nepravoslavnima, apsolutno neprihvatljiva i isključena za značajan dio srpske Crkve. Ekumenizam za Popovića predstavlja čisto ljudski pokušaj ujedinjenja, svojevrsni antropocentrizam, koji potkopava eklesiološke i dogmatske temelje istinske Kristove Crkve kako bi na čelo te Crkve zasjeo čovjek. Oblik ekumenizma kakav provode protestanti i katolici je humanistički, antropocentrični i kao takav, jer je u središtu čovjek, a ne Bog, idolopoklonički. Nasuprot takvom ekumenizmu stoji „bogočovečanski ekumenizam“ kojeg naučava i zagovara Popović, a temelji se na prihvaćanju čistoće i istinitosti pravoslavne vjere te stavljanja Krista i njegove istinske Crkve (Pravoslavne) u središte. Jedino potpunim prihvaćanjem zajedništva s Kristovom Crkvom (Pravoslavnom Crkvom) i njezinim učenjem, može se ostvariti ekumenizam. Molitva, kao bogoštovni čin, i zajedništvo s nepravoslavnima u molitvi apsolutno je neprihvatljivo. Za pravoslavne, uzimajući u obzir drevni zakon Crkve da su *lex orandi* i *lex credendi* neraskidivo povezani, odnosno da je molitva Crkve izraz njezine vjere (teologije, dogme), a s obzirom da među kršćanima ne postoji savršeno jedinstvo u dogmi (teologiji, nauku), zaključuje se da ni molitveno zajedništvo nije moguće. Više o ekumenskim promišljanjima oca Justina Popovića bit će izneseno u dijelu rada koje se bavi pravoslavnim teolozima, no ovdje je ukratko spomenut otac Justin jer njegovo

²³⁹ Amfilohije RADOVIĆ, Međupravoslavni bogoslovski simposion, 363.

učenje ima utjecaj na dio visokog klera Srpske pravoslavne Crkve kao što su spomenuti episkop Artemije Radosavljević (episkop raško-prizrenski i kosovsko-metohijski do raščinjenja 2010. godine), episkop Atanasije Jevtić (1938.-2021., episkop zahumsko-hercegovački, dugogodišnji profesor i dekan Bogoslovskog fakulteta Sveučilišta u Beogradu)²⁴⁰ te mitropolit Amfilohije Radović (1938.-2020., mitropolit crnogorsko-primorski, zetsko-brdski, skenderijski te egzarh pećkog trona).

U nizu visokog klera Srpske pravoslavne Crkve koji imaju istaknutu ulogu u srpskoj Crkvi, a nadahnjuju se na Popovićevom shvaćanju ekumenizma, potrebno je spomenuti i episkopa zahumsko-hercegovačkoga Atanasija Jevtića (1938.-2021). Govoreći o polaznoj točki ekumenizma, episkop Jevtić ističe da se on mora temeljiti na ispravnoj kristologiji, a koja je neraskidivo povezana s ispravnom ekleziologijom. Ispravna kristologija, odnosno dogmatska cjelovitost vode prema ispravnom shvaćanju Crkve (ekleziologija) te se s toga temelja može graditi pravovjerni ili „pravoslavni“ ekumenizam. Nasuprot ovom „pravoslavnom ekumenizmu“ stoji „zapadni ekumenizam“ koji je, iz pravoslavne perspektive, pogrešan jer se temelji na pogrešnoj kristologiji, a posljednično tomu, i nevaljanoj ekleziologiji. Ovime se jasno naznačuje i predbacuje da su klasične sporne dogmatsko-teološke točke između Istoka i Zapada temelj i uzrok nevaljanosti čitave zapadne teologije, barem iz perspektive pravoslavlja. „Neki episkopi vrednuju ekumenizam polazeći od aksioma ‘hristološke vizije sveta’ koja se ostvaruje ‘preko Crkve’, insistirajući na pravilnom razumevanju principa hristologije i eklisiologije, i njihovom doslednom poštovanju i primeni. Imajući u vidu te pretpostavke, oni ekumenizam doživljavaju, pre svega, kao ‘pravoslavni ekumenizam’. Primenom komparativne metode u analizi, oni tom pojmu suprotstavljaju koncepciju ‘pogrešne zapadne eklisiologije’ koja, po njima, zapravo jeste logična posledica pogrešnog shvatanja osnovnih principa hristologije. Zbog toga umirovljeni episkop zahumsko-hercegovački Atanasije Jevtić ističe da hrišćansko jedinstvo nužno mora biti zasnovano ‘na Hristu’, i da zapravo može biti samo rezultat ‘dela Duha Svetoga’ i Njegove ‘blagodati’. Polazeći od pravoslavnog shvatanja ustrojstva Crkve, kao njegovu suštinsku odrednicu on navodi ‘hristocentričnost’, koja se u vremenu ostvaruje i projektuje kroz ‘apostolocentričnost’ i ‘episkopocentričnost’.“²⁴¹ Prema riječima episkopa Jevtića, usmjerenje ekumenskog pokreta prema kristocentričnosti, odnosno ispravnoj kristologiji, postupno će dovesti do ispravnog razumijevanja crkve, a potom aksiom *Ubi*

²⁴⁰ Srpski patrijarh Porfirije povodom smrti episkopa Atanasija uputio je pismo koje se čitalo na sahrani. U njemu navodi episkopa Atanasija kao jednog od najpoznatijih srpskih teologa, uz Nikolaja Velimirovića i Justina Popovića. Više o pismu: <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/patrijarhovo-pismo-na-sahrani-episkopa-atanasija-bio-je-tamo-gde-i-sveti-i-oci-i-ucetelji-crkve/> (7.II.2022).

²⁴¹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 165.

episcopus, ibi ecclesia (Sveti Ignacije Antiohijski, *Poslanica Smirnjanima* 8, 2) postaje očit jer će se ispravna, apostolska vjera u Krista pronaći u punom zajedništvu s pravovjernim (pravoslavnim) episkopima. Na ovaj način ispravna kristologija postaje življena ekleziologija koja treba biti u temelju ekumenskih napora.

Episkop Jevtić ističe nužnost zajedništva kršćana prvenstveno u vjeri i istini jer je to jedini preduvjet istinskom jedinstvu. Pod utjecajem Popovića odbacuje „rimski“ i „ženevski“ ekumenizam koji se temelje na pogrešnoj ekleziologiji te sentimentalnim ustupcima nauštrb vjere. O tom pogrešnom ekumenizmu i suvremenom ekumenskom pokretu Jevtić piše: „Što se pak tiče Rimskog, ili tačnije ‘Rimocentričnog Ekumenizma’, koji je proklamovan naročito na Drugom Vatikanskom koncilu, iako Rimokatolička Crkva ni do danas zvanično nije stupila u Ekumenski pokret (nije član nego samo ‘posmatrač’ u Ženevskom ‘Svetskom Savetu Crkava’), on se nije odrekao starog unijatskog mentaliteta i prakse. Rim, nažalost, ne radi na stvarnom jedinstvu Crkve, nego na potčinjenju svih Crkava Rimskom papizmu. Za nas Pravoslavne ovde se postavlja isuviše ozbiljan problem: hoćemo li, kao što misle i nameravaju neki od ‘ekumenista’ iz pravoslavnih sredina, učestvovati i saradivati, tj. raditi i dalje na tom pogrebu, ili ćemo obnoviti i pojačati naše pred podeljenim hrišćanima autentično crkveno svedočenje i ispovedanje prave vere.“²⁴² Episkop Jevtić dovodi u pitanje same temelje suvremenog ekumenskog pokreta sumnjajući u njegove iskrene namjere jer, po njemu, postoji opasnost od potčinjenja rimskome papi. Za pravoslavne, dogma o prvenstvu i nezabludivosti rimskoga biskupa, tijekom povijesti, a posebno nakon Prvoga vatikanskoga sabora kada je objavljena kao dogma vjere, je apsolutno neprihvatljiva i jedna od najvećih prepreka u ekumenskom dijalogu.

Pitanje *intercommunio*, zajedništva u Euharistiji, svetim činima, a za pravoslavne to je i molitva kao bogoslužni čin, je neprihvatljiv, prema Jevtiću, zbog toga što problem uopće želje za zajedničkom molitvom i interkomunijom nije problem pravoslavlja, već zapadnog kršćanstva koje je ostalo žedno u želji za pravom vjerom i duhovnošću koje se nalazi u Pravoslavnoj Crkvi. Jevtić piše: „Problem tzv. *intercommunio*, i drugi slični problemi u savremenoj Eklisiologiji, proizvod su savremenog zapadnog Ekumenizma. Treba reći da je Ekumenizam, kako se pojavio u novije vreme, u svojim najboljim predstavnicima, pojavio se kao žeđ za izgubljenim hrišćanskim jedinstvom, no samim tim Ekumenizam je i dokaz tragedije raskola Zapadnog Hrišćanstva; dokaz da oni tog jedinstva sa Crkvom nemaju. To je traganje počela odavno, od onog momenta kad je tajna jedinstva Crkve prenet na Zapadu sa Bogočoveka na čoveka. (Posredno je zapadni Ekumenizam proizvod Papizma, jer se rodio iz

²⁴² Atanasije JEVTIĆ, Pravoslavni ekumenizam, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 186.

Protestantizma otcepljenog od Rimokatolicizma). Žeđ za hrišćanskim jedinstvom zasniva se na osećanju izgubljenog jedinstva u veri i duhovnom opitu.²⁴³ Dakle, uopće inzistiranje katolika i protestanata na interkomuniji, zajedništvu u svetim činima i na zajedničkoj molitvi je za pravoslavne, prema Jetiću, suvišna jer ta želja govori o duhovnoj žeđi Zapada. Pravoslavnim kršćanima, kako je već rečeno, zajednička molitva je moguća samo u okviru onih koji imaju ispravnu vjeru jer molitva je pjevana ili govorena teologija.

Episkop novosadski i bački, somborski i segedinski Irinej Bulović (r. 1947.) također ističe važnost sudjelovanja Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava kao one koja je istinska Crkva Kristova i koja treba to jasno svjedočiti. Pravoslavna Crkva ima evanđeosku odgovornost svjedočiti Krista Uskrsloga čitavoj ekumeni, puninu vjere, a alternativa koja je neprihvatljiva jest zatvaranje u sebe.²⁴⁴ Episkop Bulović ističe da se međukršćanski dijalog treba temeljiti na teološko-duhovnom temelju, u duhu iskrenog traženja istine. Zato je oblik rada i donošenja odluka na razini Ekumenskog vijeća Crkava, koji se temelji na demokratskom glasovanju, neprihvatljiv za stvari vjere u kojima može biti samo jedna istina. „Međuhrišćanski dijalog u budućnosti, po njemu, treba da ima pre svega bogoslovsku i duhovnu prirodu, dok u okvirima SSC ne treba da se odvija kroz primenu principa ‘trijumfa većine, neumesnog prilikom rasprava o Bogu’. [...] Bez obzira na sve polazeći od ‘hristocentričnog ekumenizma’, episkop Irinej Bulović pravda učešće SPC u SSC, i napominje da i Justin Popović ‘nije kritikovao ideju dijaloga, svedočenja i ljubavi’ već ‘ideologiju ekumenizma kao novog hrišćanstva’, koja zapravo jeste ‘eklisiološka jeres’.²⁴⁵ Bulović zastupa umjereniju poziciju u odnosu na pravoslavno sudjelovanje u ekumenskom pokretu u odnosu na episkopa Jevtića, no sudjelovanje u ekumenskom pokretu treba se odvijati na takav način da bude pravoslavno misionarsko svjedočenje svoje vjere i Crkve kao jedine prave vjere i Crkve Kristove. U ekumenskim nastojanjima pravoslavnih, pa i u sudjelovanju u ekumenskoj molitvi uvijek vrijedi ovo načelo: „Pravoslavno hrišćanstvo svoje učešće u ekumenskom pokretu zasniva na dubokom uverenju proisteklom iz sopstvenog samosaznanja po kome: ‘Pre svega Pravoslavna Crkva nije ni sekta a ni konfesija, već istinska Božija crkva’.²⁴⁶ Ovo načelo, kao temeljni princip pravoslavne ekleziologije, određuje stavove pravoslavnih prema nepravoslavcima i odražava realno stanje o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve.

²⁴³ Atanasije JEVTIĆ, *Pravoslavni ikumenizam*, 185.

²⁴⁴ Usp. Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 167.

²⁴⁵ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 167-168.

²⁴⁶ Vladimir VUKAŠINOVIĆ, *Ka novom ekumenizmu*, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 374.

Godine 2001. sastavljen je apel „Obraćanje Svetom arhijerejskom saboru Srpske pravoslavne Crkve“ od strane monaha i vjernika u manastiru Sopoćani. Zbog toga se ovaj apel naziva i „Sopoćanska deklaracija“. U tom apelu, kojega je potpisalo preko 250 klerika, monaha i monahinja, od vodstva srpske Crkve traži se prekid svih ekumenskih odnosa zbog, prema sudu potpisnika, rastućih problematičnih tendencija Ekumenskog vijeća Crkava.²⁴⁷ Između ostaloga, posebno se problematizira i zajednička molitva s nepravoslavnima: „Polazeći od koncepta ‘hrišćanske ljubavi i brige za Svetosavsko nasleđe Srpske crkve’, ona se izrazito kritički izjasnila o prirodi ‘najnovijih tendencija u razvoju SSC’, što se uopšteno odnosilo na njegovu ‘sekularizaciju i bavljenje svetskom politikom’, ali i na niz stavova te organizacije vezanih za toleranciju ‘protivprirodnog bluda oličenog u homoseksualizmu’, kao i njenu praksu ‘zajedničkih molitvi i bogoslužnja sa inovernima’.”²⁴⁸ Za problematiku ovoga rada, zajedničku molitvu, osobito je važna točka 3 Sopoćanske deklaracije: „Tražimo takođe da se odnos sa rimokatolicizmom (koji svi Sveti Oci i učitelji Crkve, od Fotija Velikog preko Marka Efeškog do Justina Čelijskog smatraju jeresju, a ne ‘sestrinskom crkvom’) vrati u normalne okvire razgovora o neophodnom, a da se prestane sa bilo kakvim molitvenim opštenjem sa rimokatolicima i papom rimskim pod izgovorom ‘bratske ljubavi’. U ovom opštenju najdalje je otišao episkop šabačko-valjevski gospodin Lavrentije, koji se sa 36 svojih sveštenika u avgustu 2000. poklonio rimskom papi, tražeći njegov blagoslov.“²⁴⁹ Potpisnici deklaracije prozivaju episkopa šabačko-valjevskog Lavrentija zbog ekumenizma, te traže od Svetog arhijerejskog sabora Srpske pravoslavne Crkve prekid svakog oblika ekumenizma, posebno zajedničke molitve.

Predstavnici Srpske pravoslavne Crkve redovito sudjeluju u Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana koja se svake godine organizira u vremenu od 18. do 25. siječnja u Zagrebu. Redoviti sudionik međukršćanskih molitvenih događanja u Zagrebu, pa i molitvene osmine, bio je sadašnji srpski patrijarh Porfirije Perić koji je od svibnja 2014. do veljače 2021. bio mitropolit zagrebačko-ljubljanski. U Zagrebu predstavnici Srpske pravoslavne Crkve redovito sudjeluju u zajedničkoj molitvi, no to ne znači da sudjelovanje predstavnika SPC-a u Zagrebu odražava ekumenski stav i ozračje čitave srpske Crkve na teritoriju Republike Hrvatske. To i ne treba čuditi s obzirom na nepostojeći središnji i sve obvezujući pravoslavni stav po pitanju zajedničke molitve s nepravoslavnima. Dok u većini slučajeva predstavnici SPC-a sudjeluju na

²⁴⁷ Tekst sopoćanskog apela ili deklaracije: [https://istinoljublje.com/сопоћански-апел-против-екуменизма-2001-г/ \(10.II.2022\).](https://istinoljublje.com/сопоћански-апел-против-екуменизма-2001-г/ (10.II.2022).)

²⁴⁸ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 173.

²⁴⁹ Točka br. 3. Sopoćanske deklaracije. Citirano prema: [https://istinoljublje.com/сопоћански-апел-против-екуменизма-2001-г/ \(10.II.2022\).](https://istinoljublje.com/сопоћански-апел-против-екуменизма-2001-г/ (10.II.2022).)

Molitvenoj osmini, ipak ima sredina gdje to nije slučaj. Primjerice, u Sisku lokalni predstavnici Srpske pravoslavne Crkve već par godina ne sudjeluju na središnjem slavlju Molitvene osmine za jedinstvo kršćana. Prema arhivi vijesti koje se mogu pronaći na službenoj mrežnoj stranici Sisačke biskupije, zadnji put su na Molitvenoj osmini predstavnici Srpske pravoslavne Crkve sudjelovali u siječnju 2017. godine i to: sisački paroh o. Veselin Ristić te o. Petar Olujić, sisački protojerej stavrofor u miru.²⁵⁰ Od tada sve do zadnje Molitvene osmine u trenutku pisanja ovoga rada (2022.)²⁵¹ predstavnici SPC-a u Sisku nisu sudjelovali na središnjem slavlju Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u Sisku. Ovdje se jasno vidi primjer neujednačenih stavova klera Srpske pravoslavne Crkve prema zajedničkoj ekumenskoj molitvi koji su uvjetovani, kako dogmatsko-kanonskim tako i društveno-političkim zbivanjima. Više o ekumenskim molitvenim susretima po hrvatskim gradovima doneseno je u VI. poglavlju rada.

II.2.4. Sveta Gora Atos

Sveta Gora Atos autonomna je monaška pokrajina u sastavu Grčke. Ona je jedno od najvažnijih duhovnih središta pravoslavlja, a sastoji se od dvadeset manastira pod upravom pojedinih pravoslavnih autokefalnih Crkava.

U pogledu ekumenskih odnosa Monaška Republika, odnosno monasi gledaju na bilo kakav oblik ekumenizma kao nešto što je apsolutno neprihvatljivo za pravoslavlje. S obzirom na neprikosnoven duhovni ugled i utjecaj koje Atos i njegovi monasi imaju u pravoslavlju, stavovi i apeli koje atonski monasi upućuju visokom kleru Pravoslavne Crkve (a pod direktnom su upravom carigradskog patrijarha), imaju velik utjecaj na pravoslavne odnose s nepravoslavnima.

Pokušaji interkomunije s katolicima propali su zbog apela atonskih monaha: „Predstavnici dvadeset pet Svetogorskih manastira su, još početkom 1970. godine, posle odluke Sinoda Ruske crkve da dozvoli i vernicima RKC da se ‘pričešćuju’ u njenom okrilju uputili molbeno pismo patrijarhu Atinagori, tražeći da utiče na izmenu ove odluke. Odgovor je bio organizovanje molitve za ‘jedinstvo vere i predanja u Pravoslavlju’ sredinom marta iste godine.

²⁵⁰ Središnje molitveno slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u Sisku 23.I.2017. godine: <https://www.biskupija-sisak.hr/index.php/arhiv/3845-sredinje-slavlje-ekumenskog-hoda-ovogodinje-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krana> (10.II.2022).

²⁵¹ Središnje molitveno slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u Sisku 23.I.2022. godine: <https://www.biskupija-sisak.hr/index.php/arhiv/6633-sredinje-slavlje-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krana> (10.II.2022).

Prihvatajući njihov autoritet i argumente, Sinod Carigradske patrijaršije je enciklikom patrijarha Atinagore iz 1967. godine zabranio ovakvu praksu. Protest su uputili i 1984. zbog 'kršenja svetih kanona' od strane pojedinih pravoslavnih episkopa, koji su nastavili da primenjuju tzv. interkomunije ('pričešćivanja') s nepravoslavnima.²⁵² Analogno ovoj odluci, može se pretpostaviti da nikakav oblik zajedništva u svetim stvarima (liturgiji ili molitvi) za pravoslavne, prema atonskim monasima, nije ni pod kojim uvjetima prihvatljiv. Ne samo zbog nejedinstva vjere, nego zato što su, prema njima, i sakramenti Rimokatoličke Crkve nevažeći: „Naglasili su da su 'svete tajne' RKC 'nevažeće za pravoslavne' pozivajući se i na tada objavljenu disertaciju carigradskog pergamskog mitropolita Jovana Zizjulasa 'Jedinstvo Crkve u episkopu i božanstvena Evharistija u prva tri veka hrišćanstva' koji je inače figurirao kao 'liberalniji' pravoslavni teolog. Monasi su, zapravo, želeli da pobiju ustoličenje teze 'ekumenista' da i izvan pravoslavlja postoje 'crkve', koje su za njih samo 'zajednice jeretika koji ispovedaju veru u Hrista', ali na drugi način u odnosu na 'Svetu Hristovu Crkvu Pravoslavlja'. Podsetili su na pomenutu encikliku patrijarha Atinagore kojom se zabranjuje 'pričešće' s nepravoslavnima, ukazujući i da je Ruska crkva po tom pitanju ispravila 'grešku'. Carigradskom patrijarhu Dimitriju su zamerili i to što je prisustvovao rimokatoličkoj misi prilikom posete Rimu i dozvolio pravoslavnom đakonu da na njoj čita jevanđelje. Naglasili su da po pravoslavnim kanonima pravoslavni sveštenici 'ne smeju sasluživati sa nepravoslavnima'.²⁵³ Vidljivo je, iz stavova atonskih monaha, radikalni pristup i potpuno odbacivanje bilo kakve ekleziologije i mogućnosti zajedništva s bilo kim izvan pravoslavlja. S obzirom da ovako isključivi stavovi dolaze iz duhovnog središta pravoslavlja, imaju velik utjecaj ne samo na pomjesne Crkve, nego na čitavo pravoslavlje.

²⁵² Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 290.

²⁵³ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 292.

II.3. Zakonodavni pristup Pravoslavne Crkve zajedničkoj višekonfesijskoj molitvi na primjeru Izvješća Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava

Nakon što je u prošlom poglavlju bilo razmotreno pitanje stavova visokih predstavnika partikularnih pravoslavnih crkava po pitanju ekumenizma i dopuštenosti zajedničke molitve pravoslavnih s nepravoslavnima, ovo poglavlje prikazuje pojedine zakonodavne akte Pravoslavne Crkve koji govore o zajedničkoj molitvi. Istražuju se kanoni Pravoslavne Crkve, kao i njihovo tumačenje, koji sa kanonske strane tumače mogućnost i narav višekonfesijske molitve s nepravoslavnima.

II.3.1. Zakonodavni pristupi Pravoslavne Crkve višekonfesijskoj molitvi tijekom povijesti

Postoje sveti kanoni ekumenskih sabora prvog tisućljeća koji brane zajedničku liturgiju pravovjernih kršćana sa onima koji su heterodoksni, u ovom slučaju donatistima i arijancima. Neka tumačenja ovih kanona od strane pravoslavnih uzimaju u obzir vrijeme i okolnosti nastanka ovih kanona, dok druga tumačenja idu za strogom primjenom svrstavajući automatski sve nepravoslavne kršćane u kategoriju heretika. Stoga, u pogledu kanonskih propisa prvog tisućljeća koji brane liturgijsko i molitveno zajedništvo s hereticima, postavlja se problem mogućih interpretacija koje se kreću od strogih do liberalnih. Narav ovih kanona je zaštititi pravovjerne kršćane od utjecaja i zavođenja heterodoksnih kršćana. „Kanoni koji se izravno ili neizravno odnose na ovu problematiku su brojni i pokrivaju širok spektar pastoralnih stvari kako bi se spriječilo ili suzbilo bilo kakvo zavođenje pravoslavnih vjernika od strane heterodoksnih. Osobito se, međutim, u vezi s konkretnim pitanjem zajedničke molitve s heterodoksima i raskolnicima citira 45. Apostolski kanon i kanon 33. Sinode u Laodiceji (4. st.), jer se na temelju ova dva kanona evaluiraju svi slični sveti kanoni, koji se indirektno referiraju na ovu problematiku.“²⁵⁴

S obzirom na autokefalnost pravoslavnih Crkava, ne postoji kodificirani zakonik kao što to ima Katolička Crkva. Kanoni istočnih Crkava formulirani su kao odgovori na pojedine situacije ili izazove u Crkvi te postoje kanoni iz raznih vremena, često puta kontradiktorni, ali

²⁵⁴ Vlassios PHEIDAS, Common Prayer as an Issue for Orthodox Involvement in Ecumenism, according to the Canon Law, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*. „That they all may be one“ (John 17:21), Volos Academy Publications, Volos, 2014., 609.

su u pravnom smislu mjerodavni te podliježu raznim tumačenjima, što vrlo često, u kontekstu molitve s nepravoslavnima, predstavlja velik izazov i zapreku. Izvori kanona Istočne Crkve su: kanoni ekumenskih sabora prvog tisućljeća, kanoni lokalnih Crkava prvog tisućljeća, kanoni crkvenih otaca te kanoni koji se pripisuju apostolima.

Apostolski kanoni sadrže 85 kanona koji se pripisuju apostolima i tradiciji prve Crkve, no spis potječe iz 3. ili 4. stoljeća, što ne isključuje da u sebi sadrži najranije usmene predaje o disciplini Crkve. U Apostolskim kanonima nalazi se nekoliko kanona koji brane molitvu s hereticima, a oni se često citiraju u kontekstu nedopuštenosti i nemogućnosti za zajedničku molitvu pravoslavnih s nepravoslavnima. To su sljedeći kanoni:

- Kanon 10.: „Ako se ko zajedno sa odlučnim, ma bilo i u kući, bude molio, neka se takav odluči.“²⁵⁵
- Kanon 11.: „Ako se koji klirik bude molio zajedno sa svrgnutim klirikom, neka se svrgne i on.“²⁵⁶
- Kanon 45.: „Episkop, ili prezbiter, ili đakon, koji se bude sa jeretikom samo u molio, neka se odluči; ako im čak dopusti kao klicirima, da što rade, neka se svrgne.“²⁵⁷
- Kanon 46.: „Naređujemo, da se svrgne episkop, ili prezbiter, koji prizna krštenje, ili žrtvu jeretika. Jer, kako se slaže Hristos s Belijarom? Ili kakav dijel ima vijerni sa nevjernikom? (II. Kor. 6, 15).“²⁵⁸
- Kanon 64.: „Ako koji klirik, ili svjetovnjak pođe u sinagogu jevrejsku ili jeretičku da se moli, neka bude i svrgnut i odlučen.“²⁵⁹

Drugo mjesto na kojem se nalaze referentni kanoni u vezi zajedničke molitve s nepravoslavnima su kanoni iz sabora u Laodiceji. Ovaj sabor održan je oko 363. ili 364. godine te, iako lokalne naravi, njegove odluke pripadaju u korpus mjerodavnih kanona Pravoslavne Crkve. Kanoni s ovoga sabora koji dotiču pitanje zajedničke molitve su sljedeći:

²⁵⁵ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, I., Istina (izdavačka ustanova Eparhije dalmatinske), Beograd – Šibenik, 2004., 66.

²⁵⁶ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, I., 67.

²⁵⁷ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, I., 109.

²⁵⁸ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, I., 111.

²⁵⁹ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, I., 134.

- Kanon 6.: „Ne treba dopuštati jereticima, koji ostaju uporni u jeresu, da ulaze u dom Božji.“²⁶⁰
- Kanon 9.: „Ne treba dopustiti, da oni koji pripadaju Crkvi, polaze radi molitve ili službe u groblja ili u takozvana mučenička mjesta jeretika; a koji to čine, ako su vijerni, imaju biti van općenja za neko vrijeme. Pokaju li se, ispovjede da su zgriješili, neka se opet prime.“²⁶¹
- Kanon 31.: „Ni s kakvim jeretikom ne treba brak sklapati, ili za jeretike davati sinove ili ćeri, nego na protiv treba njih uzimati, ako obećaju, da će hrišćani postati.“²⁶²
- Kanon 32.: „Ne treba primati blagoslovene hlebove jeretika, jer su blagoslovi njihovi više besmislice, nego su blagoslovi.“²⁶³
- Kanon 33.: „S jereticima ili raskolnicima ne smije se zajedno moliti se.“²⁶⁴

Sljedeće relevantno mjesto po pitanju dopuštenosti zajedničke molitve pravoslavnih s nepravoslavnima nalazi se u Pravilima Timoteja Aleksandrijskog. Timotej Aleksandrijski 24. je u nizu patrijarha na tronu svetoga Marka, u razdoblju od 381. do 385²⁶⁵. godine, odnosno u vremenu Drugog sveopćeg sabora u Carigradu i neposredno nakon njega. Timotejevi kanoni doneseni su u obliku pitanja i odgovora, a ovdje je donesen 9. kanon:

- „Pit. Da li može klirik da se moli u prisustvu arijana ili drugih jeretika, ili mu to ne će škoditi, kada se pri njima on moli i služi službu?

Odg. Na božanstvenoj službi đakon prije vremena cjelivanja kaže: ‘Koji ste van općenja izlazite’. Ne mogu dakle službi prisustvovati (arijani i drugi jeretici), osim ako obećaju pokajanje i da će ostaviti jeres.“²⁶⁶

Zbog Milaševog arhaičnog prijevoda (citirana bibliografska jedinica je originalno iz 1895., a ponovno tiskano 2004.) u daljnjem navođenju kanona i njihovih tumačenja, bit će donesen vlastiti autorov prijevod. Iz navedenih kanona vidljivo je sljedeće: „Pravoslavnim [pravovjernim, op. a.] kršćanima nije dopušteno moliti s hereticima: ‘Neka biskup, prezbiter ili đakon, koji je makar molili s hereticima, bude ekskomuniciran; ali ako im je dopustio da vrše

²⁶⁰ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, Knjiga II., Istina (izdavačka ustanova Eparhije dalmatinske), Beograd – Šibenik, 2004., 73.

²⁶¹ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, II., 74.

²⁶² Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, II., 90-91.

²⁶³ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, II., 91.

²⁶⁴ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, II., 91.

²⁶⁵ Lista svih aleksandrijskih patrijarha na službenoj stranici Aleksandrijskog patrijarhata: <https://www.patriarchateofalexandria.com/index.php/en/timotheos-i-the-destitute-381-385> (16.II.2022).

²⁶⁶ Nikodim MILAŠ, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, Knjiga II., 446.

kleričke čine [*communicatio in sacris*], neka bude svrgnut.’ (kan. 45 Ap; kan. 64 Ap; kann. 6, 9 Laodiceja). Kan. 32 iz Laodiceje daje razlog interdikta: njihove molitve su radije bezumlje nego milost, prokletstvo a ne blagoslov, *alogiae* više nego *eulogiae*. Opet, nitko se ne smije pridružiti molitvi s hereticima i raskolnicima (kan. 33 Laodiceja). [...] Ako bi netko molio, makar i u kući, sa ekskomuniciranim, neka i sam bude ekskomuniciran (kan. 10 Ap). Klerik koji se pridruži molitvi (koncelebrira) sa svrgnutim klerikom, neka i sam bude svrgnut (kan. 11 Ap; kan. 2 Antiohija).²⁶⁷ U navedenom citatu koristi se engleski termin *deposed*, što je prevedeno riječju *svrgnut* kako bi se naglasile određene suptilne razlike u kaznama. Svrgnuće (*deposition*) može biti privremeno (*suspenzija*): „Klerik je kanonski udaren (tj. sankcioniran) privremenim svrgnućem kada neki njegovi grijesi nisu dovoljno ozbiljni da bi prouzrokovali otpad od milosti (kan. 21 VI) i kada svojim ponašanjem pokazuje žaljenje zbog grijeha. Svrgnuti klerik vraćen je na status laika na neko vrijeme, ali nije ekskomuniciran; dopušteno mu je da kao laik primi Svetu Pričest (kan. 5, 12, 13, 25, 32, 36, 45, 48, 59, 64 Ap; kan. 20 IV; kan. 36 VI; kan. 14 Sardika; kan. 11, 133 Kartaga). Nakon perioda suspenzije, klerik može biti vraćen u aktivnu službu ili vraćen na prethodno dostojanstvo.”²⁶⁸ Povezana sa kaznom svrgnuća (*deposition*) jest i kazna ekskomunikacije. Općenito, ekskomunikacija je kazna koja se nameće onima koji su počinili velike grijeha te podrazumijeva isključenje iz vjerničke zajednice i zabranu Svete Pricesti sve do trenutka obraćenja i pokajanja. Isključenje iz zajednice vjernika i zabrana pričesti odnosi se u prvom redu na laike. Za klerika ekskomunikacija znači suspenzija od službe i primanja sakramenata ili, općenito, zabrana primanja i vršenja sakramentalnih čina. Ekskomunikacija klerika naziva se i svrgnuće ili suspenzija.²⁶⁹ Ovdje se vidi suptilna razlika, ali i poveznica između ekskomunikacije i svrgnuća. Oboje je povezano s udaljavanjem iz zajednice i zabranom primanja sakramenata, ali za klerika ovisi može li primiti pričest kao onaj koji je sveden na laički stalež ili ne. U kontekstu teme rada, za klerika se predviđa ekskomunikacija, između ostaloga, ako moli zajedno s hereticima, ali ako im dopusti vršiti sakramentalne čine bit će svrgnut sa službe (kan. 45 Ap).²⁷⁰ Može se zaključiti, konzultirajući engleske verzije kanona i srpski (Milašev) da između *excommunicated* (ekskomuniciran) i *deposed* (svrgnut) postoji razlika u tome što se prvo odnosi na zabranu primanja Svete Pricesti, a drugo označuje gubitak službe za klerika (uz zabranu pričesti). Milaš koristi arhaizme *odlučiti* i *svrgnuti*. *Odlučiti* bi, u ovom kontekstu, značilo *ekskomunicirati* (*excommunicated*), a *svrgnuti*

²⁶⁷ Vasile MIHAIL, *Orthodox Canon Law Reference Book*, Holy Cross Orthodox Press, Massachusetts, 2014., 339.

²⁶⁸ Vasile MIHAIL, *Orthodox Canon Law*, 160.

²⁶⁹ Usp. Vasile MIHAIL, *Orthodox Canon Law*, 185-186.

²⁷⁰ Usp. Vasile MIHAIL, *Orthodox Canon Law*, 187.

(*deposed*) udaljiti klerika iz službe. Prema 45. Apostolskom kanonu *ekskomunikacija* (*odlučenje*) kao kazna nameće se već pri molitvi s hereticima, a *svrgnuće* kao teža kazna nameće se klericima koji su dopustili hereticima vršiti (u bogomoljama pravovjernih) bogoslužne (sakramentalne, kleričke) čine ili radnje.

S obzirom da postoji više kanona koji brane vršenje bogoštovnih čina ili molitvu s hereticima, središnji kanoni koji dotiču samu srž problematike zajedničke molitve su kan. 45. Ap i kan. 33. Laodiceja: „45. Apostolski kanon proglašava da: *‘Neka biskup, prezbiter ili đakon, koji je makar molili s hereticima, bude ekskomuniciran; ali ako im je dopustio da vrše kleričke čine, neka bude svrgnut.’* Kanon 33. iz Laodiceje kaže da: *‘Nije dopušteno moliti s hereticima ili raskolnicima’*.²⁷¹ Kanoni prepoznaju dvije vrste prijestupa: slaviti svete čine (*communicatio in sacris*) s hereticima i raskolnicima te moliti zajedno s njima. Kazna za ove prijestupe je ekskomunikacija (kazna za liturgijsko zajedništvo) i svrgnuće sa službe (isključenje iz kleričke službe kao kazna za molitveno zajedništvo). Kanon 32. iz Laodiceje navodi jasno da su bogoštovni i molitveni čini heretika i raskolnika nevaljani, odnosno bezumlje i prokletstvo te, na taj način, predstavljaju veliku opasnost za pravoslavne (pravovjerne) kršćane.

No, ne postoji suglasnost među kanonistima oko toga što točno označava glagol „moliti“, tj. odnosi li se na samo molitveno ili na liturgijsko (slaviti Božansku liturgiju) zajedništvo ortodoksnih s heterodoksnima jer postoje dvije vrste kazne, koje su gore navedene. Kanonist Theodoros Valsamon (kanonist iz 12. stoljeća i patrijarh antiohijski), tumačeći 45. Apostolski kanon polazi od dva različita značenja glagola „moliti“: „Tako ugledni kanonist Theodoros Valsamon u svom komentaru na ovaj kanon, iako iznosi neopravdanu, osobnu pretpostavku o namjeni kanona, ispravno primjećuje višestruku upotrebu glagola moliti, što je vidljivo iz različitih crkvenih kazni koje su predviđene: na pitanje zašto oni biskupi, svećenici i đakoni koji mole s hereticima nisu svrgnuti [*deposed*, op. a.], nego samo isključeni od primanja pričesti [*excommunicated; odlučeni*, op. a.], kako je onaj koji s takvom [heretičnom, op. a.] osobom moli kako navodi 10. apostolski kanon [*excommunicated; odlučen*, op. a.]. Odgovor: ovdje to ne znači da biskup i ostali mole (tj. koncelebriraju) s hereticima, jer su takvi svrgnuti prema kanonu 66. [sic!, 46. Ap, op. a.] zato što im dopuštaju da vrše čine kao klerici. Ali neka se shvati kao jednostavno sudjelovanje u molitvi i recitiranje na molitvama heretika (sudjelovanje u molitvi)... G. Rallis – M. Potlis, Constitution II, 60).“²⁷² Dakle, Valsamon uočava da se blaža kazna primjenjuje već samo kod molitve s hereticima (isključenje od pričesti kako za laike tako i za klerike), a teža kazna za klerike koji zajedno s heretičnim klericima vrše

²⁷¹ Vlassios PHEIDAS, *Common Prayer as an Issue*, 609.

²⁷² *Isto*.

sakramentalno-bogoslužne čine ili im to dopuste činiti (*svrgnuće*). Također, svoju tezu u vezi 45. Apostolskog kanona potkrepljuje referencama na 10. i 46. Apostolski kanon. Valsamon razlikuje molitvu od koncelebracije: „Neki smatraju zajedničku molitvu kao koncelebraciju, ali meni se ne čini tako... Moje shvaćanje je da je svrha ovog kanona kazniti svakog klerika koji se moli sa svrgnutim klerikom i, nakon svrgnuća, nastavlja celebrirati, zbog čega se i zahtijeva svrgnuće za prethodno navedenog... [klerika, op. a.]“²⁷³

Nadalje, uočava se poveznica i sličnost između 10. i 11. Apostolskog kanona, ali o određene razlike koje valja uzeti u obzir u vrednovanju prekršaja zajedničke molitve s hereticima. U pogledu adresata kanona, Apostolski kanon 10. govori za bilo koju osobu općenito (Milaš: „Ako se ko“; „*if anyone*“²⁷⁴), dok Apostolski kanon 11. donosi propis za klerike (Milaš: „Ako se koji klerik“; „*if any cleric*“²⁷⁵). Što se tiče kazne, Apostolski kanon 10. navodi za svaku osobu koja bude molila s heretikom kaznu ekskomunikacije (zabrana pričesti, isključenje iz zajednice), a Apostolski kanon 11., smjerajući na klerike, govori da svaki onaj (pravovjerni) klerik koji bi se molio sa svrgnutim klerikom i sam postao svrgnut. Ovdje valja uočiti razliku između engleskog i srpskog prijevoda: Milaš navodi samo „Ako se koji klerik bude molio zajedno sa svrgnutim klerikom“ dok u engleskom stoji „*If any cleric joins in prayer with a deposed clergyman, as if he were a clergyman*“²⁷⁶. Razlika je što engleski prijevod govori o načinu sudjelovanja heterodoksnog klerika u zajedničkoj molitvi s pravoslavnim klerikom. Ako se sa heterodoksnom klerikom sudjeluje u zajedničkoj molitvi na takav način da se čini da mu se priznaje satus klerika (iako heterodoksni klerik ne može biti „klerik“ po ovom kanonu), jer mu se dopušta vršiti kleričku službu od strane pravoslavnih klerika koji sudjeluju u takvoj molitvi, to bi sa sobom povlačilo kaznu svrgnuća za pravoslavne klerike koji su dopustili ovaj abusus. Engleski prijevod donosi precizniju narav u pogledu tretiranja heterodoksnog klerika.

Drugi kanonist, Ioannis Zonaras (bizantski teolog i povjesničar iz 12. stoljeća) komentira 10. i 11. Apostolski kanon: „Nekima od onih koji su svrgnuti je zabranjeno celebrirati, ali ne i uzimati pričest ili posjećivati crkvu, dok su drugi svrgnuti, zabranjena im je pričest i isključeni su iz zajednice. Stoga, ako se ovaj kanon referira na svrgnute i isključene, neka i onaj koji se samo moli s njima bude svrgnut ako se radi o zajedničkoj molitvi a ne o koncelebraciji. Ako se ne radi o tome, i osoba koja je svrgnuta nije isključena, svi koji koncelebriraju s njim neka budu svrgnuti.“²⁷⁷ Zonaras stavlja koncelebraciju sa heretikom na

²⁷³ Vlassios PHEIDAS, *Common Prayer as an Issue*, 610.

²⁷⁴ Vlassios PHEIDAS, *Common Prayer as an Issue*, 609.

²⁷⁵ *Isto*.

²⁷⁶ *Isto*.

²⁷⁷ Vlassios PHEIDAS, *Common Prayer as an Issue*, 609-610.

istu razinu kao i zajednička molitva s njime po pitanju težine prijestupa te zagovara kaznu u oba slučaja što predstavlja donekle različito stajalište od Valsamona. No, ovu nedoumicu, odnosno dvostruko tumačenje pokušava razriješiti Pheidias: „Zonorasova dilema je retorička, zato što je jasno iz cijele strukture 11. Apostolskog kanona da je ispravniji izbor *‘ako se radi o zajedničkoj molitvi a ne o koncelebraciji i svrgnuta osoba nije isključena, svaki koji koncelebrira s njim neka bude svrgnut’*. Valsamonovo stajalište o gore navedenoj interpretaciji je manje skrupulozno, jer on uvodi u tekst kanona nepostojeći element o svrgnutom kleru (*‘nakon svrgnuća nastavlja celebrirati’*) a povlači neutemeljen, subjektivan zaključak da je *‘svrha ovog kanona kazniti svakog klerika koji se moli sa svrgnutim klerikom i, nakon svrgnuća, nastavlja celebrirati’*, iako je znao da *‘moliti sa’* svrgnutim klerikom je bilo kažnjivo općenito samo u slučaju da je potonji celebrirao, jer je koncelebracija razlog za kaznu, a ne da je kažnjivo to što je klerik koji je svrgnut prije toga celebrirao. Stoga stvarno značenje kanona povezuje *‘moliti sa’* zajedno s *‘koncelebrirati’* što postaje potpuno jasno u komentaru Alexiosa Aristinosa koji kaže da *‘neka svaki koji moli zajedno, to jest koncelebrira, s nekime tko je svrgnut i sam bude svrgnut’* (Konstitucije II, 15). Usredotočiti se na zabranu *‘zajedničke molitve’* u Božanskoj liturgiji je razumljivo, jer sva su bogoslužja povezana s njom te je, u četvrtom stoljeću, bila ista za pravovjerne i heretike. Heretici su neprestano vršili pritisak na pravovjerni kler za zajedničko prisustvovanje ili čak koncelebraciju da bi zaveli obične vjernike.“²⁷⁸

Iz ove povijesne nedoumice i prikaza raznih tumačenja relevantnih kanona Istočne Crkve vidljivo je da ne postoji jasan konsenzus po pitanju ispravnog značenja i tumačenja pojedinih kanona, već se pribjegava tumačenjima pojedinih kanonista koji su, pokatkad, suprotstavljeni ili nejasni. Ono što se može vidjeti iz tumačenja kanona jest da je zajednička molitva povezana s Božanskom liturgijom, da iz nje izvire i prema njoj upućuje kao svome vrhuncu. Zbog toga se u navedenim kanonima razmatra kažnjavanje ne samo koncelebracija s heterodoksnim klerikom, nego i zajednička molitva s njime. Jasno, potrebno je uzeti kontekst vremena za tumačenje, ali mnogi pravoslavni episkopi današnjice pribjegavaju tumačenju i primjeni ovih kanona u doslovnom smislu, ne uzimajući okolnosti vremena. Tako se dobiva dojam da zajednička interkonfesijska molitva pravoslavnih s nepravoslavnima predstavlja istu opasnost za pravoslavne vjernike kao što su, prema tumačenju navedenih kanona, heretici 4. stoljeća (kao što su arijevc) predstavljali opasnost za pravovjerne kršćane. Ne čudi, stoga, što pojedini episkopi gledaju na zajedničku molitvu kao na opasnost za svoje vjernike koja vodi

²⁷⁸ Vlassios PHEIDAS, *Common Prayer as an Issue*, 610.

prema relativizmu ili prividu da su svi kršćani isti te da im Pravoslavna Crkva priznaje eklezijalnost što, naravno, nije slučaj. Primjena i tumačenje ovih kanona iz prvog tisućljeća kršćanstva ostaje u domeni pojedinih pravoslavnih episkopa, a ne centralnog i univerzalnog Učiteljstva, kao što je to slučaj u Katoličkoj Crkvi.

Razni tumači kanona, kao što je ovdje navedeni Pheidas, navode kako se „moliti“ u ovim kanonima povezuje s „koncelebrirati“, te je u tom kontekstu razumljivo da je ortodoksnim klericima takvo „molitveno“ zajedništvo zabranjeno te da ono povlači kaznu s obzirom da bi moglo dovesti do zavodačenja vjernika na herezu ili stvaranje dojma među vjernicima o prihvaćanju hereze. No, to ne znači da ova zabrana isključuje bilo kakvo molitveno zajedništvo jer se otvaranjem mogućnosti barem nekog oblika zajedništva ostavlja prostor za pokajanje heretika i njegov povratak u zajednicu ortodoksnih. Na tragu toga, Pheidas, navodeći svetoga Nikodima i njegov komentar u Pedalionu, te referirajući se na 9. kanon Timoteja iz Aleksandrije, donosi sljedeće: „U tom smislu, svi eminentni bizantski komentatori na svete kanone koji su gore spomenuti, kao i sveti Nikodim u Kormilu (Pedalion), u vlastitom komentaru na 45. Apostolski kanon, posebno naglašava njihovo slaganje s 9. kanonom arhiepiskopa Timoteja od Aleksandrije, koji je izrazio s najvećom mogućom jasnoćom autentično značenje zabrane u relevantnim kanonima što se tiče zajedničke molitve s hereticima i, još više, sa šizmaticima: ‘Deveto pitanje: Može li klerik moliti u prisustvu arijanca ili drugog heretika ili to ne šteti dok moli, odnosno vrši prinošenje? Odgovor: Tijekom božanske anafore, đakon proglašava, prije poljupca mira, da svi koji su izvan zajednice trebaju otići. Ne smiju ostati, osim ako proglase pokajanje i odbace hereze’. Slijedi da je arijancima i drugim hereticima bilo dopušteno da budu prisutni na liturgiji koju su slavili ortodoksni klerici, barem *do poljupca mira, osim ako ne proglase pokajanje i odbace herezu, mogu ostati tijekom božanske anafore*, odnosno tijekom cijele Božanske liturgije, iako ne smiju biti pripušteni koncelebraciji ili svetoj pričesti. Zato što je bio mišljenja da ‘trebamo mrziti heretike i zabraniti im ulazak’ i ‘ne moliti zajedno’ s njima, sveti Nikodim Atonita nije dao točan smisao komentaru 9. Timotejeva kanona.“²⁷⁹ Dakle, Pheidas je mišljenja da sveti Nikodim Atonita, iako kanonizirani svetac, nije dobro protumačio smisao 45. Apostolskog kanona, pozivajući se na 9. Timotejev kanon jer je imao isključiv stav prema hereticima. No, Pheidas smatra da nije smisao Timotejeva kanona stavljati ograničenja hereticima ili šizmaticima (kao što su bili arijanci u to vrijeme), nego otvoriti im mogućnost i ispravan način sudjelovanja na Božanskoj liturgiji ortodoksnih, zaštititi ortodoksne od utjecaja heterodoksnih i pokazati im da uvijek postoji put

²⁷⁹ Vlassios PHEIDAS, Common Prayer as an Issue, 611.

pokajanja i povratka u zajednicu pravovjernih. Već sama činjenica što se hereticima dopušta mogućnost da sudjeluju u liturgiji do poljupca mira znači da ih se tretira kao katekumene ili penitente koji su dio Crkve, ali ne u potpunosti, stoga im se uskraćuje pričest. Ne samo da se dopušta sudjelovanje hereticima do poljupca mira, nego se naznačava mogućnost daljnjeg sudjelovanja u Božanskoj liturgiji ako se ispune određeni preduvjeti. „Nametnuti uvjet (*ako ne proglase*) jasno ukazuje na prethodni razgovor s heretikom i sporazum o povratku u zajedništvo Crkve, *jer drugačije ova distinkcija bi bila nemoguća*. Zato, tumačeći ispravno 9. kanon Timoteja Aleksandrijskog, hereticima je bilo dopušteno ići u crkvu zajedno s ortodoksima na prvi dio slavlja Božanske liturgije, do poljupca mira, bez ikakvih posebnih restrikcija, a na drugom dijelu liturgije, nakon poljupca, su mogli ostati samo pod uvjetom da obećaju pokazati žaljenje zbog svog heretičkog zastranjenja. Stoga, ako nije opasno da ortodoksni i heretici zajedno budu na prvom dijelu Božanske liturgije, koliko je onda manje opasno da zajedno mole na teološkim susretima za jedinstvo kršćana koja se danas vode?“²⁸⁰

Prema Pheidasu, sveti kanoni ne mogu se zloupotrebljavati za nešto što nije njihov izvorni duh i smisao, što se jasno pokazuje u pažljivom razlučivanju uzimajući u obzir sve aspekte kanona. Tako 9. Timotejev kanon jasno pokazuje da, ako se hereticima dopuštalo sudjelovanje na prvome dijelu liturgije, nema razloga da se interkonfesijska kršćanska molitva tretira kao nešto što nije u skladu s njezinom naravi. Zajednička molitva nije Božanska liturgija, ali upućuje na nju i s njom je povezana. Ako su pravovjerni kršćani njegovali velikodušnu otvorenost prema onima koje su držali hereticima i ostavljali im otvorena vrata svoga bogoslužja, u nadi da će ih to dovesti do obraćenja i zajedništva, onda je doista protiv kanona Istočne Crkve odbacivati mogućnost molitvenog zajedništva pravoslavnih s ostalim kršćanima. Višekonfesijska molitva je ne-sakramentalan bogoslužni čin koji afirmira već postojeće zajedništvo među kršćanima te ga nastoji kroz zajedništvo u duhovno-molitvenim sadržajima produbljivati i voditi prema punini. Takav oblik molitve ne treba se uzimati na istoj razini kao Božansku liturgiju te, u skladu s time, na višekonfesijsku molitvu primjenjivati s jednakom strogošću načela koja se ionako ne odnose na takav oblik molitve. A ovaj primjer iz povijesti svjedoči da molitva i zajedništvo više nego isključivost dovode do plodova mira i jedinstva. „Na temelju gore rečenoga, oduvijek je bila praksa Crkve da se 45. Apostolski kanon i 33. kanon iz Laodiceje primjenjuju uvijek na zabranu ortodoksni klericima da koncelebriraju s heterodoksni, zato što je to protivno pravoslavnoj ekleziologiji. Ali, ovi kanoni se nisu primjenjivali na prisustvovanje pravoslavnih na bogoslužjima heterodoksnih ili heterodoksnih

²⁸⁰ *Isto.*

na pravoslavnim, niti na zajedničku molitvu za jedinstvo kršćana na međucrkvanim susretima za jedinstvo eklezijanog tijela.“²⁸¹

Može se uočiti da šire gledanje problematike zajedničke molitve, koja uključuje reference na više različitih kanona kako bi se dobila cjelovitija slika, pomaže uvidjeti da zajednička molitva ortodoksnih s hereticima sama po sebi nije problematična, nego je, dapače, poželjna kako bi se kroz zajedništvo dovelo heterodoksne u zajedništvo Kristove Crkve. Problem nastaje kada se kanonske odredbe koje se tiču Božanske liturgije, klerika i koncelebracije, odnosno *communicatio in sacris*, miješa sa zajedništvom u molitvi. Iz ove šire perspektive promatranja kanona Pheidas stoga uočava njihov pravi smisao i izvorni kontekst, kao i brojne implikacije koje proizlaze iz njih: kao što je to slučaj tretiranja heretika kao katekumena ili pokornika, dopuštajući im da sudjeluju na prvom dijelu Božanske liturgije, prije anafore. Zabrana koncelebracije, odnosno punog euharistijskog zajedništva, po sebi je razumljiva jer ne postoji puno zajedništvo između raznih kršćanskih konfesija. Kako kanoni Pravoslavne Crkve, tako i kanonski propisi Katoličke Crkve zabranjuju intercelebraciju, odnosno koncelebraciju ne-katoličkih klerika na katoličkoj svetoj misi (dodati reference), kao i pričešćivanje ne-katolika u redovitim okolnostima (u izvanrednim se dopušta; dodati reference). Dakle, Katolička i Pravoslavna Crkva, u kanonskom pogledu, imaju zajednički pogled na zabranu *communicatio in sacris* dok se postigne puno i istinsko jedinstvo među kršćanima, a u pogledu molitvenog zajedništva s katoličke strane ono je jednoznačno dopušteno dok je s pravoslavne strane podložno raznim tumačenjima kanona.

Profesor Pheidas pokušava kroz nekoliko točaka razjasniti zašto se 45. Apostolski i 33. kanon iz Laodiceje ne mogu doslovno primjenjivati na interkonfesijsku molitvu te na sudjelovanje Pravoslavne Crkve u suvremenom ekumenskom pokretu:

- heretici su oduvijek bili službeno klasificirani i prepoznati od univerzalne Crkve na sveopćoj razini, kao što su to ekumenski sabori. Pravoslavna Crkva nije u službenim i svepravoslavnim dokumentima proglasila hereticima ni rimokatolike, niti luterane i sl. Zato je nedopušteno i neutemeljeno da pojedini episkopi proglašavaju neku kršćansku Crkvu heretičnom;
- sudjelovanje pravoslavnih Crkava u radu Ekumenskog vijeća Crkava pripremano je desetljećima unaprijed na najvišim razinama partikularnih pravoslavnih Crkava kao i na zajedničkoj svepravoslavnoj razini. Sudjelovanje pravoslavnih u ekumenskom pokretu

²⁸¹ Vlassios PHEIDAS, Common Prayer as an Issue, 612.

podržano je na Panortodoksnim konferencijama (1961., 1964. i 1968.), kao i na Pretkoncilskim svepravoslavnim konferencijama (1972., 1982., 1986.);

- Ekumensko vijeće Crkava omogućuje ravnopravne uvjete sudjelovanja i dijalogiziranja na bilateralnoj i multilateralnoj razini među kršćanskim Crkvama, a gdje postoji dijalog, ondje je i otvorenost za puninu istine, što Pravoslavna Crkva želi svjedočiti;
- nakon stoljećâ bez pravog dijaloga između Istoka i crkava Zapada, što je uzrokovalo za pravoslavne neprihvatljive bolne pokušaje „dijaloga“, kao što su unijatizam i protestantsko misionarenje, sudjelovanjem u radu Ekumenskog vijeća Crkava otvara se za pravoslavne ravnopravno mjesto za ravnopravan teološki dijalog i ostvarivanje službenih kontakata, bez navedenih ne-bratskih i prozelitskih pokušaja;
- pravoslavni su u svom ekumenskom radu dobili priliku svjedočiti ostalim kršćanskim Crkvama i konfesijama bogatu tradiciju, patrističku teologiju, liturgijsko iskustvo, monašku duhovnost što svjedoči njezinu trajnost, nepodijeljenost i istinitost. Mnogi elementi koji se tradicionalno vezuju uz Istočnu Crkvu nadahnuli su, primjerice, službene dokumente Katoličke Crkve, što je navedeno u poglavlju o Katoličkoj Crkvi;
- zajednički teološki dijalog pravoslavnih s nepravoslavima pomogao je da jasnije do izražaja dođu principi pravoslavne tradicije o kritičnim teološkim točkama koja su mjesta razilaženja. Ove rasprave potaknule su nepravoslavne na istraživanje bogate patrističke tradicije
- sudjelovanje Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava blagotvorno je za pravoslavnu dijasporu u svijetu jer im nepravoslavni izlaze u susret po pitanju bogoslužnih prostora i različitih potreba, a pravoslavni vjernici u svijetu, preko zajednica koje utemeljuju, svjedoče heterodoksnima sve bogatstvo ortodoksne vjere to može pomoći, na tragu svetih kanona, da se heterodoksni kršćani vrate u okrilje Ortodoksne Kristove Crkve.²⁸²

Pravoslavna Crkva, na tragu ispravnog tumačenja svetih kanona prema profesoru Pheidasu, ima duhovnu skrb i obavezu prema svim heterodoksnim kršćanima da im, sudjelujući u ekumenskom pokretu, na ekumenskim molitvenim skupovima jasno svjedoči da je ona istinska Crkva Kristova u kojoj je punina spasenja, istine i blagodati Božje. Pravoslavni duhovni ekumenizam kreće se u tome smjeru, a ispravno tumačenje svetih kanona koji su navedeni, jasno ocrtavaju narav i ekumensku obavezu Pravoslavne Crkve, kako je to nekada u povijesti

²⁸² Usp. Vlassios PHEIDAS, Common Prayer as an Issue, 616-617.

bio slučaj s arijancima i ostalim hereticima. Pravoslavna Crkva nije, kako navodi Pheidas, klasificirala rimokatolike ili luterane kao heretike, ali to ne isključuje činjenicu da pravoslavna ekleziologija isključuje priznavanje bilo kakve eklezijalnosti svim kršćanskim Crkvama i konfesijama koje su odijeljene od punog zajedništva s njom. Stoga, Pravoslavna Crkva kao jedna, sveta, katoličanska (saborna) i apostolska Crkva Kristova ima dužnost svjedočiti to što ona jest u svojoj naravi svim kršćanima. Sudjelovanje na interkonfesijskim molitvama ne znači nužno priznanje eklezijalnosti, niti govori o ravnopravnosti, nego svjedoči duhovnu skrb Pravoslavne Crkve da moli za povratak svih nepravoslavnih u njeno okrilje, da u toj nadi moli s drugim kršćanima te da ih barem djelomično pripušta na svoja molitvena i liturgijska slavlja u istoj nadi povratka.

U tom ozračju duhovne skrbi i želje za povratkom nepravoslavnih dopušta se određeni stupanj molitveno-liturgijskog zajedništva, ali se osuđuju sve zloporabe liturgije i molitve za privatne interese ili zavodjenje pravoslavnih. „U tom smislu Pravoslavna Crkva, iako nedvosmisleno osuđuje iskorištavanje Božanske liturgije od strane heterodoksnih da bi se zaveli vjerni ortodoksni, ipak, kroz pravilno tumačenje gore spomenutih kanona (10., 11., 45., 46. i 64. Apostolski; 6., 9., 31., 32. i 33. Laodicejski; 9. Timoteja Aleksandrijskog, i tako dalje) prihvaća prisutnost heterodoksnih na Božanskoj liturgiji i, također, smatra da je samo po sebi razumljivo da će biti zajedničke molitve u raspravama oko uspostavljanja eklezijalnog jedinstva.“²⁸³

Pravoslavni žele da Božanska liturgija i molitva budu prilika za susret koji će dovesti sve nepravoslavne u puno zajedništvo Kristove Crkve – Pravoslavne Crkve. U tom kontekstu valja promatrati svako nastojanje oko zajedničke molitve. Pravoslavni duhovni ekumenizam zapravo je otvaranje bogate riznice pravoslavlja koja se temelji na Božanskoj liturgiji i svetootačkoj predaji. Božanska liturgija, kao vrhunski izraz teologije koja postaje molitva, također ima ekumensku dimenziju jer se u Velikoj Ekteniji moli za jedinstvo svih Božjih Crkava. Neki će tumačiti da je ova molitva zapravo molitva da sve pravoslavne Crkve ostanu sjedinjene u miru i ljubavi, dok će drugi reći da se to odnosi na sve kršćanske Crkve te tako ovoj molitvi dati univerzalnu i ekumensku dimenziju. Drugi pravoslavni teolog, dr. Peter Bouteneff (profesor dogmatske teologije na Pravoslavnom bogoslovnom sjemeništu sv. Vladimira u New Yorku), govoreći o naravi ove molitve u Božanskoj liturgiji, svoje univerzalno-ekumensko shvaćanje molitve za jedinstvo u Božanskoj liturgiji nastojat će potkrijepiti primjerom sv. Bazilija Velikoga: „Isto tako za drugu prošnju Velike Ektenije, gdje

²⁸³ Vlassios PHEIDAS, *Common Prayer as an Issue*, 617.

se molimo ‘za mir svetih Crkava Božjih i za sjedinjenje svih’, neki će reći da je to za sjedinjenje pomjesnih pravoslavnih crkava. Istina je da smo mi pravoslavci, iako kanonski ujedinjeni milošću Božjom, također u stalnoj prijetnji institucionalnog nesklada i podjela, te se moramo neprestano moliti da mi [pravoslavni] budemo jedno. Ali, nije li prikladno moliti upravo na ovaj način za jedinstvo razdijeljenih Crkava? Molimo, u anafori liturgije svetog Bazilija, da Bog ‘ponovo sjedini razdvojene’. I sam je sveti Bazilije, kao što je poznato, bio gorljivi radnik oko ujedinjenja razjedinjenih kršćana. Ipak, ostaje činjenica da neki pravoslavni kršćani vjeruju da je bilo koja osoba ili grupa izvan kanonskih okvira Pravoslavne Crkve odsječena od Kristova Tijela te da ih se čak ne može nazivati ‘kršćanima’. Mnogi od istih ljudi sve nepravoslavne nazivaju ‘hereticima’, koristeći tu riječ sasvim neselektivno.²⁸⁴ Ako, prema tumačenju dr. Bouteneffa, se sve one kršćanske Crkve i konfesije koje su izvan punog kanonskog jedinstva s Pravoslavnom Crkvom ne može nazvati hereticima te primjenjivati na njih, u pojednostavljenom i isključivom smislu drevne kanone Pravoslavne Crkve koji imaju vlastite okolnosti nastanka i smisao, tada proizlazi da pozivanje na kanonsku zabranu molitvenog zajedništva, na koju se neki pozivaju, proizlazi isključivo iz vlastitih tumačenja kanona ili društveno-političkih okolnosti kao i, ponekad, vjerskog ekstremizma i ekskluzivizma. Nazvati pojednostavljeno sve nepravoslavne hereticima bila bi „duhovna i teološka ludost“²⁸⁵ prema dr. Bouteneffu.

Hereticima se ne mogu smatrati, primjerice, rimokatolici i luterani, jer, kako je naveo i pro. Pheidas, nikada nije donesena svepravoslavna deklaracija koja bi ih proglasila hereticima. Stoga, interpretacija svetih kanona kao mjerodavnih tekstova koji brane molitvu s hereticima kako bi se izbjegle zajedničke ekumenske molitvene inicijative, uzimajući u obzir sve prethodno navedene okolnosti čini se promašenom. S navedenim će se složiti i prof. Bouteneff: „Protivnici ‘ekumenske zajedničke molitve’ postavljaju pitanje kanonske tradicije Crkve, koja je u više navrata zabranila ‘molitvu s hereticima’. Kao što je pokojni profesor Constantine Scouteris korisno istaknuo po ovom pitanju, ako kanone shvaćamo ozbiljno i s poštovanjem, moramo proučiti njihov kontekst kako bismo ih mogli primijeniti u smislu u kojem su bili namijenjeni; isto tako moramo paziti što zapravo znači pojam ‘heretik’, iz bojazni da ne padnemo u ‘drastično pojednostavljenje’ primjene te kategorije na današnje rimokatolike i protestante. Heretici su oni koji namjerno dijele Crkvu iz nje, ili oni koji – poput ‘heretika’

²⁸⁴ Peter BOUTENEFF, Common Prayer as an Issue for Orthodox Involvement in Ecumenism. A Systematic Approach, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education*. „That they all may be one“ (John 17:21), Volos Academy Publications, Volos, 2014., 618-619.

²⁸⁵ Peter BOUTENEFF, Common Prayer as an Issue, 619.

kanonskog pisma sv. Bazilija – drže se radikalno različitih shvaćanja Boga kao što su to činili montanisti, valentinijanci njegovog vremena.²⁸⁶ Katolike, protestante i pravoslavne povezuje mnogo toga što je zajedničko u dogmama i teologiji: Presveto Trojstvo, Isus Krist kao Sin Božji, pravi Bog i pravi čovjek, nužnost Krista za spasenje itd. S obzirom na to da u temeljnim teološkim stvarima postoji suglasnost nameće se misao objektivnih temelja toga da se katolike i protestante iz određenih pravoslavnih skupina klera i laika naziva hereticima. Heretici, kako je naveo prof. Bounteneff, nastoje dovesti do podjela u Crkvi. No, za ekumenski pokret i molitvu, koji teže za uspostavom jedinstva i otkrivanjem zajedničkog duhovnog bogatstva među kršćanima, ne može se reći da je heretično – ono što dovodi do podjela.

Za pravoslavne, kao i za katolike, liturgija je sakramentalno i sveto, ona je sakramentalni izričaj vjere i teologije Crkve. Zato u liturgijsko-molitvenom zajedništvu postoje određene granice: „Zajednička molitva' u ekumenskim uvjetima s pravom isključuje koncelebraciju ili sakramentalno sudioništvo. To ne proizlazi ni iz statusa 'heretika' drugih, niti iz elitizma s naše strane. To nije sud o djelovanju ili ne-djelovanju Duha Svetoga u sakramentima drugih. To je jednostavno pravoslavna ekleziologija. Ne smijemo dijeliti sakramente izvan Pravoslavne Crkve, jer bi to značilo zanemariti kanonsku strukturu Crkve i njezinu priznatu službu. I koliko god se osjećali bliskima ili ne s drugim kršćanima, sakramenti nisu stvar osjećaja, niti se mogu dijeliti na temelju onoga što vi i ja mislimo o teološkoj bliskosti s drugima. Upravlja se u skladu s utvrđenim crkvenim redom.²⁸⁷ Molitva se vrednuje kao nešto pozitivno i dopušteno, ali sakramenti su granica zajedničkog bogoštovlja između pravoslavnih i nepravoslavnih u ovom trenutku i na postojećem stupnju zajedništva. Ovaj sud ne bi trebao proizlaziti iz negiranja eklezijalnosti drugim kršćanskim konfesijama i Crkvama, niti iz stava da izvan pravoslavlja ne postoje sakramenti i blagodat Božja, kako to neki spominju. Pravoslavna ekleziologija, kao i katolička, ne dopušta zajedničko sakramentalno zajedničarenje, ali molitveno se dopušta.

Pravoslavni kršćani njeguju bogatu liturgijsko-duhovnu baštinu koja je nepromijenjena od doba drevnih crkvenih otaca. Liturgija i molitva za pravoslavne je, naravno, vrlo sveto. Zbog toga bogoštovlje se odvija po drevnim pravilima i strukturama koje imaju svoj neprekinuti organski razvoj. Upravo iz poštovanja i svetosti prema liturgiji, koja je božanski, a ne ljudski čin, pravoslavni izražavaju to poštovanje prema liturgiji poštujući i čuvajući drevne odredbe i prakse u vezi liturgije i molitve. Zato postoji određena bojazan i rezerviranost među pravoslavcima prema oblicima molitve koji nisu izrasli iz pravoslavne tradicije: „Ali mi, pravoslavni, podložni smo osjećaju otuđenosti na poseban način zbog 'zajedničke molitve'. Sva

²⁸⁶ Peter BOUTENEFF, *Common Prayer as an Issue*, 619.

²⁸⁷ Peter BOUTENEFF, *Common Prayer as an Issue*, 619-620.

pravoslavna molitva, a posebno naša zajednička molitva, obično se obavlja prema utvrđenim pravilima i pisanim molitvama koje su u velikoj mjeri zajedničke u cijeloj Pravoslavnoj Crkvi. Ne molimo spontano. Namjerno održavamo vrlo trijezan karakter u našim molitvama, himnografiji i glazbi. Kada smo suočeni s molitvom u više evanđeoskom (da ne spominjemo pentekostalnoj) tradiciji, skloni smo osjećati se otuđenim. Emocionalno pjevanje, glazba koja stvara ritam i pokrete tijela nalik plesu, čini nam se potpuno stranim.²⁸⁸ S obzirom da zajedničke interkonfesijske molitve nastoje da u različitosti budu podjednako zastupljene sve kršćanske konfesije sa svojim duhovno-molitvenim bogatstvom, ova različitost, spontanost i nepoznatost mogu kod pravoslavnih sudionika stvoriti osjećaj nelagode i rezerviranosti prema molitvi.

Iz ovog prikaza svetih kanona Pravoslavne Crkve koji su i danas mjerodavni za sudjelovanje pravoslavnih u suvremenom ekumenskom pokretu i zajedničkoj molitvi s nepravoslavcima uočava se da referentni kanoni zabranjuju bilo kakvo sakramentalno zajedničenje pravovjernih s hereticima, a molitva se dopušta pod određenim uvjetima. No, kanoni su podložni tumačenjima pojedinih lokalnih crkvenih autoriteta tako da će neki pravoslavni autoriteti dopuštati ekumensko zajedništvo i molitvu s nepravoslavcima (pri tome ostaje pitanje s kojom namjerom), dok će drugi zabranjivati bilo kakvo molitveno i liturgijsko zajedništvo proglašavajući sve nepravoslavne hereticima. Kanoni, iako ih treba promatrati i tumačiti u kontekstu njihova nastanka, zbog svojih eksplicitnih i oštih izraza predstavljaju, uz tendenciju različitih tumačenja već u skladu s društveno-političkim okolnostima, veliki izazov za molitveno zajedništvo. U pozadini problema je upitna legitimnost pojedinih autoriteta Pravoslavne Crkve da proglašavaju druge nepravoslavne kršćanske Crkve ili konfesije heretičnima. Ono što može stvoriti prostor za daljnji napredak i dijalog jest tumačenje i primjena svetih kanona u skladu s njihovim izvornim značenjem i smislom te pokušaj izgradnje konstruktivnog dijaloga s drugim i drugačijim ne smatrajući ga zbog toga prijetnjom vlastitom opstanku ili pravovjernosti. Kršćani 4. stoljeća, kako je navedeno, njegovali su molitvenu otvorenost prema drugima u nadi ponovnog uspostavljanja jedinstva, a kanoni su regulirali tu praksu. Potrebno je da i danas ovi kanoni budu regulatori u izgradnji zajedništva među kršćanima, više nego da budu čimbenici narušavanja jedinstva i neosnovanog etiketiranja.

²⁸⁸ Peter BOUTENEFF, *Common Prayer as an Issue*, 620.

II.3.2. Izvješće Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava o zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi

U ovome dijelu rada donose se dijelovi iz Izvješća Specijalne komisije koja se bavi pitanjem interkonfesijske molitve pravoslavnih s nepravoslavnima. Ovdje će biti ukratko doneseni ključni naglasci Izvješća, a u dodatku rada donosi se cjeloviti tekst.

Specijalna komisija o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću oformljena je na susretu EVC-a u Harareu u prosincu 1998. Komisija se bavi problemima koji izazivaju zabrinutost kod pravoslavnih, a tiču se načina i naravi odluka koje se donose na susretima EVC-a, bogoslužnim praksama, normativnosti i obvezatnosti odluka EVC-a itd. U pogledu interkonfesijske molitve Komisija donosi stajališta gotovo svih pravoslavnih Crkava, osim Gruzijske pravoslavne Crkve koja je napustila EVC 1997. i Bugarske pravoslavne Crkve koja je najavila svoje povlačenje na susretu EVC-a u Harareu 1998.

U periodu od nekoliko godina (1999.-2002.) Komisija je proučavala mogućnosti i način daljnjeg sudjelovanja pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava i na interkonfesijskim molitvenim slavljinama, a 2003. izdano je konačno priopćenje Komisije koje je Vijeće zaprimilo, ali nije usvojilo te služe kao preporuka i orijentir za daljnje sudjelovanje pravoslavnih u radu Vijeća i na ekumenskim molitvenim slavljinama.

U središtu Izvješća nalazi se razlikovanje temeljnih oblika bogoslužja koje EVC organizira. Molitvena bogoslužja po svojoj naravi mogu biti monokonfesijska ili multikonfesijska. Monokonfesijska proizlaze iz duhovnosti i tradicije jedne kršćanske Crkve ili konfesije, a multikonfesijska bogoslužja se sintetički oblikuju na takav način da iz raznih kršćanskih Crkava i konfesija crpe različite molitve i molitvene obrasce te stilove pjevanja i pjesme. Iako se za oblik molitve koji se u ovome radu naziva multikonfesijskom u Izvješću koristi izraz „interkonfesijska“, ovdje je potrebno naznačiti da se u ovome radu pod „interkonfesijskom molitvom“ podrazumijeva dimenzija zajedništva, odnosno ravnopravno sudjelovanje i uzajamno priznavanje kršćanskim Crkvama i konfesijama onoga što je zajedničko, osobito u pogledu eklezioloških i sakramentalnih elemenata. Ako pravoslavni sudjeluju u multikonfesijskoj molitvi na način da drugima ne priznaju eklezijalnost ili nemogućnosti da Božja milost (blagodat) prebiva izvan Pravoslavne Crkve, tada molitva, iako fizički zajednička i multikonfesijska, u svojoj nutarnjoj kvaliteti i biti ona nema dimenzije zajedništva jer se sudionicima niječe sposobnost ili mogućnost da ostvaruju zajedništvo s Kristovom Crkvom (Pravoslavnom Crkvom) na bilo koji drugi način osim punog kanonskog

jedinstva s njom. U tom slučaju, što ovisi o pojedinim pravoslavnim Crkvama i crkvenim autoritetima, ne postoji suglasje o naravi zajedničke molitve.

U broju 42 sekcije B Izvješća stoji: „U tu svrhu predlaže se jasna razlika između ‘konfesijske’ i ‘interkonfesijske’ zajedničke molitve na skupovima EVC-a. ‘Zajednička konfesijska molitva’ je molitva jedne konfesije, zajednice ili denominacije unutar konfesije. Eklezijalni identitet ovakve molitve je jasan. Daje se kao dar okupljenoj zajednici od strane određenog izaslanstva sudionika, čak i kad poziva sve da uđu u duh molitve. Vođena je i njome se predsjeda u skladu s vlastitim shvaćanjem i praksom. ‘Interkonfesijska zajednička molitva’ obično se priprema za specifične ekumenske događaje. To je prilika da se zajedno slavi crpeći iz izvora raznih tradicija. Takva molitva ukorijenjena je u prošlom iskustvu ekumenske zajednice kao i u darovima crkava članica jedna drugoj. Ali ne predstavlja bogoštovlje ikoje Crkve članice, niti bilo koje vrste hibridne Crkve ili Super-Crkve.“²⁸⁹

Pravoslavni žele da temeljno razlikovanje bogoslužja počiva na tome dolazi li iz tradicije jedna Crkve, konfesije ili je kombinacija različitih elemenata iz različitih crkveno-konfesijskih tradicija. Ova potonja, interkonfesijska ili multikonfesijska molitva (ovisi postoji li zajedništvo), prema pravoslavnima ne smije se nazivati „ekumenska molitva“ ili „ekumensko bogoslužje“ s obzirom da ovaj naziv može biti zavaravajući i upućivati na postojanje određenog nad-crkvenog ili nad-konfesijskog autoriteta što je za pravoslavne neprihvatljivo. Tako u broju 15 dodatka A stoji: „Češće se zajednička molitva u ekumenskim okruženjima priprema iz kombinacije tradicija. Takva zajednička molitva često se naziva ‘ekumenskim bogoslužjem’, ali ovaj izraz može biti neprecizan i zavaravajući te se stoga ne smije koristiti. Umjesto toga, precizniji izraz bi bio ‘interkonfesijska zajednička molitva’.“²⁹⁰

Prema istom Izvješću interkonfesijska zajednička molitva ima nekoliko ključnih elemenata koje treba uzeti u obzir:

- svi sudionici imaju ravnopravan status na interkonfesijskoj zajedničkoj moliti na kojoj svi dijelimo zajedničku vjeru u Boga Oca, Sina i Duha Svetoga te želju za jedinstvom kršćana;
- interkonfesijska molitva ne smije odavati dojam da je slavlje jedne Crkve, a izazov ovome principu je što pojedine Crkve ili konfesije manifestiraju svoj eklezijalni identitet na tim slavljinama uporabom vlastitih simbola, odjeće ili kanonskih obrazaca;

²⁸⁹ SPECIAL COMMISSION ON ORTHODOX PARTICIPATION IN THE WCC, Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC, u: *The Ecumenical Review*, 55 (2003.) 1, 11-12.

²⁹⁰ Final Report of the Special Commission, 20.

- interkonfesijska zajednička molitva prilika je za manifestiranje onoga što je kršćanima zajedničko te da je to veće od onoga što ih razdvaja, no ne smiju se prejudicirati postojeće teološke razlike;
- bilo bi dobro da interkonfesijski molitveni susreti budu strukturirani po uzoru na drevna kršćanska slavlja te da na temelju toga ima strukturu koja je u crkvenom i ekumenskom smislu dobro testirana;
- interkonfesijsku zajedničku molitvu zaduženi odbor treba uvijek pažljivo osmisliti vodeći računa o ravnopravnosti svih sudionika i tradicija te da se izbjegne stvaranje dojma kako je Ekumensko vijeće Crkava u bilo kojem smislu Crkva.²⁹¹

Izviješće, dakle, vrednuje i ističe ravnopravan status svih sudionika koje se temelji na zajedničkoj vjeri u Trojstvo i želji za jedinstvom. Ne priznaje se drugima zajedništvo koje bi postojalo na temelju zajedničkog krštenja, kao što Katolička Crkva priznaje svako krštenje podijeljeno u ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Ono što je zajedničko svim sudionicima i što im pravoslavni priznaju jest vjera u Trojstvo i želja za jedinstvom.

Također, više puta i na više mjesta se naglašava u Izvješću, što je pravoslavcima osobito važno, da Ekumensko vijeće Crkava nije eklezijalno tijelo niti da smije odavati takav dojam što predstavlja opasnost u interkonfesijskim zajedničkim molitvama, kada molitveno slavlje prelazi granice bilo koje konfesije. Postavlja se jasno razlikovanje konfesijske od interkonfesijske molitve te svako molitveno slavlje, bilo konfesijsko a posebno interkonfesijsko, predstavlja vrlo osjetljivo područje te treba pažljivo planirati i unaprijed upoznati sve sudionike sa svim elementima molitve. Kršćanske tradicije trebaju biti ravnopravno zastupljene, a potrebno je izbjegavati sve ono što bi moglo stvoriti dojam jedinstvene Crkve te elemente bilo koje Crkve ili konfesije koji bi mogli stvoriti takav dojam (bogoslužna odjeća, kanonske molitve i blagoslovi itd).

Pravoslavni su oprezni u jeziku koji se koristi kako bi označio ovaj oblik zajedništva. Interkonfesijska molitvena slavlja imaju čisto molitveni i ne-eklezijalni karakter: „Ona se čak niti ne zovu ‘bogoslužje’, budući da riječ ‘bogoslužje’ na mnogim jezicima kojima govore pravoslavni kršćani (osobito grčki i ruski) nosi konotaciju crkvenog, ili čak sakramentalnog identiteta. ‘Konfesijska bogoslužja’, naprotiv, po prirodi pripadaju određenoj crkvenoj tradiciji i ispravno se slave u skladu s tom tradicijom, bez obzira ima li ta tradicija episkopat ili bilo koju zaređenu službu, mušku ili žensku. Stoga je logika preporuka posebno osjetljiva na pitanja

²⁹¹ Usp. Final Report of the Special Commission, 22.

crkvenog identiteta. Zajednička molitva je upravo to: molitva koja se izgovara zajednički, a ne priređena ili upravljana bilo kojim crkvenim tijelom. Konfesijsko bogoslužje obavlja se u cjelovitosti određene konfesije.“²⁹²

U Izviješću se također naglašava važnost molitve u ekumenskim naporima: „Bogoslužje je u središtu našeg kršćanskog identiteta. Ipak, u bogoslužju također otkrivamo svoju slomljenost. U ekumenskom kontekstu, zajednička molitva može biti izvor i radosti i tuge“ (br. 40, A)²⁹³. Iako u molitvi kršćani otkrivaju bolno nejedinstvo, ona ostaje središnje sredstvo ostvarenja jedinstva: „Ipak, nastavljamo s našom ekumenskom potragom. Naše podjele neće se riješiti samo teološkim dijalogom i zajedničkim služenjem svijetu. Moramo također moliti zajedno ako želimo ostati zajedno, jer zajednička molitva je u samom srcu našeg kršćanskog života, kako u našim vlastitim zajednicama, tako i zajedno radimo na jedinstvu kršćana“ (br. 43, A).²⁹⁴

Izviješće Specijalne komisije predstavlja sustavan i jedinstven odgovor pravoslavnih na određene izazove koji se tiču njihova sudjelovanja u Ekumenskom vijeću Crkava, a u kontekstu ovoga rada osobito je važan prikazani odnos prema zajedničkoj molitvi. Iako se u ovome Izviješću susreću mnogi pozitivni elementi te priznanje određenog zajedništva među svim sudionicima Ekumenskog vijeća Crkava, ostaje dosta nejasnoća i mogućnost različitih interpretacija kao i odbacivanja pojedinih elemenata Izviješća od strane individualnih pravoslavnih autoriteta. Molitveno zajedništvo među kršćanima moguće je tek onda kad postoje objektivni principi i uzajamno priznavanje određenih minimalnih elemenata, što u slučaju ovog Izviješća nije riječ. Primjerice, Katolička Crkva priznaje svakoj Crkvi ili konfesiji krštenje kao sakramentalno valjano ako je podijeljeno u trinitarnoj formuli (u ime Oca i Sina i Duha Svetoga), a pravoslavnima se priznaje valjanost svih sakramenata. Također, Katolička Crkva prepoznaje elemente eklezijalnosti i izvan svojih vidljivih granica što je došlo do izražaja na Drugom vatikanskom saboru i saborskoj konstituciji *Lumen gentium*, iako će istovremeno Katolička Crkva reći da je ona jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva Kristova u punini. Isto tako, protestanti na temelju vlastite ekleziologije (teorija grana), neće imati poteškoća priznati eklezijalnost drugim kršćanskim Crkvama i konfesijama te valjanost sakramenata; štoviše, mnogi od njih pozivaju sve kršćane, bez obzira na konfesijsku pripadnost, na *communicatio in sacris*, odnosno udioništvo u Euharistiji što je za Katoličku i Pravoslavnu Crkvu neprihvatljivo.

²⁹² Peter BOUTENEFF, *Common Prayer as an Issue*, 620-621.

²⁹³ Final Report of the Special Commission, 25.

²⁹⁴ Final Report of the Special Commission, 26.

Doneseno Izvješće ostaje u granicama pravoslavne ekleziologije koja je agnostična na postojanje eklezijalnosti i sakramenata izvan njezinih vidljivih granica, a zajednička molitva ostaje prilika nepravoslavnih kršćanima da uvide puninu eklezijalnosti i milosti Božje u Pravoslavnoj Crkvi.

Zaključno za ovo kanonsko poglavlje može se reći da zajednička interkonfesijska molitva u kanonskom smislu ostaje osjetljivo područje, osobito za pravoslavne, iako se vide značajni pomaci kao što je otkrivanje izvornog značenja svetih kanona i Izvješće koje pokušava razjasniti sve nedoumice koje pravoslavni imaju oko interkonfesijskog oblika molitve. „Da zaključimo: zajednička molitva u ekumenskim okruženjima ostaje – neizbježno – značajan izazov za sve. Teološki i liturgijski senzibiliteti pravoslavnih postavlja specifične vrste problema oko zajedničke molitve koje vrijedi jasno identificirati. Ipak, ako se pravilno pristupi, zajednička molitva je imperativ. Bez obzira na to je li netko suzdržan od sudjelovanja u njoj ili ne zbog pitanja savjesti, poslušnosti ili izbora, ona je vitalni i podržavajući dio međukršćanskih susreta te ozbiljan, nadom ispunjen i pokajnički put prema jedinstvu. Ako smo ozbiljni u vezi naših susreta s odijeljenim kršćanima, ako takve susrete vidimo kao nešto više od formalnog poslovnog sastanka, ako vidimo druge kršćane kao ljudska bića koja u vjeri zazivaju Boga, njegovog Krista i njegovog Duha, kako se onda možda suzdržavati od zajedničke molitve?“²⁹⁵

Tekst Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava u cjelovitom obliku, s brojevima koji se odnose na temu rada, donosi se u Dodatku I. rada.

²⁹⁵ Peter BOUTENEFF, *Common Prayer as an Issue*, 621-622.

II.4. Promišljanja odabranih pravoslavnih teologa o višekonfesijskoj molitvi

U ovome dijelu rada iznose se promišljanja značajnih pravoslavnih teologa koji su se bavili problematikom zajedničke molitve pravoslavnih s nepravoslavnima ili s pitanjima duhovnog ekumenizma, a koja su bliska temi ovoga rada. Istraženi su pravoslavni teolozi, pripadnici različitih autokefalnih pravoslavnih Crkava i nacionalnosti, pod vidom njihova govora o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve ili, barem, odnosa prema duhovnom ekumenizmu i uopće mogućnosti ekumenskog dijaloga s nepravoslavnima.

II.4.1. Ion Bria

O. Ion Bria (1929.-2002.) bio je svećenik i teolog Rumunjske pravoslavne Crkve. U svome djelu „Traktat o dogmatskoj i ekumenskoj teologiji“ o. Bria sustavno navodi temeljne principe pravoslavne ekleziologije, što je vrlo važno za razumijevanje ekumenskog djelovanja i sudjelovanja pravoslavnih.

Temeljni principi pravoslavne ekleziologije su sljedeći:

- Crkva, jedna i jedina, povijesna je stvarnost;
- Crkva je eshatološka stvarnost te ima dužnost usmjeravati sve prema posljednjim stvarima;
- Crkva je relacijska stvarnost jer povezuje, po Duhu Svetomu, prošlost i sadašnjost te se otvara prema budućnosti;
- Crkva je sakramentalna stvarnost jer se izgrađuje i živi od Euharistije. U ekumenskom kontekstu ne postoji sakramentalno zajedništvo pravoslavnih s nepravoslavnima jer nije moguće, no svi naponi trebaju biti usmjereni prema zajedničkoj Euharistiji kao krajnjem cilju ekumenizma, prema pravoslavnom shvaćanju.²⁹⁶

Pravoslavni će reći da je univerzalna Kristova Crkva (jedna, sveta, katolička i apostolska) istovjetna kanonskim granicama Pravoslavne Crkve, iako neki teolozi prihvaćaju tezu o karizmatičkim granicama Crkve koja prelazi vidljive kanonske granice). Rimokatolici imaju fleksibilnije ekleziološke kriterije, iako je, prema katoličkom nauku, Katolička Crkva u

²⁹⁶ Usp. Ion BRIA, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, România Creștină, Bukurešt, 1999., 262-263.

punom smislu riječi Kristova Crkva (jedna, sveta, katolička i apostolska). No, univerzalna Kristova Crkva nije istovjetna vidljivim kanonskim granicama Katoličke Crkve nego ih nadilazi. Protestanti ne postavljaju kanonske granice Kristove Crkve, već ju prepoznaju kao stvarnost koja nadilazi sve vidljive ljudske granice, a sve današnje Crkve i konfesije izrastaju kao grane iz debla koje je Kristova Crkva (jedna, sveta, katolička i apostolska). Nijedna Crkva ne može sebi u potpunosti prisvojiti u ekskluzivnom smislu titulu Kristove Crkve.²⁹⁷

Otac Bria naglašava da teologija treba postati mjesto dijaloga, susreta i edukacije u istom onom smislu u kojem je Krist izlazio ususret potrebitima i odbačenima. Autentičan dijalog proizlazi iz autentičnog liturgijsko-molitvenog života jer je ono mjesto susreta s Bogom koji je po svojoj naravi dijalog. „Kao što je otac Ion Bria uvijek isticao, vrlo je važno biti svjestan svih promjena i izazova prisutnih u našem svijetu, novom globalnom selu; biti svjestan potrebe obnoviti razumijevanje teorije obrazovanja; postići autentičnu kulturu dijaloga u poučavanju – kao što je izraženo u Novom zavjetu, gdje je Krist ulazio u dijalog s različitim osobama, a spasenje je počelo od njihovih velikih problema; biti svjestan da je pogrešno odvajati teologiju od duhovnosti, svjedočanstvo u svijetu od *martyria*, od mučeništva; biti svjestan holističkog karaktera teološkog obrazovanja i formacije ministerija ‘koji se temelji na bogoslužju, te kombinira i međusobno povezuje duhovnost, akademsku izvrsnost, poslanje i evangelizaciju, pravdu i mir, pastoralnu osjetljivost i kompetenciju te oblikovanje karaktera’.²⁹⁸

Jedno od osobitih mjesta koje kršćanima pruža priliku za zajedničko svjedočenje i molitvu jest misionarenje. U otvorenosti i nesebičnom svjedočanstvu po kojem kršćani mogu svijetu navijestiti Evanđelje Kristovo otkriva se bogato nadahnuće Duha Svetoga koji pokazuje kršćanima nove oblike međusobnog zajedništva: „Hrišćani su pozvani da deluju na preobražaju i obnovi misionarskog rada, i ovde se već primećuju znaci dejstva Svetoga Duha. Hrišćanski skupovi po domovima u Kini ili pokreta bogomolitelja u Južnoj Americi, njihova bogoslužbena, biblijska obnova (češće čitanje i tumačenje Svetoga pisma), sve mnogobrojnije i visokoobrazovane monaške zajednice, harizmatički pokret sve su to pokazatelji da je u spoljnoj obnovi crkvenog delanja moguće mnogo šta učiniti. Prilikom objavljivanja svetu izmirenja u Isusu Hristu, Crkve se pozivaju da udruže svoje snage. Suočene sa izazovom i pretnjom sveta, Crkve se često sjedinjuju da bi odbranile zajedničke pozicije. Ali, zajedničko svedočenje bi

²⁹⁷ Usp. Ion BRIA, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, 252-253.

²⁹⁸ Nicolae MOȘOIU, Fr. Ion Bria, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 199.

trebalo da bude prirodna posledica njihovog jedinstva sa Hristom u njegovoj misiji. Ekumensko iskustvo pokazuje stvarnost dubokog duhovnog jedinstva. Zajedničko priznavanje autoriteta Biblije i simbola vere drevne Crkve, i sve veće približavanje po doktrinarnim pitanjima, omogućuju Crkvama ne samo da zajedno ističu osnove hrišćanske vere, nego i da svetu objavljuju radosno učenje Isusa Hrista.²⁹⁹ Ove značajne riječi o. Brie otvaraju prostor zajedničkoj kršćanskoj molitvi jer se priznaje da suvremenom kršćanskom svjedočenju (misionarenju) nisu strani oblici zajedničke molitve koji se prepoznaju kao poticaji Duha Svetoga. Među Crkvama postoji duboko duhovno jedinstvo što se očituje kroz zajedničko Sveto Pismo i simbole vjere, a svakim danom kršćani neumorno rade i na dogmatskom jedinstvu rješavajući povijesne nesporazume, razlike ili udaljavanja. Misionarenje ili evangeliziranje očituje se kao prostor gdje je nužno prevladati sablazan kršćanske podijeljenosti (a o potrebi nadilaženja te sablazni govorio je Bulgakov) kako bi kršćani svijetu ponudili autentično svjedočanstvo Evanđelja te pritom otkrili da u zajedničkom navještaju da je ono što kršćane povezuje veće od onoga što ih razdvaja.

II.4.2. Sergej Bulgakov

Sergej Bulgakov (1871.-1944.) bio je ruski pravoslavni svećenik i teolog. U svojim teološkim promišljanjima dotiče se i stvarnosti kršćanske podjele koja je dovela do sablazni gdje postoje razne kršćanske zajednice koje se mole istome spasitelju Isusu Kristu, a ta ih molitva ne dovodi bliže jedni drugima. „Crkveni raskol koji se dogodio, ma iz kojih razloga do njega došlo, praćen je razdvajanjem u molitvi – to i jeste najveća tuga, a zajedno s tim i otrov. Naravno, spoljna razdvojenost ne mora da uklanja uzajamnu unutrašnju molitvu – to je stvar širine hrišćanskog srca. Ipak, očigledna razdvojenost u molitvi ostaje bolna i neizlečiva rana na telu crkvenom. [...] Razdvojenost u molitvi, koja se jednom dogodila, teži da se učvrsti, nastavi i ostane zauvek. Mi imamo sada jedan čudan i sablažnjujući prizor, da se hrišćani mole Bogu i Spasitelju svome Gospodu Isusu Hristu u različitim zajednicama, koje ne opšte međusobno: jedinstvo u veri ne vodi jedinstvu u molitvi. Štaviše, taj jaz se sankcioniše i potvrđuje u crkvenim pravilima, koja su, istina, nastala u IV i V veku, ali koja do sada imaju snagu važnosti. Ona nisu ukinuta formalno, ali ih ukida sam život. Upravo 10, 11. i 45. pravilo

²⁹⁹ Jovan BRIJA, Ekumenski stavovi po pitanjima misionarstva i evangelizacije, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 420.

- takozvanih 'Apostolskih' pravila – zabranjuju nam se molimo sa 'odlučenima iz crkvene zajednice', a klirici, episkop, prezbiter i đakon koji se mole sa jerecima se odlučuju. Isto to se potvrđuje i 38. pravilom Laodikijskog sabora: 'Ne priliči moliti se s jerecima i otpadnicima'. Naravno, glavna misao tih pravila je da se odstrani 'ravnodušnost, uzrok zla' (pravilo sv. Nikifora Ispovednika, 10. pitanje) preduzimanjem mera odbrambenog karaktera, koje odgovaraju oštroj nivou borbe sa jeresi ili raskolom. Ali odbrana gubi svoj značaj tamo gde odsustvuje napad, što se i dešava u nizu odnosa među veroispovestima danas. Mi smo dužni da znamo ne samo ono što nas deli, nego i ono što ostaje isto, bez obzira na podeljenost.³⁰⁰

Bulgakov polazi od stanja i potreba suvremenog svijeta i stanja ekumenskih aspiracija. Uočava da su kršćani zarobljeni u povijesnim nesporazumima i pravilima iz prošlosti koja se pogrešno tumače te dovode do toga da, u ime pravovjerja, pred očima svijeta ostaje trajno prisutna sablazan kršćanske podijeljenosti, iako upravljaju molitvu istome Bogu i spasitelju Isusu Kristu. Za njegovo vrijeme ovo je bila vrlo smiona misao, ali i sam Bulgakov uočava da se sveti kanoni ne interpretiraju na ispravan način.

Ekumenizam je za Bulgakova nova Pedesetnica, otkriće Duhova na radost svih što se kršćani mogu susresti zajedno i prepoznati jedni druge kao kršćane. Bulgakov ne negira da da je „punoća bogopoštovanja u ustanovljenom i bogonadahnutom kultu moguća jedino u jedinomislju i, što je najvažnije, pri odsustvu javnog neslaganja. Ipak, i pri tome hrišćanstvo ostaje kao vera u Gospoda, ljubav prema Njemu i molitva, i to hrišćanstvo za nas postoji ne samo u pravoslavlju, nego uopšte kao takvo, tj. i izvan njega kao nešto što može biti na neki način i zajednički sadržne kao nešto zajedničko za sve veroispovesti. [...] I bez obzira na to, što kult ili bogoslužje jeste nešto najkonkretnije u životu veroispovesti, ipak ostaje mesta za zajedničku hrišćansku molitvu izvan veroispovesti, izvan kulta i propisa ili, bolje reći, sa svojim sopstvenim, iznova sastavljanim pravilom. U današnje vreme, zajednička molitva hrišćana različitih veroispovesti u hramovima i izvan hramova postaje sve više i više obična činjenica. Konkretno, pravoslavni se odavno već mole sa inoslavnima u odgovarajućim prilikama. Mole se sa inoslavnima i katolici, naravno takođe u odgovarajućim slučajevima. Ova nova praksa nije samo slobodoumnost ili ljubaznost, koja je nedopustiva u strogoj i odgovornoj disciplini (kako to do sada i misle mnogi), nego opštehrišćansko dostignuće, umeće da se sjedini u onome što se javlja realno zajedničkim. I ta naša zajednička hrišćanska radost i uteha jeste, naravno, pre svega molitva nad molitvama – molitva Gospodnja, koja je uključena u sv. Jevanđelje. U

³⁰⁰ Sergej BULGAKOV, Kod studenca Jakovljevog (Jn 4,23). O stvarnom jedinstvu podeljene crkve u veri, molitvi i tajnama, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 122-123.

njoj su sjedinjeni svi hrišćani, bez, naravno, bilo kakvog izuzetka. U širem smislu, na ovo se odnose i druge jevanđelske molitve, posredno ili neposredno uzete iz Jevanđelja.³⁰¹ Bulgakov ne negira puninu eklezijalnosti koju posjeduje Pravoslavna Crkva te da je jedino punina bogoštovlja moguća u punom zajedništvu misli, odnosno dogmatskom suglasju. No, iako ne postoji jednomislenost među kršćanima u pogledu teološkog promišljanja, to ne znači da svim kršćanima nije zajednička vjera u Krista i ljubav prema njemu te molitva koju svi upućuju na temelju te vjere i ljubavi. Bulgakov želi istaknuti da je među pravoslavcima, protestantima i katolicima već sada prisutno mnogo toga što ih povezuje te da to ne treba zanemariti, nego razvijati sve do punine vidljivog zajedništva kako bi se uklonila sablazan kršćanske podijeljenosti. Pravoslavlje, prema njemu, ima posebnu zadaću u ekumenskom hodu da svjedoči svima puninu svoje vjere te da druge vodi k punom zajedništvu sa sobom.

Zajednička molitva omogućuje kršćanima da uzdignu svoje oči prema Trojstvu, prema nebeskim stvarnostima pri čemu ne treba negirati ili omalovažiti sve ono što kršćane sada dijeli: „Ne ostaju li te ograde i u našim molitvenim sjedinjenjima? U izvesnom smislu, da, ostaju. Jer mi ne možemo u svemu da se sjedinimo sa našom braćom. Konkretno, mi ne možemo sa protestantima molitveno da prizivamo Majku Božiju i svetitelje. Naći će se kod nas molitvene razlike čak i sa katolicima, iako ne toliko suštinske. [...] Položaj pravoslavlja u odnosu na protestantski svet je posebno nepovoljan baš zbog toga što pravoslavlje mora zbog molitvenog opštenja s njima, prilagođavajući se, da se umanjuje, da gubi svoju Punoću. Naravno, ukoliko se ovo radi iz ljubavi i snishodljivosti, zbog crkvene ‘ikonomije’, to se može tolerisati kao žrtva ljubavi, odsutnost neumoljivog maksimalizma, po principu apostola Pavla ‘svima biti sve’. Ipak, naša braća treba da znaju i da razumeju da je to samo žrtva ljubavi i snishodljivosti prema slabosti, ali ne i odricanje i izdaja.“³⁰² Vrhovni princip koje kršćane treba voditi u zajedničkoj molitvi je princip ljubavi koji je učinio da Krist oplijeni sebe od svoga božanstva, ponizi se i postane čovjekom (usp. Fil 2, 6-11). Upravo takva Kristova snishodljiva ljubav treba vodi kršćane u molitvenom zajedništvu. To je znači odricanje od istine, od punine vjere niti lažni irenizam. Kristov put otvara mogućnost da kršćani jedni u drugima prepoznaju da su – kršćani – te da ih otkriće zajedničkog blaga vjere sve dublje povezuje u jedinstvo. Molitva, utemeljena na zajedničkoj duhovno-molitvenoj baštini koja se nalazi u Svetome Pismu, polazišna je točka za rast prema punini jedinstva i zajedništva.

³⁰¹ Sergej BULGAKOV, Kod studenca Jakovljevog, 123-124.

³⁰² Sergej BULGAKOV, Kod studenca Jakovljevog, 125.

U pozadini Bulgakovljevih ekumenskih napora stoji teološko promišljanje po kojem je želio otkriti pravoslavlje kao puninu vjere Zapadu: „Teologija koja je ležala iza Bulgakovljevih prijedloga bila je usredotočena na Euharistiju i predstavljanje ‘ikone’ pravoslavlja Zapadu. Doista, pravoslavni su pozvani, tvrdio je Bulgakov, u ekumenskom pokretu da neprestano svjedoče nepravoslavnima o jedinstvenosti Pravoslavne Crkve kao Jedne, Svete, Katoličke i Apostolske Crkve, koja u sebi nosi puninu vjere. Pravoslavna Crkva je sâma Crkva i Bulgakov je odbacio takozvanu ‘teoriju grana’ Crkve (prema kojoj je svaka posebna Crkva ‘grana’ Crkve Kristove). Crkva je, za Bulgakova, božansko-ljudski organizam koji je duhovna stvarnost utjelovljena u svijetu: vidljiva i nevidljiva, institucionalna i povijesna, kao i duhovna i vječna. Nevidljiva univerzalna Crkva, *Una Sancta*, pravoslavlje kao takvo, tvrdio je Bulgakov, jest poput drevnog židovskog hrama sastavljenog od dva kruga i svi kršteni kršćani pripadaju njoj i u određenom su smislu pravoslavni utoliko što su kršćani. U unutarnjem krugu, svetinji nad svetinjama, vidljiva je empirijska Crkva koja se poklapa s kanonskom obitelji Crkava poznatom kao Istočno Pravoslavlje, ali u većem krugu, dvorištu hrama, su ostale kršćanske konfesije. Ove skupine imaju u manjoj ili većoj mjeri ‘zrno pravoslavlja’ utoliko što su povezane s ‘pravoslavnim’ središtem hrama s njegovom puninom božansko-ljudskog života, ali sve su Crkve podjednako crkvene, prešutno pravoslavne.“³⁰³ Izlaganje Bulgakova o naravi Crkve i njenim granicama koje nadilaze vidljivu kanonsku granice Pravoslavne Crkve u određenoj mjeri podsjeća na kasniji katolički nauk o Crkvi kao novom narodu Božjem, nositelju punine milosti i istine (Katoličke Crkva), te onima koji nisu u punom zajedništvu s njom, ali ipak se prepoznaju klice eklezijalnosti i istine Božje izvan tih vidljivih granica a koje potječu od Božje milosti koja se u punini daje Katoličkoj Crkvi te se iz nje prelijeva na svekoliko čovječanstvo. U tom smislu sve što je dobro i istinito pripada Katoličkoj Crkvi i dolazi iz nje po Božjoj milosti.

Ekumenizam je, prema Bulgakovu, način i platforma za pravoslavno svjedočenje kako je ona *Una Sancta* u svijetu, ali ne na trijumfalistički način nego kao poziv u ljubavi da se nepravoslavni, poštujući vlastiti konfesijski identitet, vrate u puno zajedništvo vjere s Kristovom Crkvom: „Bulgakovljev naglasak na ekumenizmu kao obliku svjedočenja istine pravoslavlja postao je (ironično pod utjecajem njegovog nekadašnjeg protivnika Florovskog koji je bio pod njegovim utjecajem) temeljna teologija za pravoslavni angažman u ekumenskom pokretu. Međutim, Bulgakovljeva verzija ove sada već standardne pozicije nije trijumfalistička. On tvrdi da pravoslavni trebaju učiti od svoje braće i sestara nepravoslavnih kršćana te postati

³⁰³ Brandon GALLAHER, Fr. Sergius Bulgakov, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 204.

uvjereni i promijenjeni tim susretima. On ne vidi ponovno ujedinjenje kršćana u pravoslavlju kao 'bizantinizaciju' nepravoslavnih, već dublji ulazak nepravoslavaca u njihov specifični identitet kao anglikanci, luterani, rimokatolici itd. po ulasku u zajedništvo s Crkvom. [...] Kršćanski sakramenti, čak i ako su manjkavi kao u slučaju nepravoslavnih, 'poziv su na univerzalnost' jer dolaze od vidljive Crkve i što se u njoj slave, ali potječu od nevidljive Crkve gore. Odjekujući Augustinovu misao, Bulgakov tvrdi da su nepravoslavni sakramenti od krštenja do ređenja, u većoj ili manjoj mjeri, ovisno o naravi raskola, samo nedjelotvorni u raskolu, iako sasvim sigurno nisu nepostojeći. Ukratko, Crkva postoji izvan svojih zidina: *ecclesia extra muros*. [...] Bulgakovljeva ekumenska teologija nije izgubila moć nadahnuća, kao i izazivanja. [...] Smatrao je da u angažmanu pravoslavlja s drugim kršćanima ono mora sa svom poniznošću i ljubavlju svjedočiti sebe kao pravu Crkvu, u mjeri u kojoj utjelovljuje puninu katoličke vjere, i pozivati te kršćane da se vrate sakramentalnom sjedinjenju s njom."³⁰⁴

Teologija Sergeja Bulgakova u ekumenskom pogledu otvara mnoge spoznaje o zajedničkom blagu pravoslavnih s nepravoslavnima te mogućnost razvoja zajedničke interkonfesijske molitve kako bi se ostvarilo puno euharistijsko zajedništvo. S obzirom da se pojavila vrlo rano, ekumenska teologija Bulgakova predstavlja velik iskorak u dijalogu s nepravoslavnima. Polazi se od toga da se pravoslavlje treba predstaviti svijetu, a posebno zapadnom kršćanstvu, kao jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva te kao ona koja poziva sve kršćane da, u vjernosti svojoj tradiciji, sve dublje ulaze u istinu pravoslavlja i puno zajedništvo s Pravoslavnom Crkvom. Kršćani mogu i trebaju moliti zajedno kako bi u svijetu na taj način očitovali zajedništvo vjere u Krista i želju da nadvladaju sva prošla povijesna iskustva koja opterećuju življenje sadašnjosti u skladu s Kristovim Evanđeljem.

II.4.3. Olivier Clément

Olivier-Maurice Clément (1921.-2009.) bio je francuski pravoslavni teolog, veliki zagovaratelj ekumenizma i predavač na Pravoslavnom teološkom institutu sv. Sergej u Parizu.

U pogledu ekumenizma, želio je pridonijeti tomu da Zapad upozna svo liturgijsko i teološko (patrističko) bogatstvo pravoslavlja. „Clément pripada impresivnom nizu pravoslavnih teologa čije su se službe na Zapadu razvijale kroz pisanje, poučavanje i pastoral.

³⁰⁴ Brandon GALLAHER, Fr. Sergius Bulgakov, 204-205.

Povratak patrističkim izvorima i euharistijska obnova otvorili su ih za djelovanje Duha u Crkvi i u svijetu, djelo koje su prigrlili sa strašću i hrabrošću. [...] Clément je dijelio njihovu viziju da je teologija nužno povezana s duhovnošću; radio je kako bi pravoslavnu teologiju učinio naširoko poznatom te tako uspostavio jedinstvo između Zapada i Istoka na najvišim crkvenim razinama, jedinstvo koje mora doći iznutra, a ne biti nametnuto crkvenim autoritetom ili moći. Duboko dirnut pozivom Ivana Pavla II. da napiše *Via Crucis*, odgovorio je pozitivno i vidio ga kao otvaranje između Crkava.³⁰⁵ Značajno za teologiju Clémenta je stavljanje naglaska na duhovnost s kojom teološko mišljenje treba biti nužno povezano. U ekumenskom djelovanju također je važno da ono proizlazi iz duhovnosti i molitve, kako je to naglasio i Drugi vatikanski sabor kada govori o duhovnom ekumenizmu kao srcu ekumenskog pokreta, o čemu je bilo riječi u prvom dijelu rada. Clément se ne boji otvorenosti prema drugim kršćanima i želi predstaviti svima bogatu duhovno-molitvenu baštinu pravoslavlja. Zato je i odgovorio papi Ivanu Pavlu II. pozitivno na njegovu molbu da napiše promišljanje i molitvu križnoga puta što svjedoči o Clémentovu ekumenskom ugledu i značaju.

Clément je rođen i odrastao u tradicionalno katoličkom društvu Francuske, doduše u agnostičkom obiteljskom okruženju, no kasnije u životu prigrlio je pravoslavlje. Na taj način, kao teolog, Clément je unio u pravoslavnu teološku misao zapadnu perspektivu i životno iskustvo što predstavlja veliko obogaćenje za pravoslavnu teologiju. Clément se ne boji otvorenosti prema drugim kršćanima i svijetu, a za pravoslavlje će reći da ne smije ostati zarobljeno tradicionalizmom već da se treba okrenuti suvremenim potrebama čovjeka u poniznom služanju: „Olivier Clément postaje ekumenski uzor samo zato što uspijeva, na jedinstven način, govoreći i pišući o pravoslavnom kršćanstvu, otići dalje od površine pravoslavlja koje je zarobljeno vanjskim oblicima statične Tradicije te ulazi u čisto bivstvo, srce ove vjere koja se odriče smrti, jer cijela Crkva mora bez prestanka svjedočiti: Krist je uskrsnuo i nema ne-bivstva. [...] Pišući 2002. godine, Clément potvrđuje procjenu situacije Crkve u svijetu: danas više nema mjesta za Crkvu koja dominira. Kršćani se više ne mogu nametati, samo predlagati ponizno i velikodušno. U svijetu koji je zasićen medijima, riječima i konzumerizmom, osoba molitve nudi nešto što se ne može kupiti i prodati: radost i suosjećanje koje zrači prema drugima.“³⁰⁶ Kršćanin treba postati osoba molitve kako bi mogao svjedočiti, ponizno i velikodušno, vjeru u Krista. Teologija koja mora biti povezana s duhovnošću, život koji treba biti prožet molitvom kako bi bio autentično kršćanski u suvremenom svijetu

³⁰⁵ Ioustinos-Ioannis KEFALOUROS, Olivier Clément, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 208.

³⁰⁶ Ioustinos-Ioannis KEFALOUROS, Olivier Clément, 209.

nedvosmislen je Clémentov poziv na važnost molitve i u ekumenskom kontekstu. Možda u ovom trenutku nije moguće puno sakramentalno zajedništvo, ali molitva, kako osobna tako i zajednička, svakako mogu, na tragu Clémentove misli postati ključno za kršćansko ujedinjenje. Ne trijumfalističko, kako je i Bulgakov govorio, već ponizno i radosno.

Da njegova ekumenska misao nije usmjerena prema kritici i odbacivanju svega što nije pravoslavlje, već da je bio osoba zajedništva svjedoči i njegova ocjena misli Vladimira Losskog: „Njegov je život već bio obilježen ranijim svijetom i kontekstom, ali se pojavio kao osoba zajedništva, kršćanski svjetionik ekumenske želje. U svojoj teološkoj viziji udaljio se od kritika Vladimira Losskog katoličke tradicije i Zapada, koje je smatrao djelomičnima.“³⁰⁷ Životno iskustvo Oliviera Clementa pomoglo mu je da se u svojim promišljanjima odmakne od svakoga oblika jednostranog kritiziranja drugoga te da se založi za otvoren, iskren i ponizan dijalog, što je od temeljnog značaja za plodonosni ekumenizam.

II.4.4. Grigorij Florovski

Grigorij Florovski (1893-1979.) bio je ruski pravoslavni svećenik i teolog. Jedan je od utjecajnijih pravoslavnih teologa sredine 20. stoljeća, uz Bulgakova, Losskyja, Popovića i Stăniloaea.

U ekumenskoj teologiji Florovski polazi od paradoksa razjedinjenosti, a taj se paradoks očituje u postojanju kanonske i karizmatičke granice Kristove Crkve: „U promišljanju Florovskog, glavni ekumenski problem je ‘paradoks’ raskola. Crkva je jedna – kršćanski svijet leži u podijeljenosti. Vjera u Isusa kao Boga i Spasitelja stvara realnu ontološku vezu. Ipak, podjele nisu ništa manje ontološki obilježene razdijeljenosti, ne samo u ljubavi i vjeri, već i u samom iskustvu vjere. U izrazu ‘odijeljena braća’ pridjev ima težinu kao i imenica. Pravi ekumenizam zahtijeva ‘teologiju nenormalnog’. Taj je ‘paradoks’ oštro izražen u razlikovanju kanonskih i karizmatičkih granica Crkve.“³⁰⁸ Ovo razlikovanje kanonskih i karizmatičkih granica Crkve počiva na uvjerenju da se Crkva kao mistična kategorija, Tijelo Kristovo, ne može poistovjetiti isključivo ljudskim kanonskim granicama i shvaćanjima: „Crkva, kao mistički organizam, kao mistično Telo Hristovo, ne može da se adekvatno opiše samo kanonskim

³⁰⁷ Ioustinos-Ioannis KEFALOUROS, Olivier Clément, 209-210.

³⁰⁸ Matthew BAKER – Seraphim DANCKAERT, Fr. Georges Florovsky, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 212.

terminima ili kategorijama. I istinske granice Crkve se ne mogu ustanoviti ili raspoznati samo na osnovu kanonskih obilježja i putokaza. Veoma često kanonska granica ukazuje i na harizmatiku – i ono što se vezuje na zemlji ostaje nerazrešiv čvor i na Nebesima. Ali ne uvek. Još češće ne odmah. U svom sakramentalnom ili tajinskom bivstvovanju Crkva, uopšteno posmatrano, prevazilazi dimenzije kanonskog. Zato kanonsko razdvajanje još uvek ne označava odmah i mističku opustošenost i oskudnost.³⁰⁹ Razlikovanje Crkve kao karizmatike stvarnosti koja nadilazi povijesne ljudske podjele, zbog toga što među onima koji vjeruju postoji ontološki vez vjere, i povijesne stvarnosti koja je podložna razdorima uslijed ljudskih čimbenika otvara mogućnost priznanja postojanja sakramenata i mogućnosti molitve pravoslavnih s nepravoslavnima, nasuprot mnogim isključivim pogledima koji niječu opstojanje bilo kakve milosti Božje i Duha Svetoga izvan kanonskih granica Pravoslavne Crkve. „Ipak, Florovski je jasan: Duh Božji još uvijek diše u Rimskoj Crkvi; i dalje se prinosi sveta žrtva. Nasuprot tome, on u zajednicama proizašlim iz Reformacije uočava odmak od svećeništva i povijesnog crkvenog reda.“³¹⁰ Florovski se ne ustručava priznati valjanost sakramenata rimokatolicima, iako je suzdržan za protestante zbog njihova odmaka od apostolske sukcesije i svetoga reda, a time i od prisutnosti valjanih sakramenata. Unatoč tome što su katolici i pravoslavni podijeljeni, to ne znači da su katolicima sakramenti nevaljani. Florovski tumači ovu činjenicu u „ekonomijskom“ smislu, a ne čisto akribijsko-kanonističkom smislu: „Jedinstvo Crkve se gradi dvojakom vezom: jedinstvom Duha i savezom mira (up. Ef. 4,3). I evo, savez mira se cepa i raskida prilikom raskola i podele, ali jedinstvo Duha u tajnama ne prestaje. U tome je svojevrsni paradoks raskolničkog bivstvovanja: raskolnička zajednica ostaje ujedinjena s Crkvom kroz tajinske blagodati, ali to se pretvara u osudu jer nestaje ljubav i saborna uzajamnost. I sa tim je u vezi druga osnovna distinkcija blaženog Avgustina – razlika između ‘validnosti’ (ili stvarnosti, realnosti) i ‘delotvornosti’ tajni. Tajne šizmatika su validne, tj. to su autentične tajne. Ali te tajne nisu delotvorne (usled samog raskola ili odvajanja. Jer pri raskolu ili podeli nestaje ljubav, a izvan ljubavi je spasenje nemoguće... Spasenje ima dve strane: objektivno dejstvo blagodati i subjektivni podvig ili vernost. U raskolničkim zajednicama još uvek diše Duh Sveti i osvećuje.“³¹¹ Sveti sakramenti valjani su izvan kanonskih granica Pravoslavne Crkve, u onim zajednicama koje su očuvale apostolsku sukcesiju i sveti red, po Božjoj milosti i ljubavi jer se sakramenti podjeljuju posredstvom molitve i djelovanjem Crkve. „Tajne se savršavaju pomoću molitve i dejstvom Crkve – *ex opere orantis et operatis Ecclesiae*. I u tom smislu učenje o

³⁰⁹ Georgije FLOROVSKI, O granicama Crkve, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 91.

³¹⁰ Matthew BAKER – Seraphim DANCKAERT, Fr. Georges Florovsky, 212.

³¹¹ Georgije FLOROVSKI, O granicama Crkve, 96-97.

validnosti *ex opere operato* mora biti prihvaćeno... Avgustinu nije bilo toliko važno što su šizmatičke tajne ‘nezakonite’ i ‘nedozvoljene’ (‘*illicita*’), – mnogo je važnije to da je šizma rasipanje ljubavi... Ipak Božija ljubav prekriva i prevazilazi ljudsku ne-ljubav. I u samim raskolničkim zajednicama (pa čak i kod jeretika) Crkva nastavlja svoju spasiteljsku i osvećujuću delatnost... Možda ne bi trebalo govoriti da su šizmatici još u Crkvi to, u svakom slučaju, nije najtačnije i zvuči dvosmisleno. Pravilnije je reći: u šizmatičkim zajednicama produžava da živi Crkva – u očekivanju tajanstvenog časa, kada će se razmekšati tvrdokorno srce u toploti ‘prethodne blagodati’ – i kada bukne i razgori se volja ili žeđ za sabornošću i jedinstvom... ‘Validnost’ tajni kod šizmatika jeste tajinski zalog njihovog povratka u katoličansku punoću i jedinstvo.³¹² Priznavanje sakramenata svima onima koji nisu u punom jedinstvu s Pravoslavnom Crkvom ne počiva na kanonskoj akribiji, već na tajni Božje ljubavi koja je uvijek djelotvorna unatoč ljudskim podjelama te nastoji privoditi sve one izvan granica Kristove Crkve zajedništvu s njom. U raskolničkim zajednicama, iako je došlo do prekida ljubavi i mira s Kristovom Crkvom, nije prestala valjanost sakramenata Božjeg djelovanja i usmjeravanja ljudske povijesti prema jedinstvu. Tako dolazi do paradoksa kanonske i karizmatičke Crkve, nejedinstva, a opet jedinstva Crkve koja trpi u svojim odijeljenim udovima. Važno je istaknuti doprinos Florovskog u razmišljanju o povezanosti katolika i pravoslavnih u Duhu, iako nisu prisutne sveze mira. Florovski, bazirajući se na Pavlovoj poslanici Efežanima (4, 3), afirmira ne samo molitvene čine, nego i sakramentalne čine katolika zbog prisutnosti istoga Duha u Pravoslavnoj i Katoličkoj Crkvi.

Florovski odbacuje rigorističke pozicije nekih pravoslavnih autoriteta i teologa koji isključuju mogućnost bilo kakve osnove za zajedništvo s nepravoslavcima: „Florovski odbacuje pretjeranu rigorističku tendenciju među nekih pravoslavnih da kategorički poriču postojanje sakramenata izvan kanonskih granica pravoslavlja. On smatra ‘ekonomijsko’ tumačenje o recepciji heterodoksnih sumnjivim teološkim mišljenjem, a ne naukom Crkve. Dok se Istočni kršćani često pozivaju samo na kanone, Florovski daje pohvale zapadnim teolozima zato što su postavili pitanje u ispravnom teološkom svjetlu i poziva pravoslavne teologe da usvoje Augustinovu teologiju sakramenata u raskolu. Dok jednostavnost i jasnoća teorije svetog Ciprijana (‘Izvan Crkve nema spasenja’) ima određenu intelektualnu privlačnost, Augustinov više nijansirani *teologoumen* daje najtočniji teološki smisao povijesne prakse Crkve. To, međutim, ne znači da se kanonske granice mogu zanemariti. Međuzajedništvo bez punog

³¹² Georgije FLOROVSKI, O granicama Crkve, 98.

jedinstva u vjeri nemoguće je. Tako nam ostaje oštra ‘antimonija’ – skandal čija bi gorčina trebala potaknuti kršćane da krenu u potragu za potpunim doktrinarnim dogovorom.”³¹³

Potruga kršćana za sakramentalnim i doktrinarnim jedinstvom put je povratka u zajednicu Kristove Crkve što nije nimalo lagan zadatak. Florovski citira moskovskog patrijarha Filareta kako bi naznačio da je Bog taj koji može izliječiti rane kršćanskog nejedinstva: „Znaj, pak, – ja se neću drznuti da bilo koju Crkvu, koja veruje da Isus jeste Hristos, nazovem lažnom. Hrišćanska crkva može biti ili čisto istinska, ona koja ispoveda istinsku i spasonosnu Božansku nauku bez primesa lažnih i štetnih ljudskih misli, ili ne čisto istinska, ona koja dodaje istinskom i spasonosnom učenju vere Hristove lažna i štetna ljudska mudrovanja’. ‘Ti sada očekuješ da čuješ šta ću ja misliti o drugoj polovini sadašnjeg hrišćanstva’, kaže mitropolit Filaret u završnom razgovoru. ‘Ali ja ga samo jednostavno posmatram. Donekle primećujem da Glava i Gospod Crkve leči mnoge i duboke ozlede što ih je drevna zmija nanela svim delovima i udovima ovog tela, dajući čas bezazlene, čas jake lekove, pa čak i oganj i gvožđe da bi smekšao ozlojeđene, da bi izvukao otrov, da bi očistio rane, da bi oplevio korov, da bi obnovio duh i život u polumrtvim i zanemelim udovima. Na taj način ja se utvrđujem u veri da će sila Božija na kraju trijumfovati nad ljudskim slabostima, blago nad zlom, jedinstvo nad deobom, život nad smrću’.”³¹⁴ Filaret, kojega navodi Florovski, ne smatra ekumenske napore oko jedinstva onom iskonskom zmijom koja prijete pravoslavlju (kako to čini Popović), nego samu činjenicu nejedinstva, koja je uzrokovana od zmije koja je simbol zla i grijeha. Kršćansko nejedinstvo može se prevladati jedino iscjeljujućom milošću Božjom.

Za Florovskog model ekumenskog jedinstva sastoji se od sinteze patrističke teološke misli i priznavanja zajedničkih koncila nepodijeljene Crkve. Sinteza ovih dvaju elemenata, odnosno preispitivanje vjernosti izvornoj nauci nepodijeljene Crkve i misli svetih otaca vodi do istinskog jedinstva: „Florovski je ponovno otkrivanje patrističke teologije smatrao ključnim za ekumenizam. [...] Alternativa Florovskom nije izolacija, nego ‘slobodni susret sa Zapadom’, vođen na zajedničkom obnovljenom tlu patrističke i klasične koncilske teologije, koju pravoslavlje smatra svojom. Upravo je ta vizija pratila njegove koncepte ‘neopatrističke sinteze’ i ‘ekumenizma u vremenu’ koji su, kako je naglasio, bili usko povezani. ‘Ekumenizam u vremenu’ istražuje zajedničku prošlost apostolske tradicije, tražeći oporavak ‘zajedničke misli’. [...] Cilj Florovskog je, međutim, ‘ekumenska sinteza’, ukorijenjena u Ocima, ali odgovorna na pitanja oko sadašnjih podjela. Takva sinteza pretpostavlja diskriminaciju: ne

³¹³ Matthew BAKER – Seraphim DANCKAERT, Fr. Georges Florovsky, 212.

³¹⁴ Georgije FLOROVSKI, O granicama Crkve, 100.

može se pomiriti svako uvjerenje. Složnost u istini zahtijeva obraćenje, odgovor na božanski dar. Pravoslavni jednoglasno podsjećaju sve kršćane na vjeru ‘nepodijeljene Crkve’. Međutim, kulturološki gledano, Istok je također jedan ‘fragment’ i također mora proširiti svoju teološku viziju, izbjegavajući preuveličavanje lokalnih posebnosti. Kršćansko jedinstvo shvaćeno kao ‘sveopći prelazak na pravoslavlje’ ne podrazumijeva ni pokoravanje Istoku ni krutu jednoobraznost, već prije ‘slaganje sa svim vjekovima’ i ‘međusobno priznanje u istini’.³¹⁵ Ključno je primijetiti da Florovski, za razliku od mnogih pravoslavnih teologa koji ekumensko jedinstvo shvaćaju kao jednostavno priključenje Pravoslavnoj Crkvi i prihvaćanju svih njezinih dogmatskih, sakramentalnih i molitvenih obrazaca i nauka, vidi da je i Pravoslavna Crkva jedan fragment koji je u svijetu obilježen određenom kulturom i poviješću. Stoga, ekumensko jedinstvo ne smije se svoditi na bizantinizaciju ostalih kršćanskih Crkava ili konfesija, već konfesijsko pročišćavanje kako bi, ostajući vjerni vlastitoj konfesijskoj tradiciji i kulturi, Crkve i konfesije došlo do spoznaje i prihvaćanja punine istine.

Florovski je kritizirao pokušaj obezvređivanja „nebitnih“ razlika među Crkvama i fokusa isključivo na usuglašavanju u onome što je „bitno“ u ekumenskom naporu Ekumenskog vijeća Crkava: „Godine 1971. Florovski je izjavio: ‘Rezultat su odluke koje su donijeli ljudi koji ne poznaju dogme i ne poznaju crkvenu povijest, tradiciju, kršćansku kulturu. Stoga, oni smatraju da ono što trebamo učiniti je pronaći ono što nam je zajedničko, a zatim zaboraviti ostalo, ne shvaćajući da je ‘ostalo’ ono što čini individualnost tradicija i denominacija, a to se jednostavno ne zaboravlja zbog jedinstva, budući da je to onda bilo površno, nestvarno, a svakako ne trajno jedinstvo. Kada postoji takvo neznanje, to znači da u dijalogu, koji u potpunosti zagovaram, ti pojedinci uopće ne predstavljaju protestantizam, ili pravoslavlje, ili Rim, već svoje vlastite gluposti’.”³¹⁶ Florovski nedvosmisleno olako odricanje od konfesijskih vlastitosti jer bi to dovelo do umjetnog jedinstva koje nikako ne bi moglo opstati. Vjernost vlastitoj tradiciji i pročišćavanje, odnosno usklađivanje s normativnom vjerom prvih stoljeća i koncila put je koji svi kršćani trebaju poduzeti kako bi otkrili istinsko jedinstvo, poštujući vlastite različitosti koje su bogatstvo.

Navodeći misli Florovskog, osobito u pogledu onoga što je zajedničko kršćanima, može se zaključiti da kršćani imaju veliko blago jedinstva čiji je ontološki temelj vjera u Krista. Jedinstvo možda jest narušeno, ali nije izgubljeno, već Bog neprestano vodi Crkvu putevima zajedništva u ljubavi. Interkonfesijska zajednička molitva, svakako je sredstvo koje vodi

³¹⁵ Matthew BAKER – Seraphim DANCKAERT, Fr. Georges Florovsky, 213.

³¹⁶ *Isto*.

kršćane prema dubljem otkrivanju duhovnog zajedništva, te pomaže otkriti Božju ljubav koja je prisutna u međukršćanskim odnosima te koja neprestano vodi svoju Crkvu prema punom jedinstvu. Florovski donosi mnoga ekumenska promišljanja koja predstavljaju veliki korak u ekumenskom dijalogu s pravoslavne strane, a pritom ostaje vjeran tradicionalnoj pravoslavnoj ekleziologiji koja naučava da je Pravoslavna Crkva jedina istinska Kristova Crkva u punini. Ono što ekumenski pokret može naučiti od Florovskog jesu: priznavanje djelovanja Duha Svetoga i milosti Božje izvan kanonskih granica pravoslavlja, nužnost vjernosti vlastitom konfesijskom identitetu i potreba pročišćavanja vjere i nauka te neprekidno djelovanje Božje milost i ljubavi koja trpi zbog kršćanskih podjela ali ne odustaje od privođenja kršćana k punini jedinstva što se očituje u valjanosti sakramenata i izvan granica pravoslavlja. Sva ova promišljanja daju solidan temelj kako i interkonfesijska molitva ima važno mjesto u ekumenskom hodu prema jedinstvu, poštujući pritom konfesijske vlastitosti te hodeći neprestano prema punini toga zajedništva – Euharistiji – a što se može jedino ostvariti zajedničkom vjerom. Molitva je siguran put prema tome.

II.4.5. Ivan Feofilovič Meyendorff

Ivan Meyendorff (1926.-1992.) rođen je i odrastao u Francuskoj, u plemenitaškoj obitelji koja je emigrirala iz Rusije. Nakon završetka studija i obrane doktorata na temu sv. Grgura Palame, Meyendorff odlazi s obitelji u Ameriku gdje će raditi kao profesor patristike i povijesti Crkve na Bogoslovnom fakultetu sv. Vladimira.

Meyendorff uviđa da je ekumenizam potreban Crkvi te razlikuje dobar i pogrešan ekumenizam. Pravoslavna Crkva nalazi se između poziva da na ispravan način sudjeluje u ekumenskom gibanju i tako daje svjedočanstvo prave vjere u svijetu, ili da se zatvori u sebe i tako propadne. Meyendorff vidi sudjelovanje pravoslavnih u ekumenizmu kao nužnost da ekumenizam ne ode na krive staze relativizma ili da postane čisto ljudski pokušaj ostvarenja jedinstva. „Meyendorff pravi razliku između dobrog i pogrešnog ekumenizma u kontekstu odgovora na tvrdnju nekih pravoslavnih da je ekumenizam krivovjerje. Ekumenizam je, prema optužbi, bio heretički jer je umanjio, ako ne i proturječio, tvrdnju pravoslavlja da je ona Crkva koju je utemeljio Krist preko apostola. Složio se da postoji ‘opasnost prihvaćanja relativizma, površnosti i sekularizma (konzervativnog ili radikalnog) kao valjanog principa našeg ekumenskog pokreta’, ali je također vjerovao da pravoslavlje mora izbjeći opasnost da postane ništa drugo do ‘introvertirana sekta’. Dobar ekumenizam uspostavio bi ravnotežu između ova

dva pola. Kako bi postigao tu ravnotežu, Meyendorff je tvrdio da je ono što pravoslavni trebaju učiniti jest definirati ekumenizam kao ‘autentično traženje istine u ljubavi’. Ekumenizam je uključivao slušanje i učenje, ali je to činio uz priznavanje da je pravoslavlje ‘Crkva Božja’ i bio spreman podijeliti to uvjerenje s drugim kršćanima. Vjerovao je da je ova spoznaja neophodna jer je ekumenizam prečesto postajao relativistički u protestantskim krugovima ili podložan vanjskom pogrešivom autoritetu (papinstvu) u rimokatoličkim krugovima. Valja primjetiti da Meyendorffova pozicija nije daleko od one jednog od njegovih teoloških mentora, o. Grigorija Florovskog.³¹⁷ Meyendorffov ekumenizam podrazumijeva poniznu otvorenost i slušanje stavova drugih kršćanskih Crkava ili konfesija, ali ne zaboravljajući pritom temeljnu postavku pravoslavne ekleziologije kako je upravo Pravoslavna Crkva jedina Kristova Crkva. Uzimajući u obzir taj princip pravoslavlju može ući u ekumenski dijalog bez straha od relativizma ili gubitka svoga identiteta. Ako je pravoslavlje definirano kao punina vjere i istine, tada se definicija ekumenizma kao „autentičnog traženja istine u ljubavi“ odnosi poglavito na nepravoslavne koji trebaju ići ususret punini istine – pravoslavlju. A zadaća je pravoslavnih biti oni koji u ljubavi slušaju i prihvaćaju druge te im pokazuju puninu istine i vjere. Također, Meyendorff smatra da protestantski relativizam i katolički papizam ne mogu biti dobar temelj za ekumenski rad jer je oboje u sebi pogrešno. Jedino na čemu se može temeljiti ekumenizam je traganje za istinitom Crkvom Božjom.

U pogledu zajedničke interkonfesijske molitve Meyendorff se pozitivno izjašnjava o takvom obliku molitvenog zajedništva: „Ne treba, na primer, samu ideju zajedničke molitve dovoditi u pitanje. Ako tajinstveno međuopštenje ostaje isključeno za pravoslavne sve dok se ne dostigne istinsko jedinstvo u veri, drugi oblici molitve sa nepravoslavnima su svakako mogući, jer su kanoni koji zabranjuju ‘molitvu sa jericima’ imali u vidu svesne otpadnike od Crkve, a ne iskrene hrišćane koji je nikad lično nisu napustili. Ali, autentična molitva je neodvojiva od traganja za Istinom. Sve dok je zasnovana na zajedničkoj veri u Hrista, trebalo bi da izražava jedinstvo koje još uvek ne postoji – u suprotnom može biti samo protumačena kao zamena za pravo jedinstvo.“³¹⁸ Meyendorff ne dovodi u pitanje mogućnost zajedničke molitve s nepravoslavnima, ali podsjeća na to da takav oblik molitve ne može biti zamjena za nepostojeće jedinstvo, nego mora voditi postupno prema traženju istine i rastu u jedinstvu što je vrlo važna odrednica interkonfesijske zajedničke molitve. Takva molitva je privremeno

³¹⁷ Oliver HERBEL, Fr. John Meyendorff, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 229.

³¹⁸ Jovan MAJENDORF, Pravoslavlje i ekumenizam, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 153-154.

sredstvo, primjereno sadašnjem stupnju ekumenskog zajedništva koje je usmjereno prema punom rastu u jedinstvu, odnosno zajedništvu u vjeri i Euharistiji.

II.4.6. Nikos Nissiotis

Nikos Nissiotis (1924.-1986.) bio je grčki teolog, filozof i sveučilišni profesor. Iako se ne dotiče teme zajedničke molitve, bio je veliki zagovornik ekumenskog pokreta kojeg treba provoditi pažljivo i na ispravan način. Nissiotis daje dragocjene uvide u to kako ispravno shvaćati kršćansko jedinstvo i koje zamjerke pravoslavni imaju prema protestantima i katolicima u pogledu trinitarne teologije. Za pravoslavne, ispravna trinitarna teologija neraskidivno je povezana s ispravnom ekleziologijom. Prije u radu je spomenuto kako pravoslavni smatraju da je pogrešna ekleziologija katolika i protestanata posljedica upravo toga: „Kroz međukršćanske dijaloge, u kojima je sudjelovao gotovo četrdeset godina kao jedan od temeljnih suradnika, promicao je važnost pneumatologije i trojstvene teologije, kao specifično pravoslavni doprinos modernoj ekumenskoj teologiji. Nissiotis je pneumatologiju smatrao fundamentalnim teološkim doprinosom pravoslavlja ekumenskom pokretu. Polazeći od trinitarne teologije, koju je smatrao nerazvijenom u zapadnom kršćanstvu, pokušao je otvoriti nove putove u ekleziologiji na temelju pravoslavne pneumatologije. U rimokatolicizmu je utvrdio slabost ‘patromonizma’ koja se sastojala u prenaplašavanju Boga Oca nad dvjema drugim osobama Presvetog Trojstva (Sinom i Duhom). Nasuprot tomu, u protestantizmu je locirao drugu vrstu prenaplašavanja, onu ‘kristomonizma’, naime prenaplašavanje osobe Sina-Krista nad Ocem i Duhom. Jedino ispravno rješenje moglo se pronaći u pravoslavnoj tradiciji, koja je pripisivala istaknutu teološku funkciju Duhu Svetome i stoga isključivala svaki teološki monizam, čuvajući pravu ravnotežu u trojstvenoj teologiji. Nikos Nissiotis nazvao je ovaj izvorni teološki prijedlog ‘pneumatološkom kristologijom’ koja je uvjet pravoslavne ekleziologije.”³¹⁹ Primjenjujući ovaj ispravan hermeneutički ključ otvara se prostor za ispravnu ekleziologiju, a time i za ispravno življeno kršćansko zajedništvo.

Nissiotis u ovim teološkim promišljanjima koja su važna za ispravno razumijevanje ekumenizma, polazi od pneumatičkog iskustva Duhova kao Božje sile (energije) koja ujedinjuje ljude različitih jezika da mogu razumjeti radosnu vijest Evanđelja: „Nissiotis je pošao od

³¹⁹ Grigorios LIANTAS, Nikos Nissiotis, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 232.

temeljnog načela pravoslavne ekleziologije: jedinstvo se ostvaruje energijama Trojstvenog Boga, jer su upravo to iskusili prvi kršćani u događaju Pedesetnice. Ovom jedinstvu potencijalno pripada cijeli svijet. Ne postoje raskolničke Crkve, nego samo Crkve u raskolničkom stanju unutar jedne nepodijeljene Crkve. U ovoj perspektivi jedinstvo je sâm život Pedesetnice, a ne nešto apstraktno. [...] Zato Pravoslavna Crkva ne može pozvati druge da se vrte drevnoj tradiciji i stanju prvih osam stoljeća, nego samo da druge, na temelju vlastitog svjedočanstva i služenja, vodi do procvata otajstva Pedesetnice. Poziv na povratak drevnoj tradiciji čini pravoslavlje (koje je punina katoličanstva i apostolstva) konfesijskom grupom koja za nju čuva istinu. Pravoslavna Crkva ne definira sažetke istine u određenim vrstama i vezama. Crkvene dogme su izraz otajstvenog života, a ne definirajući i ograničavajući opis istine.³²⁰ Nissiotis ističe pneumatološku kristologiju kao temelj razumijevanja Crkve i temelj za „pneumatološki ekumenizam“. Stvar jedinstva, prema njemu, nije ostvarenje „ekumenizma u vremenu“ (povratak na stanje prvog tisućljeća kršćanstva) ili bizantinizacija nepravoslavnih (kako govori Bulgakov), već iskustvo Pedesetnice, energije Duha Svetoga koji vodi Crkvu prema jedinstvu. Pravoslavna Crkva, kao nositeljica punine vjere i istine, ima ulogu pozivati sve kršćane prema događaju Pedesetnice vlastitim svjedočenjem i služenjem. Okupljanje odijeljenih članova Crkve u puno zajedništvo s Crkvom, nepodijeljeno i savršeno zajedništvo, može se ostvariti djelovanjem Duha Svetoga, prema Nissiotisu.

Nissiotis daje originalan doprinos ekumenskoj misli, a da pritom ne negira temeljna načela pravoslavne ekleziologije: „Kao što doista, vrlo prikladno tvrdi profesor Stylianos Tsompanidis, ‘Vrlo rano, Nissiotis je dao dinamičku ekleziologiju koja ima univerzalnu i ekumensku dimenziju. Nije sve Crkve stavio na istu razinu, i nadilazeći staru hereziologiju, bilo je daleko od starih konfesijskih zavrzlama uzimajući u obzir novu stvarnost ‘crkvenih zajednica’, koje su na putu prema svom savršenom ostvarenju. Štoviše, Nissiotis, nastavljaajući s učincima na ekleziologiju molbene pneumatologije u kombinaciji s ontološkim, dinamičkim pristupom jedinstvu kao integrativnom procesu, prepoznaje da se izvan kanonskih granica Pravoslavne Crkve nalazi crkvena stvarnost koju on naziva ‘crkvenost’, elementi koje su sakramenti, doktrine – osobito nicejsko-carigradsko vjerovanje, kao izraz zajedničke apostolske vjere – misionarske i evanđeoske – dijakonijsko služenje, zajedno s participacijom u eshatološkoj nadi’.³²¹ Integrativna stvarnost, odnosno pneumatološko djelovanje u Crkvi Kristovoj prostire se izvan kanonskih granica vidljive Crkve i teži prema potpunom dovršenju

³²⁰ Grigorios LIANTAS, Nikos Nissiotis, 232.

³²¹ Grigorios LIANTAS, Nikos Nissiotis, 233.

integrativnih procesa, odnosno potpunom jedinstvu. Sakramenti i vjera izvan kanonskih granica Kristove Crkve, na tragu Florovskog, iako nisu u dvostrukoj svezi mira i Duha odnosno u punom zajedništvu, trenutne podjele kršćana ne oduzimaju od valjanosti vjere i sakramenata i aspiracije koju imaju prema punini zajedništva. Paradoks sadašnjeg trenutka je to što vjera i sakramenti naznačuju, ali ne ostvaruju puno jedinstvo – vrše se sakramenti, ispovijeda se vjera u Krista koja je zajednička i teži punom ostvarenju, ali u stvarnosti ranjenoj ljudskim podjelama, trenutno nije u službi svjedočenja punog jedinstva među kršćanima.

Težnji Duha Svetoga koji djeluje u Crkvi u smjeru jedinstva zasigurno se očituje i kroz molitveno jedinstvo koje ne krši kanonske propise, nego predstavlja trenutno najveći mogući stupanj bogoslužnog jedinstva prije onog konačnog – euharistijskog jedinstva. Na tome putu važno je da crkve osluškuju poticaje Duha Božjega prema novoj Pedesetnici tj. jedinstvu koje će Bog učiniti. Zato ekumenski naponi oko jedinstva ne smiju se ostvariti na ljudski, nego Božji način, čuvajući svoj identitet: „Štoviše, za Nissiotisa namjera ekumenizma jest jedinstvo Crkve, a ne unija crkava. Ekumenski pokret pomogao je u ponovnom otkrivanju iskustva istine i vjere u pravoslavlju. [...] K tomu, govoreći o dijalogu nije mislio na 'pregovore' ili 'cjenkanje', već na susret tradicija. Na kraju, unatoč raznim nesporazumima koji proizlaze iz sudjelovanja pravoslavnih u Ekumenskom pokretu, odgovorio je da Ekumenski pokret, a prvenstveno Ekumensko vijeće Crkava, nema namjeru dovesti do 'unije Crkava', već do stvaranja uvjeta koji bi mogli pridonijeti obnovi jedinstva Crkve u budućnosti.“³²²

Temeljeći svoj ekumenizam na pneumatološkoj ekleziologiji, Nissiotis usmjerava svoj pogled prema budućnosti kao vremenu ostvarenja potpunog jedinstva Crkve jer je pneumatološka ekleziologija eshatološki usmjerena. U Euharistiji, izvoru i vrhuncu života Crkve, otkriva se živi i prisutni Isus Krist kao Mesija koji oko sebe, djelovanjem Duha, okuplja i pritjelovljuje, po krštenju, novi narod Božji. Djelovanjem Duha, koji pritjelovljuje u sakramentu krštenja ljude narodu Božjem, Tijelu Kristovu, i Euharistiji, gdje isti Duh posvećuje, kako prilike kruha i vina tako i ljude, da budu Tijelo i Krv Kristova, uočava se usmjerenost prema konačnom i potpunom dovršetku tog sakramentalnog poretka u Eshatonu. Pneumatološka ekleziologija razumije i gleda Crkvu u perspektivi vječnosti, onoga što će Crkva postati, a ne onoga što je sada – ranjena mnogim podjelama (Zizioulas). Pneumatološka ekleziologija je projekcija nutarnje dinamike Trojstva (Duh Sveti je ljubav između Oca i Sina) na svijet i čitav kozmos. Po Euharistiji i djelovanju Duha Božjega (kristologija i

³²² Grigorios LIANTAS, Nikos Nissiotis, 233.

pneumatologija) čitav svijet svih vremena biva uronjen u dinamiku života Trojstva koji od razjedinjenosti grijeha vodi kozmos prema jedinstvu. Ekumenizam je prolazna zemaljska faza života Crkve, Duhom Božjim nadahnuta, ali usmjerena prema svojoj konačnoj dovršenosti. Sakramenti, koje kršćani ne mogu zajedno slaviti, ali molitva koju mogu zajednički usmjeravati prema Trojstvu usmjerava želje i misli kršćana prema stvarnosti jedne Crkve.

II.4.7. Dumitru Stăniloae

Dumitru Stăniloae (1903.-1993.) bio je rumunjski pravoslavni svećenik, teolog i profesor. Jedan je od najpoznatijih pravoslavnih teologa. Uspoređuju ga po važnosti s nekim od najvećih teologa prošloga stoljeća: „Teološka osobnost o. Dumitrua Stăniloaea (1903-1993.) s pravom se uspoređuje s onom Grigorija Florovskoga, Eduarda Schillebeeckxa, Karla Bartha, Karla Rahnera i Hansa Ursa von Balthasara. Iako Stăniloae nije namjeravao napisati ekumensku teologiju, njegovo djelo je ipak duboko ekumensko, kako primjećuju Ioan Săuca i drugi.“³²³ Stăniloae je jedan od prvih suvremenih pravoslavnih teologa koji je ponovno otkrio značenje Grgura Palame i njegove teologije nestvorenih energija.

U ekumenskom pogledu Stăniloae je prilično zatvoren i isključiv prema nepravoslavnim kršćanskim Crkvama i zajednicama. „U mnogim svojim studijama i intervjuima o ekumenskim pitanjima, Stăniloae je kritičan prema učenju drugih kršćanskih Crkava. Bordeianu tvrdi da je nekoliko čimbenika odredilo neke od Stăniloaeovih oštih stajališta, kao što je činjenica da 'nije bio u tijeku s razvojem teologijâ koje je kritizirao zbog izolacije iza Željezne zavjese' ili zbog svog 'osobnog iskustva s grkokatoličkim prozelitizmom u svojoj rodnoj regiji Transilvaniji'. Nadalje, Bordeianu tvrdi da Stăniloae ponekad koristi neprikladne generalizacije, a nekim od njegovih izvora je teško ući u trag.“³²⁴

Uz navedenu isključivost i tendenciju generaliziranja svih nepravoslavnih, Stăniloae je odbacivao bilo kakav oblik interkomunije ili međukršćanskog zajedništva: „Stăniloae je odbacio svaki oblik interkomunije kao djelomičnog jedinstva među kršćanskim denominacijama sve dok ne budu riješena otvorena doktrinarna pitanja, ili drugim riječima dok svi oni koji su uključeni u dijalog ne dijele iste doktrine, izbjegavajući tako, po njegovu

³²³ Ștefăniță BARBU, Fr. Dumitru Stăniloae, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 248.

³²⁴ Ștefăniță BARBU, Fr. Dumitru Stăniloae, 248-249.

mišljenju, opasnost od relativizma. Ako treba birati između jedinstva u istini i jedinstva u ljubavi, po prijedlogu kojeg je dao brat Roger Schultz iz Taizéa, Stăniloae se zalaže za jedinstvo u istini i ljubavi, pri čemu su to dvoje zapravo dva lica istog novčića.³²⁵ Primarno za njega, odnosno ono što je od najveće važnosti u ekumenizmu jest postići jedinstvo i sklad u istini, u dogmi – to je osnovni preduvjet za bilo kakav drugi oblik kršćanskog zajedništva. A istina i ljubav su, prema njemu neraskidivo povezani.

Na prvome mjestu ipak je doktrinarno jedinstvo Crkve: „Nedvojbena, za Stăniloae, ‘Jedinstvo Crkve je doktrinarno jedinstvo’. Usko uvjetovano ovom doktrinarnom jedinstvu, stavlja sakramentalno jedinstvo i hijerarhijsko jedinstvo. Međutim, Stăniloaeovo razmišljanje o ‘jedinstvu’ kao jednom od četiri obilježja Crkve započinje očitovanjem da zapravo postoji jedna jedina Crkva jer, citirajući sv. Ignacija Antiohijskog, ‘Jedno je Tijelo Gospodina Isusa i jedna je Njegova krv prolivena za nas; jedan je kruh koji se daje svima, a jedna je čaša dana svima’.³²⁶ Pravoslavna Crkva jedinstvena je, postoje samo zajednice koje su se u određeno vrijeme odmetnule od punog zajedništva s Kristovom Crkvom. Ipak, Stăniloae priznaje određene elemente eklezijalnosti nepravoslavnim Crkvama: „Stăniloae uvodi gradaciju u ‘eklezijalnost’ nepravoslavnih zajednica, koje naziva ‘nepotpunim crkvama’, iako su neke od njih bliže toj punini od drugih. Iako se samo Pravoslavna Crkva može u potpunosti nazvati ‘Crkva’, Stăniloae tvrdi da ‘u određenom smislu, Crkva obuhvaća sve konfesije odvojene od nje, zbog činjenice da se nisu mogle potpuno odvojiti od nje’. Po činjenici da druge Crkve poznaju Krista samo djelomično, još uvijek su primile kvalitetu da budu Crkva, te su time pozvane da postanu Crkve u potpunosti. Stoga, Stăniloae, unatoč brojnim kritikama nepravoslavnih Crkava, te uz to da Pravoslavnu Crkvu smatra jedinom pravom Crkvom, ipak priznaje eklezijalnost, iako nepotpunu, drugih zajednica. Njegovo razmišljanje je stoga slično onome o. Grigorija Florovskog koji je, primjerice, iznio ideju da se kanonske i mistične ili karizmatičke granice Crkve ne podudaraju.”³²⁷

Stăniloae, unatoč tome što negira potpunu eklezijalnost svim nepravoslavnima, ostavlja otvorenu mogućnost njihova rasta do punine eklezijalnosti po rastu u dogmatskom jedinstvu, na prvome mjestu, s Kristovom Crkvom. Dok se ne postigne puno dogmatsko jedinstvo, nikakav oblik zajedništva nije moguć (liturgijsko-molitveni) jer bi on stvarao privid zajedništva kojega nema. Uloga pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava jest da bude svjedok istine i

³²⁵ Ștefăniță BARBU, Fr. Dumitru Stăniloae, 249.

³²⁶ *Isto.*

³²⁷ Ștefăniță BARBU, Fr. Dumitru Stăniloae, 249-250.

pravog modela jedinstva Crkve – sabornosti. Ovaj model daje prostora da se ostvari jedinstvo u različitosti svih kršćana.

II.4.8. Justin Popović

Justin Popović (1894.-1979.) bio je srpski pravoslavni monah i teolog. Sadašnji srpski patrijarh, Porfirije, tvrdi za njega da je jedan od tri srpska teologa koji su najpriznatiji i najpoznatiji u svijetu (uz Nikolaja Velimirovića i Atanasija Jevtića).³²⁸ Proglašen je svetim od strane Svetog sinoda Srpske pravoslavne Crkve 2. svibnja 2010. godine.

Za Popovića ekumenizam je opasnost koja u sebi nosi sjeme svih hereza i oblik lažnog humanizma koji stavlja čovjeka u središte svega, a ne Boga. Pri čitanju Popovićevih navoda valja uvijek imati na umu da on ne kritizira ideju ekumenizma kao nastojanja oko jedinstva kršćana, već kritizira suvremeni ekumenski pokret koji se, prema njemu temelji na pogrešnim i opasnim zabudama rimokatolicizma i protestantizma. „Ekumenizam je zajedničko ime za psevdohrišćanstva, za psevdocrkve Zapadne Evrope. U njemu su srcem svojim svi evropski humanizmi, sa papizmom na čelu. A sva ta psevdohrišćanstva, sve te psevdocrkve nisu drugo već jeres do jeresi. Njima je zajedničko evanđelsko ime: svejeres. Zašto? Zato što su u toku istorije razne jeresi negirale ili unakažavale pojedine osobine Bogočoveka, Gospoda Hrista, a ove evropske jeresi odstranjuju vascelog Bogočoveka i na Njegovo mesto stavljaju evropskog čoveka. Tu nema bitne razlike između papizma, protestantizma, ekumenizma, i ostalih sekta, čije je ime legeon. Pravoslavni dogmat, u stvari svedogmat o Crkvi je odbačen i zamenjen latinskim jeretičkim svedogmatom o prvenstvu i nepogrešivosti pape, čoveka.“³²⁹ Popović zauzima u odnosu prema ekumenizmu i nepravoslavnim Crkvama krajnje negativnu i isključivu poziciju. Za njega su sve Crkve Zapadne Europe „pseudocrkve“ i „pseudokršćanstvo“ jer u svome središtu nemaju Boga (Bogočovjeka kao što to ima Pravoslavna Crkva), nego grešnog čovjeka koji sebe stavlja na mjesto Boga. Taj idolopoklonički humanizam prepoznaje u Rimokatoličkoj Crkvi i svim protestantskim Crkvama. Ne postoji, stoga, nikakva mogućnost jedinstva zbog opasnosti od pada u relativizam ili istu humanističku zamku. Ekumenizam se

³²⁸ Isječci iz intervjua s patrijarhom Porfirijem mogu se pronaći u članku na sljedećoj poveznici: <https://www.nedeljnik.rs/patrijarh-porfirije-o-episkopu-atanasiju-i-kada-smo-sa-njim-igrali-fudbal-i-kada-nas-je-vodio-na-svetu-goru-bio-je-tamo-gde-i-sveti-oci/> (22.2.2022).

³²⁹ Justin POPOVIĆ, Humanistički ekumenizam, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 207.

rađa u okrilju humanizma, relativizma, papizma i protestantizma zbog čega je neprihvatljiv za Popovića i svojevrsan „trojanski konj“ koji može uništiti pravoslavlje.

Govoreći o protestantizmu Popović ne misli da se značajno razlikuje od rimokatolicizma: „Protestantizam? Najrođenije i verno čedo papizma, svojom racionalističkom sholastikom srlja iz jeresi u jeres, stalno se davi u raznim otrovima svojih jeretičkih zabluda. Pritom, papističko gordoumlje i ‘nepogrešivo’ bezumlje apsolutistički caruje i pustoši duše njegovih vernika. U načelu, svaki je protestant nezavisni papa, nepogrešivi papa u svima stvarima vere. A to uvek vodi iz jedne duhovne smrti u drugu. [...] Bez pokajanja i stupanja u Istinitu Crkvu Hristovu neprirrodno je i besmisleno je govoriti o nekom ujedinjenju ‘crkava’, o dijalogu ljubavi, o *intercommunio*.“³³⁰ Popović negira postojanje bilo kakve eklezijalnosti izvan okvira pravoslavlja, štoviše, sve nepravoslavne naziva pseudokršćanima i pripadnicima pseudocrkava. Protestantizam se, prema njemu, ne razlikuje u svojoj biti od rimokatolicizma jer je ono što je bilo problematično – papinstvo – prešlo s jedne osobe na sve. Luther je, dokidajući autoritet pape i Učiteljstva proglasio indirektno svakoga vlastitim papom koji može tumačiti Sveto Pismo prema vlastitom nahođenju i svojom voljom.

Govoreći o interkomuniji, zajedničenju s nepravoslavcima u svetim sakramentima može se vidjeti Popovićev stav: „Intercommunio – opštenje sa jericima u svetim tajnama, naročito u svetoj Evharistiji, – to je najbezočnije izdajstvo Gospoda Hrista, izdajstvo judinsko; i pritom izdajstvo vascele Crkve Hristove, Crkve Bogočovekove, Crkve apostolske, Crkve svetootačke, Crkve svetopredanjske, Crkve Jedine. Ovde treba svoju ohrisovljenu svest i savest pobožno zaustaviti na nekoliko svetih činjenica, svetih blagovesti, svetih zapovesti. Pre svega treba se zapitati: na kakvoj eklisiologiji počiva, na kakvom se bogoslovlju o Crkvi zasniva takozvani ‘intercommunio’? Jer svo pravoslavno bogoslovlje Crkve o Crkvi Božijoj počiva i zasniva se ne na intercommunio nego na Bogočovečanskoj stvarnosti communio, na Bogočovečanskoj zajednici, Bogočovečanskoj κοινωνία (sr. 1. Kor. 1,9; 10,16-17; 2. Kor. 13,13; Jev. 2,14; 3,14; 1.Jn 1,3) – dok pojam ‘inter-communio’, ‘među-opštenje’, sam po sebi je protivrečan i potpuno besmislen za pravoslavnu eklisiologiju. Druga činjenica, i to sveta činjenica Pravoslavne vere je ova: u pravoslavnom učenju o Crkvi i svetim tajnama jedina i jedinstvena tajna jeste sama Crkva – telo Bogočoveka Hrista, te ona i jeste Jedini izvor i sadržaj svih Božanskih tajni.“³³¹ Za Popovića sam pojam i mogućnost interkomunije, bilo na sakramentalnoj ili bilo kojoj drugoj bogoštovnoj razini, su nezamislivi jer izvan Pravoslavne

³³⁰ Justin POPOVIĆ, Humanistički ekumenizam, 207-208.

³³¹ Justin POPOVIĆ, Humanistički ekumenizam, 210.

Crkve na postoji Crkva niti sakramenti. Stoga, Crkva ne može u svetim činima zajedničariti s nekim drugim jer izvan nje same ne postoje Crkve niti valjani bogoslužni čini.

Također, Popović navodi u svome članku svete kanone (45., 46. i 64. Apostolski kanon) kako bi opravdao svoju ekskluzivističku poziciju te ih tumači: „Pravilo 45. svetih Apostola gromoglasno zapoveda: ‘Episkop, ili prezbyter, ili đakon, koji se sa jerecima samo i molio bude, neka se odluči; ako li pak dopusti, kao kliricima da što rade, neka se svrgne’. – Ova je zapovest jasna i za komaračku savest. Zar ne? Pravilo 64. svetih Apostola naređuje: ‘Klirik ili svetovnjak, koji pođe u sinagogu judeja ili jeretika da se moli, neka bude svrgnut i odlučan’. – I ovo je jasno i za najprimitivniju svest. Zar ne?“³³² Popović ne uzima u obzir narav svetih kanona, okolnosti njihova nastanka, već ih doslovno primjenjuje isključujući bilo kakvu mogućnost makar molitvenog zajedništva pravoslavnih s nepravoslavnima. Navodeći kanone i tumačeći ih usko i isključivo, Popović jasno i nedvosmisleno govori o nemogućnosti zajedničke interkonfesijske molitve.

Popović se u svojim promišljanjima poziva na vladiku Nikolaja Velimirovića (Nikolaja Žičkog) kojeg naziva Zlatoustom Srpske pravoslavne Crkve. Zajedno s Velimirovićem Popović govori: „Hristonosni Vladika sa tugom, i nadom blagovesti: ‘Naša krštena braća koji se povedoše za papskim i luteranskim jeresima napraviše se veoma mudri mimo Hrista. I prezreše nas pravoslavne Hrišćane kao nemudre i nekulturne. Ali vaistinu i na njima se obistini reč Pavlova: Kad se građahu mudri, poludeše (Rim. 1, 22). Jer odbaciše duhovnu mudrost po Hristu, koja hodi u odelu smernosti i ljubavi, a obukoše se u telesnu i svetsku mudrost, poput neznabožackih filozofa, koja je sva u gordeljivosti i zlobi’.“³³³ Prema Velimiroviću i Popoviću, svi kršćani, osim pravoslavnih, povelu su se za herezom pape i Lutera. Njih dvojica predstavljaju dva temeljna problema, grijeha i hereze zapadnog pseudokršćanstva. Oni su oblikovali suvremenu Europu i doveli je do današnje propasti. Popović navodeći Velimirovića govori: „Šta je Evropa? To su pohota i pamet. Oboje čovečije: čovečja pohota i čovečja pamet. A to dvoje oličeno je u papi i u Luteru. Šta je dakle Evropa? Papa i Luter. Zasićene ljudske pohote do vrhunca, i zasićene ljudske pameti do vrhunca. Evropski papa je ljudska pohota za vlašću. Evropski Luter – ljudska rešenost da sve objasni svojom pameću. Papa kao vladar sveta i naučnik kao vladar sveta. To je Evropa u suštini svojoj, bitno i istorijski. Jedno označava bacanje čovečanstva u vatru, a drugo označava bacanje čovečanstva u vodu. A oboje – odvajanje čoveka od Boga. Jer jedno znači negiranje vere a drugo – negiranje Crkve

³³² Justin POPOVIĆ, Humanistički ekumenizam, 211.

³³³ Justin POPOVIĆ, Humanistički ekumenizam, 214.

Hristove.³³⁴ Sa Zapadom koje je duboko palo u tamu i zabludu pape i Lutera, ne može doći nikakvo dobro. Stoga se odbacuje bilo kakva mogućnost zajedništva, osim pokajanja i povratka u okrilje Pravoslavne Crkve. Europa se, prema Velimiroviću i Popoviću, nalazi u tami jer je Krist istjeran iz nje: „Tako se, braćo moja, u naše dane povampirio satanski Rim, onaj Rim pre cara Konstantina, koji je ognjem i mačem gonio Hrišćane i sprečavao Hristu da pređe u Evropu. Samo što je Bela demonija [Europa, op. a.] pala u težu bolest nego paganski Rim. Jer ako je paganski Rim bio mučen od jednog demona, Bela demonija biva mučena još od sedam zlih duhova, luđih od onoga rimskog demona. Evo dakle novog paganskog Rima, evo i novog mučeništva Hrišćanstva. Budite spremni na mučenje od strane Bele demonije za Hrista.“³³⁵

Unatoč svemu navedenome, Popović nije posve isključiv za ideju jedinstva Crkve, već inzistira na prihvatanju ispravnih principa ekumenizma i eklezioloških principa Pravoslavne Crkve. Problem nejedinstva problem je zapadnog kršćanstva (fragmentacija rimokatolicizma i dalje protestantskih zajednica i konfesija), a ne problem pravoslavlja koje je sačuvalo puninu i čistoću vjere. Popovićeve otvorenost za ekumenizam očituje se u njegovom dubokom promišljanju o ispravnom (bogočovječanskom) ekumenizmu i utjecaju koje je ono imalo u oblikovanju pravoslavnog ekumenizma: „današnji Ekumenski pokret po svojoj suštini teži približavanju Pravoslavnoj crkvi (ostvarenju sabornosti), u smislu potrebe za prevazilaženjem sopstvenih eklisioloških nedostataka preko sadržaja koji u tom smislu može da mu pruži Pravoslavna Crkva. I taj stav navodi na zaključak da je Popović, zapravo, imao dobre namere u pogledu ekumenskih težnji i ciljeva hrišćana (a ne normativističke ili ekskluzivističke same po sebi), i da je baš zarad njihovog ostvarenja nepokolebljivo insistirao na čistoti i opštem prihvatanju izvornih eklisioloških principa nepodeljene Crkve. Pomenuto insistiranje na postojanju jasnih eklisioloških kriterijuma kao temelja unapređenja međucrkvenih odnosa potpuno je logično za bogoslova i dogmatičara koji ovakav pristup smatra doprinosom, a ne preprekom razvoju međucrkvenih odnosa. Važno je napomenuti da Justin Popović danas uživa ugled izuzetno priznatog bogoslova u pravoslavnim krugovima širom sveta, 'branioca čistoće' pravoslavne eklisiologije. Njegovi pre svega eklisiološki utemeljeni kriterijumi i stavovi danas imaju snažno uporište i uticaj u SPC, i ostvaruju se uglavnom preko prelata i teologa koji su mu bili učenici, a od kojih barem trojica jesu episkopi SPC (Amfilohije Radović, Atanasije Jevtić i Artemije Radosavljević).“³³⁶ Navedeni stavovi Popovića, kao i Velimirovića, utječu na značajan dio klera Srpske pravoslavne Crkve i oblikuju njihov stav prema ekumenizmu.

³³⁴ Justin POPOVIĆ, *Humanistički ekumenizam*, 216-217.

³³⁵ Justin POPOVIĆ, *Humanistički ekumenizam*, 224.

³³⁶ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 134-135.

Utjecaj Popovića i Velimirovića, kojega Popović naziva Zlatoustom Srpske pravoslavne Crkve, velik je i značajan u srpskoj Crkvi: „Eklisiološki stavovi Justina Popovića nesumnjivo imaju ogroman uticaj na stav SPC. Mnogi njeni episkopi i sveštenici odgajani su na učenju i smernicama Justina Popovića, čime je obezbeđen veliki uticaj na poziciju i stavove SPC i u budućnosti; utoliko više što ga i drugi pravoslavni hrišćani doživljavaju kao velikog teologa i mislioca koji nije dao samo doprinos učvršćivanju i jasnijem formulisanju pravoslavne pozicije, već i napretku samog ekumenizma. S druge strane, ostali hrišćani ga uglavnom doživljavaju kao beskompromisnog normativistu koji stvara ozbiljne prepreke ekumenizmu i hrišćanskom zbližavanju.“³³⁷ Popović nije anti-ekumenist, a episkop Atanasije Jevtić naziva ga predstavnikom i pravoslavnog ekumenizma. „To znači da čitava istina naše kršćanske vjere je objava Svete Trojice u Kristu, u njegovoj inkarnaciji. Tijelo ove istine, kako su crkveni oci često tvrdili, je Crkva kao Tijelo Kristovo, Stoga, za nas pravoslavne, stvarna ekleziologija našeg vremena proizlazi, bazirana je i neodvojiva od kristologije. ‘Jedinstvo Boga i čovjeka u Kristu, naša vlastita unija s Bogom, s njegovim stvorenjem (tj. čitavim svijetom) i drugim ljudima jest u kozmičkom i, u isto vrijeme, konkretno povijesnom, eklezijalnom tijelu Crkve Kristove. Zbog toga premošćenje svakog bezdana, jaza i ‘dualizma’ – što ne može postojati u osobi Isusa Krista, Bogo-čovjeka – je u srži pravoslavne vizije svijeta i čovjeka i, stoga, ‘pravoslavni ekumenizam’.“³³⁸

Popović, dakle, odbacuje ekumenizam koji je, prema njegovom sudu, humanistički i koji proizlazi iz pogrešne ekleziologije i lažnog humanizma. Ovaj humanistički (rimski, ženevski) humanizam je, prema njemu, sama suprotnost onome što bi ekumenizam doista trebao biti. Zato Popović želi u svojim teološkim promišljanjima postaviti temelje ekumenizma koji ima ispravnu teologiju, osobito ekleziologiju. „Prema riječima biskupa Atanasija [Jevtića, op. a.], Justin Popović ne odbacuje termin ‘ekumenizam’, koji se u njegovim spisima obično poistovjećuje s rimokatoličkim i protestantskim humanističkim tendencijama oko jedinstva kršćana, već slijedeći metodologiju crkvenih otaca koji su preobrazili terminologiju poganske filozofije, on ovaj pojam ispunjava novim značenjem i sadržajem. O ovoj specifičnoj točki Vladimir Cvetković napominje da: ‘Kako on (o. Justin) pronalazi zamjenu za humanizam u bogohumanizmu, on također ideju zapadnog ekumenizma kao humanističkog projekta zamjenjuje evanđeoskim i pravoslavnim ekumenizmom kao Bogom-ljudskim naporom. Drugim riječima, za svetog Justina, kao rezultat poniženja Bogočovjeka Krista od strane

³³⁷ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 158.

³³⁸ Juljia VIDOVIĆ, Fr. Justin Popovic, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 263.

čovjeka, najprije od nepogrešivog čovjeka u Rimu, a kasnije od nepogrešivih ljudskih bića diljem Europe, kršćanstvo na Zapadu svedeno je na humanizam'. Ovdje nalazimo jasno prepoznatljivu i razrađenu već spomenutu kritiku biskupa Nikolaja o europskoj civilizaciji odvojenoj od Krista s jedne strane, i prisutnosti sekularističkih tendencija unutar Crkve s druge strane. Justin, i u rimokatolicizmu i u protestantizmu, kao vrhovna vrijednost zamjenjuje Bogočovjeka Krista.³³⁹ Nasuprot humanističkom (rimskom, ženevskom, papističkom) ekumenizmu stoji bogočovječanski ekumenizam koji u središte stavlja Bogočovjeka – Isusa Krista. Temeljni principi Popovićevog ekumenizma mogu se izreći u sljedećih nekoliko principa:

- glavni problem Europe i suvremenog čovjeka jest što se bori protiv Bogočovjeka stavljajući čovjeka na mjesto Božje. Suvremeni ekumenizam, na temeljima papizma i luterizma, stavlja čovjeka na prvo mjesto i tako predstavlja opasnu „sve-herezu“;
- istinska Crkva Božja jest ona u čijoj je biti Bogočovjek – Isus Krist. On je srž i bitak Crkve te se nalazi u njezinoj biti i središtu. Pravoslavna Crkva je istinska Crkva Božja jer ona ne stavlja čovjeka u središte (papa, Luther, svaki čovjek pojedinačno), nego Krista, bogočovjeka;
- Bogočovjek je princip sabornosti Crkve, odnosno njezine istinske ekumeničnosti. Ispravno razumijevanje Bogočovjeka i njegova djela ključ je za ispravno razumijevanje Crkve i njene ekumeničnosti, i obratno.³⁴⁰

Zaključno se može reći da, iako se Popović iznimno protivi suvremenom ekumenskom pokretu i Ekumenskom vijeću Crkava, nazivajući to pogrešnim i iskrivljenim ekumenizmom, ipak nije posve zatvoren ideji jedinstva Crkve te razvija teološko promišljanje oko ispravnog ekumenizma. Popović nije protiv ekumenizma, već je protiv ekumenizma koji jedinstvo Crkve gradi na pogrešnim (ljudskim) temeljima te predlaže ispravno mjerilo i uzor jedinstva – Bogočovjeka Isusa Krista. Pritom, isključivši svaki oblik dijaloga i zajedništva s nepravoslavnima, jedini put povratka za njih jest put pokajanja i potpunog povratka u okrilje Pravoslavne Crkve. Molitveno zajedništvo je, također, potpuno isključeno.

Episkop Irinej Bulović reći će za Popovića: „Otac Justin, ovako ga sad razumijem, nakon postavljanja često puta ovog problema [ekumenizma, op. a.], nikad nije kritizirao ideju

³³⁹ Juljia VIDOVIĆ, Fr. Justin Popovic, 264.

³⁴⁰ Usp. Juljia VIDOVIĆ, Fr. Justin Popovic, 266-268.

dijaloga, svjedočenja i ljubavi. Sam je bio izvanredno otvorena osoba. Ali kritizirao je ideologiju ekumenizma koja sebe smatra ‘novim kršćanstvom’ kao ‘sve-herezu’.³⁴¹

II.4.9. Nikolaj Velimirović

Nikolaj Velimirović (1880.-1956.) bio je episkop Srpske pravoslavne Crkve u Ohridu i Žiči. Cijenjen zbog svojih govorničkih sposobnosti, mnogi su ga nazivali novim Zlatoustim te jednim od najutjecajnijih srpskih teologa 20. stoljeća. Po završetku Drugog svjetskog rata Velimirović se preselio u Sjedinjene Američke Države gdje je i ostao do svoje smrti. Uspostavio je izvrsne odnose s Anglikanskom i Episkopalnom crkvom u Americi. Proglašen je svetim 24. svibnja 2003. od strane Svetoga sinoda Srpske pravoslavne Crkve.

Iako su neki njegovi stavovi prema ekumenizmu i suvremenim problemima Europe spomenuti zajedno s promišljanjem o teologu Popoviću, ipak navedeni stavovi Velimirovića ne znače da nije sudjelovao aktivno u ekumenskim naporima prošloga stoljeća: „Nikolajev odnos prema ekumenizmu očituje se u sudjelovanju kao pravoslavni biskup i teolog, na ekumenskim susretima i dijalozima između dva svjetska rata, a kasnije je, kao akreditirani posjetitelj, bio prisutan i na sastanku Ekumenskog vijeća Crkava u Evanstonu, Illinois, 1954. godine.“³⁴²

Velimirović se u prvoj fazi svojih ekumenskih promišljanja zalaže za ekumensku viziju svijeta u kojoj su sve Crkve ujedinjene u međusobnoj ljubavi. Uzajamna ljubav, koja je važnija od suglasnosti u nauku, je za Velimirovića temeljni princip jedinstva u prvoj fazi njegova ekumenizma: „U njegovom pristupu ekumenizmu možemo razlikovati dvije različite faze. U svojim ranim djelima biskup Nikolaj smatrao je preduvjetom za postizanje jedinstva među Crkvama ne toliko suglasnost u nauku koliko međusobnu ljubav. [...] ‘Nema svrhe mijenjati Crkve i ići od jedne Crkve do druge tražeći spasenje: spasenje je u svakoj Crkvi sve dok Crkva misli i brine se u sestrinskoj ljubavi za sve druge Crkve, gledajući na njih kao na dijelove Crkve isto tijelo, ili nema spasenja ni u jednoj Crkvi sve dok Crkva misli i brine samo za sebe, prezirno nijećući prava, ljepotu, istinu i zasluge svih drugih Crkava’.“³⁴³ Naglasak na ljubavi ne znači nužno da Velimirović nije promišljao o jedinstvenosti i autentičnosti pravoslavlja. Naprotiv,

³⁴¹ Juljia VIDOVIĆ, Fr. Justin Popovic, 264.

³⁴² Juljia VIDOVIĆ, Bishop Nikolai Velimirovic, u: Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, 269.

³⁴³ Juljia VIDOVIĆ, Bishop Nikolai Velimirovic, 269.

ostaje vjeran pravoslavnoj ekleziologiji, ali u kontekstu ratnih razaranja u Europi, iskreno priželjkuje jedinstvo u ljubavi među Crkvama u Europi. U prvoj fazi Velimirovićeva ekumenizma može se reći da on ostaje vjeran tomu da Pravoslavna Crkva Kristova Crkva u punini, a odnos Pravoslavne Crkve prema ostalim Crkvama treba se temeljiti na odnosu ljubavi tako da svi mogu prepoznati puninu blaga Božjega koje pravoslavlje, darom Božjim, čuva i upravlja.³⁴⁴

Druga faza Velimirovićeva ekumenizma odvija se nakon Drugog svjetskog rata kada, nasuprot prijašnjem entuzijazmu, nastupa u odnosu prema Europi i Zapadu općenito kao, kako kaže Amfilohije Radović,³⁴⁵ prorok koji ukazuje na sve ono što, prema njegovu mišljenju nije dobro. „Nikolaj započinje u svojoj mladosti sa svojevrsnom ekumensko-humanističkom vizijom Crkve, no produbljujući svoje iskustvo Crkve (što je rezultat susreta pravoslavnom Rusijom, Ohrid svetih Klementa i Nauma, Sveta Gora sv. Save i ostalih atonitskih otaca), razvija jasnu razliku između ‘heterodoksnih crkava’ i Pravoslavne Crkve. U svome djelu ‘Ljubostinjski stoslov’ ide i dalje pišući kako u kršćanskome svijetu samo Pravoslavna Crkva drži Evanđelje kao apsolutnu istinu i nije vođena duhom vremena. [...] Glavna razlika između Istoka i Zapada, prema njemu, je u ‘različitom shvaćanju Evanđelja Kristova – Zapad ga drži za teoriju, jednu od teorija, a Istok kao asketsko djelo (podvig) i praksu’.”³⁴⁶

Razumijevanje ekumenizma prema Velimiroviću, treba počivati na Isusu Kristu, ne na ljudskom shvaćanju jedinstva. A do Krista se dolazi pomoću cjelovite i istinite vjere. Velimirovićevo izvješće s drugog susreta Ekumenskog vijeća Crkava 1954. u Evanstonu prikazuje njegovo shvaćanje ekumenizma: „U Evanstonu je jedno ime sve spojilo i zbližilo – Isus Krist”; te nastavlja: ‘Kao što je kasnije spomenuto (u izjavi Florovskog) činjenica da, ako svaka denominacija sadrži samo dio kršćanske vjere, samo Pravoslavna Crkva sadrži ukupnost i punoću prave vjere, koja je jednom zauvijek predana svetima’ (Jud 1,3). Nada u Krista [aluzija na temu susreta] temelji se na pravoj i cjelovitoj vjeri, jer je pisano: prvo vjera, zatim nada pa ljubav, inače je kuća bez temelja. Isto vrijedi i za eshatologiju koja je od početka bila sadržana u toj vjeri. Bez takve vjere teško je s istinom pristupiti Kristu koji je smatran potpunom Nadom, kao i eshatološkom Kristu koji je određen da ostvari ljudsku povijest i da bude vječni Sudac. Unija svih crkava ne može se postići međusobnim ustupcima, već samo usmjerenošću svih prema jedinoj pravoj vjeri u njenoj cjelovitosti, kako su je predali apostoli i kako je formulirana

³⁴⁴ Usp. Juljia VIDOVIC, Bishop Nikolai Velimirovic, 270.

³⁴⁵ Usp. Juljia VIDOVIC, Bishop Nikolai Velimirovic, 271.

³⁴⁶ Juljia VIDOVIC, Bishop Nikolai Velimirovic, 271.

na ekumenskim saborima; drugim riječima, povratkom svih kršćana u jednu i nedjeljivu Crkvu kojoj su pripadali preci svih kršćana u cijelom svijetu tijekom prvih deset stoljeća nakon Krista. To je Sveta Pravoslavna Crkva'.³⁴⁷ Iz Velimirovićeva izvješća potpuno je razvidno kako drži jedinom Crkvom Kristovom samo Pravoslavnu Crkvu, dok ostale kršćanske *crkve* (pisano malim slovom) ne sadrže puninu istine i vjere. Stoga, ta djelomična i necjelovita vjera ne može ih dovesti do eshatološke punine, do Isusa Krista. Uočava se pomak od prve faze koja, ne negirajući pravoslavnu ekleziologiju, na prvo mjesto stavlja dijalog u ljubavi i priznaje spasenje koje je moguće ostvariti u svakoj Crkvi. U drugoj fazi, nakon određenog vremenskog odmaka i stjecanja životnog iskustva, Velimirović se udaljava od ove postavke ekumenizma te na prvo mjesto stavlja dijalog u istini kad preduvjet bilo kakvom drugom dijalogu jer jedino istina (prihvatanje cjelovitosti i istinitosti pravoslavne vjere) vodi do nade i ljubavi.

Stoga, ako je i postojala neka mogućnost molitvenog zajedništva među kršćanima za Velimirovića, ona ostaje ostvariva u prvoj fazi njegove ekumenske misli. Druga i konačna faza, koja je plod njegove zrele misli i ona koja je mjerodavna i kanonizirana, odlazi više u smjeru ekleziološkog agnosticizma i isključivosti prema drugim kršćanima, a jedini modus ekumenizma jest onaj povratka k punini vjere i istine – Pravoslavnoj Crkvi.

II.4.10. Radovan Bigović

Radovan Bigović (1956.-2012.) bio je teolog i svećenik Srpske pravoslavne Crkve te profesor i dekan Pravoslavnog bogoslovske fakulteta u Beogradu.

Profesor Bigović u ukazuje na problem razdijeljenosti kao svojevrsne „bolesti“ kršćanstva koje je potrebno nadići. S jedne strane je srž kršćanstva i njegov ideal, te s druge strane stvarnost razjedinjenosti, grijeha i sukoba. „Jedan od najpriznatijih teologa SPC u savremenim 'ekumenskim krugovima' svakako je profesor Radovan Bigović, bivši dekan Bogoslovske fakulteta u Beogradu. Činjenica o podeljenosti hrišćana za njega je, pre svega, svedočanstvo o 'bolesti samog hrišćanstva', koja uzrokuje niz negativnih posledica u odnosima između hrišćana, poput 'autarkičnosti, isključivosti i fanatizma'. Na temelju iznetih pretpostavki on direktno ukazuje na suprotstavljenost ideala i suštine hrišćanstva s jedne, i činjeničnog stanja, s druge strane, što je i najveća prepreka na putu pomirenja i vaspostavljanja jedinstva hrišćana. Iz ovoga se vidi da Bigović pre svega ukazuje na potrebu za prevazilaženjem

³⁴⁷ Juljia VIDOVIĆ, Bishop Nikolai Velimirovic, 272.

izvesnog dualizma duhovnog i materijalnog unutar hrišćanstva kao celine (ozdravljenje), kako bi ono moglo da da značajniji (ne samo teološki) doprinos razvoju čovečanstva.³⁴⁸ Bigović prepoznaje stvarnost razdijeljenosti kao kolektivnu bolest kršćanstva, ne upirući prstom na druge, već na odnose koji proizlaze iz te bolesti i koji su neprihvatljivi u ekumenizmu i kršćanskom življenju uopće – autarkičnost, isključivost i fanatizam – iz kojega god izvora dolazio. No, kako fanatizma, Bigović ističe da se treba čuvati i relativizma, dvije krajnosti koje su iskušenje ekumenskog pokreta: „Kršćanski dijalog treba da je dijalog u istini i ljubavi. On ne teži unifikaciji Crkve već ‘pomirenoj različitosti’ (jedinstvo u različitosti). Takav dijalog Crkvu čuva od dvaju podjednako opasnih iskušenja: ‘otvorenog relativizma’ i ‘zatvorenog fanatizma’. Takvih je iskušenja bilo, posebno u početku, kada je nastajao suvremeni ekumenizam. ‘Pravoslavni je stav polariziran između dvaju podjednako pogrešnih stavova: ‘otvorenog relativizma’ i ‘zatvorenog fanatizma’.³⁴⁹

Ekumenski dijalog je za profesora Bigovića pozitivna tekovina suvremenog doba koji je vrlo koristan za Pravoslavnu Crkvu te pritom ostaje vjeran pravoslavnoj ekleziologiji. Govoreći o protestantsko-pravoslavnom ekumenskom dijalogu, profesoru Bigoviću smatra da ima svoje nedostatke jer se temelji na „‘površnom, jednostranom i pogrešnom’ međusobnom poznavanju, koje najčešće nema ‘Predanjsko’ uporište.“³⁵⁰ Ipak, bez obzira na to ekumenski dijalog pravoslavnih s nepravoslavnima je „koristan za Pravoslavnu crkvu, s obzirom na značaj društvenog pristupa i angažovanja protestantskih crkava, odnosno njihove ‘težnje’ da u istorijske tokove i društvene strukture utka jevanđeljske vrednosti i moral. To je i kritika upućena Pravoslavnoj Crkvi zbog odsustva njenog društvenog angažovanja u širem smislu reči.“³⁵¹ Iako ne bez nedostataka iz pravoslavne perspektive, Bigović pohvaljuje zauzetost protestanata da radi na preobrazbi svijeta šireći njegovim tokovima evanđeoske vrijednosti. Uporište oko zauzetosti protestanata historijskim i svjetovnim tekovinama profesor Bigović vidi u njihovoj ekleziologiji koja na Crkvu gleda kao „sredstvo spasenja“ te se zbog toga usredotočuju na misionarski rad. Pravoslavni gledaju na Crkvu kao na „sâmo spasenje“ te se zbog ove postavke pravoslavni usredotočuju na liturgiju – puninu vjere i spasenja. Liturgija, poglavito Euharistija, a s time su povezani i ostali bogoštovno-molitveni čini za pravoslavne su slavlje čiji je preduvjet punina prave vjere. Prava vjera, predana od apostola, slavi se u liturgijsko-bogoslužnim činima te u njima pneumatološka dimenzija okuplja Crkvu u jedno

³⁴⁸ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 170.

³⁴⁹ Radovan BIGOVIĆ, *Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava*, 169.

³⁵⁰ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 170.

³⁵¹ Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 171.

Tijelo i usmjerava prema eshatološkoj dovršenosti. „Time je ukazao na to da značajne teološke razlike opterećuju njihove međusobne odnose. Polazeći od realne potrebe za ‘zajedničkom misijom’ pravoslavnih i protestanata, ali imajući u vidu i činjenicu da prepreku za njeno ostvarenje predstavlja princip pravoslavne eklisiologije, koji joj pretpostavlja postojanje evharistijskog zajedništva (zapravo ‘jedinstva u veri’), on ističe da i jedni i drugi ‘u određenoj dimenziji’ treba i mogu da sarađuju ‘ukoliko ne žele da iznevere sebe’. Takva saradnja se, prema Bigoviću, mora zasnivati na jasno preciziranoj ‘svesti o njenim granicama’, dok u njenom središtu treba da se nalazi zajednička ‘ekumenska misija koju treba unapređivati’. Iz ovoga se vidi da Bigović kao važnu pretpostavku unapređenja ekumenskih odnosa naznačava socijalno-antropološku samokritiku i na njoj utemeljenu saradnju.“³⁵² Iako Bigović ovdje daje model ekumenske suradnje koji se zasniva na potrebi zajedničke ekumenske misije ili suradnje, takvo jedinstvo ostaje uvijek nepotpuno te predstavlja prvi korak na putu prema potpunom jedinstvu. Unatoč razlikama u ekleziologiji, vrhunac ekumenskih napora je zajedništvo u Euharistiji – što će se ostvariti po ostvarenju zajedništva u vjeri. U sadašnjem trenutku Crkva treba biti svjesna svojih granica o naravi i mogućnosti zajedništva te je pozvana ostvarivati ono što je moguće. Liturgija Crkve ostaje, ipak, prostor očitovanja potpunog jedinstva: „Pravoslavna liturgija, koja predstavlja identitet Crkve, sva je dijaloška. Cilj posta i askeze jest pobjeda nad samoljubljem, izlaženje iz sebe i kretanje prema drugome. ‘Ništa nije tako svojstveno našoj prirodi kao zajedništvo jednih s drugima’ (sv. Vasilije Veliki, 4. st.). Crkva u svijetu postoji kako bi izvršila egzistencijalni preobražaj grijehom podijeljenog i raskomadnog čovječanstva u zajednicu slobodnih ličnosti sjedinjenih s Bogom i međusobno, tj. kako bi cijeli svijet postao ‘kozmičkom liturgijom’ (sv. Maksim Ispovjednik).“³⁵³ Bez potpunog jedinstva u vjeri nije moguće slaviti liturgiju Crkve koja okuplja ljude u jedno. Slaviti liturgiju na postojećem stupnju nepotpunog jedinstva bilo bi kontradiktorno pravoslavnom razumijevanju liturgije. Očito je da sakramentalno zajedništvo nije moguće, no ostaje pitanje mogućnosti i naravi interkonfesijske molitve.

Ispravan ekumenski dijalog, prema Bigoviću, ne zasniva se niti na „jedinstvu u prostoru“ (socijalno-karitativnoj, misionarskoj dimenziji ekumenskog svjedočenja), niti se može zasnivati na „jedinstvu u vremenu“ (povratak na stanje prvog tisućljeća). „Samo autentična ekleziologija, utemeljena na trijadologiji, kristologiji i pneumatologiji može dati kriterij ekumenskom dijalogu, tj. 'dijalogu u Istini i ljubavi'. Ukoliko podijeljene Crkve ne budu

³⁵² Marko NIKOLIĆ, *Ekumenski odnosi*, 171.

³⁵³ Radovan BIGOVIĆ, *Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava*, 168.

u stanju definirati što je Crkva i kakva je njezina struktura, suštinski će napredak u ekumenskom dijalogu teško uspjeti.“³⁵⁴ Ispravne postavke u trinitarnoj teologiji vode prema ispravnom razumijevanju Crkve, prema ispravnoj ekleziologiji, a suglasnost u ekleziologiji je nužan preduvjet ekumenskom jedinstvu.

Govoreći o doprinosima pravoslavnih Ekumenskom vijeću Crkava, Bigović spominje sljedeće: „Insistiranjem na liturgiji kao središtu crkvenog života Vijeće je sačuvano i od pretjerane sekularizacije.“³⁵⁵ Ovdje se može nadodati kako slično vrijedi i za interkonfesijsku molitvu. Inzistirajući da se razjasne temeljne nesuglasice u Ekumenskom vijeću Crkava oko smisla i naravi interkonfesijske zajedničke molitve, pravoslavni su doprinijeli tomu da se bogoslužno-molitveni čini shvate na međukršćanskoj razini kao osjetljivo područje kojem valja pristupiti s jasnoćom i oprezom, kako se ne bi upalo u zablude ili odavalo dojam da ti čini mogu biti slavljani u punoj slobodi – onoj koja je rezervirana za puno jedinstvo u vjeri. Pohvalno je moliti za jedinstvo, ali moliti zajedno treba uz puno razboritosti i opreza, prema pravoslavcima, kako bi istinski vrhunac molitvenog zajedništva bio očitovan u potpunom jedinstvu vjere. U tom trenutku zajednička molitva dolazi do svog potpunog očitovanja u smislu zakona *lex orandi – lex credendi*.

Profesor Bigović zaključuje o ekumenizmu: „Unutar Pravoslavne Crkve mogu se čuti oprečni stavovi o ekumenizmu. Ipak prevladava pozitivan stav usprkos činjenici što su vrlo kritični prema instituciji Svjetskog vijeća Crkava. Učinak ove institucije nije spektakularan, ali ona je učinila značajne korake k međusobnom približavanju kršćana.“³⁵⁶

II.4.11. Vladimir Vukašinović

Vladimir Vukašinović (r. 1967.) svećenik je Srpske pravoslavne Crkve i redoviti profesor pri katedri za liturgiku na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. O ekumenskim odnosima katolika i pravoslavnih, Vukašinović tvrdi da su na ovim prostorima odnosi bili uvijek izazovni zbog raznih razloga: povijesnih, globalnih utjecaja, nacionalističkih itd. „Odnos Pravoslavne i Rimokatoličke crkve je na ovim prostorima Balkanskog poluostrva vekovima bio zategnut, usled unionističkih pretenzija Rima i političkih

³⁵⁴ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 167.

³⁵⁵ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 174.

³⁵⁶ Radovan BIGOVIĆ, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava, 176.

procesa, nastalih uticajem Austrougarske monarhije pod čijom okupacijom se nalazio veliki broj pravoslavnih hrišćana na teritorijama Dalmacije, Bosne, Slavonije i Vojvodine. Rimski prozelitizam i nasilni pokušaji nametanja pravoslavnima unije kao modela jedinstva sa Rimskom crkvom, ostavili su mučan utisak i formirali teško uklonljivo nepoverenje između dve crkve, odnosno dva većinska naroda koji ih predstavljaju: Srba i Hrvata. [...] Srpska crkva, sa zabrinutošću gleda na pojave novog religijskog prozelitizma u današnjoj Hrvatskoj, izraženog naročito među školskom decom, prozelitizma koji se odvija pod vidom prikrivene, a u stvari, od strane države i javnog mnijenja legalizovane presije. Odnosi su jednim delom bolji sa rimokatoličkim prelatima i sveštenstvom nehrvatskog nacionalnog porekla. Reč je isključivo o tzv. praktičnom ekumenizmu, odnosno humanitarnoj i sl. saradnji na terenu, koja nije primarna za međuhrišćanski dijalog i ne vodi ozbiljnom i trajnom rešavanju problema jedinstva.³⁵⁷ Vukašinović uočava zabrinjavajuća kretanja u suvremenom hrvatskom društvu koja su obilježena prozelitizmom, nacionalizmom i koja su represivna prema onima koji nisu pripadnici dominantne vjere (katoličke) i narodnosti (Hrvati). Sve ovo, prema njemu, narušava i otežava ekumenske odnose između katolika i pravoslavnih na ovom prostoru.

O odnosu pravoslavnih prema protestantima, Vukašinović tvrdi da su oni raznoliki te da ovise o stajalištima različitih protestantskih Crkava: „Po pravilu, sa tradicionalnim protestantskim zajednicama, kao što su npr. Evangelisti, odnosi su bili korektni, ne samo pre ovoga rata, već i tokom njega, kao i danas. Stvari drugačije stoje kada su manje zajednice u pitanju. Poseban problem predstavljaju Adventisti, Jehovini svedoci, Pentikostalci i dr. koji su iskoristili ekonomsku krizu u Jugoslaviji, izazvanu sankcijama Međunarodne zajednice za sprovođenje nebivalih metoda prozelitizma. Oni su nove članove pridobijali podelom materijalnih dobara: novca, hrane, lekova, odeće, knjiga za studije, stipendija za školovanje, viza za odlazak u inostranstvo, rečju: najbrutalnijim ‘kupovanjem duša’. [...] Podrazumeva se da su ovakvi postupci manjih verskih zajednica protestantske provincijencije izazvali revolt pravoslavnih, te samim tim i onemogućili bilo kakav, pa i najformalniji ekumenski susret i dijalog.”³⁵⁸ Profesor Vukašinović kao veliku zapreku u odnosu prema protestantima vidi sklonost manjih protestantskih zajednica (odnosno zajednica reformacijske baštine) u misionarskoj djelatnosti, odnosno, prozelitizmu po riječima Vukašinovića. Pravoslavni se

³⁵⁷ Vladimir VUKAŠINOVIĆ, Ka novom ekumenizmu, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 371.

³⁵⁸ Vladimir VUKAŠINOVIĆ, Ka novom ekumenizmu, 372-373.

najoštrije protive svakom obliku misionarenja ili djelovanja drugih crkava na svome kanonskom području budući da je Pravoslavna Crkva jedina Crkva Kristova.

Citirajući Meyendorffa profesor Vukašinić navodi koji je pravi način sudjelovanja pravoslavnih u ekumenskom pokretu: „Trebalo napomenuti da su najugledniji pravoslavni predstavnici u ekumenskom pokretu, a istovremeno korifeji pravoslavnog bogoslovlja dvadesetog veka, jednoglasni u svom uverenju da: ‘Zasigurno neće biti istinskog hrišćanskog jedinstva izvan Pravoslavlja: neprekidna, organska tradicija ujedinjenog Hrišćanstva autentično je sačuvana u Pravoslavnoj crkvi’. Jovan Majendorf je, prosuđujući svoje vreme, svoju epohu rekao da postoje dve suprotnosti u pravoslavnom stavu prema ekumenizmu – otvoreni relativizam i zatvoreni fanatizam. Njima je kao ekstremima suprotstavio treći put koji je: ‘Put svesnog i trezvenog učestvovanja u ekumenskom pokretu, podrazumevajući beskompromisnost i mnogo ljubavi i razumevanja’.³⁵⁹ Pravoslavno učešće u ekumenizmu treba biti svjesno, trijezno i beskompromisno po pitanju vjere. Izvan okrilja pravoslavlja ne postoji nikakav prikladan oblik zajedništva, odnosno ekumenizma. Nužnost svjedočenja istine u ljubavi motiv je pravoslavnih za sudjelovanje u ekumenskom pokretu. Pravoslavna Crkva osjeća se dužnom svjedočiti svijetu istinu da je ona Crkva Kristova jer u suprotnom postoji opasnost da zataji tu istinu pravoslavne ekleziologije i postane zatvorena kršćanska sekta.

Unatoč želji pravoslavnih da sudjeluju u ekumenskom pokretu, mnogi su nedostaci zbog kojih pravoslavni upućuju kritike na rad Ekumenskog vijeća Crkava: „Evidentno je da su današnji ekumenski modeli i postulati postali sve manje prihvatljivi za pravoslavne. Pošavši od jedne ideje apstraktnog monoteističkog jedinstva (koje se čak devalvira na nivo neke sveopšte religioznosti) pa sve do njenog konkretnog manifestovanja kroz molitvene eksperimente sa paganskim verskim zajednicama, muslimanima i sl., ekumenizam krajem ovoga veka u mnogo čemu izneverava svoja polazišta.³⁶⁰ Vukašinić ističe kako je problematična molitva s „poganskim vjerskim zajednicama“ u kontekstu rada Ekumenskog vijeća Crkava koje je, u prvom redu, usmjereno međukršćanskom zbližavanju i jedinstvu. Ipak, stječe se dojam kako za Vukašinića gibanja u suvremenom ekumenskom pokretu i radu Ekumenskog vijeća Crkava nije zadovoljavajuće, kako sadašnji oblici ekumenskog zajedništva (i molitvenog) nemaju budućnosti jer istinsko zajedništvo se sastoji u tome da kršćani prepoznaju autentično kršćanstvo sačuvano u pravoslavlju te da ga prihvate: „Zatim, na samom kraju, ovo izlaganje završavamo rečima oca Jovana Majendorfa koji je, davne 1969. godine o istome rekao da:

³⁵⁹ Vladimir VUKAŠINOVIĆ, *Ka novom ekumenizmu*, 375-376.

³⁶⁰ Vladimir VUKAŠINOVIĆ, *Ka novom ekumenizmu*, 374.

‘Budućnost pravog ekumenizma leži u zajedničkom postavljanju istinskih pitanja, umesto u izbegavanju istih; u traženju jedinstva koje Bog želi, umesto prihvatanja zamene; u prizivanju Duha Božijeg, koji je Duh Sveti. Veća, skupštine, konferencije i konsultacije pružaju mogućnost za to i s toga ih ne treba zanemarivati. Međutim, oni neće stvoriti jedinstvo, jer jedinstvo ‘u Hristu’ ne stvara čovek; ono je dato u Crkvi i možemo ga samo otkriti i prihvatiti’.³⁶¹

II.4.12. Aleksej Osipov

Aleksej Osipov (r. 1938.) ruski je pravoslavni teolog i profesor na Moskovskoj duhovnoj akademiji. Osipov ističe u svome članku da se „horizontalno jedinstvo“ kršćana, odnosno zauzetost i svjedočenje u čisto svjetovnoj domeni, kao što je to socijalno-karitativni rad, ne može nazvati jedinstvom prema shvaćanju pravoslavnih. Uz ovu temeljnu odrednicu pravoslavnog sudjelovanja u ekumenizmu, da je ono utemeljeno primarno na vertikalnom zajedništvu, Osipov ističe duhovnu osnovu ekumenizma: „Ne manje važna karakteristika pravoslavnog ekumenizma jeste i njegovo trebovanje određene duhovne osnove na kojoj, ishodeći iz koje, treba zidati traženo svehrišćansko jedinstvo. [...] Veoma je važno primjetiti da Pravoslavlje ne razmatra religioznost, molitvenost, nadahnuće i asketizam kao *ipso facto* pojave pozitivne u duhovnom smislu, već kao one koje neosporno vode hrišćanina ili hrišćane ka Bogu i ka jedinstvu jednih sa drugima.“³⁶² Temelj i preduvjet kršćanskog jedinstva jest jedinstvo na duhovnoj osnovi koje vodi k Bogu što je moguće ostvariti jedino zajedništvom u ispravnoj vjeri – takva vjera je put k Bogu i zbližavanju kršćana. No, ne znači da ako je nešto duhovno u ekumenskom kontekstu da je automatski samo po sebi dobro te da vodi k Bogu te, posljedično tomu, i kršćane jedne k drugima. Postoje duhovni oblici i putevi koji, prema Osipovu, vode prema odklonu od istine i pad u grijeh. Zajednička interkonfesijska molitva ne znači nužno pozitivnu stvarnost ekumenizma, prema Osipovu: „Na ekumenističkim forumima, uz veliku raznolikost na njima predstavljenih tradicija u ispovijedanju vjere, blagočestija, bogoslužjenja i čitave crkvene prakse, pitanje o duhovnoj autentičnosti u Hristu ovih susreta i njihovih rezultata dobija duboko principijelno značenje. Daleko je od istine da se uvijek i svuda na hrišćanskim skupovima može pretpostaviti i vidjeti jedinstvo hrišćana u Duhu Svetom.

³⁶¹ Vladimir VUKAŠINOVIĆ, Ka novom ekumenizmu, 379.

³⁶² Aleksej OSIPOV, Pravoslavno poimanje ekumenizma, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 382.

Apriorno, pak – vladajuće u protestantskoj ekumenističkoj sredini – ubjeđenje u prisutnost Duha Svetog u svim ekumenističkim susretima: poslovnim, bogoslužbenim i molitvenim, uključujući i najekstravagantnije, najmodernističkije, – ne može a da ne izazove kritičku ocjenu od strane pravoslavnih.³⁶³ Duhovno jedinstvo prema kojemu treba težiti ekumenizam, naspram horizontalnom jedinstvu, treba imati svoje jasne i razvijene principe kako bi se, prema pravoslavnim načelima, razlikovalo ono što je ispravno i autentično, od onoga što nije. U suprotnom upada se u opasnost da se svaki oblik molitve i svaki oblik duhovnog zajedništva proglasi autentičnim ili ispunjen Duhom Svetim, što prema Osipovu, ne mora biti slučaj.

Osipov ističe da se ne može prihvatiti protestantska ekleziologija, odnosno „teorija grana“ jer nije riječ o povijesnom, zemaljskom razdoru, nego nejedinstvu koje se tiče same biti onih koji su se odvojili od Crkve Kristove. „Sa pravoslavne tačke gledišta, podjela koja postoji između hrišćanskih crkava i opština ima karakter – ne prosto privida, nego se tiče same suštine onih koji su se odvojili od Crkve Hristove. Narušeno je unutrašnje jedinstvo odvojenih udova Crkve sa njenim Tijelom, odvojenih grana sa svojim Čokotom (Iv 15,1-6). I kako svaka grana, prema riječi Hristovoj, ne može prinostiti ploda ne bude li prebivala na čokotu, tako i u odnosu na crkve koje se nalaze u odvojenosti ne može biti alternative, osim traganja za istinitom Crkvom i povratka njoj. Takva Crkva postoji. Ona jeste Jedina, Sveta, Saborna i Apostolska. To znači da ona nije mistična, nego bogočovječanska, i kao takva mora imati i svoje zemaljsko, vidljivo, ljudsko bitije u granicama zemaljskog vremena i prostora.“³⁶⁴ Bogočovječanska dimenzija Crkve Kristove znači da trenutno stanje nejedinstva nema posljedicu samo u zemaljskim kategorijama ili da ima učinak samo u zemaljskoj stvarnosti pa da bi se mogao prevladati prihvaćanjem razlika ili stvaranjem unije crkava. Posljedice raskola pogađaju samu bit crkvenosti onih koji su se odvojili od Pravoslavne Crkve te zbog toga ne mogu donositi dobre plodove, niti njihov duhovni put može voditi do Krista. Put autentičnog kršćanskog duhovnog i blagodatnog života ovisi o usklađenosti pojedinaca i crkava s drevnom Predajom i Crkvom Kristovom. Osipov odbacuje, stoga, protestantski pogled na jedinstvo koje bi bilo u obliku federacije ili unije Crkava.

Držeći se principa pravoslavne ekleziologije, Osipov navodi riječi ruskog patrijarha Sergeja: „U kulturnom hrišćanskom društvu nije po bontonu da se pitanje o istinitoj Crkvi prebija preko koljena. Tamo se mnogo češće može čuti takozvani širokogruđi pogled, po kojem se naše ‘zemaljske pregrade ne uspinju do neba’, po kojem su crkvene podjele – plod

³⁶³ Aleksej OSIPOV, Pravoslavno poimanje ekumenizma, 383.

³⁶⁴ Aleksej OSIPOV, Pravoslavno poimanje ekumenizma, 385.

vlastoljublja duhovništva i netolerancije bogoslova. Neka čovjek bude pravoslavni, katolik ili protestant – samo da on po životu bude hrišćanin – i on može biti spokojan... Ali takva širina, tako udobna i umirujuća u životu, ne zadovoljava ljude stvarno crkvene, ljude koji su navikli da sebi polažu računa o svojoj vjeri i ubjeđenjima. Ispod te širine može se čuti obični skepticizam, hladnoća prema vjeri, ravnodušnost prema spasenju duše’.³⁶⁵ Zajedno s patrijarhom Sergejom profesor Osipov upozorava da ekumenski pokret treba težiti ispravnom modusu jedinstva, a ono je jedino moguće u iskrenoj potrazi za istinom i usklađivanjem vlastite vjere s Predajom Crkve. Pravoslavlje ima u sebi puninu eklezijalnosti, istine i blagodati Božje te se sve zajednice kršćana koje žele imati istinsku duhovnu korist od molitve trebaju uskladiti s duhovnim normativima Pravoslavne Crkve. Dotad, interkonfesijska zajednička molitva ne mora u sebi biti nužno dobra, odnosno ispunjena autentičnim iskustvom Duha Svetoga.

II.4.13. Teodor Zisis

Teodor Zisis grčki je pravoslavni svećenik i profesor patrologije na teološkom fakultetu u Solunu. Po pitanju zajedničke interkonfesijske molitve o. Zisis je podjednako isključiv prema njoj kao i prema interkomuniji između pravoslavnih i nepravoslavnih. Zisis govori: „Ako onda poštujemo Crkvene kanone koji zabranjuju zajedničke molitve sa jerecima, i ako slušamo reči ‘Dveri Dveri, s Premudroču pazimo’, i ‘Svetinje Svetima’ koje u toku Svete Liturgije pozivaju da samo verni ostanu u lađi crkve, kao i reči ‘Da niko od oglašanih ne ostane’ i ‘a vi koji ste verni’ koje striktno zahtevaju da samo Pravoslavni verni ostanu u crkvi. Ako bi se samo ova pravila Pravoslavne vere poštovala, ja bih rekao, mi ne bi došli do ovoga neprihvatljivog momenta, gde imamo problem sa razlikovanjem da li su ovi pristupi (Čaši) Pravoslavni, Papistički, ili Protestantski.“³⁶⁶ Zisis, govoreći o zabrani interkomunije i molitve s hereticima, referira se na događaj koji se 2007. godine dogodio u Ravenni kada su na pravoslavnoj Božanskoj liturgiji prisustvovali i pričestili se, između ostalih, i rimokatolici što je odjeknulo pravoslavnim svijetom i izazvalo razne reakcije. Stoga, Zisis ističe i doslovno tumači svete kanone Pravoslavne Crkve govoreći da ne samo da je interkomunija s nepravoslavcima zabranjena, nego čak i sama molitva.

³⁶⁵ Aleksej OSIPOV, *Pravoslavno poimanje ekumenizma*, 384-385.

³⁶⁶ Teodor ZISIS, Ravenna, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*, 392.

Zizis će, također, ponoviti kako problem razdijeljenosti je problem onih koji su se u različitim vremenima odijelili od Kristove Crkve – Pravoslavne Crkve: „Prema Sinaksaru Nedelje Svetih Otaca, Petar, Patrijarh Aleksandrijski, je video Hrista kao dete u oltaru, i On je nosio poderanu haljinu. Kada Ga je Svetitelj upitao: ‘Ko pocepa haljinu Tvoju Spasitelju?’, Hristov gorki odgovor je bio da je to uradio Arije. Aleksandar, Patrijarh Aleksandrijski je oklevao da služi i da se pričesti zajedno sa Arijem, uprkos kasnijem licemernom pokajanju, i Svetitelj preklinjao Gospoda da otera njegovu duševnu patnju. Papizam je razdelio Hrišćanski svet počevši sa Raskolom 1054. godine, i kasnije u XVI veku na Zapadu, kada je prouzrokovao Protestantsku Reformaciju. Nijedna druga Hrišćanska konfesija nije toliko pocepala Hristovu haljinu kao što je to uradio Papizam!“³⁶⁷

³⁶⁷ Teodor ZISIS, Ravena, 394.

III. ODNOS CRKAVA REFORMACIJE I CRKAVA PROIZAŠLIH IZ REFORMACIJE PREMA VIŠEKONFESIJSKOJ MOLITVI

U trećem dijelu rada pažnja će biti posvećena Crkvama reformacije i reformacijske baštine te njihovom odnosu prema višekonfesijskoj molitvi, posebno naravi i shvaćanju ove vrste interkršćanske molitve.

Ekumensko vijeće Crkava obuhvaća trenutno 352 Crkve i konfesije koje su članice Vijeća. Katolička Crkva nije članica Vijeća, a 22 članice su Istočno i Orijentalno Pravoslavne Crkve, sve ostale članice su zajednice Crkava reformacije i reformacijske baštine. S obzirom na mnoštvo Crkava u ovome dijelu rada, govoreći o tim Crkvama, glavni fokus bit će na dokumentima i izjavama u okviru Ekumenskog vijeća Crkava jer ti dokumenti predstavljaju suglasje i mišljenje najvećeg dijela protestantskih Crkava. Uzimajući u obzir da je Ekumensko vijeće Crkava nastalo u protestantskom okruženju te da je navedeni dokumenti nemaju zapreka u vidu Učiteljstva, kako je to ustrojeno u Katoličkoj i Pravoslavnoj Crkvi, oni se mogu uzeti kao mjerodavna mišljenja prihvatljiva protestantima o višekonfesijskoj molitvi.

Već je prije u radu spomenuta protestantska ekleziologija koja prepoznaje u svim kršćanskim Crkvama i konfesijama elemente eklezijalnosti, odnosno Kristove Crkve. Stoga će odnos Crkava reformacije i reformacijske baštine najvećim dijelom biti afirmativan prema višekonfesijskoj molitvi te će imati elemente zajedničke molitve, s obzirom na priznavanje eklezijalnosti, pa će se molitva protestanata s drugim kršćanima vrednovati kao zajednička tj. interkonfesijska.

Ova cjelina rada istražiti će temeljne postavke reformacijske teologije o višekonfesijskoj molitvi ili srodnim teološkim temama koje u sebi dotiču ili uključuju interkonfesijsko molitveno zajedništvo, prikazat će određene dokumente Ekumenskog vijeća Crkava i iznijeti neka teološka promišljanja o molitvenom zajedništvu među kršćanima.

III.1. Neke postavke protestantske teologije povezane s interkonfesijskom molitvom

U ovome dijelu rada pažnja će biti posvećena nekim temeljnim postavkama reformacijske teologije kako bi se dobio bolji uvid u shvaćanje naravi višekonfesijske molitve. Prvenstveno, ukratko će biti prikazana ekleziologija te uloga bogoslužja i molitve u protestantskoj teologiji. Na taj način, steći će se potpuniji uvid u mogućnost i narav višekonfesijske molitve protestanata u odnosu prema katolicima i pravoslavnima.

III.1.1. *Lex orandi, lex credendi* u protestantskom shvaćanju

Temelj teološkog izraza *lex orandi, lex credendi* pronalazi se u misli Prospera Akvitanskog (390.-463.) koji je, želeći istaknuti integralnost liturgije i teologije, napisao: „Pogledajmo, također, sveto svjedočanstvo javnih svećeničkih molitava koje se, od apostola, slave na isti način u cijelom svijetu i u svakoj katoličkoj crkvi, tako da pravilo molitve treba uspostaviti pravilo vjerovanja (*ut legem credendi lex statuat supplicandi*). Jer, kada vođe svetoga naroda obavljaju povjerenu im misiju, oni zagovaraju za čovječanstvo pred božanskim milosrđem te, potpomognuti uzdasima cijele Crkve, vape i mole da se vjera dade nevjernicima, da se idolopoklonici oslobode zabluda svoje bezbožnosti’³⁶⁸ Drevni kršćanski princip želi istaknuti da prije svakog oblika vjerovanja, svetopisamskog kanona ili doktrinarnog nauka stoji živa vjera Crkve koja se od samih početaka izražava i živi u zajedničkim kršćanskim liturgijskim slavljinama. Bogoslužno-molitveni čini izričaj su vjere kršćana, a u njihovom središtu stoji Isus Krist, kao posrednik do Oca i Očeva milost koja se po njemu daruje svijetu. Prosper ističe da jedna Crkva, sveopća, koja se konkretizira u mjesnim Crkvama povezanim jednim krštenjem i vjerom, neprestano moli pred prijestoljem Božjim za sve ljude kako bi došli do punine istine i milosti. Svatko je potreban Božje milosti koja dotiče čovjeka i privodi ga k vjeri, a posredstvom zagovora univerzalne Crkve pred Bogom to se ostvaruje.

Bogoslužje i molitva nisu mjesta na kojima se obavlja nešto što je propisano, već je za Prospera *locus theologicus*, mjesta na kojima se izražava, živi i doživljava vjera. „Iznoseći ovaj argument, Prosper je u novoj situaciji samo artikulirao ono što su prije njega činili u drugim

³⁶⁸ Gordon LATHROP, *Knowing Something a Little. On the Role of the Lex orandi in the Search for Christian Unity*, u: Thomas F. BEST – Dagmar HELLER (ur.), *So We Believe, so We Pray: Towards Koinonia in Worship*, WCC Publications, Geneva 1995., 38.

situacijama – kao odgovor na izazove, primjerice, gnosticizma, arijanizma ili pelagijanizma – od strane mnogih drugih teologa i učitelja crkve. [...] Iskustvo bogoslužne prakse crkve uračunavalo se u crkvenu teološku raspravu. Učitelji su trebali obratiti pažnju na bogoslužje.“³⁶⁹ Bogoslužje i molitva otkrivaju identitet zajednice u vjeri. Drevna vjera predana od apostola u prvim kršćanskim zajednicama slavi se i doživljava prvenstveno okupljanjem oko židovskih svetih tekstova, krsnog vrela i euharistijskog stola. Živa vjera koju su kršćani kušali na ovim izvorima, odnosno Kristu kao jedinom izvoru, postupno i paralelno s time doživljava sve dublje teološko promišljanje te se formiraju pisani tragovi vjere.

Kršćanski aksiom *lex orandi, lex credenti* može se gramatički dvojako tumačiti. Prvo je da pravilo molitve izražava uspostavlja, izražava ono što se vjeruje. No, može se i obratno shvatiti. Wainwright ističe dva moguća tumačenja ovog aksioma u latinskom jeziku: „Latinska oznaka *lex orandi, lex credendi* [...] može se tumačiti na dva načina. Uobičajeniji način govori da pravilo molitve je norma vjerovanja: ono što se moli ukazuje na ono što se smije i mora vjerovati. Ali s gramatičke točke gledišta jednako je moguće obrnuti subjekt i predikat te tako tumačiti oznaku da je pravilo vjere norma molitve: ono što se mora vjerovati upravlja onim što se smije i treba moliti. Jezična dvosmislenost latinske oznake odgovara materijalnoj interakciji koja se zapravo događa između štovanja i doktrine u kršćanskoj praksi: bogoštovlje utječe na doktrinu i doktrina na bogoštovlje“.³⁷⁰ U naznačenom jezičnom tumačenju kojeg Wainwright donosi ističe se uzajamnost kršćanskog bogoštovlja i doktrine jer jedno na drugo utječe u neraskidivoj povezanosti. On, također ističe te na taj način nastoji ilustrirati različite pozicije protestanata i katolika o suodnosu nauka i bogoštovlja jer „tipično (ako ne i isključivo) rimokatolicizam daje prioritet liturgiji kao normi za doktrinu, dok protestantizam tipično (ako ne i isključivo) daje prioritet doktrini kao normi bogoštovlja.“³⁷¹

Treba uzeti u obzir i ostale faktore koji utječu na oblikovanje kršćanskog bogoštovlja i doktrine. Teško je s apsolutnom sigurnošću i isključivošću izvesti apsolutni doktrinarni zaključak iz kršćanskog bogoštovlja, niti uvijek doktrina Crkve postaje mjerodavna ako se pojavi u liturgijskom obliku. „Postoje i drugi izvori i kriteriji koji se također moraju uzeti u

³⁶⁹ Gordon LATHROP, *Knowing Something a Little*, 39.

³⁷⁰ James Franklin KAY, *The Lex Orandi in Recent Protestant Theology*, u: David S. CUNNINGHAM – Ralph DEL COLLE – Lucas LAMADRID (ur.), *Ecumenical Theology in Worship, Doctrine, and Life. Essays Presented to Geoffrey Wainwright on his Sixtieth Birthday*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1999., 11-12.

³⁷¹ James Franklin KAY, *The Lex Orandi in Recent Protestant Theology*, 12.

obzir – na primjer, Sveto Pismo, katolicitet i etička korespondencija, da navedemo samo tri od onih koje je primijetio Wainwright.³⁷²

Pozivanje kršćanskih Crkava i zajednica, prema Wainwrightu, treba uzeti u obzir razne okolnosti koje utječu na formiranje doktrine, ne samo njezina uporaba u bogoštovlju: „Ovo mnoštvo kriterija čini ‘kompleks koordinata’, tako da pozicioniranje ‘bilo koje posebne značajke bogoštovlja’ unutar ovog kompleksa za potrebe doktrinarne prosudbe ‘može biti samo približno’. Doista, Wainwright priznaje: ‘Teško je vidjeti kako se apsolutna sigurnost može dati bilo kojem doktrinarnom zaključku izvučenom iz štovanja Crkve. Takvi će zaključci imati različite stupnjeve vjerojatnosti i moraju ostati otvoreni za reviziju’. Dvojbena je uopće postaje li bilo koji nauk Crkve odobren i autoritativan samo pozivanjem na bogoslužje; ipak dok *lex orandi* nije isključivi kriterij, ostaje bitan.³⁷³ *Lex orandi* ostaje bitan element u protestantskoj teologiji, osobito u promatranju koju je ulogu imao, uz ostale elemente, na formiranje kršćanskog nauka. Ovaj zakon oblikuje ne samo doktrinu, već i egzegezu i tradiciju molitve: „Iz prethodnog pregleda novije protestantske sustavne teologije, čini se da postoji konsenzus o ulozi *lex orandi* u formiranju kršćanskog učenja. Iz pregledane literature proizlazi konsenzus da (1) *lex orandi* formalno predstavlja izvor, načelo ili kriterij kršćanske doktrine; (2) Sveto Pismo treba tumačiti kroz *lex orandi*, koji se uzima kao hermeneutičko pravilo za crkvenu egzegezu; i (3) *lex orandi* uvijek funkcionira u sprezi s drugim izvorima, načelima ili kriterijima kršćanske doktrine...“³⁷⁴ Može se reći da uzajamno i plodno utjecanje doktrine na bogoštovlje, i obratno, pomaže razumjeti kako promatrati zahtjeve interkonfesijske molitve koja predstavlja izazov za suvremeno kršćansko teološko promišljanje u ekumenskom kontekstu. Dok pravoslavni uzimaju da bogoštovlje predstavlja vrhunski izraz teologije Crkve i u njoj mogu zajedničariti samo oni koji dijele puninu vjere, Wainwrightovo istraživanje otkriva dvostruki smjer utjecanja bogoštovlja i doktrine. Otvara se mogućnost da ekumensko interkonfesijsko bogoslužje može oblikovati teologiju već postojećeg zajedništva, što velika većina kršćanskih Crkvi priznaje.

Reformacija uočava još jedan važan element koji je povezan uz bogoštovlje i doktrinu: „Ono što Jenson suprotstavlja *lex orandi* jest *lex proclamandi* Reformacije, koji uzima ‘teologiju kao kritičku refleksiju unutar crkvenog navjestiteljskog poslanja’. [...] Dakle, *lex proclamandi* izražava praktičnu zadaću teologije provjeravanja crkvenog navještaja njegove

³⁷² Isto.

³⁷³ James Franklin KAY, *The Lex Orandi in Recent Protestant Theology*, 12.

³⁷⁴ James Franklin KAY, *The Lex Orandi in Recent Protestant Theology*, 21.

vjernost Evanđelju, zadatak koji neizbježno uključuje hermeneutiku. S druge strane, *lex orandi* izražava teološki spekulativni poziv da istražuje svoj ‘objekt’, koji je identificiran ‘u molitvi i hvali Crkve’, i verbalno i sakramentalno. Bez pridržavanja *lex proclamandi*, teologija gubi svoju kritičku i hermeneutičku zadaću; ali bez *lex orandi*, teologija gubi svoj esencijalni predmet, naime, Boga osvjedočenog ‘neizbježno trojstvenim uzorkom molitve Crkve’. Dakle, ‘potrebne su obje formule’ za utvrđivanje bilo kakvog *lex credendi*.³⁷⁵ Bogoštovlje se u svojoj punini očituje ne samo u doktrini Crkve, nego i u njenom navještaju. Navjestiteljski i molitveni element su puni izraz onoga što Crkva vjeruje i živi unutar vlastite zajednice. No, nutarnja dinamika života zajednice ne zaustavlja se u okvirima Crkve ili konfesije, već poziva sve u svoju nutarnju bogoljudsku dinamiku. U najveštaju Crkva ne samo da dijeli svoje nutarnje iskustvo Boga, nego se dijeleći obogaćuje i još više produbljuje vlastiti doživljaj *lex credendi*.

James Franklin Kay, profesor emeritus liturgije i homiletike, zaređeni službenik Prezbiterijanske Crkve u Americi, izlažući Wainwrightov nauk zaključit će sljedeće: „Tek će s vremenom pokušaji pozivanja na *lex orandi* dovesti Crkvu do zajedničkih i ekumenski uvjerljivih tumačenja kršćanske vjere – posebno kroz autentične susrete sa Svetim Pismom. Ali budući da ‘ne znamo što da molimo kako valja’, čak su i sustavni teolozi pozvani da se oslone na tog Duha koji nam ‘potpomaže našu nemoć’ i ‘da se on po Božju zauzima za svete’ (Rim 8, 26-27). Samo u ovom Duhu Božje obećanje ispunjava ‘zakon molitve’ kao ‘zakon Kristov’”.³⁷⁶ U svim kršćanskim nastojanjima da se bogoštovlje postavi kao vrhunska norma ekumenskih napora, ostaje uvijek uvjerenje da stvar kršćanskoj jedinstva nije ljudsko djelo, nego Božje. Stoga, u zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi te autentičnom tumačenju i življenju Evanđelja događa se iskustvo djelovanja Duha Svetoga koji potpomaže ljudsku nemoć i čini da se prevladaju svi ljudski razdori.

III.1.2. Orisi protestantske ekleziologije

Protestantska ekleziologija odnosi se na spektar teoloških promišljanja i učenja koji započinju s Reformacijom o naravi Crkve. U protestantizmu se glavna misao oblikuje oko nevidljive Kristove Crkve i vidljivih zemaljskih zajednica koje u većoj ili manjoj mjeri realiziraju, odnosno ostvaruju određeni vid Kristove Crkve.

³⁷⁵ James Franklin KAY, *The Lex Orandi in Recent Protestant Theology*, 16-17.

³⁷⁶ James Franklin KAY, *The Lex Orandi in Recent Protestant Theology*, 21.

Protestantska, katolička i pravoslavna ekleziologija svoj zajednički temelj u ekleziološkom promišljanju imaju u isticanju trinitarne naravi Crkve: „Nedavna ekleziologija je istaknula ovo trinitarno shvaćanje Crkve na takav način da je dobila konsenzus velikih tradicija. Pravoslavni su oduvijek naglašavali ovu osnovu svoje ekleziologije, Crkvu uzdignutu u božanski život, posebno u euharistijskom bogoslužju. [...] Teolog Reformirane Crkve Jürgena Moltmanna u djelu ‘Crkva u snazi Duha’ zauzima istočnu trinitarnu liniju, naglašavajući zajednički međuodnos božanskih osoba kao uzorak za Crkvu, ali struktura Crkve koja proizlazi vrlo različito od Zizioulasovog koji drži biskupe kao ključne za bitak Crkve, nasuprot Moltmannovom pluralizmu.”³⁷⁷ Presveto Trojstvo, odnosno zajedništvo osoba postaje uzor i slika savršenog zajedništva koje u Crkvi treba biti između vjernika. No, razlika se primjećuje u shvaćanju episkopata – za protestante ključna je lokalna zajednica, a za pravoslavne mjesne zajednice okupljene oko biskupa.

U ekumenskim naporima pojavljuje se biblijski koncept crkvenog zajedništva zvan *koinonia*. Sve mjesne Crkve tvore međusobno realno zajedništvo kao dionice Kristova Tijela. No, ne prihvaćaju sve Crkve ovu koncepciju, osobito Pravoslavna i Katolička koje će za sebe istaknuti da su puno i vidljivo ostvarenje jedne Kristove Crkve. „Koncept zajedništva, *koinonia*, plodno je preuzet u ekumenskim teološkim sporazumima te daje puninu mjesnim kongregacijama koje zajednički tvore jednu Crkvu. Drugi vatikanski sabor Rimokatoličke Crkve formalno je proglasio odmak od svog krutog klerikalizma prema gledanju na Crkvu kao na ‘cijeli narod Božji’, dajući tu notu zajedništva u Kristu za sve vjernike, iako je pontifikat pape Ivana Pavla II. bio općenito smatran vraćanjem natrag na centralistički model.”³⁷⁸ Kako kršćanske Crkve zajedno napreduju u hodu prema potpunom i vidljivom jedinstvu tako se postupno otkriva važnost kako ministerija, tako i svakog pojedinog uda Crkve. Katolička Crkva sve više hodi putem decentralizacije i modelu sinodalnosti (pod pontifikatom pape Franje), ostajući pritom vjerna katoličkoj ekleziologiji.

Anglikansko i rimokatoličko zajedničko promišljanje ostvarilo je značajan pomak u shvaćanju zajedništva među Crkvama. Potvrđuje se duhovno zajedništvo svih krštenika s Kristom, a po Kristu i međusobno zajedništvo. „Završno izvješće Anglikansko-rimokatoličke međunarodne komisije (ARCIC) 1982. upotrijebilo je ideju *koinonije*, izvedenu iz Novog zavjeta, kao duhovnu vezu vjernika s Kristom i jednih s drugima u lokalnoj zajednici vjere kojoj

³⁷⁷ Timothy BRADSHAW, Church, u: Martin DAVIE – Tim GRASS – Stephen R. HOLMES (ur.), *New Dictionary of Theology*, 181.

³⁷⁸ Timothy BRADSHAW, Church, 181.

je potreban mjesni službenik da štiti i izgrađuje ovo zajedništvo ili ‘komuniju’ u skladu s učenjem i načinom života apostola. Pojedinačne crkve ili kongregacije dijele zajedništvo na način koji nadilazi puko dobrovoljno druženje, budući da ih zajedništvo s Kristom sve drži zajedno u zajedničkom Tijelu u Duhu.”³⁷⁹ Izneseni teološki stav svjedoči da postoji realno zajedništvo u shvaćanju katoličke i protestantske ekleziologije, što za višekonfesijsku molitvu implicira realno zajedništvo – interkonfesionalnost.

Iako postoji realno zajedništvo, razlike u ekleziologijama uočavaju se u shvaćanju vodstva Crkve. Rimokatolici u pogledu vodstva Crkve ističu važnost pape kao univerzalnog pastira Crkve i znak jedinstva, te biskupa koji su u jedinstvu s njime, pravoslavni u više decentraliziranom modelu ističu autonomiju pomjesnih Crkava i biskupa, a protestantska teologija općenito ne pridaje jednaku važnost zaređenim službenicima, ministriju, kako to čine katolici i pravoslavni. „Reformirana tradicija, koja proizlazi iz Calvinovog učenja, mogla bi se složiti s mnogo toga, zasigurno s važnošću zaređenog službenika, ali ne i konačnim zaključkom o regionalnom i globalnom ministrijalnom vodstvu. Istočni pravoslavni svoje biskupe shvaćaju kao mjesne službenike mjesnih crkava, svojih biskupija, i snažno odbacuju pojam bilo kakve jurisdikcije papinske figure.”³⁸⁰

Protestantska ekleziologija, kako je rečeno, stavlja naglasak na mjesnu zajednicu, poput prve Crkve, okupljenu oko vrela krštenja i Euharistije, gdje se živi vjera u Krista. „Protestantske Crkve imaju tendenciju da se usredotoče na mjesnu kongregaciju kao primarnu jedinicu crkve diljem svijeta. Ipak, moguće je uočiti mnogo zajedničkog slaganja o samom bitku Crkve kao zajedništvu s Ocem, po Sinu, u Duhu, u povijesti življeno u mjesnim prilikama, a opet kao jedinstvena cjelina, koliko god drugačije bile uređene ministrijalne strukture. Krštenje i Sveta Pričest govore o sudjelovanju u Kristovoj velikoj žrtvi u predanom samodarovanju i zahvaljivanju, na lokalnoj razini, ali i šire.”³⁸¹ Princip zajedništva jest vjera koja povezuje sve krštene u jedno Tijelo Kristovo te na taj način tvori zajedništvo. Stoga, vidljiva ministrijalna povezanost na mjesnoj ili globalnoj razini nije važna, s obzirom da postoji realno jedinstvo i bez vidljivih ljudskih, kanonskih struktura. Ova razlika vidljiva je u teološkoj razradi Volfa, baptističkog teologa, koji naglašava važnost i primarnost lokalne zajednice: „Baptistički teolog Miroslav Volf u svojoj je knjizi *After Our Likeness, the Church as the Image of the Trinity* iznio ‘slobodnu crkvu’ ili ‘separatistički’ pogled na trojstveno zajedništvo kao temelj Crkve

³⁷⁹ Timothy BRADSHAW, *Church*, 181.

³⁸⁰ *Isto*.

³⁸¹ *Isto*.

naglašavajući mjesnu zajednicu kao primarnu... Surađivao je sa Zizioulasom kao i s Josephom Ratzingerom, koji je postao papa Benedikt XVI., a za kojeg *koinonia* primarno označava zajedništvo s Rimom, prvo i najvažnije, a ne primarno raznolikost lokalnih crkava. Ovo je velika razlika između Rima te istočnih pravoslavnih i protestantskih Crkava, uključujući anglikanaca, od kojih se nijedna ne može složiti s time da je poslušnost globalnoj jurisdikciji i povremenoj nepogrešivosti papinstva uvjet da se bude Crkva.³⁸² Vidljivo je da temeljno neslaganje proizlazi iz shvaćanja ministrija, zaređenih službenika Crkve, i (ne)ovisnosti lokalnih kršćanskih zajednica.

Brojnost i neovisnost kršćanskih zajednica u protestantizmu te, u određenoj mjeri neovisnost autokefalnih pravoslavnih Crkava, svjedoči o shvaćanju Crkve koje je različito od katoličkog modela koji za temelj uzima nasljednika apostola Petra kao vidljivog principa jedinstva Crkve. Nasuprot petrovskom principu jedinstva stoji konfesijska raznolikost i slobodna (ne)povezanost lokalnih kršćanskih zajednica.

Raznolikost Crkve u njenoj konfesijskosti spada u njezinu narav, a dvije su stvari ključne u razumijevanju konfesijske dimenzije Crkve nasuprot identifikaciji Kristove Crkve s jednom vidljivom, zemaljskom Crkvom: „Prvo, Crkva ima i vidljivu i nevidljivu stvarnost: njezin duhovni sastav tek nesavršeno, ali ipak stvarno dolazi do izražaja u konkretnoj i povijesnoj zajednici naroda Božjega. Drugo, Crkva se nalazi među istinskim i lažnim crkvama, odnosno različite zajednice su bila ili nisu bile autentični izrazi valjanog povijesne objave nevidljive Crkve. Konfesije su išle još i dalje, napominjući da bi crkve mogle biti ‘više ili manje čiste’ u ovom vremenu u kojem su čak i ljubljena djeca Božja još uvijek obilježena grijehom.”³⁸³ Temeljna misao protestantske ekleziologije ostaje ta da je prava Kristova Crkva nevidljiva te svoje konačno ostvarenje ili očitovanje ima u Eshatonu, a u zemaljskom tijeku vremena, odnosno u povijesnom kontekstu pojavljuje se u većoj ili manjoj mjeri među svim kršćanskim Crkvama, ovisno o njihovoj vjernosti Evanđelju. U pogledu višekonfesijske molitve protestantska ekleziologija jasno priznaje realno zajedništvo među kršćanima što znači da ne samo da je interkonfesijska molitva dobrodošla, nego se jasno poziva, najčešće s protestantske strane, na interkomuniju – najsavršeniji oblik zajedništva, onaj euharistijski.

³⁸² *Isto.*

³⁸³ Michael ALLEN, Confessions, u: Paul Thomson NIMMO – David Alexander Syme FERGUSON (ur.), *The Cambridge Companion to Reformed Theology*, Cambridge University Press, New York, 2016., 40-41.

III.1.3. Bogoslužje u protestantizmu

U hrvatskom jeziku riječ „kult“, latinskog podrijetla, najčešće se prevodi riječju „bogoštovlje“, a riječ „liturgija“, grčkog podrijetla, prevodi se riječju „bogoslužje“. Liturgija, u europskom kontekstu označava prvenstveno kršćanski bogoštovni čin, u užem smislu Euharistiju, ali i svaki drugi kršćanski liturgijsko-molitveni čin u širem smislu. Stoga, u ovom dijelu rada engleska riječ *worship*, koja se najčešće pojavljuje u navedenim tekstovima i koja je engleski prijevod riječi *leitourgia*, bit će prevedena riječju „bogoslužje“. U kontekstu rada *bogoštovlje* se uzima u širem smislu te označava svaki ljudski čin štovanja Boga, a *bogoslužje* se uzima u kršćanskom bogoštovnom kontekstu da se označi u prvom redu Euharistija, ali i ostali kršćanski liturgijsko-molitveni čini.

U protestantskom okruženju dominira riječ *worship*, prijevod grčkog *leitourgia*: „Za mnoge protestante riječ 'liturgija' postala je sinonim za 'bogoslužje'. Iako se često poistovjećuje s 'propisanim redom službe', značenje liturgije puno je dublje. Izvorni grčki *leitourgia*, odnosi se na nešto učinjeno za ili u ime naroda, kao što je služenje u zakonodavstvu ili čak plaćanje poreza. 'Liturgija' podrazumijeva da se bogoslužno okupljanje odvija u ime svijeta zato što Crkva prinosi potrebe svijeta Bogu i moli Božje milosrđe za svijet. Ipak, postoji i 'liturgija' poslanja Crkve u svijetu u Božje ime naviješta Božje milosrđe i pravdu. Dakle, 'liturgija' ukazuje na odnos bogoslužnog skupa i prema Bogu i prema svijetu.“³⁸⁴ Na tragu protestantskog naglaska *lex proclamandi*, uočava se dvostruka dimenzija kršćanskog bogoslužja. Liturgijsko kršćansko zajedništvo nastavlja se u daljnjem poslanju i kršćanskom navještaju u svijetu. *Ite missa est* u protestantskoj misli i vjerničkom životu ima snažniji utjecaj jer se jače ističe važnost navjestiteljskog poslanja Crkve da svijetu naviješta Evanđelje. Reformacijska nastojanja, koja su donijela prijevode Svetog Pisma dostupne za šire vjerničke skupove, prednjači u isticanju misionarsko-evangelizacijskog poslanja svakoga vjernika.

U bogoslužju i zajedničkoj molitvi doživljava se neposredno iskustvo Boga i njegove milosti. No, bogoslužje nije usmjereno samo na osobni odnos s Bogom, nego i na iskustvo zajedništva: „Ali zašto klanjamo s drugim osobama? Razlog je taj što smo stvoreni ne samo da budemo u zajedništvu s Bogom, nego i da budemo u zajedništvu s drugim ljudima (Post 2, 19-25). Želimo se združiti s drugima u hvaljenju i klanjanju našem Stvoritelju jer nam to

³⁸⁴ J. A. TRUSCOTT, *Worship*, u: Martin DAVIE – Tim GRASS – Stephen R. HOLMES (ur.), *New Dictionary of Theology*, 973.

omogućuje da budemo dio nečega većeg od nas samih. Zajedničko bogoslužje s drugima očitovanje je Božje slike u čovječanstvu (Post 1, 26-27), jer kršćani vjeruju da je Bog, kao Trojstvo, savršeno zajedništvo osoba čija međusobna interakcija rezultira velikim izljevom ljubavi. U zajedničkom bogoslužju očitujemo božansku sliku čak i dok doživljavamo božansku prisutnost.³⁸⁵ Zajedničko bogoslužje, zajednička kršćanska molitva očituje trinitarnu dimenziju Crkve i realno zajedništvo među svim krštenima. Kršćansko bogoslužje neraskidivo povezuje obje dimenzije zajedništva: ljudi s Bogom i međusobno. Potreba za međuljudskim zajedništvom, koje je u srcu kršćanskog bogoslužja, nije zapreka niti je nekompatibilno s temeljnom odrednicom bogoslužja, a to je zajedništvo s Bogom: „Stoga potreba za obožavanjem Boga i potreba za zajedništvom s drugima nisu u sukobu. Doista, kada se okupljamo s drugima da bismo podijelili svoje priče i svoje živote, kako bismo jedni drugima poželjeli dobrodošlicu u zajednicu, iskusili Božju Riječ dok nas izaziva i podiže, da podržavamo jedni druge u odgovoru vjere, doživljavamo prisutnost ljubavi Božje. I zajednica i njezini liturgijski čini posreduju Božju prisutnost sudionicima bogoslužja. U tom slučaju, bogoslužje je duboko inkarnacijsko jer odražava Božju samoobjavu u ljudskoj osobi Isusa Krista.“³⁸⁶ Bit kršćanskog bogoslužja, zajedničke molitve jest iskusiti zajedništvo, jer Bog je zajedništvo te poziva sve ljude na međusobno zajedništvo, i ljubav, jer Bog je ljubav (usp. 1 Iv 4, 16).

U reformacijskoj teologiji mjerilo i regulator svakog oblika bogoslužja je Riječ Božja. „Pozornost na prirodu Crkve dovodi do razmatranja oblika bogoslužja te Crkve. Reformirane konfesije podupiru ono što se naziva ‘regulativni princip’ bogoslužja, prema kojem bogoslužjem treba upravljati ili ga regulirati Božjim biblijskim nadahnućima. Crkve moraju uključiti biblijske elemente u svoja bogoslužja, a ne smiju uključivati ni aktivnosti koje biblijski spisi ne omogućuju niti stvari koja autori svetih spisa nisu obrađivali.“³⁸⁷ Stoga je važno imati na umu, prilikom oblikovanja ekumenskog bogoslužja, da ima čvrste biblijske temelje i u njima svoj uzor. Kršćanska Reformacija stavlja u središte bogoslužja Riječ Božju, što je ostao princip sve do danas: „Središnje za reformirano bogoslužje, dakle, bilo bi čitanje i propovijedanje Božje Riječi. Mnoge reformirane konfesije primijetile su da je propovijedanje Riječi Božje samo po sebi Božja Riječ, istinsko sredstvo milosti. Izgovorenu Riječ pratila bi vidljiva Božja Riječ – sakramenti – koji se dijele prema Kristovoj ustanovi.“³⁸⁸ U tom smislu protestantizam

³⁸⁵ *Isto.*

³⁸⁶ *Isto.*

³⁸⁷ Michael ALLEN, *Confessions*, 41.

³⁸⁸ *Isto.*

prepoznaje dva sakramenta – krštenje i Euharistiju koji se slave prigodno, a okosnica bogoslužja ostaje Riječ Božja. Ona je autoritet i vodilja cjelokupnog kršćanskog života. Riječ Božja formira i okuplja zajednicu te je izvor za oblikovanje svih sakramentalnih i molitvenih čina.

„Ukratko, reformirane konfesije u šesnaestom i sedamnaestom stoljeću bile su zamišljene da imaju temeljnu ulogu kao autoriteti koji su podređeni biblijskoj Božjoj Riječi i u formiranju Božje crkvene zajednice. U tu svrhu usredotočile su se na praktičnu primjenu dogmatskih pitanja, posebice u pogledu korištenja Svetoga Pisma, bogoslužja i sakramenata Crkve te kršćanskog života. Iako su bile brojne i raznolike u izražavanju, one su tada i još uvijek danas predstavljaju u velikoj mjeri kohezivnu viziju katoličke ortodoksije koja je reformirana po određenim biblijskim načelima o Bogu i njegovom odnosu prema vlastitom stvorenju.“³⁸⁹

III.2. Temeljni dokumenti Ekumenskog vijeća Crkava

U ovome dijelu rada pažnja će biti posvećena dokumentima Ekumenskog vijeća Crkava koji se dotiču pitanja kršćanskog bogoslužja i molitve. Dokumenti su plod višegodišnjih napora i promišljanja svih kršćana, najviše Crkava reformacije i reformacijske baštine te predstavljaju svojevrsni orijentir u razumijevanju protestantske misli o naravi i mogućnosti višekonfesijske molitve.

III.2.1. Dokument „Zajedničko razumijevanje i vizija Ekumenskog vijeća Crkava“

Dokument „Zajedničko razumijevanje i vizija Ekumenskog vijeća Crkava“ (*Towards a Common Understanding and Vision of the World Council of Churches*, ili skraćeno CUV) nastao je nakon višegodišnjeg rada i promišljanja o svrsi i razumijevanju Ekumenskog vijeća Crkava, a donesen je 1997. godine od strane Centralnog odbora Vijeća.

Glavna misao dokumenta je definiranje naravi Ekumenskog vijeća Crkava. Ono se nipošto ne smije shvatiti kao „nova Crkva“ ili „nad-Crkva“, niti se može samome Vijeću pridavati ikakav oblik eklezijalnosti ili dogmatske obvezatnosti donesenih izjava i dokumenata.

³⁸⁹ Michael ALLEN, *Confessions*, 42.

Ekumensko vijeće Crkava je isključivo zajedništvo Crkava (*koinonia, fellowship*) koje je usmjereno prema produbljanju i razvijanju međucrkvenih odnosa.³⁹⁰

U pogledu zajedničke molitve Vijeće podrazumijeva da članice mogu razvijati i produbljavati svoje zajedništvo uz pomoć molitve: „Biti član znači njegovati sposobnost da se moli, živi, djeluje i raste zajedno u zajednici – ponekad kroz borbu i sukobe – s crkvama različitih pozadina i tradicija. To podrazumijeva spremnost i sposobnost rješavanja neslaganja kroz teološku raspravu, molitvu i dijalog, tretirajući sporna pitanja kao stvari za zajedničko teološko razlučivanje, a ne kao političku pobjedu.“³⁹¹ Članstvo u Ekumenskom vijeću Crkava podrazumijeva da su članice voljne rasti u zajedničkoj molitvi te da se nesporazumi mogu riješiti, između ostaloga, i zajedničkom molitvom.

Na drugome mjestu u istome dokumentu spominje se članstvo u Vijeću kao ulazak u zajedništvo molitve. Vijeće želi biti zajedništvo Crkava (*fellowship*), ali također i zajedništvo molitve (upotrebljava se isti termin – *fellowship*): „Biti član znači ući u zajedništvo bogoštovlja i molitve s drugim Crkvama, njegujući konkretne prilike za zajedničko bogoslužje i molitvu, poštujući ograničenja koja nameću određene tradicije.“³⁹² Zajedništvo (*koinonia, fellowship*) u bogoštovlju i molitvi pretpostavlja i određene limitacije koje dolaze od strane određenih kršćanskih tradicija. Ovdje se misli na potrebnu pažljivost s kojom treba planirati i ulaziti u zajedničku molitvu da se ne povrijede osjećaji drugih. Pravoslavni, kako je razloženo u prethodnom poglavlju, ne doživljavaju višekonfesijsku molitvu kao zajedničku, s obzirom da ne priznaju eklezijalnost drugim Crkvama i konfesijama. Pritom traže jasno razlikovanje između konfesijske i multikonfesijske molitve, kao i ekumenskog bogoslužja. Prema pravoslavcima, molitva kao bogoslužni čin nije sredstvo nego vrhunski izraz zajedništva koje smjera prema Euharistiji kao potpunom zajedništvu. Stoga pravoslavni ističu da treba paziti kako multikonfesijske molitve ne bi ostavile dojam interkonfesionalnosti, u smislu priznavanja eklezijalnosti izvan pravoslavlja ili zajedništva kojega, u punom smislu, među kršćanima nema. Ipak, daleko veći izazov od pitanja zajedničke molitve za pravoslavne jest problem zajedničke Euharistije. Na isti način mnogim Crkvama reformacije i reformacijske baštine koje priznaju valjanost krštenja i crkvenost svih kršćana, problem nemogućnosti interkomunije, a pogotovo zajedničke molitve, predstavlja bolnu točku: „Tamo [pravoslavni na susretu u Damasku, op. a.]

³⁹⁰ „Towards a Common Understanding and Vision of the World Council of Churches“, br. 1.12. i 3.2. Dokument je objavljen na službenim stranicama Ekumenskog vijeća Crkava: <https://www.oikoumene.org/resources/documents/common-understanding-and-vision-of-the-wcc-cuv> (28.II.2022). Dalje: CUV.

³⁹¹ CUV, br. 3.7.1.

³⁹² CUV, br. 3.7.8.

su izjavili da je 'ne-euharistijska zajednička molitva' 'postala sve veće područje napetosti u pravoslavnoj raspravi' zbog onoga što se smatralo 'izrazitim smanjenjem osjetljivosti za različite tradicije, njihovu liturgijsku osjetljivost i liturgijski etos'. Suočeni s ovim komentarima, ne može biti samozadovoljstva u pogledu stupnja na kojem je EVC postalo 'zajedništvo bogoštovlja'. No, iako mogu postojati napetosti oko ne-euharistijskog zajedničkog bogoslužja, upravo euharistijsko slavlje, a posebno primanje pričesti, nedvojbeno uzrokuje najviše boli i frustracija na ekumenskim skupovima.³⁹³ Ekumensko vijeće Crkava svjesno je ovog razilaženja u ekleziološkim postavkama koje dovodi do nesuglasja oko pitanja zajedničke molitve, stoga se uvijek nastoji pažljivom terminologijom postići određeni minimalni stupanj suglasja oko molitve.

Pažljivim riječima se govori o zajedničkoj molitvi kako bi izjava bila prihvatljiva svima. Crkve članice Vijeća su tijekom godina nastojale živjeti i produbljivati svoj zajednički poziv „pridružujući se prošnjama i hvalama koristeći riječi i glazbu jedini od drugih te učeći kako čitati Sveto Pismo kroz oči jedni drugih.“³⁹⁴ Ako već molitva nije za sve zajednička, to ne znači da nema iskustva uzajamnog obogaćivanja koje dolazi iz zajedničkog molitvenog slavlja s kršćanima drugih tradicija. Tako molitva, iako nema karakter zajedništva, postaje izvor obogaćenja.

Molitva koja se prakticira na susretima Ekumenskog vijeća Crkava, iako za neke nema značenje zajedničke molitve, ipak za najveći dio članica – Crkve reformacije i reformacijske baštine – predstavlja zajedničku molitvu u kojoj se sve više produbljuje već postojeće zajedništvo. Za protestante i rimokatolike, dimenzija zajedništva u višekonfesijskoj molitvi za jedinstvo je neupitna što najbolje svjedoči više desetljeća prakticiranja i pripreme materijala od strane dvaju visokih tijela Katoličke Crkve i Ekumenskog vijeća Crkava: „Naglasak u dokumentu CUV na molitvi implicitno ističe da je sam temelj ekumenskog pokreta molitva, Isusova molitva za njegove sljedbenike da svi budu jedno, kako bi svijet mogao vjerovati (Iv 17, 21-22). [...] Više od jednog stoljeća molitva za jedinstvo Crkve pridonosi razvoju ekumenskog pokreta. Tjedan molitve za jedinstvo kršćana (WPCU) [*Week of Prayer for the Christian Unity*, op. a.], koji i sam objedinjuje ranije rimokatoličke i protestantske molitvene tokove za jedinstvo, vjerojatno je najstariji i najpoznatiji institucionalizirani oblik takve molitve. Milijuni ljudi u oko 75 zemalja godišnje sudjeluju u molitvenom tjednu. Činjenica da

³⁹³ Janet CRAWFORD, The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer, u: *The Ecumenical Review*, 50 (1998.) 3, 295.

³⁹⁴ CUV, br. 3.9.11.

je priprema teksta WPCU-a od 1966. službeno zajednička odgovornost Komisije za vjeru i ustrojstvo EVC-a i Papinskog vijeća za promicanje kršćanskog jedinstva (bivše Tajništvo za promicanje jedinstva kršćana) ukazuje da molitva za jedinstvo nadilazi članstvo EVC-a i svjedoči o velikoj važnosti koju takvoj molitvi pridaje Rimokatolička Crkva.³⁹⁵ Katolička Crkva naznačila je u svojim temeljnim dokumentima važnost duhovnog ekumenizma (UR 8) kao središta čitavog ekumenskog pokreta. Molitva je prostor duhovnog zajedništva, trenutno dostupni stupanj zajedništva za protestante i katolike, koji vodi prema sve većem produbljivanju jedinstva i predstavlja nezaobilazan put prema potpunom zajedništvu.

Iako je Ekumensko vijeće Crkava dominantno protestantsko, po broju članica, ipak je značajan utjecaj rimokatoličke liturgije u oblikovanju višekonfesijske molitve: „Ekumensko bogoslužje u EVC-u – koje obično uključuje značajno sudjelovanje rimokatolika iako Rimokatolička Crkva nije crkva članica – obično je višejezično i multikulturalno, kao i multikonfesijsko. [...] U doživljaju onoga što je nepoznato sudionici se ponekad mogu odmaknuti od vlastite ‘zone udobnosti’, ali raznolikost i uključenost dobrog ekumenskog bogoslužja nudi iskustvo Crkve svijeta na bogoslužju, ‘*oikoumene* u hvali i molitvi’.³⁹⁶ Ističe se kako ovaj multikonfesijski način bogoslužja povezuje Crkvu koja je raširena po čitavome svijetu na takav način da samo bogoslužje postaje molitvena ekumena koja ujedinjuje sve molitvene glasove i tradicije kršćanskoga svijeta.

Koliko god multikonfesijska molitva, odnosno interkonfesijska molitva, pokazuje duboku povezanost između protestanata i katolika koje proizlazi iz zajedničkog valjanog krštenja, poštuje se činjenica da ovakav oblik molitve ne odgovara svim tradicijama. Nekima je ekumenska molitva u sklopu Ekumenskog vijeća Crkava preslobodna i nerealna u pogledu postojećeg zajedništva, dok drugim kršćanima predstavlja velik oblik formalizma koji je neuskladiv sa naravi molitve ili tradicijom zajednice. „Ekumensko se bogoslužje također može doživjeti kao štetno ili bolno. Za neke ono previše odražava praksu ‘liturgijskih’ crkava s nedovoljnom slobodom za djelovanje Duha Svetoga, a pentekostna tradicija općenito nije jako zastupljena unutar EVC-a. Drugi bi se založili za veći naglasak na ‘konfesijskom’ bogoslužju. Za neke bi uporaba inkluzivnog jezika i preformulacija klasičnih formula mogla dovesti do uvrede. Sudjelovanje žena, posebno zaređenih žena, u vodstvu za neke je problematično. Ograničenje različitosti i uključivost mogu se različito shvaćati u kontekstu konfesije ili

³⁹⁵ Janet CRAWFORD, *The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer*, 293.

³⁹⁶ Janet CRAWFORD, *The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer*, 294-295.

kulture.“³⁹⁷ Čini se kako zajednička molitva, osim za pravoslavne, može predstavljati velik izazov i za zajednice kršćana reformacijske baštine koji njeguju slobodniji oblik molitve.

Iako formalno molitveno zajedništvo na razini susreta Ekumenskog vijeća Crkava doživljava određene izazove u pogledu naravi i svrhe, izvan institucionalnih okvira molitveno zajedništvo među kršćanima vrlo često nailazi na plodno tlo: „Kad razmišljam o svom iskustvu kao novozelandska anglikanka, shvaćam koliko su dvostruki utjecaji ekumenskog i liturgijskog pokreta pridonijeli rastu lokalnih crkava prema ‘zajedništvu bogoštovlja’. Ovo zajedništvo je još uvijek nepotpuno, ali je djelomično ostvareno i može se iskusiti na teološkom fakultetu gdje predajem. Ovdje već dvadeset i pet godina anglikanci i metodisti zajedno uče i mole u zajedništvu formiranom u duhu Lundske načela. U ovoj domaćoj, multikulturalnoj zajednici anglikanci, metodisti i prezbiterijanci redovito predsjedaju euharistijskim slavljinama na kojima su svi krštenici dobrodošli da sudjeluju i da se pričeste. Svake godine svi zajedno sudjelujemo u metodističkoj službi Saveza. Naša bogoslužja predvode muškarci i žene iz različitih kultura Pacifika, a mi pjevamo i molimo se na nekoliko jezika, koristeći izvore iz mnogih tradicija.“³⁹⁸ Ovo bogato iskustvo zajedničke molitve i, štoviše, interkomunije između različitih zajednica reformacije i reformacijske baštine svjedoči o otvorenosti protestanata prema molitvi i, još više, interkomuniji i praksi euharistijskog ugošćivanja koje postaje sve više praksa u protestantskom okruženju.

Zajednička interkonfesijska molitva može se protegnuti i izvan okvira formalnog slavlja ili lokalnih interkonfesijskih molitvenih skupova. Da bi to bilo ostvarivo, potrebna je promjena mentaliteta Crkve i njezinih članova kako bi se neprestano imala pred očima potreba za jedinstva s drugim Crkvama i konfesijama u svojoj neposrednoj blizini. CUV dokument (usp. br. 3.7.9.) ističe važnost molitve ne samo s drugim kršćanima, nego i za Vijeće kao zajedništvo kršćana, za sve Crkve članice te za molitveno zajedništvo u potrebama i problemima Ekumenskog vijeća. CUV u istome broju preporučuje da se moli za druge Crkve i njihove potrebe, za zajedništvo lokalnih Crkava i zajednica te za sve izazove s kojima se Vijeće suočava. „Nakon dugogodišnjeg iskustva u ekumenskom pokretu Paul Crow, istaknuti sjevernoamerički ekumenist, napisao je da korijeni sadašnje ekumenske krize ne leže u nejasnim ili konkurentskim institucionalnim ciljevima, nedostatku teološkog konsenzusa ili financijskim nedostacima, već u ‘površnom molitvenom životu i nedostatku duhovnosti među Crkvama i nedostatku duhovnosti među crkvama i njihovim članovima’. Čini se da najviše od

³⁹⁷ Janet CRAWFORD, *The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer*, 295.

³⁹⁸ Janet CRAWFORD, *The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer*, 296.

svoga nedostaje duhovnost *ekumenizma i za ekumenizam*, duhovnost kojoj je u srcu želja za jedinstvom kršćana, koja kao svoju uzima Kristovu molitvu da njegovi učenici budu jedno. Takva bi duhovnost bila duboko obilježena osjećajem sablazni i boli zbog podjelama među kršćanima, no umjesto toga 'ekumenska duhovnost' olako postaje eklektička duhovnost, duhovnost koja posuđuje iz drugih tradicija i izvora za vlastito obogaćivanje. [...] 'Problem kršćanskog jedinstva za svakoga je problem usmjerenosti unutarnjeg života, jer ako nije usmjeren prema kršćanskom jedinstvu, kako se kršćani mogu suočiti s ovim gorućim pitanjem? Ako ono ne uspije zahvatiti, čak i mučiti kršćansku savjest, kakva je nada u njegovo rješenje?'³⁹⁹ Dr. Paul Crow (zaređeni službenik Kristove Crkve – Učenici Kristovi; umro 2021.) ističe značaj toga da višekonfesijska molitva postane zajednička ne samo na razini formalnosti, čak ne samo i na uzajamnoj ekleziologiji, već da takva molitva proizlazi iz želje za jedinstvom kršćana te da preobražava svakodnevni život kršćana. Zajednička međukršćanska molitva ne treba se zaustaviti samo na jedan ili dva godišnja susreta (kao što je Tjedan molitve za jedinstvo kršćana), nego može postati svakodnevni oblik molitve koju članovi jedne Crkve (pojedinačno, zajednički ili interkonfesijsko) upravljaju za druge konkretne zajednice i njihove potrebe. Tako zajednička molitva postaje egzistencijalna sila koja pomaže Crkvama da se izdignu iznad okvira vlastite konfesije ili pojedincima iznad svojih potreba i potreba vlastite Crkve.

III.2.2. Dokument „Crkva: prema zajedničkoj viziji“

Govoreći o važnosti jedinstva dokument ističe da je za jedinstvo potrebno uzajamno prepoznati u Crkvama one elemente koji pripadaju *jednoj, svetoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi*. Za mnoge Crkve priznati elemente eklezijalnosti izvan svojih granica velik je izazov te narušava mogućnost jedinstva, a posljedično tomu mogućnost interkomunije i zajedničke molitve. „Zasada, neki identificiraju Crkvu Kristovu isključivo s vlastitom zajednicom, dok bi drugi priznali u zajednicama izvan svoje realnu, ali nepotpunu prisutnost elemenata koji tvore Crkvu. Drugi su se pridružili različitim vrstama savezničkih odnosa koji ponekad uključuju zajedničko bogoslužje. Neki vjeruju da se Kristova Crkva nalazi u svim zajednicama koje daju

³⁹⁹ Janet CRAWFORD, *The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer*, 298-299.

uvjerljiv dokaz da su kršćani, a neki ostaju pri tome da je Kristova Crkva nevidljiva i ne može se adekvatno prepoznati tijekom ovog zemaljskog hodočašća.“⁴⁰⁰

Iako među kršćanima postoje različita eklesiološka polazišta, Ekumensko vijeće Crkava nastoji donijeti minimalan zajednički eklesiološki okvir koji bi svima bio prihvatljiv te bi na dobar način izrazio svrhu Vijeća i narav zajedništva koje se ondje njeguje među kršćanskim Crkvama. „Biblijski pojam *koinonia* postao je središnji u ekumenskoj potrazi za zajedničkim razumijevanjem života i jedinstva Crkve. Ova potraga pretpostavlja da zajedništvo nije jednostavno unija postojećih crkava u njihovom trenutnom obliku. Imenica *koinonia* (*communio*, participacija, zajedništvo, dijeljenje), koja dolazi od glagola koji znači ‘imati nešto zajedničko’, ‘dijeliti’, ‘participirati’, ‘imati udio u’ ili ‘činiti zajedno’ a koji se pojavljuje u odlomku koji govori o zajedništvu u Gospodnjoj večeri (usp. 1 Kor 10, 16-17), pomirenju Pavla s Petrom, Jakovom i Ivanom (usp. Gal 2, 7-10), prikupljanju za siromašne (usp. Rim 15, 26; 2 Kor 8, 3-4) te iskustvu i svjedočenju Crkve (usp. Dj 2, 42-45).“⁴⁰¹ Zajedništvo (*koinonia*, *fellowship*) dolazi do izražaja kao oblik zajedništva među Crkvama koji svoj izraz pronalazi u Svetom Pismu i izričaju prve Crkve. Ekumensko vijeće Crkava u svijetu može očitovati kršćansko zajedništvo (*koinonia*) u ključnim trenucima u kojima se upotrebljava ovaj grčki pojam: u lomljenju kruha i bogoštovlju, međusobnom praštanju i pomirenju, služenju svijetu i potrebitima te svjedočenju kršćanskog poziva životom i djelima. Svi ovi ključni trenuci kršćanskog života zajednički su svim Crkvama i konfesijama. Osobito zajedništvo u molitvi, s obzirom na trenutnu nemogućnost interkomunije, može dati temeljnu dimenziju i biti izvor duhovne snage za svekoliko kršćansko djelovanje na području ekumene.

Pojam *koinonia* ima i svoje duboko trojstveno značenje. „Koncept zajedništva ili komunije (*koinonia*) kršćani naučavaju uglavnom zbog njegove participativne i zajedničarske dimenzije. Točnije, u kršćanskoj religiji zajedništvo se definira u odnosima. Stoga, bogoslužje i strah Božji, život u svetosti i širenje bezuvjetne ljubavi među ljudima, utvrđuju matricu po kojoj se može ponovno otkriti realno ispunjujuće zajedništvo, objektivno svjedočanstvo protiv sadašnjeg individualizma i neopoganstva. [...] Prije bilo čega drugoga, na zajedništvo vjernika utječe i osnažuje ga model zajedništva među osobama Presvetog Trojstva. Poziv vjernika je na zajedništvo ‘s Ocem i sa Sinom njegovim Isusom Kristom’ (1 Iv 1, 3; 1 Kor 1, 9) i na ‘zajedništvo/komuniju Duha Svetoga’ (2 Kor 13, 13). Poziv se odnosi na iskustvo vlastitog

⁴⁰⁰ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision*, WCC Publications, Geneva, 2013., br. 10.

⁴⁰¹ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision*, br. 13.

znanja po vjeri, a ne na mističnu apsorpciju ili ontološku identifikaciju. Zbog toga su crkveni oci upotrijebili poseban izraz za ovu jedinstvenu prirodu odnosa: perihoreza.⁴⁰² Uzor svakog kršćanskog zajedništva predstavlja Presveto Trojstvo jer u Trojstvu vlada savršeno zajedništvo triju božanskih osoba, toliko da su tri osobe (hipostaze) jedan Bog (jedna *ousija*, narav) a da pritom svaka od osobe ne gubi svoju vlastitost i identitet. Ekumensko djelovanje usmjereno je upravo prema ovakvom obliku zajedništva, ujedinjena različitost, zajedništvo u kojem se ne traži podčinjavanje nego vjernost svome konfesijskom identitetu. Stvarnost jedinstva, kojega zajednička molitva naznačuje, otkriva se kao Božji dar: „Stalna čežnja čovječanstva za ovim zajedništvom je stvarna, ali inicijativa za njegovo ostvarenje može doći samo od božanskog. Stoga, svaka vrsta zajedništva u kojoj ljudska bića uživaju je božanski dar.“⁴⁰³

Poziv svih kršćana, koji su po krštenju postali udovi Tijela Kristova, narod Božji, *koinonia* jest sudjelovati u Kristovoj trostrukoj službi: proročkoj, svećeničkoj i kraljevskoj. „Čitav narod Božji pozvan je biti proročki narod, noseći svjedočanstvo Riječi Božje; svećenički narod, prinoseći žrtvu učeničkog života; i kraljevski narod, služeći kao instrumenti utvrđivanja Kraljevstva Božjega. Svi članovi Crkve dijele ovaj poziv. U pozivu i poslanju Dvanaestorice, Isus je položio temelje vodstva zajednice njegovih učenika u njihovom neprestanom naviještanju Kraljevstva. Vjerni ovome primjeru, od najranijih vremena neki vjernici bili su izabrani pod vodstvom Duha te im je dan poseban autoritet i odgovornost. Zaređeni službenici ‘okupljaju i grade Tijelo Kristovo naviještajući i poučavajući o Riječi Božjoj, slaveći sakramente i upravljajući život zajednice u njezinu bogoslužju, misiji i služenju’. Svi članovi Tijela, zaređeni i laici, su međusobno povezani članovi Božjeg svećeničkog naroda.“⁴⁰⁴ Dokument „Crkva: prema zajedničkoj viziji“ u ovoj se točki poziva na jedan od najvažnijih dokumenata proizašlog iza zajedničkog kršćanskog napora u okrilju Ekumenskog vijeća Crkava, a to je „Krštenje, Euharistija i služenje“ (1982). Govoreći o svećeničkom dostojanstvu i službi svih krštenika, članova naroda Božjega, uočava se poziv na prinošenje Bogu žrtve svoga života, odnosno žrtva uzornog kršćanskog života. Uz ovaj žrtveni karakter svega života koji se Bogu prinosi, neraskidivo s tim je povezana i molitva koju su kršćani pozvani upravljati Bogu za Crkvu i za čitav svijet. Po životnom služenju i molitvi ostvaruje se punina kršćanskog služenja. Stoga se molitva, bilo osobna bilo zajednička sa svim članovima naroda Božjega, može promatrati kao temeljna obaveza i poziv autentičnih Kristovih učenika i učenica.

⁴⁰² Emil BARTOS, Fellowship, u: Martin DAVIE – Tim GRASS – Stephen R. HOLMES (ur.), *New Dictionary of Theology*, 335.

⁴⁰³ *Isto*, 336.

⁴⁰⁴ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision*, br. 19.

Crkva svoje konačno dovršenje ima u Eshatonu, stoga ju Duh Sveti neprestano vodi prema sve većoj ostvarenosti. Crkva je sjeme Kraljevstva Božjega u ovome svijetu te se to sjeme neprestano raste i razvija. Sva ekonomijska povijest, odnosno povijest spasenja usmjerena je prema rekapitulaciji svega u Kristu (usp. Ef 1, 3-14) kako bi, u konačnici, Otac bio sve u svemu. S jedne strane, Crkva je usmjerena prema svom punom eshatološkom ostvarenju, ali već se ovdje na zemlji nazire eshatološka dimenzija Crkve. „S jedne strane, kao zajednica vjernika koji su u osobnom odnosu s Bogom, Crkva je već eshatološka zajednica koju Bog želi. Vidljivi i opipljivi znakovi koji izražavaju da je ovaj novi život zajednice učinkovito ostvaren su sljedeći: primanje i dijeljenje vjere apostola, krštenje, lomljenje i zajedništvo u euharistijskom kruhu, molitva zajedno s drugima i za druge te za potrebe svijeta, služenje jedni drugima u ljubavi, uzajamno zajedništvo u radostima i žalostima, davanje materijalne pomoći, naviještanje i svjedočenje Radosne vijesti u misijama i zajednički rad za pravdu i mir. S druge strane, kao povijesna stvarnost, Crkva je sastavljena od ljudskih bića koji su podložni zemaljskim uvjetima. Jedan takav uvjet je promjenjivost, bilo pozitivna u smislu rasta i razvoja ili negativna u smislu opadanja i izobličenja.“⁴⁰⁵ Zajednička molitva se u ovome kontekstu navodi kao vidljiv i opipljiv znak eshatološke stvarnosti Crkve. Ne samo liturgijsko bogoslužje određene zajednice (lomljenje kruha, odnosno Euharistija u konfesijskim granicama), nego i molitva *s* drugima i molitva *za* druge. Zajednička molitva naznačuje na poseban način eshatološku stvarnost Crkve u kojoj više neće biti podjela koje su uzrokovane ljudskom promjenjivošću shvaćenom u negativnom smislu, kako navodi Dokument. Prekoračiti granice vlastite konfesije, kako bi se u molitvi i potrebama izašlo ususret drugima u skladu je s apostolskom dimenzijom Crkve, što navodi dokument „Krštenje, euharistija, služba“: „U Vjeronju Crkva ispovijeda da je apostolska. Crkva živi u kontinuitetu s apostolima i njihovim navještajem. Isti Gospodin koji je poslao apostole i dalje je prisutan u Crkvi. Duh čuva Crkvu u apostolskoj tradiciji do ispunjenja povijesti u Kraljevstvu Božjem. Apostolska tradicija u Crkvi znači kontinuitet u trajnim obilježjima Crkve apostola: svjedočenje apostolske vjere, navještaj i aktualno tumačenje Evanđelja, slavlje krštenja i euharistije, prijenos ministerijalne odgovornosti, zajedništvo u molitvi, ljubavi, radosti i patnji, služenje bolesnima i potrebitima, jedinstvo među mjesnim crkvama i dijeljenje darova koje je Gospodin svakom dao.“⁴⁰⁶ Dokument naznačuje zajedništvo u molitvi (referenca na Dj 2, 42) kao sastavni dio vjernosti

⁴⁰⁵ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision*, br. 34.

⁴⁰⁶ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *Baptism, Eucharist and Ministry*, World Council of Churches, Geneva, 1982., br. 34.

Konzultirano je digitalno izdanje koje je dostupno na službenim stranicama Ekumenskog vijeća Crkava: https://www.oikoumene.org/sites/default/files/Document/FO1982_111_en.pdf (1.III.2022.).

apostolskoj tradicije prve Crkve: molitveno zajedništvo koje se temelji na priznavanju valjanog krštenja i evanđeoskog poslanja o čemu govori i Evanđelje: „Tko nije protiv nas, za nas je“ (Lk 9, 50).

Zaključno dokument „Crkva: prema zajedničkoj viziji“ ističe liturgijsko-molitvenu dimenziju zajedništva kao jedno od tri mjesta ostvarenja Tijela Kristova kao *koinonie*: „Jedinstvo Tijela Kristova sastoji se od dara *koinonie* ili zajedništva koje Bog milostivo daruje ljudskim bićima. Postoji rastuće uvjerenje da se *koinonia*, kao zajedništvo s Presvetim Trojstvom, očituje na tri međusobno prožeta načina: jedinstvo u vjeri, jedinstvo u sakramentalnom životu i jedinstvo u služenju (u svim oblicima, uključujući ministerijalnu i misionarsku službu). Liturgija, osobito slavlje Euharistije, služi kao dinamička paradigma kako *koinonia* izgleda u današnje vrijeme. U liturgiji, narod Božji dobiva iskustvo zajedništva s Bogom i zajedništva sa kršćanima svih vremena i mjesta. Sastaju se sa svojim predsjedateljima, navješćuju Radosnu vijest, ispovijedaju vjeru, mole, poučavaju i uče, prinose hvalu i zahvaljivanje, primaju Tijelo i Krv Gospodnju i bivaju poslani u misiju.“⁴⁰⁷ Molitva kao sastavni dio liturgijske dimenzije očitovanja Crkve kao *koinonie* nadilazi sve granice prostora i vremena te obuhvaća kršćane svih mjesta i vremena. Na taj se način molitva očituje u svojoj naravi, na samo kao transcendentna stvarnost koja kršćanina usmjerava prema Bogu, nego i kao ekumenska (prostorno sveobuhvatna) i ekonomijska (vremenski sveobuhvatna) stvarnost te kao ona koja povezuje kršćane svih konfesija u jednu zajednicu – *koinoniu*.

Iako je institucionalno (organsko) jedinstvo među kršćanima još uvijek povezano s rastom zajedništva u teologiji i ograničeno kanonskim mjerama, mnogi kršćani već sada slave postojeće međusobno zajedništvo: „Postoji nestrpljivost i žudnja da se pronađu načini kako slaviti i izraziti već ovo naše nesavršeno zajedništvo gdje je to moguće: kroz zajedničku molitvu i kroz zajedničko proučavanje Biblije; obdržavanjem Dana stvorenja; u proročkim i vidljivim gestama crkvenih vođa; u dijeljenju i produbljanju ekumenske duhovnosti (raditi prema tomu i radovati se onom trenutku kada ćemo svi zajedno moći slaviti Euharistiju zajedno – najpotpuniji izraz jedinstva Crkve).“⁴⁰⁸ Velik potencijal u trenutnom prolaznom stanju kršćanskog nepotpunog jedinstva ima „krsna ekleziologija“ koja Crkvu razumijeva kao skup krštenih na određenom mjestu i u određeno vrijeme. Zajednica krštenih okuplja se i zajedno slavi Boga, prinosi zajedno molitve za sve, doživljava Božju prisutnost i to iskustvo prinosi u

⁴⁰⁷ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision*, br. 67.

⁴⁰⁸ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *What are the Churches saying About the Church? Key findings and Proposals from the Responses to The Church: Towards a Common Vision*, WCC Publications, Geneva, 2021., br. 12.

svijet.⁴⁰⁹ U okviru Ekumenskog vijeća Crkava, koje nastaje u okrilju crkava reformacije i reformacijske baštine te u kojem dominira prisutnost tih Crkava i konfesija, nastavlja se neprestano promišljati u zajedničkoj viziji budućnosti Crkve i zajedništva: „Komisija Vjera i ustrojstvo predana je tomu da nastavi promišljati što će biti s Crkvom u budućnosti, kako nastavljamo ekumensko putovanje. Obnovljeni, više relacijski oblik ekumenizma, posvećenost ‘među-stanju’ duhovnosti i molitve, ekleziologija ukorijenjena u krštenju i obnovljen žar za misiju i evangelizaciju – sve će ovo značajno proširiti na polju razgovora globalnog kršćanstva mogućnosti i plodove.“⁴¹⁰

Katolička Crkva učinila je značajne pomake prema jedinstvu s protestantima, naznačivši da i izvan vidljivih granica Katoličke Crkve postoje eklezijalni elementi, odnosno elementi Kristove Crkve: „U skladu s ovim mislima treba reći i kako je papa emeritus Benedikt XVI. također protestantskim Crkvama priznao kako su i one Crkve, ali na jedan drugačiji način no što je to Katolička Crkva, tj. Papa priznaje kako se katolička ekleziologija ne može eksplicitno primijeniti na Crkve proizašle iz reformacije. Naravno, treba reći i to kako papa emeritus Benedikt XVI. ne napušta učenje Katoličke Crkve i Drugoga vatikanskog sabora s obzirom na ekleziologiju izraženu u njegovim dokumentima, a na poseban način u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium*.“⁴¹¹ Sve do punog uspostavljanja zajedništva među kršćanskim Crkvama, zajednička molitva ostaje za velik dio najviši mogući oblik duhovnog zajedništva koje je otvoreno prema budućem zajedničkom euharistijskom stolu. Iako, danas već postoje neke Crkve reformacije i reformacijske baštine koje su sporazumno došle do interkomunijskog oblika zajedništvovanja, odnosno punog euharistijskog zajedništva.

Višekonfesijska molitva, iako u okviru članica Ekumenskog vijeća ne postoji konsenzus o zajedničkoj naravi takve molitve zbog različitih eklezioloških pristupa, ostaje za mnoge prostor ili „među-stanje“ koje ostaje otvoreno prema potpunom euharistijskom jedinstvu. Mnoge Crkve, osobito Katolička i Crkve reformacije i reformacijske baštine, prakticiraju uvelike molitvu koja je po naravi interkonfesijska. Pronalaze se teološki oblici i izričaji koji će postupno omogućiti prepoznavanje zajedništva koje se temelji na biblijskom shvaćanju *koinonije* i koje će ići prema uzajamnom prepoznavanju sakramenta krštenja. Molitva pritom ostaje prostor na kojem je moguće iskusiti realnost nejedinstva, ali s nadom se promatra svaki daljnji napredak u teologiji koji će dovesti do afirmacije interkonfesijskog zajedništva i molitve.

⁴⁰⁹ Usp. COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *What are the Churchs saying About the Church?*, br. 42.

⁴¹⁰ COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *What are the Churchs saying About the Church?*, br. 47.

⁴¹¹ Ivan MACUT, „Prema zajedničkoj viziji Crkve“, u: *Crkva u svijetu*, 50 (2015.) 1, 168-169.

III.2.3. Dokument „Načini bogoštoljja“

Godine 1952. održana je u Lundu (Švedska) treća konferencija komisije „Vjera i ustrojstvo“ koja se bavila pitanjima slaganja i ne-slaganja u pogledu bogoštoljja. Ovdje se ukratko donosi oko čega se članovi konferencije „Vjera i ustrojstvo“ slažu u pogledu bogoslužja:

- kršćani štiju jednoga Boga – Oca, Sina i Duha Svetoga;
- Bog začetnik vjere, a čovjek odgovara na taj poziv bogoštoljjem;
- Bog susreće čovjeka u njegovoj cjelovitosti, stoga i bogoslužje uključuje čitavoga čovjeka;
- bogoštolvni izričaji mogu biti: adoracija, priznavanje, slušanje Riječi Božje, zagovor, zazivanje, slavljenje itd.;
- u svakom bogoštolvnom činu, osobnom ili zajedničkom, vjernik se udružuje sa zemaljskom i nebeskom Crkvom.

Različita shvaćanja bogoštoljja, odnosno točke razmimoilaženja, mogu se navesti u nekoliko točaka:

- različita shvaćanja o odnosu Riječi Božje (navještaj, propovijedanje) i sakramenta;
- razlike u pridavanju važnosti mjestima i predmetima koja se koriste u bogoštoljju;
- precizna klasifikacija bogoštoljja kao liturgijskog ili ne-liturgijskog je teška, no pojam „liturgijsko“ ima šire značenje. Problem nastaje između Crkava koje imaju precizno i strukturirano bogoštoljje od onih koje imaju slobodniji pristup prema formi bogoštoljja;
- pitanje zaređenih i ne-zaređenih službenika koji predsjedaju bogoštolvnim činima jer neke Crkve daju prvenstvo ministerijalnim službenicima dok druge Crkve i zajednice ističu sveopće svećeničko dostojanstvo naroda Božjega;
- različiti teološki naglasci, shvaćanja i slike o naravi i efikasnosti bogoštolvnih čina kao i, primjerice, problem žrtvenog karaktera Euharistije;
- povezanost nebeske i zemaljske Crkve u bogoštoljju, odnosno pitanje štovanja svetaca i molitve za pokojne.⁴¹²

⁴¹² Usp. COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *Ways of Worship*, u: Michael KINNAMON (ur.), *The Ecumenical Movement: An Anthology of Key Texts and Voices*, WCC Publications, Geneva, 2016., 394-396.

Lundski principi prvenstveno su usmjereni prema interkomunijskom zajedništvu, odnosno promatra se ono što je kršćanima zajedničko a što nije u bogoštovlju u užem smislu riječi. U kontekstu ovoga rada interkonfesijska molitva smještena je u bogoštovne čine u širem smislu riječi, kao ne-liturgijski čin. Interkonfesijska molitva može biti liturgijska u određenim aspektima: ako ima *ordo* i ako je javni čin štovanja Boga određene zajednice (*leitourgia* označava javnu djelatnost koja se vrši u korist naroda). U tom smislu interkonfesijska molitva jest liturgijska. No, kako bi se interkonfesijsku molitvu razlikovalo od liturgije u užem smislu riječi (sakramenata) i liturgijskih čina koji su sakramentalni, a i zbog uporabe termina „liturgija“ koji se prvenstveno povezuje s Euharistijom ili nekim drugim sakramentalnim činom, interkonfesijska molitva promatra se u ovome radu kao ne-liturgijski bogoštovni čin i zajedništvovanje kršćana u duhovnim stvarnostima (ne-sakramentalnim).

Iz lundskih principa može se uočiti zajednički temelj koji povezuje kršćane kako u liturgijskim tako i ne-liturgijskim bogoštovnim činima. Zajedničko što povezuje kršćane su tri osnovna elementa: *čin* vjere kao odgovor na Božji dar, *način* neprestanog odgovaranja koji uključuje čitavoga čovjeka te organska *veza* s Crkvom, nebeskom i zemaljskom. Božji poziv i vjera kao odgovor stoje na početku kršćanskog života, a bogoštovni čini učvršćuju i usmjeruju vjernika prema sve dubljoj povezanosti s Crkvom koja je zemaljsko-nebeska i eshatološka stvarnost. Lundski principi mogu pomoći pronaći i postaviti zajedničke temelje interkonfesijske molitve, ono što je kršćanima zajedničko. No, valja uzeti u obzir vrijeme izdavanja dokumenta i Crkve koje su se tek kasnije pridružile pa će stoga noviji dokumenti na temu interkonfesijske molitve dati bolji uvid u realno stanje.

III.2.4. Zaključna misao o dokumentima Ekumenskog vijeća Crkava

Zaključno se može reći kako temeljni dokumenti Ekumenskog vijeća Crkava, koje okuplja vrlo velik dio Crkava reformacije i reformacijske baštine, afirmiraju zajedničku interkonfesijsku molitvu i usrdno se traže novi putevi zajedništva među kršćanima. Sa strane Ekumenskog vijeća Crkava istražuju se i mogućnosti rasta kako u molitvenom, tako i u ostalim bogoštovnim činima. Mnogi će ostati skeptični prema tome, no mnogi će rado prihvatiti mogućnosti rasta u duhovnom zajedništvu. Zajedništvo u bogoštovlju i molitvi protestanata sa katolicima i pravoslavcima omogućuje upravo reformacijska ekleziologija (o kojoj će biti

detaljnije izneseno kasnije u usporednoj analizi) koja je otvorena prema prepoznavanju i prihvaćanju eklezijalnosti i izvan svojih vidljivih granica.

III.3. Reformacijska teologija i teolozi o višekonfesijskoj molitvi

U ovome dijelu rada bit će iznesene neka teološka promišljanja o mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve. S obzirom na to da u eklezijologiji i, općenito, reformacijskoj teološkoj misli nema zapreka po pitanju dopuštenosti višekonfesijske molitve ili pitanja dopuštenosti, ovdje će pažnja biti posvećena određenim teološkim mislima koje donose produbljivanje ili originalnost u pogledu molitvenog zajedništva među kršćanima.

III.3.1. Izvještaj „Kako vjerujemo, tako molimo: Prema zajedništvu u bogoslužju“

Neobvezujući izvještaj „Kako vjerujemo, tako i molimo“ ili Ditchinghamsko izvješće predstavljeno je 1994. godine u Ekumenskom vijeću Crkava te je plod eksperimentalnog programa kako bi se ispitaio utjecaj bogoštovnog života Crkve na doživljaj i shvaćanje jedinstva u Kristu. Na poziv komisije „Vjera i ustrojstvo“ u kolovozu 1994., 32 kršćana iz cijeloga svijeta okupilo se u engleskom Ditchinghamu kako bi u zajedničkom iskustvu bogoslužja doživjeli jedinstvo Crkve. Iz izvješća, iako nema obvezujući karakter te predstavlja čisto iskustvo pojedinaca i njihovo promišljanje, bit će izdvojena neka promišljanja u vezi zajedničke molitve. Ovaj dokument, zbog svog neobvezanog karaktera, smješten je u teološki dio rada, a ne u službene dokumente Ekumenskog vijeća Crkava.

Koinonia odnosno zajedništvo među kršćanima jest stvarnost koja se temelji na Isusu Kristu: „*Koinonia* koju tražimo između i unutar crkava je *koinonia* u i po Isusu Kristu. To je sudjelovanje u milosti i vječnom životu Božjem radi života i spasenja svijeta. [...] Ovaj raspeti i uskrsli Krist, temelj, izvor i središte naše *koinonie*, danas je živ u našoj sredini. *Koinonia* se nalazi u svetim spisima otvorenim da govore o njemu našim gorućim srcima (Lk 24, 13-32), u razlomljenom kruhu i čaši blagoslova koji su sudjelovanje u tijelu i krvi Kristovoj (1 Kor 10, 16), i u jednom Duhu u kojem smo ‘svi kršteni u jedno tijelo’ Kristovo (1 Kor 12, 13).“⁴¹³

⁴¹³ Towards *Koinonia* in Worship: Report of the Consultation, u: Thomas F. BEST – Dagmar HELLER (ur.), *So We Believe, so We Pray: Towards Koinonia in Worship*, WCC Publications, Geneva 1995., 6.

Sudjelovanje svih kršćana na istom izvoru milosti, po krštenju, čini sve kršćane unatoč njihovim podjelama već sada zajednicom.

Kršćanska liturgija u svome središtu ima Krista koji privlači sve ljude k sebi, bez razlike ili diskriminacije: „U središtu kršćanskog bogoslužja stoji raspeti Krist koji je jedno s malima i prezrenima svijeta. Liturgija slavljena u njegovo ime ne može prezirati. Radije, mora biti obnovljena ljubavlju i pozivom te učenjem o njezinim izvorima i značenju. ‘A ja kad budem uzdignut sa zemlje, sve ću privući k sebi’, kaže Isus (Iv 12, 32). Liturgija mora privući Kristu, a ne nametati.“⁴¹⁴

Mnogi elementi kršćanske liturgije zajednički su među Crkvama i konfesijama. Već sada postoje bogati temelji kršćanskog bogoslužnog zajedništva te su dragocjeno polazište i temelj za molitveno i interkomunijsko zajedništvo: „Ali bogoslužni obrasci riječi i stola, katehetske formacije i krštenja, nedjelje i tjedna, Uskrsa i godine, te zajednice i ministerija oko ovih stvari – glavnih parova kršćanske liturgije – daju nam temelj za uzajamno ohrabrujući razgovor između crkava. [...] Jedna zajednica cijeni propovijedanje, druga pjevanje, druga šutnju u riječi, druga sakramentalnu formaciju, druga Kristovu prisutnost u preobraženoj ljudskoj osobi i svjedocima vjere koji okružuju zajednicu, treći bogoslužje kao solidarnost s potrebitima. [...] Ovaj obrazac ili *ordo* kršćanskog bogoslužja na najprikladniji način pripada svakoj mjesnoj crkvi, odnosno ‘svima na svakom mjestu’. Svi kršćani određenog mjesta, okupljeni kao zajednica oko ovih velikih Kristovih darova, jesu cijela Katolička Crkva koja prebiva na ovome mjestu. Kako se nastoje stvoriti na mjesnim razinama prilike za ekumensku molitvu te dok lokalne crkve nastoje pojasniti puni obrazac kršćanskog bogoslužja kao središte svog života, postavljaju se temelji za mjesno jedinstvo.“⁴¹⁵ Kršćanski *ordo*, odnosno red slavlja zajednička je baština svih koja svoje temelje ima u prvoj Crkvi i prvotnoj strukturi obreda. *Ordo* je katolička, odnosno univerzalna baština Kristove Crkve.

Bogoslužje Crkve povlašteno je mjesto gdje se može iskusiti *koinonia* odnosno kršćansko zajedništvo. Iako je ono ranjeno nejedinstvom, koje nije potpuno u dogmatsko-kanonskom smislu, duhovno zajedništvo, a u nekim slučajevima i interkomunija otkrivaju dubinu kršćanskog zajedništva: „U bogoslužju kršćani mogu izraziti *koinoniju* koja ih ujedinjuje i u isto vrijeme pronaći tu *koinoniju* nahranjenu i ojačanu. Jer tek kada se kršćanska zajednica zajednički približava Bogu Ocu u zajedničkoj predanosti Isusu Kristu i u snazi Duha

⁴¹⁴ Towards Koinonia in Worship: Report of the Consultation, 7.

⁴¹⁵ *Isto*.

Svetoga, njezina se vlastita *koinonija* obnavlja i oživljava. [...] Središnje mjesto bogoslužja u životu Crkve potvrđeno je i u Konstituciji o liturgiji *Sacrosanctum Concilium* Drugoga vatikanskog sabora koja govori o euharistiji kao izvoru i vrhuncu života Crkve. [...] U isto vrijeme, potpunije sudjelovanje pravoslavnih Crkava u životu Ekumenskog vijeća Crkava 1960-ih donijelo je novu perspektivu u život Vijeća i njegovih crkava članica.⁴¹⁶ Liturgija, izvor i vrhunac kršćanskog života, u novijim teološkim promišljanjima zadobiva središnju ulogu te postaje dodirna točka i polazište za razne oblike kršćanskog zajedništva koje je moguće već sada prakticirati i živjeti.

Što je nekada bilo nezamislivo, sada se postupno ostvaruje i živi. U pogledu višekonfesijske molitve, od početka 20. stoljeća do danas prijeđen je velik put i ostvareno je nekad nezamislivo zajedništvo: „Od 1960-ih dogodile su se značajne promjene u bogoslužju crkava te raste svijest o katoličnosti crkve kako ekumenski pokret nastavlja okupljati kršćane različitih zemalja i kultura. Mnogi od onih ‘koji se nekada nisu mogli ni moliti zajedno sada mogu slaviti svoju vjeru i zajedno vršiti značajne bogoslužne čine (npr. sudjelovanje u Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana, u Svjetskom danu molitve, u tjednu Molitve za [Svjetski] mir, u zajedničkom proučavanju Biblije te korištenju zajedničkog Ekumenskog molitvenog ciklusa)’. Potvrđujemo da ‘kroz takvu zajedničku molitvu i susret umova i srcâ na dubljoj duhovnoj razini, mnogi doživljavaju ‘ekumensko obraćenje’, koje istovremeno jača njihovu ukorijenjenost u vlastitom tradiciju i otvara ih spoznajama i bogatstvima šire kršćanske zajednice’.⁴¹⁷ Razne molitvene inicijative iz ekumenskog konteksta utvrđuju i izgrađuju sve više kršćansko zajedništvo. Najveći temelj na kojem se gradi zajedništvo je Sveto Pismo i kršćanska duhovna baština.

Ponegdje se iz duhovnog zajedništvovanja, kao što je interkonfesijsko molitveno zajedništvo, postupno dolazi do potpunog interkomunijuskog zajedništva, što je osobito izraženo u Crkvama Reformacije i reformacijske baštine: „Tijekom tog istog razdoblja ponegdje su se razvile lokalne zajednice kršćana iz dvije ili više konfesija koje se ujedinjuju radi misija i dijele zajednički bogoslužni život (primjerice mjesna ekumenska bratstva u Velikoj Britaniji i suradničke župe u Aotearoi/Novi Zeland). U vlastitim mjestima otkrili su da je moguće prevladati povijesne podjele oko krštenja, euharistije i ministerija te tako u potpunosti sudjelovati u euharistijskom bogoslužju.⁴¹⁸

⁴¹⁶ Towards Koinonia in Worship: Report of the Consultation, 10.

⁴¹⁷ Towards Koinonia in Worship: Report of the Consultation, 10-11.

⁴¹⁸ Towards Koinonia in Worship: Report of the Consultation, 11.

Interkonfesijsko zajedništvo ne mora biti rezervirano samo za određena vremena, nego se primjećuju razne inicijative koje su donijele plodove zajedničkih molitvenika, pjesmarica, prijevoda Svetoga Pisma ili zajedničkih bogoslužja. „Ne samo da kršćani mole zajedno, oni također sve više koriste zajednička sredstva za bogoslužje. Dok je dugo vremena glazba za bogoslužje išla uglavnom iz Europe u druge dijelove svijeta, sada postoji veće međusobno dijeljenje između kontinenata. [...] Među nekim crkvama postoje inicijative za sastavljanje zajedničkih lekcionara. Po njima kršćani ponovno otkrivaju svoje zajedničko ‘vlasništvo’ i međusobnu odgovornost za navještaj Svetog Pisma. Također, postoji sve veće suglasje oko crkvenog obdržavanja i slavljenja liturgijske godine, a mnogi koriste ekumenske molitvene cikluse kao što je *Sa svima svetima*. [...] Sada postoji mnogo veće dijeljenje duhovnih i kulturnih darova među kršćanima u njihovu bogoslužju.“⁴¹⁹ Dijeljenje u zajedničkom duhovnom blagu kršćana snažan je ekumenski temelj i nepresušivo vrelo za produblјivanje zajedništva.

Liturgija, odnosno bogoslužje je upisano u samu narav Crkve. Zbog toga je važno razvijati postojeće moguće oblike ekumenskog bogoslužja, kako bi sve više do izražaja dolazilo zajedništvo koje kršćani imaju među sobom u Isusu Kristu: „Crkva je po svojoj naravi bogoslužna zajednica. Ona postoji da slavi Boga, da zahvaljuje Bogu za njegove mnogostruke darove stvorenju i njegovu narodu, te da zovemo druge da zauzmu svoje mjesto u ovom krugu slavlja. [...] Sva promišljanja o Crkvi i njezinoj prirodi, svrsi i poslanju moraju se doticati bogoslužne stvarnosti, jer upravo u bogoslužju crkva doživljava i izražava najdublji izvor svog života. Kada je u bogoslužju crkva je cijela i jedna.“⁴²⁰ Liturgija je mjesto otvorenosti i susreta čovjeka s Bogom, ali i mjesto otvorenosti za susret sa svakim čovjekom. Osobito kršćani, koji možda nisu u punom zajedništvu, no u zajedničkoj molitvi i otvorenosti dijalogu doživljavaju jedinstvenost i cjelovitost Kristove Crkve.

Najvažnije sredstvo u potrazi za vidljivim jedinstvom je liturgija. Ne samo sredstvo, ona je i vrhunac i cilj zajedništva. „Stoga je istraživanje iskustva i značenja bogoslužja, te uloge bogoslužja u crkvenoj potrazi za vidljivim jedinstvom, bitan aspekt djelovanja komisije Vjera i ustrojstvo. Prema statutu, cilj Vjere i ustrojstva je ‘naviještati jedinstvo Crkve Isusa Krista i pozivati crkve prema ostvarenju vidljivog jedinstva u jednoj vjeri i jednom euharistijskom zajedništvu, izraženom u bogoslužju i zajedničkom životu u Kristu, da svijet povjeruje’. To je razlog zašto je Vjera i ustrojstvo ovlaštena promicati ‘molitvu za jedinstvo’ i zašto je jedna od

⁴¹⁹ *Isto*.

⁴²⁰ Towards Koinonia in Worship: Report of the Consultation, 15.

njezinih funkcija ‘proučavanje pitanja vjere, reda i bogoštovlja koja se odnose na ovu zadaću’.⁴²¹

Unatoč tomu što su liturgija, osobito već sada moguća zajednička molitva, izvrsno sredstvo za produbljivanje jedinstva kršćana, kao i konačni cilj (zajednička Euharistija), Izvještaj zaključuje da kršćanske Crkve ne žive niti provode u život već sada mogući stupanj zajedništva: „Pa ipak znamo da u bogoslužju, kao i u drugim područjima (kao što je priznato u izvaji skupštine Ekumenskog vijeća crkava u Canberri ‘Jedinstvo Crkve kao *Koinonia*: dar i poziv’), ‘crkve nisu uspjele provesti u svome životu učinke onog stupnja zajedništva kojeg su već iskusile i već postignutih dogovora’. Također znamo da ondje gdje ostaju ozbiljne teološke razlike između crkava, često upravo u bogoslužju one postaju najneposrednije – i bolno – vidljive. Stoga, unatoč napretku u provedbi lundskih principa, ostaje još mnogo toga za učiniti prema onom danu kada ćemo moći iskusiti i izraziti u bogoslužju onu punu *koinoniju* koju imamo unutar jednog Kristova tijela. U našem vlastitom bogoslužju u Ditchinghamu zajedno smo potvrdili i slavili (kao na Petoj svjetskoj konferenciji Vjere i ustrojstva) ‘sve veće međusobno priznanje krštenja kao jednog krštenja u Krista’.⁴²² Teološke razlike među kršćanima, pitanje dogmi, ostaje ključno i predmet sporova među Crkvama. Ako dolazi do toga da teološke rasprave, koliko god važne bile, zasjene već postignuti stupanj teološkog konsenzusa i molitvenog zajedništva, kojeg je moguće prakticirati, onda se može činiti da kršćani nisu u dovoljnoj mjeri svjesni onoga što ih već sada povezuje ili koriste često puta svoj konfesijski identitet kako bi se međusobno sukobljavali, a ne izgrađivali zajedništvo u plodonosnoj različitosti.

III.3.2. Robert Hallowell Gardiner

Robert H. Gardiner (1882.-1944.) bio je laik, član Episkopalne Crkve u Americi te je ostvario značajan i zapažen doprinos na području ekumenizma.

Gardiner donosi teološka promišljanja o zajedničkoj međukršćanskoj molitvi. „Ako se možemo predati onoj molitvi koja će iskorijeniti našu samovolju, moći ćemo uvidjeti nešto od značenja molitve našeg Gospodina da jedinstvo njegovih učenika bude kao i jedinstvo Presvetog Trojstva. Takva molitva će spaliti u nama uobraženost da možemo sami od sebe činiti

⁴²¹ *Isto.*

⁴²² Towards Koinonia in Worship: Report of the Consultation, 21.

stvari koje će ostvariti jedinstvo. Vidjet ćemo koliko su uzaludni svi naši napori, našim snagama bez Božje milosti, da budu praktični i učinkoviti.“⁴²³ Gardiner želi naglasiti važnost molitve, kako osobne tako i zajedničke u ekumenskom kontekstu, jer je svjestan toga da se stvarnost kršćanske podijeljenosti ne može nadići ljudskim naporom, nego Božjom milošću koja dolazi po molitvi – ona mijenja ljudsko srce. Implicira se da unije koju su kršćani pozvani ostvariti, jedinstvo i zajedništvo, treba biti onakvo kakvo je u Presvetom Trojstvu. Jasno je da čisto ljudskim naporima nije moguće postići ovo nadnaravno jedinstvo, zato Gardiner ističe važnost molitve koja čovjeka vodi prema sve dubljem jedinstvu s Bogom i čovjekom.

„Molitva je čin u kojem se udovi Tijela Kristova razumiju i raduju se svojem istinskom međusobnom odnosu. [...] I naša molitva ne smije biti ovlaš ili samo povremena vježba. Jer Isus Krist, i Bog i čovjek, jedno s Ocem u jedinstvu koje još ne možemo početi shvaćati, ali ipak neprestano je bdio u molitvi da sačuva to jedinstvo.“⁴²⁴ U trenutcima molitve svi udovi Tijela Kristova, svi koji su po krštenju postali udovi Kristova Tijela – Crkve, aktualiziraju svoje postojeće međusobno jedinstvo. Zajednička molitva pokazuje da je put jedinstva onaj put koji vodi prema odbacivanju ljudske samovolje i ljudskih mjerila: „I možemo početi uviđati da za nas, kao i za njega [Krista, op. a.], to jedinstvo leži u potpunoj podređenosti čovjekove volje Očevoj.“⁴²⁵

Molitva je uzdizanje čovjekovog srca Bogu, kako bi prepoznao Očevu volju i podložio joj se. Tako je i interkonfesijska molitva zajedničko uzdizanje srca kršćana k Ocu, na temelju onoga što im je zajedničko i s ciljem da se ostvari potpuno jedinstvo, onako kako je i u Trojstvu. No, Gardiner ističe da je i sama molitva na neki način ostvarenje jedinstva: „To je boravak u Njemu u savršenom miru koji dolazi onima koji su u skladu s Njegovom voljom i koji ostaju u toj harmoniji jer nastavljaju pokoravanje svoje volje Njegovoj. Kada to predanje, pojedinačno i zajedničko, izvrše svi koji su udovi Tijela Kristova, svatko postaje jedno s Bogom i stoga jedno sa svima ostalima koji su jedno s Njim. Dakle, može se reći da je molitva jedinstvo, a jedinstvo molitva, jer ‘nakon što se izvrši čin predanja, počinje život predanja’. ‘Molitva je savršeno sjedinjenje između ove dvije volje’, Božje i ljudske.“⁴²⁶ U molitvenom činu predanja (submisije) Božjoj volji događa se stvarno zajedništvo sa svima onima koji se također, u činu

⁴²³ Robert Hallowell GARDINER, Prayer and Unity by a Layman, u: *The Ecumenical Review*, 59 (2007.) 4, 500.

⁴²⁴ *Isto*.

⁴²⁵ *Isto*.

⁴²⁶ Robert Hallowell GARDINER, Prayer and Unity by a Layman, 500-501.

molitve, predaju istom vršenju volje Očeve. Zajednički temelj je molitvenog jedinstva je spremnost i poslušnost volji Očevoj kao vrhovnom autoritetu i čimbeniku kršćanskog jedinstva.

Sav napor oko kršćanskog jedinstva, prema Gardineru, ima najviše smisla u žarkoj i neprestanoj vjerničkoj molitvi: „Ali jedinstvo ne treba tražiti u filozofskim raspravama, niti u visokim intelektualnim rasuđivanjima i dokazima, niti u pregovorima ili kompromisima, već u apsolutnoj podložnosti naše volje Božjoj. Ako želimo biti jedno u Kristu, moramo predati svoj um Njegovoj Istini, svoju volju Njegovom Putu, cijelo svoje biće Njegovom Životu. Biti jedno u Ocu po Kristu, kao što je Krist u Ocu i Otac u Njemu, ide do najdubljih dubina ljudskog bića. To znači potpunu transformaciju sebe, uzdizanje sebe iznad sebe do beskonačne i vječne Volje. A jedini put do tog uzdizanja je molitva, molitva koja će biti toliko privlačna da budemo očišćeni od svakog traga samovolje i ostavljeni slobodni misliti i djelovati i biti samo u skladu s Božjom voljom.“⁴²⁷ Može se implicitno uočiti poveznica s onime što Isus govori kada kaže da je prvo potrebno gledati vlastite propuste, nastojati sebe mijenjati, a ne druge (usp. Lk 6, 39-42; Mt 7, 1-5). Promjenom vlastite volje (podlaganjem iste Očevoj volji) i pogleda na kršćansko jedinstvo (ostvaruje se milošću Božjom) može se ispravno djelovati u smjeru uspostavljanja savršenog jedinstva kršćana. Molitva, osobna i zajednička, prethodi i više znači, prema Gardineru, za kršćansko jedinstvo nego bilo što drugo. Slično će i Drugi vatikanski sabor istaknuti važnost duhovnog ekumenizma (obraćenje, molitva, svetost života – usp. UR 8) kao središnje točke ekumenizma.

Gardiner ističe još jednu ključnu karakteristiku osobne i zajedničke molitve za kršćansko jedinstvo, a to je da ona mora proizlaziti iz duboke i žarke želje za ostvarenjem jedinstva po Božjoj volji: „Mi sami od sebe nikada ne možemo dovesti do ponovnog jedinstva. Ne možemo pobijediti ni vlastitu volju, a još manje volju naše braće. Samo nam Božja milost može omogućiti da svoju volju uzdignemo do Njegove, a ta se milost daje samo kao odgovor na molitvu koja duhovno-iskrena, duhovno-iscrpljujuća. [...] Molitva nije zamjena za rad, nego da ga nadahne. Trebamo biti suradnici Božji. Stoga moramo gledati Njegovim očima i razvijati sve svoje moći kako bismo mogli dati sve od sebe. [...] Neće li ključna nota svih naših pobožnosti, javnih ili privatnih, biti goruća želja da se izvrši Njegova Volja? I nećemo li se neprestano moliti za ovo jedinstvo? Ne s vremena na vrijeme u nedjelju, kad naš pastor slučajno na to pomisli, nego svaki dan, da, i čitav dan?“⁴²⁸ Na ovaj način interkonfesijska molitva postaje molitva koja svakodnevno ujedinjuje kršćane različitih konfesija na duhovan, nevidljiv i

⁴²⁷ Robert Hallowell GARDINER, *Prayer and Unity by a Layman*, 503.

⁴²⁸ Robert Hallowell GARDINER, *Prayer and Unity by a Layman*, 503-504.

neformalan način u jedinstvo, a ne samo prigodna, formalna molitva koja je rezervirana za određene trenutke u godini.

III.3.3. Gordon Lathrop

Gordon Wendel Lathrop (r. 1939.) je pastor Evangeličko-luteranske Crkve u Americi i umirovljeni profesor liturgike. Govoreći o kršćanskom bogoslužju ili liturgiji, Lathrop ističe da je u središtu svakog kršćanskog bogoslužnog zajedništva o i u milosti Božjoj koja se čovjeku daje po Isusu Kristu. „Sama riječ ‘bogoslužje’ može nas navesti na pomisao da kada se saberemo možemo činiti sve što nam se čini prikladnim kao ‘bogosluženje’ – bilo kakvu vrstu pjevanja, bilo kakvu vrstu ‘razgovora o Bogu’, bilo kakvu vrstu vježbe u dvorani s vitrajima. Ali, ako je naše okupljanje o milosti Božjoj u Isusu Kristu i ako se zajedništvo između naših okupljanja treba temeljiti na ispovijedanju te milosti, ne možemo bez ‘riječi i sakramenta’.“⁴²⁹

Govoreći o ekumenskom interkonfesijskom bogoslužju Lathrop upozorava na površnost bogoslužja koje ostaje čisto demonstrativno, kako je to u konfesijskim bogoslužjima koja se povremeno priređuju, a koja su istinskog zajedništva. „Što se tiče ekumenskog bogoslužja: Kada se odvija ekumensko bogoslužje – u vijećima i skupštinama crkava, ali i na lokalnim razinama međusobnog pomirenja – bit će to dubok i jednostavan obrazac zajedničkog pravila molitve koje će prevladavati, uz eklektičnu upotrebu kulturnih i denominacijskih materijala za osvjetljavanje i razotkrivanje tog uzorka. Morat ćemo otići dalje od ‘demonstrativnih liturgija’ – pokazivanja ekumenskom skupu kako jedna određena skupina vrši bogoslužje – ako te liturgije služe samo da zamagljuje zajednički obrazac i onemogućuju zajedničku molitvenu zajednicu. Temeljna spoznaja *lex orandi* govori da aktualna okupljanja kršćana vrše liturgiju. Na ekumenskim skupovima ta zajednička liturgija može biti samo zajednički *ordo* koji se odvija uz takve primjere lokalne pjesme ili lokalne umjetnosti koji se mogu prihvatiti kao uzajamno obogaćujuće.“⁴³⁰ Kršćani već sada svojim okupljanjima na bogoslužje vrše liturgiju, prema profesoru Lathropu jer postoji zajednički i temeljni *ordo* koji je zajednička baština svih kršćana i koji se nalazi u temelju svih kršćanskih bogoslužja.

Lex orandi pojavljuje se u kršćanskom bogoslužju na sljedeće načine, koji su svima poznati i koje svi prakticiraju u kršćanskim liturgijskim slavljinama: „Pravilo molitve pokazuje

⁴²⁹ Gordon LATHROP, *Knowing Something a Little*, 45.

⁴³⁰ Gordon LATHROP, *Knowing Something a Little*, 46.

obrazac zajedničkog čitanja s propovijedanjem koje vodi molitvi za svijet, zahvale zajedno s jelom i pićem što zatim vodi do prikupljanju za siromašne i poslanje u svijetu. Zapravo, svi se parovi *lex orandi* najjasnije razumiju kada se shvate da daju svjedočanstvo Božjeg sveopćeg milosrđa. Za Prospera i za nas upravo to je *lex credendi* kojeg pravilo molitve uvijek utvrđuje. Milost, živa u riječi i sakramentu: to je ono 'nešto' što malo poznajemo, oko čega se ova zajednica može okupiti, na što se možemo neprestano prisjećati jedni na druge. Blizu toga mjesta bila je u četrnaestom stoljeću jedna žena čiji je miran život u sakramentu i u riječi, koji je došao u njezinu anahoretsku ćeliju iz okupljališta zajednice, dala takvu viziju Božjeg milosrđa: 'Vidjela sam da je On za nas sve što je dobro, utješno i korisno; on je naša odjeća, koji nas zbog ljubavi obavija, drži uza se; on nas potpuno okružuje u nježnoj ljubavi, da nas nikada ne napusti... I tako sve stvari imaju svoje bivstvo po milosti Božjoj'.⁴³¹

Zajedničko slušanje i prihvaćanje Riječi Božje vodi prema molitvi, a euharistijsko blagovanje prema poslanju svima potrebitima. No, ovi ključni momenti pravila molitve u sebi nose ključnu spoznaju pravila vjere koje se proteže na sve bogoslužne čine i postaje temelj svega: iskustvo Božjeg milosrđa koje se daje čovjeku i kojeg je čovjek pozvan nositi drugima. Kako za sve bogoslužne ili liturgijske čine, tako vrijedi i za zajedničku kršćansku molitvu: Božja milost koje već sada povezuje sve kršćane, unatoč ljudskim podjelama, i ista ta milost koje neprestano nastoji okupiti ljude u jednu Crkvu Kristovu.

III.4. Inicijativa Svjetske evanđeoske alijanse oko interkonfesijske molitve

Nakon svih navedenih dokumenata i teoloških promišljanja, potrebno je spomenuti interkonfesijsku molitvenu inicijativu koja svoje začetke ima prije općepoznate Molitvene osmine za jedinstvo kršćana. Ovdje se donosi kratka povijest molitvene inicijative koja potječe iz tradicije evanđeoskih kršćana.

Molitveni tjedan za jedinstvo kršćana koji nastoji okupiti na zajedničku molitvu kršćane različitih Crkava i konfesija ima svoj početak u 20. stoljeću. No, Molitveni tjedan Svjetske evanđeoske alijanse koji, također, nastoji okupiti kršćane na zajedničku molitvu ima povijest koja seže sve do 19. stoljeća. Početak Molitvenog tjedna evanđeoskih kršćana seže sve do 1846. kada je formirana Evanđeoska alijansa koja je željela, između ostaloga, okupljati kršćane na zajedničku molitvu s ciljem prevladavanja nejedinstva snagom zajedničke vjere, žarke molitve

⁴³¹ Gordon LATHROP, *Knowing Something a Little*, 47.

i djelovanjem Duha Svetoga. Svjetska evanđeoska alijansa (formirana 2001.), kao nasljednica ovog interkonfesijskog pokreta 19. stoljeća među evanđeoskim kršćanima i Svjetskog evanđeoskog zajedništva (1951.-2001.), nastavlja ovu neprekinutu tradiciju interkonfesijske molitve za kršćansko jedinstvo. Alijansa povezuje Evanđeosku crkve, grupe i pojedince na regionalnim i nacionalnim osnovama u više od 143 zemlje u svijetu te broji oko 600 milijuna članova⁴³². U Republici Hrvatskoj članovi Svjetske evanđeoske alijanse su Crkve članice „Protestantskog evanđeoskog vijeća u republici Hrvatskoj“. Članice Protestantskog evanđeoskog vijeća, prema Statutu iz 2012. godine, su sljedeće Crkve u Republici Hrvatskoj: Savez baptističkih crkava, Evanđeoska pentekostna crkva, Kristova crkva i Crkva Božja.⁴³³ Pritom je važno napomenuti da u Republici Hrvatskoj na Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana, koje priređuje Vijeće za ekumenizam Hrvatske biskupske konferencije svake godine od 18. do 25. siječnja, kao dio svjetske Molitvene osmine za jedinstvo u organizaciji Ekumenskog vijeća Crkava i Papinskog vijeća za promicanje jedinstva kršćana, od navedenih članica Vijeća u Zagrebu redovito sudjeluje samo Baptistička crkva.

Molitveni tjedan tadašnje Evanđeoske alijanse bio je prvi interkonfesijski molitveni pokušaj u suvremenoj povijesti: „Više od 150 godina diljem svijeta održava se godišnji Molitveni tjedan Evanđeoske alijanse. Bio je to prvi globalni molitveni tjedan u povijesti kršćanstva. Uglavnom je ograničen na evanđeoske kršćane, iako katolici i pravoslavni također povremeno sudjeluju. Kao što je Evanđeoski savez uvijek naglašavao, ovo nije zajednica crkava, već unija pojedinaca.“⁴³⁴

Okupljeni predstavnici raznih kršćanskih zajednica u 19. stoljeću u Londonu uočili su žalosnu razdijeljenost kršćana koji ne mogu čak niti moliti zajedno: „Sve više ljudi bilo je zabrinuto zbog podjela među kršćanskim crkvama te su tražili načine da zajedničku vjeru učine središnjom točkom i da zajednički priznaju tu jednu vjeru. Bili su svjesni da bez djelovanja Duha Svetoga pomirenje među konfesijama ne bi bilo moguće.“⁴³⁵ Kršćani Evanđeoske alijanse ističu važnost djelovanja Duha Svetoga koji jedini može prevladati sve razlike među kršćanima božanskom intervencijom i djelovanjem. Stoga, uzevši u obzir potrebu božanske intervencije u stvar kršćanske razdijeljenosti rađa se ideja o zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi: „Kako se

⁴³² Službene mrežne stranice Svjetske evanđeoske alijanse: <https://worldea.org/who-we-are/our-history/> (3.III.2022).

⁴³³ Usp. članak 8. statuta Protestantskog evanđeoskog vijeća u Republici Hrvatskoj. Statut je dostupan na službenim mrežnim stranicama Vijeća: <https://pev.com.hr/dokumenti/statut/> (pristupljeno: 3.3.2022).

⁴³⁴ Hans HAUZENBERGER, Two Prayer Weeks. Do they compete or complement each other?, u: *The Ecumenical Review*, 59 (2007.) 4, 491.

⁴³⁵ Hans HAUZENBERGER, Two Prayer Weeks, 491-492.

kršćansko jedinstvo kojeg ova Konferencija želi promicati može postići samo blaženom energijom Duha Svetoga, Konferencija jednoglasno preporučuje nazočnim članovima i odsutnoj braći da ova stvar postane predmetom istovremene tjedne prošnje pred Prijestoljem Milosti, u svojim zajednicama i obiteljima; i predlaže se ponedjeljak prijepodne kao vrijeme za tu svrhu’.⁴³⁶

Sudionici prve Evanđeoske alijanse ističu središnju ulogu nepokolebljive i čvrste vjere, koja se izražava u žarkoj molitvi, kao temelja ekumenizma: „Mnogi delegati konferencije vjeruju da se podjele unutar kršćanske zajednice nikada ne bi pojavile da su se kršćani prije gorljivije i vjernije molili. ‘Molitva je postala toliko temeljni dio duhovnog života, ne samo za pojedine kršćane nego i za kršćansku Crkvu, da bi se Evanđeoska alijansa mogla opisati kao Konfederacija sastavljena od svih onih koji vjeruju da će Gospodin uslišati zajedničke molitve za izlivanje Duha Svetoga na Njegovu Crkvu. Ovo je rezultiralo snažnom sviješću da nastojanja Evanđeoske alijanse ne mogu propasti, samo ako su njihove molitve i njihova vjera u Gospodina, koji čuje sve molitve, dovoljno jaki. Zato je moguće i, zaista logično, slaviti Boga i unaprijed mu zahvaljivati što je čuo njihove molitve. On neće dopustiti da ovaj pothvat, koji je popraćen tolikim molitvama, završi neuspjehom’.⁴³⁷ Suočeni s mnogim izazovima tadašnjeg vremena, kršćanski vođe (njih oko 1000 koji su predstavljali 53 kršćanske Crkve ili konfesije), izražavaju čvrstu vjeru da će molitva ujediniti kršćane i pomoći dati snažno kršćansko svjedočanstvo pred velikim izazovima svijeta: „Dok Konferencija sada priznaje da postoji značajno jedinstvo unutar kršćanske Crkve, ne može a da ne žali zbog podjela koje postoje unutar nje i želi izraziti koliko je grešan, po njenom mišljenju, gubitak ljubavi uključen u ovo razdvajanje te da su mnoga zla proizašla iz tih podjela. [...] Molitva je više od kamena temeljca. Bog nas poziva da molimo zajedno. Zajednička molitva nas zbližava i stvara novo uzajamno poštovanje prema onima koji misle drugačije od nas’.⁴³⁸ U kontekstu interkonfesijske molitve važno je uočiti da kršćanski sudionici na Konferenciji priznaju postojanje značajnog jedinstva unutar kršćanstva, a zajednička molitva pomaže zbližiti kršćane.

Interkonfesijsko molitveno zajedništvo kršćana danas se odvija u dva velika globalna događaja: Molitvena osmina za jedinstvo kršćana i Molitveni tjedan Evanđeoske alijanse. Oba događaja okupljaju pomalo različitu nišu kršćanskih crkava i zajednica. „Velike Crkve s liturgijskim pozadinom, poput Pravoslavne ili Rimokatoličke Crkve, kao i Luteranske i

⁴³⁶ Hans HAUZENBERGER, *Two Prayer Weeks*, 492.

⁴³⁷ Hans HAUZENBERGER, *Two Prayer Weeks*, 493.

⁴³⁸ *Isto*.

Reformirane Crkve, glavna su mjesta gdje se održavaju bogoslužja i molitveni sastanci tijekom cijele godine u okviru Molitvene osmine za jedinstvo kršćana kojeg danas zajednički organiziraju Ekumensko vijeće Crkava i Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana. S druge strane, u Molitveni tjedan Evanđeoske alijanse uvelike su uključene Pijetističke ili Evangeličke Crkve i župe, kao i pojedini članovi drugih crkava. U sredini su Crkve s metodističkom pozadinom koje sudjeluju na oba.⁴³⁹

Molitveni tjedan Evanđeoske alijanse okuplja tradicionalno Crkve koje proistječu iz evanđeoske ili pijetističke tradicije, te njeguje slobodniju formu interkonfesijske molitve: „Posljednjih 150 godina Molitveni tjedan Evanđeoskog saveza uglavnom se održava u pijetističkim crkvama ili zajednicama ili onima s evanđeoskom tradicijom. Te su zajednice često sumnjičave prema liturgijskoj molitvi. Slobodna, ne-formulirana molitva smatra se jedinim ispravnim načinom molitve. [...] Međutim, ako se netko može moliti samo s molitvenikom u ruci, to dovodi u pitanje nečiji odnos s Bogom. Gdje god se susreću kršćani različitih tradicija i praksi pobožnosti, uvijek je od središnje važnosti poštivati druge, učiti od njih te tražiti i cijeniti autentični izraz zajedničke vjere u načinu pobožnosti druge osobe.“⁴⁴⁰ Evanđeoski i pijetistički kršćani ističu važnost spontane, ne-formalne molitve koja daje, prema njihovu shvaćanju, više prostora djelovanju i očitovanju Duha Svetoga kao i tome da takva spontana molitva predstavlja iskreniji način molitve nego formalna molitva jer ne proistječe iz određenih okvira molitvenih rubrika, već iz srca.

Obje interkonfesijske molitvene inicijative imaju kao zajedničko istu biblijsku baštinu i motiv kojeg crpe iz Ivanova evanđelja i Isusove molitve: „Na samom početku Evanđeoskog saveza, Isusova velikosvećenička molitva u Ivanu 17 bila je temelj i nacrt za molitvu i život među konfesijama. Geslo Evanđeoskog saveza *Ut omnes unum sint!* (Iv 17,21) jest i poziv i zapovijed. Evanđeoski savez i globalni ekumenski pokret susreću se na ničem manjem nego na ovom biblijskom terenu. Od samog početka pokret Vjera i ustrojstvo te Ekumensko vijeće Crkava shvatili su svoje ekumensko djelovanje u svjetlu Isusove velikosvećeničke molitve. Kršćanska je Crkva dužna pružiti dokaz istinitosti i održivosti svoje poruke.“⁴⁴¹ Isusova velikosvećenička molitva, duboka vjera i molitva da se produbi i do savršenstva dovede već postojeće jedinstvo među kršćanima temelj je zajedništva među dvjema molitvenim inicijativama.

⁴³⁹ Hans HAUZENBERGER, *Two Prayer Weeks*, 496.

⁴⁴⁰ Hans HAUZENBERGER, *Two Prayer Weeks*, 497.

⁴⁴¹ *Isto*.

Godine 1986. održana je osma Opća skupština tadašnjeg Svjetskog evanđeoskog zajedništva, a danas Svjetske evanđeoske alijanse na kojoj je osvojen službeni dokument o odnosu evanđeoskih kršćana prema Rimokatoličkoj Crkvi. Navođenje ovog dokumenta ovdje može pomoći rasvijetliti stav evanđeoskih kršćana prema ekumenskom odnosu s Katoličkom Crkvom.

Iako se priznaje da je na području ekumenizma dosta toga učinjeno nakon Drugog vatikanskog sabora, ipak postoji nezadovoljstvo katoličkom ekleziologijom: „U posljednjim desetljećima došlo je do nekih značajnih promjena, i u praksi i u naučavanju, u odnosu Rima prema drugim crkvama. No pretpostavka je svih dokumenata Drugog vatikanskog koncila da je Rimska crkva jedina prava crkva. [...] To što se Rim smatra jedinom pravom crkvom ne znači da tvrdi da su druge crkve (kršćanske zajednice) bez svih značajki crkve. Niti o tim kršćanskim zajednicama govori na iskrivljen način.“⁴⁴² Ove temeljne postavke katoličke ekleziologije utječu na ekumenske odnose evanđeoskih kršćana prema katolicima, no potrebno je pitati se postoje li jednake zamjerke evanđeoskih kršćana prema postavkama pravoslavne ekleziologije koja je u većoj mjeri isključiva prema svim Crkvama i konfesijama izvan svojih kanonskih okvira. Unatoč tomu: „Evanđeoski kršćani imaju razlog veseliti se što je dokumentima Drugog vatikanskog koncila promijenjen prijašnji oštar odnos Rimske crkve prema crkvama reformacije. Cijene voljnost Rimske crkve što je pristupila dijalogu s teolozima različitih vjeroispovijesti na jednakim temeljima. Međutim, uza sve to, evanđeoski kršćani nisu spremni prihvatiti tvrdnje da je Rimska crkva jedina istinska crkva i da je njezino vrhovno učiteljstvo potpuno i uvijek slobodno od svih pogrešaka kad se radi o vjeri te nikako ne prihvaćaju da je put u Rim, put jedinstva.“⁴⁴³

U istom dokumentu razmatraju se točke razmimoilaženja između evanđeoske i katoličke teologije (odnos prema drugim Crkvama vjerska sloboda, mariologija, autoritet u Crkvi, papinstvo i nepogrešivost itd.), no središnje pitanje u svim teološkim neslaganjima i povijesnim razdorima između protestantizma i rimokatolicizma može se svesti na uopće biblijsku utemeljenost postojanja Rimske Crkve: „Trebamo li se uopće upuštati u bilo kakve odnose s Rimskom crkvom? Ako je odgovor potvrđan, kakav bi trebao biti taj odnos? To je važno i dvojbeno pitanje. Radi se o bitnom ispovijedanju onoga što crkva jest i pitanju možemo li Rimsku crkvu uopće smatrati crkvom u biblijskom smislu. [...] Jedna dugotrajna zamjerka

⁴⁴² SVJETSKA EVANĐEOSKA ALIJANSA, Suvremeno evanđeosko gledište rimokatoličanstva, u: *KAIROS – Evanđeoski teološki časopis*, 2 (2008.) 1, 150-151.

⁴⁴³ SVJETSKA EVANĐEOSKA ALIJANSA, Suvremeno evanđeosko gledište rimokatoličanstva, 152.

koju evanđeoski kršćani imaju protiv Rimske crkve je to što ta crkva koja sebe smatra jedinom pravom crkvom, često drugim kršćanskim crkvama nije priznavala pravo na potpunu vjersku slobodu.⁴⁴⁴ Povijesni sukobi i teološka neslaganja predstavljaju veliku prepreku u suvremenim odnosima između evanđeoskih kršćana i katolika, no temelj za buduće izgrađivanje ekumenskih odnosa može biti interkonfesijska zajednička molitva koju prakticiraju i priznaju kako katolici tako i evanđeoski kršćani.

III.5. Duhovni ekumenizam između katolika i protestanata – zajednica u Taizéu

Konkretni primjer duhovnog ekumenizma i interkonfesijske molitve, ali ne samo molitve već i interkonfesijskog načina života, daje zajednica iz Taizéa. U toj zajednici, koja se nalazi u Francuskoj, u monastičkom obliku života žive katolici i protestanti dijeleći život, rad, molitvu i euharistijsko jedinstvo.

Zajednica iz Taizéa je ekumenska zajednica koju je osnovao brat Roger Schutz (1915-2005.), a okuplja kršćane spremne izabrati posvećeni oblik života. Braća žive u zajednici, zajedno mole, uzdržavaju se vlastitim radom i svojim oblikom života svjedoče ljepotu jedinstva i zajedništva Crkve. Do posebnog izražaja dolazi ekumenska dimenzija zajednice jer se u njoj nalaze braća koja su katolici i koji dolaze iz različitih crkava i zajednica reformacije i reformacijske baštine. U pogledu molitve, braća u zajednici se tri puta dnevno okupljaju na zajedničku, interkonfesijsku molitvu.

Zajednica svoju povijest započinje 1940. godine kada brat Roger napušta rodnu Švicarsku i odlazi u Francusku. U jeku Drugog svjetskog rata brat Roger kupuje napušteno zemljište i zgrade u malenom selu Taizéu te prima izbjeglice, pružajući im gostoprimstvo. Kad su aktivnosti prve zajednice otkrivene, brat Roger je morao 1942. pobjeći u Ženevu gdje je bio do 1944. godine. U Ženevi se prva braća okupljaju oko njega te, po povratku u Taizé 1944. godine, broj braće u zajednici nastavlja rasti. Na Uskrs 1949. godine sedmorica braće u zajednici zavjetuju celibat, zajednički život i jednostavnost života, a 1953. godine brat Roger daje Pravilo Taizéa koje ravna životom zajednice.⁴⁴⁵

⁴⁴⁴ SVJETSKA EVANĐEOSKA ALIJANSA, Suvremeno evanđeosko gledište rimokatoličanstva, 153.

⁴⁴⁵ Usp. Službena web stranica Zajednice iz Taizéa, Povijest i početak (24.III.2008.), u: https://www.taize.fr/hr_article6616.html (2.VIII.2022).

Brat Roger napisao je: „Živeći u Taizéu zajedničkim životom, što drugo hoćemo nego ujediniti ljude koji se obavezaše da slijede Kristove stope pa da tako budu živi znak jedinstva Crkve? [...] Više nego ideje suvremeni svijet traži slike i ostvarenja. Nijedna ideja ne može steći povjerenje ako ne dolazi u vidljivom ostvarenju. U protivnom slučaju ona ostaje samo ideologija. Ma koliko bio neznatan znak jedinstva, on pokazuje svoju vrijednost kad se ostvaruje u životu, kad je duboko, duboko u sebi nositelj jednodušnosti. Tada on zadivljuje.“⁴⁴⁶ Brat Roger utemeljio je Zajednicu u Taizéu s ciljem da ona u suvremenome svijetu bude znak jedinstva, da bude opipljiv i vidljiv znak onoga čemu smjera ekumenizam i svako ekumensko nastojanje. Zajednica tako daje snažnu duhovnu potporu ekumenskom pokretu i neprestano usmjeruje prema obnovi sve većeg stupnja jedinstva među kršćanima.

Zajednica u Taizéu je zajednica čitavoga života koja je utemeljena u protestantskoj duhovnoj tradiciji, a preuzima drevni oblik monastičkog života u cenobiju: „Iako nas ima nešto više od sedamdeset ljudi, raznih protestantskih pripadnosti, među nama nema nikakva odvajanja. Jedinstvo vjere nesmetano se ostvaruje, posebno pak preko molitve Crkve. Još više, dan nam je jedan plemenit znak koji oživljuje našu nadu u jedinstvo: zajednica života s našom katoličkom i pravoslavnom braćom, redovnicima i kaluđerima, koji žive uz nas s odobrenjem Rima i Carigrada.“⁴⁴⁷ Jedinstvo vjere, kako piše brat Roger, ostvaruje se i neprestano raste preko molitve Crkve i molitva Crkve za jedinstvom nalazi svoje konkretno ostvarenje u zajednici iz Taizéa.

Brat Roger ističe zajednicu kao snažan simbol i poziv svim kršćanima na rad oko jedinstva. Zajednica u kojoj se euharistijsko i molitveno jedinstvo prakticira i živi postaje primjer i uzor za mnoge druge zajednice koje kršćani mogu formirati, na ovim temeljima: „Da bismo se usudili sve kršćane pozivati na vidljivo jedinstvo, počinjemo od nas samih ostvarujući svakodnevno jedinstvo u sebi i među sobom. Htjeti izvrnuti taj nad značilo bi staviti plug ispred volova.“⁴⁴⁸

Zajednica je Crkva u malome, bilo redovnička, bilo zajednica kršćanske obitelji. Svaka, pa i najmanja zajednica, stoga poziva na otvorenost kako prema članovima zajednice, tako i prema svima koji su izvan nje. Jedino tako zajednica može opstati: „Zajednički život sadrži u sebi snagu otvorenosti prema ostalim ljudima. Zatvoriti se u same sebe te se odvratiti od bližnjega to je mogući tok u našem životu, jer nas kontemplativni život upućuje na unutrašnjost.

⁴⁴⁶ Roger SCHUTZ, Samostanska zajednica u Taizéu, u: *Crkva u svijetu*, 1 (1966.) 5, 5.

⁴⁴⁷ Roger SCHUTZ, Samostanska zajednica u Taizéu, 6.

⁴⁴⁸ *Isto*

Mi bismo tako mogli doći do toga da tražimo samo svoj spas, a zaboravimo našu braću ljude.“⁴⁴⁹ Brat Roger ovim riječima naglašava da kontemplativan život, dok upućuje čovjeka da ulazi u svoju nutrinu i gradi odnos s Bogom, ipak ne gubi otvorenost prema drugim ljudima. Čovjek koji moli, ljudi koji se okupljaju na ekumensku molitvu, ako je molitva izgrađena na iskrenoj volji i dobrim temeljima, tada se ona izdiže iznad okvira individualnih crkava i crkvenih zajednica i teži povezati ljude i okupiti ih. Ovo je snažan duhovni naglasak za višekonfesijska ekumenska molitvena slavlja koja, ako su izraz iskrene težnje za jedinstvom, postaju interkonfesijska jer su izraz zauzetosti i brige za drugoga i izlaženje ususret drugome i drugačijemu, prihvaćajući ga kao brata ili sestru na temelju zajedničkog krštenja i vjere u Isusa Krista.

Brat Roger s pravom ističe da, ako molitva pogoduje rastu izoliranosti kršćanskih crkava i zajednica, onda ona ne ispunja svoju svrhu: „Ako nas molitva drži u `sjajnoj izoliranosti`, onda treba da se pitamo: čemu takva molitva?“⁴⁵⁰ Višekonfesijska molitvena slavlja teže da pomognu crkvama i zajednicama da izađu iz svoje izoliranosti. Izaći iz granica vlastite crkve i zajednice kako bi u drugome i drugačijemu kršćani prepoznali Krista te kako bi drugima i drugačijima donijeli Krista: „Sve bi bilo izgubljeno ako svojim životom i svojom zajedničkom molitvom mi ne bismo sudjelovali u trajanju Crkve i ako se preko našeg života i naše zajedničke molitve ne bi osjećala neprolaznost, prema kojoj su katkad pažljiviji nevjernici nego toliki kršćani. Zar nas nisu toliki agnostici otkrili i prepoznali preko liturgijske molitve?“⁴⁵¹

Uloga Zajednice Taizé u svijetu, ali istovremeno i uloga ekumenizma nije primarno da se institucionaliziraju međukršćanski susreti i molitvena slavlja. Radije, ekumenski susreti i interkonfesijska slavlja mogu postati znak već postojećeg bratstva i naznaka budućeg jedinstva: „Čemu gubiti suviše snage da umnažamo ustanove! Stvarajmo, radije, posvuda gdje se nalazimo, znakove bratske zajednice, znakove mira, radosti, znakove kontemplativnog iščekivanja Boga. Oni će ganuti čovjeka opterećena našim ustanovama kojih ima u izobilju.“⁴⁵²

Nakon gotovo osamdeset godina zajednica iz Taizéa danas broji oko stotinjak braće katolika i protestanata koji žive i nadahnjuju se ekumenskim primjerom brata Rogera. Zajednica je primila u posjetu nebrojeno mnoštvo mladih, ljudi svih dobi, vjerskih opredjeljenja iz mnogih zemalja svijeta. Zajednica iz Taizéa također je ugostila predstavnike kršćanskih crkava najviših

⁴⁴⁹ *Isto.*

⁴⁵⁰ Roger SCHUTZ, Samostanska zajednica u Taizéu, 7.

⁴⁵¹ *Isto.*

⁴⁵² Roger SCHUTZ, Samostanska zajednica u Taizéu, 9.

razina, potvrđujući tako svoju veliku ulogu u suvremenom društvu, životu Kristove Crkve i ekumenskim naporima: „Zajednica je tako primila papu Ivana Pavla II, ekumenskog patrijarha carigradski Bartolomeja, pravoslavne metropolitte i biskupe, četiri canterburyska nadbiskupa, četrnaest luteranskih biskupa iz Švedske i brojne pastore iz čitavog svijeta.“⁴⁵³

Studenti na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu imali su prilike 17. listopada 2022. godine poslušati predavanje „Narav, poslanje, život i djelovanje zajednice iz Taizéa u Crkvi“ koje je održao brat Ulrich iz same zajednice u Taizéu u Francuskoj. Tom prigodom brat Ulrich je mogao studentima odgovoriti na neka pitanja kao što je pitanje zajedničkog slavlja Euharistije katolika i protestanata: „Tako je, primjerice, na pitanje o tome kako je moguće da braća u Taizéu prakticiraju zajedništvo euharistijskog stola, premda dolaze iz različitih kršćanskih crkava, razjašnjeno da je takva praksa posve neupitna i po katoličkoj doktrinarnoj i crkvenopravnoj kriteriologiji, budući da sva braća koja ulaze u zajednicu ispunjavaju uvjet zajedništva u katoličkoj vjeri. Stoga je cijeli svijet mogao biti svjedokom da je u travnju 2005., na sprovodu pape Ivana Pavla II., tadašnji prefekt Kongregacije za nauk vjere, kardinal Ratzinger, kasniji papa Benedikt XVI., osobno odnio pričest bratu Rogeru, prioru zajednice iz Taizéa, premda je on pripadao reformacijskoj baštini. I sam je brat Roger objasnio da je pronašao svoj kršćanski identitet u tome, što je u sebi pomirio vjeru svoga podrijetla s otajstvom katoličke vjere, bez da je prekinuo s bilo kojom od njih. Kada ne bi bilo te zajednički ispovjedene vjere, onda zajedništvo euharistijskog stola, po katoličkom crkvenom pravu i nauku, ne bi bilo moguće ni bratu Rogeru ni braći iz Taizéa, jer gdje god nije ostvareno to jedinstvo vjere, nauk i crkveno pravo Katoličke Crkve ne odobravaju zajedništvo euharistijskog stola. Katolička Crkva, naime, zajedništvo euharistijskog stola ne drži sredstvom za postizanje većeg stupnja jedinstva vjere nego rezultatom i vidljivim znakom dosegnutog dostatnog stupnja jedinstva vjere.“⁴⁵⁴ Euharistijsko zajedništvo koje postoji u zajednicu u Taizéu upućuje na već postignuto jedinstvo u vjeri između katolika i protestanata koji ondje žive te, također, upućuju na potpuno interkonfesijsko molitveno zajedništvo koje se u zajednici ostvaruje i prakticira.

U smislu interkonfesijske molitve, zajednica iz Taizéa, osim što živi i prakticira potpuno jedinstvo i zajedništvo u Euharistiji i molitvi, svake godine organizira ekumenski Europski susret gdje se mladi kršćani različitih kršćanskih Crkava i konfesija okupljaju na zajedničku molitvu i program. Idući Europski susret mladih koji organizira zajednica iz Taizéa održat će

⁴⁵³ Službena web stranica Zajednice iz Taizéa, Zajednica danas (24.III.2008.), u: https://www.taize.fr/hr_article6615.html (2.VIII.2022).

⁴⁵⁴ Predavanje brata Ulricha iz zajednice u Taizéu na KBF-u u Zagrebu (19.X.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/predavanje-brata-ulricha-iz-zajednice-u-taizeu-na-kbf-u-u-zagrebu/> (10.XI.2022).

se od 28. prosinca 2022. do 1. siječnja 2023. u Rostocku u Njemačkoj.⁴⁵⁵ Svakoga dana mladi će imati organiziranu zajedničku interkonfesijsku molitvu ujutro i uvečer (Jutarnja i Večernja molitva). Raspored ovog interkonfesijskog molitvenog susreta donosi se u Dodatku III.

Poticaje na molitvu zajednica iz Taizéa objavljuje svakodnevno, u vidu materijala za osobnu ili zajedničarsku molitvu⁴⁵⁶, a jednom tjedno, subotom u 20:30, uživo se emitira video prijenos interkonfesijske molitve iz Crkve pomirenja u Taizéu preko društvenih mreža.⁴⁵⁷ Također, svakodnevno se preko službene web stranice zajednice u Taizéu može pratiti audio prijenos Večernje molitve u 20:30 sati. Primjer interkonfesijskog molitvenog susreta kojeg priređuje zajednica u Taizéu i koji se emitira ili koji se, uz pomoć materijala i uputa koje zajednica objavljuje može prakticirati osobno ili u drugim zajednicama, donosi se u Dodatku IV.

Objavom molitvenih materijala koji su prilagođeni za ekumenske interkonfesijske susrete te prisutnošću na raznim društvenim mrežama i kanalima, zajednica iz Taizéa promiče ekumenizam i interkonfesijske molitvene susrete među svim ljudima, diljem svijeta, a posebno dopiru do mladih preko društvenih mreža i godišnjih molitvenih susreta za mlade.

⁴⁵⁵ Službena web stranica Zajednice u Taizéu, Europski susret mladih u Rostocku: Praktične informacije (21.IX.2022.), u: https://www.taize.fr/hr_article15433.html (12.XI.2022).

⁴⁵⁶ Usp. Službena web stranica Zajednice u Taizéu, Molitve za svaki dan, u: https://www.taize.fr/hr_article13725.html (12.XI.2022).

⁴⁵⁷ Usp. Službena web stranica Zajednice u Taizéu, Molitva uživo iz Taizéa, u: https://www.taize.fr/hr_article28228.html (12.XI.2022).

IV. KOMPATIBILNOST I NEKOMPATIBILNOSTI U STAVOVIMA S OBZIROM NA VIŠEKONFESIJSKU MOLITVU

Nakon što je u prethodna tri poglavlja prikazan stav Katoličke i Pravoslavne Crkve te Crkava reformacije i reformacijske baštine po pitanju mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve, u ovome dijelu rada bit će prikazano što je među iznesenim stavovima kompatibilno i zajedničko, a što je nekompatibilno.

Katolička Crkva, kako je vidljivo iz prikazanih dokumenata, stavova Učiteljstva, kanonski i teološki podržava i preporučuje održavanje ekumenskih molitvenih susreta na kojima se okupljaju na *zajedništvovanju u duhovnim stvarima* kršćani različitih konfesija. Takvi susreti, iz katoličke perspektive, jesu interkonfesijski, odnosno višekonfesijski molitveni susreti kršćana imaju *zajedničarsku narav* jer duhovno-molitveno zajedništvo na ekumenskim molitvenim susretima koje se očituje odvija se na temelju krštenja po kojem su svi krštenici postali dio jednoga tijela Kristova, odnosno članovi jedne Kristove Crkve. Ekleziologija Katoličke Crkve omogućuje ovakvo shvaćanje višekonfesijske molitve kao interkonfesijske jer Crkva smatra da je ona u punini ostvarenje Kristove Crkve, no svi kršteni, iako nisu u punom zajedništvu s Katoličkom Crkvom, pripadaju joj jer svo blago milosti i zasluga Kristovih u punini dijeli Katolička Crkva te ostali participiraju na tome u većoj ili manjoj mjeri. Sljedeći citati jasno pokazuje napredak katoličke ekleziologije u otvorenosti nakon Koncila: „Ako je načelo duhovnog jedinstva među kršćanima već bilo prisutno u predkoncilskim smjernicama Učiteljstva, osobito onima Lava XIII., Benedikta XV. i Pija XII. u smislu jedinstva koje postoji među Kristovim vjernicima, novost Sabora je da se pronade u afirmaciji živopisne *koinònie* kao preegzistentne i koegzistentne stvarnosti s podjelama i unatoč njima, koja svojom konfesionalnošću nadilazi same Crkve i u kojoj samo Katolička Crkva sudjeluje u potpunosti, ali ne na način da potpuno isključuje druge Crkve i kršćanske zajednice. Katolička je tradicija obilno promišljala i argumentirala odnos između sebe i Crkve Kristove, a Drugi vatikanski sabor je u tom smislu razvio smjernice u dogmatskoj konstituciji *Lumen gentium*, ali prije svega u dekretu o ekumenizmu *Unitatis redintegratio*, što je rezultiralo vrlo složenom i suptilnom doktrinom. Srž katoličkog ekleziološkog shvaćanja, a također i doktrinarna perspektiva koja ga nadahnjuje, potvrđuje da Kristova Crkva ispovijedana u Apostolskom vjerovanju 'opstoji' [tal. *sussiste*, op. a.] u punini u Katoličkoj Crkvi, no istovremeno je prisutna, u različitim

stupnjevima, u drugim kršćanskim Crkvama i zajednicama. Glavna novost sastoji se u promjeni – u odnosu na encikliku *Mystici Corporis*, posljednju mjerodavnu izjavu u ekleziološkim pitanjima u vremenu prije Sabora – glagola koji definira odnos između Crkve Kristove i Katoličke Crkve: od 'est' u 'subsistit in', promjena glagola koja znači razvoj doktrine: glagol 'biti' zapravo, označava identifikaciju, zapečaćuje isključivost odnosa i suprotežnost, s očitim teološkim implikacijama po kojima se nijedna druga kršćanska zajednica ne može smatrati dijelom Kristova tijela Crkve. 'Prostor crkvenosti', da tako kažemo, umjesto toga je zaštićen formulom *subsistit in* u kojoj se povezuje samorazumijevanje Katoličke Crkve u snažnom osjećaju identiteta punine elemenata milosti i posvećenja – i u ovom postoji kontinuitet s pretkoncilskom ekleziologijom – i ekumenske otvorenosti u priznavanju elemenata crkvenosti i drugim kršćanskim zajednicama, a u tome se pokazuje, kako su potvrdili i sami koncilski oci, inovativan doprinos Koncila. Logičko-teološka prekretnica terminološke promjene potvrđuje se u trima kontekstima: *Lumen Gentium* br. 8, *Unitatis Redintegratio* br. 4; *Dignitatis Humanae* br. 1.⁴⁵⁸ Koncilsko proširenje ekleziološke paradigme, od ekleziološkog agnosticizma izvan okvira Katoličke Crkve prema ekleziologiji zajedništva i uključivosti pridonijelo je zamahu ekumenizma u Katoličkoj Crkvi i mogućnost da i izvan okvira Katoličke Crkve se prepoznaju elementi crkvenosti, a da se pritom očuva, prema katoličkom samorazumijevanju, shvaćanje da je upravo Katolička Crkva Kristova Crkva.

Crkve reformacije i reformacijske baštine također su otvorene prihvaćanju drugih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica u interkonfesijsko molitveno zajedništvo. Štoviše, mnoge Crkve reformacije i reformacijske baštine prakticiraju interkomuniju, tj. dijele zajedno euharistijski stol kršćanima izvan granica vlastite konfesije. Višekonfesijske molitve za velik dio protestanata su istovremeno i interkonfesijske, priznaje se da postoji zajedništvo među kršćanima što je vidljivo iz iznesenih dokumenata Ekumenskog vijeća Crkava i duhovnih nastojanja kao što je zajednica u Taizéu. Postoje, naravno, i crkve reformacijske baštine koje ne sudjeluju u ekumenskim nastojanjima i dijalogu s drugim kršćanima. U Hrvatskoj, primjerice, na Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana službeno ne sudjeluje Kršćanska adventistička Crkva, Kristova pentekostna Crkva niti Kristova Crkva.

Ono što omogućuje crkvama reformacije i reformacijske baštine sudjelovanje u ekumenskom dijalogu te zajedništvu u molitvi i euharistiji s drugim kršćanima je ekleziološko samorazumijevanje. S obzirom na brojnost crkava reformacije i reformacijske baštine,

⁴⁵⁸ Teresa Francesca ROSSI, *Manuale di ecumenismo*, Editrice Queriniana, Brescia, 2012., 347-348.

nemoguće je cjelokupno obuhvatiti svaku pojedinačnu ekleziologiju, no ono temeljno što vrijedi za čitav Reformacijski pokret pronalazi se u broju 7 *Confessione augustana*. „Za evangelički svijet – uzimajući u obzir pluralitet koji ga karakterizira – čini se mogućim smatrati bitnim kriterijem [eklezijalnosti, op. a.] ono što smo vidjeli u Leuenberškom konkordatu (izloženo u 7. poglavlju). Referenca je u *Confessione augustana*, temeljnom dokumentu za cijeli svijet Reformacije: sastavio ju je Philip Melancton, predstavljena je caru Karlu V. na skupu u Augusti 1530., kako bi se u 28 članaka saželi karakteristični elementi evanđeoske vjere. Čitamo u njoj u br. VII: `Crkva je zajednica svetih u kojoj se evanđelje naučava u čistoći i sakramenti se ispravno dijele. A za istinsko jedinstvo Crkve dovoljna je suglasnost u naučavanju evanđelja i podjeljivanju sakramenata. Nije, s druge strane, nužno da tradicije koje su uspostavili ljudi, to jest obredi ili ceremonije, budu posvuda jedinstveni`. Ističe se opis koji se, u svom izričaju, poziva na vrlo jasan kriterij. Ostavljajući široku slobodu u pogledu obreda i ceremonija, usredotočuje se, zapravo, na nekoliko temeljnih elemenata, koji izražavaju i ostvaruju korespondenciju Crkve s njezinom službom, koju je malo prije izrazio br. V u smislu naučavanja evanđelja i podjele sakramenata (osobito krštenja i euharistije). [...] Nije iznenađujuće da je – na temelju takve usredotočenosti na bitno – evanđeoskim Crkvama često relativno lako prepoznati crkvenost [eklezijalnost, op. a.] partnera u ekumenskom dijalogu...“⁴⁵⁹ U kontekstu ekleziologije koja je postavljena još u vremenu Reformacije i danas za reformirane kršćane vrijedi ekleziološka otvorenost prema svim kršćanima.

Pravoslavna Crkva po pitanju ekumenizma od samih početaka 20. stoljeća aktivno sudjeluje u gibanjima suvremenog ekumenskog pokreta. Iz navedenih primjera u ovome radu vidljivo je da, dok se Pravoslavna Crkva zauzima za jedinstvo kršćana, istovremeno u svim ekumenskim djelatnostima promiče vlastitu ekleziologiju. Sav rad i zauzetost pravoslavnih u suvremenom ekumenskom pokretu proistječe iz samorazumijevanja Pravoslavne Crkve kao jedine Kristove Crkve. Ekleziološki je Pravoslavna Crkve strogo isključiva prema svima izvan pravoslavlja. Stoga, sudjelujući u ekumenskim pothvatima i molitvama, Pravoslavna Crkva prvenstveno svjedoči da je ona jedina Kristova Crkva i da su sve Crkve i crkvene zajednice izvan nje pozvane vratiti se u njeno okrilje. Ekumenska molitvena slavlja, za većinu pravoslavnih, nema interkonfesijsko, odnosno zajedničarsko obilježje. Za jedinstvo svi nepravoslavni kršćani trebaju odbaciti svoje heterodoksne nauke jer se jedino preko ortodoksije (pravovjernosti) može postići potpuno i istinsko jedinstvo te ostvariti euharistijsko zajedništvo. Višekonfesijska molitvena slavlja za pravoslavne, barem ne za većinu, nemaju isto značenje

⁴⁵⁹ Simone MORANDINI, *Teologia dell'ecumenismo*, Centro editoriale dehoniano, Bologna, 2018., 202-203.

kao za katolike i protestante. Sudjelovanje pravoslavnih na ekumenskim molitvama ne označuje ispovijedanje zajedništva s nepravoslavnim kršćanima, jer ono ne postoji zbog ne-jedinstva u vjeri, nego označava dobru volju pravoslavnih i otvorenost ekumenskim gibanjima s ciljem da svi nepravoslavni kršćani prihvate pravoslavlje.

Navedeno samorazumijevanje Pravoslavne Crkve je aktualno i suvremeno, a o tome govori dokument donesen 2016. godine na svepravoslavnom Saboru na Kreti. U dokumentu „Odnos Pravoslavne Crkve s ostalim kršćanskim svijetom“, koji je predložen na Sinaksi poglavara svih pravoslavnih Crkava (tijekom pripreme za svepravoslavni Sabor 2016.), a potom i usvojen od svepravoslavnog Sabora (s manjim izmjenama), stoji sljedeće:

„1. Pravoslavna Crkva, kao Jedna, Sveta, Katolička i Apostolska Crkva, čvrsto vjeruje, u svojoj dubokoj crkvenoj samosvijesti, da zauzima središnje mjesto u pitanju promicanja jedinstva kršćana u današnjem svijetu.

2. Pravoslavna Crkva temelji jedinstvo Crkve na činjenici njezina utemeljenja od Gospodina našega Isusa Krista i na zajedništvu u Presvetom Trojstvu i u sakramentima. To se jedinstvo izražava kroz apostolsko nasljedstvo i patrističku tradiciju te živi u Crkvi do danas. Pravoslavna Crkva ima poslanje i dužnost prenositi i naviještati svu istinu sadržanu u Svetom pismu i svetoj predaji, što joj daje i katolički karakter.

3. Odgovornost Pravoslavne Crkve za jedinstvo kao i njezino ekumensko poslanje iskazali su ekumenski sabori. Posebno su naglasili neraskidivu vezu između prave vjere i sakramentalnog zajedništva.

4. Pravoslavna Crkva, koja neprestano moli `za jedinstvo svih`, uvijek je nje govala dijalog s onima koji su se od nje udaljili, dalekima i bliskima. Osobito je imala vodeću ulogu u suvremenom traženju putova i sredstava za obnovu jedinstva vjernika u Kristu, sudjelovala je u Ekumenskom pokretu od njegova početka i pridonijela njegovu oblikovanju i daljnjem razvoju. Nadalje, zahvaljujući ekumenskom i čovjekoljubivom duhu koji ju odlikuje, moleći – kako je Bog naredio – ‘da se svi ljudi spase i dođu do spoznanja istine’ (1 Tim 2, 4), Pravoslavna Crkva uvijek je radila na obnovi kršćanskog jedinstva. Dakle, pravoslavno sudjelovanje u pokretu za jedinstvo s ostalim kršćanima u jednoj, svetoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi nije nipošto strano naravi i povijesti Pravoslavne Crkve, nego predstavlja dosljedan izraz apostolske vjere i tradicije, pod novim povijesnim uvjetima.

Tekst ima za cilj teološki utvrditi pravoslavno sudjelovanje u ekumenskom dijalogu (br. 4) – i to je prvi put da se to dogodilo u tekstu takvog autoriteta.⁴⁶⁰

Navod potvrđuje ono što se u ovome radu istraživanjem mnogih navoda od razine učiteljstva, zakonodavne pa sve do teološke razine Pravoslavne Crkve očitovale: za Pravoslavnu Crkvu, zbog ekleziološkog agnosticizma i navedenih premisa, ne postoji Crkva ili elementi eklezijalnosti izvan nje same te je svo njezino ekumensko djelovanje usmjereno prema vraćanju „zalutalih“ u krilo prave vjere – pravoslavlja. Višekonfesijske molitve, stoga, ne mogu biti interkonfesijske jer prava Kristova Crkva ne može imati nikakvog zajedništva s hereticima – o čemu govori i kanoni Pravoslavne Crkve.

Navedene temeljne ekleziološke postavke Katoličke, Pravoslavne i Crkve reformacije temeljni su uzrok nekompatibilnosti na ekumenskim molitvenim slavljinama. Stajališta Katoličke Crkve i Crkava reformacije i reformacijske baštine u velikom se dijelu slažu, kompatibilni su. Stoga je za katolike i protestante ekumenska višekonfesijska molitva istovremeno i interkonfesijska (osim za manje grupe crkava reformacijske baštine koje odbijaju sudjelovati u ekumenskom pokretu i molitvama). S pravoslavcima je situacija drugačija te je vidljivo kako pravoslavna ekleziologija istovremeno nalaže zauzetost u ekumenskom gibanju (osobito s obzirom na „bogočovječanski“ i kristološki ekumenizam), ali u pojedinim svojim sredinama i sastavnicama odbija priznati elemente eklezijalnosti (osobito s obzirom na „humanistički ekumenizam“), a s time i zajedništva, sa svima izvan okvira pravoslavlja.

Zaključno u ovome poglavlju može se istaknuti da je interkonfesionalnost, kao priznanje interrelacije po vjeri i krštenju između različitih kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica, neraskidivo povezana s ekleziološkom samosviješću pojedine kršćanske Crkve ili zajednice. Neka ekleziološka samorazumijevanja dopuštaju mogućnost eklezijalnosti izvan vlastite crkvene stvarnosti, a neka to ne dopuštaju. Ekleziologije koje prepoznaju elemente eklezijalnosti izvan vlastitih granica nemaju problema s time da višekonfesijsku molitvu nazovi i interkonfesijskom, dok isključive ekleziologije to ne mogu. Ipak, unutar svake crkvene stvarnosti postoje ljudi koji će se rado zauzimati za jedinstvo i ići ususret drugima i drugačijima te postoje oni koji, unatoč vlastitome crkvenome nauku to neće činiti zbog osobnih uvjerenja ili iskustva. Temelj duhovnog ekumenizma, u što spada interkonfesijska molitva, jest obraćenje vlastitog srca, osobne i javne molitve za jedinstvo kršćana te djela kršćanskog *caritasa*. Bez obzira na teološke stavove s kojima se kršćani mogu susresti, vjernost Isusovoj molitvi i volji „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21) ostaje temeljni imperativ ekumenskog djelovanja.

⁴⁶⁰ Simone MORANDINI, *Teologia dell'ecumenismo*, 203-204.

V. PRAKTIČNE SMJERNICE ZA PROVOĐENJE VIŠEKONFESIJSKIH MOLITVENIH SUSRETA

U ovome poglavlju u deset načela bit će iznesene neke smjernice koje mogu pridonijeti napretku kvalitete ekumenskih molitvenih susreta.

Prvo načelo: održavanje ekumenskih višekonfesijskih molitvenih susreta izraz je vjernosti Kristovoj molitvi, izraženoj u Evanđelju riječima: „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). Također, takvi molitveni susreti mogu se promatrati i u skladu s Isusovim riječima na drugome mjestu: „gdje su dvojica ili trojica sabrana u moje ime, ondje sam i ja među njima“ (Mt 18, 20). Bez obzira na moguće nekompatibilnosti u teološkim postavkama ili različitosti u određenim sadržajima vjere, kršćani okupljeni na ekumensku molitvu mogu si osvijestiti da je ono što ih povezuje (vjera, krštenje, Isus Krist), veće od međusobnih podjela. Različitost nije razlog za obeshrabrenje, već je potrebna vjernost Kristovu Evanđelju.

Drugo načelo: različitost je obogaćujuća. Na tragu ekumenskih načela pape Franje, koja su iznesena u prvome poglavlju rada, različitost među kršćanima u vjeri (ostajući pritom jedinstveni u onome bitnome), obredu ili tradiciji prilika je za uzajamno obogaćenje i rast u vlastitoj crkvenoj tradiciji.

Treće načelo: kršćani primarno djelovanje u ekumenizmu, kako je više puta naglašeno u radu, pripisuju Duhu Svetome. Horizontalni ekumenizam (na čisto ljudskoj razini) nije potpun bez svoje vertikalne dimenzije (odnos s Bogom), koja je primarna. Interkonfesijski molitveni susreti mogu pomoći osvijestiti taj vid duhovnog ekumenizma: kršćansko jedinstvo djelo je Duha Svetoga, a ne prvenstveno ljudskog konsenzusa. Stoga, to može biti ohrabrujuće u smislu vjere u Božje vodstvo koje, unatoč preprekama, vodi kršćane prema željenom jedinstvu.

Četvrto načelo: interkonfesijske molitvene susrete potrebno je pažljivo unaprijed isplanirati vodeći pritom računa o tome da se izbjegniju sve osjetljive i konfliktne teme. Dobro je raspitati se o točnom nazivu Crkve ili crkvene zajednice, točnom nazivu službi u Crkvama i zajednicama, te je nužno poštivati i u interkonfesijskim susretima dopustiti da se kršćanske Crkve ili zajednice predstave onakvima kakve one jesu, u vlastitom identitetu, a ne kroz prizmu drugih osoba ili Crkava.

Peto načelo: oblik bogoslužja treba pažljivo unaprijed dogovoriti sa svim predmoliteljima na interkonfesijskom molitvenom susretu. Na interkonfesijskoj molitvi svi predmolitelji sudjeluju ravnopravno, prema svojim titulama i u liturgijskoj odjeći (ako je ima) u skladu s propisima vlastite Crkve ili crkvene zajednice. Redosljed obreda treba biti takav i s

takvim elementima koji odgovaraju svim sudionicima i kršćanskim tradicijama. Također, vrlo je važno voditi računa o terminologiji bogoslužja, bogoslužnog prostora i bogoslužnih predmeta, ili simboličkih gesti, kako bi svim sudionicima bila jasna namjena i namjera određenih riječi, gesta, simbola ili stvari.

Šesto načelo: bogoslužni prostor u kojem će se odvijati interkonfesijski molitveni susret treba biti prihvatljiv svim predstavnicima kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica. Ako višekonfesijsko molitveno slavlje ne narušava integritet sakralnog prostora određene Crkve ili zajednice, može se ustupiti prostor za molitvu. U slučaju da bi moglo doći do narušavanja integriteta sakralnog prostora može se predložiti odvijanje ekumenskog molitvenog susreta u prostoru koji nije primarno namijenjen bogoslužju (dvorana ili sl).

Sedmo načelo: dobro je uputiti vjernike vlastite Crkve ili konfesije u to što je ekumenska višekonfesijska molitva te navesti razloga zašto se održava i s kojim ciljem. Na taj će način vjernici moći potpunije sudjelovati u samome molitvenom slavlju, a da bi mogli s razumijevanjem pratiti dobro je pripremiti knjižice s redoslijedom molitvenog slavlja.

Osmo načelo: predstavnici kršćanskih Crkava i crkvenih zajednica pozvani su i izvan događaja kao što je Svjetska molitvena osmina za jedinstvo kršćana (18-25. siječnja) organizirati i poticati vjernike na ekumenska molitvena slavlja. O tome osobito govori dokument „Biskup i jedinstvo kršćana: Ekumenski *vademecum*“ koji u tome ističe, za katolike, ulogu biskupa koji potiče, organizira i animira interkonfesijske molitvene susrete.

Deveto načelo: biti spreman oprostiti i primiti oprostjenje. Ovo je načelo, također, potaknuto elementima ekumenske teologije pape Franje. U interkonfesijskom molitvenom susretu kršćani mogu upoznati ljepotu zajedništva, uvidjeti već postojeće međusobno jedinstvo u Kristu, ali mogu se iskusiti i poteškoće zbog zapreka neopraštanja. Papa Franjo ističe kako je neopraštanje, zbog međusobnih povijesnih nepravdi koje su kršćani jedni drugima učinili, temeljna zapreka za iskreni ekumenski dijalog. Stoga, spremnost dati i primiti oprostjenje, zbog vjernosti Kristovu Evanđelju, vodi prema istini i iskrenom ekumenizmu.

Deseto načelo: ne zaboraviti kršćanski *Agape*. Od najranijih vremena, u skladu s kršćanskom tradicijom, nakon molitvenog zajedništva oko Krista, nastavlja se druženje s Kristom u druženju s kršćanskom braćom i sestrama. *Agape* je, u tom smislu, druženje nakon molitvenog slavlja oko prigodnog jela ili pića kako bi se produbili međuljudski odnosi, stekla nova prijateljstva i tako još više učvrstilo zajedništvo.

Navedena načela posve su proizvoljnog karaktera i nastala su na temelju istraživanja u okviru ovoga rada te, kao takva, ponuđena su posve slobodno isključivo kao pomoć.

VI. VIŠEKONFESIJSKA MOLITVA U HRVATSKOJ

Govoreći o višekonfesijskoj molitvi u Republici Hrvatskoj, korisno je ukratko ukazati na kretanja u broju stanovnika i vjerskom sastavu na području Republike Hrvatske. Godine 2001. na popisu je utvrđeno da u Republici Hrvatskoj boravi 4 437 460 stanovnika. Postotak kršćana u stanovništvu prema popisu iz 2001. godine je sljedeći: 87,97% katolika, 4,42% pravoslavnih, 0,27% protestanata i 0,24% ostalih kršćana.

Popis stanovništva proveden 2011. godine donosi da u Republici Hrvatskoj ima 4 284 889 stanovnika. Pad broja stanovnika u odnosu na popis iz 2001. godine je 152 571 stanovnika. Postotak kršćana u stanovništvu prema popisu iz 2011. godine je sljedeći: 86,28% katolika, 4,44% pravoslavnih, 0,34% protestanata i 0,30% ostalih kršćana.

Zadnje proveden popis stanovništva je onaj iz 2021. godine. Prema tome popisu u Republici Hrvatskoj ima 3 871 833 stanovnika. Vjerski sastav stanovništva prema popisu iz 2021. godine je sljedeći: 78,97% katolika, 3,32% pravoslavnih, 0,26% protestanata i 4,83% ostalih kršćana. Svi doneseni podatci su konačni te su objavljeni 22. rujna 2022. godine, a nalaze se na službenim stranicama Državnoga zavoda za statistiku.⁴⁶¹

Ono što se primjećuje u popisima iz 2011. i 2021. godine je velik i neuobičajen pad broja katolika i velik porast broja „ostalih kršćana“. Uz donesene podatke Državni zavod za statistiku daje sljedeću napomenu o tome što znači pojam „ostali kršćani“: „U Ostale kršćane uključeno je 96,47% osoba koje su se na pitanje o vjeri izjasnile kao kršćani, od čega se na pitanje o vjerskoj zajednici 87,26% izjasnilo da pripada Katoličkoj Crkvi, njih 0,84% izjasnilo se da pripada Srpskoj pravoslavnoj Crkvi u Hrvatskoj, dok se za ostale vjerske zajednice pojedinačno izjasnilo manje od 0,50%.“⁴⁶²

Prema popisu iz 2021. godine vidljivo je da je postotak katolika razdijeljen, a ne jedinstven. Uz katolike (78,97%), postoji još 87,26% od broja „ostalih kršćana“ (4,83%) koji se izjašnjavaju kao „pripadnici Katoličke Crkve“. Između pojma „katolik“ i „pripadnik Katoličke Crkve“ u kategoriji „ostali kršćani“ ne bi trebalo biti razlike jer su to istovjetni pojmovi i kategorije. O ovoj neobičnosti u rezultatima popisa filozof i religiolog Marito Mihovil

⁴⁶¹ Usp. Državni zavod za statistiku, Konačni rezultati (22.IX.2022.), u: https://dzs.gov.hr/UserDocsImages/Press%20Corner/Prezentacije/Popis%202021._kona%C4%8Dni%20rezultati.pdf (15.XI.2022.), str. 12.

⁴⁶² Usp. *Isto*.

Letica govori kako se radi o nejasnoći u definiranju piramide pojmova: „No pojam ‘katolik’ i pojam ‘pripadnik Katoličke Crkve’ imaju jednak sadržaj i opseg, nalaze se u odnosu jednakovrijednosti ili ekvivalentnosti: nema katolikâ koji ne bi bili pripadnici Katoličke Crkve, niti ima pripadnikâ Katoličke Crkve koji nisu katolici. A s obzirom na ljestvicu i piramidu pojmova, tj. njihove odnose podređenosti ili subordiniranosti, treba reći da su pojmu ‘kršćanin’ podređeni pojmovi, ‘katolik’, ‘protestant’, ‘pravoslavac’ itd., a pojmu ‘katolik’ podređeni su pojmovi ‘rimokatolik’ i ‘grkokatolik’. Iz rečenoga jasno proizlazi da svaki katolik jest kršćanin, ali svaki kršćanin nije katolik. A kršćani koji su se izjasnili pripadnicima Katoličke Crkve jesu i mogu biti samo katolici – pa ih je u tu kategoriju trebalo svrstati.“⁴⁶³

Nije posve jasno kako je došlo do ovih nelogičnosti, no ako se uzme u obzir da su pojmovi „katolik“ i „pripadnik Katoličke Crkve“ u kategoriji „ostali kršćani“ istovjetni pojmovi, realan postotak katolika u stanovništvu Republike Hrvatske je veći od navedenih 78,97%.

Tijelo koje je na hrvatskom govornom području skrbilo za prevođenje, pripravu i adaptaciju službenih tiskanih molitvenih priručnika i materijala za svjetsku molitvenu osminu za jedinstvo kršćana, a neko vrijeme i za realizaciju konkretnih susreta na području Zagrebačke nadbiskupije jest *Vijeće Hrvatske biskupske konferencije za ekumenizam i dijalog*, koje je djelovalo do listopada 2021. godine. Njega je naslijedila Biskupska komisija za ekumenizam na čijem je čelu mons. Antun Škvorčević, a članovi su mons. Tomislav Rogić, biskup šibenski, i mons. Vjekoslav Huzjak, biskup bjelovarsko-križevački. Priređivanje tiskanog priručnika za Osminu bilo je isprva, do 1997., povjeravano tajniku Vijeća mons. Antunu Škvorčeviću, a cijeli period od 1997. do 2021., četvrt stoljeća, priručnike za osminu redovito, beziznimno svake godine, priređivao je tajnik koji je u toj službi naslijedio mons. Škvorčevića, dr. sc. Jure Zečević, obogaćujući molitvene materijale i predloške također i korisnim popratnim materijalima s područja molitvenog, duhovnog, informativnog i formativnog ekumenizma. Naklada i distribucija tog priručnika dosegla je, ovisno o pojedinoj godini, i više od 2000 primjeraka, što je za relativno maleno hrvatsko govorno područje vrlo respektabilna količina i pokazatelj da je Hrvatska biskupska konferencija molitvi za jedinstvo kršćana posvećivala primjerenu pažnju.

⁴⁶³ Marito Mihovil LETICA, *Struktura stanovništva RH prema vjeri* (II. dio), 9.X.2022., u: <https://www.vaticannews.va/hr/svijet/news/2022-10/marito-mihovil-letica-struktura-stanovnistva-rh-prema-vjeri-2.html> (15.XI.2022.)

U Republici Hrvatskoj aktivno djeluje Ekumenski koordinacijski odbor Crkava u Hrvatskoj (EKOCUH) koji je osnovan 23. siječnja 1997., a konstituiran 23. veljače 1998. EKOCUH je savjetodavno i radno tijelo Visokih predstavnika kršćanskih Crkava, članica KEK-a (Konferencije europskih crkava) i CCEE-a (Vijeća europskih biskupskih konferencija) koje djeluju na području Republike Hrvatske, a bavi se savjetovanjem visokih predstavnika Crkava u Hrvatskoj „u pogledu ekumenskih aktivnosti i zauzimanja zajedničkih kršćanskih stavova s obzirom na pojedina crkvena i društvena pitanja. Suraduje u pripravi i distribuciji molitvenih materijala za Svjetsku molitvenu osminu za jedinstvo kršćana, te u pripravi drugih ekumenskih dokumenata.“⁴⁶⁴ „Ekumenski koordinacijski odbor Crkava u Hrvatskoj čine predstavnici Katoličke, Srpske pravoslavne, Reformirane kršćanske i Evangeličke crkve te Saveza baptističkih crkava i Saveza evanđeosko pentekostnih crkava.“⁴⁶⁵ Prema Pravilniku, članak 8, za predsjedatelja EKOCUH-a izabran je iz Katoličke Crkve, u svojstvu tajnika Vijeća HBK za ekumenizam i dijalog, dr. Jure Zečević, a za tajnika, sukladno članku 9, član iz Baptističke Crkve, Boris Peterlin. EKOCUH je najviše pisanih tragova ostavio u suradnji oko pripreme molitvenih materijala za svjetsku Molitvenu osmunu za jedinstvo kršćana, a neko vrijeme je i koordinirao organizaciju molitvenih postaja u pojedinim sredinama. Ipak, aktivnosti su mu bile uvelike ograničene i uvjetovane međusobnim odnosima između pojedinih kršćanskih Crkava. Premda je već ranije došlo do pasivizacije njegovog djelovanja, kao formalni datum njegova gašenja, pravno gledano mogao bi se uzeti datum prestanka postojanja Vijeća HBK za ekumenizam i dijalog,⁴⁶⁶ čiji je tajnik po službi bio predsjedatelj i koordinator EKOCUH-a.

Uz razna pojedina biskupijska i nadbiskupijska tijela za promicanje ekumenizma, ovdje ćemo spomenuti Povjerenstvo Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog (preč. dr. Marijan Franjčić, predsjednik; prof. dr. sc. Juro Zečević-Božić, tajnik) koje prikladnim sadržajima i djelovanjem nastoji razvijati ekumenski duh na zagrebačkom području u svrhu uspostave jedinstva među svim kršćanima. Također, zadaća je ovoga povjerenstva promicati dijalog sa sljedbenicima nekršćanskih religija radi boljeg poznavanja i uzajamnog poštovanja.⁴⁶⁷

Uz dosad spomenute strukture koje aktivno promiču ekumenizam i organiziraju razna ekumenska događanja valja priznati da postoje još mnoge strukture, tijela i udruge koje na

⁴⁶⁴ Službene stranice EKOCUH-a: http://karmel.hr/?page_id=654 (6.XII.2021.)

⁴⁶⁵ Sa sjednice EKOCUH-a: <https://ika.hkm.hr/novosti/odrzana-sjednica-ekocuh-a/> (6.XII.2021.)

⁴⁶⁶ *Vijeće HBK za ekumenizam i dijalog* prestaje postojati osnutkom *Biskupske komisije HBK za ekumenizam* osnovane na 63. plenarnom zasjedanju HBK održanom u Zagrebu od 19. do 21. listopada 2021.

⁴⁶⁷ Dekret nadbiskupa Bozanića, *NDS, br. 2515/2019., od 4. XII. 2019.*, o novouspostavljenom Povjerenstvu Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog, vidi Dodatak br. IX.

raznim društvenim razinama promiču ekumenizam, odnosno usmjeravaju svoje djelovanje prema postizanju sve većeg stupnja jedinstva među kršćanima.

VI.1. Kratka povijest interkonfesijskih molitvenih nastojanja na području Republike Hrvatske

Jedna od najznačajnijih višekonfesijskih ekumensko-molitvenih praksi u hrvatskoj Crkvi i društvu jest svjetska Molitvena osmina za jedinstvo kršćana koja se svake godine odvija u terminu od 18. do 25. siječnja, kao i u mnogim drugim dijelovima svijeta.

U hrvatskoj znanstvenoj i stručnoj literaturi dugo vremena se ponavljao kao prvi spomen „svjetske molitvene oktave“ i njenog održavanja u Hrvatskoj Osijek 1927. godine: „1927. U kronici osječkog kapucinskog samostana zabilježeno da je u samostanskoj crkvi održana ‘*svjetska oktava molitvena pro unione omnium catholicorum et acatholicorum*’, sukladno tadašnjim crkvenim zakonima i običajima (monokonfesionalne naravi).“⁴⁶⁸ Međutim, zahvaljujući nastojanjima našega hrvatskog ekumenskog teologa Jure Zečevića, ustanovljeno je da se prvi spomen smije pomaknuti i na nekoliko godina ranije, konkretno na godinu 1924. u Zagrebu: „1924. Generalni vikar zagrebačke nadbiskupije, Dominik Premuš, tekstom ‘*Svjetska molitvena oktava*’, objavljenom u *Katoličkom listu*, br. 2 od 10. siječnja 1924., godište 75/1924., na str. 24., poziva na sudjelovanje u molitvi za jedinstvo tijekom Svjetske molitvene osmine, uz preporuku nadbiskupa Antuna Bauera i biskupa Dionizija Njaradija.“⁴⁶⁹ Sam autor, teolog Jure Zečević, naglašava, da ni taj spomen iz 1924. koji on dokumentira vjerojatno nije prvi, budući da je za očekivati da se i na hrvatskim područjima već u nekima od prethodnih godina javno pozivalo na obilježavanje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana, jer je papa Benedikt XV. već 1916. pozvao katoličke vjernike na obilježavanje Osmine.

Kao prvi višekonfesijski molitveni susret nakon Drugog vatikanskog sabora navodi se onaj u Splitu, upriličen 25. siječnja 1966. godine u splitskoj katedrali. Tadašnji splitski nadbiskup mons. Frane Franić predvodio je molitvu u kojoj su sudjelovali „predstavnici Pravoslavne crkve u Dalmaciji, pravoslavni župnik Splita Marko Plavša te ‘predsjednik episkopskoga vijeća dalmatinske pravoslavne eparhije’, g. Mirko Stojanac.“⁴⁷⁰ Tijekom

⁴⁶⁸ Jure ZEČEVIĆ, Značajniji datumi iz naše ekumenske i međureligijsko-dijaloške baštine, u: *Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova pa mu se dodosmo pokloniti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2022., 89.

⁴⁶⁹ *Isto*.

⁴⁷⁰ Jure ZEČEVIĆ, Nastanak, povijest i smisao Tjedna molitve za jedinstvo kršćana, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.) 2, 234.

daljnjih godina u Srpskoj pravoslavnoj Crkvi na pojedinim njenim razinama mijenjaju svoje se stavovi i prakse u pogledu održavanja zajedničke molitve s katolicima i drugim kršćanima – javljaju se stavovi od apsolutnog odbijanja molitve do podrške. Iako je prvi molitveni susret održan 1966. godine, od 1975. „u našim se ekumenskim krugovima sve više raspravlja o mogućnosti zajedničkog moljenja među kršćanima.“⁴⁷¹ U to vrijeme docent na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu u Beogradu jeromonah dr. Atanasije Jevtić, odgovorio je negativno na mogućnost zajedničke interkonfesijske molitve, a svoje stavove iznio je na sjednici Ekumenskoj vijeća Jugoslavenske biskupske konferencije u Zagrebu 1975. godine. S druge strane, na njegove izjave reagirali su prof. dr. Dimitrije Dimitrijević s beogradskog teološkog fakulteta i o. Jovan Nikolić, tadašnji paroh u Zagrebu koji nisu mogli prihvatiti Jevtićeve stavove.

Jeromonah Jevtić čudio se ideji Ekumenskog vijeća i nadbiskupa Kuharića za uspostavljanjem molitvenog zajedništva sa Srpskom pravoslavnom Crkvom. „Kako se naime može govoriti – snebiva se pravoslavni svjedok – o mogućnosti ‘razvijanja’ molitveni veza kad nema ni ‘mogućnosti ovako i sada *započinjanja* i uopšte *postojanja* takvog molitvenog opštenja, s obzirom na činjenicu da među nama nema crkvenog jedinstva’.“⁴⁷² Atanasije Jevtić odbacuje i samu pomisao da bi postojala neka osnova za čak i molitveno zajedništvo pravoslavnih s katolicima. No, to nipošto ne znači da je on protivnik zajedničke molitve. Ona je naprosto nemoguća zbog nepostojećeg jedinstva koje se ne može pronaći zbog različitih polazišnih pretpostavki pravoslavne i katoličke ekleziologije. Jevtić uočava dva temeljna problema: „a) Jevtić napominje svome subratu Nikoliću da ne zaboravi kako prije katoličke i ekumenske ekleziologije postoji ‘pravoslavna eklisiologija i pravoslavni ikumenizam’. Prema toj ekleziologiji jedinstvo je Crkve u ‘samoj njenoj prirodi, životu, veri, blagodati, molitvi (a molitva Crkve je život i disanje Duhom Svetim)’; b) Jevtiću je također žao zbog ‘neosećanja iskonske eklisiološke problematike’, a što je ‘tipično za rimokatoličku eklisiologiju (po kojoj jedinstvo i nije u molitveno-bogoslužbeno-ispovedničkom opštenju, nego u priznavanju ili ne rimskog pape’.“⁴⁷³ Problem je što iz pravoslavne perspektive jedinstvo mora biti savršeno u dogmi (sadržajima vjere) kako bi se moglo uopće pristupiti molitvenom zajedništvu, a iz katoličke perspektive govori se o savršenom zajedništvu (u kojem su prisutne tri bitne spone zajedništva: cjelovita i neoskvrnjena vjera, zajedništvo u euharistiji i pripadnost jednoj zajednici obilježenoj episkopatom i primatom) te o nesavršenom zajedništvu (manjka koja od

⁴⁷¹ Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 211.

⁴⁷² Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 212.

⁴⁷³ Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 213.

triju navedenih veza). Uz ova tri katolička elementa jedinstva Perić uočava ponešto drugačiji govor o vezama jedinstva kod Jevtića. Perić uočava da iako Jevtić navodi tri temeljna veza jedinstva (molitva, bogoslužje, jedinstvo vjere), u pogledu hijerarhijske oznake institucije spasenja kojoj se pripada ne navodi ništa. „Na to je već spomenuti dr. Dimitrijević upozorio u svome intervjuu pokazujući kako je dr. Jevtić, zajedno sa svojim subratom J. Popovićem i monaškom subraćom s gore Atosa, alergičan na pojam hijerarhije. [...] Za katolike crkveno se zajedništvo – uz vjeru i liturgiju – najuočljivije izražava u priznanju Papina primata (UR, 2d), dok za pravoslavce kanonsko zajedništvo pretpostavlja potpuno zajedništvo vjere, sakramentalnog života i discipline među različitim Crkvama te međusobno priznanje njihovih zakonitih hijerarhija.“⁴⁷⁴ Uz razlike u izricanju sadržaja vjere, za pravoslavne veliku prepreku u daljnjem razvitku molitvenog interkonfesijskog zajedništva s katolicima predstavlja i primat pape o čemu je bilo ranije govora u radu.

Završetak polemike između Jevtića i Dimitrijevića bio je 1976. godine u rujanskom izdanju časopisa „Vesnik“. Jevtić jasno i nedvosmisleno izjavljuje i zaključuje kako je za „Pravoslavnu Crkvu neprihvatljivo i nemoguće zajedničko molenje i molitveno opštenje sa nepravoslavnima i svima onima koji su van opštenja (zajednice) u pravoj veri i bogoslužbeno-evharistijskom životu Pravoslavne Crkve“.⁴⁷⁵ Prema Jevtiću dva su temeljna motiva koja zabranjuju zajedničku molitvu: Kristova molitva da svi budu jedno (usp. Iv 17, 21) i predaja svetih otaca. Prema Jevtiću, Kristova molitva za jedinstvo onih koji vjeruju u njega već je ostvarena od kad je u povijesti uspostavljena jedna, sveta, saborna i apostolska Crkva, a to je u isključivom smislu Pravoslavna Crkva. Pravoslavna Crkva je zajednica onih koji čuvaju puninu i ispravnost vjere i svetootačke predaje. Nedopustivo je pomisliti kao da bi ova Kristova molitva, prema shvaćanju zapadnih ekumenista, bila još neostvarena te da se tek sada treba postupno ostvariti pod ravnanjem ekumenskog pokreta. Jevtića obilježava i nepovjerenje prema Rimu kao simbolu hijerarhije i papinstva. U tom smislu zaključuje da je pravo tumačenje Kristove molitve prema načelima „rinskog ekumenizma“ da se svi potčine Rimu.⁴⁷⁶ Jevtić dijalog vjere pretpostavlja dijalogu ljubavi.

S druge strane prof. Dimitrijević naglašava primat dijaloga ljubavi. Zamjera Jevtiću što jednostrano prikazuje hijerarhiju kao izdajstvo vjere i tradicije, pokazuje kako su ekumenskom pokretu pristupile slobodno i brojne partikularne pravoslavne Crkve te naglašava ljubav kao

⁴⁷⁴ Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 215.

⁴⁷⁵ Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 217-218.

⁴⁷⁶ Usp. Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 218-219.

temelj ekumenskog približavanja. „Dimitrijević priznaje da je stajalište sv. Pavla i nekih sv. Otaca vrlo oštro u odnosu na zajedničku molitvu i susretanje, odnosno izbjegavanje heretika. [...] Dimitrijević kaže da je glavna Jevtićeva pogreška u argumentiranju ta što na istu razinu stavlja dogmatske i praktično-pastoralne odredbe. Naime, zabrane zajedničkog moljenja nastajale su više iz pastoralnih razloga i zato nemaju vječnu, kategoričnu i apsolutnu vrijednost.“⁴⁷⁷ U poglavlju u kojem se izlažu kanoni Pravoslavne Crkve uočena je tendencija različitih tumačenja koje uzimaju u obzir okolnosti i vrijeme nastanka kanona ili ih ignoriraju tumačeći kanone doslovno.

Uz doslovno tumačenje pravnih kanona i odredbi Pravoslavne Crkve značajnu ulogu u odbijanju molitvenog zajedništva pravoslavnih s nepravoslavnima na Hrvatskom prostoru ima teologija sv. Marka Efeškog i njezin promicatelj episkop Irinej Bulović. Za episkopa Bulovića Marko Efeški je branitelj čistoće pravoslavne vjere, a to je osobito dokazao na Firentinskom saboru 1439. kada se suprotstavio buli sjedinjenja *Laetentur coeli* i jedini od svih pravoslavnih sudionika na saboru nije ju potpisao. Bulović kaže za Marka Efeškog da je „Bog preko njega spasao čistotu apostolske pravoslavne vere naše – što je, uostalom, i sušta istina – da je blagodareći njemu Pravoslavna Crkva izbegla ropstvo pod nepravoslavnim Latinima...“⁴⁷⁸ Za Bulovića Marko Efeški je uzor za suvremeni ekumenski dijalog s nepravoslavnima, a osnovno načelo dijaloga sv. Marka Efeškog prema Buloviću je sljedeći: „Nema i ne može biti molitvenog opštenja i ‘interkomunije’, nema i ne može biti zajedničkoga molenja i zajedničkoga pričešćivanja između pravoslavnih i nepravoslavnih sve dotle dok se ne postigne cilj dijaloga, suglasnost u veri, a ako se ona ne postigne nikada, onda nikada neće ni biti zajednice i jedinstva.“⁴⁷⁹ Utjecaj teologije sv. Marka Efeškoga, kanoniziranog sveca Pravoslavne Crkve, ostaje i dan danas velik i utjecajan u oblikovanju ekumenskog dijaloga. Sv. Marko ostaje ideal očuvanja čistoće pravoslavne vjere i primata dijaloga istine u vjeri. Uz striktno tumačenje drevnih kanona, utjecaj sv. Marka Efeškog, osobito kod suvremenih episkopa i teologa Srpske pravoslavne Crkve uvelike oblikuje tokove molitvenog dijaloga na prostoru Republike Hrvatske.

Unatoč ovim previranjima, koja su ukratko opisana, Katolička Crkva u Hrvata od samih je početaka ostala otvorena interkonfesijskom dijalogu. Spomenut je prvi molitveni susret već 1966. godine, a 1967. Biskupi Jugoslavije osnivaju Biskupsku komisiju za ekumenizam na

⁴⁷⁷ Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 219-220.

⁴⁷⁸ Ratko PERIĆ, *Ekumenska nade i tjeskobe*, 138-139.

⁴⁷⁹ Irinej BULOVIĆ, Teologija dijaloga po sv. Marku Efeškome, u: *Teološki pogledi*, 8 (1975.) 1, 16.

čijem je čelu kardinal Franjo Šeper, a tajnik je prof. dr. sc. Tomislav Janko Šagi-Bunić. Godine 1970. Biskupska komisija za ekumenizam preimenovana je u Vijeće za ekumenizam. Prigodom desete godišnjice od izlaska dekreta *Unitatis redintegratio* 1974. godine biskupi Jugoslavije upućuju pismo „Pastirski poziv na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja“ u kojem potiču na oživljavanje napora oko izgradnje kršćanskog jedinstva. Biskupi pohvaljuju sve napore koje su učinjeni u vremenu od izdavanja Dekreta o ekumenizmu do tada (1964.-1974.) i sve interkonfesijske molitvene susrete. „Ipak, moramo priznati, sve to nije doseglo potreban zamah i nije zahvatilo ni pokrenulo ukupnost naših vjernika.“⁴⁸⁰ U broju 8 Pastirskog poziva biskupi Jugoslavije pitaju se što je prva zadaća katolika u Jugoslaviji u pogledu rasta ekumenizma? Odgovor je kako je potrebno raditi na duhovnom ekumenizmu, odnosno svetosti života, obraćenju srca te privatnim i javnim molitvama za jedinstvo kršćana (usp. UR 8, 1).⁴⁸¹ U broju 9 Pastirskog poziva naglašava se primat dijaloga ljubavi kojeg su osobito u svojim ekumenskim nastojanjima promicali papa Pavao VI. i ekumenski patrijarh Atenagora.

Konačno, u broju 10 Pastirskog poziva daju se jasne upute za razvitak ekumenskog duha i interkonfesijskog zajedništva. U kontekstu interkonfesijske molitve važne su dvije konkretne upute:

„a) U svakoj župi i duhovnoj zajednici neka se svake godine beziznimno brižljivo organizira i održi Tjedan kršćanskog jedinstva, bilo u uobičajeno vrijeme između 18. i 25. siječnja, ili – ukoliko to vrijeme ne odgovara – između Spasova i Duhova. Uz molitvene pobožnosti neka se tom prigodom prikladno razrađuju ključne ekumenske teme. Ako je moguće, neka se u to vrijeme upriliči također zajedničko moljenje za sveto jedinstvo skupa s predstavnicima drugih kršćanskih zajednica koje žive na istom području.

b) Preporučuje se da pojedine župe ili dekanati organiziraju svake godine poseban EKUMENSKI DAN, koji će biti posvećen molitvi, produblivanju razumijevanja ekumenizma, drugim očitovanjima ekumenskih nakana i ekumenskog ponašanja, a posebno poduzimanju kakvih konkretnih odluka o budućem ekumenskom djelovanju prema mjesnim prilikama.“⁴⁸²

Vidljivo je kako od samih početaka katolički biskupi na području Jugoslavije svesrdno podupiru molitveno zajedništvovanje katolika s ne-katolicima. Poziv na oživljavanje ekumenskog duha pomogao je da se učvrsti i oblikuje Molitvena osmina za jedinstvo kršćana,

⁴⁸⁰ BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Pastirski poziv svim članovima Katoličke Crkve u Jugoslaviji na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974., br. 2.

⁴⁸¹ Usp. BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Pastirski poziv*, br. 8.

⁴⁸² BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Pastirski poziv*, br. 10.

no inicijativa kao što je „Ekumenski dan“ u Hrvatskoj nije zaživjela. Za katoličke biskupe Jugoslavije molitva s ostalim kršćanima, u skladu s naukom Dekreta *Unitatis redintegratio*, bez sumnje je zajednička, odnosno interkonfesijska.

S obzirom na prije spomenutu višekonfesijsku molitvu koja je održana zadnjeg dana Molitvene osmine (25. siječnja 1966.) u splitskoj katedrali, važno je spomenuti da se u kapucinskoj crkvi u Osijeku počinju od 1968. organizirati „ekumenske molitve i susreti svećenika i vjernika različitih kršćanskih crkava i zajednica grada i okolice (multikonfesionalne i interkonfesionalne naravi).“⁴⁸³ Na taj način Osijek se vrlo rano formirao kao mjesto interkonfesijskog molitvenog dijaloga među kršćanima.

U Zagrebu 1984. započinje prakticiranje Molitvene osmine na način održavanja molitvenih postaja u crkvama i bogoslužnim prostorima konfesija prisutnih u Zagrebu: katolika, pravoslavnih, evangelika i baptista. Uz povremena odstupanja u pogledu sudionika, Molitveni tjedan aktivno traje sve do danas i održava se u ustaljenom terminu od 18. do 25. siječnja.⁴⁸⁴ Redovito se, tom prigodom, materijali koje izdaje Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana i Povjerenstvo „Vjera i ustrojstvo“ Ekumenskog vijeća crkava, prevode na hrvatski jezik pod ravnanjem Vijeća HBK za ekumenizam i dijalog. Dosada je održano 39 višekonfesijskih susreta.

Molitveni tjedan za jedinstvo kršćana 2020. godine bio je poseban jer su tada, 19. siječnja na molitvenoj postaji u zagrebačkoj katedrali, uz kardinala Josipa Bozanića (Katolička Crkva), mitropolita zagrebačko-ljubljanskog gosp. Porfirija Perića (Srpska pravoslavna Crkva), protorejera stavrofora Kirka Velinskog (Makedonska pravoslavna Crkva), biskupa Branka Berića (Evangeličko-luteranska Crkva), biskupa Petera Szena (Reformirana kalvinska kršćanska Crkva) i pastora Ivica Horvata (Baptistička Crkva), na molitvi sudjelovali i predsjednik Komisije biskupskih konferencija Europske Unije (COMECE), kardinal Jean-Claude Hollerich, i predsjednik Konferencije europskih Crkava (KEK), pastor Christian Krieger sa svojim delegacijama.⁴⁸⁵

Od najnovijih ekumenskih inicijativa važno je spomenuti ekumensko glazbeno-molitveni susret „Vrijeme stvorenoga“. U organizaciji Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije

⁴⁸³ PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA – POVJERENSTVO „VJERA I USTROJSTVO“ EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA, *Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova pa mu se dodosmo pokloniti (Mt 2, 1-12): molitva za jedinstvo kršćana u molitvenoj osmini i tijekom cijele 2022. godine*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022., 90.

⁴⁸⁴ Usp. *Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova*, 91-92.

⁴⁸⁵ Usp. *Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova*, 95.

za ekumenizam i dijalog te Udruge za očuvanje planeta „I stvori Bog zemlju“, već tri godine zaredom održavaju se ekumenski glazbeno-molitveni susreti. Prve godine, 2020. upriličen je u Remetama, 2021. godine u župnoj crkvi sv. Kvirina na Pantovčaku, a 2022. godine u župnoj crkvi Majke Božje Sljemenske. Ova ekumenska inicijativa nastavlja „molitveno uključivanje kršćana i kršćanskih Crkava zagrebačkog područja u ekumensku inicijativu koja se naziva ‘Vrijeme stvorenoga’, iza koje stoji oko 2 milijarde i 200 milijuna kršćana diljem svijeta, kojom se nastoji promicati odgovoran odnos prema Božjem *oikosu*, Božjoj kući, u kojoj je Bog nastanio ljudski rod, na što su nedavno u svojoj ‘Zajedničkoj poruci za zaštitu stvorenog’ pozvali papa Franjo, carigradski patrijarh Bartolomej i canterburyjski anglikanski nadbiskup Justin Welby.“⁴⁸⁶ Sudjelovali su, uz članove Povjerenstva i Udruge, vjernici različitih kršćanskih crkava i konfesija te predstavnici Katoličke Crkve, Srpske Pravoslavne Crkve, Makedonske Pravoslavne Crkve, Evangeličke (luteranske) Crkve, Reformirane kršćanske (kalvinske) Crkve te Baptističke Crkve.⁴⁸⁷ Skup se zasada odvija na razini zagrebačkog crkvenog područja, a primjer redosljeda ovog ekumenskog i interkonfesijskog slavlja donesen je u Dodatku VI. ovoga rada.

Uza sve ekumenske višekonfesijske i interkonfesijske molitvene inicijative (Molitvena osmina za jedinstvo kršćana 2021. godine – Dodatak V. te ekumenski glazbeno-molitveni susret u okviru inicijative „Vrijeme stvorenoga“ 2022. – Dodatak VI.) u radu su doneseni primjeri međureligijskih molitvi Duh Asiza koje su se 2021. i 2022. održale u Zagrebu. Navođenjem primjera međureligijske molitve u ovome radu željela se naglasiti razlike između molitve koje imaju interrelacijski element, odnosno koje su zajedničke, od onih koje nemaju element zajedništva nego se shvaćaju kao molitve unutar granica vlastite religije ili konfesije. Na ovaj način može se lakše steći dojam kako kršćani koji višekonfesijske molitve ne priznaju za interkonfesijske, tj. koji ne priznaju nikakvo, pa ni molitveno zajedništvo s kršćanima izvan granica vlastite konfesionalne pripadnosti, doživljavaju ekumenske molitvene susrete. Za njih su oni više poput susreta s članovima druge religije, nego molitveni susret s kršćanskom braćom i sestrama. Zbog jasnije isticanja ove razlike i bolje ilustracije u dodacima VII. i VIII. donosi se izvještaj i struktura međureligijske molitve.

⁴⁸⁶ Održan 2. ekumenski glazbeno-molitveni susret u povodu Vremena stvorenoga (6.X.2021.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/odrzan-2-ekumenski-glazbeno-molitveni-susret-u-povodu-vremena-stvorenoga/> (7.XII.2021.)

⁴⁸⁷ Usp. *Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova*, 95-96.

VI.2. Izjave i očitovanja suvremenih predstavnika kršćanskih crkava u Republici Hrvatskoj o interkonfesijskoj molitvi

U ovome dijelu rada bit će izneseno što pojedini predstavnici kršćanskih Crkava govore o međukršćanskim molitvenim susretima koji se redovito organiziraju u Republici Hrvatskoj. U ovome dijelu rada naglasak će biti na većim gradovima u Republici Hrvatskoj i na vijestima koje o ekumenskim molitvenim susretima donose službeni katolički mediji u Republici Hrvatskoj. U kontekstu ovoga rada i pitanja mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve, vidjet će se na nekim primjerima koje ekumenske naglaske daju pojedini predstavnici kršćanskih crkava. S obzirom na to da je pozicija Katoličke Crkve po pitanju mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve jasna, kao i pozicija predstavnika crkava reformacije i reformacijske baštine koji sudjeluju na ekumenskim molitvenim slavljinama, naglasak će biti na izjavama pravoslavnih predstavnika.

VI.2.1. Zagreb

U Zagrebu, na ekumenskom molitvenom susretu u grkokatoličkoj konkatedrali svetih Ćirila i Metoda 2019. godine, donosi se struktura jednog višekonfesijskog susreta kao i riječi koje je u ime Srpske pravoslavne Crkve i mitropolita zagrebačko-ljubljanskoga, gospodina Porfirija Perića, uputio njihov predstavnik: „Nakon otpjevanog Molebena u kojem se molitveno hvalilo i zazivalo svetu braću zbog njihova neustrašiva naviještanja Evanđelja među slavenskim narodima i čuvanja jedinstva Kristove Crkve u teškim vremenima, nazočne je pozdravio i prigodnim se riječima obratio o. Petar Kozakijević, đakon i profesor, u ime Srpske pravoslavne Crkve u Zagrebu. On je na početku sve pozdravio u ime metropolita zagrebačko-ljubljanskoga Porfirija i svećenstva eparhije te istaknuo da ‘do ekumenskih susreta ne treba dolaziti samo u određene dane u godini, već pod ekumenskim susretom treba smatrati svaki kontakt s braćom s kojim zbog spleta različitih okolnosti, nismo u euharistijskom jedinstvu... Tim svakodnevnim susretima i molitvama popločan je put kojim zajedno koračamo ka ispunjavanju imperativa koji nam je Gospod zadao u svojoj prvosvećeničkoj molitvi, riječima: Da svi budu jedno. Za to jedinstvo se molimo i njemu težimo’, istaknuo je o. Petar.”⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ Ekumenski molitveni susret u konkatedrali Sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu (24.I.2019.), u: <https://ika.hkm.hr/vijesti/ekumenski-molitveni-susret-u-konkatedrali-sv-cirila-i-metoda-u-zagrebu/> (1.XI.2022).

Otac Petar, predstavnik Srpske pravoslavne Crkve ističe važnost svakodnevnih ekumenskih nastojanja u svakom susretu s odijeljenom braćom i sestrama. Naglašeno je da ne postoji euharistijsko jedinstvo, ali kršćani hode prema njemu upravo po prakticiranju ekumenizma u svakodnevnom životu i redovitim susretima s drugim kršćanima, kao i molitvom. Svako djelo i molitva na ekumenskom putu imaju kao imperativ Kristovu velikosvećeničku molitvu „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21). Ne govori se o naravi višekonfesijske molitve, odnosno o tome je li ona interkonfesijska ili nije, ali ističe se nužnost ekumenskih molitvenih nastojanja i molitvi u svakodnevici koji su sredstvo za ostvarenje euharistijskog jedinstva u vjernosti Kristovoj molitvi.

Na ekumenskoj molitvi održanoj 23. siječnja 2020. godine u Sabornome hramu Preobraženja Gospodnjega na Cvjetnome trgu u Zagrebu, tijekom koje je domaćin bila Srpska pravoslavna Crkva, okupili su se kršćanski predstavnici najviših razina. Domaćin ekumenskog molitvenog susreta bio je mitropolit zagrebačko-ljubljanski Srpske pravoslavne Crkve njegovo preosveštenstvo gospodin Porfirije Perić. Na slavlju su sudjelovali apostolski nuncij u Republici Hrvatskoj nadbiskup Giorgio Lingua, zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić, biskup Evangeličke crkve u Republici Hrvatskoj Branko Berić, predsjednik Saveza baptističkih crkva u Republici Hrvatskoj pastor Ivica Horvat te apostolski administrator Križevačke eparhije mons. Milan Stipić te članovi Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog na čelu s predsjednikom prečasnim dr. sc. Marijanom Franjčićem.

Geslo ekumenske molitvene osmine 2020. bilo je „Iskazivahu nam nesvakidašnje čovjekoljublje“ (Dj 28, 2). U tome smislu mitropolit Perić „citirajući riječi apostola Pavla, da je sada sve i u svima Krist, naglasio je da nas je Gospodin pozvao na zajedništvo različitih: ‘A te različitosti nama ljudima nisu ništa drugo nego izraz Božjega čovjekoljublja, da bismo mi, imajući svatko svoju posebnost kao svoj dar i svoj pečat, surađujući s Bogom umnažali te darove i onda ih darovali jedni drugima. Darujući i primajući, dobili smo mogućnost obogaćivati druge i biti obogaćeni njima. Gospodin je i Kraljevstvo nebesko doveo u našu vezu s drugima, nazivajući svakoga drugog našim bližnjim’.[...] ‘Čovjekoljublje nije apstraktan pojam. Nije ni, kako mi to često činimo, iskazivanje ljubavi ljudima daleko od nas. Čovjekoljublju se učimo u svakodnevnom životu, pokazujući da jedni druge prepoznajemo kao braću, ali i više od toga – pokazujući praktičnu ljubav jedni prema drugima. Nije moguće voljeti one daleko, ako nemamo osjećaja ili praktične ljubavi za one pored nas’.”⁴⁸⁹ Tadašnji mitropolit

⁴⁸⁹ Ekumenska molitva u Sabornome hramu Preobraženja Gospodnjeg u Zagrebu (23.I.2020.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/rast-u-svetosti-je-put-povezivanja-s-kristom/> (1.XI.2022).

Perić, a sadašnji patrijarh srpski, ističe važnost iskazivanja ljubavi prema svakome čovjeku. Različitost nije samo po sebi ništa loše, već je Božji dar i izraz Božje ljubavi prema čovjeku. Učeći prihvaćati i poštivati različitosti, kršćani se međusobno obogaćuju. Ova misao nije usmjerena samo prema kršćanima, nego prema svakome čovjeku. Svaki čovjek je kršćaninov „bližnji“, a time i mjerilo kršćaninove ljubavi prema Bogu.

Nakon govora mitropolita Perića, uslijedio je govor kardinala Bozanića: „Ovih smo dana svjedoci jednog hoda i to molitvenog hoda. Rekao bi papa Franjo – okuplja se Božji narod sabran iz različitih naroda. Ovi dani Molitvene osmine za jedinstvo kršćana govore i posvješćuju da svi zajedno pripadamo istom Gospodinu. Ujedno nas podsjećaju da se što više približimo Kristu koji je prvi molio da svi budemo jedno. I što se više približimo toj Kristovoj molitvi, toliko smo više i mi Kristovi. Zato ne možemo biti vjernici kršćani ako se ne priključimo Isusovoj molitvi’. [...] Kardinal je rekao da je ‘Krist Onaj koji nas je okupio i On je u stanju, kako smo čuli u današnjem evanđelju, od onoga što imamo, a to je nešto malo, pet kruhova i dvije ribe, umnožiti, nahraniti, povezati i približiti nas sebi. A koliko smo bliže Kristu, toliko smo bliži jedni drugima. Za to upravo danas molimo – da svatko od nas u našim Crkvama nastoji što više rasti u svetosti, u približavanju Kristu jer to je jedini put našeg međusobnog približavanja’. Istaknuvši kako je pripadnost Isusu Kristu ‘naše zajedništvo koje je iznad svih podjela, koje ne, kako je rekao visoko preosvešteni mitropolit Porfirije, ukida podjele i razlike, ali oplemenjuje, podiže i od toga čini bogatstvo’, Kardinal je istaknuo kako mu je drag ovaj molitveni hod.⁴⁹⁰ Kardinal Bozanić se nadovezao na riječi mitropolita Porfirija i, citirajući ga u svome govoru, složio se s njime kako je zajedništvo kršćana u Isusu Kristu iznad svih podjela. Time su dvojica najviših predstavnika kršćanskih crkava u Republici Hrvatskoj, Katoličke i Srpske pravoslavne Crkve, izrekli da postoji određeni stupanj zajedništva među kršćanima. Kardinal Bozanić je u svome govoru, također, istaknuo kako Molitvena osmina kršćana svjedoči i posvješćuje da svi kršćani pripadaju istome Gospodinu.

Biskup Evangeličke crkve u Republici Hrvatskoj g. Branko Berić naglasio je sljedeće: ‘Molitvena osmina’, nastavio je biskup Berić, ‘vrlo je važan trenutak u životu naših Crkava stoga trebamo puno moliti kako bi se Uskrsli Krist učinio nazočnim na svakom susretu među kršćanima te donio plodove Duha. Poznavati se znači ući u srce drugoga, shvatiti rane koje je povijest ostavila u odnosima među različitim Crkvama te iscijeliti te rane snagom ljubavi tražeći dar Duha Svetoga’. Napomenuvši kako je važan i teološki dijalog te duhovni ekumenizam,

⁴⁹⁰ Isto.

biskup Berić je zaključio kako 'jedinstvo ne ukida naše posebnosti, već pred nas postavlja cilj zajedništva, jedinstva koje će se temeljiti na ljubavi. Jedinstvo među kršćanima je milost i dar od Boga'.⁴⁹¹ Kršćani okupljeni na zajedničku molitvu pozvani su snažno moliti za iskustvo Uskrsloga Krista i plodove Duha Svetoga koji može izliječiti rane kršćanskih podjela. Uz teološki dijalog, važan je i duhovni ekumenizam, a sve je usmjereno prema jedinstvu u ljubavi u kojoj nisu ukinute različitosti. No, jedinstvo nije plod čovjekova djelovanja, već Božje milosti.

Pastor Ivica Horvat, predsjednik Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj, istaknuo je važnost uskoga puta, o čemu govori Evanđelje: „Mi kao kršćani pozvani smo na uski put, ali smo pozvani na široko srce da ne bude u našim srcima tijesno”, rekao je pastor Horvat. Postavivši pitanja što to znači za nas u Hrvatskoj biti na uskom putu i zašto još uvijek tako teško prihvaćamo jedni druge, odgovorio je da 'kao kršćani moramo i možemo snagom Kristove ljubavi slati drugačiju poruku. Prvo sebi, a onda i drugima'.⁴⁹² Živjeti evanđeoski put (usp. Mt 7, 14) znači, za kršćane, imati široko srce koje prihvaća svakoga.

Na ekumenskim susretima u Zagrebu, na kojima se redovito okupljaju predstavnici Katoličke Crkve, Srpske pravoslavne Crkve, Makedonske pravoslavne Crkve, Evangeličke Crkve, Baptističke Crkve, Reformirane kršćanske Crkve, pozitivno se vrednuje ekumenizam i ekumenska nastojanja. Ističu se poruke da među kršćanima već postoji zajedništvo u Isusu Kristu koje je veće od međusobnih povijesnih podjela, a s katoličke i protestantske strane jasno se daje do znanja da je ekumenska molitva zajedničko, interkonfesijsko slavlje. S pravoslavne strane ne precizira se narav višekonfesijskih slavlja.

VI.2.2. Split

U splitskoj katedrali svetoga Dujma, 22. siječnja 2011. godine održano je središnje ekumensko slavlje na kojem su, uz splitsko-makarskog nadbiskupa Marina Barišića, sudjelovali predstavnici Srpske pravoslavne Crkve protojerej stavrofor o. Nikola Škorić i jerej o. Slavoljub Knežević te predstavnici Makedonske pravoslavne crkvene općine sv. Nauma Ohridskog o. Živojin Bogeski i tajnice Makedonke Knezović.

⁴⁹¹ *Isto.*

⁴⁹² *Isto.*

Tom prigodom nadbiskup Barišić je istaknuo: „Crkva je narod Božji, okupljena jedinstvom i zajedništvom Oca, Sina i Duha Svetoga. Na jedinstvo i zajedništvo pozvani smo i mi krštenici, koji kao ranu osjećamo ovu podijeljenost. Stalo nam je do zajedništva naše Crkve. Molitvom i zauzetošću želimo učiniti vidljivom Isusovu želju: ‘da svi budu jedno’.”⁴⁹³ Nadbiskup Barišić naglašava na zauzetost oko jedinstva kršćana na temelju zajedničkog krštenja po kojem već postoji vez jedinstva među kršćanima koji, zbog razdora među kršćanima, nije potpuno vidljiv. Molitvom i zauzetošću oko jedinstva ostvaruje se ono na što Isus poziva u velikosvećeničkoj molitvi.

Protojerej Škorić na istom ekumenskom „koji je započeo riječima Psalmiste ‘kako je lijepo i kako je dobro kao braća zajedno živjeti’, istaknuo je da je Isus prisutan tamo gdje su dvojica i trojica okupljeni u njegovo ime te da Duh Sveti mekša naša srca kako bismo bolje razumjeli jedni druge.”⁴⁹⁴ Protojerej Škorić ističe narav ekumenskog molitvenog slavlja kao molitve na kojoj su kršćani okupljeni u Kristovo ime. Ne govori se o tome je li takva molitva zajednička, već to da je u Kristovo ime i da Duh Sveti djeluje kako bi kršćani mogli bolje razumjeti jedni druge što je nužno za rast u zajedništvu.

Na središnjem ekumenskom molitvenom slavlju splitsko-makarske nadbiskupije održanom 23. siječnja 2016. godine, uz nadbiskupa Marina Barišića, predsjednika Povjerenstva za ekumenizam i dijalog splitsko-makarske nadbiskupije dr. Nediljka Ante Ančića i okupljenih vjernika, sudjelovali su predstavnici Makedonske pravoslavne crkvene općine svetoga Nauma Ohridskoga u Splitu. „Nadbiskup je istaknuo kako ‘sebi moramo posvijestiti da živimo dostojanstvo sinova i kćeri Božjih te da iz toga proizlazi imperativ da budemo brat i sestra bližnjima’. ‘Mi smo sol zemlje i svjetlo svijeta. Pozvani smo zajedno svjedočiti divna i čudesna djela Božja te svoj hod i jedinstvo u različitosti graditi na Kristu, našem temelju’, rekao je nadbiskup i zaželio da ova molitva svima ‘da hrabrosti da se približimo Kristu, pa ćemo okupljeni oko zajedničkog središta, jedinstvo lakše ostvariti’.”⁴⁹⁵ Okupljanje kršćana na ekumensko molitveno slavlje oko Isusa Krista nužno je kako bi se konačno i potpuno jedinstvo lakše ostvarilo. Središte svih ekumenskih nastojanja je Isus Krist koji jedini može ostvariti puno kršćansko jedinstvo.

⁴⁹³ Ekumensko slavlje u Splitu (22.I.2020.), u:
<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumensko-slavlje-u-splitu-3/> (1.XI.2022).

⁴⁹⁴ *Isto*.

⁴⁹⁵ Ekumensko slavlje u Splitu (23.I.2016.), u:
<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumensko-slavlje-u-splitu/> (1.XI.2022).

Na istom slavlju 2016. godine dr. Ančić istaknuo je temelj jedinstva kršćana po katoličkom shvaćanju: „Jedan je Bog i Otac svijeta, jedan je Sin Božji Spasitelj. Jedan je Duh Sveti životvorac i posvetitelj. Jedna je vjera, jedno krštenje, jedna nada u vječni život. Jedna je Crkva Božja, znak i sredstvo spasenja. Zato moramo uvijek i iznova moliti da se ostvari Kristova želja da svi budemo jedno”, rekao je dr. Ančić.⁴⁹⁶ Začetak svakoga jedinstva jest Bog koji je jedan i koji je ustanovio jednu Crkvu kao znak i sredstvo spasenja. U toj jednoj Božjoj Crkvi jedna je vjera i jedno krštenje koje ujedinjuje sve vjernike.

Na nekoliko primjera iz Splita vidljivo je pozitivno ozračje molitvenih ekumenskih nastojanja sa strane Katoličke Crkve i splitske Makedonske crkvene općine. Također, u određenoj mjeri u ekumenskim slavljima sudjeluje i Srpska pravoslavna Crkva, a primjećuje se izostanak kršćana iz crkava reformacije i reformacijske baštine.

VI.2.3. Rijeka

U nedjelju 25. siječnja 2015. godine održano je ekumensko molitveno slavlje kojim je zaključena Molitvena osmina za jedinstvo kršćana. Uz nadbiskupa i metropolita Ivana Devčića na molitvenom slavlju sudjelovao je povjerenik za ekumenizam i dijalog riječke Nadbiskupije dr. Milan Špehar, pastor Baptističke crkve u Rijeci Giorgio Grilj te Ilija Hristodulov, predstavnik Makedonske crkvene općine „Sveti car Konstantin i carica Elena“. Te godine, dr. Špehar, povjerenik za ekumenizam i dijalog, u svome govoru istaknuo je „nadu za povratkom Srpske pravoslavne Crkve i Evangeličke Crkve u Ekumenski odbor grada Rijeke“⁴⁹⁷ što upućuje na određene promjene u ekumenskoj zauzetosti raznih kršćanskih crkava koje se mijenja ovisno o predstavnicima i aktualnim društvenim, političkim ili vjerskim događanjima koji uvjetuju veću ili manju raspoloživost za sudjelovanje.

Geslo molitvene osmine 2015. godine bilo je „Daj mi piti“ (Iv 4, 7), a nadbiskup Devčić, govoreći istaknuo je važnost nadilaženja granica među kršćanima i neprestane potrebe za obraćenjem: „Govoreći o tekstu i poruci Ivanova Evanđelja (Iv 4, 1-42) iz kojega je uzeto geslo ovogodišnje molitvene osmine, podsjetio je kako Samarijanka nije Židovka, ali Isus je razgovarao s njom i time nam poručio da možemo brisati granice. Podsjetio je na riječi sv. Pavla

⁴⁹⁶ *Isto.*

⁴⁹⁷ Završetak Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u Rijeci (26.I.2015.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/zavrsetak-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krscana-u-rijeci/> (3.XI.2022).

da smo svi jedno u Kristu i ako nismo, tada se trebamo obratiti. Obraćanjem ćemo moći Gospodina prepoznati u drugima, istaknuo je nadbiskup zaključivši da ekumenizam trebamo živjeti svaki dan i na svakom mjestu.⁴⁹⁸ Poziv nadbiskupa Devčića svim kršćanima da se ekumenizam živi na svakome mjestu i svakoga dana vrlo je aktualan i povezan sa svakim molitvenim nastojanjem svih kršćana na individualnoj, monokonfesijskoj, višekonfesijskoj ili interkonfesijskoj razini.

Na ekumenskom molitvenom susretu 2015. godine pastor Baptističke crkve Grilj okupljenima „govoreći o aktualnosti teksta iz Ivanova Evanđelja istaknuo je kako su Samarijanka i Isus bili ljudi koji nisu stavili barijere ispred sebe, nego razgovarali. ‘Na to smo svi pozvani. Budimo ljudi koji će ući i u neprijateljski teritorij u kojemu ćemo razgovarati, rušiti barijere i uvažavati se. Dvoje ljudi rušilo je zidove i otvorile su se mogućnosti’.⁴⁹⁹

Drugi primjer Molitvene osmine za jedinstvo kršćana je one održane 23. siječnja 2022. godine u Baptističkoj crkvi u Rijeci. Na završnom slavlju ekumenske molitvene osmine domaćin je bio pastor Giorgio Grlj, a uz njega su na slavlju sudjelovali mons. Matija Matičić, predstavnik Katoličke Crkve i predsjednik Ekumenskog odbora grada Rijeke, svećenik ortodoksne starokatoličke provincije svetoga Kristofora Vedran Obućina, Ruben Sečen iz ekumenske udruge „Mladi za Krista“ te vjernici laici. Zbog zdravstvenih razloga sa sudjelovanja u susretu izostali su predstavnici Evangeličke crkve i Makdeonske crkvene općine „Sveti car Konstantin i carica Elena“. Vođen geslom Molitvene osmine „Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova pa mu se dođosmo pokloniti“ (Mt 2, 1-12) monsijor Matičić je istaknuo: „Pozvani smo konkretizirati ono što slavimo na Euharistiji. Biti produžena Kristova ruka pružena drugima. U tom smislu, a u svjetlu Svetoga pisma, pozvani smo prvenstveno biti dobri ljudi, oni koji će naviještati i svjedočiti Božju ljubav i milosrđe u svakodnevnom životu, tamo gdje smo poslani: na radnim mjestima, u obiteljima, u Božjim hramovima’. [...] S tim u vezi naglasio je kako je potrebno gledati ono što kršćane povezuje i okuplja, a to je Krist. Zaključujući je istaknuo dobru suradnju članova Ekumenskog odbora koja se u prijateljskim susretima i zajedničkim projektima proteže kroz cijelu godinu.“⁵⁰⁰

⁴⁹⁸ *Isto.*

⁴⁹⁹ *Isto.*

⁵⁰⁰ U Rijeci završena Molitvena osmina za jedinstvo kršćana (23.I.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/u-rijeci-završena-molitvena-osmina-za-jedinstvo-krscana/> (3.XI.2022).

U Rijeci djeluje molitveno-karitativna zajednica Agape koja promiče ekumenske vrijednosti i karitativno djelovanje na različitim područjima.⁵⁰¹ Zajednica je osnovana 1999. godine na inicijativu učenika, a od 2004. godine svojim multimedijalnim programom učenici se uključuju u Molitvenu osminu za jedinstvo kršćana u Rijeci. Govoreći o radu zajednice Agape vjeroučitelj i voditelj Miroslav Radić je istaknuo sljedeće o povijesti i radu zajednice: „Do sada su proveli oko 220 akcija, a od osnutka djeluju ekumenski i karitativno. Više puta posjetili su pravoslavnu crkvu u Rijeci te pravoslavni manastir u Gomirju, sudjelovali na simpozijima o ekumenizmu, ekumenskim izletima u Glavotok i Košljun, Taizeovskoj molitvi u Rijeci, a u školi su imali posjet brata Ulricha iz Taizea. Redovno pomažu potrebitima i organiziraju humanitarne akcije. Multimedijalne molitve u okviru Molitvene osmine pripremaju učenici, rekao je Radić, dodajući kako na istima sudjeluju profesori, zainteresirani građani i članovi Ekumenskog odbora.“⁵⁰² Uz udrugu Agape, u ekumenskom i karitativnom radu na području Rijeke ističe se i udruga „Mladi za Krista“ koja također sudjeluje u Molitvenoj osmini za jedinstvo kršćana.

VI.2.4. Osijek

Na području đakovačko-osječke metropolije ovdje se donosi primjer Molitvene osmine održane 2022. godine.

Završno slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana, pod geslom „Vidjesmo gdje izlazi zvijezda njegova pa mu se dođosmo pokloniti“ (Mt 2, 1-12)“, održano je u Osijeku kod pravoslavnih u hramu Uspenja Presvete Bogorodice 25. siječnja 2022. godine. Molitva je bila u obliku večernjeg bogoslužnja po istočnoj kršćanskoj tradiciji, a domaćin i predslavitelj je bio protojerej Aleksandar Đuranović, arhijerejski namjesnik i osječki paroh. Bogoslužju su prisustvovali predstavnici i vjernici različitih kršćanskih crkava i zajednica. Oblik večernjeg bogoslužja bio je sljedeći: „Služba večeri protekla je u pjevanju, molitvi iz časoslova minej, a služitelj Đuranović predvodio je molitvu te u duhu pravoslavne tradicije kadio: oltar, sole (povišeni prostor hrama), dva ikonostasa s likovima Presvete Bogorodice i Krista, tronove episkopski (biskupski) i Bogorodičin, čitav hram (crkvu) i narod Božji. Bogoslužje je završeno

⁵⁰¹ Usp. Multimedijalna ekumenska molitva u Rijeci (25.I.2017.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/multimedijalna-ekumenska-molitva-u-rijeci/> (3.XI.2022).

⁵⁰² *Isto.*

pjevanjem i zajednički izmoljenom molitvom Gospodnjom.⁵⁰³ Valja posebno primijetiti element zajednički izmoljene molitve Gospodnje na kraju večernjeg bogoslužnja što je pozitivan pomak prema interkonfesijskoj molitvi.

Protojerej Đuranović, zaključujući Molitvenu osminu, izrekao je sljedeće riječi: „Nakon večernjeg bogoslužja po pravoslavnoj istočnoj tradiciji kojemu smo upravo prisustvovali, ujedinjeni vjerom u Isusa Krista, okupili smo se u ljubavi Kristovoj da zajedno u jedinstvu različitosti proslavimo ime Božje i pokažemo da smo kao ljudi i vjernici bliski jedni drugima i ugrijanih srca istinski sljedbenici i učenici Kristovi. Na kraju ovogodišnje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u kojoj smo svjedočili vjeru u istog Spasitelja, koji ‘sebe dade za nas’ (1 Tim 2), izražavali smo jedni drugima poštovanje, dijelili radosti i nade, poteškoće i probleme zajednica koje predvodimo. Liječili smo ranjene duše, promicali povjerenje i razumijevanje među pojedincima i narodima te na taj način evanđeoskim putem postavljali čvrste temelje boljoj i pravednijoj budućnosti za svakog čovjeka. Neka Gospodin blagoslovi naša bratska osjećanja, dobronamjerne misli i iskrene namjere! Ekumenski dijalog je veoma važan i u suglasnosti s prirodom Crkve da kroz dijalog svjedoči Krista, odnosno istinu, ljubav i jedinstvo’. [...] Đuranović je zaključio kako okupljanje kršćana i u Osijeku svjedoči kako je riječ o procesu te zaželio da se kršćani najsnažnije ‘naoružaju’ kršćanskom molitvom, prisjetivši na drevnu molitvu koju je izmolio Svetom Duhu te da ekumenske svečanosti budu češće u uzajamnim susretima i blagoslovljeni.“⁵⁰⁴ Riječi protojereja Đuranovića, arhijerejskog namjesnika i osječkoga paroha, vrlo su ohrabrujuće te pozitivno vrednuju i priznaju zajedništvo okupljenih kršćana u molitvi te time otvara mogućnost promatranja ekumenske molitve kao interkonfesijske, odnosno zajedničke. To čini govoreći o kršćanima koji su na ekumenskom molitvenom slavlju „ujedinjeni vjerom u Isusa Krista“ te su okupljeni „zajedno u jedinstvu različitosti“. Ove riječi ne treba promatrati kao potvrdu interkonfesijskog shvaćanja ekumenske molitve, nego kao gestu otvorenosti Pravoslavne Crkve na radu oko jedinstva kršćana.

Govoreći o pozitivnom ekumenskom vrednovanju protojereja Đuranovića, ovdje se može spomenuti njegov govor tijekom Molitvene osmine u Osijeku 2021. godine. Tada je rekao: „Bog je s nama i nije nas zaboravio. Nama Krist, kaže: ‘Ostanite u mojoj ljubavi’. U tom kontekstu trebamo slušati zapovijed ljubavi. Sveti evanđelist Ivan daje nam odgovor na mnogo toga što se ne može shvatiti vlastitim snagama: ‘Ovo je moja zapovijed: ljubite jedni

⁵⁰³ Bogoslužjem kod pravoslavnih u Osijeku završena Svjetska molitvena osmina (25.I.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/bogosluzjem-kod-pravoslavnih-u-osijeku-završena-svjetska-molitvena-osmina/> (3.XI.2022).

⁵⁰⁴ *Isto.*

druge kao što sam ja vas ljubio!’ Mi smo jedno Tijelo... Vjerujemo u jedinstvo u Kristu i mogućnost zajedništva u određenim uvjetima te smo, bez obzira hoće li naše generacije dočekati puno zajedništvo, dužni živjeti u međusobnoj ljubavi kako bismo bili istinski sljedbenici Isusa Krista’.⁵⁰⁵ Riječi protojereja Đuranovića govore o već postojećem jedinstvu u Kristu jer „mi smo jedno Tijelo“, a zajedništvo je trenutno moguće „u određenim uvjetima“. No, ne treba odustati od težnje za „punim zajedništvom“ već sada kako bi kršćani bili vjerni nasljedovatelji Kristove molitve i zapovijedi.

Vraćajući se na Molitvenu osminu 2022. godine, đakon Evangeličke crkve u Osijeku dr. Samir Vrabc dao je i svoj osvrt na ekumenska nastojanja: „Dijalog teološki, ekumenski je započeo i traje kroz povijest, dijalog nije zatvoren’, kazao je Vrabc podsjetivši na značajnije ekumenske događaje te zaključio: ‘Od molitvenih okupljanja ne očekujem da će riješiti teološke formule, već je smisao svjedočiti vjeru jednoga Gospodina, da svjedočimo vjeru u našim bogomoljama i ova molitva ne treba završiti samo na jednom tjednu nego biti kroz cijelu godinu’.⁵⁰⁶ Đakon Vrabc ovim riječima pozitivno je vrednovao ekumensku molitvu kao izraz zajedničke vjere koji ne treba biti jednom godišnje, nego treba neprestano trajati.

U kontekstu Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u Osijeku, 22. siječnja 2022. ili petoga dana osmine, domaćin ekumenske molitve bila je Evangelička crkva u Osijeku. „Bogoslužje je vodio dr. sc. Samir Vrabc, đakon u Evangeličkoj crkvenoj općini Osijek, a u molitvi su, uz evangelike, sudjelovali vjernici i predstavnici kršćanskih Crkava koje je domaćin srdačno pozdravio: Péter Szenn, biskup Reformirane kršćanske kalvinske Crkve u Hrvatskoj, prof. dr. Peter Kuzmič, dekan Visokoga evanđeoskog teološkog učilišta (VETU) u Osijeku i zauzeti ekumenist, Matej Lazar Kovačević, nadglednik/biskup Crkve Božje u RH, te Krešimir Pećar, član Katoličke laičke zajednice Molitva i Riječ (MiR).⁵⁰⁷ Predslavitelj bogoslužja dr. sc. Samir Vrabc, đakon, pozvao je sve prisutne da zajednički sudjeluju u pjevanju, molitvi i slušanju Božje Riječi: „Okupljeni petoga dana (večeri) u molitvenom ekumenskom hodu u kršćanskim crkvama našega grada Osijeka pozvani smo, u kontekstu ulomka Matejeva evanđelja Zvijezda koju su vidjeli kako izlazi išla je pred njima (Mt 2, 9) promišljati o temi

⁵⁰⁵ Osijek: Molitvena osmina kod pravoslavnih (24.I.2021.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/osijek-molitvena-osmina-kod-pravoslavnih/> (3.XI.2022).

⁵⁰⁶ Bogoslužjem kod pravoslavnih u Osijeku završena Svjetska molitvena osmina (25.I.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/bogosluzjem-kod-pravoslavnih-u-osijeku-završena-svjetska-molitvena-osmina/> (3.XI.2022).

⁵⁰⁷ Bogoslužje kod osječkih evangelika pete večeri u Svjetskoj molitvenoj osmini (23.I.2022.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/bogosluzje-kod-osječkih-evangelika-pete-veceri-u-svjetskoj-molitvenoj-osmini/> (3.XI.2022).

‘Predvođeni jednim Gospodinom’, uvodno je rekao đakon Vrabec te pozvao na zajedničko pjevanje ulazne pjesme i slušanje Božje riječi na način zajedništva ‘da sami sebe donosimo na dar’. Poslušani su biblijski tekstovi (Izlazak 13, 17-14, 4; Psalam 121; Otkrivenje 22, 5-9; Matej 2, 7-10) između kojih je Bog slavljen pjesmom i molitvom. Potom je predsjedatelj pozvao ‘braću i sestre grada Osijeku, jedne u Gospodinu Isusu Kristu’, na ispovijed vjere (Apostolsko vjerovanje) te je propovijed utemeljio na pročitanim ulomcima.⁵⁰⁸ Đakon dr. sc. Vrabec predvodio je ekumensko bogoslužje petoga dana Molitvene osmine kao po naravi interkonfesijsko, zajedničko bogoslužje svih onih koji su okupljeni kao ‘jedni u Gospodinu Isusu Kristu’ da zajedno pjevaju, mole i slušaju Riječ Božju.

Referirajući se na bogatu hrvatsku ekumensku baštinu mons. dr. sc. Vladimir Dugalić, predstojnik instituta za novu evangelizaciju ‘Sveti Ivan Pavao II.’ u Osijeku, tijekom Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u osječkom pravoslavnom hramu Uspenja Presvete Bogorodice 23. siječnja 2017. godine, rekao je sljedeće: ‘Ekumenska osmina zajednički dio koji vodi prema suživotu kršćana, dok je razjedinjenost često izvor sukoba, nasuprot Kristovoj ljubavi na koju smo pozvani’. Također, naglasio je Dugalić, ekumenizam nije samo pitanje našega svjedočanstva, već pitanje našega poslanja u spasenju svijeta. ‘Često možemo čuti da su izvori sukoba vjera... Jesmo li sami pridonijeli takvom stanju? Sredinom 19. stoljeća biskup Strossmayer ovako kaže: ‘Samo zajedništvo Istoka i Zapada može se oduprijeti naletu dekristijanizacije’. Osobito je insistirao na zajedništvu’.⁵⁰⁹

Na istom skupu Molitvene osmine 2017. godine protojerej stavrofor Ratomir Petrović, arhijerejski namjesnik osječki, paroh i član Ekumenske koordinacije Osječke regije pozvao je da zajedno izmole molitvu Gospodnju: ‘Gdje je dvoje ili troje sabranih u moje ime, ja sam među njima, rekao je Isus, a mi smo večeras ovdje u njegovo ime, molimo za postojanost svetih Božjih Crkava i ujedinjenje svih. U tom Isusovu duhu, pozdravljam predstavnike kršćanskih Crkava’.⁵¹⁰ Ovom gestom i pozivom na zajedničku molitvu Očenaša protojerej Petrović izrazio je da kršćani različitih Crkava i konfesija mogu zajednički moliti, okupljeni u Isusovu duhu i u njegovo ime.

Dekan Visokog evanđeoskog učilišta u Osijeku prof. dr. sc. Peter Kuzmič na istome je slavlju Molitvene osmine rekao: ‘Ove godine sjećamo se 500 godina utemeljenja reformacije,

⁵⁰⁸ *Isto.*

⁵⁰⁹ Molitvena osmina kod pravoslavnih u Osijeku (25.I.2017.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/molitvena-osmina-kod-pravoslavnih-u-osijeku/> (3.XI.2022).

⁵¹⁰ *Isto.*

a bila su to čudesna vremena, teška... Danas smo pozvani graditi civilizaciju ljubavi, o kojoj je govorio i sv. Ivan Pavao II., i ovaj hod je na putu gradnje civilizacije ljubavi. Na središnjem bogoslužju slušali smo nadbiskupa Đuru Hranića koji je u propovijedi izvrsno pokazao povijesne uzroke reformacije i kako nam se nadati... Papa Franjo je posjetio luteransku Švedsku i ekumenski proslavio 500 godina reformacije zajedno s luteranima i drugim liderima kršćanske vjere... Obnovimo se u Kristu i na temelju Svetog pisma, nastavimo živjeti geslo ove osmine da ne bude samo u osmini i zajedno se evangelizirajmo', kazao je Kuzmič.⁵¹¹ Dekan prof. dr. sc. Kuzmič istaknuo je mnoga ekumenska dostignuća koja su pridonijela da danas, primjerice, katolici i protestanti mogu zajednički obilježavati značajnu obljetnicu Reformacije i kako je značajno da se kršćani zajednički okupljaju na Molitvenoj osmini. Nešto poput tih dostignuća, koja su prije bila nezamisliva, moguća su zbog ekumenskih napora.

Na području grada Osijeka kroz ovih nekoliko primjera vidljivo je kako je ekumenska suradnja između katolika, pravoslavnih te reformiranih kršćana i kršćana reformacijske baštine vrlo snažna i plodonosna, osobito po pitanju afirmacije zajedničke molitve.

VI.2.5. Dubrovnik

U Dubrovniku se ekumenska molitva održava od 2012. godine te su naizmjenice domaćini Katolička Crkva (katedrala Uznesenja Blažene djevice Marije) i Srpska pravoslavna Crkva (crkva svetoga Blagovještenja). Ekumenska molitva u Dubrovniku okuplja predstavnike i vjernike katolike i pravoslavne.

Na ekumenskom molitvenom slavlju 2019. godine bio je prvi molitveni susret biskupa Mate Uzinića s novim episkopom zahumsko-hercegovačkim i primorskim vladikom Dimitrijom Rađenovićem. Geslo Molitvene osmine za jedinstvo kršćana 2019. godine bilo je „Teži za samom pravdom“ (Pnz 16, 20), a što je bilo i geslo ove ekumenske molitve u sklopu Molitvene osmine održane 19. siječnja 2019. godine. Domaćin susreta bio je novi zahumsko-hercegovački episkop i primorski vladika Dimitrije Rađenović, a uz njega i biskupa Uzinića od predstavnika crkava bili su, s pravoslavne strane, dubrovački protojereji stavrofori o. Vladan Perišić i o. Stevan Kovačević, đakoni Miroslav Bošković i Vladimir Vukanović te pravoslavni vjernici, a s katoličke strane generalni vikar dubrovačke biskupije don Hrvoje Katušić, delegat

⁵¹¹ *Isto.*

za ekumenizam i međureligijski dijalog don Ivica Pervan, katedralni župnik don Stanko Lasić i katoličko redovništvo i vjernici.

U svjetlu gesla biskup Uzinić istaknuo je bit zajedničke ekumenske molitve: „Biti gladni i žedni pravednosti, ne znači težiti za kaznom drugih, već za vlastitim obraćenjem. Na crkvenoj razini, koja nas danas okuplja u molitvi za jedinstvom Kristove Crkve, to je glad i žeđ za obnovom okoštalih struktura koje nas dijele. To je glad i žeđ prosvjetljenja odgovornih Božjim svjetlom. Nemojmo zaboraviti da je svatko od nas na svojoj razini odgovoran. Zato je to glad i žeđ i za prosvjetljenjem svakog pojedinačnog vjernika. Biti gladan i žedan pravednosti znači odbaciti svaku iluziju o vlastitoj pravednosti, a nepravednosti svih drugih. I iluziju o svojoj vlastitoj nepogrešivosti, a pogreškama drugih, o svojoj pravovjernosti, a krivovjerju drugih”.⁵¹² Biskup Uzinić govori da istinska težnja za pravdom, što je bilo geslo Molitvene osmine 2019. godine, znači odbaciti iluziju o vlastitoj pravovjernosti i pravednosti te iluziju o krivovjernosti i nepravednosti drugih. Pravednost bi se, u tom slučaju, sastojala u pristupanju drugima bez predrasude i osude te spremnosti da se osoba sama mijenja, a ne da teži mijenjati drugoga.

Godine 2013. na ekumenskoj molitvi u Dubrovniku susreli su se biskup Uzinić i tadašnji episkop zahumsko-hercegovački i vladika primorski Grigorije Durić. U svome govoru biskup Uzinić tada je istaknuo: „Molimo ga također da ovdje s nama u ovom prekrasnom hramu Blagovještenja koji slavi njegovo utjelovljenje u naš svijet, simbolički prelomi kruh – koji nažalost još nismo u stanju lomiti i euharistijski – da bismo se zajedno podignuli od ovog stola molitvenog zajedništva i krenuli iz Emausa prema Jeruzalemu i tamo mogli jedni drugima u zajedništvu i ljubavi posvjedočiti osobno iskustvo susreta s uskrsnulim Gospodinom i onda zajednički nastavili svoju kršćansku prisutnost najprije u ovom Gradu, a onda i među našim Crkvama i narodima, čineći pravicu, ljubeći milosrđe i smjerno hodeći sa svojim Bogom”.⁵¹³ Biskup Uzinić u Hramu Blagovještenja govori o postojećem molitvenom zajedništvu u vidu ekumenskog molitvenog slavlja te stolu euharistijskoga zajedništva prema kojem treba nastaviti daljnji ekumenski hod, uspoređujući ga slikom učenika koji se iz Emausa vraćaju u Jeruzalem kako bi prenijeli svjedočanstvo o Isusovu uskrsnuću.

⁵¹² Ekumenska molitva u Dubrovniku (19.I.2019.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/ekumenska-molitva-u-dubrovniku-3/> (5.XI.2022).

⁵¹³ Ekumenska molitva u pravoslavnoj crkvi u Dubrovniku (25.I.2013.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/ekumenska-molitva-u-pravoslavnoj-crkvi-u-dubrovniku/> (5.XI.2022).

Vladika Grigorije Durić na ekumenskoj molitvi 2013. ovako je zaključio: „Ali ovoga puta uime svih pravoslavnih kršćana ovdje u ovoj parohiji, uime svih nas koji smo se ovdje sabrali, imam neizmjernu potrebu koja navire i iz moje duše i srca da kažem ‘hvala’ ocu biskupu. Hvala mu na ovakvoj vjeri, a vjera je kao što kaže apostol Pavao osnov svega. Bez vjere ne možemo napraviti ništa. Vjera u sebi nosi i strah i sumnju, ali vjera je prije svega hrabrost. Sumnju i strah ne možemo potisnuti, ali ih možemo zagrliti hrabrošću. I zato vam želim reći samo da nije jednostavno biti tako hrabar kao što je hrabar vaš pastir i otac, i naš večerašnji učitelj i vaš svagdašnji učitelj, jer tako hrabar blagodatno i blagorodno i milosrdno može biti samo onaj koji vjeruje. U tom duhu i u tom smislu želim vam reći da smo mi ovdje sabrani zbog vjere i zato što vjerujemo. I to ne vjerujemo u bilo što i bilo koga nego u živoga Boga. Zbog toga smo ovdje. Onda iz toga izvire sve drugo, izvire čak i to da to ima posljedice za naš svagdašnji život – za mir i dobro u ovom svijetu. Bez vjere nema mogućnosti da bude mira i dobra u svijetu. Bez vjere ne možemo napraviti ništa stvaralačko i pokretačko. Znamo da ono drugo što je protivno vjeri uvijek je rušilačko i razaračko. Zato smo mi ovdje da gradimo sve ono što je srušeno na temelju vjere, ne na temelju bilo kakve ideologije’.⁵¹⁴ Vladika Durić s divljenjem ističe vjeru biskupa Uzinića, nazivajući ga „učiteljem“, ne samo „vašim“ (za katolike), nego i „našim“ (za sve okupljene), u vjeri. U toj zajedničkoj vjeri priznaje se da su kršćani okupljeni na molitvu.

Može se uočiti, iz navedenih riječi, pozitivno ekumensko ozračje u Dubrovniku, dobra ekumenska suradnja i okupljanje na ekumenska molitvena slavlja koja povezuju vjernike, a pastiri pritom upućuju riječi ohrabrenja i poziva na zajedničko izražavanje vjere u jednoga Gospodina.

VI.2.6. Sisak

U Sisku je 2015. u sisačkoj katedrali godine održano ekumensko molitveno slavlje koje je značajno zbog toga što je po prvi puta na njemu sudjelovao jedan pravoslavni episkop.

Na središnjem ekumenskom slavlju Molitvene osmine za jedinstvo kršćana 25. siječnja 2015. godine domaćin je bio biskup Vlado Košić. Uz njega na slavlju su prisustvovali sljedeći katolički predstavnici: povjerenik za ekumenizam i dijalog sisačke biskupije Branimir Motočić,

⁵¹⁴ *Isto.*

kancelar sisačke biskupije mons. Marko Cvitkušić, katedralni župnik preč. Marko Karača, vlč. Ivan Mišić te trajni đakon sisačke biskupije Daniel Milan Jurić. S pravoslavne strane na svetoj misi su prisustvovali i na molitvi sudjelovali mitropolit zagrebačko-ljubljanski gospodin Porfirije Perić, sisački paroh o. Veselin Ristić te sisački paroh u miru protojerej stavrofor Petar Olujić. Od predstavnika crkava reformacije prisustvovala je pastorica Evangeličke crkvene općine iz Kutine Elina Braz de Almeida. Na misnom slavlju i molitvi bili su prisutni vjernici kršćanskih crkava i zajednica s područja sisačke biskupije.

U homiliji tijekom misnoga slavlja biskup Košić istaknuo je sljedeće: „Premda ne možemo još uvijek slaviti zajedno euharistiju, možemo izraziti jedni drugima poštovanje i bratsku ljubav i zajedno moliti dragoga Boga, Oca živih i mrtvih, Sina njegova Isusa Krista, našega Gospodina, i Duha Svetoga životvorca, da nas usliši u nastojanju da učinimo ono najviše što je do nas da se svi kršćani osjećaju međusobno braća i sestre, da nestane podjela u našim dušama, da se Božja milost razlije u našim srcima i da premda malim koracima koračamo prema cilju koji je naš Gospodin postavio pred svoje učenike, a to je da svi koji u njega vjeruju – budu jedno”.⁵¹⁵ Ovim riječima biskup Košić potvrđuje katolički nauk da, iako razdijeljeni kršćani ne mogu zajedno slaviti Euharistiju, ipak mogu zajedno moliti i izražavati jedni prema drugima bratsko poštovanje i ljubav. Sve su to koraci koji vode prema konačnom ostvarenju potpunog zajedništva.

Tijekom ekumenskog molitvenog slavlja svima se obratio mitropolit Perić ističući „veliko zadovoljstvo i radost što u današnjem zajedništvu, svojim molitvama može sudjelovati na putu izgrađivanja jedinstva među kršćanima i to ne zato što je to nekakva ljudska zapovijed i imperativ ovoga svijeta nego zato što su to svete riječi Gospodina našega Isusa Krista”.⁵¹⁶ Mitropolit Perić ovim riječima priznaje kako su ekumenska nastojanja, odnosno izgradnja jedinstva među kršćanima, Kristova zapovijed, a on, kao pravoslavni predstavnik, sudjeluje svojim molitvama u izgradnji toga zajedništva.

Već iduće godine (2016.) situacija na ekumenskim slavljinama u sisačkoj biskupiji se mijenja te na njima, počevši od 2017. godine, ne sudjeluju pravoslavni predstavnici na području sisačke biskupije. Povod ovakvoj situaciji bio je sukob oko Alojzija Stepinca.

⁵¹⁵ Središnja ekumenska molitva u Sisačkoj biskupiji (26.I.2015.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/sredisnja-ekumenska-molitva-u-sisackoj-biskupiji/> (5.XI.2022).

⁵¹⁶ *Isto*.

Na ekumenskoj molitvi u sklopu Molitvene osmine za jedinstvo kršćana održanoj 23. siječnja 2016. godine u Kutinskoj Slatini sudjelovali su sljedeći predstavnici kršćanskih crkava i zajednica: sisački biskup Vlado Košić, predvoditelj molitvenog slavlja, povjerenik za ekumenizam i dijalog sisačke biskupije Branimir Motočić, župnik o. Andrzej Wosko, dekan kutinskoga dekanata preč. Ivan Benković, kutinski župnik preč. Dragutin Papić, vlč. Tomislav Kolar, vlč. Anđelo Maly, paroh iz Stupovače o. Dalibor Petković, pastorica Evangeličke crkvene općine iz Kutine Elina Braz de Almeida te vjernici različitih kršćanskih crkava i zajednica.

Evangelička pastorica Almeida prigodom ekumenskog molitvenog slavlja istaknula je ljepotu kršćanskog zajedništva: „Moj dom nije tako daleko od ove crkve i svakog dana mogu čuti zvuk njenih zvona, a on mi govori da nas kršćana ima, da ja nisam sama, i da mi evangelici nismo jedini kršćani u ovome kraju. Izvor naše radosti je i naš zajednički život u Kristu. Živjeti život zajedništva svakog dana znači prihvaćati, ljubiti, služiti, moliti i svjedočiti s kršćanima različitih tradicija. To je dragocjeni biser kojeg nam daje Duh Sveti, a svi smo mi zajedno Božji narod o kojem Petar govori u svojoj poslanici. Katkad se ekumenizam čini previše kompliciranim, ali ipak radosno zajedništvo, zajednički objedi, ali prije svega molitva i slavljenje, putovi su apostolske jednostavnosti. Time činimo zapovijed da ljubimo jedni druge i iskazujemo naš ‘amen’ na Kristovu molitvu za jedinstvo’.“⁵¹⁷ Prema pastorici, život zajedništva znači „ljubiti, služiti, moliti i svjedočiti“ s različitim kršćanima različitih tradicija, ali temelj svakog ekumenizma su, prema njoj, „molitva i slavljenje“ što se ostvaruje kako na ekumenskim molitvenim slavljinama, tako i u svakodnevnom životu i susretima.

Paroh Petković istaknuo je primjer Stupovače kao mjesta mira i zajedništva: „Mi, kršćani, smo radosni i ponosni na svoj križ da svjedočimo Krista i njegovu nauk. Mi vjerujemo zajedno u jednoga Boga Oca, Sina i Duha Svetoga, a vođeni tim Duhom ovdje smo okupljeni. Iz jedinstva i ljubavi moramo priznati da smo u prošlosti bili razdvojeni mnogo godina, ali kako se svijet osuvremenio danas razmišljamo s više ljubavi i tako se približavamo jedni drugima’.“⁵¹⁸

Biskup Košić, s obzirom da je molitveno slavlje održano u crkvi bl. Alojzija Stepinca u Kutinskoj Slatini (posvećena 2015. godine) i s obzirom na pismo tadašnjeg patrijarha srpskog Ireneja papi Franji zbog kojeg je zaustavljen proces Stepinčeve kanonizacije, izrekao je sljedeće

⁵¹⁷ Ekumenska molitva u Kutinskoj Slatini (24.I.2016.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/ekumenska-molitva-u-kutinskoj-slatini/> (5.XI.2022).

⁵¹⁸ *Isto.*

riječi: „Tako je bl. Alojzije postao ekumenski svetac, jer se poveo dijalog između katolika i pravoslavnih o njemu i njegovoj ulozi u odnosu Hrvata i Srba. No, ja želim reći sljedeće: nadam se da će taj dijalog započeti i pomoći pravoslavnoj braći da bolje upoznaju našeg blaženika, ali među katoličkim vjernicima u Hrvatskoj sve više raste nezadovoljstvo i nažalost ogorčenje na tu inicijativu SPC, tako da se ja bojim da će odnosi između hrvatskih katolika i srpskih pravoslavaca bitno pogoršati! Stoga bih u ime bratske kršćanske ljubavi ali i u ime istine i dobrih odnosa, zamolio predstavnike Srpske pravoslavne Crkve da odustanu od svojih neutemeljenih zahtjeva. Kažem neutemeljenih jer SPC nema argumenata, nego ponavlja već odavno prokazane neistinite komunističke optužbe na račun bl. Alojzija Stepinca. Nije li to ispod svake razine da jedna Crkva ponavlja komunističke izmišljotine, kad znamo da su se komunisti jednako borili i protiv katolika i protiv pravoslavnih i protiv evangelika jer nisu podnosili vjernike koji u Boga vjeruju i ispovijedaju sveto ime Isusovo? Ako međutim vrh SPC ne odustane od protivljenja našem blaženiku i nastavi ga optuživati bez ikakvih razloga, tada molim one istinoljubive i poštene predstavnike i vjernike pravoslavne Crkve da iznesu svoje drukčije mišljenje i želju da se naši odnosi ne truju, jer znam da takvih ima, ali oni šute. Neka progovore. To bi bilo jedino ispravno u ovom slučaju; ja se iskreno nadam da će bl. Alojzije učiniti još jedno čudo pa će i vrh SPC progledati i priznati istinu te se ispričati hrvatskim katolicima. Bez toga bojim se da je naš ekumenizam lažan i neiskren’.⁵¹⁹

S obzirom na ovu situaciju u sisačkoj biskupiji, ekumenski molitveni dijalog dalje nastavljen. O tome svjedoči primjer, ovdje donesen, ekumenskog molitvenog slavlja iz 2018. godine. Središnje ekumensko slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana održano je 21. siječnja 2018. godine u sisačkoj katedrali. Svečano misno slavlje predslavio je sisački biskup mons. Vlado Košić u zajedništvu s „povjerenikom za ekumenizam i dijalog vlč. Branimirom Motočićem, generalnim vikarom mons. Markom Cvitkušićem, katedralnim župnikom preč. Markom Karačom i supsidijarom katedralne župe preč. Milanom Begićem, vikarom katedralne župe Vedranom Pejakom-Pašićem. Slavlju je nazočio i Pavao Krešić, predsjednik sinode Evangeličke Crkve kao i vjernici kršćanskih Crkava s područja Biskupije.⁵²⁰ Pravoslavnih predstavnika nije bilo na ekumenskom molitvenom slavlju.

Biskup Košić istaknuo je u homiliji, između ostaloga, važnost oprosta: „I mi, kada molimo oprostjenje i primamo ga, bivamo oslobođeni, odriješeni da *prosto* tj. slobodno idemo

⁵¹⁹ *Isto.*

⁵²⁰ Središnje slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u Sisačkoj biskupiji (22.I.2018.), u: <https://ika.hkm.hr/novosti/sredisnje-slavlje-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krscana-u-sisackoj-biskupiji/> (6.XI.2022).

kroz život, neopterećeni teretom krivnje. Tako možemo postati prava braća i sestre u Kristu, i to je put za zbližavanje naših kršćanskih Crkava, naših zajednica – preko pojedinačnih i zajedničkih naših oprostjenja odnosno oslobođenja’.⁵²¹ U okviru izazovne ekumenske situacije u vlastitoj biskupiji, biskup Košić poziva sve na međusobno pomirenje i opraštanja, ističući da jedino tako kršćani mogu postati „prava braća i sestre u Kristu“. Oproštenje u isto je vrijeme i oslobođenje, primanje oslobođenja i darivanje oslobođenja od krivnje drugome.

Nakon popričesne molitve, u okviru misnoga slavlja, okupljenima se obratio Pavao Krešić, predsjednik sinoda Evangeličke Crkve: „Ekumenski pokret u velikoj se mjeri mora zahvaliti Drugom vatikanskom koncilu i papi Ivanu XXIII. koji je proizveo duboke promjene i koji je pokrenuo hod zapadnih Crkava jednih prema drugima, da se susretnemo i da zajedno hodamo prema Kristu i što smo Kristu bliži to smo bliži jedni drugima. Mi smo zapravo nevjerojatno slični jedni drugima, sličniji nego što su bile razlike unutar prve Crkve. Dugo smo podijeljeni i nije lako to prevladati, ali mislim da naš put treba biti takav da Srbi budu najprije kršćani, pa onda Srbi, a da Hrvati budu najprije kršćani, pa onda Hrvati. Mi protestanti također moramo biti svjesni da smo mnogo puta bili zadrti i da nismo u posjedu istine. Kao i svi drugi s potpunom istinom susrest ćemo se tek kada sretnemo Gospodina, a do tada gledajmo jedni u drugima braću povezanu Kristovom ljubavlju’.⁵²² Pastor Krešić ističe ekumenski pokret u Katoličkoj Crkvi kao snažan doprinos pomirenju i dijalogu zapadnih Crkava. Ekumenizam je pomogao otkriti koliko su kršćanske Crkve i crkvene zajednice slične jedna drugoj tako da su pozvani prvenstveno jedni u drugima gledati braću i sestre.

Trenutna situacija u sisačkoj biskupiji je, ekumenski gledano, izazovna, jer su ekumenski molitveni susreti reducirani na manji broj Crkava sudionica poglavito zbog utjecaja nacionalnog i političkog čimbenika u odnosima Srpske pravoslavne i Katoličke Crkve i različitih viđenja i interpretacija povijesnih zbivanja na relacijama između dva Srba i Hrvata.

⁵²¹ Isto.

⁵²² Isto.

ZAKLJUČAK

Cilj znanstvenog istraživanja u okviru ove disertacije bio je istražiti narav i mogućnost višekonfesijskih molitvenih slavlja prema aktualnim doktrinarnim, zakonodavnim i teološkim pozicijama kršćanskih Crkava. Višekonfesijska molitva plod je ekumenskih nastojanja i mjesto okupljanja raznih kršćanskih Crkava, crkvenih zajednica, slobodnih crkava i konfesija. Ponekad se mogu čuti glasovi kako višekonfesijska molitvena okupljanja kršćana nisu zajednička zbog nepostojećeg suglasja u vjeri. To u konkretnim slučajevima katkada može biti točno a katkada netočno. Poradi nedovoljno istražene i definirane naravi višekonfesijskih molitvenih slavlja, kao i općenito njihove mogućnosti od strane učiteljstva, zakonodavstva ili teologije pojedinih kršćanskih Crkava ili zajednica, nastaju razni nesporazumi, sumnje i sukobi što ne doprinosi produbljanju kršćanskog zajedništva pomoću nasljedovanja Kristove molitve „da svi budu jedno“ (Iv 17, 21) – što je jedna od temeljnih odrednica ekumenskih nastojanja. Zbog navedenih nesporazuma, mogućih strahova i sukoba, ovim radom željelo se, u svrhu razjašnjavanja temeljnih stavova pojedinih kršćanskih Crkava i zajednica te u želji za napretkom u duhovnom ekumenizmu, istražiti bitne aspekte višekonfesijske molitve, kako se ona prakticira, primjerice, tijekom svjetske Molitvene osmine za jedinstvo kršćana (18.-25. siječnja), njezine mogućnosti i naravi. U pogledu naravi višekonfesijske molitve ovim radom se nastojalo istražiti vrednuju li kršćanske Crkve i zajednice takve molitve kao interkonfesijske i zajedničke, tj. imaju li višekonfesijski molitveni susreti narav bogoštovnog zajedništva. Drugim riječima: mole li kršćani „zajedno istom Bogu“ ili samo „istovremeno jedni pored drugih svatko svome Bogu“. Ovo pitanje ide u smjeru elemenata interrelacije: priznaje li se mogućnost makar duhovnog zajedništva, kada često puta nije moguć onaj najviši stupanj zajedništva – euharistijski – i koji su elementi i obrazloženja (ne)priznavanja mogućnosti zajedničke, odnosno interkonfesijske molitve.

Istraživanje je nastojalo obuhvatiti mjerodavne aktualno vrijedeće doktrinarne, zakonodavne i teološke pozicije kršćanskih Crkava i zajednica: Katoličke Crkve, Pravoslavne Crkve te Crkava reformacije i reformacijske baštine. Odmah na početku istraživanja postavilo se pitanje kako, po kojim kriterijima, s obzirom na mnoštvo autokefalnih i autonomnih pravoslavnih Crkava te mnoštvo protestantskih Crkava i konfesija, odabrati mjerodavne ili većinske pozicije. U pogledu Katoličke Crkve taj problem nije bio prisutan jer postoje univerzalno mjerodavni dokumenti Učiteljstva Katoličke Crkve koji su obvezujući za sve

katolike, iako to ne isključuje mogućnost odbijanja svih ekumenskih nastojanja ili samo molitvenog zajedništva za određeni broj katolika. No tu je jasno da oni s obzirom na to pitanje ne slijede nauk Katoličke Crkve nego svoje privatne stavove. Pravoslavnom shvaćanju višekonfesijske molitve pristupilo se na način da su odabrane sljedeće Crkve: Crkva koja je utjecajna po svojoj veličini i broju vjernika (Ruska pravoslavna Crkva), Crkva koja je „drugi Rim“ i kao takva naučava da je mjerodavna i prva u pravoslavnom svijetu u smislu „primata časti“ (Carigradska patrijaršija), Crkva koja ima veliku relevantnost za ekumenska događanja u Hrvatskoj (Srpska pravoslavna Crkva) te monaška zajednica koja ima veliki duhovni autoritet u cijelom pravoslavlju (Sveta gora Atos). Istraživanje je obuhvatilo očitovanja učiteljstva navedenih Crkava i zajednica, navođenje zakonskih propisa ili kanona te prikaz širokog spektra pravoslavnih teologa. Citirani su i istraženi određeni dokumenti koji imaju svepravoslavnu razinu ili obuhvaćaju velik dio pravoslavlja. Istraživanje poduzeto u kontekstu Crkava reformacije i reformacijske baštine uzelo je kao osnovu dokumente Ekumenskog vijeća Crkava jer je najveći broj sudionika u tom Vijeću iz Crkava i zajednica protestantske tradicije. U tom smislu dokumenti, izjave i očitovanja vijeća Crkava se mogu uzeti kao očitovanje najvećeg dijela protestantskog svijeta po pitanju naravi i mogućnosti višekonfesijske molitve iako - kao i kod katolika i pravoslavnih - postoje pojedine Crkve i crkvene zajednice koje ne sudjeluju u ekumenskoj molitvi, a što je fundirano i navedeno u radu. Navedenim pristupom dobit će se vrlo širok uvid u pitanje naravi i mogućnosti višekonfesijske molitve u ekumenskim nastojanjima kršćanskih Crkava, crkvenih zajednica, slobodnih Crkava i konfesija.

Katolička Crkva, ukratko rečeno, u očitovanjima po pitanju mogućnosti i naravi višekonfesijske molitve, na doktrinarnoj (naukovnoj) zakonodavnoj i teološkoj razini očituje se jasno, jednoznačno i pozitivno. Iako je ekumenizam stvarnost koja je u Crkvi od početka prisutna, Katolička Crkva se u gibanja suvremenog ekumenskog pokreta na novi intenzivni način uključuje osobito u vrijeme Drugog vatikanskog sabora (1962-1965). Dekret *Unitatis redintegratio*, zajedno s drugim saborskim dokumentima, donio je značajan pomak u katoličkoj ekleziologiji koji je omogućio da se i izvan vidljivih granica pune pripadnosti Katoličkoj Crkvi priznaje postojanje elemenata eklezijalnosti. Drugim riječima, Katolička Crkva jasno i nedvosmisleno afirmira da se i izvan njezinih vidljivih granica, u različitim stupnjevima eklezijanosti, očituje jedna Kristova Crkva. Pritom, Katolička Crkva ostaje vjerna nauku da je ona jedna, sveta, katolička i apostolska Kristova Crkva u punom smislu riječi. Katolička je Crkva u dekretu *Unitatis redintegratio* naizgled malenom promjenom riječi od *est* u *subsistit in* otvorila nebrojene mogućnosti rasta u ekumenskom dijalogu i molitvi. Ona se više ne

identificira ekskluzivno kao Kristova Crkva izvan koje ne postoji eklezijalnost, nego promjenom izraza pokazuje pomak u shvaćanju i otvorenoj ekleziologiji: Kristova Crkva, ona koja je jedna, sveta, katolička i apostolska, opstoji u Katoličkoj Crkvi u punini, ali to ne isključuje činjenicu da i izvan njenih vidljivih granica ne postoje elementi eklezijalnosti, odnosno Kristova Crkva je puno šira stvarnost od vidljivih granica institucionalne Katoličke Crkve. Ta šira stvarnost proteže se na svaku krštenu osobu koja, iako na nepotpun način, ipak po krštenju jest na neki način član Katoličke Crkve, odnosno jedne Kristove Crkve koja u punini opstoji u Katoličkoj Crkvi. Svi oni koji ispovijedaju bitne elemente kršćanske vjere i koji su kršteni imaju već sada stupanj zajedništva koji je veći od svih povijesnih podjela koje su se dogodile među kršćanima. Duhovnim ekumenizmom, odnosno višekonfesijskim molitvenim slavljinama želi se istaknuti i očitovati ta povezanost koju katolici vjeruju da imaju sa svakom osobom koja je valjano krštena trinitarnom formulom (u ime Oca i Sina i Duha Svetoga). Iz ove temeljne postavke katoličke ekleziologije, očitovane u koncilskim dokumentima (usp. LG 8; UR 4; DH 1), te dalje razvijanom od strane papa (osobito Ivana Pavla II., Benedikta XVI. i pape Franje), jasno se pokazuje kako Katolička Crkva, od najviših razina naučava da su višekonfesijski molitveni susreti interkonfesijski, tj. i zajednički, te ne samo da su mogući, nego su i duša ekumenskog pokreta (duhovni ekumenizam). Višekonfesijski molitveni susreti su interkonfesijski jer postoje elementi interrelacije (zajedništva) među kršćanima okupljenima na takve susrete, a ti elementi su vjera i krštenje. Katolički teolozi, od kojih neki i prethode koncilskoj afirmaciji ekumenizma i ekumenskih molitava (npr. Couturier), a koji su navedeni ovdje u radu, bave se pitanjima duhovnog ekumenizma, prihvaćaju i dalje razvijaju mogućnosti produbljivanja već postojećeg zajedništva u duhovnim stvarima prema punom zajedništvu – onom euharistijskom.

U kontekstu Pravoslavne Crkve, istraživanje poduzeto u ovome radu, pokazuje široko rasprostranjeno neslaganje pravoslavne ekleziologije s gibanjima suvremenog ekumenskog pokreta. U srži je problema ona pravoslavna ekleziologija koja je, kako se pokazalo u očitovanju najviših razina pravoslavnog učiteljstva, zakonodavstva i većine teologa, ekskluzivistička i agnostička prema eklezijalnosti izvan svojih okvira. Takva temeljna postavka pravoslavne ekleziologije s obzirom na pitanje ikakve, nikakve ili ipak barem nekakve eklezijalnosti izvan Pravoslavne Crkve, više ili manje je dominantna u očitovanjima iz gotovo svih Pravoslavnih Crkava, a očitovana je i u svezi zasjedanja Pravoslavnih Crkava 2016. godine na Kreti. U suvremenom pravoslavlju suvremeni se ekumenski pokret na mnogim razinama doživljava prije svega, kao prilika za evengelizaciju i obraćenje (povratak) onih koji su odlutali od jedine

prave Kristove Crkve – koja je u potpunosti identična vidljivim granicama Pravoslavne Crkve. Poneki će pravoslavni episkopi ili teolozi ipak držati otvorenom mogućnost valjanosti sakramenata i sakramentalna (blagoslovina) izvan okvira pravoslavlja i prihvaćati da je moguća interkonfesijska molitva, no istraživanje provedeno u okviru ovoga rada pokazuje da su oni zasad u manjini naspram onih pravoslavnih predstavnika, zakonodavstva i teologa koji govore da zbog nepostojanja zajedništva u vjeri (dogmi), nije moguće ni zajedništvo u molitvi. Za takve pravoslavne pozicije molitva je liturgijski čin, slavlje pred licem Božjim te je takav sveti čin moguć jedino ako su ispunjeni preduvjeti zajedništva u vjeri. Iz takvih perspektiva postojeće razlike u vjeri u odnosu na katolike, a još više u odnosu na protestante, zasad ne omogućuju priznanje višekonfesijske molitve interkonfesijskom i zajedničkom, jer ne postoji interrelacijski element u višekonfesijskim molitvenim slavljinama. Stoga se ekumenizam vidi kao prilika za očitovanje vlastite pravovjernosti ili *pravoslavlja*, a eventualno sudjelovanje na ekumenskim molitvenim slavljinama prihvaća se iz kršćanske ljubavi, solidarnosti, poštovanja, ali istovremeno i iz želje za očitovanjem vlastitih eklezioloških stavova, no ipak bez eksplicitnog vrednovanja i priznavanja takve molitve kao interkonfesijske i zajedničke. Pokazuje se, dakle, da nije realno od pravoslavnih očekivati zauzeto promicati sudjelovanje u ekumenskoj molitvi niti da će, primjerice, Molitvena osmina za jedinstvo kršćana s njihove strane biti jasno vrednovana kao interkonfesijski zajednički molitveni susret u kojem pravoslavni ravnopravno i istoznačno sudjeluju u molitvi s ostalim kršćanskim Crkvama i crkvenim zajednicama. Takav zaključak o pravoslavnim pogledima na narav i prakticiranje molitvenog zajedništvovanja pravoslavnih s nepravoslavnima nipošto nije kritika ili negativno vrednovanje pravoslavnih stavova, nego realno predstavljanje činjeničnog stanja na temelju rezultata rada. Upravo zbog takvog činjeničnog stanja svaku prisutnost pravoslavnih kod – za njih višekonfesijske a za katolike i druge kršćane interkonfesijske – zajedničke molitve treba visoko vrednovati i prema njoj se odnositi sa zahvalnošću i radošću, ne dovodeći u pitanje pravo pravoslavnih da tu svoju prisutnost vrednuju i interpretiraju u skladu s vlastitim kriterijima eklezijanosti i u konačnici sa svojom savješću.

Istraživanje poduzeto u kontekstu Crkava reformacije i reformacijske baštine potvrđuje da gotovo sve Crkve reformacije 16. stoljeća, primjerice Evangelička (luteranska) i Reformirana kršćanska (kalvinska) Crkva, imaju, kao i Katolička Crkva, pozitivan pristup prema višekonfesijskoj molitvi i višekonfesijsku molitvu vrednuju kao interkonfesijsku. One, čak i u pogledu uzajamnog euharistijskoga gostoprimitva i *intercommunio* s obzirom na pričest u redovitim okolnostima, imaju blaže kriterije od Katoličke Crkve koja to na crkvenopravnoj

razini dopušta samo kada su u pitanju istočne Pravoslavne Crkve i to samo u izvanrednim okolnostima, premda se na pastoralnoj razini, u konkretnoj praksi mogu susresti i drugačija prakticiranja. Jednom riječju, Crkve Reformacije uglavnom ne dovode u pitanje zajednički (interkonfesijski) karakter višekonfesijske molitve i iskazuju veliku otvorenost ekumenskoj suradnji. Za razliku od Katoličke Crkve i Crkava reformacije, među Crkvama Reformacijske baštine, primjerice u u Evanđeoskim i Pentekostnim Crkvama, učestalije se susreću oba pristupa: i prihvaćanje i odbijanje prakticiranja višekonfesijske molitve kao interkonfesijske. To će ovisiti o konkretnim odlukama zajednica „na terenu“, ovisno o međucrkvanim odnosima i vremenskim periodima. U Hrvatskoj je takav dvojni pristup u novije vrijeme rezultirao jednim oblikom „kombiniranog rješenja“: tako da pastori Evanđeoskih Pentekostnih Crkava – nakon poduzetog perioda formalne uključenosti Crkava kao takvih – više na zajedničkim molitvenim susretima ne sudjeluju u ime svoje Crkve, ali im je dopušteno sudjelovati u svoje osobno ime.

Istraživanje je dakle pokazalo da kod najvećeg dijela protestanata postoji velika otvorenost za dijalog i suradnju na molitvenom i euharistijskom području tako da, u skladu s temeljnim orisima protestantske ekleziologije (navedene u *Confessio Augustana*) sa svim krštenima postoji veza zajedništva koja se očituje na ekumenskim molitvenim susretima kao realno zajedništvo po vjeri u Krista i po primljenom krštenju. Jedno od najsnažnijih svjedočanstava duhovnog ekumenizma te molitveno-euharistijskog zajedništva između katolika i protestanata, vidljivo je i postoji u zajednici iz Taizéa. U njoj zajedno žive, mole i euharistijskom stolu pristupaju braća koja su katolici i protestanti. Svojim životom i zajedništvom očituju kamo treba ići ekumenizam i kako bi moglo izgledati kršćansko zajedništvo kojemu teži ekumenski pokret.

Ovim kratkim zaključkom predstavljene su rezultati dobiveni istraživanjem doktrinarnih i zakonodavnih okvira kršćanskih Crkava i zajednica te teoloških promišljanja izabranih teologa triju velikih kršćanskih sastavnica: katoličke, pravoslavne i reformacijske tradicije.

Hipoteze od kojih je započeto istraživanje su sljedeće:

- prva hipoteza je da najveći broj kršćanskih crkava i zajednica ima stajalište da doktrinarni, teološki i zakonodavni okviri u njihovim crkvama već u aktualnom trenutku omogućuju obuhvatniju i intenzivniju *communicatio in spiritualibus*, uključujući i višekonfesijsku molitvu u smislu interkonfesijske zajedničke molitve, te da je takvu molitvu već danas moguće prakticirati;

- druga hipoteza je da Katolička Crkva, primjerice, ima jasne i precizno utemeljene stavove i praktične smjernice po pitanju višekonfesijske molitve s drugim kršćanima kao interkonfesijske, tj. zajedničke, i da je to očitovano u dokumentima katoličkoga Učiteljstva na najvišim razinama, da ono potiče na molitvu s drugim kršćanima i govori o istovjetnosti vjere u bitnome (hijerarhija istina) te da je, stoga, za katolike, zajedničku molitvu moguće prakticirati kao oblik duhovnoga ekumenizma;

- treća hipoteza je da slična stajališta i pristupe ima i cijeli niz drugih kršćanskih crkava, ali da istovremeno u nekim kršćanskim crkvama i zajednicama postoje bilo rezerviranosti bilo izričito odbijanje višekonfesijskih molitvenih praksi.

Prva hipoteza je potvrđena navođenjem doktrine, crkveno-pravnih okvira i teoloških promišljanja. Katolička Crkva i Crkve reformacije i reformacijske baštine imaju pozitivan i otvoren pristup prema višekonfesijskoj molitvi kao zajedničkoj (interkonfesijskoj), jednako kao i prema ekumenskom dijalogu i suradnji općenito. Sukladno tome navedene Crkve već sada omogućuju i potiču svoje vjernike na interkonfesijsku molitvu. Kod pravoslavnih izričita, načelna i svepravoslavno odobrena mogućnost duhovno-molitvenog zajedništva s drugim kršćanima ne postoji, ali u mnogim sredinama u Hrvatskoj, Europi i svijetu postoji praksa prisutnosti pravoslavnih na višekonfesijskim molitvama, koja biva teološki različito vrednovana, primjerice tako da ju se interpretira ne kao zajedničku molitvu nego kao pravoslavno svjedočenje vlastite vjere. No, s obzirom na ukupan broj pravoslavnih, s jedne strane, te katoličkih i protestantskih vjernika, s druge strane, može se reći da najveći broj kršćana može prakticirati i činjenično prakticira interkonfesijsku zajedničku molitvu i srodne oblike duhovno-molitvenog zajedništva s drugim kršćanskim Crkvama i zajednicama.

Istraživačko pitanje koje vodi prvu hipotezu prema cilju disertacije jest: koje su trenutne mogućnosti i ograničenja koja kršćanske Crkve i zajednice stavljaju pred svoje vjernike u pogledu zajedničke molitve s drugim kršćanima? Za vjernike katolike te za većinu vjernika iz Crkava reformacije i reformacijske baštine, kao što je utvrđeno i rečeno, nema bitnih ograničenja po pitanju dopuštenosti zajedničke interkonfesijske molitve. Katolička Crkva u dokumentima koji se bave ekumenizmom i u Zakoniku kanonskoga prava jasno navodi, što se i vidi u radu, da je organiziranje i predvođenje ekumenskih molitava na poseban način povjereno biskupima koji u svojim biskupijama promiču interkonfesijske molitvene susrete. Vjernici katolici dužni su slijediti pastire pod čijim budnim okom se organiziraju i provode sve ekumenske djelatnosti. Katolicima je dopušteno sudjelovati na interkonfesijskim molitvenim susretima, u tom smislu nema ograničenja, ali potrebna je razboritost i poslušnost pastirima

Crkve, kako navodi Zakonik kanonskoga prava. Za pravoslavne vjernike i kler, sudjelovanje u višekonfesijskim molitvenim susretima odvija se pod ravnanjem episkopa ili drugog poglavara te, zbog nepostojanja jedinstvenog svepravoslavnog stava, dopuštenost prisustvovanja takvim ekumenskim molitvenim slavljima za kler i vjernike može varirati. Pri tome uvijek ostaje načelo vjernosti pravoslavnoj ekleziologiji i tradiciji – molitva s nepravoslavnim kršćanima nije interkonfesijska i u tom smislu zajednička. Prevladavajući pravoslavni pristup višekonfesijskoj molitvi se može usporediti s katoličkim pristupom međureligijskoj molitvi, što je, upravo kako bi to ilustriralo, obrazloženo u radu.

Druga hipoteza potvrđena je preciznim navođenjem dokumenata učiteljstva najviših razina koje su obvezujuće za sve katolike. S najviših razina katoličkog učiteljstva potiče se vjernike na duhovni ekumenizam, privatne i javne molitve za jedinstvo kršćana, osobito od strane Drugog vatikanskog koncila pa sve do danas. Poglavari Katoličke Crkve (od Ivana XXIII. pa sve do pape Franje) na poseban način pozivaju vjernike na prakticanje molitvenog zajedništva te za to daju jasne smjernice, kako oni sami tako i u okvirima službenih dokumenata kao što su *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, *Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski vademecum* itd. Navedeni dokumenti i izneseni nauk nisu opcionalni, već obvezatni za sve katolike tako da njihovo odbijanje (primjerice negiranje ekumenizma ili potrebe duhovnog ekumenizma) ne može, a da za sobom ne povuče dovođenje u opasnost autentičnog katoličkog identiteta osobe.

Istraživačko pitanje koje proizlazi iz druge hipoteze jest sljedeće: koje su konkretne mogućnosti i ograničenja u Katoličkoj Crkvi po pitanju višekonfesijske molitve? Ograničenja u sudjelovanju u višekonfesijskim molitvenim susretima idu u smjeru razboritog sudjelovanja i poslušnosti pastirima Crkve. Ograničenja su, također, i u smislu da se pod ekumenskim molitvenim slavljima ne smije stvarati privid potpunog zajedništva koje – još uvijek – nije u punini ostvareno među kršćanima. Upravo iz ovoga proizlazi temeljna ograničenost višekonfesijskih i interkonfesijskih molitvenih susreta – oni ostaju primarno znak određenog stupnja zajedništva po vjeri i krštenju među kršćanima – ali nisu potpuno ostvarenje zajedništva i onoga čemu ekumenizam teži kao svome konačnome cilju.

Istraživačko pitanje treće hipoteze je kakvi su stavovi ostalih kršćanskih Crkava i zajednica, u odnosu prema stajalištu Katoličke Crkve, u pogledu višekonfesijske molitve? Iz istraživanja u okviru ovoga rada proizlazi da najkompatibilnije stavove s katolicima, u pogledu višekonfesijske molitve, imaju Crkve reformacije i reformacijske baštine koje sudjeluju u suvremenom ekumenskom pokretu. S obzirom na višekonfesijsku molitvu protestantska

ekleziologija je, kao i katolička, otvorena te u tom pogledu nije isključiva ni rezervirana prema Crkvama i zajednicama izvan vlastitih vidljivih granica, kao što se to zapaža u ekleziologiji Pravoslavne Crkve. Zbog otvorene ekleziologije, između katolika i protestanata moguće je interkonfesijsko molitveno zajedništvo te uzajamno priznavanje zajedništva u vjeri i krštenju, što je osnova duhovnog zajedništva. Stavovi Pravoslavne Crkve su najmanje kompatibilni sa stavovima Katoličke Crkve u pogledu mogućnosti i naravi višekonfesijskih molitvenih susreta. U tom smislu, dominantna pravoslavna ekleziologija, ne priznaje mogućnost molitveno-duhovnog zajedništva bez prethodno ostvarenog zajedništva u vjeri. Interrelacija, zbog vjere koja iako nije potpuno, ali je u bitnome ista (gledano s katoličke strane), i krštenja, koje katolicima pravoslavni vrlo često ne priznaju kao valjano, za pravoslavne, po navedenim službenim stavovima i očitovanjima, ne postoji. Zbog svega navedenoga, pravoslavni drže da im nije moguće ostvarivati interkonfesijsko molitveno zajedništvo, barem ne u onome smislu u kojem katolici i protestanti očekuju od njih – recipročno.

S obzirom na aktualne kontroverze oko višekonfesijske molitve (o čemu svjedoči, primjerice, u dodatku ovoga rada doneseno Završno izvješće Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava) i na dobivene rezultate u okviru ove disertacije zaključno se može reći da su višekonfesijski molitveni odnosi kršćana opterećeni ne samo na hrvatskoj, nego i na europskoj i globalnoj razini, uslijed nepomirenih razlika u temeljnim postavkama samorazumijevanja kršćanskih Crkava i zajednica kao takvih. Doprinos ovoga rada, s obzirom na sustavno istraživanje teme mogućnosti i naravi višekonfesijskih molitvenih slavlja, možda neće biti moguć u smislu rješavanja postojećih teoloških nesuglasica, što je zadaća mješovitih teoloških komisija, nego u smislu poticaja na prakticiranje duhovnog ekumenizma i intenziviranje višekonfesijskih molitvenih susreta. Takvi susreti ne trebaju biti ograničeni samo na siječanjsku Molitvenu osminu, već što je češće moguće, pod ravnanjem crkvenih pastira. S najviših razina Katoličke Crkve neprestano dolaze poticaji na višekonfesijsku molitvu, koja je za katolike i interkonfesijska. Bez obzira na razlike, katolici i najveći dio protestanata priznaje već postojeće realno zajedništvo među svima koji su kršteni i ispovijedaju vjeru u Isusa Krista, što je zajednički temelj za prakticiranje već sada mogućeg duhovnog zajedništva i poziv na intenzivniji rad na ostvarenju i budućeg euharistijskog zajedništva, ondje gdje ono još ne postoji. Pravoslavni i nadalje ostaju uvijek dobrodošli sudionici višekonfesijskih ekumenskih molitvenih slavlja, neovisno o tome vrednuju li svoju prisutnost kao svjedočenje pravoslavne vjere ili, eventualno, kao sudjelovanje u zajedničkoj, interkonfesijskoj molitvi, a drugi kršćani su pozvani poštovati pravoslavnu ekleziologiju i ograničenja po pitanju mogućnosti zajedničke molitve s nepravoslavnim kršćanima. To nikako

nije razlog za prestanak molitvenog zajedništvovanja, nego još veći poticaj za osobne i zajedničke molitve za kršćansko jedinstvo i druge nakane. Na kraju, uvijek ostaje aktualna temeljna postavka ekumenizma – jedini koji može ostvariti istinsko jedinstvo kršćana jest Duh Sveti koji se „neizrecivim uzdasima“ (Rim 8, 26) zauzima za ostvarenje Isusove molitve „da svu budu jedno“ (Iv 17, 21).

LITERATURA

A) Izvori

Biblija Stari i Novi zavjet, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ²²2012.

Božanska liturgija svetog oca našega Ivana Zlatoustoga, Ordinarijat Križevačke eparhije, Zagreb, 2018.

DENZINGER, Heinrich – HÜNERMANN, Peter, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, U pravi trenutak, Đakovo, 2002.

DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, ⁷2008.

Katekizam Katoličke Crkve, Glas Koncila, Zagreb, ²2016.

Kodeks kanonskog prava s izvorima 1917., Glas Koncila, Zagreb, 2007.

Michael KINNAMON (ur.), *The Ecumenical Movement. An Anthology of Key Texts and Voices*, WCC Publications, Geneva, ²2016.

MILAŠ, Nikodim, *Pravila Pravoslavne Crkve s tumačenjima*, I - II., Istina (izdavačka ustanova Eparhije dalmatinske), Beograd – Šibenik, 2004.

Orthodox Handbook on Ecumenism. Resources for Theological Education. „That they all may be one“ (John 17:21), Pantelis KALAITZIDIS – Thomas FITZGERALD – Cyril HOVORUN (ur.), Volos Academy Publications, Volos, 2014.

SPECIAL COMMISSION ON ORTHODOX PARTICIPATION IN THE WCC, Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC, u: *The Ecumenical Review*, 55 (2003.) 1, 4-38.

Zakonik kanona Istočnih Crkava s izvorima, Glas Koncila, Zagreb, 1996.

Zakonik kanonskoga prava, Glas Koncila, Zagreb, 1996.

B) Dokumenti crkvenih učiteljstava

BISKUPI JUGOSLAVIJE, *Pastirski poziv svim članovima Katoličke Crkve u Jugoslaviji na oživljavanje ekumenskog duha i nastojanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974.

IVAN PAVAO II., *Orientalis Lumen. Apostolsko pismo pape Ivana Pavla II. biskupima, kleru i vjernicima prigodom stogodišnjice „Orientalium dignitas“ pape Lava XIII.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

IVAN PAVAO II., *Ut unum sint. Enciklika pape Ivana Pavla II. o ekumenskom nastojanju*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

IVAN PAVAO II., *Tertio millennio adveniente. Apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.

COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *The Church. Towards a Common Vision*, WCC Publications, Geneva, 2013.

COMMISSION ON FAITH AND ORDER, *What are the Churches saying About the Church? Key findings and Proposals from the Responses to 'The Church: Towards a Common Vision'*, WCC Publications, Geneva, 2021.

PAPA FRANJO, *Evangelii gaudium. Apostolska pobudnica biskupima, prezbiterima i đakonima, posvećenim osobama i svim vjernicima laicima o naviještanju evanđelja u današnjem svijetu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2014.

PAPA FRANJO, *Fratelli tutti. Enciklika o bratstvu i socijalnom prijateljstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021.

PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu*, IKA, Zagreb, 1994.

PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA, *Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski vademecum*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2021.

PAPINSKO VIJEĆE ZA PROMICANJE JEDINSTVA KRŠĆANA – POVJERENSTVO „VJERA I USTROJSTVO“ EKUMENSKOG VIJEĆA CRKAVA, *Vidjesmo gdje izlazi*

zvijezda njegova pa mu se dođosmo pokloniti (Mt 2, 1-12). Molitva za jedinstvo kršćana u molitvenoj osmini i tijekom cijele 2022. godine, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2022.

SVJETSKA EVANĐEOSKA ALIJANSA, *Suvremeno evanđeosko gledište rimokatoličanstva*, u: *KAIROS – Evanđeoski teološki časopis*, 2 (2008.) 1, 145-181.

C) Rječnici i priručnici

ANIĆ, Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb, ²1994.

Lexikon für Theologie und Kirche, II, Herder, Freiburg, ³1994.

MIHAIL, Vasile, *Orthodox Canon Law Reference Book*, Holy Cross Orthodox Press, Massachusetts, 2014.

New Dictionary of Theology: Historical and Systematic, Martin DAVIE – Tim GRASS – Stephen R. HOLMES (ur.), Inter-Varsity Press, London – Downers Grove, ²2016.

The Cambridge Companion to Reformed Theology, Paul NIMMO – David FERGUSON (ur.), Cambridge University Press, New York, 2016.

The New Catholic Encyclopedia, Thomas CARSON – Joann CERRITO (ur.), V, The Catholic University of America, Washington DC, ²2002.

D) Teološki autori

- *Knjige:*

BEST, Thomas F. – HELLER, Dagmar (ur.), *So We Believe, so We Pray. Towards Koinonia in Worship*, WCC Publications, Geneva, 1995.

BRIA, Ion, *Tratat de teologie dogmatică și ecumenică*, România Creștină, Bukureșt, 1999.

CUNNINGHAM, David S. – DEL COLLE, Ralph – LAMADRID, Lucas (ur.), *Ecumenical Theology in Worship, Doctrine, and Life. Essays Presented to Geoffrey Wainwright on his Sixtieth Birthday*, Oxford University Press, New York – Oxford, 1999.

ĐAKOVAC, Aleksandar (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam. Zbornik radova*, Hrišćanski kulturni centar, Beograd, 2005.

FRIELING, Reinhard, *Put ekumenske misli. Uvod u ekumenologiju*, Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik, Zagreb, 2009.

GEROSA, Libero, *Crkveno pravo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.

IKIĆ, Niko, *Ekumenske studije i dokumenti: izbor ekumenskih dokumenata Katoličke i Pravoslavne Crkve s popratnim komentarima*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 2003.

IKIĆ, Niko, *Križni put dijaloga i ekumenizma*, Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu – Glas Koncila, Sarajevo – Zagreb, 2019.

KASPER, Valter, *Da svi budu jedno. Putevima jedinstva*, Beogradska nadbiskupija, Beograd, 2020.

KOLARIĆ, Juraj, *Ekumenska trilogija: istočni kršćani – pravoslavni – protestanti*, Prometej, Zagreb, 2005.

KONGAR, Iv, *Devet vekova kasnije. Beleške uz „Istočni raskol“*, Beogradska nadbiskupija, Beograd, 2014.

KÜNG, Hans, *The Church*, Continuum, New York, 2001.

LACOSTE, Jean-Yves, *Povijest teologije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2013.

MACUT, Ivan, *Ekumenizam pape Franje*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

MORANDINI, Simone, *Teologia dell'ecumenismo*, Centro editoriale dehoniano, Bologna, 2018.

NIKOLIĆ, Marko, *Ekumenski odnosi Srpske pravoslavne i Rimokatoličke Crkve: 1962-2000. godine*, Službeni glasnik, Beograd, 2011.

PERIĆ, Ratko, – LACKO, Michal, *Dekret o ekumenizmu Unitatis redintegratio. Dekret o istočnim katoličkim crkvama Orientalium ecclesiarum*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb, 1987.

PERIĆ, Ratko, *Ekumenske nade i tjeskobe*, Biskupijski ordinarijat Mostar, Mostar, 1993.

RATZINGER, Joseph / BENEDIKT XVI., *Teološki nauk o principima. Elementi fundamentalne teologije*, Ex Libris, Rijeka 2010.

ROSSI, Teresa Francesca, *Manuale di ecumenismo*, Editrice Queriniana, Brescia, 2012.

WARE, Timothy, *Pravoslavna Crkva*, Prosvjeta, Zagreb, 2005.

- Članci:

BIGOVIĆ, Radovan, Uloga i doprinos Pravoslavnih Crkava Svjetskom vijeću Crkava, u: *Riječki teološki časopis*, 19 (2011.) 1, 165-178.

BULOVIĆ, Irinej, Teologija dijaloga po sv. Marku Efeškome, u: *Teološki pogledi*, 8 (1975.) 1, 5-35.

CRAWFORD, Janet, The WCC as a Fellowship of Worship and Prayer, u: *The Ecumenical Review*, 50 (1998.) 3, 292-300.

FABIJANIĆ, Loredana, Ekumenizam – prekretnica u Rimokatoličkoj crkvi, u: *Essehist*, 3 (2011.) 3, 49-52.

FRÖHLING, Edward, Ekumenizam kao oblik življenja, u: George AUGUSTIN – Sonja SAILER-PFISTER – Klaus VELLGUTH (prir.), *Kršćanstvo u dijalogu. Perspektive kršćanskog identiteta u pluralnom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 103-116.

GARDINER, Robert H., Prayer and Unity, u: *The Ecumenical Review*, 59 (2007.) 4, 498-508.

HAUZENBERGER, Hans, Two Prayer Weeks. Do they compete or complement each other?, u: *The Ecumenical Review*, 59 (2007.) 4, 491-497.

HEBE, Stefan, Crkva u dijalogu, u: George AUGUSTIN – Sonja SAILER-PFISTER – Klaus VELLGUTH (prir.), *Kršćanstvo u dijalogu. Perspektive kršćanskog identiteta u pluralnom društvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2020., 13-22.

KASPER, Walter, Stanje ekumenskog dijaloga između pravoslavnih crkava i rimokatoličke crkve, u: *Crkva u svijetu*, 35 (2000.) 4, 358-372.

KOVAČ, Tomislav, Koncil poziva na obnovljeno, osviješteno i inteligentno kršćanstvo, u: *Nova prisutnost*, 10 (2012.) 3, 510-526.

KOVAČ, Tomislav, Unutarcrkveni dijalog i pomirenje, u: *Bogoslovska smotra*, 87 (2017.) 3, 495-504.

MACUT, Ivan, Prema zajedničkoj viziji Crkve, u: *Crkva u svijetu*, 50 (2015.) 1, 160-179.

MELLONI, Alberto, Congar, Architect of the Unam Sanctam, u: *Louvain Studies*, 29 (2004.) 3-4, 222-238.

MODRIĆ, Alan, Papinski primat i njegovo služenje jedinstvu kršćana: Uz 25. obljetnicu enciklike „Ut unum sint“, u: *Obnovljeni život*, 76 (2021.) 2, 235-246.

MORO, Dušan, Monaštvo – znak i poticaj jedinstvu Crkve, u: *Služba Božja*, 44 (2004.) 1, 37-71.

PAŽIN, Zvonko, Communicatio in sacris, u: *Diacovensia*, 21 (2013.) 4, 705-719.

PERIĆ, Ratko, Temelji i granice „bogoštovnog zajedničenja“ s pravoslavicima (I), u: *Služba Božja*, 2 (1976.) 16, 121-145.

SCHUTZ, Roger, Samostanska zajednica u Taizéu, u: *Crkva u svijetu*, 1 (1966.) 5, 5-10.

ŠALKOVIĆ, Josip, Zakonik kanonskog prava – teološko-pravna sinteza Sabora, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 767-792.

THONIPPARA, Francis, *Orientalium Ecclesiarum*. Second Vatican Council Decree on the Eastern Catholic Churches – A Historical Survey, u: *Asian Horizons*, 8 (2014.) 1, 7-21.

VUKŠIĆ, Tomo, Ekumenizam u „Katekizmu Katoličke Crkve“, u: *Crkva u svijetu*, 31 (1996.) 3, 304-322.

ZEČEVIĆ, Jure, Katoličko razumijevanje jedinstva i zajedništva kršćana, u: *KAIROS – Evanđeoski teološki časopis*, 2 (2008.) 1, 89-99.

ZEČEVIĆ, Jure, Koncilski ekumenski zamah i današnja traženja, u: *Bogoslovska smotra*, 75 (2005.) 3, 855-873.

ZEČEVIĆ, Jure, Nastanak, povijest i smisao Tjedna molitve za jedinstvo kršćana, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.) 2, 229-236.

- *Recenzije i prikazi:*

BRKAN, Jure, Proglašen Zakonik kanonâ istočnih Crkava, u: *Služba Božja*, 31 (1991.) 1., 62-64.

MACUT, Ivan, Papinsko vijeće za promicanje jedinstva kršćana: Biskup i jedinstvo kršćana – ekumenski vademecum, u: *Služba Božja*, 61 (2021.) 2, 269-272.

TENŠEK, Tomislav Zdenko, Prikazi: Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu, u: *Bogoslovska smotra*, 65 (1995.) 2., 285-288.

- *Diplomski radovi:*

VIDAK, Stjepan, *Karmel i ekumenizam, Diplomski rad pod mentorstvom prof. dr. sc. Jure Zečević-Božića*, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 2007.

D) Internetski izvori

Aleksandrijski patrijarsi – popis:

<https://www.patriarchateofalexandria.com/index.php/en/timotheos-i-the-destitute-381-385>
(16.II.2022).

Baptism, Eucharist and Ministry, World Council of Churches, Geneva, 1982.:

https://www.oikoumene.org/sites/default/files/Document/FO1982_111_en.pdf (1.III.2022.).

Bartolomej I. – video poruka patrijarha prilikom virtualne ekumenske molitve 21. svibnja 2021. u organizaciji Europskog parlamenta, Konferencije europskih Crkava (KEK) i Biskupskih konferencija Europske unije (COMECE):

<https://www.ceceurope.org/european-churches-come-together-virtually-to-pray-for-christian-unity/> (1.II.2022).

Državni zavod RH za statistiku – popis stanovništva (22.IX.2022):

<https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (1.XI.2022).

Državni zavod RH za statistiku – konačni rezultati popisa iz 2021. godine (22.IX.2022.):

https://dzs.gov.hr/UserDocsImages/Press%20Corner/Prezentacije/Popis%202021._kona%C4%8Dni%20rezultati.pdf (15.XI.2022.)

Dubrovnik, 25.I.2013. – Ekumenska molitva u pravoslavnoj crkvi:

<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumenska-molitva-u-pravoslavnoj-crkvi-u-dubrovniku/>
(5.XI.2022).

Dubrovnik, 19.I.2019. – Ekumenska molitva:

<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumenska-molitva-u-dubrovniku-3/> (5.XI.2022).

EKOCUH:

http://karmel.hr/?page_id=654 (6.XII.2021.)

Grupa Dombes za promicanje duhovnog ekumenizma:

<http://groupedesdombes.eu/publications-en-langue-francaise/> (10.VI.2021).

Hrvatska enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslava Krlež:

<https://www.enciklopedija.hr> (20.I.2021).

HULL HITCHOK, Hellen, The Authority of Church Documents:

<https://adoremus.org/2002/09/the-authority-of-church-documents/> (6.XI.2020)

Jakovos, arhiepiskop:

<https://www.goarch.org/archbishop-iakovos> (28.I.2022).

Kutinska Slatina, 24.I.2016. –Ekumenska molitva:

<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumenska-molitva-u-kutinskoj-slatini/> (5.XI.2022).

LETICA, Marito Mihovil, Struktura stanovništva RH prema vjeri (II. dio), 9.X.2022., u:

<https://www.vaticannews.va/hr/svijet/news/2022-10/marito-mihovil-letica-struktura-stanovnistva-rh-prema-vjeri-2.html> (15.XI.2022.)

LEY, Dom Benedict, The Abbé Paul Couturier:

www.jstor.org/stable/43704715 (2.VI.2021).

Ohrid – obnovljeno euharistijsko zajedništvo:

<https://www.ecupatria.org/2022/05/22/the-church-of-ohrid-restored-into-eucharistic-communion/> (1.VI.2022).

ORIAN, Thomas, Brief History of the Week of Prayer for Christian Unity:

https://geii.org/week_of_prayer_for_christian_unity/week_of_prayer_history.html ()

Osijek, 25.I.2017. – Molitvena osmina kod pravoslavnih:

<https://ika.hkm.hr/novosti/molitvena-osmina-kod-pravoslavnih-u-osijeku/> (3.XI.2022).

Osijek, 24.I.2021. – Molitvena osmina kod pravoslavnih:

<https://ika.hkm.hr/novosti/osijek-molitvena-osmina-kod-pravoslavnih/> (3.XI.2022).

Osijek, 23.I.2022. – Bogoslužje kod evangelika pete večeri u Svjetskoj molitvenoj osmini:

<https://ika.hkm.hr/novosti/bogoslužje-kod-osječkih-evangelika-pete-veceri-u-svjetskoj-molitvenoj-osmini/> (3.XI.2022).

Osijek, 25.I.2022. – završena Svjetska molitvena osmina:

<https://ika.hkm.hr/novosti/bogoslužjem-kod-pravoslavnih-u-osijeku-završena-svjetska-molitvena-osmina/> (3.XI.2022).

Porfirije - isječci iz intervju s patrijarhom:

<https://www.nedeljnik.rs/patrijarh-porfirije-o-episkopu-atanasiju-i-kada-smo-sa-njim-igrali-fudbal-i-kada-nas-je-vodio-na-svetu-goru-bio-je-tamo-gde-i-sveti-oci/> (22.II.2022).

Porfirije - pismo povodom smrti episkopa Atanasija:

<https://www.danas.rs/vesti/drustvo/patrijarhovo-pismo-na-sahrani-episkopa-atanasija-bio-je-tamo-gde-i-sveti-i-oci-i-ucetelji-crkve/> (7.II.2022).

Porfirije – uručio arhiepiskopu Stefanu *tomos* kojim se potvrđuje autokefalnost Makedonske pravoslavne Crkve – Ohridske arhiepiskopije“ (5.VI.2022.):

http://www.spc.rs/sr/patrijarh_srpski_porfirije_uruchio_arhiepiskopu_stefanu_tomos_kojim_se_potvrđuje_autekefalnost_make (15.VI.2022).

Rijeka, 26.I.2015. – završetak Molitvene osmine za jedinstvo kršćana:

<https://ika.hkm.hr/novosti/zavrsetak-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krscana-u-rijeci/> (3.XI.2022).

Rijeka, 25.I.2017.– Multimedijalna ekumenska molitva:

<https://ika.hkm.hr/novosti/multimedijalna-ekumenska-molitva-u-rijeci/> (3.XI.2022).

Rijeka, 23.I.2022. – završetak Molitvene osmine za jedinstvo kršćana:

<https://ika.hkm.hr/novosti/u-rijeci-završena-molitvena-osmina-za-jedinstvo-krscana/> (3.XI.2022).

Sisak, 26.I.2015. – Središnja ekumenska molitva u biskupiji:

<https://ika.hkm.hr/novosti/sredisnja-ekumenska-molitva-u-sisackoj-biskupiji/> (5.XI.2022).

Sisak, 23.I.2017. – središnje molitveno slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana.:

<https://www.biskupija-sisak.hr/index.php/arhiv/3845-sredinje-slavlje-ekumenskog-hoda-ovogodinje-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krana> (10.II.2022).

Sisak, 22.I.2018. – Središnje slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana u biskupiji:

<https://ika.hkm.hr/novosti/sredisnje-slavlje-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krscana-u-sisackoj-biskupiji/> (6.XI.2022).

Sisak, 23.I.2022. – središnje molitveno slavlje Molitvene osmine za jedinstvo kršćana:

<https://www.biskupija-sisak.hr/index.php/arhiv/6633-sredinje-slavlje-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krana> (10.II.2022).

Sopoćanski apel ili deklaracija:

<https://istinoljublje.com/сопоћански-апел-против-екуменизма-2001-г/> (10.II.2022).

Split, 23.I.2016. – Ekumensko slavlje:

<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumensko-slavlje-u-splitu/> (1.XI.2022).

Split, 22.I.2020. – Ekumensko slavlje:

<https://ika.hkm.hr/novosti/ekumensko-slavlje-u-splitu-3/> (1.XI.2022).

Statut Protestantskog evanđeoskog vijeća u Republici Hrvatskoj:
<https://pev.com.hr/dokumenti/statut/> (3.III.2022).

Svjetska evanđeoska alijansa – službene mrežne stranice:
<https://worldea.org/who-we-are/our-history/> (3.III.2022).

Taizé – danas:
https://www.taize.fr/hr_article6615.html (2.VIII.2022).

Taizé – Europski susret mladih u Rostocku: Praktične informacije (21.IX.2022.):
https://www.taize.fr/hr_article15433.html (12.XI.2022).

Taizé – Molitva uživo:
https://www.taize.fr/hr_article28228.html (12.XI.2022).

Taizé – Molitve za svaki dan:
https://www.taize.fr/hr_article13725.html (12.XI.2022).

Taizé – povijest i početak:
https://www.taize.fr/hr_article6616.html (2.VIII.2022).

Taizé – predavanje brata Ulricha na KBF-u u Zagrebu (19.X.2022.):
<https://ika.hkm.hr/novosti/predavanje-brata-ulricha-iz-zajednice-u-taizeu-na-kbf-u-u-zagrebu/>
(10.XI.2022).

Towards a Common Understanding and Vision of the World Council of Churches:
<https://www.oikoumene.org/resources/documents/common-understanding-and-vision-of-the-wcc-cuv> (28.II.2022).

Zagreb, 24.I.2019. – Ekumenski molitveni susret u konkatedrali Sv. Ćirila i Metoda:
<https://ika.hkm.hr/vijesti/ekumenski-molitveni-susret-u-konkatedrali-sv-cirila-i-metoda-u-zagrebu/> (1.XI.2022).

Zagreb, 23.I.2020. – Ekumenska molitva u Sabornome hramu Preobraženja Gospodnjeg:
<https://ika.hkm.hr/novosti/rast-u-svetosti-je-put-povezivanja-s-kristom/> (1.XI.2022).

Zagreb, 2.X.2021. – *Vremena stvorenoga 2021.:*
<https://ika.hkm.hr/novosti/odrzan-2-ekumenski-glazbeno-molitveni-susret-u-povodu-vremena-stvorenoga/> (7.XII.2021.)

POPIS I SADRŽAJ DODATAKA

Dodatak I.

„Zaključno izvješće Specijalne komisije o sudjelovanju Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava (*Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*)“

Dodatak II.

„Temeljna načela odnosa Ruske pravoslavne Crkve s inoslavljem“

Dodatak III.

„Taizé susret u Rostocku 2022/2023. godine kao primjer interkonfesijskog molitvenog susreta“

Dodatak IV.

„Struktura i primjer interkonfesijskog molitvenog slavlja koje priređuje zajednica u Taizéu“

Dodatak V.

„Primjer višekonfesijske molitve u obliku Molitvene osmine za jedinstvo kršćana održane 2021. godine u Zagrebu“

Dodatak VI.

„Primjer višekonfesijske molitve u obliku ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta ‘Vrijeme stvorenoga 2022.’ održane u Zagrebu“

Dodatak VII.

„Primjer međureligijske molitve ‘Duh Asiza’ održane 2021. godine u Zagrebu“

Dodatak VIII.

„Primjer međureligijske molitve ‘Duh Asiza’ održane 2022. godine u Zagrebu“

Dodatak IX.

„Dekret nadbiskupa Bozanića *NDS, br. 2515/2019., od 4. XII. 2019.*, kojim se uspostavlja novo Povjerenstvo Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog“

DODATAK I.

Zaključno izvješće Specijalne komisije o sudjelovanju Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava (*Final Report of the Special Commission on Orthodox Participation in the WCC*)

U Dodatku I donosi se Sekcija B zaključnog izvješća koja se bavi izlaganjem 5 posebnih tema, među kojima je zajednička molitva pravoslavnih s nepravoslavnima (brojevi 36-45, str. 10-12).

Donosi se dodatak A zaključnog izvješće koji je naslovljen „Okvir za zajedničke molitve na sastancima Ekumenskog vijeća Crkava“ (brojevi 1-43, str. 18-26).

Zaključno izvješće Specijalne komisije o sudjelovanju Pravoslavne Crkve u Ekumenskom vijeću Crkava koje je ovdje citirano objavljeno je u: *The Ecumenical Review*, 55 (2003.) 1.

Sekcija B

V. dio: „Zajednička molitva“

Brojevi 36-45

36) Na početku novog tisućljeća čovječanstvo se suočava s novim stvarnostima, zaprekama i izazovima. Opće je priznato da danas živimo u svijetu napetosti, neprijateljstava, sukoba, ratova i glasinama o ratovima (Mt 24, 6). U ovakvoj situaciji izolacija ili destrukcija ni na koji način ne mogu biti putovi koje kršćanske crkve trebaju slijediti. Nastavak i jačanje postojećeg dijaloga te suradnje među kršćanskim Crkvama hitna je dužnost. Izolacija i razjedinjenost anomalije su koje se mogu shvatiti samo kao rezultat grijeha i zla. U biblijskoj i crkvenoj tradiciji grijeh i zlo opisani su kao odijeljivanje, dezorganizacija i raspad jedinstva koje je stvorio Bog. Ovo nejedinstvo vodi prema sebičnosti i sektaškom shvaćanju kršćanskog Evanđelja.

37) Suvremena kršćanska predanost vidljivom jedinstvu – svojim obimom, dubinom i instrumentima – predstavlja novu stvarnost u crkvenoj povijesti. Jednako tako, mogućnost

zajedničke molitve u ekumenskom okružju također je novi izazov sa specifičnim i posebnim poslanjem da prati i jača kršćane na njihovom putu prema jedinstvu. Kako bi napredovali u međusobnom dijalogu, kršćani trebaju vapiti zajedno za božansku pomoć.

38) Kršćanski put uvijek je utemeljen na molitvi i povezan je s njom. Stoga je molitva u samom srcu svakog nastojanja usmjerenog prema kršćanskom jedinstvu i suradnji. Prije svake važne faze svoga spasenjskog djelovanja, naš zajednički Gospodin Isus Krist molio se Ocu, učeći nas tako da imamo zadaću vapiti Bogu kako bismo prevladali sve bolne podjele i dali zajedničko svjedočanstvo kršćanskom Evanđelju. (i kako bismo posvjedočili kršćansko evanđelje.) Kristova molitva za jedinstvo je upečatljiva i izazovna – „Ne molim samo za ove nego i za one koji će na njihovu riječ vjerovati u mene: da svi budu jedno kao što ti, Oče, u meni i ja u tebi, neka i oni u nama budu da svijet uzvjeruje da si me ti poslao.“ (Iv 17, 20-21).

39) Desetljeća iskustva zajedničke molitve i duhovnog zajedništva unutar EVC-a [Ekumenskog vijeća Crkava, op. a.] predstavljaju naslijeđe koje ne može olako biti zanemareno. Mnogi kršćani imaju isto iskustvo na lokalnim razinama; Molitvena osmina za jedinstvo kršćana jedan je od najraširenijih primjera takvog iskustva. Neke današnje Crkve lako bi mogle potvrditi da ne vrše bogoslužje na isti način kao prije pedeset godina. Iako je to u početku bio izazov, obogaćene su iskustvom zajedničke molitve. Sa zahvalnošću su primile mnoge darove iz drugih kršćanskih tradicija. Tijekom ovih desetljeća kroz zajedničku molitvu, dijalog i zajedničko svjedočenje, Crkve su doživjele napredak prema jedinstvu, a neke su čak postigle sporazume koji su doveli do “punog zajedništva”.

40) Zajednička molitva otkrila je, također, mnoge izazove na putu prema jedinstvu. To je dijelom zbog konfesijske i kulturne pozadine koje dovode Crkve do toga da vrše bogoslužja na različite načine. Osim toga, zajednička molitva, kakva se razvila u Ekumenskom vijeću Crkava, prouzročila je poteškoće nekim Crkvama. Doista, bol kršćanske podjele najakutnije se doživljava u zajedničkoj molitvi.

41) Specijalna komisija obratila je pozornost na neke od ovih poteškoća identificirajući pitanja ekleziologije, teologije, euharistijske prakse i drugih osjetljivih pitanja. Iako se te poteškoće ne smiju minimalizirati, poziv na zajedničku molitvu i dalje je od primarne važnosti. Potreban je put prema naprijed koji će omogućiti svima da mole zajednički u cjelovitosti, na putu prema

vidljivom jedinstvu. U tom je duhu Specijalna komisija pripremila priloženi okvir za zajedničku molitvu na okupljanjima EVC-a (Dodatak A).

42) U tu svrhu predlaže se jasno razlikovanje između „konfesijske“ i „interkonfesijske“ zajedničke molitve na skupovima EVC-a. „Zajednička konfesijska molitva“ je molitva jedne konfesije, zajednice ili denominacije unutar konfesije. Eklezijalni identitet ovakve molitve je jasan. Daje se kao dar okupljenoj zajednici od strane određene delegacije sudionika, pozivajući isto tako sve da uđu duh molitve. Vođena je i njome se predsjedava u skladu s vlastitim shvaćanjem i praksom. „Interkonfesijska zajednička molitva“ obično se priprema za specifične ekumenske događaje. To je prilika da se zajedno slavi, crpeći pritom iz izvora raznih tradicija. Takva molitva ukorijenjena je u prošlom iskustvu ekumenske zajednice kao i u darovima Crkava članica jedna drugoj. Ali ne predstavlja bogoštovlje ikoje Crkve članice, niti bilo koje vrste hibridne Crkve ili nad-Crkve. Pravilno shvaćena i primijenjena, ova razlika može osloboditi tradicije da se izraze bilo u vlastitoj cjelovitosti ili u kombinaciji, ostajući pritom vjerne činjenici da kršćani još uvijek ne doživljavaju puno jedinstvo zajedno te da ekumenska tijela u kojima sudjeluju nisu sama po sebi Crkve (vidi Dodatak A, br. 15-18).

43) Dakle, ciljevi priloženih razmatranja su dvostruki. Jedan je pojasniti da „interkonfesijska zajednička molitva“ na skupovima EVC-a nije bogoslužje crkvenog tijela. Drugi je davanje praktičnih preporuka za zajedničku molitvu na okupljanjima EVC-a o tome kako koristiti jezik, simbole, slike i obrede na način koji ne bi prouzročio teološku, ekleziološku ili duhovnu uvredu. U mjeri u kojoj se mogu zadovoljiti ti ciljevi, zajednička molitva može postati nešto u čemu sve tradicije mogu sudjelovati mirne savjesti te u teološkoj i duhovnoj cjelovitosti. Iako se Specijalna komisija nada da će ovaj rad olakšati napredak, prepoznaje se da je za neke Crkve molitva s kršćanima izvan njihove vlastite tradicije ne samo neugodna, već se i smatra nemogućom (vidi Dodatak A, br. 8-10).

44) Euharistijsko bogoslužje na ekumenskim događajima bilo je teško pitanje za zajedništvo Crkava u Ekumenskom vijeću Crkava. Ne mogu svi primati s istog stola te postoji niz stajališta i disciplina među Crkvama koje pripadaju zajedništvu Ekumenskog vijeća Crkava o prinošenju i primanju Euharistije. Kakvi god bili nečiji pogledi na Euharistiju i kako se ona može ili ne može dijeliti, bol zbog nemogućnosti primanja svih za isti stol osjećaju svi. Slijedeći obrazac razlikovanja konfesijskih i interkonfesijskih zajedničkih molitvi, konfesijska euharistijska slavlja na skupovima i drugim važnijim događajima mogu se prirediti. Crkva domaćin (ili

skupina Crkava koje zajedno ugošćuju) treba biti jasno identificirana. Premda bi trebalo biti vrlo jasno da EVC ne „ugošćuje” Euharistiju, ove konfesijske euharistijske službe, iako nisu dio službenog programa, mogu se javno objaviti, uz poziv svima da prisustvuju (vidi Dodatak A, br. 36-39).

45) Brinuti se jedni za druge u kontekstu EVC-a često znači podizati svijest o načinima na koje bismo mogli nenamjerno povrijediti jedni druge. U tom duhu, ova razmatranja nastoje one koji planiraju zajedničke molitve učiniti svjesnijima potencijalnih problema. No, ova razmatranja nisu sveobuhvatna te im se mora pristupiti s iskrenom nakanom da se razviju prilike za sve sudionike da se mole u cjelovitosti. Kao što ovaj okvir jasno pokazuje, zajednička molitva na okupljanjima EVC-a trebala bi biti rezultat ozbiljnog i pažljivog planiranja te nije zadatak koji se smije shvatiti olako (vidi dodatak A, br. 41).

Dodatak A: „Okvir za zajedničku molitvu na susretima Ekumenskog vijeća Crkava“
Brojevi 1-43.
Str. 18-26.

Uvod

1) Zajednička molitva u ekumenskom okruženju omogućuje kršćanima razdijeljenih crkvenih tradicija da zajedno slave Boga i prinose molitvu za jedinstvo kršćana. Molitva je u središtu našeg identiteta kao kršćana, kako u našim pojedinačnim zajednicama tako i u zajedničkom ekumenskom pokretu. Sama činjenica da smo u mogućnosti moliti zajedno – i kao pojedinci i kao predstavnici naših Crkava – znak je napretka koji je postignut. Ipak, naša zajednička molitva također je znak onih stvari koje tek treba postići. Mnoge naše podjele postaju očite upravo u našoj zajedničkoj molitvi.

2) Zbog složenosti u vezi zajedničke molitve na okupljanjima EVC-a, ovaj dokument je izrađen kako bi se prepoznao okvir koji bi mogao omogućiti daljnji napredak. Kako bi se razjasnile neke od zabrinutosti i nejasnoća koje izaziva zajednička molitva na skupovima EVC-a, pokazalo se korisnim razlikovati „zajedničku konfesijsku molitvu” i „interkonfesijsku zajedničku molitvu“. Izraz „ekumensko bogoslužje” izazvao je zabunu oko crkvenog karaktera takvog bogoslužja, ekleziološkog statusa EVC-a i stupnja jedinstva koji je realno postignut. Zbog tih razloga, izraz „ekumensko bogoslužje” neće biti korišten.

3) Ovdje ponuđena razmatranja nemaju namjeru biti sveobuhvatna. Umjesto toga, dokument naglašava posebno osjetljiva pitanja koja su se pojavila posljednjih godina. Navedene su kategorije „konfesijske” i „interkonfesijske” zajedničke molitve s prijedlozima za provedbu takvih molitava. Međutim, ne može se očekivati da se svi izazovi zajedničke molitve mogu ukloniti ili da će nestati sve poteškoće. Nadamo se navesti nekoliko osjetljivih stvari te postići što je moguće više jasnoće u pogledu naravi, statusa i svrhe naše zajedničke molitve.

4) Ovdje iznesena razmatranja imaju za cilj da svrate pozornost na trenutnu situaciju Crkava u zajedništvu EVC-a i ne smiju se tumačiti kao trajna ili nepromjenjiva. Stalni napredak prema jedinstvu zahtijevat će povremen povratak ovoj temi. Osim toga, ovaj okvir ne treba shvatiti kao univerzalno primjenjiv unutar ekumenskog pokreta na svim razinama i na svim mjestima. Umjesto toga, specifičan je za Ekumensko vijeće Crkava i njegove različite susrete.

Zajednička molitva na okupljanjima EVC-a

5) Ekumenski pokret poziva svoje sudionike na poštovanje i poniznost srca. U srži našeg zajedničkog putovanja je poštovanje za samorazumijevanje svakoga, koliko god ono moglo biti različito od našeg vlastitog. Ne želimo osuđivati jedni druge. Ne želimo biti ni kamen spoticanja jedni drugima. U duhu velikodušnosti i brige jednih za druge ulazimo u ovu raspravu o zajedničkoj molitvi na skupovima EVC-a.

6) Kršćani iz odijeljenih crkvenih tradicija zajedno se mole zbog zajedničke vjere u Sveto Trojstvo i Isusa Krista kao Boga i Spasitelja, te zbog naše zajedničke predanosti potrazi za kršćanskim jedinstvom. Pozvani smo na zajedničku molitvu te se ona od nas i očekuje. Upravljena je Bogu i prilika je da slušamo Boga kako nam govori. Vrijeme je da se zajedno molimo za jedinstvo, da svjedočimo jedni drugima te da primimo Božji dar pomirenja. Naša zajednička molitva s pravom podrazumijeva klanjanje, ispovijed, prošnju, zahvalu, slušanje Svetog Pisma i zagovora za druge. Dok zajedno molimo, darujemo i primamo darove jedni od drugih. Što je najvažnije, predajemo se Bogu u svoj svojoj slomljenosti i primamo Božju ponudu da nas izliječi, poučava i vodi.

7) Nažalost, jedan od čimbenika koji dijeli kršćane jest upravo bogoslužje. U zajedničkoj molitvi, možda više nego u bilo kojem drugom ekumenskom djelu, susrećemo se i s obećanjem Božjeg pomirenja i s bolom naših podjela. Budući da je naše jedinstvo i dar i poziv, ono ostvareno i ono kojem se nadamo, na tom rizičnom mjestu mora stajati i naša zajednička molitva. Iskustvo zajedničke molitve nije uvijek ugodno, niti treba biti jer zajednički pristupamo Bogu prije nego što smo se potpuno pomirili jedni s drugima.

8) Doista, za neke je molitva s kršćanima izvan vlastite tradicije ne samo neugodna nego se smatra i nemogućom. Na primjer, pravoslavni kršćani moraju uzeti u obzir kanone koji se mogu protumačiti kao zabrana takve molitve, iako ne postoji konsenzus o tome kako te kanone primijeniti danas. Povijesno gledano, mnogi protestanti također su se suočavali s preprekama prema zajedničkoj molitvi.

9) Ipak, zajednička molitva u ekumenskom kontekstu može se shvatiti kao *vrijeme za ispovijed i pomirenje, na putu do punog jedinstva* koje bi se u konačnici izrazilo dioništvom u Večeri Gospodnjoj za zajedničkim stolom.

„Ako dakle prinosiš dar na žrtvenik pa se ondje sjetiš da tvoj brat [ili sestra] ima nešto protiv tebe, ostavi dar ondje pred žrtvenikom, idi i najprije se izmiri s bratom [ili sestrom], a onda dođi i prinesi dar” (Mt 5, 23-24).

10) Ciljevi ovih razmatranja su dvostruki. Jedan je pojasniti da interkonfesijska zajednička molitva na skupovima EVC-a nije bogoslužje crkvenog tijela. Drugi je davanje praktičnih preporuka za zajedničku molitvu na okupljanjima EVC-a o tome kako koristiti jezik, simbole, slike i obrede na način koji ne bi prouzročio teološku, ekleziološku ili duhovnu uvredu. U mjeri u kojoj se mogu zadovoljiti ti ciljevi, zajednička molitva može postati nešto u čemu sve tradicije mogu sudjelovati mirne savjesti te u teološkoj i duhovnoj cjelovitosti.

Izazovi zajedničke molitve u ekumenskom okruženju

11) Zajednička molitva na ekumenskim događajima, osobito kada se kombiniraju elementi iz različitih tradicija, mnogima je izvor radosti i ohrabrenja. Ono također predstavlja izazove. Izazovi se dijelom odnose na pitanja nepoznatosti, prilagođavanja različitim stilovima

bogoslužja pa čak i s drugačijem „duhovnom etosu“. Ali, izazovi takve zajedničke molitve nadilaze pitanja nepoznatosti; oni su i ekleziološki i teološki.

Ekleziološki

12) Kao što Ekumensko vijeće Crkava ne čini „Crkvu“ ili crkveno tijelo, tako ni zajednička molitva kršćana različitih Crkava članica nije molitva neke Crkve ili „Crkve“. Kada se okupimo u molitvi, svjedočimo o zajedničkom vjerovanju u Boga i oslanjanju na njega. Sam Krist je među nama, jer je obećao da će biti među “dvojom ili trojicom koji su sabrani” u njegovo ime (Mt 18, 19). Ipak, molitva kršćana iz razdijeljenih crkvenih tradicija, posebice molitva koja nastoji spojiti tradicije, ponekad je nejasna u pogledu crkvenog identiteta. Takva zbunjenost može proizaći iz načina na koji se molitva organizira, predvodi i slavi, kao i u njezinu sadržaju – kao što je kada se skup naziva „Crkva“.

Teološki

13) Postoji inherentna i duboka veza između teologije i molitve. Drevna izreka *lex orandi est lex credendi* kaže da molimo onako kako vjerujemo. Doktrina Crkve odražava se u njezinom bogoslužnom životu. Ova povezanost stvara potencijalne probleme kada molitve pripremljene za ekumenske događaje mogu implicirati ili eksplicitno prenijeti teologiju koja se ne slaže s onom nekih od okupljenih članova ili kada te molitve pretpostavljaju veće jedinstvo od onoga koje je zapravo realizirano među Crkvama.

14) Nekoliko čimbenika poput onih gore spomenutih, čine nastojanje oko molitve u ekumenskom okruženju izazovnim. Ali, oni ne umanjuju nužnost takve molitve, niti je onemogućuju. U uvjerenju da problemi koje predstavlja zajednička molitva nisu nepremostivi, ova razmatranja nastoje ponuditi savjete za pripremu i vođenje zajedničke molitve na okupljanjima EVC-a, kako bi se okupljena zajednica mogla moliti cjelovito i predano.

Konfesijska i interkonfesijska zajednička molitva

15) Kada se okupljamo da zajedno molimo na susretima EVC-a, postoje slučajevi kada se molitva poistovjećuje s jednom konfesijom ili Crkvom unutar konfesijske tradicije; otuda i izraz „konfesijska zajednička molitva“. Češće se zajednička molitva u ekumenskim okruženjima

priprema iz kombinacije tradicija. Takva zajednička molitva često se naziva „ekumenskim bogoslužjem“, ali ovaj izraz može biti neprecizan i zavaravajući te se stoga ne smije koristiti. Umjesto toga, precizniji izraz bi bio „interkonfesijska zajednička molitva“. Razlikovanje konfesijske i interkonfesijske zajedničke molitve, prema dolje navedenim naznakama, može pružiti veću jasnoću – i duhovno i ekleziološki – u molitvenom životu događanja EVC-a.

- Konfesijska zajednička molitva je molitva konfesije, zajednice ili denominacije unutar konfesije. Ima zaseban crkveni identitet. Primjeri bi bili Služba Riječi u Luteranskoj Crkvi, kao što ima ELCA [Evangelical Lutheran Church in America, op. a.]; ili obred iscjeljivanja Ujedinjene Crkve, kao što je Ujedinjena Crkva Kanade ili Ujedinjena Crkva u Australiji. To može biti rimokatolička večernja molitva ili pravoslavna jutarnja služba.

- Interkonfesijska zajednička molitva obično se priprema za posebne ekumenske događaje. Ne proizlazi iz jedne crkvene tradicije ili jedne Crkve. Može predstavljati obrasce koje su zajedničke Crkvama (Služba Riječi, dnevnu molitvu), ali nije ustaljena liturgija jedne konfesije. Nema eklezijalni temelj; obično ga osmišljava *ad hoc* odbor.

16) Razlika između konfesijskog i interkonfesijskog nije uvijek jasna. Na primjer, neke konfesijske tradicije bogoslužja mogu se teže razlikovati jedna od druge. Ovu realnost, koja dijelom proizlazi iz liturgijske obnove koja dotiče mnoge tradicije odjednom, treba slaviti. Doista, iskustvo zajedničke molitve u lokalnom ekumenskom kontekstu važno je obilježje ekumenskog napretka, a ova razmatranja ne treba shvatiti kao obeshrabrivanje toga zajedništva. Drugi primjer su različite i življene tradicije bogoslužne tradicije kao što su Iona i Taizé. Te su zajednice iznjedrile nove i kreativne bogoslužne tradicije koje se ne mogu lako poistovjetiti ni s jednom Crkvom.

17) Unatoč ovoj stvarnosti, očuvanje i jasno isticanje razlike između konfesijske i interkonfesijske zajedničke molitve na okupljanjima EVC-a, te jasno isticanje (tj. identificiranje svakog događaja u skladu s tim), može biti korisno u rješavanju mnogih nejasnoća i napetosti povezanih sa zajedničkom molitvom. Ispravno shvaćena i primijenjena, ova razlika može osloboditi tradicije da se izraze bilo u vlastitom integritetu bilo u kombinaciji, pritom ostajući vjerne činjenici da kršćani još ne doživljavaju puno jedinstvo zajedno, te da ekumenska tijela u kojima sudjeluju nisu same po sebi Crkve.

- Konfesijska zajednička molitva izražava cjelovitost dane tradicije. Njezin je crkveni identitet jasan. Daje se kao dar okupljenoj zajednici od strane određene delegacije sudionika, pozivajući

isto tako sve da uđu duh molitve. Vođena je i njome se predsjedava u skladu s vlastitim shvaćanjem i praksom.

- Interkonfesijska zajednička molitva je prilika da se zajedno slavi crpeći pritom iz izvora raznih tradicija. Takva molitva ukorijenjena je u prošlom iskustvu ekumenske zajednice kao i u darovima Crkava članica jedna drugoj. Ali ne predstavlja bogoštovlje ikoje Crkve članice, niti bilo koje vrste hibridne Crkve ili nad-Crkve. Nije ili ne bi se smjela slaviti ili predsjedavati na način koji bi ju povezivao s jednom Crkvom ili se impliciralo da ima crkveni status.

18) I konfesijska i interkonfesijska zajednička molitva nude plodne uzore za molitvu na okupljanjima EVC-a. Ovaj tekst ne pokušava prejudicirati gdje su konfesijske ili interkonfesijske službe najprikladniji način molitve, a događaji koji uključuju više službi mogu lako koristiti oba načina izmjenično. Međutim, službe bi trebale biti jasno identificirane koji obliku imaju, i, ako su konfesijske, s kojom se tradicijom ili Crkvom poistovjećuju. Slijede razmatranja za pripremu zajedničke molitve na skupovima EVC-a.

Razmatranja za pripremu zajedničke molitve na skupovima EVC-a

Zajednička konfesijska molitva

19) Zajednička konfesijska molitva proizlazi iz živog bogoslužnog iskustva određene tradicije unutar zajedništva EVC-a. To će obično planirati pojedinac ili skupina unutar te tradicije, koji će pažljivo razabrati kako najbolje predstaviti osebujni karakter svog bogoštovlja u ekumenskom kontekstu. Konfesijska zajednička molitva način je da se ponudi duhovnost jedne skupine drugima te stoga treba biti reprezentativna za tu skupinu, iako se molitva jedne skupine možda neće lako razlikovati od nekih drugih (npr. metodisti i reformirani). Ono što se nudi ne bi trebalo biti prvenstveno eksperimentalnog karaktera. Iako konfesijska zajednička molitva ne teži tomu da bude općeprihvaćena, oni koji je planiraju trebaju biti osjetljivi na elemente vlastite tradicije koji bi prisutnima mogli uzrokovati poteškoće i biti spremni na povremene prilagodbe svoje uobičajene prakse. Konfesijsku zajedničku molitvu treba osmisliti i provoditi na takav način da bude razumljiva svima koji su prisutni, kako bi mogli biti više od promatrača. Organizatori bi također trebali u potpunosti uzeti u obzir dolje navedena razmatranja o upotrebi jezika i odgovornom pristupu osjetljivim pitanjima.

Interkonfesijska zajednička molitva

20) Svi sudionici imaju jednak status u interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi. Kao sudionici zajedništva EVC-a, dijelimo vjeru u Boga – Oca, Sina i Duha Svetoga – i zajedničku zauzetost za jedinstvo kršćana. Bilo svećenici ili laici, muškarci ili žene, bez obzira na naše konfesijsko podrijetlo – kao družba hodočasnika na ekumenskom putovanju sudjelujemo kao jednaki u interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi.

21) Interkonfesijska zajednička molitva treba izbjegavati da odaje dojam bogoslužja Crkve. Različite Crkve izražavaju obilježja eklezijalnog identiteta na različite načine, što čini primjenu ovog načela izazovnom. Na primjer, za neke Crkve članice, eklezijalni znakovi mogu uključivati ruho, hijerarhijsko vodstvo, blagoslove klerika i korištenje standardnih liturgijskih tekstova. Među ostalim crkvama članicama, postoje različite perspektive.

22) Interkonfesijska zajednička molitva u ekumenskom kontekstu prilika je da zajedno izrazimo ono što nam je zajedničko i da se radujemo da je „ono što nas spaja jače od onoga što nas dijeli.“ Možemo doživjeti raznolikost kulturnih oblika kojima se izražava kršćanska vjera. Međutim, interkonfesijska zajednička molitva treba paziti da ne prejudicira, implicitno ili eksplicitno, one teološke točke oko kojih su Crkve još uvijek podijeljene.

23) Interkonfesijskoj zajedničkoj molitvi na skupovima EVC-a dobro bi došla struktura ili *ordo* utemeljen na drevnim kršćanskim obrascima. Za *ordo*, prilikom izrade, odbor za planiranje može se osloniti, na primjer, na dnevne molitvene službe ili na službu Riječi. Zajednička molitva treba težiti koherentnosti koja objedinjuje različite elemente u jedinstvenu svrhu. Odbori bi mogli konzultirati rad odbora za bogoštovlje za skupštinu u Harareu 1998. o tome kako primijeniti *ordo* u zajedničkoj interkonfesijskoj molitvi. U razlučivanju kako unijeti *ordo* u određeni ekumenski kontekst, odbori bi trebali koristiti elemente koji su prethodnom uporabom i prihvaćanjem bili „ekumenski testirani“, kao i pružiti priliku za primanje novih ponuda iz bogoslužnog života Crkava. Ravnoteža između novih i poznatih elemenata mora se pažljivo razlučiti.

24) Interkonfesijsku zajedničku molitvu na skupovima EVC-a obično planira odbor koji se sastoji od predstavnika više konfesija i regija. Ovaj bi odbor trebao pažljivo razmotriti kako strukturirati zajedničku molitvu kako bi se izbjeglo stvaranje dojma da je Ekumensko vijeće

Crkava – Crkva. Također bi trebali u potpunosti uzeti u obzir dolje navedena razmišljanja o uporabi jezika i odgovornom pristupu osjetljivim pitanjima.

Razmatranja o odgovornom pristupu nekim osjetljivim pitanjima

25) Svi koji planiraju zajedničku molitvu trebaju nastojati biti osjetljivi na ona pitanja koja bi nekim sudionicima mogla uzrokovati poteškoće i nastojati izbjeći uvredu gdje god je to moguće. Sljedeća razmatranja mogu pomoći u podizanju svijesti o potencijalnim poteškoćama. Ta ista razmatranja vrijedila bi za sve zajedničke molitve na okupljanjima EVC-a, bilo da se koristi konfesijski ili interkonfesijski oblik. U svom konfesijskom obliku, zajednička molitva obično slijedi disciplinu neke konfesije, a svi ostali sudionici ulaze u pobožnost po svojoj savjesti. Ipak, oni koji planiraju konfesijsku zajedničku molitvu trebali bi pažljivo razlučiti kako najbolje predstaviti vlastitu tradiciju na ekumenskom skupu. Iako nije uvijek moguće potpuno izbjeći uvredu, organizatori bi trebali posve uložiti iskrene napore kako bi ostvarili taj cilj.

26) Ovo što slijedi nema namjeru da bude iscrpna lista potencijalno osjetljivih pitanja, nego donosi promišljanja o posebnim pitanjima koja su se istaknula u raspravama Specijalne komisije o sudjelovanju pravoslavnih u Ekumenskom vijeću Crkava.

27) *Korištenje simbola i simboličke radnje*: Simboli i simboličke radnje odabrane za molitvu u ekumenskom okruženju trebale bi biti lako razumljive kulturološki i konfesijsko raznolikom ekumenskom skupu. Kada se koriste elementi koji su specifični za jednu tradiciju, oni bi trebali biti predstavljeni na način koji poštuje integritet određene tradicije te ima smisao u ekumenskoj uporabi. Neki se simboli možda neće biti dobro shvaćeni među određenim kulturama i ekumenskim okruženjima, a neki mogu biti previše umjetni da bi bili korisni za zajedničku molitvu. Na ekumenskim skupovima kao što su događaji EVC-a, trebamo očekivati da ćemo doživjeti razne simbole od kojih će neki biti nepoznati nekim sudionicima. Takvi simboli zahtijevaju objašnjenje.

28) Korištenje nekih obreda i simbola može biti izazovno. Ponekad ono što nekima „inkulturacija“ drugi mogu shvatiti kao „sinkretizam“, i obrnuto. Nemoguće je ovo precizno definirati, a netko tko nije utemeljen u kulturnom kontekstu iz kojeg simbol proizlazi trebao bi oklijevati u donošenju takvog suda. Ipak, oni koji planiraju zajedničku molitvu trebali bi biti

osjetljivi na kulturne izraze za koje postoji vjerojatnost da budu pogrešno shvaćeni. Očekivani rad Vjere i ustrojstva o hermeneutici simbola mogao bi se pokazati korisnim u vezi s tim pitanjima.

29) *Korištenje prostora*: organizatori trebaju biti osjetljivi na raspored prostora u kojem se održava zajednička molitva, a ako je u crkvenoj zgradi i na protokole liturgijskog prostora te zajednice.

30) *Predsjedanje žena*: Kada se zajednička molitva prinosi u konfesijskom obliku, uobičajeno bi se trebala primjenjivati praksa te konfesije u pogledu predsjedanja žena. Za interkonfesijsku zajedničku molitvu, decentralizirano vodstvo i jednakost sudjelovanja omogućuju svakom sudioniku - muškarcu ili ženi, svećeniku ili laiku – da preuzme bilo koju ulogu. U ekumenskom kontekstu susrećemo se spektrom stajališta po pitanju ređenja žena, kako između tako i unutar naših crkava te još nismo spremni pomiriti ove razlike. Stoga bi se organizatori trebali suzdržati od zauzimanja konfrontacijskih stavova po pitanju ređenja žena implicirajući da je trenutna praksa određene Crkve jedini mogući kršćanski stav po tom pitanju.

31) *Nepoznatost*: treba paziti da naša zajednička molitva poziva sudionike u partikularne kontekste i simbole, umjesto da ih traži da gledaju kako se molitva odvija kao kulturni prikaz. Za velike događaje (a posebno za one koji prvi put prisustvuju), ovo će vjerojatno uključivati orijentaciju na iskustvo, objašnjavajući pritom što će se dogoditi i što to znači. Pitanje kako zajedničku molitvu učiniti dostupnom onima koji nisu upoznati s njenom formom jednako je relevantno i za konfesijsku i za interkonfesijsku zajedničku molitvu. Svaki pojedinac ulazi u iskustvo prema vlastitoj savjesti, no trebali bismo nastojati dopustiti sudionicima da odmaknu od toga da budu puki promatrači nepoznatih obreda. Elementi zajedničke molitve sami po sebi ne bi trebali postati središte zajedničke molitve, nego bi trebali služiti da olakšaju pravu molitvu zajednice.

32) *Društvene i političke teme*: Naša zajednička molitva s pravom uključuje elemente moralne formacije i proročkog navješćaja. Pozvani smo moliti za pravdu i mir, ali možemo razlikovati tematsku molitvu i molitvu koja nas dodatno dijeli u društvenim i političkim pitanjima oko kojih imamo duboka neslaganja. Naša zajednička molitva upućena je Bogu i poziv je da slušamo ono što nas Bog pokušava naučiti.

Upotreba jezika

33) Jezik je bitan. Ono što govorimo u bogoslužju (*lex orandi*) važno je jer predstavlja zajedničku predanost vjere (*lex credendi*). S obzirom na duboku povezanost između teologije i molitve, pitanja roda u jeziku trebaju pomno razmotriti. Izraz „inkluzivni jezik“ ponekad se koristi široko i neprecizno. Zapravo, radi se o nekoliko odvojenih pitanja.

34) Možemo napraviti jasnu razliku između jezika koji se odnosi na Boga i jezika koji se odnosi na ljudska bića te potvrditi da jezik za ljude uvijek treba uključivati žene i muškarce. Jezik koji se odnosi na cjelokupnu ljudsku zajednicu također bi trebao biti osjetljiv na pitanja rase, klase i drugih potencijalnih kategorija isključenosti.

35) Sveto Pismo i tradicija nude razne metafore i slike za Boga. Te se metafore i slike mogu koristiti u zajedničkoj molitvi za opisivanje Boga i Božjeg djelovanja u povijesti. Međutim, pravimo razliku između Božje slike i Božjeg imena. Zazivamo Boga koristeći mnoge metafore, na primjer Jaganjac Božji i Stijena Vječna. No, na skupovima EVC-a treba koristiti objavljena i biblijska imena za Boga – Otac, Sin i Duh Sveti – kada se imenuje Boga u zajedničkoj molitvi. Ova trinitarna formulacija središnja je za temelje EVC-a i stoga se obično obdržava u svim Crkvama članicama.

Euharistijska praksa na skupovima EVC-a

36) Euharistijsko bogoslužje na ekumenskim događajima bilo je teško pitanje za zajedništvo Crkava u Ekumenskom vijeću Crkava. Ne možemo svi primati sa istoga stola i postoji niz stajališta i disciplina među Crkvama članicama o prinošenju i primanju Euharistije. Kakvi god bili nečiji pogledi na euharistiju i kako se ona može ili ne može dijeliti, bol zbog nemogućnosti primanja svih sa istoga stola osjećaju svi.

37) Iz pravoslavne perspektive, Euharistiju može slaviti samo Crkva i dijeliti je mogu oni u sakramentalnom zajedništvu. Za neke protestante Euharistija nije samo znak vidljivog jedinstva oko kojeg treba nastojati, već i jedan od naših najvećih duhovnih resursa za putovanje prema jedinstvu. Za potonje, stoga, prikladno je dijeliti ju sada. Neke Crkve imaju „otvoreni stol“ za sve koji ljube Gospodina. Druge nude gostoprimstvo u ekumenskim prilikama ili u drugim

jasno definiranim okolnostima. Važno je razumjeti i biti osjetljivi na različite stavove Crkava članica te također pozdraviti konvergenciju u razumijevanju Euharistije koja je zabilježena u dokumentu *Krštenje, Euharistija i Ministerij* i u nekim bilateralnim dijalozima.

38) Zajednički molitveni život ekumenskog pokreta mora imati istinitost i cjelovitost. Ne možemo moliti na način koji se pretvara da smo nešto drugačije od onoga što jesmo ili da smo u naprednijoj fazi u potrazi za kršćanskim jedinstvom nego što zapravo jesmo. Ponekad se smatra da je „Limska liturgija“ ekumenski odobreni oblik interkomunije između rimokatolika, protestanata i pravoslavaca, čime se stvara mogućnost da zajedno slavimo Euharistiju. To nije slučaj. Dok su neki bilateralni sporazumi o interkomuniji upotrijebili Limsku liturgiju, ovaj tekst nema službeno uporište u zajedništvu EVC-a.

39) Ipak, slijedeći obrazac razlikovanja konfesijske i interkonfesijske zajedničke molitve, možemo prirediti konfesijska slavlja Euharistije na skupovima i drugim važnijim događajima. Crkva domaćin (ili skupina Crkava koje mogu zajedno ugostiti) treba biti jasno identificirana. Premda bi trebalo biti vrlo jasno da EVC ne „ugošćuje“ Euharistiju, ove konfesijske euharistijske službe, iako nisu dio službenog programa, mogu se javno objaviti, uz poziv svima da prisustvuju. Sudionike treba obavijestiti o praksi Crkve domaćina u pogledu toga tko se smije pričestiti i trebaju poštivati tu preporuku.

Zaključak

40) Bogoslužje je u središtu našeg kršćanskog identiteta. Ipak, u bogoslužju također otkrivamo vlastitu slomljenost. U ekumenskom kontekstu, zajednička molitva može biti izvor i radosti i tuge. Kada se boli naše razjedinjenosti pridruži neosjetljivosti na određeni etos, može rezultirati daljnjim produbljivanjem podjela. Kao braća i sestre predani potrazi za jedinstvom kršćana, nastojimo ne vrijeđati, nego ohrabriti jedni druge. Pozvani smo pristupiti zajedničkoj molitvi u duhu velikodušnosti i ljubavi jednih prema drugima.

41) Brinuti se jedni za druge u kontekstu EVC-a često znači podizanje svijesti o načinima na koje bismo mogli nenamjerno vrijeđati jedni druge. U tom duhu, ova razmatranja nastoje organizatore zajedničke molitve učiniti svjesnijima potencijalnih problema. No, ova razmatranja nisu sveobuhvatna i moraju biti prožeta iskrenom nakanom da se razvijaju prilike za

sve sudionike da se mole cjelovito. Kao što ovaj okvir jasno pokazuje, zajednička molitva na okupljanjima EVC-a trebala bi biti rezultat ozbiljnog i osjetljivog planiranja i nije zadatak koji treba uzeti olako.

42) Ovaj okvir koristi izraze „konfesijska zajednička molitva“ i „interkonfesijska zajednička molitva“ kako bi identificirao dva različita oblika zajedničke molitve na skupovima EVC-a te preporučuje da se više ne koristi izraz „ekumensko bogoslužje.“ S ovim razlikovanjem sudionici mogu ući u iskustvo zajedničke molitve s jasnim razumijevanjem eklezijalnog statusa (ili njegova nedostatka) svakog bogoslužja te da mogu moliti cjelovito.

43) Ipak, nastavljamo s našim ekumenskim radom. Naše podjele neće se riješiti samo teološkim dijalogom i zajedničkim služenjem svijetu. Moramo također moliti zajedno ako želimo ostati zajedno jer zajednička molitva je u samom srcu našeg kršćanskog života, kako u našim vlastitim zajednicama, tako i dok zajedno radimo na jedinstvu kršćana. Stoga su razlike koje pravimo u ovom dokumentu privremene, stvarajući prostor za zajedničku molitvu prije nego što se potpuno pomirimo jedni s drugima. Radujemo se danu kada će naše podjele biti prevladane te svi zajedno uzmognemo stajati pred Božjim prijestoljem, pjevajući zajedno hvale u jedan glas.

DODATAK II.

U Dodatku II. donosi se dokument „Temeljna načela odnosa Ruske pravoslavne Crkve prema nepravoslavlju“. Dokument je izdao Odjel za vanjske Crkvene odnose Moskovske patrijaršije, a prihvaćen je od strane Svetog sinoda Ruske pravoslavne Crkve 14. kolovoza 2000. godine. Tekst dokumenta koji se ovdje nalazi prijevod je teksta na srpskom jeziku⁵²³, a može se pronaći i na mrežnim stranicama Odjela za vanjske Crkvene odnose Moskovske patrijaršije⁵²⁴.

TEMELJNA NAČELA ODNOSA RUSKE PRAVOSLAVNE CRKVE PREMA NEPRAVOSLAVLJU

1. Jedinstvo Crkve i grijeh ljudskih podjela

1.1. Pravoslavna Crkva je istinska Kristova Crkva koju je osnovao sam Gospodin naš i Spasitelj, Crkva koja je utvrđena i ispunjena Duhom Svetim. Crkva za koju je sam Spasitelj rekao: „Sagradit ću Crkvu svoju i vrata paklena neće je nadvladati“ (Mt 16, 18). Ona je jedna, sveta, saborna (katolička) i apostolska Crkva, ona koja čuva i dijeli svete sakramente cijelome svijetu, „stup i uporište istine“ (1 Tim 3, 15). Ima punu odgovornost za širenje Istine Kristova evanđelja, kao i puninu moći za svjedočanstvo o „vjeri koja je jednom zauvijek predana svetima“ (Jud 1, 3).

1.2. Kristova Crkva je jedna i jedinstvena (sv. Ciprijan iz Kartage, „O jedinstvu Crkve“). Temelj jedinstva Crkve – Tijela Kristova – jest da ona ima jednu Glavu – Gospodina Isusa

⁵²³ *Osnovni principi odnosa Ruske pravoslavne Crkve prema inoslavlju*, u: Aleksandar ĐAKOVAC (ur.), *Pravoslavlje i ekumenizam*. Zbornik tekstova, Hrišćanski kulturni centar, Beograd, 2005. 9-23.

⁵²⁴ Basic Principles of the Attitude of the Russian Orthodox Church Toward the Other Christian Confessions. Adopted by the Jubilee Bishops' Council of the Russian Orthodox Church (14.VIII.2008.), u: <http://orthodoxeurope.org/page/7/5/1.aspx> (5.III.2022).

Krista (Ef 5, 23) i da u njoj djeluje Duh Sveti koji oživljava tijelo Crkve te ujedinjuje sve njezine udove s Kristom kao njegovom Glavom.

1.3. Crkva predstavlja jedinstvo „novog čovjeka u Kristu“. Utjelovivši se i postavši čovjekom Sin Božji „ponovno je otpočeo dugi niz ljudskih bića“ (Sv. Irenej Lionski), stvorivši novi, milošću ispunjeni narod, duhovno potomstvo Drugog Adama. Jedinstvo Crkve je iznad svakog ljudskog i zemaljskog jedinstva, dano je odozgor kao savršen i božanski dar. Udove Crkve ujedinjuje u sebi sam Krist, sjedinjuje ih kao vinovu lozu, te su ukorijenjeni u Njemu i sabrani u jedinstvo vječnog i duhovnog života.

1.4. Jedinstvo Crkve pobjeđuje prepreke i granice, uključujući rasne, jezične i društvene. Radosnu vijest spasenja treba propovijedati svim narodima kako bi bili okupljeni i ujedinjeni snagom vjere i milošću Duha Svetoga (Mt 28, 19-20; Mk 16, 15; Dn 1, 8).

1.5. U Crkvi se pobjeđuju neprijateljstvo i otuđenost, usavršava se ujedinjenje u ljubavi čovječanstva razdijeljenog grijehom po uzoru Nerazdijeljenog Trojstva

1.6. Crkva je jedinstvo Duha u svezi mira (Ef 4, 3), punina i kontinuitet milosnog života i duhovnog iskustva. „Gdje je Crkva, ondje je Duh Božji i gdje je Duh Božji, tu je Crkva i svaka milost“ (Sv. Irenej Lionski, „Protiv hereza“, knjiga 3., gl. 24). U jedinstvu milosnog života leži temelj jedinstva i nepromjenjivosti crkvene vjere. Uvijek i neizmjenjivo „Duh Sveti poučava Crkvu po svetim ocima i učiteljima. Katoličanska Crkva ne može pogriješiti ili biti prevarena ili govoriti laž umjesto istine: jer Duh Sveti, koji neprestano djeluje po ocima i učiteljima Crkve koji joj vjerno služe, čuva od svake zablude“ (Poslanica istočnih Patrijarha).

1.7. Crkva ima ekumenski karakter – postoji u svijetu u obliku različitih mjesnih crkava, ali time jedinstvo Crkve nije ni najmanje narušeno. „Crkva, osvjetljena svjetlom Gospodnjim, širi svoje zrake po cijelom svijetu; ali svjetlost koje se po svemu razlijeva je jedna i jedinstvo tijela ostaje nepodijeljeno. Pruža svoje grane ispunjene plodovima diljem svijeta; njeni obilni potoci teku u daleka prostranstva, a u svemu tome glava ostaje jedna, jedan početak, jedna majka, bogata obiljem plodonosnih djela“ (Sv. Ciprijan iz Kartage, „O jedinstvu Crkve“).

1.8. Crkveno jedinstvo je u neraskidivoj vezi s Euharistijom po kojoj se vjernici, pričešćujući se jednim Tijelom Kristovim, istinski i stvarno ujedinjuju u jedno katoličansko tijelo, u sakramentu Kristove ljubavi po preobražavajućoj sili Duha. „Budući da je jedan kruh“, onda svi činimo jedno tijelo (1 Kor 10, 17), jer se Krist ne može podijeliti. Zato se Crkva naziva

Tijelom Kristovim, a mi – pojedinačni udovi, na temelju razumijevanja apostola Pavla (1 Kor 12, 27) (sv. Ćiril Aleksandrijski).

1.9. Jedna, Sveta, Saborna Crkva je Apostolska Crkva. Kroz Bogom ustanovljeno svećenstvo vjernicima se daju darovi Duha Svetoga. Apostolsko nasljedstvo svećenstva od svetih apostola temelj je zajedništva i jedinstva milosnog života. Odstupanje od zakonite hijerarhije je odstupanje od Duha Svetoga, od samog Krista. „Svi slijedite biskupa kao Isus Krist Oca i svećenstvo kao apostole. Đakone pak poštuju kao Božje zapovijedi. Bez biskupa neka nitko ništa ne radi što se odnosi na Crkvu. (...) Gdje je biskup, ondje treba biti i narod, isto kao što je i katoličanska Crkva tamo gdje je Krist“ (sv. Ignacije Antiohijski, *Poslanica Smirnjanima* 8).

1.10. Samo kroz povezanost sa zajednicom je općenitost svakog člana Crkve s cijelom Crkvom. Kršeći kanonske veze sa svojom mjesnom kršćanskom Crkvom, on, dakle, krši svoje milosno jedinstvo s cijelim tijelom Crkve, odvajajući se od njega. Svaki grijeh nas u određenoj mjeri udaljava od Crkve, iako se od nje ne odcjepljuje u potpunosti. Prema shvaćanju drevne Crkve, izopćenje je bilo isključenje iz euharistijskog skupa. Ipak, primanje u crkveno zajedništvo onoga tko je izopćen nikada nije savršeno kroz ponavljanje krštenja. Vjera u neuništivost krštenja ispovijeda se u Nicejsko-carigradskom simbolu vjere: „Ispovijedam jedno krštenje za oprostjenje grijeha.“ Četrdeset i sedmo Aposolsko pravilo glasi: „Ako biskup ili prezbiter ponovno krste onoga tko je stvarno kršten... neka bude izopćen.“

1.11. Ovime je Crkva svjedočila da onaj tko je izopćen čuva „pečat“ pripadnosti narodu Božjem. Primajući nazad izopćenog člana, Crkva ponovno vraća u život onoga koji je već bio kršten Duhom u jedno Tijelo. Izopćavajući iz zajednice člana kojega je na dan njegova krštenja ona utjelovila, Crkva se nada njegovu povratku. Ona samu ekskomunikaciju smatra sredstvom duhovnog preporoda onoga tko je izopćen.

1.12. Tijekom stoljeća, Kristova zapovijed o jedinstvu više je puta narušavana. Unatoč od Boga zapovjedenom katoličanskom jednoulju i jednodušnosti, u kršćanstvu su se pojavila oportuna mišljenja i podjele. Crkva je uvijek imala strog i principijelan odnos, kako prema onima koji su istupali protiv čistoće spasonosne vjere, tako i prema onima koji su unosili u Crkvu podjele i smutnju: „Što će vam svađe, negodovanja, nesuglasice, podjele i uvrede? Nije li jedan Bog naš, i jedan Krist, i jedan Duh milosti izliven na nas, i jedan poziv u Kristu? Zbog čega razdiremo i trgamo udove Kristove, ustajemo protiv vlastitog tijela, i dolazimo do takvog

bezumlja da čak zaboravljamo da smo jedni drugima udovi“ (Sv. Klement Rimski, *Poslanica Korinćanima* 1, 46).

1.13. Tijekom povijesti kršćanstva dolazilo je do otpadanja od jedinstva s Pravoslavnom Crkvom ne samo pojedinih kršćana, već i čitavih kršćanskih zajednica. Neki od njih su nestale tijekom povijesti, druge su se pak očuvale tijekom stoljeća. Najveće podjele prvog tisućljeća koje su ostale i do današnjeg dana, dogodile su se zato što dijelovi kršćanskih zajednica nisu prihvatili odluke III. i IV. ekumenskog sabora te, kao rezultat toga, do danas postoje kao zasebne zajednice Istočne sirijske Crkve, predkalcedonske Crkve – Koptska, Armenska, Siro-jakobitska, Etiopska i Malabarska. U 2. tisućljeću, nakon odvajanja Rimske Crkve, uslijedile su unutarnje podjele zapadnog kršćanstva vezane uz Reformaciju što je dovelo do neprestanog procesa formiranja mnoštva kršćanskih denominacija koje se ne nalaze u zajedništvu s rimskom katedrom. Dolazilo je i do odvajanja od jedinstva s pomjesnim pravoslavnim crkvama, uključujući i odvajanja od Ruske pravoslavne Crkve.

1.14. Zablude i hereza rezultat su egoističnog samopotvrđivanja i izolacije. Svaki raskol ili šizma na ovaj ili onaj način dovode do otpadanja od crkvene Punine. Podjela, čak i ako nije uzrokovana dogmatskim razlozima, predstavlja narušavanje učenja o Crkvi i u konačnici dovodi do izopačenja u vjeri.

1.15. Pravoslavna Crkva ustima svetih otaca tvrdi da se spasenje može postići samo u Kristovoj Crkvi. Ipak, isto tako se ni zajednice, koje su otpale od jedinstva s Pravoslavljem, nikada nisu smatrane da su u potpunosti lišene milosti Božje. Prekid crkvenog zajedništva neizbježno dovodi do narušavanja milosnog života, ali ne uvijek i do potpunog iščeznuća u zajednicama koje su otpale. Upravo je s ovim povezana praksa da se u Pravoslavnu Crkvu ne primaju isključivo kroz sakrament krštenja oni koji dolaze iz nepravoslavnih zajednica. Bez obzira na prestanak jedinstva, ostaje neko nepotpuno općenje koje služi kao zalag mogućnosti povratka jedinstvu u Crkvi, povratak katoličanskoj punini i jedinstvu.

1.16. Crkveni položaj onih koji su otpali ne može se jednoznačno definirati. U podijeljenom kršćanskom svijetu postoje neke karakteristike koja su zajednička: Riječ Božja, vjera u Krista kao Boga i Spasitelja koji je došao u tijelu (1 Iv 1, 1-2; 4, 2, 9) i iskreno sudjelovanje u milosti [blagočešće, op. a].

1.17. Postojanje različitih načina primanja (krštenjem, svetim pomazanjem, pokajanjem) pokazuje da Pravoslavna Crkva na različite načine pristupa nepravoslavnim konfesijama. Kriterij je razina očuvanosti vjere i ustrojstva Crkve te normi duhovnog

kršćanskog života. Ipak, određujući različite načine prihvaćanja Pravoslavna Crkva ne donosi sud o stupnju očuvanosti ili povrijeđenosti milosnog života kod nepravoslavnih, smatrajući to tajnom Promisla i Božjeg suda.

1.18. Pravoslavna Crkva je istinska Crkva u kojoj se neoštećeno čuva Sveta Predaja punine spasonosne milosti Božje. Ona je u potpunosti i čistoći sačuvala svećeničko naslijeđe Apostola i Svetih Otaca. Ona je svjesna je istovjetnosti svoga učenja, bogoslužne strukture i duhovne prakse s apostolskim naukom i Predajom drevne Crkve.

1.19. Pravoslavlje nije „nacionalno-kulturna vlastitost“ Istočne Crkve. Pravoslavlje – to je nutarnja kvaliteta Crkve, očuvanje dogmatske istine, bogoslužnog i hijerarhijskog ustrojstva i principa duhovnog života, što neprekidno i nepromjenjivo postoji u Crkvi od apostolskih vremena. Ne možemo se prepustiti iskušenju idealizacije prošlosti, niti možemo ignorirati tragične nedostatke ili neuspjehe koji su se javljali tijekom crkvene povijesti. Obrazac duhovne samokritike daju nam, prije svega, veliki Crkveni Oci. Povijest Crkve poznaje mnoštvo primjera padanja u herezu većeg dijela crkvenog naroda. Međutim, ona također zna da se Crkva principijelno borila sa herezama, poznaje i iskustvo iscjeljenja od hereza onih koji su otpali, iskustvo pokajanja i povratka u okrilje Crkve. Upravo je tragično iskustvo pojave nepravoslavnog načina razmišljanja u krilu same Crkve i borbe s njim naučilo djecu Pravoslavne Crkve budnosti. Pravoslavna Crkva, smireno svjedočeći o tome da čuva istinu, sjeća se, u isto vrijeme, svih sablazni koje su se pojavljivale tijekom povijesti.

1.20. Zbog kršenja zapovijedi o jedinstvu koje je izazvalo povijesnu tragediju raskola, podijeljeni kršćani, umjesto da budu primjer jedinstva u ljubavi na uzoru Presvetog Trojstva, postali su izvor sablazni. Podjela kršćana postala je otvorena i krvareća rana na Kristovu tijelu. Tragedija podjela postala je ozbiljna vidljiva deformacija kršćanskog univerzalizma, prepreka u djelu svjedočenja svijetu o Kristu. Jer uspjeh ovog svjedočanstva Kristove Crkve uvelike ovisi o utjelovljenju istine, koju ona propovijeda, u život i praksu kršćanskih zajednica.

2. Težnja za uspostavom jedinstva

2.1. Najvažniji cilj odnosa Pravoslavne Crkve s nepravoslavljem je uspostava od Boga zapovjedenog jedinstva kršćana (Iv 17, 21), koje ulazi u božansku promisao i pripada samoj

srži kršćanstva. Ovaj zadatak je od prvoklasnog značaja za Pravoslavnu Crkvu na svim razinama njenog postojanja.

2.2. Ravnodušnost prema tom zadatku ili njegovo odbacivanje je grijeh protiv Božje zapovijedi o jedinstvu. Po riječima sv. Bazilija Velikoga „oni koji iskreno i stvarno rade za Gospodina trebaju sav svoj trud uložiti da bi ponovno doveli do jedinstva u Crkvi one koji su na tako mnogo načina podijeljeni među sobom.“

2.3. Međutim, priznajući potrebu za uspostavljanjem narušenog kršćanskog jedinstva, Pravoslavna Crkva tvrdi da je istinsko jedinstvo moguće samo u okrilju Jedne, Svete, Saborne i Apostolske Crkve. Svi ostali „modeli“ jedinstva su neprihvatljivi.

2.4. Pravoslavna Crkva ne može prihvatiti stav da je, bez obzira na povijesne podjele, načelno, dubinsko jedinstvo kršćana, navodno, ostalo nepovrijeđeno i da Crkvu treba shvatiti kao istovjetnu s ostalim „kršćanskim svijetom“, da kršćansko jedinstvo, navodno, postoji iznad granica denominacija i da podijeljenost Crkava pripada isključivo nesavršenoj razini ljudskih odnosa. Prema ovoj koncepciji, Crkva ostaje jedna, ali to ovo jedinstvo ne pokazuje dovoljno u vidljivim oblicima. U ovom modelu jedinstva zadaća kršćana ne shvaća se kao uspostavljanje izgubljenog jedinstva, nego kao izražavanje jedinstva koje neosporno postoji. U ovom modelu se ponavlja učenje o „nevidljivoj crkvi“ koje se pojavilo u Reformaciji.

2.5. U potpunosti je neprihvatljiva i u vezi je s gore izloženom koncepcijom tzv. „teorija grana“, koja zastupa stav da je postojanje kršćanstva u obliku različitih „grana“ normalno, pa čak i predodređeno.

2.6. Za pravoslavlje je neprihvatljiva tvrdnja da su kršćanske podjele neizbježne nesavršenosti kršćanske povijesti, da one postoje isključivo na povijesnoj površini i da mogu biti izliječene ili prevladane uz pomoć kompromisnih međudenominacijskih sporazuma.

2.7. Pravoslavna Crkva ne može priznati „jednakost denominacija“. Oni koji su otpali od Crkve ne mogu se ponovno ujediniti s njom u stanju u kojem se danas nalaze: postojeće dogmatske nesuglasice treba prevladati, a ne jednostavno zaobići. To znači da je put prema jedinstvu put pokajanja, obraćenja i preobrazbe.

2.8. Nije prihvatljiva ni pomisao da su sve podjele tragični nesporazumi, niti da je nesuglasice nemoguće riješiti isključivo zbog nedostatka ljubavi jednih prema drugima, zbog nedostatka želje da se shvati da uz sve razlike i neistovjetnosti postoji dovoljno jedinstva i suglasnosti oko onog „glavnog“. Podjele se ne mogu svesti na ljudske strasti i egoizam, a još

manje na kulturne, društvene ili političke okolnosti. Isto tako je neprihvatljiva tvrdnja da se Pravoslavna Crkva razlikuje od ostalih kršćanskih zajednica s kojima nije u općenju, po pitanjima od drugorazredne važnosti. Ne mogu se sve podjele i nesuglasice svesti na različite čimbenike koji nisu teološkog karaktera.

2.9. Pravoslavna Crkva također odbacuje i tezu da se jedinstvo kršćanskog svijeta može uspostaviti isključivo zajedničkim kršćanskim služenjem svijetu. Kršćansko jedinstvo ne može se uspostaviti slaganjem oko svjetskih pitanja, jer pritom će kršćani biti ujedinjeni oko nečeg drugorazrednog, a kao i prije, razmimoilazit će se oko onog osnovnog.

2.10. Nedopustivo je ograničavati suglasnost u vjeri na uski krug neophodnih istina, da bi izvan granica istih bila dopuštena „sloboda u sferi sumnjivog“. Sam stav o toleranciji prema neslaganju u vjeri nije prihvatljiv. Međutim, pritom ne treba miješati jedinstvo vjere i oblik njegovog izražavanja.

2.11. Podjela kršćanskog svijeta je podjela u samom iskustvu vjere, a ne samo u doktrinarnim definicijama. Treba dostići puni i iskrenu suglasnost u samom iskustvu vjere, a ne samo u njenom formalnom izražavanju. Formalno vjersko jedinstvo ne iscrpljuje jedinstvo Crkve, iako je to jedan od njezinih nužnih uvjeta.

2.12. Jedinstvo Crkve predstavlja, prije svega, jedinstvo i općenje kroz svete sakramente. Međutim, istinsko općenje kroz svete sakramente nema ničeg zajedničkog s praksom tzv. „interkomunije“. Jedinstvo se može postići samo kroz podudarnost milosnog iskustva i života, kroz vjeru Crkve, kroz puninu sakramentalnog života u Duhu Svetom.

2.13. Uspostavljanje kršćanskog jedinstva kroz vjeru i ljubav može doći samo odozgo, kao dar svemogućeg Boga. Izvor jedinstva je u Bogu, i zato će biti uzaludan isključivo ljudski napor da ga se uspostavi, jer „ako Gospodin kuće ne gradi, uzalud se muče graditelji“ (Ps 127, 1). Sam Gospodin naš Isus Krist, koji je dao zapovijed o jedinstvu, jest Onaj koji može dati snagu da se ona ispuni, jer On je „put i istina i život“ (Iv 14, 6). Zadatak, pak, kršćana jest surađivati s Bogom u dijelu spasenja u Kristu.

3. Pravoslavno svjedočenje u nepravoslavnom svijetu

3.1. Pravoslavna Crkva je čuvar Predaje i milosnih darova drevne Crkve i zato ona smatra da je njezina temeljna zadaća u odnosima s nepravoslavljem neprekidno i postojano svjedočenje koje vodi do otkrivanja i prihvaćanja istine izražene u ovoj Predaji. Prema odluci Trećeg predsaborskog Svepravoslavnog savjetovanja (1986.): „Pravoslavna Crkva ima najdublje uvjerenje i crkvenu samosvijest da je ona nositelj i svjedok vjere i Predaje Jedne, Svete, Saborne i Apostolske Crkve te čvrsto vjeruje da zauzima središnje mjesto u pokretu za jedinstvo kršćana u suvremenom svijetu... Misija i duh Pravoslavne Crkve je prenošenje cjelokupne punine istine koja se nalazi u Svetom Pismu i Svetoj Predaji, a koja Crkvi daje njen univerzalni karakter... Ova odgovornost Pravoslavne Crkve, isto kao i njena ekumenska misija u pogledu jedinstva Crkve, bila je izražena na Ekumenskim saborima. Oni su naročito isticali povezanost prave vjere sa sudjelovanjem u svetim sakramentima. Pravoslavna Crkva uvijek je težila privlačenju različitih kršćanskih Crkava i konfesija zajedničkoj potrazi za izgubljenim jedinstvom kršćana, kako bi se svi našli u jedinstvu vjere...“

3.2. Zadatak pravoslavnog svjedočenja ima svaki član Crkve. Pravoslavni kršćani trebaju biti potpuno svjesni da vjera koju oni čuvaju i ispovijedaju ima ekumenski, univerzalni karakter. Crkva nije pozvana samo podučavati svoju djecu, nego i svjedočiti istinu onima koji su je napustili. „Ali kako da prizovu onoga u koga ne povjerovaše? A kako da povjeruju u onoga koga nisu čuli? Kako pak da čuju bez propovjednika?“ (Rim 10, 14). Dužnost je pravoslavnih kršćana svjedočiti o toj istini koja je zauvijek povjerena Crkvi, jer kako kaže apostol Pavao, „Božji smo suradnici“ (1 Kor 3, 9).

4. Dijalog s nepravoslavljem

4.1. Ruska pravoslavna Crkva vodi teološki dijalog s nepravoslavljem više od dva stoljeća. Ovaj dijalog karakterizira kompatibilnost dogmatske principijelnosti i bratske ljubavi. Spomenuto načelo formulirano je u „Uzvratnoj poslanici Svetog sinoda Ekumenske patrijaršije“ (1903.) u odnosu na metodu teološkog dijaloga s anglikancima i starokatolicima: u odnosu prema nepravoslavcima „treba imati bratsku spremnost da im se pomogne s objašnjenjima, iskazivati pažnju prema njihovim dobrim namjerama, moguće je snishođenje

prema njihovim razumljivim nedoumicama koje su posljedica višestoljetne podjele. U isto vrijeme, potrebno je odlučno ispovijedanje istine naše Ekumenske Crkve kao jedine čuvarice Kristove baštine, i jedine spasonosne riznice Božanske milosti... Naš zadatak u odnosu na njih sastoji se u tome da im ne stavljajući suviše pregrade na putu ujedinjenja neumjesnom netrpeljivošću i podozrivošću... razotkrijemo našu vjeru i nepromjenjiv stav da je to isključivo naša Pravoslavna Crkva, koja je nepovrijeđeno sačuvala puni Kristov zalog, u današnje vrijeme sveopća Crkva i time im zaista pokažemo što oni trebaju imati na umu i što odlučiti ukoliko stvarno vjeruju u spasonosnost prebivanja u Crkvi i ukoliko iskreno žele da se ujedine s njom...“

4.2. Obilježje dijaloga kojeg Ruska pravoslavna Crkva vodi s nepravoslavljem je njegov teološki karakter. Zadatak bogoslovske dijaloga je: objasniti na-pravoslavnim partnerima ekleziološku samosvijest Pravoslavne Crkve, temelje njenog vjerskog učenja, kanonskog ustrojstva i duhovne tradicije, te raspršiti nedoumice i postojeće stereotipe.

4.3. Predstavnici Ruske pravoslavne Crkve vode razgovore s nepravoslavcima na temelju vjernosti apostolskoj i svetootačkoj Predaji Pravoslavne crkve, učenju Ekumenskih i Mjesnih sabora. Pritom su isključeni svi dogmatski ustupci i vjerski kompromisi. Nikakvi dokumenti, nikakvi materijali teoloških dijaloga i pregovora, nemaju obvezujuću snagu za Pravoslavnu Crkvu do njihove konačne potvrde od strane cjelokupne punine Pravoslavlja.

4.4. Sa stajališta pravoslavnih, put ponovnog ujedinjenja za nepravoslavne je put iscjeljenja i preobražaja dogmatske svijesti. Na tom putu potrebno je ponovno osmisliti teme o kojima se raspravljalo tijekom razdoblja Ekumenskih sabora. Ono što je važno u dijalogu s nepravoslavcima je proučavanje duhovnog i teološkog nasljeđa Svetih Otaca – tumača crkvene vjere.

4.5. Svjedočenje ne može biti monolog – ono podrazumijeva one koji slušaju, pretpostavlja razgovor. Dijalog podrazumijeva dvije strane, uzajamnu otvorenost za razgovor, spremnost za razumijevanje, ne samo „otvorene uši“ nego i „srce rašireno“ (2 Kor 6, 11). Upravo zbog toga, jedna od najvažnijih tema u dijalogu pravoslavnog bogoslovlja s nepravoslavljem treba biti problem teološkog jezika, razumijevanja i interpretacije.

4.6. Vrlo je ugodno i inspirativna činjenica da nepravoslavna teološka misao u liku svojih najboljih predstavnika pokazuje iskren i dubok interes za proučavanje svetootačke baštine, vjerskog učenja i ustrojstva drevne Crkve. Istodobno, treba priznati da u uzajamnim odnosima pravoslavnog i nepravoslavnog bogoslovlja ostaju mnogi neriješeni problemi i neslaganja. Pritom čak ni formalno podudaranje u mnogim aspektima vjere ne označava

istinsko jedinstvo, jer se elementi vjerskog učenja u pravoslavnoj tradiciji i nepravoslavnom bogoslovlju interpretiraju na različite načine.

4.7. Dijalog s nepravoslavljem ponovno je iznjedrio shvaćanje da se katoličanska norma u različitim kulturno-jezičnim kontekstima može izraziti i utjeloviti u različitim oblicima. Tijekom dijaloga potrebno je znati razlikovati specifičnost konteksta i realno udaljavanje od katoličanske punine. Potrebno je istražiti temu granica raznolikosti u okviru jedne katoličanske tradicije.

4.8. Potrebno je preporučiti osnivanje zajedničkih istraživačkih centara, skupina i programa u okviru teološkog dijaloga. Ono što je važno jest redovito održavanje zajedničkih teoloških konferencija, seminara i znanstvenih skupova, razmjena izaslanstva, razmjena publikacija i uzajamno informiranje kao i razvoj zajedničkih izdavačkih programa. Od velike je važnosti, također, i razmjena stručnjaka, predavača i teologa.

4.9. Veliki značaj ima i slanje teologa Ruske pravoslavne Crkve u vodeće centre nepravoslavnog teološkog nauka. Isto tako je neophodno pozivati nepravoslavne teologe u Duhovne škole i znanstvene institucije Ruske pravoslavne Crkve radi izučavanja pravoslavnog bogoslovlja. U programima Duhovnih škola Ruske pravoslavne Crkve veliku pozornost treba posvetiti istraživanju tijekom i rezultata teoloških dijaloga, kao i proučavanju nepravoslavlja.

4.10. Osim specifično teoloških tema, dijalog treba biti usmjeren i na širok spektar problema uzajamnih odnosa Crkve i svijeta. Važan pravac razvoja odnosa s nepravoslavcima je zajednički rad na području služenja društvu. Tamo gdje to nije u suprotnosti s vjerskim učenjem i duhovnom praksom, treba razvijati zajedničke programe religijskog obrazovanja i katehizacije.

4.11. Obilježje bilateralnih teoloških dijaloga, za razliku od multilateralnih veza i sudjelovanja u međukršćanskim organizacijama, jest to što Ruska pravoslavna Crkva organizira te dijaloge u obimu i obliku koje Crkva smatra najprikladnijim u ovom trenutku. Mjerilo i kriterij ovoga su postignuća samog dijaloga, spremnost partnera uključenih u dijalog da uzmu u obzir položaj Ruske pravoslavne Crkve u najširem (ne samo teološkom) spektru crkveno-društvenih problema.

5. Multilateralni dijalozi i sudjelovanje u radu međukršćanskih organizacija

5.1. Ruska pravoslavna Crkva vodi razgovore s nepravoslavljem ne samo na bilateralnoj, nego i na multilateralnoj osnovi, uključujući svepravoslavno zastupanje interesa, kao i sudjelovanje u radu međukršćanskih organizacija.

5.2. U vezi s pitanjem o članstvu u različitim kršćanskim organizacijama treba se pridržavati sljedećih kriterija: Ruska pravoslavna Crkva ne može sudjelovati u međunarodnim (regionalnim/nacionalnim) kršćanskim organizacijama u kojima: a) ustav, pravila ili postupci zahtijevaju odricanje od vjerskih učenja ili tradicija Pravoslavne Crkve; b) Pravoslavna Crkva nema mogućnosti svjedočiti o sebi kao o Jednoj, Svetoj, Sabornoj i Apostolskoj Crkvi; c) način donošenja odluka ne uzima u obzir ekleziološku samosvijest Pravoslavne Crkve; d) pravila i postupci pretpostavljaju obvezatnost „mišljenja većine“.

5.3. Stupanj i oblik sudjelovanja Ruske pravoslavne Crkve u međunarodnim kršćanskim organizacijama treba uzeti u obzir njihovu unutarnju dinamiku, program, prioritete i karakter tih organizacija u cijelosti.

5.4. Opseg i mjera sudjelovanja Ruske pravoslavne crkve u međunarodnim kršćanskim organizacijama određuje Hijerarhija, polazeći od shvaćanja dobrobiti Crkve.

5.5. Naglašavajući primarnost teološkog dijaloga, rasprave o pravilima vjere, crkvenog ustrojstva i principa duhovnog života, Ruska pravoslavna Crkva, kao i druge Pravoslavne Crkve, smatra da je moguće i korisno sudjelovati u radu raznih međunarodnih organizacija u sferi služenja svijetu – karitativne djelatnosti, socijalnog služenja i mirotvorstva. Ruska pravoslavna Crkva surađuje s različitim kršćanskim denominacijama i međunarodnim kršćanskim organizacijama u djelu zajedničkog svjedočenja pred sekularnim društvom.

5.6. Ruska pravoslavna Crkva podržava radne odnose na razini članstva ili suradnje s najrazličitijim međunarodnim kršćanskim organizacijama, kao i s regionalnim i nacionalnim vijećima Crkava i kršćanskih organizacija koje su specijalizirane na području društvenog služenja, rada s mladima ili mirotvorstva.

6. Odnos Ruske pravoslavne Crkve s nepravoslavljem na njenom kanonskom teritoriju

6.1. Veze Ruske pravoslavne Crkve sa nepravoslavnim kršćanskim zajednicama u zemljama ZND-a i Baltika trebaju se ostvarivati u duhu bratske suradnje Pravoslavne Crkve s drugim tradicionalnim konfesijama, u cilju koordinacije djelatnosti društvenog života, zajedničkog njegovanja kršćanskih moralnih vrijednosti, služenje društvenoj solidarnosti, zaustavljanju prozelitizma na kanonskom području Ruske pravoslavne Crkve.

6.2. Ruska pravoslavna Crkva ostaje pri stajalištu da je misija tradicionalnih konfesija moguća isključivo u onim uvjetima u kojima se ostvaruje bez prozelitizma, i ne na račun „vrbovanja“ vjernika, osobito ako se pri tome koriste materijalna sredstva. Kršćanske zajednice zemalja ZND-a i Baltika pozvane su ujediniti svoje snage na području pomirenja i moralnog društvenog preporoda, da podignu svoj glas u zaštiti ljudskog života i ljudskog dostojanstva.

6.3. Pravoslavna Crkva čini jasnu razliku između nepravoslavnih konfesija koje priznaju vjeru u Sveto Trojstvo i Bogočovječanstvo Isusa Krista, i sekti koje se odriču osnovnih kršćanskih dogmi. Priznajući nepravoslavnim kršćanima pravo na svjedočenje i religijsko obrazovanje u okviru populacije koja je tradicionalno za njih vezana, Pravoslavna Crkva istupa protiv svake destruktivne misionarske djelatnosti sekti.

7. Unutrašnji zadatci koji se tiču dijaloga s nepravoslavljem

7.1. Odbacujući pogrešne stavove, s pravoslavnog gledišta, pravoslavni su pozvani da se s ljubavlju odnose prema ljudima koji ih priznaju. U zajedništvu s nepravoslavnima, pravoslavni svjedoče o svetosti pravoslavlja, o jedinstvu Crkve. Svjedočeći o Istini, pravoslavni trebaju biti dostojni svog svjedočanstva. Uvrede na račun nepravoslavnih su nedopustive.

7.2. Neophodno je vjerodostojno i kvalificirano informiranje crkvene javnosti o tijeku, zadacima i perspektivama kontakata i dijaloga Ruske pravoslavne Crkve s nepravoslavljem.

7.3. Crkva osuđuje one koji, koristeći informacije koje nisu vjerodostojne, namjerno izopačuju zadatke svjedočenja Pravoslavne Crkve nepravoslavnom svijetu i svjesno kleveću crkvenu hijerarhiju optužujući je za „nevjernost pravoslavlju“. Na takve ljude koji siju sjeme sablazni među jednostavnim vjernicima, treba primjenjivati kanonske sankcije. U pogledu toga,

treba se rukovoditi odlukama Svepravoslavnog susreta u Solunu (1998.): „Izaslanici su jednoglasno osudili one grupacije raskolnika, kao i određene ekstremističke skupine unutar Pomjesnih pravoslavnih Crkava, koji koriste temu ekumenizma radi kritike crkvenog vodstva i potkopavanja njegovog autoriteta, pokušavajući tako izazvati nesuglasice i raskol u Crkvi. Kao potporu za svoju neopravdanu kritiku, oni koriste lažne materijale i dezinformacije. Delegati su, također, istaknuli da se pravoslavno sudjelovanje u ekumenskom pokretu oduvijek temeljilo i temelji se na pravoslavnoj Predaji, na odlukama Svetih sinoda Pomjesnih pravoslavnih Crkava i svepravoslavnih susreta... Sudionici su jednodušni u shvaćanju potrebe za proširenjem sudjelovanja u različitim oblicima međukršćanskog djelovanja. Nemamo se pravo odreći poslanja koje nam je dao naš Gospodin Isus Krist – poslanje svjedočenja Istine pred nepravoslavnim svijetom. Ne trebamo prekidati odnose s kršćanima drugih konfesija koji su spremni na suradnju s nama... Tijekom više desetljeća sudjelovanja u ekumenskom pokretu, nitko od (službenih) predstavnika bilo koje Pomjesne pravoslavne Crkve nikada nije izdao Pravoslavlje. Naprotiv, ovi predstavnici su uvijek čuvali punu vjernost i poslušnost svojim crkvenim vlastima te su djelovali u potpunosti u skladu s kanonskim pravilima, učenjem Ekumenskih sabora i Otačke Crkve, kao i sa Svetom predajom Pravoslavne Crkve“. Opasnost za Crkvu predstavljaju i oni koji sudjeluju u međunarodnim kontaktima, istupajući u ime Ruske pravoslavne Crkve bez blagoslova crkvenih vlasti, kao i oni koji unose sablazan među pravoslavne, ulazeći u kanonski neprihvatljivo sakramentalno zajedništvo s nepravoslavcima.

Zaključak

Prethodno tisućljeće obilježeno je tragedijom podjele, neprijateljstva i otuđenja. U 20. stoljeću podijeljeni kršćani izrazili su želju za stjecanjem jedinstva u Kristovoj Crkvi. Ruska pravoslavna Crkva odgovorila je spremnošću da vodi dijalog nadahnut Kristovim pozivom i od Boga zapovjedenim ciljem kršćanskog jedinstva. I danas, na pragu trećeg tisućljeća od dana Rođenja u tijelu našeg Gospodina i Spasitelja Isusa Krista, Pravoslavna Crkva ponovno s ljubavlju i upornošću poziva sve one kojima je blagoslovljeno ime Isusa Krista veće od bilo kojeg drugog imena pod nebom (Dan 4, 12), na blaženo jedinstvo u Crkvi: „Usta su naša otvorena vama, Korinćani, srce naše rašireno“ (2 Kor 6, 11).

DODATAK III.

„Taize susret u Rostocku 2022/2023. godine kao primjer interkonfesijskog molitvenog susreta“

U Rostocku (Njemačka) se održava Europski susret mladih, u sklopu „Hodočašća povjerenja“, kojeg organizira zajednica iz Taizea od 28. prosinca 2022. do 1. siječnja 2023. godine. Ovaj ekumenski susret, koji okuplja mlade kršćane (18-35 godina) različitih kršćanskih Crkava i zajednica, ima, osim višekonfesijske, i interkonfesijsku narav. Mladi iz različitih dijelova Europe, uglavnom katolici i protestanti, provode nekoliko dana u zajedničkoj molitvi, pjesmi i druženju. Zbog toga ovdje se donosi raspored molitava i aktivnosti za vrijeme susreta, kao primjer organiziranja interkonfesijskog molitvenog susreta većih razmjera.

Program

Ponedjeljak, 26. prosinca:

- dolazak volontera između 14 i 17 sati.

Susret se može održati zahvaljujući volonterima koji dolaze već 26. prosinca. Oni pomažu na različite načine:

- priprema prijema svih ostalih koje dolaze 28. prosinca;

- radne grupe (podjela obroka, čišćenje, priprema prostorija za molitvu, itd.);

- pomaganje organizacijskoj grupi u župi ili na drugim mjestima prijema;

- pjevanje u zboru (molimo naglasite u svojoj prijavi);

Srijeda, 28. prosinca:

8 do 12 sati: prijem u Rostocku, zatim prvi susret u župi domaćina i dodjela smještaja;

17.30: večera u HanseMesse;

19.00: Večernja molitva u HanseMesse;

Četvrtak 29. i petak 30. prosinca:

8.30: Jutarnja molitva u župi domaćina, zatim male grupe za razgovor i susreti s ljudima koji su uključeni u život lokalne zajednice. Zatim odlazak na HanseMesse.

Ručak na putu do HanseMesse (lunch paketi će se podijeliti dan prije).

13.00: Podnevna molitva u HanseMesse.

15.00: Radionice na teme vjere i unutarnjeg života, klimatskih promjena, društvene uključenosti, kulture i umjetničkog stvaralaštva u Rostocku, Warnemündeu i na HanseMesseu.

17.30: večera u HanseMesse.

19.00: Večernja molitva, povratak u obitelji.

Subota, 31. prosinca:

8.30: Jutarnja molitva u župi domaćina, zatim male grupe za razgovor i susreti s ljudima koji su uključeni u život lokalne zajednice. Zatim odlazak na HanseMesse.

Ručak na putu do HanseMesse (paketi za ručak će se podijeliti dan prije).

13.00: podnevna molitva u HanseMesse.

popodne: Regionalni susret u Rostocku.

17.30: večera u HanseMesse.

19.00: Večernja molitva, povratak u župu domaćina.

23.00: Molitveno bdenje za mir u svijetu, nakon čega slijedi Festival naroda.

Nedjelja, 1. siječnja:

Sudjelovanje u jutarnjoj bogoslužju lokalne župe, zatim ručak s domaćinima.

Polazak: od 16 sati nadalje.⁵²⁵

⁵²⁵ Usp. Službena web stranica zajednice u Taizéu, Europski susret mladih u Rostocku: Praktične informacije (21. IX.2022.), u: https://www.taize.fr/hr_article15433.html (12.XI.2022).

DODATAK IV.

„Struktura i primjer interkonfesijskog molitvenog slavlja koje priređuje zajednica u Taizéu“

Zajednica u Taizéu prenosi svakodnevno preko svoje službene web stranice audio snimku Večernje molitve, a svake subote se uživo prenosi video zajedničke interkonfesijske molitve iz Crkve pomirenja u Taizéu. Na molitvi s braćom iz zajednice sudjeluju različiti ljudi, osobito kršćani različitih konfesijskih pripadnosti. U ovome dodatku donosi se redosljed i struktura jedne takve interkonfesijske molitve (A)⁵²⁶ i primjer molitve za svaki dan⁵²⁷ koji u tekstualnom obliku braća objavljuju na svojoj web stranici, a može se koristiti za osobnu molitvu ili u lokalnim zajednicama (B).

A) Molitva iz Taizéa održana i uživo prenošena preko društvenih mreža 12. studenoga 2022. godine

Uvodna pjesma: *Jésus Christ, ô clarté d'en haut*

Čitanje: Psalam 113.

Pjesma: *Exaudi orationem meam*

Šutnja

Molitveni zazivi: *Kyrie*

Pjesma: *Nothing can ever*

Molitva

Pjesma: *Christus resurrexit*

Evandjelje: Lk 24, 1-8

Pjesme: *Jubelt und freut euch; Slavite vsi narody*

⁵²⁶ Usp. Službena web stranica zajednice u Taizéu, Molitva uživo iz Taizéa, u: https://www.taize.fr/hr_article28228.html (13.XI.2022).

⁵²⁷ Usp. Službena web stranica zajednice u Taizéu, Molitve za svaki dan, u: https://www.taize.fr/hr_article13725.html (13.XI.2022).

B) Molitve za svaki dan koje objavljuje zajednica iz Taizéa u tekstualnom obliku na vlastitoj web stranici

Vrijeme kroz godinu 5

Pjesma

Psalam 63.

Aleluja

O Bože, ti si Bog moj: gorljivo tebe tražim;

tebe žeda duša moja, tebe želi tijelo moje,

kao zemlja suha, žedna, bezvodna.

U Svetišću sam tebe motrio gledajuć' ti moć i slavu.

Aleluja

Ljubav je tvoja bolja od života, moje će te usne slavit'.

Tako ću te slavit' za života, u tvoje ću ime ruke dizati.

Duša će mi biti kao sala i mrsa sita,

hvalit ću te kliktavim ustima.

Aleluja

Na postelji se tebe spominjem,

u bdjenjima noćnim mislim na tebe.

Ti postade meni pomoć, kličem u sjeni krila tvojih.

Duša se moja k tebi privija, desnica me tvoja drži.

Aleluja

Čitanje (Dj 2,42-47)

Iz Djela apostolskih: Prvi kršćani bijahu postojani u nauku apostolskom, u zajedništvu, lomljenju kruha i molitvama. Strahopoštovanje obuzimaše svaku dušu: apostoli su činili mnoga čudesa i znamenja. Svi koji prigriše vjeru bijahu združeni i sve im bijaše zajedničko. Sva bi imanja i dobra prodali i porazdijelili svima kako bi tko trebao. Svaki bi dan jednodušno i postojano hrlili u Hram, u kućama bi lomili kruh te u radosti i prostodušnosti srca zajednički uzimali hranu hvaleći Boga i uživajući naklonost svega naroda. Gospodin je pak danomice zajednici pridruživao spasenike.

ili

Čitanje (Mk 6, 34-44)

Iz Evanđelja po Marku: Kad iziđe, vidje silan svijet i sažali mu se jer bijahu kao ovce bez pastira pa ih stane poučavati u mnogočemu. A u kasni već sat pristupe mu učenici pa mu reknu: «Pust je ovo kraj i već je kasno. Otpusti ih da odu po okolnim zaseocima i selima i kupe sebi što za jelo.» No on im odgovori: «Podajte im vi jesti.» Kažu mu: «Da pođemo i kupimo za dvjesta denara kruha pa da im damo jesti?» A on će im: «Koliko kruhova imate? Idite i vidite!» Pošto izvidješe, kažu: «Pet, i dvije ribe.» I zapovjedi im da sve, u skupinama, posjedaju po zelenoj travi. I pružiše se po sto i po pedeset na svaku lijehu. Isus uze pet kruhova i dvije ribe, pogleda na nebo, izreče blagoslov pa razlomi kruhove i davaše učenicima da posluže ljude. Tako i dvije ribe razdijeli svima. I jeli su svi i nasitili se. I od ulomaka nakupiše dvanaest punih košara, a i od riba. A jelo je pet tisuća muškaraca.

Pjesma

Šutnja

Molitveni zazivi: Kyrie eleison

Za one koji se tek upoznavaju s Kristom, molimo te, Gospodine, učvrsti ih na njihovu putu!

Kyrie eleison

Za djecu, za one koji se za njih brinu i bude u njima vjeru, Gospodine, molimo te!

Kyrie eleison

Gospodine, molimo te za bolesne i one koji umiru u samoći. Daj im snagu koju trebaju!

Kyrie eleison

Molimo te, Gospodine, za osuđene na zatvor ili egzil. Očuvaj njihovu nadu!

Kyrie eleison

Neka oganj tvoga Duha obnovi naš polet i neka nas čini otvorenima za one koji te ne poznaju!

Kyrie eleison

Neka se tvoja Crkva obnavlja za stolom tvoje Riječi i tvoje Euharistije, Gospodine, molimo te!

Kyrie eleison

Oče naš

Blagoslovna molitva

Bože, naš Oče, ti neumorno tražiš one koji su se od tebe udaljili. Svojim praštanjem na naš prst stavljaš prsten izgubljena sina, svečani prsten.

ili

Blagoslovi nas, Isuse Kriste, ti čija je ljubav veća od naših srca!

Pjesme.

Struktura interkonfesijske ekumenske molitve zajednice iz Taizea, odnosno Večernje molitve i molitve za svaki dan koje su ovdje donesene, je sljedeća:

- pjesma;
- Psalam;
- čitanje iz Svetoga Pisma;
- pjesma;
- šutnja;
- molitveni zazivi, prošnje ili zahvale;
- pjesma;

- blagoslovna molitva;

- završne pjesme.

Elementi interkonfesijske molitve, na koje se stavljaju naglasci su: pjesma, biblijska čitanja, šutnja i molitva. Ovi elementi i njihov raspored odgovaraju, ekumenski gledano, najvećem djelu kršćana.

DODATAK V.

„Primjer višekonfesijske molitve u obliku Molitvene osmine za jedinstvo kršćana održane 2021. godine u Zagrebu“

Dana 23. siječnja 2021. godine u crkvi svetoga Marka Križevčanina (Selska cesta 91) održan je središnje ekumensko molitveno slavlje u sklopu Svjetske molitvene osmine za jedinstvo kršćana (18.-25. siječnja 2021.) pod geslom „Ostanite u mojoj ljubavi i donosit ćete mnogo roda“ (usp. Iv 15, 1-9).

Na višekonfesijskom molitvenom susretu, koji je ovdje naveden kao primjer jer je na njemu sudjelovao autor rada (u redu slavlja Čitač 3), okupili su se predstavnici šest kršćanskih Crkava koje djeluju na zagrebačkom području: Katoličke Crkve (mons. Ivan Šaško, pomoćni biskup zagrebački), Srpske pravoslavne Crkve (o. Mihailo Žikić, jerej Mitropolije zagrebačko-ljubljanske), Makedonske pravoslavne Crkve (o. Kirko Velinski, protojerej), Evangeličke (luteranske) Crkve (biskup Branko Berić), Reformirane kršćanske (kalvinske) Crkve (biskup Peter Szen) te Baptističke Crkve (pastor Ivica Horvat, predsjednik Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj).

Zbog pandemije koronavirusa (COVID-19) predstavnici kršćanskih Crkava nisu pozvali vjernike na veće okupljanje na molitvu. „Za razliku od prošle godine i prethodnih godina, zbog aktualnih epidemioloških mjera, kršćanske crkve u Zagrebu su, u uzajamnoj koordinaciji, odlučile da ove godine povodom Molitvene Osmine neće pozivati svoje vjernike na masovnija okupljanja i da će se ove godine umjesto tradicionalnih četiriju postaja održati samo jedno središnje ekumensko slavlje, uz dosljedno poštivanje propisanih mjera i ograničeni broj sudionika.“⁵²⁸ Molitveni susret 2021. godine predstavlja iznimku zbog ograničenog broja sudionika i samo jednog molitvenog susreta.

Uz dopuštenje organizatora, u nastavku je donesen red Središnjeg ekumenskog molitvenog slavlja kako bi se jasno vidjela struktura i elementi jednog višekonfesijskog molitvenog slavlja.

⁵²⁸ Zagrebačka nadbiskupija „Program svjetske molitvene osmine za jedinstvo kršćana 2021. u Zagrebu i Zagrebačkoj nadbiskupiji“ (14.1.2021.), u: <https://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/aktualnosti/program-svjetske-molitvene-osmine-za-jedinstvo-krscana-2021-u-zagrebu-i-zagrebackoj-nadbiskupiji> (10.XI.2022).

MOLITVENA OSMINA ZA JEDINSTVO KRŠĆANA
2021.

Središnje ekumensko molitveno slavlje

Ostanite u mojoj ljubavi i donosit ćete mnogo roda

(usp. Iv 15, 5-9)

Zagreb, Crkva sv. Marka Križevčanina, Selska cesta 91
Subota, 23. siječnja 2021., u 19 sati

Molitveno slavlje predvode:

Mons. IVAN ŠAŠKO, pomoćni biskup zagrebački

- Katolička Crkva

O. MIHAJLO ŽIKIĆ, jerej Mitropolije zagrebačko-ljubljanske

- Srpska pravoslavna Crkva

O. KIRKO VELINSKI, protojerej

- Makedonska pravoslavna Crkva

Biskup gosp. BRANKO BERIĆ

- Evangelička (luteranska) Crkva u Republici Hrvatskoj

Biskup gosp. PETER SEN

- Reformirana kršćanska kalvinska Crkva u Republici Hrvatskoj

Gosp. IVICA HORVAT, pastor

- predsjednik Saveza baptističkih Crkva u Republici Hrvatskoj

RED SLAVLJA

I. ULAZNA PROCESIJA I UVODNI POZDRAV

Na početku slavlja šestorica predmolitelja, pojedinično, jedan iza drugoga, u razmaku od dva metra, dolaze od sakristije do svoga mjesta u oltarnom prostoru.

Ulazna pjesma (orgulje)

Dođite živomu vrelu, izvoru radosti spasa.

Gospod je spasenje naše, pjesma i kliktaj i snaga.

Zar da se bojimo čega? On nam je tvrđava jaka

Dođite živomu vrelu, izvoru radosti spasa.

Gospod nam stvori divote, ime je njegovo slavno;

Slavite njega svi puci, zavolje On nas odavno.

Dođite živomu vrelu, izvoru radosti spasa.

Radosno crpimo snagu u Bogu, izvoru spasa;

Hvalimo prisutnost blagu, kličimo svakoga časa.

Dođite živomu vrelu, izvoru radosti spasa.

Nakon što predvoditelji molitvenog slavlja dođu na svoja mjesta u prezbiteriju, domaći župnik, vlč. Damir Bačun, pozdravlja i okupljenoj zajednici predstavlja nazočne predstavnike pojedinih kršćanskih crkava.

Uvodni pozdrav

Biskup Šaško započne znamenom križa:

U ime Oca i Sina i Duha Svetoga.

O. Amen.

Milost Gospodina našega Isusa Krista, ljubav Boga i zajedništvo Duha Svetoga sa svima vama.

O. I s duhom tvojim.

Biskup Šaško: Drage sestre i braćo u Kristu! Molitvena osmina za jedinstvo kršćana ove se godine slavi u svjetlu Isusovih riječi: „Ostanite u mojoj ljubavi i donosit ćete mnogo roda“. Tu temu izabrale su sestre monastičke zajednice iz Grandchampa koje su pripremile materijale za ovogodišnju Molitvenu osminu. One dolaze iz različitih Crkava i zemalja. Polazeći od svoga ekumenskog poziva zauzimaju se za pomirenje među kršćanima i unutar cijele ljudske obitelji te za poštivanje svega stvorenoga. Isus je istinski trs, a mi loze; ista biljka, isti korijen, isti sokovi. Nema veće bliskosti, nema veće sraštenosti ni pripadnosti. Isus, trs, neprestano daruje život cijelomu biću. U sebi imamo snagu koja je prije nas i koja nas nadilazi, Božju snagu, dar njegova Duha. Po njemu ostajemo u Onome tko nam govori da smo pozvani biti dio berbe, plodovi koji imaju okus Božjih darova: ljubavi, hrabrosti i slobode. To donosi obilat rod i u tome vidimo što je temelj nastojanja oko jedinstva kršćana. Ima puno pokušaja, inicijativa, osmišljavanja programa. Svi su oni nedorečeni i bez ploda, ako ne ostanemo u Kristovoj ljubavi. Za to, braćo i sestre, večeras molimo.

Jerej Žikić: Bog želi, tako nas uči Isus, da se usmjerimo k Njemu i ostanemo s Njime. On strpljivo čeka da budemo s Njime sjedinjeni u ljubavi i da zahvaljujući tome donosimo rod, koji svima donosi život. No mi smo skloni, kada se suočavamo s ljudima koji su drugačiji od nas, povlačiti se u sebe i gledati samo na ono što nas razdvaja. Poslušajmo stoga Krista koji nas zove da ostanemo u Njegovoj ljubavi i da tako donosimo bogat rod.

Protojerej Velinski: Naše molitveno slavlje ima tri dijela koji se nazivaju vigilije ili bdijenja. U njima se spominjemo Kristove zapovijedi i povjeravamo se Njegovoj ljubavi – okrećemo se prema Njemu koji je središte našeg života, jer naš put prema jedinstvu započinje iskrenom povezanošću s Bogom. Ostanemo li u Njegovoj ljubavi, u nama će rasti čežnja za jedinstvom i pomirenjem s drugima. Bog nam pomaže da budemo otvoreni za one koji su drugačiji od nas. To je važan plod, dar koji ozdravlja raskole u nama samima, između nas i bližnjih i u svijetu.

Biskup Berić: U miru pomolimo se Gospodinu: Gospodine, Ti si vinogradar koji se brižno skrbi za nas. Ti nas zoveš da prepoznamo ljepotu svake loze na trsu, ljepotu svake pojedine osobe. Pa ipak, mi se bojimo onih koji su drugačiji od nas. Mi se povlačimo u sebe. Malodušni smo. Među nama nastaju neprijateljstva. Upravi naša srca k Tebi. Daj da živimo iz snage Tvoga oprost, da Te zajedno hvalimo i slavimo, po Kristu, Gospodinu našem.

O. Amen.

Litanije hvale

Biskup Sen: Zoveš nas, da na zemlji živimo Tebi na hvalu i slavu.

Zato kličemo: Hvala Ti i slava Gospodine!

O. Hvala Ti i slava Gospodine!

Čitač 1: Slavimo Te u svem svijetu i među svim narodima!

Slavimo Te u stvorenju Tvojem i u svim stvorovima Tvojim!

O. Hvala Ti i slava Gospodine!

Čitač 1: Slavimo Te u patnji i u suzama!

Slavimo Te u ispunjenim nadanjima i radostima!

O. Hvala Ti i slava Gospodine!

Čitač 1: Slavimo Te u konfliktima i nerazumijevanjima!

Slavimo Te u susretima i pomirenjima!

O. Hvala Ti i slava Gospodine!

Čitač 1: Slavimo Te u raskolima i podjelama!

Slavimo Te u životu i u smrti, u novom nebu i novoj zemlji!

O. Hvala Ti i slava Gospodine!

2. PRVA VIGILIJA

Ostati u Kristu

Jedinstvo i cjelovitost osobe

Pastor Horvat:

Psalam 103:

Blagoslivljaj Gospodina, dušo moja,
i sve što je u meni, sveto ime njegovo!
Blagoslivljaj Gospodina, dušo moja,
i ne zaboravi dobročinstva njegova:
on ti otpušta sve grijehе tvoje,
on iscjeljuje sve slabosti tvoje;
on ti od propasti čuva život,
kruni te dobrotom i ljubavlju;
život ti ispunja dobrima,
k'o orlu ti se mladost obnavlja.

Gospodin čini pravedna djela
i potlačenima vraća pravicu,
Mojsiju objavi putove svoje,
sinovima Izraelovim djela svoja.

Milosrdan i milostiv je Gospodin,
spor na srdžbu i vrlo dobrostiv.
Jarostan nije za vječna vremena
niti dovijeka plamti srdžba njegova.
Ne postupa s nama po grijesima našim
niti nam plaća po našim krivnjama.

Jer kako je nebo visoko nad zemljom,
dobrota je njegova s onima koji ga se boje.
Kako je istok daleko od zapada,
tako udaljuje od nas bezakonja naša.

Kako se otac smiluje dječici,
tako se Gospodin smiluje onima što ga se boje.
Jer dobro zna kako smo sazdani,
spominje se da smo prašina.

Dani su čovjekovi kao sijeno,
cvate k'o cvijetak na njivi;
jedva ga dotakne vjetar, i već ga nema,
ne pamti ga više ni mjesto njegovo.

Al' ljubav Gospodnja vječna je
nad onima što ga se boje
i njegova pravda nad sinovima sinova,
nad onima što njegov Savez čuvaju
i pamte mu zapovijedi da ih izvrše.

Čitanje Iv 15, 1-17

Biskup Šaško: Čitanje svetog evanđelja po Ivanu!
O. Slava tebi, Gospodine!

Biskup Šaško:
„Ja sam istinski trs,
a Otac moj – vinogradar.
Svaku lozu na meni koja ne donosi roda
on siječe,
a svaku koja rod donosi
čisti

da više roda donese.
Vi ste već očišćeni
po riječi koju sam vam zborio.
Ostanite u meni i ja u vama.
Kao što loza ne može donijeti roda
sama od sebe,
ako ne ostane na trsu,
tako ni vi ako ne ostanete u meni.
Ja sam trs,
vi loze.
Tko ostaje u meni i ja u njemu,
taj donosi mnogo roda.
Uistinu, bez mene ne možete učiniti ništa.
Ako tko ne ostane u meni,
izbace ga kao lozu i usahne.
Takve onda skupe i bace u oganj te gore.
Ako ostanete u meni
i riječi moje ostanu u vama,
što god hoćete, ištite
i bit će vam.
Ovime se proslavlja Otac moj:
da donosite mnogo roda
i da budete moji učenici.
Kao što je Otac ljubio mene
tako sam i ja ljubio vas;
ostanite u mojoj ljubavi.

Riječ Gospodnja!

O. Slava tebi, Gospodine!

Kratka šutnja (oko jedne minute)

Molitva vjernika

Čitač 2: Krist govori: „Ne izabraste vi mene, nego ja izabrah vas“. Bože, Ti si ljubav. Ti nas tražiš, Ti nas zoveš, da prihvatimo Tvoje prijateljstvo i ostanemo u njemu. Nauči nas da Tvoje prijateljstvo iskusimo što dublje i daj da urastamo u puninu života, molimo Te.

O. Ti si, Gospodine, sve dobro moje. (Ps 16, 2)

Čitač 2: Bože života, pozivaš nas da na zemlji živimo Tebi na slavu. Ti hoćeš da jedni druge prihvaćamo, prepoznavajući u bližnjemu dar Tvoje milosti. Tvoj pogled pun ljubavi, koji počiva na svakom čovjeku, neka nas osposobi da jedni druge prihvatimo takvima kakvi jesmo, molimo Te.

O. Ti si, Gospodine, sve dobro moje.

Čitač 2: Gospodine, Ti sjedinjuješ što je razdvojeno. Ti nas u Isusu Kristu spajaš kao loze jednoga trsa. Daj da u nama prebiva Duh Tvoje ljubavi, dok se okupljamo u svojoj zajednici i na ekumenskim susretima našega grada (mjesta). Podari nam da Te zajedno radosno slavimo, molimo Te.

O. Ti si, Gospodine, sve dobro moje.

Čitač 2: Gospodine Ti si trs, a mi smo loze. Zoveš nas da riječju i djelom ostanemo u Tvojim ljubavi. Daj da osjećamo Tvoju dobrotu, kako bismo mogli posredovati Tvoju ljubav u svojim obiteljima i na radnim mjestima. Pomozi nam da gradimo mostove i uklanjamo napetosti, molimo Te.

O. Ti si, Gospodine, sve dobro moje.

Čitač 2: Često mislimo da je molitva nešto što mi činimo, naš vlastiti učinak. Na ovom molitvenom susretu pozvani smo da utihnemo i ostavimo za sobom svaku buku i svaku brigu u svome životu i o svojim mislima. Podari nam da prebivamo u Tvojim ljubavi i da u Tebi nalazimo svoj mir, molimo Te.

O. Ti si, Gospodine, sve dobro moje.

Šutnja (oko 3 minute)

Pjesma (Gitara i solistica)

3. DRUGA VIGILIJA

Vidljivo jedinstvo kršćana

Jerej Žikić:

Psalam 85:

Zavolje opet Gospodin zemlju svoju,
na dobro okrenu udes Jakovljevi.
Otpusti krivnju narodu svome,
pokri sve grijehе njegove.
Suspregnu svu ljutinu svoju,
odusta od žestine gnjeva svoga.
Obnovi nas, Bože, spasitelju naš,
i odbaci zlovolju prema nama!
Zar ćeš se dovijeka gnjeviti na nas,
prenositi srdžbu svoju od koljena na koljeno?

Zar nas nećeš opet oživiti
da se narod tvoj raduje u tebi?
Pokaži nam, Gospodine, milosrđe svoje
i daj nam svoje spasenje.

Da poslušam što mi to Gospodin govori:
Gospodin obećava mir
narodu svomu, vjernima svojim,
onima koji mu se svim srcem vrate.

Zaista, blizu je njegovo spasenje
onima koji ga se boje,
i slava će njegova živjeti u zemlji našoj.
Ljubav će se i vjernost sastati,
pravda i mir zagrliti.
Vjernost će nicat' iz zemlje,
Pravda će gledat' s nebesa.

Gospodin će dati blagoslov i sreću,
i zemlja naša urod svoj.
Pravda će stupati pred njim,
a mir tragom stopa njegovih.

Čitanje 1 Kor 1, 10-13a

Protojerej Velinski: Čitanje Prve poslanice sv. Pavla Apostola Korinćanima

„Zaklinjem vas, braćo, imenom Gospodina našega Isusa Krista: svi budite iste misli; neka ne bude među vama razdora, nego budite savršeno istog osjećanja i istog mišljenja. Jer Klotini mi, braćo moja, o vama rekoše da među vama ima svađa. Mislim to što svaki od vas govori: ‘Ja sam Pavlov’, ‘A ja Apolonov’, ‘A ja Kefin’, ‘A ja Kristov’. Zar je Krist razdijeljen?’“

Riječ Gospodnja.

O. Bogu hvala.

Kratka šutnja (oko jedne minute)

Molitva vjernika

Čitač 3: Duše Sveti, Ti Crkvu na svakom mjestu ispunjaš životom i obnavljaš. Dođi i ulij nam u srce molitvu kojom je Isus u predvečerje svoje muke molio Oca da budu jedno, da svijet uzvjeruje, molimo Te.

O. Kyrie, eleison. Domine, miserere nobis. Gospodine, smiluj se.

Čitač 3: Gospodine Isusu Kriste, Ti si knez mira, rasplamsaj u nama plamen svoje ljubavi, da nepovjerenje, prezir i razlike nemaju više mjesta u Crkvi. Razori zidove koji nas dijele jedne od drugih, molimo Te.

O. Kyrie, eleison. Domine, miserere nobis. Gospodine, smiluj se.

Čitač 3: Duše Sveti, Utješitelju, učini nam srca spremnim za oprost i pomirenje, i vodi nas svojim putem, molimo Te.

O. Kyrie, eleison. Domine, miserere nobis. Gospodine, smiluj se.

Čitač 3: Gospodine Isuse Kriste, Ti si blaga i ponizna srca. Daj da budemo siromašni pred Tobom, kako bismo bili otvoreni za bogatstvo Tvoje milosti, molimo Te.

O. Kyrie, eleison. Domine, miserere nobis. Gospodine, smiluj se.

Čitač 3: Duše Sveti, budi s muževima, ženama i djecom, progonjenima zbog Evandjelja. Daj im jakosti i odvažnosti i okrijepi ljude koji im pomažu, molimo Te.

O. Kyrie, eleison. Domine, miserere nobis. Gospodine, smiluj se.

Čitač 3 Gospodine, Ti nas zoveš na jedinstvo. Ti nam darivaš svoj mir. Pomozi nam da i mi svojim bližnjima donosimo mir, molimo Te.

O. Kyrie, eleison. Domine, miserere nobis. Gospodine, smiluj se.

Znak mira (u skladu s aktualnim epidemijskim okolnostima)

Pjesma (Orgulje):

Anima Christi, sanctifica me. Corpus Christi, salva me.

Sanguis Christi, inebria me. Aqua lateris Christi, lava me.

4. TREĆA VIGILIJA

Jedinstvo svih naroda i svega stvorenog

Biskup Berić:

Psalam 96:

Pjevajte Gospodinu pjesmu novu!

Pjevaj Gospodinu, sva zemljo!

Pjevajte Gospodinu, hvalite ime njegovo!

Navješćujte iz dana u dan spasenje njegovo,

kazujte poganima njegovu slavu,

svim narodima čudesa njegova.

Velik je Gospodin, hvale predostojan,

strašniji od svih bogova!

Ništavni su svi bozi narodâ.

Jahve stvori nebesa!

Slava je i veličanstvo pred njim,
sila i sjaj u svetištu njegovu.

Dajte Gospodinu, narodna plemena,
dajte Gospodinu slavu i silu!
Dajte Gospodinu slavu imena njegova!
Prinosite žrtvu i uđite u dvorove njegove,
poklonite se Gospodinu u sjaju svetosti njegove.
Strepi pred njim, zemljo sva!

Nek' se govori među poganima: »Gospodin
kraljuje!«

Svijet on učvrsti da se ne pomakne,
narodima pravedno upravlja.

Raduj se, nebo, i kliči, zemljo!
Neka huči more i što je u njemu!
Nek' se raduje polje i što je na njemu,
neka klikće šumsko drveće
pred Gospodinom, jer dolazi,
jer dolazi suditi zemlji.
Sudit će svijetu u pravdi
i narodima u istini svojoj.

Čitanje (Otk 7, 9-12)

Biskup Sen:

Čitanje knjige Otkrivenja

Nakon toga vidjeh: eno velikoga mnoštva, što ga nitko ne mogaše izbrojiti, iz svakoga naroda, i plemena, i puka, i jezika! Stoje pred prijestoljem i pred Jaganjcem odjeveni u bijele haljine; palme im u rukama. Viču iza glasa: „Spasenje Bogu našem koji sjedi na prijestolju i Jaganjcu!“ I svi anđeli, što stajahu uokolo prijestolja i starješina i četiriju bića, padoše pred prijestoljem

ničice, na svoja lica, i pokloniše se Bogu govoreći: „Amen! Blagoslov i slava, i mudrost, i zahvalnica, i čast, i moć i snaga Bogu našem u vijeke vjekova. Amen.“

Riječ Gospodnja.

O. Bogu hvala.

Kratki nagovori šestorice predmolitelja (Biskup Šaško, Jerej Žikić, Protojerej Velinski, Biskup Berić, Biskup Sen, Pastor Horvat)

Kratka šutnja

Molitva vjernika

Čitač 4: Bože života, Ti si svakoga čovjeka stvorio na svoju sliku. Veličamo Te zbog dara naših mnogovrsnih kultura, načina izričaja vjere, tradicija i naroda. Daruj nam hrabrosti oduprijeti se nepravdi i mržnji. Daj da ne pristanemo da ljudi budu diskriminirani zbog svoje rase, klase i religije, zbog svoga spola ili zbog straha pred strancima, molimo Te.

O. Bože mira, Bože ljubavi, u Tebe se uzdamo.

Čitač 4: Milosrdni Bože, u Kristu smo jedno u Tebi. Pouči nas da taj dar tako koristimo u svijetu, da vjernici iz svih religija diljem Zemlje nauče razumjeti jedni druge i mognu živjeti u miru, molimo Te.

O. Bože mira, Bože ljubavi, u Tebe se uzdamo.

Čitač 4: Isuse Kriste, došao si u svijet i postao u svemu jednak nama. Ti poznaješ nevolje i patnju ljudi. Daruj nam duh milosrđa i učini nas spremnim da svoje vrijeme, svoj život i svoje vlasništvo dijelimo s onima koji su potrebni naše pomoći, molimo Te.

O. Bože mira, Bože ljubavi, u Tebe se uzdamo.

Čitač 4 Duše Sveti, Ti čuješ vapaje ranjenog stvorenja i jecaje onih koji već sada trpe uslijed klimatskih promjena. Pomozi nam da promijenimo svoje ponašanje. Nauči nas da smo i mi dio stvorenja i daj da sa stvorenim živimo pomireno, molimo Te.

O. Bože mira, Bože ljubavi, u Tebe se uzdamo.

Simbolička radnja

Pastor Horvat: Kršćanska braćo, pozvani smo posredovati drugima ozdravljujuću i pomirujuću ljubav Božju. Naše služenje može tek tada donositi roda, ako ostanemo u Bogu kao loze istinskoga trsa, Isusa Krista. Što smo bliže Bogu, time smo bliže i jedni drugima. Predočimo si krug nacrtan na podu. Zamislimo si da je taj krug svijet. Svijeća u središtu simbolizira Božje svjetlo, Isusa Krista, a hod od kruga do svijeće predstavlja ljudske životne puteve. Ako se ljudi, koji žive u svijetu, približavaju središtu kruga jer se žele zbližiti s Bogom utjelovljenim u Kristu tada će se istovremeno približiti i jedni drugima. Što se više približe jedni drugima tim se više približavaju Bogu. Tko napreduje u ljubavi prema Bogu napreduje i u ljubavi prema bližnjima.

Nakon toga svih šest predmolitelja u tišini oblikuju poveći krug oko upaljene velike (npr. uskrsne) svijeće koja je u središtu tog kruga. Nakon nekoliko trenutaka mirovanja (oko jedne minute) svi predmolitelji istovremeno načine tri koraka prema svijeći u središtu te zastanu. Nakon pola minute mirovanja nastavljaju hodati prema upaljenoj svijeći i došavši do nje pale na njoj svoje svijeće koje su nosili u rukama i ostaju neko vrijeme mirujući uz svijeću, moleći u šutnji (oko jedne minute) zajedno sa svim okupljenim vjernicima.

Očenaš

Biskup Šaško: Držeći plamen upaljen na uskrsnoj svijeći, nosimo svjetlo koje očituje Božji život u nama i naš život za druge. Pomolimo se riječima koje nas je naučio Isus Krist, trs na kojemu rastu plodovi nebeskoga kraljevstva:

O. Oče naš,

koji jesi na nebesima,

sveti se Ime Tvoje.

Dođi kraljevstvo Tvoje,

budi volja Tvoja,

kako na Nebu, tako i na Zemlji.

Kruh naš svagdanji daj nam danas,

i otpusti nam duge naše,

kako i mi otpuštamo dužnicima svojim.

i ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od zla.

Amen.

Pjesma (Gitara i solistica).

Dok traje pjesma predmolitelji s upaljenim svijećama daju ostalim prisutnima da zapale svoje svijeće.

Biskup Šaško: Duhovnost i solidarnost su nerazdvojno povezani. Molitva i rad idu zajedno. Ostanemo li u Kristu, primamo Duha, koji nam daje mudrost i odvažnost, da se možemo boriti protiv nepravde i potlačenosti. Izgovorimo zajedno riječi koje sestre iz Grandchampu svakodnevno izgovaraju kao poticaj i smjerokaz njihovu životu:

O. Moli i radi, da dođe Kraljevstvo Božje. Dopusti da u tvojoj svakodnevici rad i tišina zažive pomoću Božje riječi. U svemu očuvaj unutarnju tišinu, da ostaneš u Kristu. Neka te prožme duh blaženstava: radost, jednostavnost i milosrđe.

Blagoslov i otpust

Biskup Šaško: Bog nade ispunio nas mirom i radošću vjere,
da Božjom snagom živimo puni nade.

U ime Oca, i Sina i Duha Svetoga.

O. Amen.

Završna pjesma (Orgulje).

Tijekom završne pjesme predmolitelji se vraćaju u sakristiju s upaljenim svijećama, jedan iz drugoga, poštujući razmak od dva metra).

Ti, Kriste, Kralj si vjekova,

Ti vladar sviju naroda,

Ti sudac si jedincati

Svih umova i srdaca.

Kriste, Kralju, mir i jedinstvo,

podaj Crkvi svojoj kršćanskoj.

Glavari svih te naroda

Pred svijetom javno častili,

A mi Ti evo kličemo:

Ti višnji kralj si sviju nas!

*Kriste, Kralju, mir i jedinstvo,
podaj Crkvi svojoj kršćanskoj.*

O Kriste, mira vladaru,
Pokori srca buntovna,
U jedno stado skupi sve
Od tebe što odlutaše.

*Kriste, Kralju, mir i jedinstvo,
podaj Crkvi svojoj kršćanskoj.*

Sva slava tebi, Isuse,
Što vlašću svijetom upravljaš,
I ocu s duhom preblagim
U vječne vijeke vjekova.

*Kriste, Kralju, mir i jedinstvo,
podaj Crkvi svojoj kršćanskoj.*

Povjerenstvo Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog:

preč. dr. Marijan Franjčić, predsjednik
dr. o. Juro Zečević-Božić, OCD, tajnik
s. Marija Bilanović, ASC
vlč. Vladimir Kerečeni
dr. Tomislav Kovač
gđa. Miljenka Kuridža
dr. fra Daniel Patafta, OFM
mons. Antun Sente
ml. vlč. mr. Robert Šreter

Iz navedenog teksta Reda središnjeg ekumenskog molitvenog slavlja koje je priredio tajnik Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije, prof. dr. sc. Juro Zečević-Božić, može se uočiti sljedeća struktura ovog višekonfesijskog molitvenog slavlja održanog 23. siječnja 2021. godine. Struktura je sljedeća:

1. Uvod i pozdrav
2. Prva vigiliya
3. Druga vigiliya
4. Treća vigiliya
5. Simbolička radnja
6. Blagoslov i otpust

Uvod i pozdrav sastoji se od sljedećih elemenata: ulazna procesija, ulazna pjesma, uvodni pozdrav i riječ, litanije hvale.

Prva vigiliya sastoji se od sljedećih elemenata: čitanje psalma, čitanje Evanđelja, šutnja, molitva vjernika, pjesma.

Druga vigiliya sastoji se od sljedećih elemenata: čitanje psalma, čitanje poslanice, šutnja, molitva vjernika, znak mira, pjesma.

Treća vigiliya sastoji se od sljedećih elemenata: čitanje psalma, čitanje iz Knjige Otkrivenja, kratke propovijedi šestorice predmolitelja, šutnja, molitva vjernika.

Simbolička radnja u sastavu je Treće vigiliye, no zbog svoje specifičnosti u redosljedu navođenja strukture molitvenog slavlja, navedena je zasebno. Simbolička radnja sastoji se od toga da šestorica predmolitelja formiraju krug oko upaljene središnje svijeće, a svaki od predmolitelja u rukama nosi manju, nezapaljenu svijeću. Nakon kratke šutnje, okupljeni predmolitelji čine tri koraka prema svijeći, koja je u središtu kruga, potom zastanu. Ponovno nakon kraće šutnje dolaze zajedno do središnje svijeće i svatko pali svoju manju svijeću i ostaju neko vrijeme u šutnju moleći zajedno s vjernicima. Nakon ove simboličke geste svi sudionici slavlja mole molitvu Gospodnju (Očenaš) te potom slijedi pjesma i molitva.

Blagoslov i otpust sastoji se od sljedećih elemenata: blagoslovna molitva, znak križa ili zaziv Presvetoga Trojstva te završna pjesma.

Nakon završnog blagoslova uslijedilo je kratko zajedničko druženje svih sudionika i predmolitelja, uz poštivanje epidemijskih mjera.

Navedeni konkretni primjer višekonfesijskog molitvenog slavlja, na kojem je sudjelovao i autor ovoga rada, izraz je konkretnog ostvarenja i utjelovljenja ekumenskog molitvenog slavlja u određenom društveno-povijesnom kontekstu. Svi sudionici Svjetske molitvene osmine, poštujući zajedničku temu i geslo godišnjih susreta, molitvene susrete na lokalnim razinama prilagođavaju svojim uvjetima i mogućnostima. Zato ovaj konkretni primjer ima vrijednost u smislu da je konkretni primjer višekonfesijskog molitvenog slavlja koji je, za mnoge sudionike, bio i interkonfesijski. U nastavku Dodatka V donosim i nekoliko fotografija dokumentarne vrijednosti koje mi je iz svoga arhiva osobno snimljenih fotografija na raspolaganje stavio mentor ovoga rada, prof. dr. Zečević.



Slika 1. Pozdrav i nagovor mons. Ivana Šaška, pomoćnog biskupa zagrebačkog, iz Katoličke Crkve



Slika 2. Pozdrav i nagovor oca Mihajla Žikića, jereja Mitropolije zagrebačko-ljubljanske, Srpska Pravoslavna Crkva



Slika 3. Protojerej otac Kirko Velinski,
Makedonska pravoslavna Crkva



Slika 4. Biskup Branko Berić,
Evangelička (luteranska) Crkva u RH



Slika 5. Biskup Peter Szen (Sen), Reformirana
kršćanska kalvinska Crkva u RH



Slika 6. Pastor Ivica Horvat
Baptistička Crkva - Zagreb



Slika 7. Predstavnici kršćanskih Crkava zagrebačkog područja, sudionici višekonfesijskog ekumenskog molitvenog slavlja tijekom „simboličke radnje“ okupljeni oko uskrсне svijeće, znaka prisutnoga zajedničkog Gospodina Isusa Krista



Slika 8. Sudionici višekonfesijskog ekumenskog molitvenog slavlja u lađi crkve: zbog obvezujućih pandemijskih mjera broj sudionika je ograničen, među njima je propisani razmak i svi nose obvezujuće zaštitne maske



Slika 9. Na ekumenskom molitvenom slavlju, uz predsjednika Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog preč. Marijana Franjčića i tajnika Povjerenstva dr. Juru Zečevića sudjelovali su i drugi članovi Povjerenstva: gospođa Miljenka Kuridža (prvi red zdesna), dr. Tomislav Kovač (drugi red zdesna) i vlč. Vladimir Kerečeni (drugi red slijeva), a uz njih je i autor ovoga rada (prvi red slijeva)

DODATAK VI.

Primjer višekonfesijske molitve u obliku ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta „Vrijeme stvorenoga 2022.“ održane u Zagrebu

U Zagrebu 3. rujna 2022., u 11 sati, u župnoj crkvi Majke Božje Sljemenske, održan je treći ekumenski glazbeno-molitveni susret pod nazivom „Osluškuj glas stvorenog“. Ovaj ekumenski glazbeno-molitveni susret održava se povodom Svjetskog dana molitve za skrb o stvorenom (1. rujna) kojim je započelo „Vrijeme stvorenog“ te traje do 4. listopada (spomen svetoga Franje Asiškoga). U Hrvatskoj ovo je treći po redu ekumenski glazbeno-molitveni susret koji, u skladu sa svojom višekonfesijskom molitvenom naravi, okuplja predstavnike različitih kršćanskih Crkva i zajednica. Na ovom molitvenom susretu, na kojem je sudjelovao i autor rada, okupili su se predmolitelji iz „Katoličke, Srpske Pravoslavne, Makedonske Pravoslavne, Evangeličke (Luteranske), Reformirane Kršćanske Kalvinske i Baptističke Crkve, a duhovnim skladbama molitveni program obogatiti će sastav `Božja pobjeda`.“⁵²⁹

Ekumenski patrijarh Dimitrios I. proglasio je 1989. godine 1. rujna Danom molitve za stvoreno za sve pravoslavne kršćane. Namjera je bila da se pravoslavni kršćani toga dana prisjete Božjeg dara stvaranja i stvorenja. Ekumensko vijeće Crkava, potom, je proširilo taj dan na „Vrijeme stvorenoga“ koje se obilježava svake godine od 1. rujna do 4. listopada, odnosno od Dana stvorenoga do spomendana svetoga Franje Asiškoga. Inicijativa „Vrijeme stvorenoga“ okuplja više od 2 200 000 000 kršćana diljem svijeta s ciljem da se zahvaljuje Bogu i moli za stvoreno te da se poduzmu konkretni koraci prema očuvanju planeta Zemlje. Inicijativa je ekumenska, ekološka i interkonfesijska u svojoj naravi i svome cilju djelovanja.⁵³⁰

U nastavku donosi se Red slavlja Trećeg ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta „Osluškuj glas stvorenog – Grm koji gori a ne izgara (Izl 3, 1-12)“ koji je održan 2022. godine na Sljemenu. Ekumenski glazbeno-molitveni susret organiziraju Povjerenstvo za ekumenizam i dijalog Zagrebačke nadbiskupije i udruga „I stvori Bog zemlju“.

U redu slavlja jasno je vidljiva struktura, jasno su navedeni sudionici različitih kršćanskih Crkava te elementi molitve koji su prisutni. Uz to, vidi se i način sudjelovanja autora

⁵²⁹ Službena web stranica udruge „I stvori Bog zemlju“, U povodu „Vremena stvorenog 2022.“ održava se Treći ekumenski glazbeno-molitveni susret „Osluškuj glas stvorenog“ 3. rujna 2022. u župnoj crkvi Majke Božje Sljemenske (4.VIII.2022.), u: <https://istvoribogzemlju.com/> (10.XI.2022).

⁵³⁰ Season of Creation, About (2021.), u: <https://seasonofcreation.org/about/> (10.XI.2022).

ovog rada u molitvenom slavlju. Red slavlja Trećeg ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta „Osluškuj glas stvorenog – Grm koji gori a ne izgara (Izl 3, 1-12)“ donosi se uz dopuštenje organizatora.

VRIJEME STVORENOG 2022.

Osluškuj glas stvorenog - Grm koji gori a ne izgara (Izl 3, 1-12)

Red slavlja Trećeg ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta

Župna crkva Majke Božje Sljemenske, 3. rujna 2022. u 11 sati

Sudjeluju: Katolička Crkva (KC), Srpska Pravoslavna Crkva (SPC), Makedonska Pravoslavna Crkva (MPC), Evangelička (Luteranska) Crkva E(L)C, Reformirana Kršćanska Kalvinska Crkva (RKKC), Baptistička Crkva

1. Prva pjesma (Božja pobjeda), predmolitelji dolaze u procesiji, dva po dva, iz sakristije do podija pored crkve i za to vrijeme pjeva se ulazna pjesma.

O. Jure Zečević: Uvodni pozdrav u svojstvu tajnika Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije kao suorganizatora susreta:

„Poštovani sudionici ovog Trećega ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta, draga kršćanska braćo i sestre, u svojstvu tajnika Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije kao suorganizatora susreta pozdravljam vas i želim vam dobrodošlicu na ovo naše Sljeme, k ovoj crkvi Majke Božje! Sabrali smo se iz šest kršćanskih Crkava, na ovom planinskom sljemenskom obronku, usred šumskog zelenila i nebeskog plavetnila, da bismo pjesmom i molitvom zajedno slavili Boga, posvješćujući sebi i braći ljudima oko sebe potrebu odgovornog odnosa prema stvorenju Božjemu, kako bi nam ono moglo služiti kao dobar zemaljski dom.

Danas smo diljem svijeta svjedoci ne samo gubitka biološke raznolikosti i klimatskih poremećaja nego i brojnih drugih ugroza uzrokovanih čovjekovim svjesnim i nesvjesnim djelovanjima. Odabravši za ovogodišnju temu poruku „Osluškuj glas stvorenog“ i biblijsko

mjesto iz Knjige Izlaska, gdje Mojsije prepoznaje Božju prisutnost u grmu koji gori a ne izgara (Izl 3, 1-12), kršćanske crkve na cijelom svijetu ujedinjuju se u osluškivanju glasa stvorenoga, u zajedničkoj molitvi i odgovornom djelovanju. Mnogo je požara uzrokovanih čovjekovom pohlepom i nepažnjom. Šume gore, životinje bježe pred uništavajućim plamenim stihijama. Bježe i ljudi, ali ne samo zbog požara po šumama i naseljima nego i zbog požara nepravde i nejednakosti koji ih prisiljavaju na izbjeglištvo i migracije.

Nasuprot tome vatra koja je privukla Mojsija dok je čuvao stado na brdu Horebu i objavila mu prisutnost Božju u stvorenome, nije uništila grm niti mu naškodila. Taj plamen Duha Božjega, za razliku od požara koji prouzrokuju ljudi, pošteduje grm, simbol stvorenoga, od uništenja i potvrđuje da Bog čuje vapaj onih koji pate i koji vjerujući u Njega iščekuju oslobođenje i spasenje.

Molim sada i predstavnicu drugog suorganizatora, Udruge za očuvanje Planeta „I stvori Bog zemlju“, njenu izvršnu direktoricu gospođu Tihanu Mojsinović, da vas i ona pozdravi u ime Udruge.“

Tihana Mojsinović: (...)

Župnik p. Tomislav Rukavina: Uvodnim pozdravima pridružujem se i ja, župnik ove župe namijenjene osobito izletnicima, ljubiteljima prirode i stvorenja Božjega. Meni i mojoj braći Isusovcima zadovoljstvo je biti domaćinom ovakvoga ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta. Koliko mi je poznato, ova naša sljemenska crkva i župa nikada dosad nisu doživjele da se ovdje na zajedničku ekumensku molitvu za očuvanje Planeta istovremeno okupe predstavnici iz čak šest kršćanskih crkava.

Pozdravljam,

- iz Katoličke Crkve, preč. dr. Marijana Franjčića, kanonika prvostolnog kaptola Zagrebačkog, predsjednika povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog, i oca dr. Juru Zečevića, karmelićanina, tajnika istoga Povjerenstva;

- iz Srpske Pravoslavne Crkve oca Petra Kozakijevića, đakona,

- iz Makedonske Pravoslavne Crkve protojereja stavrofora oca Kirka Velinskog;

- iz Evangeličke (Luteranske) Crkve pastora Predraga Gazibaru;

- iz Reformirane kršćanske kalvinske Crkve biskupa Petera Sena i
- iz Baptističke Crkve pastora dr. Danijela Časnog.
- Pozdravljam također i ovdje nazočnog predsjednika Udruge za očuvanje Planeta „I stvori Bog zemlju, dr. Ivića Pašalića i ostale prisutne članove Udruge, i dakako, izvršnu direktoricu Udruge, gospođu Tihanu Mojsinović, koja nas je upravo maločas pozdravila.
- pozdravljam sastav „Božja pobjeda“, koji će nam svojim duhovnim skladbama produbiti molitveno iskustvo i
- pozdravljam na osobiti način Vas, dragi vjernici iz kršćanskih Crkava zagrebačkog područja.

Želim nam svima da oslušujući glas stvorenoga u tom glasu prepoznamo i govor Boga Stvoritelja.

2. Druga pjesma (Božja pobjeda)

Prečasni Franjčić: U ime Oca i Sina i Duha Svetoga.

Svi: Amen.

Prečasni Franjčić: Gospodin s vama.

Svi: I s duhom tvojim.

Prečasni Franjčić: Poslušajmo Božju riječ.

1. čitanje (svi sjednu) Izl 19, 9-18

Dr. Pašalić:

(U one dane) Mojsije je pasao ovce svoga tasta Jitra, midjanskoga svećenika. Goneći tako stado po pustari, dođe do Horeba, brda Božjega. Anđeo mu se Jahvin ukaže u rasplamtjeloj vatri iz jednog grma. On se zagleda: grm sav u plamenu, a ipak ne izgara. „Hajde da priđem“, reče Mojsije, „i promotrim ovaj čudni prizor: zašto grm ne sagorijeva.“ Kad je Jahve vidio kako prilazi da razmotri, iz grma ga Bog zovne: „Mojsije! Mojsije!“ „Evo me!“ – javi se. „Ne prilazi

ovamo!“ – reče. „Izuj obuću s nogu! Jer mjesto na kojem stojiš sveto je tlo. Ja sam“, nastavi, „Bog tvoga oca; Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljevi.“ Mojsije zakloni lice: bojao se u Boga gledati. „Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu“, nastavi Jahve, „i čuo mu tužbu na tlačitelje njegove. Znale su mi muke njegove. Zato sam sišao da ga izbavim (...) Vapaji sinova Izraelovih dopriješe do mene. (...) Zato, hajde! Ja te šaljem faraonu da izbaviš narod moj (...)“ „Ja ću biti s tobom“, nastavi. „I ovo će ti biti znak da sam te ja poslao: kad izvedeš narod iz Egipta, Bogu ćete iskazati štovanje na ovome brdu.“

Riječ Gospodnja.

Svi: Bogu hvala.

Kratka šutnja (oko jedne minute).

3. Treća pjesma (Božja pobjeda)

Psalam 150 (recitirano, svi sjede)

Sestra Bilanović: Slavite Boga zbog silnih djela njegovih!

Svi: Slavite Boga zbog silnih djela njegovih!

Sestra Bilanović: Aleluja! Hvalite Boga u svetištu njegovu,

slavite ga u veličanstvu svoda nebeskog!

Svi: Slavite Boga zbog silnih djela njegovih!

Sestra Bilanović: Hvalite ga zbog silnih djela njegovih,

slavite ga zbog beskrajne veličine njegove!

Svi: Slavite Boga zbog silnih djela njegovih!

Sestra Bilanović: Slavite ga harfom i citarom,
slavite ga glazbalima zvonkim i frulom!

Svi: Slavite Boga zbog silnih djela njegovih!

Sestra Bilanović: Sve što god diše

Gospodina neka slavi! Aleluja!

Svi: Slavite Boga zbog silnih djela njegovih!

4. Četvrta pjesma (Božja pobjeda)

Evandjelje (Svi stoje) Lk 12, 13-34

Otac Pleše: Gospodin s vama!

Svi: I s duhom tvojim!

Otac Pleše: Čitanje svetog evanđelja po Luki!

Svi: Slava Tebi Gospodine!

U ono vrijeme netko iz mnoštva reče Isusu: „Učitelju, reci mome bratu da podijeli sa mnom baštinu.“ Nato mu on reče: „Čovječe, tko me postavio sucem ili djeliocem nad vama?“ I dometnu im: „Klonite se i čuvajte svake pohlepe: koliko god netko obilovao, život mu nije u onom što posjeduje.“ Kaza im i prisporobu: „Nekomu bogatu čovjeku obilno urodi zemlja pa u sebi razmišljaše: ‘Što da učinim? Nemam gdje skupiti svoju ljetinu.’ I reče: ‘Evo što ću učiniti! Srušit ću svoje žitnice i podignuti veće pa ću ondje zgrnuti sve žito i dobra svoja. Tada ću reći duši svojoj: dušo, evo imaš u zalihi mnogo dobara za godine mnoge. Počivaj, jedi, pij, uživaj!’ Ali Bog mu reče: ‘Bezumniče! Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe! A što si pripremio, čije će biti?’ Tako biva s onim koji sebi zgrće blago, a ne bogati se u Bogu.“ Zatim reče svojim učenicima: „Zato vam kažem: ne budite zabrinuti za život: što ćete jesti; ni za tijelo:

u što ćete se obući. Ta život je vredniji od jela i tijelo od odijela. Promotrite gavrane! Ne siju niti žanju, nemaju spremišta ni žitnice, pa ipak ih Bog hrani. Koliko li ste vi vredniji od ptica! A tko od vas zabrinutošću može svojemu stasu dodati lakat? Ako dakle ni ono najmanje ne možete, što ste onda za ostalo zabrinuti? Promotrite ljiljane, kako niti predu niti tkaju, a kažem vam: ni Salomon se u svoj svojoj slavi ne zaodjenu kao jedan od njih. Pa ako travu koja je danas u polju, a sutra se u peć baca Bog tako odijeva, koliko li će više vas, malovjerni!?” »Zato i vi: ne tražite što ćete jesti, što piti. Ne uznemirujte se! Ta sve to traže pogani ovoga svijeta. Otac vaš zna da vam je sve to potrebno. Nego, tražite kraljevstvo njegovo, a to će vam se nadodati!« „Ne boj se, stado malo! (...) Načinite sebi kese koje ne stare, blago nepropadljivo na nebesima, kamo se kradljivac ne približava i gdje moljac ne rastače. Doista, gdje vam je blago, ondje će vam i srce biti.“

Riječ Gospodnja.

Svi: Slava Tebi Kriste!

Pozdrav u ime svoje Crkve, nagovor na ovogodišnje teme i molitva svih 6 predmolitelja sljedećim redoslijedom: Franjčić, Kozakiević, Velinski, Gazibara, Sen i Časni (u trajanju od 3 do oko najviše 5 minuta).

5. Peta pjesma (Božja pobjeda)

Miljenka Kuridža:

Iz poruke pape Franje u povodu „Vremena stvorenoga 2022.“

„Draga braćo i sestre!

‘Osluškuj glas stvorenog’ tema je i poziv ovogodišnjeg Vremena stvorenog. [...] Za sve kršćane to je posebno vrijeme zajedničke molitve i brige za naš zajednički dom. [...] To je prilika koja nam se pruža da njegujemo naše ‘ekološko obraćenje’, obraćenje koje je sveti Ivan

Pavao II. potaknuo kao odgovor na 'ekološku katastrofu', a koju je sveti Pavao VI. nagovijestio već 1970. godine.

Ako ga naučimo slušati, u glasu stvorenog opažamo neku vrstu disonance. S jedne je strane to nježna pjesma hvale Gospodinu i Stvoritelju, a s druge gorki vapaj koji se tuži na loše postupanje nas ljudi.

Milozvučna pjesma stvorenja poziva nas odjelotvorivati 'ekološku duhovnost' pozornu na Božju prisutnost u prirodi. To je poziv da svoju duhovnost temeljimo na 'brižnoj svijesti da nismo odvojeni od ostalih stvorenja, već da s ostalim živim bićima na svijetu tvorimo [...] sveopće zajedništvo'. [...] U ovom Vremenu [...] prionimo još jednom molitvi u velikoj katedrali stvaranja i uživajmo u 'veličanstvenom kozmičkom zboru' bezbrojnih stvorenja koja pjevaju hvale Bogu. Pridružimo se svetom Franji Asiškom dok pjeva: 'Hvaljen budi, moj Gospodine, sa svim stvorenjima svojim' [...]. Zapjevajmo zajedno s psalmistom: 'Sve što god diše Gospodina neka slavi'.

Tu milozvučnu pjesmu, nažalost, prati gorki vapaj. Ili bolje rečeno, zbor ogorčenih vapaja. [...] Prepušteno na milost i nemilost naše prekomjerne potrošnje, stvorenje jeca i moli nas da prestanemo s našim zlostavljanjem i uništavanjem. [...] Prepušteno na milost i nemilost 'despotskog antropocentrizma' [...] bezbrojne vrste izumiru i prestaju zauvijek pjevati svoje hvale Bogu. Ali plaču i najsiromašniji među nama. Pogođeni klimatskom krizom, siromašni su najteže pogođeni posljedicama suša, poplava, uragana i toplinskih valova koji su sve snažniji i češći. Vapaj se, nadalje, izdiže iz grla naše domorodačke braće i sestara. Zbog predatorskih ekonomskih interesa, teritorije njihovih predaka napada se i pustoši sa svih strana i iz njihovih se grudi prolama 'vapaj koji se uzdiže do neba' [...] Vape, napokon, naša djeca. Ugroženi kratkovidnim egoizmom, mladi zabrinuto pozivaju nas odrasle da učinimo sve da spriječimo ili bar ograničimo kolaps ekosustavâ našeg planeta.

Slušajući te tužne vapaje moramo se pokajati i promijeniti načine života i štetne sustave. Ljudskom rodu treba novi odnos s Bogom, koji uključuje također i drugačiji odnos s bližnjima i sa cijelim stvorenim svijetom. Propadanje našeg zajedničkog doma izazov je koji zaslužuje jednaku pozornost kao i drugi, poput ozbiljne zdravstvene krize i ratnih sukoba. 'Živjeti svoj poziv da budemo čuvari Božjeg djela je bitni dio kreposnog života; to nije tek mogući ili sporedni aspekt našeg kršćanskog iskustva'.

Riječ je o zaokretu u modelima potrošnje i proizvodnje, kao i načinima života, prema većem poštivanju stvorenoga svijeta i cjelovitom ljudskom razvoju svih sadašnjih i budućih

naroda, razvoju utemeljenom na odgovornosti, razboritosti/predostrožnosti, solidarnosti i brizi za siromašne i buduće generacije. U temelju svega toga mora biti savez čovjeka i okoliša, koji je za nas vjernike odraz ‘stvarateljske Božje ljubavi iz koje proizlazimo i prema kojoj idemo’.

Da bismo zaustavili daljnje urušavanje ‘mreže života’ – bioraznolikosti – koju nam je Bog dao, molimo i pozivamo nacije da se slože u nastojanju protiv gubitka bioraznolikosti, promicanju globalne solidarnosti, stavljajući u središte osobe koje su ranjive, nezaštićene, kao što su domorodački narodi, starije osobe i mladi.

‘Želim, u Božje ime, pozvati velike kompanije koje se bave rudarstvom, vađenjem nafte i plina, šumarstvom, nekretninama i agrobiznisom da prestanu uništavati šume, močvare i planine, da prestanu zagađivati rijeke i mora te trovati ljude i hranu’.

Prisjećajući se poticaja svetoga Pavla da se radujemo s radosnima i plačemo sa zaplakanima, plačimo sa stvorenim svijetom koji jeca, stenje i uzdiše, čujmo njegov gorki vapaj i odgovorimo djelima na njega, kako bismo se mi, a i budući naraštaji, mogli i dalje radovati milozvučnoj pjesmi života i nade stvorova.

U Rimu, 16. srpnja 2022., na spomen Blažene Djevice Marije od Gore Karmela.

Franjo.“

6. Peta pjesma (Božja pobjeda)

Prečasni Franjčić: Zahvale - domaćem župniku, Udruzi kao suorganizatoru, glazbenom sastavu „Božja pobjeda“...

7. Peta pjesma (Božja pobjeda)

Prečasni Franjčić: Gospodin s vama!

Svi: I s duhom tvojim.

Prečasni Franjčić: Bog, Otac, pozvao nas je iz tame u svjetlost. On neka nas učini istinskim nositeljima svoga svjetla u svemu stvorenome.

Svi: Amen.

Prečasni Franjčić: Bog, Sin, po kojemu je sve stvoreno, izbavio nas je svojom predragocjenom krvlju. On neka nam podari zdravlje i snagu da u svome odnosu prema stvorenju i prema zdravlju ljudi nasljeđujemo Njegov primjer i služimo bližnjima.

Svi: Amen.

Prečasni Franjčić: Bog, Duh Sveti, darivatelj je života. On neka nas osnaži da izdržimo sve ugroze prirode i ljudskog zdravlja te dospijemo do obale spasenja.

Svi: Amen.

Prečasni Franjčić: Blagoslovio Vas i od svakoga zla sačuvao Svemogući i Milosrdni Bog, Otac, Sin i Duh Sveti.

Svi: Amen.

Prečasni Franjčić: Blagoslivljajmo Gospodina!

Svi: Bogu hvala.

8. Osma (9, 10,...) pjesma (Božja pobjeda)

Predmolitelji odlaze u procesiji, dva po dva, od vanjskog oltara do sakristije i za to vrijeme pjeva se završna pjesma i niz drugih pjesama dokle bude zanimanja prisutnih.

Ekumensko molitveno slavlje u sklopu inicijative „Vrijeme stvorenoga“, koje se već tri puta zaredom odvijalo u Zagrebu, primjer je nove ekumenske inicijative koja okuplja sve kršćane diljem svijeta na zajedničku višekonfesijsku molitvu koja je za mnoge i interkonfesijska.

Navedeni redosljed slavlja konkretni je primjer ostvarenja svjetske ekumenske molitvene inicijative u Hrvatskoj.

Red slavlja ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta ima sljedeće elemente:

- uvod i pozdrav;
- pjesma;
- znak križa i liturgijski pozdrav;
- čitanje iz Staroga zavjeta;
- šutnja;
- pjesma;
- rezponzorijalni Psalam;
- pjesma;
- čitanje Evanđelja;
- pozdrav i prigodna riječ šestero predmolitelja;
- pjesma;
- poruka pape Franje povodom „Vremena stvorenoga 2022.“
- pjesma;
- zahvala;
- pjesma;
- završni blagoslov i pjesma.

Iz navedenih elemenata vidljivo je da ekumensko glazbeno-molitveno slavlje svojim oblikom podsjeća na Službu Riječi koju imaju mnoge kršćanske Crkve i zajednice. U Službi Riječi učestalo je da budu tri biblijska čitanja (Stari zavjet ili novozavjetna čitanja, osim Evanđelja, Psalam, Evanđelje). Struktura Službe Riječi u donesenom obliku bliska je liturgijskim slavljinama katoličke i protestantske, odnosno zapadne crkvene tradicije. Obilje pjesama pridonosi isticanju elementa slavljenja koje je u samoj naravi ovog oblika ekumenske molitve – da ima snažno istaknutu glazbenu dimenziju, uz onu ekumensku i molitvenu. U na-

stavku Dodatka IV. donose se slike sa Trećeg ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta 2022. godine iz arhive autora rada.



Slika 1. Predstavnici Crkava na Trećem ekumenskom glazbeno-molitvenom slavlju, 3. rujna 2022.



Slika 2. Sastav „Božja pobjeda“ animira ekumensko glazbeno-molitveno slavlje pjesmom.



Slika 3. Sastav „Božja pobjeda“ animira ekumensko glazbeno-molitveno slavlje pjesmom.



Slika 4. Sudionici Trećeg ekumenskog glazbeno-molitvenog slavlja nakon završetka molitve.

Treći ekumenski glazbeno-molitveni susret
Grm koji gori a ne izgara
Izlazak 3, 1-12
Osluškuj glas stvorenog

GDJE? Župna crkva na Sljemenu
KADA? U subotu 3. rujna 2022. u 11 sati
SUDJELUJU: Službeni predstavnici i drugi vjernici iz kršćanskih crkava zagrebačkog područja

VRIJEME STVORENOG
1. rujna do 4. listopada

Glazba:
»BOŽJA POBJEDA«

Organizatori:

POVJERENSTVO ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE
ZA EKUMENIZAM I DIJALOG

I STVORI BOG ZEMLJU
Kruna za očuvanje prirode

Slika 5. Plakat Trećeg ekumenskog glazbeno-molitvenog susreta.

DODATAK VII.

„Primjer međureligijske molitve ‘Duh Asiza’ održane 2021. godine u Zagrebu“

Franjevački svjetovni red – Mjesno bratstvo Kaptol i Povjerenstvo za ekumenizam i dijalog Zagrebačke nadbiskupije organizirali su međureligijski molitveni susret povodom Dana duha Asiza 27. listopada 2021. u župnoj crkvi svetoga Antuna Padovanskog na Svetome Duhu, u Zagrebu. Od 1986. godine, kada su se na poziv pape Ivana Pavla II. u Asizu okupili i za mir molili predstavnici velikih svjetskih religija, svake godine se u svijetu i Hrvatskoj održavaju molitveni susreti međureligijskog tipa.

Međureligijska molitva nije nešto što spada u područje istraživanja ovoga rada, no bilo je korisno navesti ovaj primjer kako bi se bolje uočila razlika između molitve koja ima zajednički (interrelacijski) karakter i one koja to nema. U tom smislu, višekonfesijska molitva okuplja više predstavnika jedne konfesije (u kontekstu ovoga rada – kršćane) na molitvu koja, prema shvaćanju pojedinačnih Crkava i zajednica može ili ne mora biti zajednička. Ukoliko sudionici doživljavaju i priznaju višekonfesijsku molitvu kao zajedničku molitvu upravljenu istome Bogu, na temelju iste vjere, onda je takva molitva interkonfesijska. Molitva kakva je bila u Asizu 1986. godine te navedena molitva iz 2021. godine nije interreligijska, već multireligijska jer se okupljeni predstavnici svjetskih religija na istome mjestu, u određenom vremenskom slijedu mole, ostajući pritom u granicama vlastite religije, odnosno bez interrelacijskog elementa.

Iz istraživanja ovoga rada vidljivo je da mnogi kršćani, osobito pravoslavni, doživljavaju ekumenska molitvena slavlja, primjerice, Molitvenu osminu za jedinstvo kršćana, samo poput višekonfesijske molitve, a ne interkonfesijske, odnosno bez elementa zajedništva ili interrelacije. Ovakvim pristupom ekumenskim molitvenim slavljinama, kršćani koji ne prepoznaju međusobno zajedništvo u vjeri, doživljavaju i shvaćaju ekumenska molitvena slavlja kao susret s pripadnicima drugih religija, a ne s drugim kršćanima. U tom smislu i radi isticanja ove razlike u ovome se radu donosi primjer molitve Duh Asiza.

Međureligijski molitveni susret povodom Dana duha Asiza „Svi smo braća i sestre“ održan 27. listopada 2021. godine okupio je religijske predstavnike na području grada Zagreba. Međureligijskoj molitvi nazočili su predstavnici: Katoličke Crkve (prof. dr. sc. o. Juro Zečević-Božić), Srpske pravoslavne Crkve (o. Mihailo Majk Žikić), Makedonske pravoslavne Crkve (o. Kirko Velinski), Evangeličke (luteranske) Crkve (biskup Branko Berić), Reformirane

kršćanske (kalvinske) Crkve (biskup Peter Szen), Saveza Baptističkih Crkava u Republici Hrvatskoj (Boris Peterlin), Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Republici Hrvatskoj (gđa. Jasminka Domaš) te Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj (imam Halid ef. Dolić).

Međureligijski molitveni susret 2021. godine imao je sljedeću strukturu:

1. Pozdrav u ime domaćina

- fra Tomislav Glavnik, gvardijan samostana;

2. Evangelička (luteranska) Crkva

- molitva biskupa Branka Berića;

3. Islamska zajednica u Republici Hrvatskoj

- molitva imama zagrebačkog Halida ef. Dolića;

- pjesma „Srcem zbori“ u izvedbi zbora „Ašk“ Islamske gimnazije dr. Ahmeda Smajlovića;

4. Makedonska pravoslavna Crkva

- molitva protojereja stavrofora o. Kirka Velinskog;

- pjesma „Mnogaja ljeta“ u izvedbi Davida Temelkova;

5. Reformirana kršćanska (kalvinska) Crkva

- molitva biskupa Petera Szena;

- pjesma „Gospodine požuri nama pomoći“ u izvedbi biskupa Petera Szena;

6. Savez Baptističkih Crkava u Republici Hrvatskoj

- molitva Borisa Peterlina;

7. Srpska pravoslavna Crkva

- molitva o. Mihaila Majka Žikića;

- pjesma „Vkusite i vidite“ u izvedbi o. Mihaila Majka Žikića;

8. Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Republici Hrvatskoj

- molitva gđe. Jasminke Domaš;

9. Katolička Crkva

- molitva i završna riječ o. Jure Zečević-Božića;
- pjevani Psalam 133. (*Gle kako je dobro i kako je lijepo kao braća zajedno živjeti*);

10. Završna pjesma

- „Pjesma stvorova“ svetoga Franje Asiškoga.

Iz strukture molitve može se uočiti da svaka religija upućuje vlastitu molitvu u skladu s vlastitom tradicijom i unutar svojih okvira. Većina molitava popraćeno je pjesmom koja, također, ima molitvenu funkciju u okviru međureligijskog molitvenog susreta.

Međureligijski molitveni susret 2021. godine održan je u crkvi svetoga Antuna Padovanskog na Svetome Duhu, no međureligijski molitveni susret 2022. godine (Dodatak VIII.) održan je u dvorani svetoga Franje u sklopu samostana franjevac konventualaca na Svetome Duhu. Na molitvi 2021. godine predmolitelji su bili smješteni ispred oltarnog prostora, na povišenom mjestu na ulazu u područje svetišta crkvenog prostora. Iduće, 2022. godine za smještaj je odabrana dvorana, koja nije prvotno namijenjena kao bogoslužni prostor, ali ima povišeni prostor za predmolitelje i prostor gdje vjernici mogu sjesti (Slika 4).

U nastavku donesene su fotografije sa međureligijskog molitvenog susreta 2021. godine.



Slika 1. Plakat s najavom međureligijskog molitvenog susreta „Svi smo braća i sestre“ održanog 27. listopada 2021. godine.



Slika 2. Ulazna procesija sa predmoliteljima na samome početku međureligijske molitve 2021. godine.



Slika 3. Bogoslužni prostor crkve svetoga Antuna Padovanskog na Svetome Duhu i raspored predmolitelja u crkvenome prostoru 2021. godine.



Slika 4. Završna molitva predstavnika Katoličke Crkve, prof. dr. sc. Jure Zečević-Božića, tajnika Povjerenstva za ekumenizam i dijalog Zagrebačke nadbiskupije (27.1.2021).

DAN DUHA ASIZA

Međureligijski molitveni susret

SVI SMO BRAĆA I SESTRE

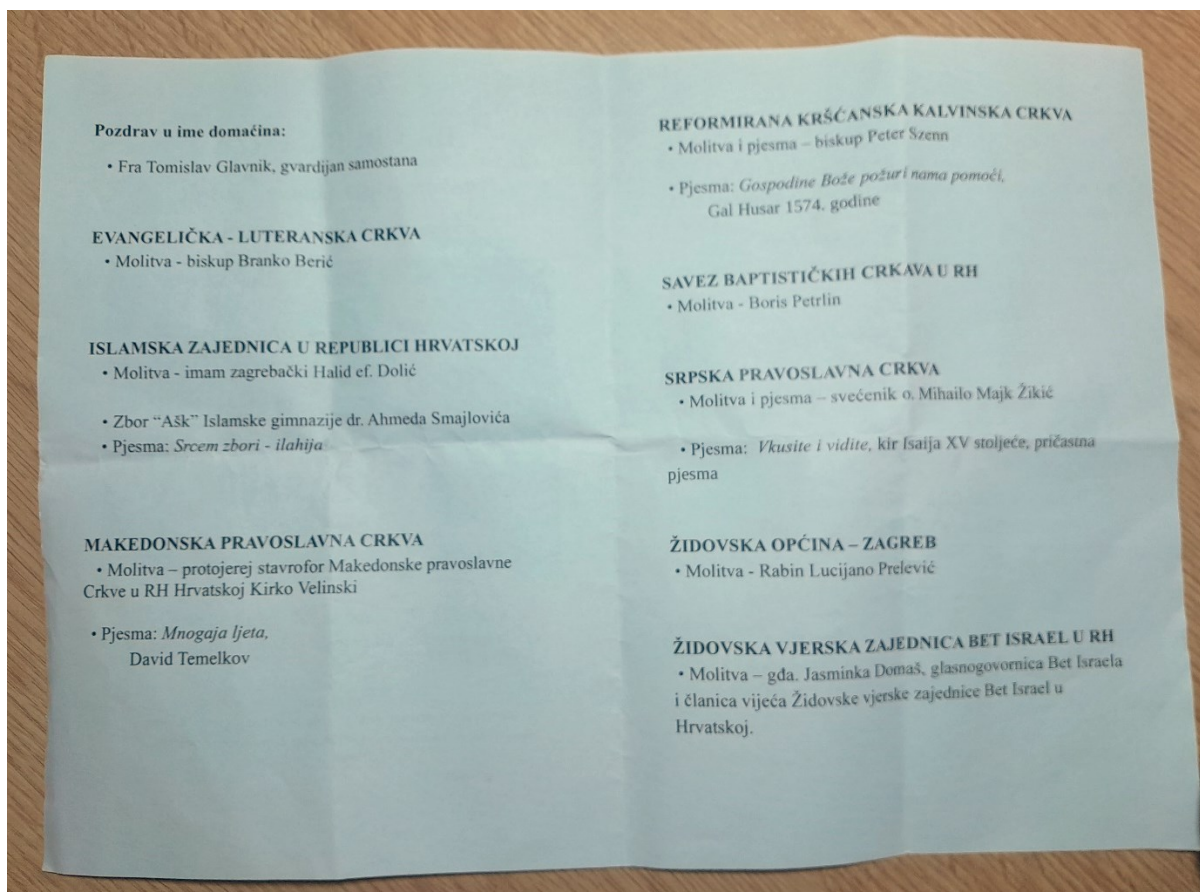


Srijeda 27. listopada 2021. u 19:30 sati
Crkva sv. Antuna Padovanskog, Sveti Duh 31, Zagreb

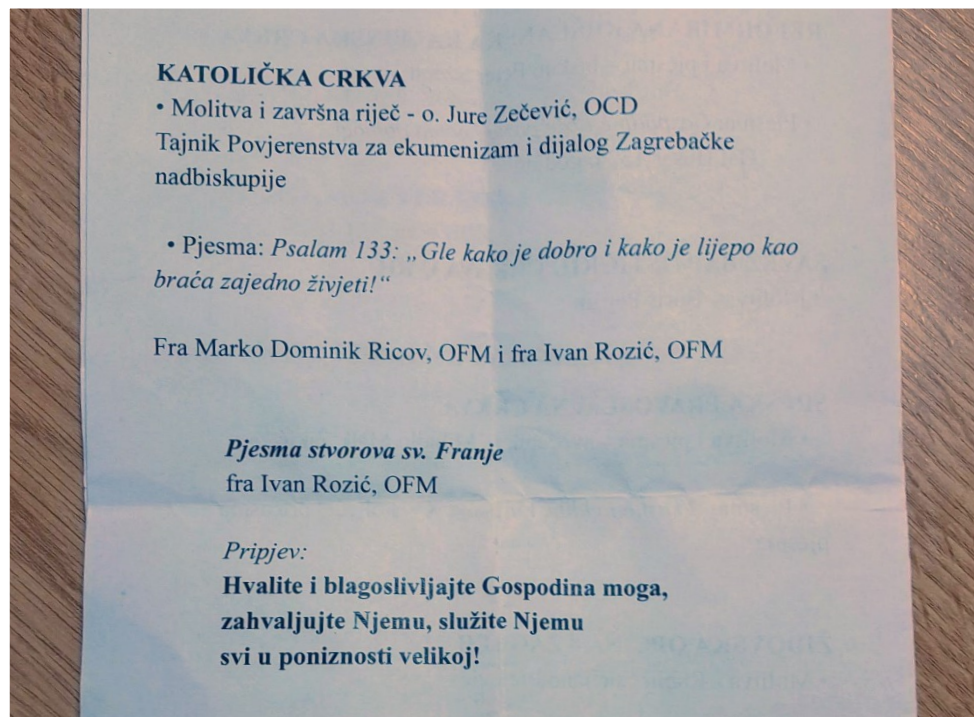
Organizatori:

*Franjevački svjetovni red, Mjesno bratstvo Kaptol – Zagreb
Povjerenstvo za ekumenizam i dijalog Zagrebačke nadbiskupije*

Slika 5. Naslovnica listića s programom međureligijskog molitvenog susreta 2021. godine.



Slika 6. Središnji dio listića s programom međureligijskog molitvenog susreta 2021. godine.



Slika 7. Zadnja strana listića s programom međureligijskog molitvenog susreta 2021. godine.

DODATAK VIII.

Primjer Međureligijske molitve „Duh Asiza“ održane 2022. godine u Zagrebu

Dana 26. listopada 2022. godine održan je međureligijski molitveni susret povodom Dana duha Asiza pod geslom „Molimo za mir“. Prethodno navedeni primjer međureligijskog molitvenog susreta (2021. godine) naveden je zbog isticanja strukture i naravi molitvenog susreta, ali i zbog činjenice da je održan u bogoštovnom prostoru jedne religijske zajednice – u crkvi svetoga Antuna Padovanskoga na zagrebačkome Svetome Duhu. Međureligijski molitveni susret 2022. godine nije održan u bogoštovnome prostoru, već u dvorani svetoga Franje u sklopu samostana franjevac konventualaca na zagrebačkome Svetome Duhu. Prilikom organiziranja međureligijskih molitvenih susreta potrebno je paziti da se ne povrijede osjećaji ili integritet bogoštovnog prostora određene religijske zajednice. Stoga ova dva primjera održavanja međureligijskom molitvenog susreta u sakralnom i ne-sakralnom prostoru pomažu istaknuti tu razliku, a mogu pridonijeti tome da se predstavnici i vjernici različitih religija bolje osjećaju u ne-sakralnom prostoru određene zajednice koja ugošćuje susret.

Međureligijski molitveni susret povodom Dana duha Asiza „Molimo za mir“ održan 26. listopada 2022. godine okupio je religijske predstavnike na području grada Zagreba. Međureligijskoj molitvi nazočili su predstavnici: Katoličke Crkve (preč. Marijan Franjčić), Srpske pravoslavne Crkve (o. Mihailo Majk Žikić), Makedonske pravoslavne Crkve (o. Dejan Belčovski), Evangeličke (luteranske) Crkve (u ime Crkve pozdrav je uputio biskup Peter Szen), Reformirane kršćanske (kalvinske) Crkve (biskup Peter Szen), Baptističke Crkve – Zagreb, Dubrava (pastor gosp. Danijel Časni), Židovske općine Zagreb (Glavni rabin Lucijano Moše Prelević), Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Republici Hrvatskoj (gđa. Julija Koš) te Islamske zajednice u Republici Hrvatskoj (imam Mevludi ef. Arslani).

Međureligijski molitveni susret 2022. godine imao je sljedeću strukturu:

1. Pozdrav u ime domaćina

- fra Josip Petonjić, gvardijan samostana;

2. Reformirana kršćanska (kalvinska) Crkva

- molitva biskupa Petera Szena;

- pjesma prognanika iz 1700. godine u izvedbi biskupa Petera Szena;

3. Evangelička (luteranska) Crkva

- u ime Crkve pozdrav je uputio biskup Peter Szen;
- pjesma „Ja trebam tvoj mir“ Danijele Sisgoreo Morsan;

4. Islamska zajednica u Republici Hrvatskoj

- molitva imama zagrebačkog Mevludija ef. Arslanija;
- pjesma „Ruža bez bodlja“ u izvedbi zbora „Ašk“ Islamske gimnazije dr. Ahmeda Smajlovića;

5. Makedonska pravoslavna Crkva

- molitva o. Dejana Belčovskog;

6. Baptistička Crkva – Zagreb, Dubrava

- molitva pastora gosp. Dejana Časnog;

7. Srpska pravoslavna Crkva

- molitva o. Mihaila Majka Žikića;
- pjesma „Tebe pojem“ u izvedbi o. Mihaila Majka Žikića;

8. Židovska općina Zagreb

- molitva Glavnog rabina Lucijana Moše Prelevića;

9. Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Republici Hrvatskoj

- molitva gđe. Julije Koš;

10. Katolička Crkva

- molitva i završna riječ preč. Marijana Franjčića;
- pjesma „Otče naš“ u izvedbi Ivana Dubenskog, Ćirilometodovog Kora, mješovitog vokalnog sastava i Mihaele Kristine Blaznik, solo – sopran;

11. Završna pjesma

- „Pjesma stvorova“ svetoga Franje Asiškoga.



FRANJEVAČKI SVJETOVNI RED
MJESNO BRATSTVO KAPTOL
Zagreb, Kaptol 9

Ur. broj: 44/2022.
U Zagrebu, 16. listopada 2022.

Predmet: Molba za sudjelovanje na obilježavanju Dana duha Asiza 26. listopada 2022.

Poštovani predstavnici vjerskih zajednica,
pozivamo Vas da, kao i ranijih godina, i ove godine u Zagrebu zajedno obilježimo Dan duha Asiza. Na taj se dan spominjemo Međureligijske molitve za mir na koju je papa Ivan Pavao II. 27. listopada 1986. pozvao i okupio poglavare velikih svjetskih religija. Od tada se svake godine obilježava Dan duha Asiza u svijetu i kod nas, osobito u franjevačkim zajednicama. Kod nas u Zagrebu tradicionalno se susreću predstavnici vjerskih zajednica koje djeluju na zagrebačkom području.

Tema ovogodišnjeg susreta je „Molimo za mir“. Obzirom da su crkva i samostan sv. Franje na Kaptolu 9 oštećeni u potresu, susret će se održati **u srijedu dana 26. listopada 2022. godine u 19:30 sati u dvorani sv. Franje u samostanu Sv. Antuna Padovanskog, Sveti Duh 31.**

Sam molitveni susret osmišljen je tako da predstavnik svake vjerske zajednice uputi kratku poruku mira i završi je molitvom za mir, koju će izabrati iz tradicije svoje vjerske zajednice ili ju osobno oblikovati. Nakon te molitve poželjno je da bude izvedena i duhovna skladba iz tradicije vjerske zajednice molitelja, bilo da ju izvede (otpjeva i / ili odsvira na nekom instrumentu) sam molitelj bilo da to učini pojedinac ili zbor iz njegove zajednice, sukladno našem telefonskom dogovoru.

Sudjelovanje Vaše zajednice i Vas osobno bit će veliki doprinos razvoju odnosa među vjerskim zajednicama u nas i zauzimanju za mir i unaprijed Vam zahvaljujemo na odzivu.

Organizator programa je Franjevački svjetovni red, Mjesno bratstvo Kaptol - Zagreb u suradnji sa Povjerenstvom za ekumenizam i dijalog Zagrebačke nadbiskupije.

Mir Vam i dobro, s poštovanjem

Ministar Mjesnog bratstva
Zoran Milić

PS. Iznad same crkve i samostanskog kompleksa s dvoranom sv. Franje nalazi se samostansko parkiralište na kojem je moguće jednostavno i besplatno parkirati. Za bilo kakvo dodatno pojašnjenje ili konzultaciju uvijek Vam rado stojimo na raspolaganju na mob. **098 261 652** (Zoran Milić) i e-mail: zmilic9@gmail.com.

Slika 1. „Molba za sudjelovanje na obilježavanju Dana duha Asiza 26. listopada 2022.“ koju je ministar mjesnoga bratstva Kaptol Franjevačkoga svjetovnoga Reda uputio predstavnicima vjerskih zajednica 16. listopada 2022. godine.



Slika 2. Plakat s najavom međureligijskog molitvenog susreta „Molimo za mir“, održanog 26. listopada 2022. godine.



Slika 3. Predstavnici vjerskih zajednica zagrebačkog područja u dvorani svetoga Franje na zagrebačkome Svetome Duhu na međureligijskom molitvenom susretu „Molimo za mir“ 2022. godine: 1. Baptistička Crkva (pastor Danijel Časni), 2. Srpska Pravoslavna Crkva (otac Mihailo Majk Žikić), 3. Židovska općina Zagreb (Glavni rabin Luciano Moše Prelević), 4. Katolička Crkva (preč. Marijan Franjčić), 5. Makedonska Pravoslavna Crkva (otac Dejan Belčovski), 6. Islamska zajednica (Mevludi efendija Arslani), 7. Židovska vjerska zajednica Bet Israel (gospođa Julija Koš), 8. Reformirana Kršćanska Kalvinska Crkva (biskup Peter Szen) /biskup Szen zastupao je i Evangeličku (luteranska) Crkvu/.



Slika 4. Sudionici međureligijskog molitvenog susreta „Molimo za mir“ 2022. godine iz različitih religija i kršćanskih konfesija.



Slike 5., 6. i 7. Preč. Marijan Franjčić, veliki rabin Luciano Moše Prelević i imam zagrebački Mevludi ef. Arslani na međureligijskom molitvenom susretu „Molimo za mir“ 2022.



Slika 8. Zbor „Ašk“ Islamske vjerske gimnazije dr. Ahmeda Smajlovića u Zagrebu na međureligijskom molitvenom susretu „Molimo za mir“ 2022.

KATOLIČKA CRKVA

- Molitva i završna riječ - mons. Marijan Franjčić
predsjednik Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije
za ekumenizam i dijalog
- Pjesma *Otče naš*, Ivan Dubenski,
Čirilometodov Kor, mješoviti vokalni sastav
i Mihaela Kristina Blaznik, solo - sopran

Završetak Međureligijskog molitvenog susreta *Molimo za mir* – Zagreb 2022.

- *Pjesma stvorova sv. Franje*,
fra Miroslav Petrac, OFM
- *Pripjev*:
Hvalite i blagoslivljajte Gospodina imoga,
zahvaljujte Njemu, služite Njemu
svi u poniznosti velikoj!

DAN DUHA ASIZA 2022.

Međureligijski molitveni susret “MOLIMO ZA MIR”



Dvorana sv. Franje – Samostan franjevac konventualaca,
Sveti Duh 31, Zagreb, srijeda, 26. listopada 2022., 19:30

Organizatori:

Franjevački svjetovni red, Mjesno bratstvo Kaptol – Zagreb
Povjerenstvo za ekumenizam i dijalog Zagrebačke nadbiskupije

Sudjeluje:

osam vjerskih zajednica zagrebačkog područja

Slika 9. Vanjski dio listića međureligijskog molitvenog susreta „Molimo za mir“ 2022. godine u digitalnom obliku.

Pozdrav u ime domaćina:

- Fra Josip Petonjić, gvardijan samostana

REFORMIRANA KRŠĆANSKA KALVINSKA CRKVA

- Molitva i stara pobožna pjesma prognanika iz 1700. godine,
nepoznati autor – biskup Péter Szenn

EVANGELIČKA (LUTERANSKA) CRKVA

- U ime Evangeličke (luteranske) Crkve pozdrav ovlašteno
upućuje biskup Peter Szenn,
- Pjesma *Ja trebam tvoju mir*, Danijela Sigorco Morsan

ISLAMSKA ZAJEDNICA U HRVATSKOJ

- Molitva - inam Mevludi ef. Arslani
- Pjesma *Ruža bez bodlja* (ilahija),
Zbor "Ašk" Islamske gimnazije dr. Ahmeda Smajlovića

MAKEDONSKA PRAVOSLAVNA CRKVA

- Molitva – o. Dejan Belčovski, predsjednik Crkvene uprave
Makedonske pravoslavne crkvene općine sv. Zlata
Meglenska u Zagrebu

BAPTISTIČKA CRKVA – ZAGREB, DUBRAVA

- Molitva – Pastor gosp. Danijel Časni

SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA

- Molitva i pjesma – svećenik o. Mihailo Majk Žikić
- Pjesma *Tebe pojem*, Anonimus, Sveta Gora, 16. stoljeće

ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB

- Molitva – Glavni rabin Židovske općine Zagreb i
Kordinacije židovskih općina u RH Lucijano Moše Prelević

ŽIDOVSKA VJERSKA ZAJEDNICA BET ISRAEL

- Molitva – gđa. Julija Koš, članica Židovske vjerske
zajednice Bet Israel

Slika 10. Unutarnji dio listića međureligijskog molitvenog susreta „Molimo za mir“ 2022. godine u digitalnom obliku.

DODATAK IX.

DEKRET NADBISKUPA JOSIPA BOZANIĆA NDS, br. 2515/2019., od 4. XII. 2019., KOJIM SE USPOSTAVLJA NOVO POVJERENSTVO ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE ZA EKUMENIZAM I DIJALOG

ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA
NADBISKUPSKI DUHOVNI STOL

Broj: 2515/2019

Zagreb, 4. prosinca 2019.

POVJERENSTVO ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE ZA EKUMENIZAM I DIJALOG

Budući da je članovima Povjerenstva Zagrebačke nadbiskupije za ekumenizam i dijalog istekao mandat, u želji da se u Nadbiskupiji prikladnim sadržajima i djelovanjima podupire ekumenski duh, kao i nastojanja glede uspostave jedinstva među svim kršćanima te da se promiče dijalog sa sljedbenicima nekršćanskih religija radi boljeg uzajamnog poznavanja i poštovanja, ovime u skladu s kanonskim odredbama (usp. kan. 383, § 3 ZKP), na pet godina uspostavljam novo

POVJERENSTVO ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE ZA EKUMENIZAM I DIJALOG.

Članovi Povjerenstva jesu:


Preč. dr. Marijan FRANJČIĆ, kanonik, predsjednik
Fr. dr. Juro ZEČEVIĆ BOŽIĆ, OCD, tajnik
BILANOVIĆ, s. Marija, ASC
KEREČENI, vlč. Vladimir
KOVAČ, dr. Tomislav
KURIDŽA, gospođa Miljenka
PATAFTA, fra dr. Daniel, OFM
SENTE ml., mons. Antun
ŠRETER, vlč. mr. Robert.

Na članove Povjerenstva i na zadaću koja im se povjerava u ime Crkve zazivam blagoslov našega Gospodina s onakvim pouzdanjem u Njega kakvim nas trajno nadahnjuje Presveta Bogorodica Marija i blaženi Alojzije Stepinac.

Kancelar:



NADBISKUP:



Dostaviti:
- Svaki član Povjerenstva
- Arhiv, ovdje

KAZALO OSOBA

Akvitanski, Prosper 192, 222

Aleksandar, patrijarh 190

Aleksandar III. Veliki, (ili: Aleksandar Makedonski) 7

Aleksandrijski, Timotej 135, 140, 141, 144

Aleksej I., patrijarh 112

Aleksej II., patrijarh 115, 116

Alfejev, Ilarion 115

Ančić, Nediljko Ante 253, 254

Andrej, episkop 121

Antioh Sirski 7

Arije 190

Aristinos, Alexios 139

Arslani, Mevludi ef. 367, 368, 371, 372

Asiški, Franjo sv. 344, 351, 360, 367, 368

Atenagora (Atanagora), patrijarh 61, 82, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 246

Atonita, Nikodim sv. 140

August, car 7

Augustin, sv. 159, 163

Avilska, Terezija sv. 67, 68

Balthasar, Hans Urs von 171

Barth, Karl 171

Barišić, Marin 252, 253

Bartolomej (Vartolomej), patrijarh 44, 82, 101, 107, 108, 230, 248

Bazilije Veliki (Vasilije Veliki), sv. 7, 144, 145, 146, 183, 308

Belčovski, Dejan 367, 368, 371

Benedikt XV., papa 12, 232, 242

Benedikt XVI., papa 58, 198, 211, 230, 269

Benković, Ivan 264

Berić, Branko 247, 250, 251, 252, 323, 325, 327, 334, 336, 342, 358, 359

Bigović, Radovan 181, 182, 183, 184

Bilanović, Marija 339, 348, 349, 374

Blake, Eugen Carson 119

Bogeski, Živojin 252

Bošković, Miroslav 260

Bouteneff, Peter dr. 144, 145

Bozanić, Josip kardinal 247, 250, 251, 287, 374

Braz de Almeida, Elina 263, 264

Bria, Ion 153, 154

Bulgakov, Sergej 86, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 169

Bulović, Irenej (Irinej) 129, 178, 245

Calvin, Jean 197

Ciprijan (Kiprijan), sv. 79, 163, 303, 304

Clément, Olivier 159, 160, 161

Congar, Yves 9, 78, 79, 80

Couturier, Paul 20, 21, 76, 77, 78, 84, 269

Cox, Samuel H. 8

Crow, Paul 205, 206

Cvitkušić, Marko 263, 265

Časni, Danijel 347, 350, 367, 371

Ćelijski, Justin 130

Ćiril Aleksandrijski, sv. 305

Devčić, Ivan 254, 255

Dimitrije (Dimitrios), patrijarh 105, 106, 132, 344

Dimitrijević, Dimitrije 243, 244, 245

Dmitrovski, Vladimir 114

Dolić, Halid ef. 359

Domaš, Jasminka 359

Dubenski, Ivan 368

Dugalić, Vladimir 259

Durić, Grigorije 261, 262

Đuranović, Aleksandar 256, 257, 258

Franjčić, Marijan 241, 250, 339, 343, 346, 347, 350, 352, 353, 367, 368, 371, 372, 374

Franjo, papa 57, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 82, 196, 237, 238, 248, 251, 260, 264, 269, 273, 350, 352, 354

Filaret, mitropolit 164

Florovski, Grigorij 110, 111, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 180

Fotije Veliki 130

Gabriella, Maria 47, 48

Gardiner, Robert Hallowell 218, 219, 220

Gazibara, Predrag 346, 350

German, patrijarh 118, 119, 120

Glavnik, Tomislav 359

Gošević, Stojan dr. 121

Grilj, Giorgio 254, 255

Herodot 7

Hollerich, Jean-Claude 247

Homjakov, Aleksej Stepanovič 90

Horvat, Ivica 247, 250, 252, 323, 325, 328, 336, 337, 342

Hranić, Đuro 260

Hrapovicki, Antonije 89

Hristodulov, Ilija 254

Huzjak, Vjekoslav 240

Ignacije Antiohijski, sv. 128, 172, 305

Irenej, patrijarh 264

Ivan XXIII., papa 13, 15, 78, 79, 266, 273

Ivan Pavao II., papa 28, 30, 31, 44, 46, 52, 56, 73, 74, 96, 160, 196, 230, 259, 260, 269, 358

Jakovos, arhiepiskop 104, 107

Jevtić, Atanasije 99, 100, 127, 128, 129, 173, 176, 177, 243, 244, 245

Joakim III., patrijarh 81, 82

Karača, Marko 263, 265

Kasper, Walter (Valter) 58, 81, 82, 83

Katušić, Hrvoje 260

Kay, James Franklin 195

Kerečeni, Vladimir 339, 343, 374

Kiril, patrijarh 115

Knezović, Makedonka 252

Knežević, Slavoljub 252

Kolar, Tomislav 264

Koš, Julija 367, 368, 371

Košić, Vlado 262, 263, 264, 265, 266

Kovač, Tomislav 339, 343, 374

Kovačević, Matej Lazar 258

Kovačević, Stevan 260

Kozakijević, Petar (Kozakiević) 249, 346, 350

Krešić, Pavao 265, 266

Krieger, Christian 247

Kuridža, Miljenka 339, 343, 350, 374

Kuzmič, Peter 258, 259, 260

Lasić, Stanko 261

Lathrop, Gordon Wendel 221

Lav (Leon) XIII., papa 53, 76, 77, 232

Lavrentije, episkop 130

Letica, Mihovil Marito 239-240

Lingua, Giorgio 250

Lionski, Irenej sv. 90, 304

Maksim, mitropolit 105

Maksim Ispovjednik, sv. 183

Maly, Anđelo 264

Marko Efeški, sv. 130, 245

Matičić, Matija 255

Meliton, mitropolit 104

Meyendorff, Ivan Feofilovič (Jovan Majendorf) 166, 167, 186

Mihajlo Paleolog, car 91

Milaš, Nikodim 135, 136, 138

Mišić, Ivan 263

Mojsinović, Tihana 346, 347

Motočić, Branimir 262, 264, 265

Nissiotis, Nikos 168, 169, 170

Obućina, Vedran 255

Olujić, Petar 131, 263

Origen 7

Osipov, Aleksej 187, 188, 189

Palama, Grgur 166, 171

Papić, Dragutin 264

Pašalić, Ivić 347

Patafta, Daniel 339, 374

Pavao, apostol 15, 21, 76, 103, 157, 163, 175, 207, 245, 250, 254, 262, 305, 310, 333, 352

Pavao VI., papa 15, 49, 61, 102, 246, 351

Pećar, Krešimir 258

Pejak-Pašić, Vedran 265

Perić, Ratko 244

Perišić, Vladan 260

Pervan, Ivica 261

Petar, apostol 11, 47, 76, 77, 79, 100, 108, 198, 264

Petar, patrijarh 190

Peterlin, Boris 241, 359

Petković, Dalibor 264

Petonjić, Josip 367

Petrović, Ratomir 259

Pheidias, Vlassios 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145

Pimen, patrijarh 112, 113, 115

Pio IX., papa 10

Pio X., papa 10, 11, 22

Pio XI., papa 12, 13

Pio XII., papa 13, 15, 232

Plavša, Marko 242

Popović, Justin 88, 95, 122, 124, 126, 127, 128, 129, 161, 164, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 244

Porfirije Perić, patrijarh 101, 127, 130, 173, 247, 249, 250, 251, 263

Prelević, Lucijano Moše 367, 368, 371, 372

Radić, Miroslav 256

Radosavljević, Artemije 118, 119, 122, 123, 124, 126, 127, 176

Radović, Amfilohije 124, 125, 126, 127, 176, 180

Rađenović, Dimitrije 260

Rahner, Karl 171

Ristić, Veselin 131, 263

Rogić, Tomislav 240

Rukavina, Tomislav 346

Săuca, Ioan 171

Schillebeeckx, Eduard 171

Schutz, Roger 172, 227, 228, 229, 230

Scouteris, Constantine 145

Sečen, Ruben 255

Sente, Antun 339, 374

Simeon (Nemanja) 118

Simić, Pribislav, dr. 121

Sisgoreo Morsan, Danijela 368

Söderblom, Nathan 9

Spencer, Ignacije 76

Stăniloae, Dumitru 126, 161, 171, 172

Stefan, arhiepiskop 101

Stewart, James Haldane 76

Stipić, Milan 250

Stojanac, Mirko 242

Szen (Sen), Peter 247, 258, 323, 325, 327, 335, 336, 342, 347, 350, 359, 367, 368, 371

Šagi-Bunić, Tomislav Janko 246

Šaško, Ivan 323, 325, 326, 329, 336, 337, 338

Šeper, Franjo kardinal 246

Škorić, Nikola 252, 253

Škvorčević, Antun 240

Špehar, Milan 254

Šreter, Robert 339, 374

Temelkov, David 359

Tihon, patrijarh 110

Trakatelis, Dimitrios 126

Tsompanidis, Stylianos 169

Ulrich, brat 230, 256

Uzinić, Mate 260, 261, 262

Valsamon, Theodorsos 137, 138, 139

Velimirović, Nikolaj 118, 122, 124, 173, 175, 176, 177, 179, 180, 181

Velinski, Kirko 247, 323, 325, 327, 333, 336, 342, 346, 350, 358, 359

Volf, Miroslav 197

Vrabec, Samir dr. 258, 259,

Vukanović, Vladimir 260

Vukašinović, Vladimir 184, 185, 186

Wainwright, Geoffrey 193, 194, 195

Wattson, Paul Peter 76, 77

Welby, Justin 248

Wosko, Andrzej 264

Zečević-Božić, Juro (Zečević, Jure) X, XI, 14, 240, 241, 242, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 358, 360, 364, 374

Zizendorf, Ludwig N. 8

Zizioulas, Ioannis mitropolit 106, 107, 109, 170, 196, 198

Zizis, Teodor 189, 190

Zonaras, Ioannis 138

Žikić, Mihailo Majk 323, 325, 326, 332, 336, 341, 358, 359, 367, 368, 371

ŽIVOTOPIS AUTORA DOKTORSKOGA RADA

Ivan Pleše rođen je 10. studenoga 1992. godine u Zagrebu. Po završetku osnovnoškolskog obrazovanja (1999.-2007.) upisuje opću gimnaziju srednje škole Ivan Švear (Ivanić-Grad, područni odjel Križ).

Završetkom srednjoškolskog obrazovanja i položene državne mature (2007.-2011.) ulazi u formaciju u Redu bosonoge braće Blažene Djevice Marije od Gore Karmela. Ulaskom u Karmel 2011. godine, upisuje i Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Filozofsko-teološki studij završio je i diplomirao 3. srpnja 2017. godine te stekao stručni naziv magistar teologije (mag. theol).

Nakon đakonskog i svećeničkog ređenja, 14. studenoga 2018. godine upisuje poslijediplomski doktorski studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu iz područja ekumenske teologije.

Dana 10. rujna 2021. godine predstavio je svoj istraživački licencijatski rad i položio licencijatski ispit na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Licencijatski rad, koji predstavlja etapu u oblikovanju doktorske disertacije, izradio je pod mentorskim vodstvom prof. dr. sc. Jure Zečevića, OCD, na poslijediplomskom studiju Katoličkog bogoslovnog fakulteta, u modulu „Ekumenska teologija i dijalog religija, svjetonazora i kultura“. Polaganjem licencijatskoga ispita, o. Ivan je stekao akademski stupanj licenca teologije (lic. theol.; LTh) iz područja humanističkih znanosti, polja teologije, grane ekumenske teologije.